

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ROGER
GARAUDY

HATIRALAR

YÜZYILIMIZDA YALNIZ YOLCULUĞUM

4. BASKI

ROGER GARAUDY

Yüzyılımızda Yalnız Yolculuğum
HATIRALAR

Çeviren
Cemal Aydın

TÜRK EDEBİYATI
VAKFI

17 Temmuz 1913'te Marsilya'da doğdu. 1952 yılında Sorbonne Üniversitesi'nden edebiyat dalında, 1954 yılında da SSCB Bilimler Akademisi'nden bilim dalında doktor unvanını aldı. Bir ara Marksist İnceleme ve Araştırmalar Merkezi müdürlüğü yaptı.

Fransız Parlâmentosu'nda milletvekili, Millet Meclisi Başkan Yardımcısı, Milli Eğitim Komisyonu Üyesi ve Senatör olarak görev yaptı.

Fransız Komünist Partisi'nde zirveye tırmanmışken yaptığı tenkitlere kulak asılmadığı için bu kuruluştan koptu.

Üniversitedeki profesörlüğüne döndü. Emekliye ayrıldıktan sonra telif çalışmalarına hız verdi. Her biri dünya çapında yankılar uyandıran eserleri yayınladı, pek çok ülkede konferanslar verdi.

Basın yayın kuruluşlarında yayınlanan bildirileriyle milletlerarası siyaset ve yanlış tutumlar konusunda görüşlerini sık sık kamuoyuna duyurdu.

Çağımızın yetiştirdiği dev düşünürlerden biri olan Roger Garaudy (Roje Garodi), İslâm'ı seçip Filistin halkının haklarını İsrail'e karşı savunmaya başladıktan sonra, pek çoğu İsrail taraflısı sermayenin elinde olan Batı basın-yayın organları ve büyük yayınevlerinince dışlandı. Avrupa ve Amerika kitle iletişim araçları kendisini tam bir sükût ambargosuna tâbi tuttular. Kendisinden tek satırla, tek kelimeyle dahi bahsetmez ve kendisine söz hakkı vermez oldular.

Düşünürümüz, seçkin ve çok kültürlü bir kesime hitap etmesine rağmen, kırkı aşkın dile çevrilen eserleriyle, dünya aydınları arasında çok geniş bir kitle tarafından tanınmakta ve okunmaktadır.

Garaudy'nin eserleri ile ilgili geniş bilgi kitabın sonunda verilmiştir.

TÜRK EDEBİYATI VAKFI YAYINLARI 99

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI
16549

Eserin Fransızca adı
Mon tour du siècle en solitaire / Mémoires

*Yazarın mütercime verdiği yazılı
izinle dilimize çevrilmiştir.*

Kapak
Türk Edebiyatı Vakfı

Mizanpaj
Atilla Ceylan

Baskı-Cilt
Şenyıldız Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Gümüşsuyu Cad. No: 3 Kat: 2
Topkapı - İstanbul
Tel: 0.212 483 47 91 (Pbx)

1. Baskı 2005
4. Baskı 2013

TÜRK EDEBİYATI VAKFI YAYINLARI
Divanyolu Cad. Nu: 14
Sultanahmet / İSTANBUL
Tel: (0212) 526 16 15 - 527 50 32
Faks: (0212) 513 77 49

www.turkedebiyati.com.tr
tedev30@gmail.com

ISBN: 978-975-6186-10-7

İÇİNDEKİLER

BİRKAÇ SÖZ	7

BAŞLARKEN	9

Nirengi Noktası	11

I- ÇIRAKLIK YILLARI (1918-1945)	15

1. Başlangıçta Aşk Vardı (Haziran 1918)	17

2. Donkişot'un Doğuşu (1919-1933)	25

3. Marks ile Kierkegaard Arasında (1933)	35

4. Kargaşa İçinde Bir Aşk (1935-1940)	45

5. Savaş: İhanet Tecrübesi (1940)	53

6. Sürgün: Ölümün Tecrübesi (1940-1943)	61

7. Cezayir'in Yengeç Sepetinde (1943-1944)	71

8. Paris: Kurtuluş'tan Entrikaya (1944-1945)	81

9. Albi: Adam Gibi Bir Adam (1944-1945)	89

II- KOMÜNİST SORUMLU ve SORUMLU

KOMÜNİST (1945-1970)	91

1. Parlâmentoda Kaybedilmiş	

On Dört Yıl (1945-1962)	93

2. Lirik Bir Komünizm	101

3. Vatikan'ın Bronz Kapıları Arkasında	117

4. Carmaux Madencilerinin Grevinde (1948 Sonbahar)	123

5. Eldorado'nun Brezilya Cehenneminden Madre Sıradağlarına Pablo Neruda, Éluar ve Kızılderili Epik Şair (1949)	127

6. Üstâdım Bachelard ve "Genelleştirilmiş Şiir Sanatı" (1953)	133

7. Sovyet Tecrübesi (1953-1968)	139

8. Sartre'ın Düşman Kardeşi: On Yıl Süren Tartışma..	169
9. Kaynaşan Devrimler: Küba'dan Cezayir'e	181
10. Hristiyanlarla Marksistler Arasında Diyalog	191
11. 68: "Düşlerin Dönüm Noktası"	215
12. İhraç	233

III- PROJE: HAYATI DEĞİŞTİRMEK

(1970-1982) SEÇENEK (1972) ve	
YAŞAYANLARA ÇAĞRI (1979)	237
1. Sanatçı Yaratışın İçine Bir Yolculuk	
"Hayatını Oynamak"	239
2. Dünya Seyahatlerim: Japonya ve Çin	259
3. Anlamsızlığa Karşı Direniş	
Örgütleri Kurmak "Bilgisayarınsan"a Savaş	267
4. Dört Duvar Arasına Hapsediliş (1982-1988)	303

IV- İSLÂM	315
1. İslâm Peygamberi Hz. İsa	317
2. İslâm Dünyasından Sahneler	343
3. Varlık ve Eylem	437

BİTİRİRKEN	439
Ölümü Kovmak	441

GARAUDY BİBLİYOGRAFYASI	455
Eserleri	457
Eserleri Üzerine İncelemeler	463
Türkçede Garaudy	467

BİRKAÇ SÖZ

Bu kitap 1989 yılında yayınlandı. İlâveli İspanyolca baskısı 1996'da çıktı. İspanyolcasındaki eklemelerin bir kısmını alan, bir kısmını ise aktarmayan, buna karşılık başka ilâvelerin yer aldığı bir diğer baskısı Lübnan'da 1999'da yayınlandı. İlâvelerin bir bölümünün İspanyolca'dan Fransızcaya, bir bölümünün de doğrudan İspanyolca'dan Türkçeye çevrilmesi hayli zaman aldı. Bu konuda bana yardımcı olan Fransız ve Türk dostlara teşekkür ediyorum.

Eserin ilk hâli bütünlüğünü korurken, İspanyolcası ile Beyrut baskısındaki ekler de işin içine girince, bütünlüğün bozulduğu, bilhassa sonlara doğru, bazı tekrarlar ortaya çıktığı görülüyor. 50 ilâ 60 sayfa kadar tutan ilâveler kısmındaki bu tekrarlardan tıpatıp aynı olanları çıkardım, fakat biraz değişik bağlamda tekrarlanları ise olduğu gibi bıraktım.

Böylece eserin Türkçe tercümesi üç baskısının hem bir toplamı, hem de en son şekli olmuş oldu.

Burada anlatılanlar sadece hatıralar değil, aynı zamanda 20. yüzyılda yaşanan ideolojik, felsefî, dinî ve ahlâkî problemlerin genel bir değerlendirmesidir. Elinizdeki kitap, dünü ciddi bir tenkit süzgecinden geçiren, gelecek için projeler sunan güçlü bir fikir eseridir.

Garaudy aklının kabul etmediği hiçbir şeye evet demeyen, bildiğini de her ne pahasına olursa olsun söylemekten çekinmeyen gerçek manada bir düşünür ve eylem adamıdır. Varoluşçuluk felsefesinin tanrıtanımaz kolunun temsilcisi Jean-Paul Sartre ve Nobel ödüllü biyokimyacı Jacques Monod ile geniş dinleyici kitlesi önünde tartışmalar yapmıştır. Dünyanın önde gelen Stalin, Kruşçev, De Gaulle, Nâsır, Fidel Castro gibi devlet adamlarıyla fikir teâtisinde bulunmuş; Picasso, Chagall, Yehudi Menuhin gibi sanat adamlarıyla görüşmüş; dünya medeniyetlerinin birliği için çalışmış, Marksizmin bir din boyutu olması için elinden geleni yapmış dev bir fikir adamıdır.

Yazar, son dönemin en büyük filozoflarından biri olan Gaston Bachelard'dan tez yaptı, Marksizm hakkındaki eserleri bir zamanlar kaynak kitap olarak kullanıldı, sadece Musevilik, Hristiyanlık ve İslâm'ı değil, Asya, Afrika ve Amerika'nın diğer dinlerini de yakinen inceledi. Kendisi felsefe sahasında ismini kabul ettirmiş bir filozof, sanat konusunda da söz sahibi olmuş bir estetik profesörüdür.

Bütün bunlar ve daha başka artıları da bir araya gelince, yüzyılımızın derin ve çok yönlü bir siması karşımıza çıkıyor. Bu çapta bir mütefekkirin fikirlerini dilimize, üstelik de kısırlaştırılan dilimize, aktarmanın güçlüğüne takdiredersiniz.

Okurun bu eserde boşa geçmemiş bir ömrü bulacağını, büyük bir adamın ideali uğruna katlandığı fedakârlıkları anlayacağını ve çoğu zaman da yazarla bütünleşeceğini zannediyorum.

Cemal Aydın

Sultanahmet, 16 Mart 2005

BAŞLARKEN

Roger Garaudy

NİRENGİ NOKTASI

Ne uğruna öldüğümü, niçin yaşamış olduğumu anlatan bu kitap, bir itiraf değil. Vasiyet de değil; hele ağıt hiç değil.

Serüvenleri, gemilerinin üzerine kapanan o buzdan ağızlar tarafından yarıda bırakılmadan önce, kutba erişmeye çalışan kâşifler, deneyimlerini deniz buzunun üzerine kurulmuş bir nirengi noktasında istiflerlermiş: Kendi vücutları yok olduktan sonra bile, başkaları, bıraktıkları ipuçlarıyla, onların bilgisinden yararlanarak bu destanı sürdürürlermiş.

Bu “Hatıralar” da belki bir gün öyle bir işlevi yüklenebilir ve dünyanın varlığını sürdürebilmesi için araştırmacılara benim çektiğim zahmeti bir daha çekmek, direndiğim anlamsızlıklara bir kere daha direnmek zorunda kalmaksızın üzerinde çalışılacak bir zemin oluşturabilir. Gerçekleştirilmesi mümkün geleceklerin önünü açarak bugün tutulan yolları tersine çeviren başka yaşama şekillerini arama imkânı sağlayabilir.

Ben geçitleri de yaşadım çıkmazları da. İstedim ki, bunca mücadelenin, bunca düşüş ve yanlışın, umudun ve kardeşçe buluşmaların bana kazandırdıkları benimle gömülmesin.

Benimle gömülecek olan ne?

Ben kimim?

Aynaya bakınca sadece benden toprağa gitmekte olanı görüyorum. Saydamlığını yitirmiş şu sarımsı deri!... O

deride Floransa müzesinde gördüğümüz Pinturicchio'nun portrelerindeki meleklerin çıplak vücutlarına can veren yeşil toprak rengi yok artık.

Gözlerimin altında ve boynumda görülen bu buruşuk kıvrımlar, seferini bitirip limanına döndüğünde direği indirilmiş gemilerde asılı kalan halatları andırıyor.

Mavi damarlarıyla hacamata uzanır gibi ortada kalmış bu eller!... Bugüne kadar kaleminden başka bir şey tutmamış, ama yine de çamurlu ve belki kanlı eller.

Yüzümde dışarıdan takılmamış da içeriden gelip dışarıya yönelen o maske!... Uzun süre canlı etimin altında kimse tarafından görülmezsizin benim olmuş şu kafatasının derisi biraz soyulsa sadece kemikleri kalıverecek ortada... Şimdi o yalnızca ölüm habercisi gibi duruyor.

Ve nihayet gözler!... Harabeler aynasında sadece onlar, Kral Lear'ın "Kim bana benim kim olduğumu söyleyebilir?" sorusunu soruyorlar.

O ayna gerçek. Ve bu bakış, benim bakışım... Bu yabancı bakışı. Bağışlamayan. Kampta, itiraf edeyim diye bütün bir gece boyu üzerime çevrilmiş o polis lâmbası gibi. Bugün ben hem ışığım, hem bakış. Hem kurbanım, hem cellât.

Hayır! Olamaz!

Hayır! Vücudum tenimin sınırlarında son bulmuyor. Eski zerre kuruntusu: Son güneşlerimde, rüzgârla rastgele savrulan şu toz zerrecikleri... O zerrelerden herbiri, tıpkı şehrin sokaklarında, bir pazar yerinde veya savaşta birbirlerine çarpan insanlar gibi, kendisinin biricik olduğunu sanır.

Her şey gibi, sen de, dünyanın birliği içinde bütün diğerleriyle olan münasebetinle varsın ancak. Hiç kimse'nin sahip olmadığı bu ana kıtadan kopuk bir adalı olma imtiyazını kendi vücudun için neden isteyesin?

Zaman zaman, bir ölüm hayal ettim; tabutu da, kapağı da, mezarı da olmayan. Beni topraktan ayıran hiçbir şey olmayacaktı. Kutsallık atfedilmemiş bir alanda çırılçıplak. Sadece hayatın bana dokuduğu evrensel örtüye bürünmüş... Gözlerim kapalı, hâlâ dünyanın görüntüleriyle dolu, hayranlıklarımın demetini bağlayıp duran... Hayatın mayalanmalarının o olağanüstü ortak çukur içinde başkalaşımaların çemberine giren, tadına doyulmaz ölüm.

Tıpkı Pavlus'un yazdığı gibi: "Mademki bir ruhum ve mademki bir toz zerresiyim, yeşil buğdayların kökünde yeniden hayat bulacağım."

Hayatımın büyük davası, hayatın anlamını bulmak oldu. Ve de tarihin anlamını...

Ölümün yakınlığı, bana varoluşumu, sondan başlayarak gözden geçirme imkânı veriyor. Tehir edilmiş bir gelecek yok artık.

Sorular, şüpheler, başarısızlıklar, çelişkiler; basit ama sarp bir yolu sadece karartabilirler.

Yirmi yaşımıdayken, dünyanın yaratılışını izleyen, Hz. İbrahim'in ve Promete'nin bölünmez inancına uygun ilâhî bir nesil hayal ediyordum.

Yönümü değil, sadece cemaatimi değiştirdim.

Bu yüzyılda meydana gelen değişikliklerin beş bin yıllık yazılı tarihimizdekinden daha fazla olduğu bilinen bir gerçek. Bu harikulâde değişimin çağdaşı olma şansına erip de, yerine mihlanıp onun sadece geçişini seyreden bir adam hakkında ne demeli? İşte ben öyle bir kadavra olmadığım, olmakla yetinmediğim için kimseden özür dilemiyorum. Allah'a ve insana inanmanın savaşını verenlerle birlik olup ellerimi kirletme tehlikesini göze aldığım için de özür dileyecek değilim. Bu cemaatlerin her birinin şarlatanları da vardır, dava adamları da. Onlar beni kovdular, ama ben onların hiçbirini red ve inkâr etmiyorum. Gözlerimi kutup yıldızına dikip, okyanusa olan susamışlığımla, elimden geldiğince onların hamlelerini hedefe yöneltmeye çalışarak, onların çamurlu yollarında yürüyorum.

Şafakları pek ender olan bu gecede, benim asıl mutluluğum, yetmiş beşi geçmiş şu yaşımda bile, yirmili yaşlarımin rüyalarına hâlâ sadık kalmış olma hissini taşımamdır.

I

ÇIRAKLIK YILLARI
(1918-1945)

1.

BAŞLANGIÇTA AŞK VARDI

(Haziran 1918)

– Denizi duyuyor musun?

Balıkçı Jean kulağıma bir mühre kabuğu dayıyor.

– Denizi duyuyor musun?

Ne kadar da mutluyum, baksanıza: Deniz bu kabukları yumurtluyor. Onlar benim için şarkı söylüyorlar. Uzakta olup bitenlerden bahsediyorlar bana. Şu sevdiğim, fakat bilmediğim uzaklardan...

Beş yaşlarımin dünyası: Mourepiane'daki gökle deniz arasında asılı o teras, duvarda tırabzana kadar uzanan o sarmaşıklar ve terasın tuğladan yapılma bir tür testiye andıran direkleridir. Üstüne sokaklar çizdiğim, evler yaptığım o kumsal. Ve büyük çınar.

Annem, bunların hepsini ve beni içeriyor. Bizler hep ondayız. Oradaki dalgaları, eminim, tıpkı yatağım gibi, kaldıran ve toparlayan annemdir.

Benim o dünyamda huzursuzluklar da var.

– Babadan bir mektup, cepheden.

Cephe, bilmiyorum nedir. Herhâlde annemin 'baba' dediği ve benim hiç görmediğim kişiden bizi ayıran bir duvar olsa gerek.

– Postacıya günaydın de!

Kaçıyor ve saklanıyorum. O kötü biri olmalı, çünkü geldiği her seferinde annem ağlıyor.

Balıkçı Jean denizi getiriyor bize.

Tahta bacasının üstünde, bir gemi gibi gidiyor. Denizci şapkasını çıkardığında beyaz saçları alnına dökülüyor. Saçları kayalara çarpıp kırılınca beyazlaşan bir dalgayı andırıyor.

O denizi getiriyor.

Aşağıda, kayığının yanında annemin beni yıkadığı denizi. Denizde çok hafifliyorum. Tıpkı bir martı gibi. Benim göğüm deniz.

Beş yaşında bütün günler birbirine benzer.

Biri hariç: Sır günü. Deniz kadar büyük. Bir ömür kadar uzun.

Annem üstümü çıkardı ve yatağa yatırdı.

Gömlüklerimi koyduğu rafları yokluyor.

Dolabı açınca ne hoş! Çamaşırların arasına küçük lâvanta keseleri koymuş.

Sanki odayı çiçekler kaplamış ve arıların vızıltıları duyuluyor.

Ne yapıyor?

Bunca zaman!

Çamaşırların arasına soktuğu bir şeyi arıyor.

Ağlıyor. Sesini duyuyorum.

Bana sıkı, sımsıkı sarılıyor. Her zamankinden daha sıkı. Uzun uzun bakıyor bana. Her zamankinden daha uzun.

Ona sorular sormuyorum. Gerektiğini hissediyorum.

Hareketsiz, üzerime eğilmiş ne kadar da güzel! Siyah, çok iri gözleri, sanki beni içiyor, tıpkı yalı yarın dibinde denize daldırdığında denizin beni içtiği gibi. Gözlerini öptüğümde, orada, tam uçta, bir su damlacığı deniz tadında. Saçlarının iri buklesi su yosunları gibi yumuşacık ve koku saçıyor. Göğsündeki danteller denizi sıyırarak uçan bir kuş gibi. Annem kalkıyor, havalanıyor sanki. Büyükanнемin beni kiliseye götürdüğü gün, kocaman bir resim görmüştüm: Bir hanım, annem kadar güzel. Onun da ayaklarının altında bir bulut vardı. Göğe yükseliyordu.

Annem odadan çıkıyor. Kilisedeki o görüntü kayboluyor.

Uyur gibi yapıyorum. Sonra ayaklarımın ucuna basa basa dolaba gidiyorum. Parmaklarım iki kapak arasına sığacak ve onları aralayacak kadar küçük. Korkuyorum. Çünkü tanımadığım bir başka dünyaya dalıyorum hissinde kapılıyorum.

Annemin bana anlattığı masallarda küçük çocuklar mahzenlere girerler. Hazinelele, bazen de bir periyle

karşılaşırlar. Ben bir periye cesaret edip de ne derim? Ya bir de anneme benzerse? Mutlaka ona benzeyecektir. O hâlde, devam edeyim.

Annemin bir şeyler gizlediği raflar çok yüksek. Fakat hazineyi bulmak için denemek gerek. Yavaşça alttan bir çekmece çekiyorum. Tırmanıyorum. Daha yukardayım. İkinci çekmeceyi çekiyorum. Henüz değil. Ben çıktıkça her şey titriyor, ben de titriyorum. Tıpkı deniz kenarındaki korkuluğun üzerine daha fazla eğildiğimde olduğu gibi, aşağıya çekildiğimi hissediyorum. Çekilmek ve korkmak iyi. İnsan düşmeyi isteyebilir...

O akşam sanki yükseklerle doğru 'düşüyordum'. Bir şey beni çekiyor ve ben karşı koyamıyorum. Üçüncü çekmecenin üzerine tünemiş, çamaşırlara dokunuyorum. Hayır, bu lâvanta. Aa! Bir bıçak gibi sert. Elimden daha küçük. İşte meçhul hazine!

Ateşlendiğim günlerdeki gibi tir tir titriyorum. Çekmece kayıyor: Yer, büyük ihtimalle, yasak bir dünyaya girdiğimden dolayı beni cezalandırmak için yarıyor.

Annem çoktan burada. Beni bağrına öyle bastırıyor ki kalbinin korkuyla çarptığını duyuyorum. Burnum biraz kanıyor. Her şey sakinleşiyor. Annem. Ben. Dolap susuyor.

— Ne yaptın sen?

Annem gizli hazineyi sımsıkı tutan elimi yakalayarak bir çılgılık atıyor. Lâvantanın bıçak gibi keskin kenarlarından birkaç damla kan akıyor. Annem yaralı parmağa bir mendil sarıyor. Utancımdan ağlamak için çarşafın altına gömülüyorum. Fakat merak baskın çıkıyor. Yan gözle bir bakıyorum. Annem, sanki küçük bir ayna gibi, elinde tuttuğu şeye gözlerini dikmiş. Hâlbuki annem aynaya hiç bakmaz. Buna niçin bakıyor?

Ağlamıyor ama saçları, alnı ve yanakları, hepsi de ay kadar beyaz, tek bir gözyaşı hâlinde toprağa doğru akıyor gibi. Annem kayıp, kaybolup gidecek mi?

Zaptetmek için kollarımı annemin beline doluyorum.

— Anneciğim, anneciğim, anlat!

Bir yerim acıdığı zaman beni sakinleştirmek için, da-
ima bana bir masal anlatır: Bu akşamki olay, masalın ötesinde bir şey.

— Seninle hiçbir zaman büyük bir adamla konuşur gibi konuşmadım. Sen, küçük bir adamsın, ama adamsın. Sana bir sır vereceğim...

Bir sır nedir bilmiyorum, ama annemi, bu kadar beyaz ve sanki orada değilmişçesine bu kadar yakın görünce, herhâlde yanan, fakat görülmeyen bir ateşe benzer bir şey olsa gerek.

— Bak.

Elini çevirdi, bu aynada kendimi göreceğimi sanıyorum. Yo, bu bir deniz kabuğu.... Annemin avucunda parlıyor. Gerçek bir alev, belki de “sır” bu. Annemin elinde ısıltılar saçıyor.

Sedef... Küçük, küçücük yumurtalar, inciler yumurtluyor. İçi öyle ışıklı ki çevresindeki her şey orada görünüyor. Hatta insanlar orada geleceğin de görüldüğünü söylüyorlar.

— Anneciğim, bana küçük yumurtayı göster.

— Orada, daha da harika şeyler var.

Annem, deniz kabuğunu gözlerime yaklaştırıyor. Yelkenleri denize sarkmış küçük bir geminin ortaya çıktığını görüyorum. Büyükannem birkaç defa bana mucizelerden söz etmişti: Olması hayal bile edilemeyen, ama gerçekten olan şeyler. Her şey bir çırpıda değişiyor.

Bir mucize görüyorum. Ne? Küçük bir gemi mi? Deniz kabuğu mu? El mi? Şu beyaz taş hâline gelen ve titreyen annem mi? Hepsi de.

Annem, tıpkı bana anlattığı masallardaki büyücüler ve kâhinler gibi, çabuk çabuk, anlamadığım kelimeler telâffuz ediyor:

— Bu, inciden de güzel. Yerküreden de ve kürede görülen gelecekten de güzel.

» Onu boyayan bir adamdır.

» Onu seviyordum.

» O öldü.

Anneme, sanki başka bir dünyada yaşıyormuş gibi bakıyorum. Başka bir dünyada, sanki onda yaşıyor gibi.

Büyücüler bir büyü yaptığında o büyüyü bozmamalı. Susmalı. Başımı annemin dizlerine gömüyorum. Karnı yeniden ısınıyor ve canlanıyor. Annemin benim dünyama geri döndüğünden emin olduğumda, orada gördüklerini

bana anlayabileceğim kelimelerle anlatabilir mi acaba diye başımı kaldırıyorum. Şu anda yüzü sakınleşmiş ve gözleri aynen kilisedeki göğe yükselen kadınınkiler gibi gülümsüyor. Bana doğru eğiliyor. Bu sefer, her zaman yaptığı gibi bağrına basmıyor beni. Başımı iki elinin arasına alıyor ve gözlerimin içine bakıyor.

— Söylesene anneciğim, o gemi resmini yapan adamı ben tanıyor muyum? O benim babam mı?

Bir an onun tekrar taşlaşmasından ve beyazlaşmasından korkuyorum. Olmuyor. Hem gülümsüyor, hem ağlıyor. Kesinlikle babam değil o.

— Anne, ölü olmak ne demek?

— Güneş battıktan sonra uzun zaman geçer ve sen de karanlıkta korktuğun zaman... Hayır, olmadı: Biliyorsun, hani çınar ağacında ötüp duran küçük bir kuş vardı. Bir sabah onu yerde görmüştük...

— Artık kımıldamıyordu.

— Ötmüyordu da.

— Peki, sevmek nedir?

— O öterken, onu duymuyorduk artık. O bizim şarkımız olmuştu. Bizden bir parça olmuştu. Tıpkı nefes alıp vermek gibi. İşte buna mutluluk denir. İçeriden gelen bir ışıktır o. Artık o olmadığı zaman, onu sevdiğimizi hissediz. Onun biz olduğunu.

— O zaman, sevmek ve ölmek aynı mı?

Beni kollarına alıyor. Vücudunda sarsılmalar oluyor. Ona kötülük yapıp yapmadığımı bilmiyorum.

Artık hiçbir şey “sır”dan önceki gibi değil.

Hiçbir şey.

Hani annem, nefes alıp vermek gibidir bu, demişti. Hem artık yanımızda olmasa bile... Sevmeyi bilmek isterdim. Derken burnumu kapayıp dudaklarımı sıkıyorum. Boğuluyorum. Daha fazla dayanamayınca, kuvvetlice nefes alıyorum. Havayla birlikte her şey, rüzgâr, sarmaşık, deniz içime doluyor.

— Öyleyse ölmek de iyi, sevmek de.

Annemin dediği her şeyi denemek istiyorum. O “içten gelen bir ışık” demişti. Bir ışık ancak gözlerden gelebilir. Zaten gözkapaklarımın üzerine bastırıp yıldızlar çaktırmayı biliyorum. Şimdi sedefinkiyle aynı bu parlıtlılar. Annem onlara dans ettiriyor.

Deniz artık aynı deniz değil. Ama başımı hep aynı tuğ-
la kıvrımlarına yaşıyorum. Dalgalar halılarını yuvarlayıp
seriyor, çakıl taşlarını kaydırıyor. Güneş, kımıldaması
görölmeyecek kadar çok yavaş bir şekilde, soldan Marsil-
ya tarafından doğar, akşamları Estaque tarafından batar-
ken, şüphesiz yavaş okşamalarıyla onu iten annemin eli-
dir, tıpkı beni yana çevirmeye geldiği, uyurmuş gibi yap-
tığım o gecedeği gibi. Ellerini ve o müşfik gücü hisset-
mek için, mahsus sırt üstü duruyorum.

Elbette, dalgaları, güneşi ve bulutları hareket ettirebi-
lir, çünkü onun elinde “sır” var. Başka dünyanın sırrı.

Denizi içinde taşıyor annem. Ve bir sırrı. Bir aşk sırrını.
O her şeyi dönüştürebilir.

Bir sabah, bana ayakkabı almak için Marsilya’ya git-
tik. Sokaktan zenci askerler geçiyor. Bir mağazanın vitri-
ni önünde durakalıyorum. Şimdi aynı askerler, ama kur-
şundan, karton kutular içinde, aynı kırmızı başlıklarla
uyuyorlar.

— Anneciğim, bana bu askerleri satın alacaksın, değil
mi?

Eli, büyülu camın önünden beni çekip uzaklaştırıyor.

— Anneciğim, alır mısın?

Annem, “Sır” akşamındaki aynı sesle konuşmaya baş-
lıyor:

— Biliyorsun, baban savaşa gittiğinden beri, oyuncak
almak için evimizde artık yeterince para yok. Küçük ada-
mımla bir büyükle konuşur gibi konuşuyorum. Benden
bir şey istediğinde seni memnun edemezsem çok üzölü-
yorum. Bundan böyle elini sıkarsam, isteğinde artık ısrar
etme. Yoksa anneciğin çok üzölür.

Ertesi gün bütün bunlar uzakta kalıyor. Mourepiane
bakkalında şekerlemeler var. Burnum cama yapışıyor:
“Anneciğim?..” Elimde bir hıçkırık sıkması hissediyö-
rum. “Anladım, anneciğim...”

Onu anladığımı iyice göstermek için sevinçten havala-
ra zıplıyorum.

O da beni havaya kaldırıp, gözyaşı gibi ılık öpücükle-
re boğuyor.

O herşeyi değiştirebilir. Bakın, bir çocuktan bir adam
kıvılcımı çıkardı.

Bir gün, bir sihirbaz değneği ödünç alırcasına, annemden hiç değilse birazcık, bir akşamcık olsun “sır”rını bana ödünç vermesini isteme cesaretini gösteriyorum.

Pek tereddüt etmiyor. Bakışları bir defa daha deniz kabuğu üzerine dikilmiş. Bana öyle geliyor ki annem oraya bir güç depoluyor.

Denizi dinlemek için, deniz kabuğunu yastığımın altına, tam kulağımın dibine koyuyorum; denizin şarkı söylediğini duyuyorum. Dalgalar yatağımı yukarı kaldırıyor. Yelken şişiyor. Geminin içine büzülüyorum. Sedefin göğünden ve denizinden çıkıyorum. Başka dünyaya gidiyorum.

Artık yeni dünyamı hiç terk etmeyeceğim.

2.

DONKİŞOT'UN DOĞUŞU

(1919-1933)

Başka bir dünya daha var.

Ona mihlanmışım.

Geriye baktığımda onu daha iyi görüyorum.

Babam cepheden koltuk değnekleriyle dönüyor: Kemiklerini kırmışlar. Kinle dönüyor: Ona yalan söylemişler. Yüreğinde de Barbusse'ün "ateş*"i var: Onu bırakmak istemiyor.

Bu dönüş, bir sevinç falan getirmiyor. Çünkü babam, bir anlam veremediğim çok fazla acıdan dolayı asabî. Annem bizi aç bırakmamak için günlük savaşına başlıyor. Bu yoksulluk, soframızı ve binlerce başka sofrayı kemiriyor. Gazeteler ona enflasyon diyorlar. Anlamadığımız ama bizi korkutan bir hastalığın veya bir kâbusun adı bu enflasyon.

Evin duvarları arkasında başka bir savaşın yankılarını işitiyoruz: Bir yandan sıkıntı ve feryatlar, öte yandan üniformalar ve silâh sesleri. Tarih kitaplarında, bunlardan bahsedilirken, '1920 grevleri' deniyor. Yedi yaşımdayım ve tüylerim diken diken. Bunlardan korkmak mı yoksa umutlanmak mı gerekiyor diye bilmek için babamın yüzüne bakıyorum. Babam hiçbir şey demiyor.

Daha sonra, on yaşıma geldiğimde, "enflasyon" bütün meyvelerini veriyor: Ortalıkta, dişlerini gıcırdatan, iflâs etmiş eski zenginler, eğlence ve sefahatle kokuşan yeni zenginler ve yumruklarını sıkkan ebedî yoksullar.

* Henri Barbusse (1873-1935) "Le Feu / Ateş", alt başlığı "Bir Askerin Günlüğü" olan eserinde, subay hikâyelerine karşı çıkarak, basit bir erin yaşadıklarını dokunaklı bir üslûpla anlatır, çev.

Bize anlatıldığına göre, 1917’de Avrupa’nın doğusunda aç bir canavar dünyaya gelmiş: Küçük çocukları yiyormuş. Her sokakta, dişleri arasında bıçağıyla bir adamı gösteren afişler bizi dehşete düşürüyor.

Gazeteler, güneyde de ürkütücü şeylerin olduğunu yazıyor: Abdülkerim Fas’ı, Dürzîler Suriye’yi istilâ etmiş. Bizler, biz çocuklar, insanların bizzat kendi ülkelerini nasıl istilâ ettiklerini anlamıyoruz.

Gazeteler bu isyanlardan barbarlığın uyanışı diye söz ediyor. Belli belirsiz bir şekilde, kendimi Barbarların yanında hissediyorum. Onların kanına sahip olduğumu sanıyorum.

Edouard Amca, istemeden de olsa, kafama bu efsane-nin tohumunu ekti.

O babamın amcası, benim büyük amcam. Seksen, seksen beş yaşlarında olmalı; 1867 yılındaki son halk oylamasında oyunu III. Napolyon’a vermiş. “İmparator”dan gözleri yaşararak bahsediyor. Yılbaşında “yeni yıl”ını kutlamak için babam beni ona götürdüğünde, bana güzel bir beş franklık gümüş para veriyor: Bir Napolyon parası.

Küçük sivri bıyıkları, tabii ki dudağının altında bir tutamcık sakalı var: “İmparator stili”

O bende töreni andıran bir saygı uyandırıyor. Siyah ceket ve çizgili pantolonu, siyah papyon kravatıyla beyaz gömleği, başına tepesi aşağıya dönük tam bir üçgen şekli veren çok kısa kesilmiş beyaz saçları, onu faniler arasında farklı bir ata hâline getiriyor. Fırçalanmış, ütülenmiş, kolalanmış, cilâlanmış bütün elbiseleri parlıyor, ama eskimiş.

Meslek: Bankacılık olduğunu söylüyor. Aslında bir bankada veznedar.

Şecereye merakı yüzünden, ailenin kökenlerini ortaya çıkarmak için Cassis papazlığının arşivlerine (İhtilâl’den önce, doğum kayıtları kilisede yapılıyordu) gidip araştırmış.

Ancak on yaşımıydım, ailede babamın babası olan Clodius hariç, kendisinin ve erkek kardeşlerinin sadece kız evlâtları olduğu için bana, bir kralı takdis ediyormuş gibi şöyle dedi: “Sen son Garaudy’sin.”

Dikkat emaresi olarak dudaklarını ısırarak, bütün hatlarını cetvelle çizdiği büyük sayfalar üzerine soy ağacının

kollarını yayıyor. Bütün bu akar suların bende birleştiğini hissediyorum.

Küçük kaslarım şişiyor. Göğsüm kabarıyor. Artık ben herhangi biri değilim. Soyum belli! Vercingétorix**'e kadar ulaşmıyor, ama yine de! 1787'de iki Garaudy kardeş Cassis'e geliyorlar. Dauphiné'den geliyorlar, ama Edouard Amcam daha yukarıdan diye ekliyor. Bunu derken haritasını katlıyor. Bu sefer haritanın yerini artık kalın bir kitap alıyor. Adı pek de güven vermeyen bir kitap: *Özel Adlar Bilimi* kitabı. Yol gösterici bu amcam, etimolojinin kesinlikle Alman kökenli *Wart*, yani koruyan adam, savaşçı kelimesinden geldiğini söylüyor. Bilgisi ve soyu yüzünden ona hayranlıkla bakıyorum! Hayal gücüm harekete geçiyor: Savaşçı, Almanya, istilâlar, barbarlar. Öyleyse ben ya Vizigotum ya Frank!

Bu açıklama sayesinde kendimi o kadar büyümüş hissediyorum ki, ne de olsa bir “veliaht” için mazur görülmesi gereken bir cüretle, bu “fetihçi gruplar”ın (tarih kitabımı okurken, böyle bir kan kokusuyla bir yandan coşarken, bir yandan da korkudan titrerdim) aynı zamanda Hunlar olup olmadıklarını soruyorum.

Soğuk bir biçimde: “Hiç alâkası yok!” diye cevap veriyor.

Hayal kırıklığına uğradım: Soyumda Atilla olmadığına göre Clovis** ile yetinmem gerekecek. Yazık!

Büyük bir tazimle “soyağacı”na dönüyoruz. Birden bir panik:

— Ya annemin ailesi?

— Onlar Mağripliydiler. Mağriplilerin piçleri.

Kötü bir kokuyla karşılaşmış gibi burun kıvrıp dudak büküyor. Ne kötü bir eşleşme!

Benim içinse, tam aksine, başka bir ufuk açılıyor, demek ki bu taraf da barbar, tarih kitabımda yazıldığı şekliyle: “barbaresque / berberi”. Demek ki ben iki taraftan da barbarım: Ormandan ve denizden, attan ve yelkenden (bu kelime öylesine hoşuma gidiyor ki, onda eşkiya'dan, yelkenli gemi'den ve Akdeniz'den bir şeyler var).

Edouard Amca, bu kadar murdar bir kanı böylesine uçarılıkla kabul ettiğimi görerek, kaşlarını çatıyor.

* Galyalıların (Fransızların ataları) lideri (MÖ 72-46), çev.

** Frankların kralı (466 - 511), çev.

Kaldırımda dans ederek giderken, başımda efsaneler kaynıyor; kalbimse destanlar, at koşturmalar, gemi savaşları ve fırtınalarla dolup taşıyor.

Sevdiğim bütün kişilerde bu kanın ateşinin izlerini bulmaya çalışıyorum. Arap tarafım: Anneannem bir Mağripli. Bir ayaklanmadan sonra 1848 yılında sürgün edilen, Mahon adalarından bir İspanyol ailesinden, Cezayir’de doğmuş. Akdenizli bütün yaşlı kadınların binlerce yıldır giyindiği gibi giyinir: Siyah entari, siyah önlük, saçları örten siyah başörtüsü. Dudaklarının iki kıvrımıyla, artık dişleri olmadığı için burnuna yaklaştırmış çenesiyle, kamburlaşmış bir nine. Dalgaların yuvarladığı sanki siyah bir çakıl silüeti.

Büyük babam halıcıdır. İşinde ustadır, müzelerin tarihî mobilyalarını onarır. Hemen hemen hiç okuma yazma bilmemesine rağmen, mobilyaların resimlerini çizer ve üslûplarını bana öğretir. Sarhoş olmadığı zamanlarında bana öğrettiği bütün XV. Louis kaplama çeşitlerini ezber biliyorum. Titremeli sayıklama nöbetlerinde, yatağının altında ağzından köpükler saçarak, Herkül elleriyle taban demirlerini bükerti.

Büyükannem, çok hakarete uğramış, dövülmüş, aldatılmış, parasız bırakılmış (Büyük babam iyi kazanırdı ama su gibi para harcayan biriydi). Annemin bana anlattığına göre büyükannem üç çocuğunu yetiştirmek için temizlikçilik yaparmış. Onun kendilerine iki yumurtayı pay ettiği günleri annem hatırlıyor. Elbisesi yüzünden herkesin gittiği âyine gitmeye cesaret edemiyor, ama her sabah, erkenden, Baille bulvarındaki rahibeler manastırında şaraplı ekmek âyinine katılıyor.

Hâlimden hiç şikâyet etmez, sık sık “Allah, sevdiklerine acı çektirir” der. Ona saygısızca, “Sen Allah’ın gözdelelerinden olmalısın!” dediminde beni azarladıydı. Böyle şeylerle alay edilmez.

Çamaşır yıkamaktan çatlamış ellerini büyük bir saygıyla öpüyorum. On yıl boyunca *Beşik Sokağı*’nda, bir azizenin, hayatın tavizsiz bir bağlısının ne olduğunu gördüm. Onu son görüşümde, yirmi yaşında, Marsilya’dan geçişlerimden birinde “Zavallı Paul”ü (kocas) için Saint-Pierre mezarlığına bir saksı kasımpatını yaya götürüyordu.

Kendisi için fazla ağır olan vazoyu elinden alıyorum:

— Ah senin “Zavallı Paul”ün, hatırlamıyor musun ki onun yaptığı bütün...

Elimden vazoyu zorla geri alıyor:

— Yavrum, sen anlayamazsın...

Başı öne eğik, yoluna devam ediyor, sevginin tavizsiz bağılsı.

Vizigot tarafım: Claire Hala. Bir denizciden yirmi beş yaşında dul kalmış. Düzgün davranmayan kız kardeşinin çocuklarını yetiştirmiş. Babam da işte o çocuklardan biridir ve onu sayar. Her hafta ziyaret ettiğim huzurevinde halamın siyah ipek gömleğinin üzerine düşen beyaz saçlarının ağır tacıyla ve çelik mavisi gözleriyle mağrur ve mütehakkim bir havası vardır.

Yetiştirdiklerinden hiçbirine yük olmayı ve onlardan hiçbirinin yanında kalmayı istemiyor.

Onun bende kalan son hayali, bana başka bir sırrın sahasını açtı. Huzurevi heyecan içinde. Önemli bir ziyaretçi geliyor: Çinhindi’nin eski genel valisi Xavier Pasquier. Claire Hala’yı görmeye gelmiş. Ben kenarda duruyorum. O ayrıldığı zaman, Claire Hala, gazeteden günlük bir haber okur gibi bana şöyle diyor:

— Yirmi yaşımıydım. Birbirimizi çok seviyorduk. Nişanlıyken ailem iflâs etti. Bunun üzerine Xavier ile evlenmekten vazgeçtim.

Halam, “Gelecek pazara görüşmek üzere” diyerek alımdan öpüyor. Pazartesi günü öldü.

Babam tanrıtanımazdı. Yoksul bir adamın oğlu olduğundan, çocukken rahip olsun diye papaz okuluna gönderiyorlar. Okumak istiyor. Başka çare de yok. Fakat bir üst rahip okuluna gidecekken bırakıp kaçıyor. Claire Hala’nın öldüğünü öğrendiği gün, babamın dua eder gibi dudaklarının titrediğini görüyorum.

Annemin sadece bir tek mücevheri vardı: Gümüş zincirli küçük bir madalyon ve tümsek bir camın altında ufak bir sarmaşık yaprağı. Arkasına şu özlü söz nakşedilmiş: “Ya ölürüm ya bağlanırım.” Ona Claire Hala’nın sırrını anlatıyorum. Tokayı zincirinden çıkarıp madalyonu bana uzatıyor: “Bunu onun mezarının üstüne koyacaksın.”

Hayatımın uçuş pisti kitaplarımdır. Lisede iyi bir öğrenciydim. Canı sıkılan. Ancak Racine'i veya Virgile'in Kraliçe Didon'unu, onların uğruna ölünen ihtiraslarını ve sırlarını okuduğum zaman başka.

Denize dalar gibi, vahşî bir hazla şövalyelik kitaplarının içinde yüzüyorum.

Barbar geleneklerine rağmen Aimeri de Narbonne veya Garin de Monglane benim gerçek çağdaşlarımdır. Gerçeküstünün gerçeğin bir parçası olduğu Bretagne ormanlarında Yuvarlak Masa ve Graal şövalyeleriyle karşılaştığımda daha bir çağdaşım olurlar. Büyücü Merlin tabiatı, esrarın ağaç köklerinde boy attığı başka bir dünyaya açıyor.

Graal* ile yani Arimetealı Yusuf'un Hz. İsa'nın kanıyla doldurduğu kadehle, ilâhî ürpertiye kalbimde hissediyorum. Yenilenmenin ve dirilişin ulvî macerası demek olan kendini aşmanın, kutsal mekânları ziyaretin ve (Graal'i) "arayış"ın o yenilmez iradesini kendisinde taşıyan Lancelot du Lac ve Galyalı Perceval benim, hatta temiz yürekli Galaad da benim.

Guenièvre'in, Yseult'nün veya Blanchefleur'ün âşıkla- rı da benim, fakat benim asıl örnek aldığım Galaad'dır. Bu efsane, benim hayatımın motorudur.

Bir sınıf arkadaşımın dostluğu, beni izci olmaya sürükledi. İki yıl boyunca "şövalyeliğe girmeye" hazırlanıyorum.

"Silâh kuşanmaya hazırlık" gecesi. Şefin bir mesajı, bana Marsilya-Veyre dağ kütlesinin mavi bir çizgiyle belirtilmiş haritasını ulaştırıyor. Artık ağaç yok, fakat "Ölü İnsan Yaylası"na çıktığımda, kaygan çakıllı arazi ile karşılaşıyorum. Şimdi karşımda sadece uzaklardaki denizin yarların altındaki küçük koylarda patlayan dalgalarını getiren rüzgârın homurtuları.

Buluşma noktasının işaretlerini bulamıyorum. Gece olalı epey oldu. Ay yok. Rastgele giderken bir kayanın üs-

* Graal veya Kutsal Graal, Hz. İsa'nın havarileriyle yediği Son Yemek'te kullandığı ve havari Yusuf'un, Hz. İsa'nın bedenindeki mızrak darbelerinden sızan kanları topladığına inanılan değerli kap. XII ve XIII. yüzyıllarda yazılan birçok şövalye romanı bu kabın yani Graal'in aranması macerasını işler. Paragrafta yer alan diğer isimler o romanlardaki kahramanlardır, çev.

tüne kapaklandım. El fenerim kırıldı. “Başkomutan” saat kaçta gelecek? Işık olmadan varlığımı ona nasıl bildireceğim? Uyku tulumuma iyice sarılıyorum. Yanıma hiç yiyecek almamam emredildi, Kitabı Mukaddes hariç. Onu nasıl okumalı?

Tefekkürüm şafağa kadar sürüyor. İç sıkıntısı. Açık olalım: Korku. Fakat Vivien, Garin, hatta Merlin buradalar. Hezekiel, Eyüp, Yeremya peygamberleri, kendilerinden aldığım ilhamla, okuyorum. Tan yeri ağardığında, “başkomutan” bana törenle “şövalyelik elbisesi giydirme”ye geliyor.

On beş yaşımıdayım. İzci başı bana “yemin” ettiriyor. İlkın, evleninceye kadar cinsel ilişkide bulunmama yemini. Galaad olacağım. Bu yemini içtenlikle ediyor ve yirmi beş yaşında evleninceye kadar, hiç gevşemeden, yemini-me bağlı kalıyorum.

Dua için birlikte diz çöküyoruz. Hangi Tanrı’ya dua ettiğimi bilmiyorum. Ancak gücümü O’ndan alacağımdan eminim.

Okumalarım şimdi daha çeşitlendi, ama aynı mutlak susuzluğuyla.

Jules Verne’nin *Kaptan Hatteras’ın Seyahatleri ve Maceraları*’nı tekrar tekrar okumaktan hiç bıkmıyorum. Çelik gibi bir irade: Buz dağı gemisine çarpıp tahrip etmesine rağmen, Hatteras kutuba ulaşıyor. Köpekler ölüyor. Kızaklar kırılıyor. İskorpit hastalığı ve isyan tayfaları kırıp geçiriyor. Jules Verne’in hayalindeki kutup bir yanardağdır. Hatteras kendini lâvların içine atıyor.

Denizci olmak istiyorum: Pharo’da, Marsilya koyundan gemilerin yola çıkmalarını seyrederek saatler geçiriyorum. Bütün istikametleri biliyor veya hayal ediyorum. Rota benim kuzey ve güneydeki bütün “Barbaristanlarım”.

Bu hayalî keşiflerin dışında kitaplar, yine kitaplar. Liseye gider gelirken bile okuyorum. Sokak lâmbalarına çarpmaktan başımda şişlikler oluyor. Bir perşembe, evde -yaşım on beş- *Notre-Dame de Paris*’yi bir günde okuyup bitiriyorum. On bir saatlik okuma. Akşam, Victor Hugo’nun hayalleriyle ayağa kalkıyorum ve mutfağın tuğladan ızgarasını kırarak yığılıp kalıyorum.

Üst üste görülen düşleriyle bu hayat nesir şeklinde yaşanamaz. Hiçbir şey beni mısraların kafiyesi, yarım kafiye-

si ve âhengi kadar heyecanlandırmıyor. Théodore de Banville'in Şiir Sanatı'nı ezbere biliyorum. Bütün biçimleri deniyorum: Sone veya balad, rondo, virelai veya pantoum.

Konularım tekdüze: Bütün çiçekler için şiirlerim var, hayat sanki hep açmakta olan bir çiçekmiş gibi. Veya barbarlık. Hérédia "tarzı" bir sone, bence, Toulouse'da düzenlenen Languedoc Edebiyat Yarışması'ndaki "gümüş menekşe ödülü"ne değer. Anneme bu soneyi sarmaşıklı madalyonunun yerine, bir broş olarak takdim ediyorum.

Lise benim için bir uyuşturucu mu, bir uyku ilâcı mı, yoksa bir erken yaşlanma mı oldu bilmiyorum.

"Eğitimimi sürdürebilmem" için ev ev dolaşıp çekirdek kahve satan annemin morarmış bacaklarını hatırlıyorum.

"Halkın gözbebeği", burslu bir çocuk olsam da eğitimi sürdüremem, ailemin bütün hayatını maddeten çöktecek. Doğumumdan meslek elde etmeme kadar geçen sürede onlar hiçbir zaman kutlayabildikleri bir şenlik, bir bayram, bir eğlence görmediler: Tek bir hayat için, kendi sevinçlerini hayal ettikleri benim hayatım için feda edilen iki hayat...

Hem de harcanmış, bedbahtlık üzerine kurulmuş bu ıstırapı unutmaya tehlikesi bulunan bir hayat uğruna. Ve şimdi doğuyor...

Bu anonim ve ezilmiş münbit toprak üzerinde küçük bir kültür aristokrati doğuyor.

Kültür mü? O bana uydurma bir soy kütüğü, sahte bir bilinç veriyor: İlk insanla bin yıldır doğmuş olmanın ve onun tarihinden başka köklere sahip olmamanın kesin inancı.

Kitaplardan ve kuruntulardan oluşan bir ekran. Orada artık ne yeryüzündeki kasırgalar var, ne de gökyüzündeki şimşekler...

Kültürün dünyası ne kadar güzel. Bana bir gelecek veremediği için, bir geçmiş sunuyor: İşlerin ve düşlerin, kültürlerin ve dinlerin tarihini ve bütün bunları çarpıtarak, imparatorlukların ve onların savaşlarının tarihini...

Bugün uzaktan baktığımızda, o savaşlarda dökülen kan gerçekliğini kaybedinceye kadar buharlaşıyor. Tarih

artık cinayetlerin tarihi olmaktan çıkıyor: Kızılderililerin soykırımı, “Amerika’nın keşfi” adını alıyor; zenci ve köle ticareti, “Yeni Dünya”nın uyanışı içinde basit bir olaydan ibaret kalıyor; afyon savaşı ve Hintli askerlerin yok edilmesi ise, “beyaz adamın ağır yükü*”dür.

Felsefe öğrencisiyken, yaşamam gereken gerçek dünyanın, Eflâtun’un ve gerçeğinin mağaralarının ötesindeki bâkir fikirlerinin dünyası olduğuna inandırıldım. Schopenhauer ise insanlığın deli ve haydut yuvası olduğunu kat’î olarak gösterdi. Fakat o bize saçmalığın ve anlamsızlığın da, varoluşun ölümsüz bir verisi olduğunu da söyledi. Bu durumda bilgelik denen şey, bu dünyanın değiştirilebileceği hayalini terk etmek ve her türlü eylemden vazgeçmekten ibarettir.

Schopenhauer’dan yüzyıl sonra bu çalkantılar ortadan kalktı. Fakat bu sefer de Léon Brunschvicg’in “ruhçuluğu” tarafından Dekartçı kozanın içine özenle kapatıldık: Bilincin dışında trajik hiçbir şey cereyan edemez.

Uyanış çok sert oluyor. 6 Şubat 1934 ayaklanmalarından hemen sonra, iç sıkıntısından dili dolaşan felsefe profesörümüz bize “İnsanı kurtarmak gerekiyor” diyor.

Bu iki hayatın bölünmesine artık dayanamıyorum. Bir tarafta kaos, saçmalık, şiddet, sefalet, tahakküm. Öbür tarafta, Marie Antoinette’in dişi çoban köpeği ile oynadığı gibi, filozofun uysal çelişkilerle oynadığı “zihin felsefesi”nin harika aşk nağmesi.

Hayatıma yön verecek bir söz arıyorum. Öncelikle de, fertlerle halkların çatışan iştihalarının fırtınasında, yıldızlara bakarak yolumu bulmamda bir araç vazifesi görece olan sözü.

* Rudyard Kipling’in “Ey Beyaz Adam, al sırtına tekrar ağır yükünü / Gönder güçlü ırkını uzaklara” diye başlayan ve Batı sömürgeciliğini övüp teşvik eden şiirine gönderme, çev.

MARKS İLE KIERKEGAARD ARASINDA

(1933)

Yirmi yaşına bastığım an, yerin kabuğunu çatlattığı ve içinden alevlerin fışkırdığı zamandır: Nürnberg'de yığılıp yakılan kitaplar, Reichstag'da yangın, Paris'te Concorde köprüsünde ateşe verilen otobüs, yakılan buğdaylar ve bir parça ekmek için birbirini yiyen liman işçileri... Hollanda'da boğazlanan iki yüz bin sağmal inek ve kurumuş memeler üzerinde ölüp giden bebekler...

Hitler iktidara geliyor.

Kıyamet görünümlü bu barışta, mesîhler türüyor: Biri, köpeklerine kargalar gibi kara, öbürü akbabalar gibi kahverengi gömlekler giydiriyor ve bu köpekleri, ganimet paylarını almaları için, en zayıf avların üzerine salıyorlar: Mançurya, Etiyopya, hemen ardından İspanya, Avusturya, Çekoslovakya'ya.

1929'da New York Borsasında patlayan "kriz", Avrupa'ya taşıyor ve onu boğuyor: Sanayileşmiş dünyada işsiz yetmiş dört milyon! Ancak bir savaşın yok edebileceği yetmiş dört milyon tecilli ölü.

Bu allak bullak olmuş âlemde kalbim hüznle dolu. Gece vakti bu korun bir kıvılcımından daha ağır olmayan şu soru gülünç görünüyor: Hayatta yapmam gereken ne? Ne yapmalıyım? Bu soru bir insan için önemli tarihî bir an ve onun yaşını belirliyor. Benim hayatım işte bu soruyla başlar.

İşin tuhafı bu beni hayatın içine fırlatıp atan, işte bu çok soyut entelektüel tutumdur.

Zihnime tıka basa doldurulan Hamelin felsefesi bana, dünyanın bütün çelişkilerini bir fikir sistemi içine hapset-

menin ve bu sistemi de düşünceye açık hâle getirmenin manasızlığını gösteriyor. Hamelin*: Küçük-Hegel.

Aklıma, Büyük-Hegel'in bu fikirler kafesini ötekilerin, yani Kierkegaard'ın, Marks'ın, bir asır önce, nasıl kırdığını araştırma fikri takılıyor.

Gönül gözüyle okuduğum ilk kitap, Kierkegaard'ın *Korku ve Titreyiş*'idir. Bu kitabı, kendi dönemlerinde, Hegel'in hayran bıraktığı, hakimiyeti altına aldığı ve bir müddet esir ettiği kimselerin Hegel'i okudukları gibi okudum.

Hz. İbrahim'in kurbanı konusundaki derin tefekkürü, hayatıma damgasını vurmuştur.

Elli yıldır onu hep aynı dehşet ve aynı minnettarlıkla tekrar tekrar okuyorum.

*"Allah, İbrahim'i imtihan etti ve ona dedi ki: Çok sevdiğin biricik oğlun İshak'ı** al. Moriya diyarına götür ve sana bildireceğim dağlardan birinde onu kurban et"* (Tekvin, XXII, 1-2).

Hz. İbrahim dünyevî aklını bıraktı ve yanına imanı aldı.
"Sevdiğin oğlunu..."

Mucizenin oğluydu o. Çünkü ümidin tükendiği bir zamanda, hiç beklenmedik bir şekilde, bu ihtiyarlık çağında bir oğula sahip olmak için kesinlikle yüz yıl bekleme-si gerekmişti.

Bu evlât, zürriyetinin devamı için vaadedilen evlâttır. Hz. İbrahim onu kurban ederek bu vaadi ortadan kaldıracaktır: Böylece de dünyanın bütün geleceğini, Allah kelâmına rağmen tehlikeye atacaktır.

İşte imanla isyan arasındaki mücadelenin bu çifte büyüklüğü olmasaydı, "sırrı çılgınlık olan bu bilgelikle büyük" olan Hz. İbrahim, "... imanın babası olamazdı."

Bizim perişan mantık ve ahlâkî değerlerimizin tersine, her şeyiyle Allah'a bağlı olmanın timsâli olan Hz. İbrahim örneği, hayatıma yön veren ışık oldu.

Biliyorum ki insan, hayatını hiçbir "objektif" temele dayanmayan bir inanca adayabilir. İnsanı allak bullak eden iman böyledir. O iman bizi bütün yolların dışına

* Octave Hamelin (1856 - 1907) Fransız filozofu, çev.

** İslâm'a göre yanına alıp kurban etmeye götürdüğü oğlu Hz. İshak değil, Hz. İsmail'dir, çev.

atabilir. Kierkegaard bize, bu imanın peşinen şu ilk paradoksun kabul edilmesini istediğini öğretir. Bu, Allah'ın daima kudret ve ihtişam içinde bulunduğu şeklindeki geleneksel görüşlere çok ters düşen bir paradokstur: Hz. İsa Tanrı'dır ve bu Tanrı hakarete uğramış ve çarmıha gerilmiştir.

İmanın temeli budur. Bütün geri kalanın -yani hayatın- bir anlam kazanabilmesi için böyle kabul edilmesi şarttır. İspatlanması beklenmez. İman budur işte: İspatsız tasdik. Güneşi görüyorum, fakat onu ispatlayamam.

Tersinden tasdik: Hayatın bir anlamı yoktur, bu da bir postulat. "Bilimcilik", "bilimin" bütün sorularımıza cevap verebileceğini iddia eder. Oysa bilim, ilk sebeplerle nihâî sonuçlar konusunda cevapsız kalan sorular için açılmış bir parantezden ibaret değil midir?

Bitkin, ama tarif edilemez bir neşeyle Kierkegaard'ın, gerçek Tanrı olmayan her tür İlâh'ı reddetmekle Allah fikrini arıtmaktan ibaret olan tanrıtanımazlığımın şuuruna erdiren yıkıcı sözünü tekrar okuyorum.

Tanrıtanımazlık, "kâmil imandan önceki son safha." Bu safhayı bir türlü aşamıyorum. Kierkegaard beni habire hırpalıyor: "Tanrı apaçık bir postulat oluyor... İmandan bu umut kesiş, aslında Allah'a yakınlaşmadır."

Her şeyin merkezinin kesinlikle insan veya millet olmadığını, en azından, kendi hayat tecrübemden biliyorum. O yüzden de, kaosu ve cangılı aşmak için mutlak bir merkezin varolması gerektiğini prensip olarak ileri sürmem lâzım. Hem de mutlak merkezi görmeden ve her türlü riski göze alarak.

Ne var ki, savunulamaz bir paradoks olan tasdik, tek başına olan ferdin tasdikidir: "Ben" diyor, işkenceci Kierkegaard, "görevi Ferd'e seslenmek olan dindar bir yazarım." Demek ki Kierkegaard beni bu yeni kesin kanaatimle baş başa bırakıyor. Yalnız başıma, yani eşyaya şekil verecek ve insanları kucaklayacak ellerden yoksun bir hâlde.

"Beni Komünist Parti militanı olarak kaydetmenizi istiyorum ve size peşinen söylemek istiyorum ki..." Cümlemin ortasında duraksıyorum. Bir hafıza boşluğu mu?

Hayır: Hayatımda bir ritmik durak.

Hayır: Melodisinin yeni ritmi için bir metronom vuruşu.

Bir deniz feneri gibi odayı tarıyor bakışım. Kireç badanalı çatlak duvarlar üzerinde afişler: Masanın üzerinde, birbiri üstüne konmuş Marks, Engels, Lenin, Stalin portreleri. Yanda, “Hayata merhaba!” başlığı altında, Ukrayna’daki hasadın devâsâ bir fotoğrafı: Bir alay traktör. Her birinin üstünde rüzgârda dalgalanan bir kıvılcık bayrak. Metal dalgası, buğday cephesine doğru ilerliyor.

Altında, çini mürekkebiyle beceriksizce yazılmış “Komsomolların (Sovyet gençlerinin) Şarkısı”:

*Yeneriz her şeyi: çölleri, çayları,
Amansız kutupları, uzak ufukları.
Ülke bir mucize istediğinde bizden,
Tereddüt ve kibirsiz yaparız hemen.*

Beni kabul eden Marsilya Komünist Gençlik Kolunun bir yöneticisi olan Gudicelli aşağı yukarı benim yaşında olmalı. Romantik siyah saçlar, sık kirpikli sinsi alayıcı gözler ve esmer bir ten.

Masasının üzerinden bana doğru hafifçe eğilmiş bekliyor. Hareketsiz. (Kendisini, son defa, milislerin mermileriyle hareketsiz hâle getirildiğini öğrendiğimde, 1944’te, Lyon’da Guillotiére köprüsü üzerinde aynı vaziyette tekrar görüyorum.)

— Öncelikle size şunu söylemek istiyorum: Ben Hristiyan bir militanım. Sizin Partinize girmek benim inancımın bir gereğidir. Evet. Felsefe öğrencisiyim. Marks’ın *Bütün Eserler*’ini okuyorum. XXIII. cildi yeni bitirdim. Bilirsiniz, Costes yayınlarından. Marks’ta bir metafizik aramıyorum. Onda tarihî teşebbüs ve eylemin bir yöntemibilimini buluyorum: Yani, bir toplumdaki çelişkileri tahlil etme bilimi ve oradan hareketle de çelişkileri aşma projesi. Belki sizin gibi düşünmüyorum, fakat sık sık benim istediğim gibi eylemde bulunuyorsunuz.

Bütün bunları tıkanırcasına, neredeyse saldırgan bir şekilde sıralıyveriyorum. Genç adam yavaş yavaş doğru-luyor, dolabın raflarındaki evrak ve kitaplarla tıka basa dolu karton kutuları karıştırıyor.

Bitmek tükenmek bilmeyen bir an. Kendimi suya atmış da can havliyle yüzüyor gibiyim.

Elinde bir broşürle bana dönüyor.

Devam edecek oluyorum. Bir hareketle beni durduruyor:

— Bana anlatacak daha çok çok vaktin olacak. Bir başka sefer. Ben sana esas meseleyle ilgili cevap veriyorum...

Elindeki broşürün yapraklarını karıştırıyor:

— Ah! İşte! Lenin diyor ki: “Partiye, politikasını ve disiplini kabul ederse, bir papaz bile girebilir.” Görüyorsunuz: Mesele yok. Al broşürü. Şimdi, giriş formunu doldur.

Sekiz gün sonra mahalleimde, Saint-Barnabé'deki hücreye atanmıştım.

Sekreter beni ciddi bir tavırla kabul ediyor:

— Reyon (“ré-hon” diye telâffuz ediyor) senin kartını bize gönderdi. İşte burada.

“Ré-hon!” Son hece bir düğün günü kilisenin kubbesinden inen kutsal org sesi gibi geliyordu. Bu “ré-hon”un, muğlâk ve uzak bir güç olması hariç, ne olduğunu henüz bilmiyorum. Sekreter izah ediyor: Onun üstünde bölge varmış, daha üstte de “merkez”. Bu “centre” (santr=merkez) benim için kutsal bir çekicilikle “antre” (antr=mağara) ile kafiye bir kelime.

Bir ihtiyar başını sallıyor:

— Bir entelektüel... Sen bize ihanet edeceksin. Senin bizde aradığın şey şayet bir macera ise, seni bu maceradan nefret ettirmesini biliriz.

Geceleri afiş yapıştırmakla görevlendirildim: İzinsiz. Zamk kovasıyla ve fırçayla polisten kaçmak için koşuşturuyor ve Canebière'de duvar ilânı yapıştırma işini sabahın ikisinde tamamlıyorduk. Ayrıca, göstericilerimizi kavga arayan aşırı sağa ve Ateşten Haçlılara karşı korumak için, güvenlik hizmetinde de bulundum.

Bu ilk sınamaların yer aldığı altı ayın sonunda ihtiyar bana alaylı alaylı soruyor:

— Kalıyor musun?

— Kalıyorum.

Otuz yedi sene kaldım.

O ihtiyar adamın adı Tarnat'tı. Beni himayesine alıyor. Bir mektubumda ona, komünizmin insana ait hiçbir şeyi sakatlamaması için, Marks'ın “Hristiyanlığın insanı

zenginliği" dediği şeyle bütünleşmeyi bilmesi gerektiğini yazıyorum.

Toplama kampından dönüşümde, dul kalan karısından öğrendiğime göre, ölmeden önce, bu mektubun tabutuna konmasını istemiş.

Katı bir tanrıtanımaz olan babam vaftiz edilmemi istemiş. Siyasî görüş olarak ılımlı muhafazakârdı: Edouard Herriot'nun radikal partisi ona göre cüretin sınırı idi.

— Ben Hristiyanım. Komünist partiye de üye oldum.

— Sen tam bir delisin!

(O günden beri, bunu bana pek çok kişi söyledi).

Babamın dikkatine sunmak üzere bir "sebepleri izah yazısı" hazırladım: Bunda bir çelişki değil, bir tamamlayıcılık olduğunu izah eden bir yazı...

Hiçbir şey duymak, dinlemek istemiyordu:

— Delilerle tartışılmaz. Onlar tedavi edilir.

Oysa ben, fakülte argosunda dendiği gibi, şizofren değilim. İçim rahat, haklı olduğumdan eminim. Aslına bakarsanız buna inanan tek kişiyim. Fakat bütün ruhumla inanıyorum.

Hristiyan inancı, bir seçim oldu. Bir postulat. Fakat oradan hareketle Parti'ye bir postulatsız gittim: Bir tutarlılık ihtiyacından ötürü.

Şans eseri bir doçentlik imtihanı beni Strasburg'a sürükledi. Sınavlara hazırlanmam, militanlık çalışmamı sınırılıyor. Onun için, Parti tarafından, pazar sabahları, o zaman Fransızca konuşulan tek yer olan Bruche vadisine gitmek ve Federasyonumuzun gazetesi *Le Prolo de la Bruche*'ü kapı kapı dolaşıp satmakla görevlendiriliyorum.

Hafta boyunca, fakülte dışında, Finkmat caddesindeki Protestan Derneği'nde kalıyorum. Bursumla geçinebileceğim tek pansiyon burası: Yemek ve yatak ücretini ödedikten sonra bir aylık cep harçlığı olarak 15 gümüş frank kalıyor.

Yemeklerde genç papazlar veya Protestan ilâhiyat öğrencileriyle, kardeşçe bir hava içinde, ateşli siyasî tartışmalar oluyor. Mussolini'nin Etiyopya'yı istilâsı ortalığı kasıp kavuruyor. Sömürgeciliğin iflâs ettiğini savunan *L'Humanité* gazetesini getiriyorum, buna karşılık papaz Bouyer (ki -Katolikliğe geçip- Peder Bouyer olacaktır)

L'Action Française'i ortaya seriyor ve yüksek sesle bize, komünistlerin ve Necaşi'yi savunan herkesin "Kölelik yandaşları!" olduğunu ilân eden Maurras'ı okuyor.

Bu gürültülü tartışmalar, saygı duyduğumuz yöneticimiz Bayan Frankhauser'in bizi uyarmasına sebep oluyor- sa da, inanç birliğimizi zedelemiyor. En çok hayranlık duyduğumuz ilâhiyatçı Karl Barth'ın Strassburg'a geldiği ve Derneğimizi ziyaret ettiği gün, hepimiz için diğer gün-lerden çok farklı bir gün oldu. Sadece sözcümüz Bouyer güzel konuşma kabiliyetini ve iğneleyici alaycılığını ko- ruyor. Beni üstada takdim ediyor: "İşte iki başlı buzağı: İki Karl'ın adamı! Kendisi, sevgisini Karl Barth ile Karl Marks arasında paylaşıyor!"

Eğer jüri üyeleri her iki Karl'ı da tam anlamıyla bilme- miş olmasalardı, doçentlik imtihanı jürisine vereceğim imaj büyük ihtimalle bu olurdu. Çünkü "orijinalliği" (!) ile "oldukça başarılı" notu alan sözlü takdimim, üyelerin ham maddelerini belirleyemedikleri, Marks ile Kierkega- ard'ın bir karışımı idi!

Doçentlik imtihanını verince, mekanik ve sıkıcı ente- lektüel faaliyetten kurtuldum. İyi bir derece elde ettiğim için, önümde geniş bir tercih alanı buldum. Tatilde, Santi- niketan'daki Rabindranath Tagore Dinler Üniversitesinde araştırma yapmak düşüncesiyle, Pondichéry'yi seçtim. Ro- main Rolland'ın Vivekananda, Ramakrishna ve Gandhi üzerine yazdığı denemelerinin beni hayli meraklandırdığı Hint ruhîyatını içime iyice sindirmek istiyordum.

Babamın telgrafı bana bu fikirden vazgeçmemi emre- diyor: "Eğer Hindistan'a gidersen, annen ölür."

Bunun üzerine, bir zamanlar Jaurès'in ders verdiği kürsüye çıkmadan ileri gelen kaygılı sevinçle Albi Lisesi- ni istiyorum.

Yakın bir köyde, Noailles'de, Fransız sosyalizminin ile- ri gelenlerinden "Peder Dupont" yaşıyor: On altı yaşınday- ken Paris Komünü'nde mücadele vermiş. Kendisinin ye- tiştirdiği Komünist Parti genel sekreteri Maurice Thorez*,

* Fransız Komünist Partisi'nin efsanevi lideri (1900 - 1964). Burada ve ileride kullanılacak olan "genel sekreter" ifadesi, parti başkanı anlamınadır. Allah'ın işine bakın ki bu ünlü komünistin torunları Müslüman oldular, çev.

evlâdın babaya duyacağı bir sevgiyle Noailles'ye onu görmeye geliyor. "Peder" Dupont ona, Hristiyanlıktan gelme komünist militan, Tarn'daki bu garip entelektüel gençten bahsediyor. Maurice Thorez beni tanımak istiyor. Katoliklere "uzatılan el" politikasını yeni başlatmış. Peder Dupont'un kitaplığından *Köylülerin Savaşı*'nı çekerek, Engels'in ilâhiyatçısı Thomas Munzer hakkında yazdığı bölümü bana yorumluyor: "O, XIX. yüzyılın ortalarına kadar (yani Marks ile Engels'in *Komünist Manifesto*'suna kadar) Avrupa'daki en ileri komünist programını hazırladı."

Bana şöyle diyor:

— Görüyorsun, Marks Avrupa'daki sosyalizmin Hristiyan kaynaklarının tamamen bilincindedir. "Rabbim, İlahî adaletini destekle!" bayrağı altında, XVIII. Yüzyılda, Schwaben köylülerinin isyanını yöneten papaz Thomas Munzer, XIII. Yüzyılda, *Ebedî İncil*'inde Teslis'i (Üçleme'yi) zamana yayan -Baba'nın Çağı ile Oğul'un Çağı'ndan sonra Kutsal Ruh'un Çağı gelecek ve bu çağda Kutsal Ruh'un herkeste her şey olacağı mülkiyetsiz, devletsiz ve Kilisesiz bir toplum oluşacak diyen- Calabreli keşiş Joachime de Flore'dan ilham almıştır.

Maurice, Parti'nin üst yönetimine kadar beni yükseltmek ve her türlü yobazlığa karşı beni korumak suretiyle ölünceye kadar, desteğini eksik etmedi.

Evet, yol açılıyor. Saf bir iyimserlikle geleceğe öncelik veriyorum. Bir hikâye taslağı yazıyorum: *Premier jour de ma vie / Hayatımın İlk Günü*, militan bir gençle sofu bir kız arasındaki aşkın romanı. Müsveddeyi 26 Nisan 1939'da Romain Rolland'a gönderiyor ve kendisine, iki mesajı, yani Marksizm mesajı ile Hristiyanlık mesajını ve bu ikisinin çatışmasını nasıl yaşamakta olduğumu da belirtiyorum.

Cehennemden (II. Dünya Savaşı'ndan) dört ay önce, 11 Mayıs 1939'da, Romain Rolland'ın her bir yanı kaplayan ince yazısıyla, gökmavisi renkli sekiz kâğıt, Vézlay'den gelmiş bir ilkbahar kelebeği gibi üzerime konuyor:

"Christophe'un görevini yüklenmenizden mutluyum: Hayatın büyük güçlerini birbirine bağlamak... Ruhun en yüksek idealidir..."

Benim romanımı tahlil ederken, kendisinin ilk eserleriyle ilgili şahsî tecrübesini hatırlıyor:

— *Hayatımın İlk Günü*’nün hikâyesi, aşağıdaki hususlar tamamlanırsa daha başarılı yazılır... En güzel âhenk, zıtlar arasında gerçekleşir... Fakat iki sevgili arasında ortaya çıkan yanlış anlaşılma (...), gelmesi gereken uzlaşma çok âni gerçekleştirilmiş (...). Şimdilik, ruhunuzun sanatınızın fevkalâde ciddiyetini yeterince gördüm. Sizin istikbal vaad ettiğinizden kesinlikle eminim.”

Coşkularımı ve hatalarımı gözler önüne seren bu kâhince mektubu defalarca okudum.

KARGAŞA İÇİNDE BİR AŞK

(1935-1940)

Hayatımın İlk Günü'nün Milaine'isi gerçek bir kadın.

Her ikimiz de Aix'te, Fakültenin felsefe bölümünde, Maurice Blondel'in mistik yolunda öğrenciyiz. Artık ders vermemesine rağmen kendisi hâlâ üstat. Bizim için birer fikrî şölen olan birkaç konferansta görebiliyoruz ancak kendisini. Yolu çiziyor: En beşerî eylemin bizzat geliştirilmesinden hareketle o eyleme mükemmeliyeti kazandırmak için adım adım yükselerek sonuçta "sonsuzu istemeden sonsuz istekte bulunulamayacağını ve kurtarıcıya kucak açılmayacağını" keşfediyoruz.

Resmî Kilise onun tezini "immanentisme / içkinlik"ten dolayı yasakladı*, çünkü Blondel, *Eylem* adlı tezinde, sırf akılla eylemin gereklerini yerine getirerek, tabii bunların sınırlarının ve postulatlarının da bilincinde olarak, imana ulaşacağını savunuyor.

Kendisinin bu yaşağa uymasına rağmen, bizler onun tezinin daktilo ve teksir edilmiş nadir nüshalarını gizlice elden ele dolaştırıyoruz. Kürsüsünde onun yerini alanlar kendisine karşı sevgi ve saygımızı devam ettirdiler. Halefi Segond, parıltılı fikir ve üslûbuyla estetiği ilâhî bir oyuna dönüştürüyordu. Paliard ise bize durmadan Malebranchen'in "Sen kendi başına (yol gösterici) bir ışık değilsin" sözünü hatırlatıyordu.

Milaine, felsefî dindarlığın bu hakikî ekolünün (veya kiliseciğinin) en narin ve en coşkun temsilcisidir. "Ru-

* Hristiyan filozof Blondel, akılla imanı, içkinlikle tabiat üstünü ulaştırmak istemişti, çev.

hen Birleşip Bütünleşme / La Communion* spirituelle” hakkındaki incelemesini yeni bitirdi. Bu incelemede, Blondel ve Aix ekolünün anlayışına uygun olarak, ilâhî aşkın ancak Allah’ın lûtfuyla gerçekleşebilen bir insanî aşkın en yüce gereklerinden doğduğunu anlatıyor.

Maeterlinck’in sembolik kahramanları, sonsuza uzanan aşklarında, onun sadece felsefî düşüncesinin değil, aynı zamanda şahsî, derûnî yolculuğunun da merkezin-dedirler. Milaine’de de düşünceden hayata her şey aşktır ve onunla birlikte esrarengiz değişimler gerçekleşir.

Kız arkadaşlarından biri bana onun Carmel tarikatına girmeye hazırlandığını söyledi.

Anfiteyatrda, Aix’deki Mirabeau caddesinde veya Marsilya’da, Meilhan hıyabanında onu seyrederken ayaklarını farkedemiyorum. Gerçekten de ayakkabıların-nın nasıl olduğunu hatırlamıyorum bile.

Onu Murillo’nun *Ascension / Göğe Yükseliş* tablosundaki bir bulut içinde kaybolmuş ayakları ve semada dalgalanan bedeniyle Hz. Meryem gibi görüyorum.

Çehresi ise aradan altmış yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına rağmen hâlâ karşımda: O yüksek alnın üzerinden yana çekilen siyah saç örgüleri iki yanında kıvrım kıvrım uzanıyor. (George Sand veya Flora Tristan’ın gravürlerindeki benzer bir saç modeli.) Yüzün alt kısmı saçların meydana getirdiği açıyı çileli bir ifadeyle tamamlıyor. Alnı, şakakları, yanakları ne ten renginde ne de ten koyuluğunda, aksine opal şeffaflığında. Kanının maviye çalan rengi teninin olağanüstü beyazlığına canlılık ve güzellik katıyor.

* Kudas âyini olarak dilimize aktarılan “Communion / (Allah ile) birleşip bütünleşme” elinizdeki eserde yazar tarafından mecazî olarak çok kullanıldığı için bu ifadeyi kısaca izah etmek gereği duyduk. Hristiyan itikadına göre, Hz. İsa havarileriyle yediği Son Yemek’te, ekmeğe için “bu benim bedenim”, şarap için de “bu benim kanım” diyesi imiş. Kilise âyinlerinin sonunda ibadete katılanlara papaz tarafından küçük ekmeğe dilimleri ve birer yudumluk şarap ikram edilir ve böylelikle hem o Son Yemek yâd edilmiş hem de Hz. İsa’nın (ki onlar için ilâhtır) bedeni ve kanı ile dolu dolu olunur. Bunun manevî anlamı Allah’la bir ve bütün olmaktır ki Hristiyanlar buna oldukça derin anlamlar yüklerler, çev.

Ve hep açılıp kapanan göz kapaklarıyla, kâh afacan, kâh vecde dalmış gözlerinin o delici bakışları âdeta hafızama nakşedilmiş.

Beyaz elbisesi, koyu mavi ipekten bir şeritle bağlanan geniş bir kemerle son buluyor. Korsenin bağları göğsünü meydana çıkarıp, madenî uçları göğüsleri arasında sallanıyor.

Luchon'a tatile gittiğinde birbirimize yazdığımız ilk mektuplar, "Ruhen Birleşip Bütünleşme" teması üzerinde, bazen farklı görüşlerimizi daha da derinleştiren ikili bir tefekkürdür.

Milaine ihtilâlcı eylemin toplu kurtarıcılığına karşı, ruhtan ruha etkileşimi gerçekleştiren azizlerin manevî bütünleşmesini savunur. Yani onun kanaatine, tek bir ruhun arınmasıyla dünya arınır.

Oldukça kolay bir şekilde ve çok çabuk böyle bir sentezin -Romain Rolland bunun yürümeyeceğini sezmişti-, mümkün olabileceğine inanıyorum. Ve ikimizin istikbalini de tıpkı müşterek bahis oynar gibi bu kanaatime bağlıyorum.

4 Ağustos 1937'de ilk adımımı atıyorum. Milaine'e gönderdiğim mektupta onun "aşk ile evliliğin en asil ve en tehlikeli macerası" adını verdiği şeyi birlikte gerçekleştirmeyi teklif ediyorum.

O bana "bu iki varlığı ve onları devam ettirenleri hem insanî hem de olağanüstü bir şekilde kaybetme tehlikesi" olduğunu boşuna hatırlatıyor.

Bana gelince, bizzat toplum yapısı içinde bizleri ayıran şeyleri ölçüp biçiyorum: O asil bir asker ailesine mensup. Ailesi içinde hiç kimse sefalet nedir bilmemiş. Tecrübem ise bana sefaleti yaşamış olanları anlamayı ve şiddete başvurduklarında bile onlarla dayanışma içinde olmayı öğretti.

Ne var ki, dua ile eylemi birbirinin zıttı olarak da göremem. Ignace de Loyola'da şu yüce inancı buluyorum ben: *"Kendinize güvenmiyormuşsunuz gibi dua edin. Tanrı'ya güvenmiyormuşsunuz gibi de çalışın."*

— Siz Hz. İsa'yı ancak benim size sunabileceğim kadarıyla görebileceksiniz. Önünüzde onun hep böylesine acınası bir şahidi olmaya cesaret edebilir miyim?

– Ben seni olduğun gibi seviyorum.

Partiye sadakatimin beni istemeyeceğim şeyleri yapmaya sürükleyeceğini düşünüyor. 15 Eylül 1937’de kendisine cevap veriyorum:

“Partim şimdiki hâliyle benim gözümde bütün diğer davalardan daha önemli olan şu iki davaya en iyi hizmet eden partidir: Sefalet ve hakikat. İşte bunun için onun zafer kazanmasını hararetle destekliyor ve var gücümle çalışıyorum... Şayet bir gün Partim Marksizm hakikatine ve halka ihanet ederse, onu o an terkederim. İnsanın enerjileri bir partiden geri alınmalıdır, tıpkı davasına ihanet eden bir Kilise’nin de Allah’ın inayetinden yoksun bırakılması gibi parti de mensuplarının çabalarından yoksun bırakılmalıdır.”

Milaine ile bana gelince, birin içinde iki olmak demek şu demek olacak: Ne sırf onun ne de sadece benim olacak olan ışığa beraberce yönelerek dünkü engelleri birlikte aşacağız.

Luchon’dan döndüğünde kendisini buluyorum. On gün, Marsilya’da başıboş, ateşli ama tertemiz buluşmalarla geçiyor. Uzun süre dizginlenen sel bütün bentleri yıkıyor.

Öğrencilerle o ilk karşılaşmanın sevinciyle Albi’deki vazifeme başlıyorum. Milaine ile benim için bütün bir hayat demek olan bu felsefeden başka onlara daha yüce hangi felsefeden bahsedebilirim ki?

Bilgelik aşkı veya aşkın bilgeliği olan felsefe dersinde, felsefe hocasının sevinçten daha kıymetli hiçbir şeyi öğrencilerine aktaramayacağını düşünüyorum. Öğrencilerimden falan kişi iyi bir mimar olduğunda, benim Descartes veya Locke hakkındaki derslerimden hafızasında pek bir şey kalmayacaktır, ama hayatı sevmez, anlamını kavrayamazsa, bizzat mesleğinde, adam gibi adam olmayacaktır.

Milaine de, Marsilya’da, merkezimiz hâline gelen buradan pek uzaklaşmaz. Katolik Kız Öğrencileri Yurdu’nun olağan dışı müdiresine aramızdaki aşkı açar. Hep kötü bir (Hristiyan) şahit veya (din) temsilci olmaktan korkan Milaine’nin bu kaygılarına karşılık o şöyle der: “Kendi öneminizi abartıyorsunuz. Hem sonra, Allah birinizi diğerinize doğru rastgele itmiş olamaz.” Maurice Blon-

del'in tilmizi olarak, benim dönüşümde kendisiyle görüşmem için bir randevu alır. Uzun zamandır Milaine'le olan dostluğundan dolayı Gaston Berger de bize katılır. Böylece Azizler Bayramında onu görmeye birlikte gideceğiz.

Evlenme tarihi yaklaştığında, tıpkı Milaine gibi, hem çılgın bir sevinç hissediyor, hem de bu aşkta benim için çok uzak ve büyük ölçüde de meçhul bir manevî âleme bir hata etmeden katılmanın sorumluluğundan ötürü bir iç sıkıntısı duyuyorum.

Lise bitirme imtihanları jürisi olarak bulunduğum Toulouse'da, sokaklarda başıboş dolanırken bir estamp beni çarpıyor: Matthias Grünewald'ın *İsa'nın Çarmıha Gerilmesi*. Resim bana bizi anlatıyor gibi geldi: Biz iki uçurumun arasındaki bir tepenin üzerinde olacağız.

Nikâha birkaç gün kala Albi'ye döndüğümde okuyamıyorum. Kitaplar bana hayli uzak gözüküyorlar. Beni çekmiyor, heyecan vermiyorlar. Ne iç sıkıntımı gideriyor, ne beklentime cevap veriyor, ne de o saatte en uç noktalara ulaşan hassasiyetime temas ediyorlar.

Matthias Grünewald'in *İsenheim*'da mihrap arkalığındaki Hz. İsa'nın çarmıha gerilişi tablosundan alınma bir gravür burada, masamın üzerinde duruyor; Hz. Mesih gözlerime kazınmış gibi.

Uzun zamandır koyup bıraktığım resim malzememi, nar çiçeği rengi bir yaprak kâğıdı, beyaz guvaşı ve çini mürekkebi gömme dolaptan bir uyurgezer gibi çıkarıyorum.

Kömür kalem kağıt üzerinde zıplıyor. Çarmıha gerilmiş Hz. İsa, pıhtılaşmış kanı andıran bu zemin üzerinde birden beliriveriyor. Bu taslak üzerinde, sadece canlı ve derisinin altında ısırap çeken iskelet farkediliyor. Bedenimde bir kırıklık hissediyorum, sanki kemiklerim geriliyor. Hiçbir zaman "İnsan" bana böylesine soyulmuş görünmedi: Çıplaktan da öte, teni bile yok. Artık modele değil, zihnimde canlanan kendi Mesih'ime bakıyorum. Çehre, işkence gören uzuvlara cevap veriyor: Guaş, göz çukurlarının siyah deliklerinin etrafındaki elmacık kemiklerini ve soluk alnı vurgulamak için hiç de yeterince kalın ve kâfi derecede çiğ beyaz değil. Bir hayalet kafatası.

Bir de kanlı gökyüzüne açılmış çivili, çırpınmalı şu eller. Birbirlerinden tamamen ayrılmış parmak kemikleri,

fırtınalı bir gökyüzünde solgun yıldızlardan narin bir demet gibi tek tek ayrılmış.

Kendisinden hiçbir şeyi, sefaletini dahi saklamayan varlığın sunmuş olduğu bütün acıdır bu. O eller ısırapla dolu değiller: İstirap onların arasından sızım sızım sızıyor.

Çarmıhta can çekişirken kasılmış adalelerin siyah gölgelerini verebilmek için fırçayı değiştiriyorum; düğümlemiş ve gerilmiş ipler... Bunlar sürüngenlerin bükülgen gücüyle pazu kemiğinin çevresini sarıyor.

Günahtan Kurtaran*'ın sıkıntısına kendimi vermekte gitgide daha çok zorlanıyorum. Ağıza gelince fırçam duraksıyor: Koyu bir lekenin çevresinde kâğıdın morlaşmış zemini görünüyor ve dudaklar nâhoş bir şekilde açık kalıyor: "Rabbim! Rabbim! Niye beni terkettin?"

Şimdi iradî, neredeyse de neşeli bir yavaşlıkla adaleleri işlemeye devam ediyorum. Biçimsiz ayak parmaklarını bir sinir demeti hâlinde bağlıyorum. Kopmaz kayışlar organları gövdeye bağlıyor.

Bu sırada başkalaşım başlıyor: Kas çalışmasının tekniğini tekrar yakalamak için, kartonlarımın içinde, Milaine'i tanımazdan önce Promete teması (Bourdelle'in *Herakliyüs*'ü) üzerinde eskiden yaptığım bir çalışmayı arıyorum.

Elimde tablo biçim değiştiriyor. Adale teması kemik temasına baskın çıkıyor. Acıdan ve umutsuzluktan gerginliğe, güce, belki de sevince geçiliyor.

Çiviler kasları delip geçmiş ve kemikleri koparmış veya dağıtmış görünüyordu. İşte yine kaslar, çiviler arasında geriliyorlar. Adam mücadele ediyor ve bir yay misali titreyerek çarmıhından kurtulmak istiyor.

"Tanrı'nın oğluysan, haydi insene çarmıhından" diyerek alay edip gülüşüyorlardı yüksek rütbeli Yahudi din adamları ve âlimler.

Mucize, işte burada.

* Hristiyan inancına göre Hz. İsa Allah'ın oğlu olarak dünyaya gelmiş ve çile çekerek ölmek suretiyle Hz. Âdem'le Havva'nın işledikleri ilk günahtan insanları (vaftiz edilmeleri şartıyla) kurtarmıştır. İslâm inancına göre ise, kimsenin günahını kimse yüklenemeyeceği için, böyle bir kurtarıcılık kabul edilmez. Paragrafın sonunda yer alan tırnak içindeki sözleri Hz. İsa'nın çarmıhta acı çekerken söylediği iddia edilir, çev.

Bir an, Milaine'in bir bakışını hatırlayınca, onun Tanrı'sına hakaret eden bu sanata karşı bir öfke duyuyorum. Fırça kâğıdın üstünde hareketsiz kalıyor. Öfke geçene kadar. Fırça benim için tefekkür ediyor.

Haç, hayatın asıl gerçeğinin ölüm olduğu manasına mı geliyor? İnsanların bütün acısını etleri dökülmüş kollarıyla kucaklayıp sineye çeken o Haça Gerilen'e (Hz. İsa'ya) karşı artık nasıl bir bakışla bakacağımı bilemiyorum. Tanrı'nın bir oğlunun öldüğü bu çarmıhın üstünde yeni bir dünya doğdu doğacak: Artık ölümün gücü yeniliyor, acı geri çekiliyor ve sevinç, dirilişin sonsuz sevinci, bir zafer çılgılığı hâlinde parılıyor.

Sen istedin, İsa, ıstıraba sımsıkı bağlanmayı. Bu uzun çiviler senin vücudunu haçın esiri yapıyor. Bırak seni kurtarayım onlardan! Duymak istemiyorum artık şu kahredici soruyu: "Beni niye terkettin?" Sana ben de haykırıyorum: "İn şu haçından!"

Fırçanın altında adaleler şişmeye başlıyor. Her lif yaşamak, kendisini donduracak olan can çekişmeye karşı isyan etmek istiyor. Sen acıdan çekilip gitmesini istiyorsun. Yaşamak ve acıyı yenmek istediğini söyle bana. Hayatımın orta yerine dikilmiş şu senin Çarmıhının meydan okuması benim yakamı bırakmıyor.

İnsanları sevmek demek onları çarmıhlarında seyretmek mi demek? Sen acıyı kutsal hâle getirdin, acıların her türlüşünü ve en amansızını tattın diye onlara acı çekmenin mübarek olduğunu söylemek mi gerek?

Sen ey Ölümünden Dirilen, cevap ver bana: Bu mudur insanları sevmek? Bizler "İşte insan oğlunun Tanrı'yı Çarmıhından kurtardığı gün!" diye ne zaman haykırabileceğiz?

SAVAŞ: İHANET TECRÜBESİ

(1940)

23 Mayıs 1940

Miğferimin üstünde bir kum ve parçalanmış dallar sağanağı. Nazi savaş uçakları bizi alçaktan makineli tüfeklerle tarıyor. Aralarında şimşek çaktığında da bulutlar herhâlde böylesi bir şaşkınlık yaşıyorlardır.

Ve çıkardıkları gök gürültüsü bağıra çağıra uzaklaştığında da garip bir ferahlama.

Göğün karnının deşilmesinin ardından, motorların gürültüsü çok çabucak kaybolup gidiyor.

Ağaçlıklı yolda koşarken kapaklandığım çukurdan ıhlaya tıslaya çıkıyorum. Üzerimden taş, toprak ve ağaç parçaları kayıp dökülürken hiçbir yerimin kırılmadığını hayretle farkediyorum. Neden sonra başımı kaldırıyorum. Yok bir şeyim! Parmaklarım oynuyor, bacaklarım da hareket ediyor, kollarım da. Ağır ağır açılan gözlerim bile. İlk gördüğüm gerçeküstü bir şey: Ayaklarımın dibinde altın sarısı bir fulya. Tank paletine başını yaslıyor. Hiç de korkmuşa benzemiyor.

Kendimi yere atarken hiçbir şey görmedim. Fakat tekrar hayata dönerken durum bambaşka. Pırıl pırıl boyalı tankın üstünde, güzelim gökyüzüyle hâlelenmiş; hâki gömleği, boyunbağı, yüzbaşı apoletleri, iyice briyantınlenmiş saçlarıyla, dört dörtlük zarif bir subay. Miğfersiz. Ölmeyi bu kadar çok mu istiyordu acaba?

Dürbününü aşağıdaki yola dikmiş. Baktığı istikameti gözlerimle takip ediyorum: Üzerlerinde makinalı tüfekler bulunan üç küçük Alman zırhlısı, bir eşek arısı vızıltısıyla Paris yoluna saldırıyor. Kaçan halk kendini, yolun iki

yanına ve şarampole atıyor. Tek bir silâh sesi yok, fakat geçtikleri yolda bir ot yığınının veya bir tahıl, saman deposuna rastladıklarında, küçük bir alev balonu yükseliyor ve yangın her yanı sarıyor. Batan güneşin aydınlığına karşı, aydınlık üstüne aydınlık.

Gece boyu, bombardıman uçaklarına Paris yolunu işte bu kor yığınları gösterecek.

Orman içine yerleştirilmiş güçlü zırhlı birliğimize bakıyorum. Yola bir sıçrasak, anında o üç öldürücü eşek arısını haklayıvereceğiz.

Dürbün iniyor ve subayın yanaklarında aşağılanmanın ve öfkenin gözyaşlarını görüyorum.

Gözleri gayri ihtiyarî bana çevriliyor ve sanki bir soruya veya bir siteme muhatap olmuş gibi çılgınca bağırıyor: “Emir nedir bilmez misiniz siz? Hérelle ormanından dışarı çıkmak yasak! Haydi, kaybolun!”

Gün batımının titrek aydınlığında gözyaşları parlıyor. Onların parıltısı içime işliyor, beni başka gözyaşlarına alıp götürüyor, sadece altı aylık bir sevgi ve mutluluğun ardından orduya katılmak üzere kendisinden ayrıldığım zaman Milaine’in döktüğü gözyaşlarına...

Üzerimi bile silkip temizlemeden, toprakla örtülü bir tabut misali ve zihnimde gözyaşlarıyla ıslanmış o iki çehreyle silâh arkadaşlarımla yanına dönüyorum.

Kırklı yılların simgesidir bunlar: İhanete uğrayan bir halk ve hüsrarla sona eren binlerce aşk... Bu nafîle savaşa yukarıdan, tarihî açıdan veya aşağıdan, kalpler yönünden baktığımızda görünen gerçekler bunlardır işte.

“Hérelle Ormanı” demişti subay. İşte ben bu küçük noktadan hareketle kendime bir coğrafya ve bir tarih, daha doğrusu zamanı geriye sarma ve şimdiye odaklanma düzeneği kuruyorum.

Hatıralarım çarçabuk hizaya diziliyor. Son üç yılın panoraması ortaya çıkıyor. Çok net.

Evvelki gün, bizim “hatlarımız” Davenescourt’da, Warfusée-Abancourt’da idi... Hani gazetelerin Somme Savaşı adını verdikleri hatlar...

Dürbünle yakınlaşan, yeşil ve gri üniformalı şu birlik. Hepsi de hareketsiz. Derken bombardıman. Fas alayımız en ağır darbeyi yedi. Üçte ikisinden fazlası katledildi.

Hâki kumaş ve kanla bezeli bu çiçek demetlerinin önünde, bu ölülerin sessizliğinin bana yüklediği belirsiz ve boğucu bir izlenim duyuyorum: “Bizler her şeyimizi verdik. Yok yere öldük. Ya şimdi? Sen, sen bizdensin. Ne yapacağını iyice ölç biç. İntikam almak için değil. Bize bir anlam kazandırmak için.”

Artık her anımda onlarsız edemeyeceğim. Durmadan onlardan bahsedecek ve onlar adına eylem yapacağım. Hérelle ormanında ettiğim bu yemine lâayık oldum, sadık kaldım mı?

Aralarına nasıl geldim? Altı aylık evliliğin sonrasında tecilim bitiyor. Derken bir seneliğine askere gidiyorum. Mantıksız görevlerin aptallaştırmasının dışında pek bir şey yok. Saçma emirlerin gereklerine göre derlenip toparlanma. Kırım savaşındaki askerlerin (kutunun üzerinde onların resmi var) kullandıkları aynı “philopode” pomadını yürüyüşe çıkmadan önce ayak parmaklarımıza sürme.

Anlamsıza kesin olarak evet denildi mi insana pek güç gelecek bir şey kalmaz.

Şu işe bakın: Benim terhis günüm, Münih Paktı’nın imzalandığı Eylül 1938 tarihine rastladı.

Derken, bizi bir sene daha silâh altında tutma kararı alındı.

Toulouse’da Niel kışlasında üç kişilik bir militan çekirdeği oluşturuyoruz: Siyasî faaliyette bulunduğu için ihtiyat teğmenliği rütbesi sökülen ve bizimle birlikte ikinci sınıf askere dönen bir ilkokul öğretmeni Georges Fournials; Münih sonrasında Daladier’nin konuşmasını veren radyoyu bir barda bira şişesiyle parçalamasından ötürü mahkûm olup yattığı kışla hapishanesinden çıkan şair Jean Marcenac ve ben.

Münih meselesini aydınlatmak için bir el ilânı hazırlamaya karar verdik. Pakтын imza gününde el sıkışan “dörtlü”nün fotoğraflarının bulunduğu yirmi kadar gazete satın aldık. Bu fotoğrafları kestik ve Fournials’ın güzelce yazdığı, yirmi nüsha hâlinde çoğaltılmış metnimizi el işi kâğıdı üstüne yapıştırdık.

Sabahın 4’ünde, “bölgeler”i paylaşarak, el ilânlarımızı bütün WC’lere yapıştırdık.

Elbette, içtima yapılı yapılmaz üçümüz de kodesteyiz: Namımız bu edebiyatın bize atfedilmesi için yeterliydi.

Ne var ki kışladaki bütün taburlar bizim hicviyemizi okudu. Fotoğrafların altında herkese şöyle sesleniyorduk:

Bak bu “dört”lere: Hitler sırta sırta gülüyor. Mussolini kasım kasım kasılıyor. Daladier ile Chamberlain ise onların ellerini minnettarlıkla sıkıyor.

Sen, “silâh altında”sın.

Münih sonrasında, bizim “silâhlarımız” ne kadar da güzel!

Hitler Avrupa’yı parça parça bölüyor: Avusturya, Dantzig, Çekoslovakya. Savaşını askerî yönden sürdürebilmek için elinde mümkün olduğunca daha fazla koz bulundurmak maksadıyla, tek kurşun atmadan satranç tahtasının hanelerini teker teker işgal ediyor... Sonunda da gerçek bir savaşla Urallara kadar Avrupa’yı yutmaya niyetlenmek üzere yeterince kuvvetlenmiş olacak.

Münih’te ona, canavarca iştahını Doğu’ya yöneltmek ve Avrupa’yı “bolşevikler”den kurtarmak için, Bohemya’yı verdiler.

Bu arada, Hitler şimdi savaşını yapmak için kendisine gereken her şeye sahip.

Artık sen de gerçeklerden haberdarsın. Selâm sana.

“Halk Cephesi olacağına Hitler olsun” diye görüşünü peşin peşin ilân eden aşırı sağın haftalık *Gringoire* dergisinden tutun da, kendi partisinin gazetesinde “korkakça bir ferahlama hissettiğini” belirten sosyalist Léon Blum’a kadar bütün halkın beyni yıkanmış durumda.

Basın, radyo ve sinemada sık sık vurgulanan parola, “Barış kurtuldu” parolası.

Tarih, Eylül 1938. Savaşın başlayacağı 39 Eylülünden bir sene evvel; kaybedildiği tarih olan 40 Haziranına ise yirmi aydan daha az bir zaman var.

Daladier Paris’e dönüşünde çilgınca alkışlanarak karşılanıyor.

On sene sonra, ikimiz de milletvekili iken, Daladier bana uçaktan inişinde yuhalamalarla karşılanacağını sandığını söylüyor. Kendisini “barış kahramanı” olarak alkışlarla, tezahüratla karşılayan kalabalık karşısında “Ne aptallar!” diye düşündüğünü anlatıyor.

Ben de kendisine şöyle demekten kendimi alamıyorum: “Sizse, ne yaptığınızı pekâlâ bildiğiniz hâlde, yaşama-ya devam edebildiniz ve bugün burada olabildiniz ha?”

Garip bir şekilde milletvekili olup gelmiş bu saf gence bir an istihza ile acır gibi bakıyor.

Cevap verme gereğini bile duymuyor. İri gözlerini kapatıyor ve arkasını dönüp gidiyor.

Eylül 1939. İki senenin sonunda nihayet terhis!

Hayır. Bu defa, seferberlik.

Askerlikte aldığım bir yıllık disiplin cezası için bir arpalık buldum: Bir astsubay benim doçent olduğumu farkedince –askerin kafasında bu benim daktilo kullanmayı bilmem anlamına geliyordu– Toulouse’da Duranti sokağındaki askerî birliğin yazıcısı oldum. Birçok subayın torpili sayesinde fevkalâde imtiyazlı bir kişi hâline geldim. Çünkü iktisatçı albaya Borsa ile ilgili tavsiyelerde bulunuyordum; yüzbaşı derslerinde kullanılmak üzere bana atışla ilgili krokiler yaptırıyordu (parabol çizmek için pergel kullanmayışıma şaşıyordu) ve kitap düşkünü olan kıdemli başçavuş kitaplarının Lâtince adlarını ve yazarının özgeçmişini tercüme ettiriyordu.

Seferberlik günü statüm aniden değişiyor: Bana söylendiğine göre doksan sayfa tutan benim “D.P. dosyası” (Devrim Propagandacısı) gelmişti.

Niel kışlasına muhafızlar eşliğinde göndermezden önce, komutan beni yanına çağırıyor. Bir gazetede von Ribbentrop’un elini sıkkan Molotov’un fotoğrafını göstererek Alman-Sovyet anlaşmasını reddetmemi emrediyor:

– Bunu onaylıyor musunuz, evet mi hayır mı?

– Geçen sene, aynı şekilde başkan Daladier ile Hitler el...

– Evet mi hayır mı?

– Bilmem, Stalin başka türlü nasıl bir tavır takına...

– Çıkın!

Onun ultimatoma verdiğim cevabı hemen kime aktardı bilmem, fakat merdivende üzerime tükürükler ve küfürler yağmaya başladı, tokatlar, tekmelemeler de cabası.

Aslına bakarsanız, bu Alman-Sovyet paktı meselesi henüz kafamda aydınlığa kavuşmamıştı, ama eminim ki,

bana karşı uluyan o sürünün kafasında da net değildi. Kamuoyunu manipüle ederek milyonlarca dürüst insanı, kendilerine hedef olarak gösterilen “hainleri”, “fanatikleri”, “teröristleri” linç etmeye hazır çılgınlar hâline getirebilmenin ilk tecrübesini yaşadım.

Karşı koymak gerektiği konusunda en ufak bir tereddüde kapılmadım.

Kışlada, mevcutlu olarak büroya davet edildiğimde, büyük ihtimalle hayli yaşlı bir yedek subayla karşılaştım. Buz gibi bir çehre. Soluk. Renk vermeden konuşuyor:

– Size sadece yeni birliğinizi tebliğ edeceğim: 7. KAPT (Kuzey Afrika Piyade Tümeni). Orada propaganda yapmaktan hayli zorlanacaksınız. En azından lisan problemi var. Çünkü bütün askerler ya Tunuslu ya Cezayirli ya da Faslı. İki saat sonra Valdahon’a hareket ediyorsunuz. Mevcutlu olarak.

Üstçavuşa dışarı çıkmasını emretti.

Başbaşa kaldığımızda, subay ayağa kalkıyor, beni kapıya kadar geçiriyor ve kapıyı açmadan önce elimi sıkı sıkı tutuyor:

– Sizi çok takdir ediyorum.

Her şey silinip gidiyor. Tükürmeler de, istikbalim de. Şu an öylesine mesudum ki.

Eylül 1940

Savaş bitti. Önce sadece bir mağlubiyetti. Şimdi ise bozgun. Hitler Compiègne yaylasında dansetti. Pétain imza attı.

Terhis olup Albi’ye, Milaine’in yanına döndüğümde artık isyandan başka bir saadete ve isyandan başka bir sevgiye inanmaz oldum.

Çekmeceye atmazdan evvel gülünç madalyama bakıyorum. Her şeyi makyajlamışlar: –Biri yas diğeri şeref davetiyesi olmak üzere– iki siyah şeritli bu savaş madalyasını icat etmişler.

Bu savaş madalyası, ilk yaz hatıralarımı canlandırıyor. Sanki aradan bin yıl geçmiş!

Fransız Harekâtı (Action Française) grubundan bir kralcı olan komutanım dosyamdan haberdardı. Kendisi

Hérelle ormanındaki zırlı birlikler yüzbaşısına garip bir şekilde benziyor. Aynı zarafet ve aynı miğfer giymeme alışkanlığı. Bombardıman altında, başında kepiyle, çılgınca ricat eden birliğinin kıyafeti kadar nezaketini de korumaya çalışırken aynı tavrı takınıyor. Karmakarışık bir durumda bile vakarını korumasını biliyor.

Tam bozgun hâlindeyken, La Chapelle-en-Serval şatosu önündeki kısa mola esnasında, tek kelime söylemeden bu haç şeklindeki nişanı toplu iğneyle göğsümüze tutturdu ve mezar başında ölünün akrabalarına yapıldığı gibi ellerimizi sıktı.

“Ne herifi!” Bu söz hayranlığı mı ifade ediyor yoksa alayı mı bilmem. Geceleyin tarlalar arasından kuzey yönünü kaybetmeden araba kullanabilen bir şoför olduğu için “karayel” lâkabı taktığımız, benim en sevimli “suç ortaklarım”dan biri kulağıma böyle dedi. Yandan bakıldığında buzkırma gemisinin pruvası gibi uzanan kocaman burnu kendisine pusula vazifesi görüyordu. Ben bu sivil kıyafetli metalürji işçisiyle, demişti, geceleyin üç kere Alman öncü birliklerinin arkalarına geçtim, şafağa kadar yaralı taşıdım. Toplam yedi yaralı.

Madalyalılar arasındaki komşum rahip Paul idi. O rahip ve ben felsefe hocası. Bizim mesleklerimizin ordudaki anlayışa göre ölümle bir alâkası olmalı ki, ikimiz de bombardıman sonrasında ölüleri teşhisle vazifelendirildik.

Aramızda bir anlaşma yaptık: İş iyice berbatlaşır ve birimiz bu işten vazgeçmeye niyetlenirse, diğeri onun eline çimdik atsın.

Bugün dahi üzerime bir an yaşamaktan bir bezginlik geldiğinde, bazen o el çimdiklemesini hissettiğim olur. Hemen yanı başımda da Paul’ün silüeti belirir: Çok küçük siyah gözleriyle yuvarlak başı, sarkık omuzlarına doğrudan konmuş gibidir. Bir kardan adam gibi.

Bir gün, ellerimizin bu hareketini, sevginin hâkim olduğu bu korku hareketini birlikte yaptık; ama sonunu getiremedik. Patlayan bombaların fıskiye gibi etrafa saçtığı yeşil buğdaylar arasında, biz şu eşkâli not etmekteydik: “Kız çocuğu. Tahminî yaşı beş. Gözleri mavi. Elbisesi beyaz. Meryem Ana resimli gümüş madalyonlu kolyesi var.”

Söylesene Paul, o gözleri hangimizin eli kapatmıştı?

Aslında bu, hoş bir ifade. Bizim “tehlikeyi küçümseme”mizi gösteren bir ifade. Hâlbuki her üçümüz de ne kadar korkmuştuk! İlk defa bombardımanla karşılaşan biri bu korkuyu nasıl hissetmez ki?

Cesaret, herkes gibi korkmak, ama işine de devam etmektir.

SÜRGÜN: ÖLÜM TECRÜBESİ

(1940-1943)

Albi'de on beş gün geçirdim, ama ayağım yere hiç basmadı desem yeridir.

Eski yoldaşlarla yeniden temas kurmaya yetecek kadar bir zaman.

Hemen hemen hepsi de dimdik ayakta. Yeniden oluşturulan gizli hücrenin elemanı olarak bu 14 akşamı ben Ranteils fabrikalarında çalışan bir çimento işçisiyle birlikte kışla duvarını aşıp direnişe çağıran ilk el ilânını dağıtmakla geçirmeliyim.

İşe bakın, o gün sabahleyin, saat 10'da iki aynasız çok nazik bir şekilde karşıma dikiliverdi:

— Öğretmen bey, sizi almaya geldik. Vali bey sizi bekliyor.

— Sizinle doğrudan temas kurmaktan ve erkek erkeğe tartışma fırsatı bulmaktan memnunum.

Vali masasının çekmecesinden bir kutu puro çıkarıyor, bana ikram ediyor, reddetmem üzerine ısrar etmiyor.

— Bu vilâyete yeni gelmiş olmama rağmen, sizi çok iyi tanıyorum... Hem de tahmin ettiğinizden de çok diye ilâve ediyor, babacan bir tebessümle masadaki bir kâğıt tomarını işaret ederek: Benim dosyam.

Bu polis karikatürünü önemsemiş görünmek istemiyorum. Bakışlarımı dosyadan ayırıp İmparatorluk stilindeki mobilyaların detayları üzerinde gezdiriyorum: Masanın ayakları, yaldızlı bronzdan, maun ağacından sütunlar, kitaplığın oymalı panoları. Bonaparte ve düzeni bura-

dalar. Bu demir aksamı benim tenimi oyar, bütün kilitle-riyle bedenimi sarar gibi.

Düzenin adamı devam ediyor:

– Savaşa katıldınız. Yiğitçe vuruştunuz. Burada eski bir muharip eski bir muhariple konuşuyor. Kardeşçe. Artniyet taşımadan... Mahvedilen Fransa'nın bütün evlâtlarına ihtiyacı var. Siz gençsiniz, üniversitede geleceğiniz parlak görünüyor; yeni evlisiniz, çok sevimli bir hanımınız var, imrenilecek bu yuvanın önü açık.

Mağlubiyet yüzünden bir an eli kolu bağlanan gençliğimiz rehberlere muhtaç. Gençlik nezdinde itibarınız çok yüksek ve size büyük itimatları var. Bu gençliğe yön vermek için Mareşal'ın her ilde sizin gibi yöneticilere ihtiyacı var... Onun için size bir teklifte...

– Vali bey, bu ilde gençlerin çoğunun bana itimat etmesi mümkündür, fakat sizin şu anda yapacağınız teklifi, hangi sıfatla olursa olsun, kabul edersem, ben o güveni hak etmemiş olur, bana beslenen itimadı kaybederim.

Uzun, upuzun bir sessizlik oldu. Aramızda âdeta kalın bir duvar yükseldi. Purosunu bıraktı ve masasının arkasına geçti.

– Benimle küçük rütbeli asker rolü oynamanız faydasız. Savaş size yeni hiçbir şey öğretmedi mi? Yeni bir ruhla donanmış değil misiniz?

– Ne demek istediğinizi anlamadım.

– Fikirlerinizi... Komünistliğinizi muhafaza mı ettiniz? Evet mi hayır mı?

– O fikirlere bağlı kalmam için yeni sebepler var.

– Görüşme bitmiştir. Bundan sonra ne yapacağımı ben biliyorum.

Bisikletle eve dönüş enfesti. Dünyanın yüzeyinde âdeta kayıyorum. Bir kopma gerçekleşti, son derece tabii, kolay bir kopma. Hürüm. Mesudum.

Milaine, kollarımın arasına büzülmüş, ağlıyor. Yıkılan hayallerini kesik kesik anlatıyor: Benim bu tercihim yüzünden daha doğmadan mezara gömülen çocuğumuz. Milaine'in saçlarının üzerinden duvarda Grünewald'ın Hz. İsa'sı ve Promete ile ilgili taslak hâlindeki tablolarımı farkediyorum. Milaine ile kurduğumuz bu hayatın yıkılışını seyrediyorum.

Polisler acele ediyorlar.

Neredeyse sert bir şekilde Milaine'i itiyorum. Bu haşinliğim ve onu şaşırtan bu kayıtsızlığım karşısında iri iri açılan gözlerini görüyorum.

Bu gözler bir kalbin nereden yaralanabildiğini bilmiyor olmalılar.

Karakolda daktilo tiktakları.

Polis memuru tutanağı uzatıyor: "Kamu güvenliği ve millî savunma için tehlikeli kişi..."

Yalnızca tarihi okuyorum: 14 Eylül 1940.

– Zaptı imzalar mısınız?

– Hayır. Bu suçlamayı reddediyorum.

– Peki. Zaten bunun hiç ehemmiyeti yok.

Bütün safiyetimle tebessüm ediyorum: Hak-hukuk kuruntusu da uçup gitti. Her hak bir vakıadır. Kuvvetler ilişkisinin bir vakıası.

Elbette bu ay Eylül ayı...

Eylül 1938: Münih.

Eylül 1939: Savaş.

Eylül 1940: Hapishane.

– Haberinizi olsun, evinizde arama yaptık.

– Kitaplarımı mı aldınız?...

Dudaklarımı ısıriyorum. Bir şeylere bağlı olduğumu açık etmiştim... Hâlâ pek çok şey var bana ait olan. Hâlâ ben pek çok şeye bağlıyım.

Cevabı beklemeden sırtımı dönüyorum, başım eğik. Diğerinin sesi geliyor:

– Hayır. Sadece bir tomara elkoyduk... az çok şifrelenmiş bir siyasî plâna...

Aynı anda hem yüreğimin yanışını (üç yıllık emeğim heba oldu) hem de bu soytarılığa karşı gülme arzusunu bastıramıyorum: "Eflâtun'un Siyasî Gelişimi" hakkındaki tezimin fişlerini ve ilk müsveddelerini alıp götürmüşlerdi...

Polis için ilerde ne de güzel bir "şifre çözme" ameliyesi!

Ertesi gün şafakta bir araba beni Saint-Sulpice kampına götürüyor. İki jandarmanın arasında. Başım bomboş. Siyasî dolaşmalarım sırasında sadece yapılacak işleri düşünerek gezip tozarken pek bakıp görmediğim bu manzara bu gün içime işliyor. Yaprakları doğan güneşin ışıklarıyla gümüşî bir renk alan ilerdeki söğütler, bir

küçük balık sürüsü gibi kımıl kımıl... Yerin ve göğün bütün seslerini ve bütün kokularını içime çekiyorum. Nesneleri daha şimdiden çok daha fazla sevmek, hayal etmek, onları solumak, insanları ise yeterince düşünmemek istiyorum. Oysa eylemden koparılabilecek sadece bir gün oldu?

Saint-Sulpice'de ancak birkaç hafta kaldık.

Gecenin tam ortasında:

— İçtima!

Ranzalarımızdan el yordamıyla iniyoruz.

— Eşyalarınızı toplayın!

Yağmur altında 4. barakanın önünde hizaya geçtik.

— Bagajlar yere!

Su birikintileri yüzünden tereddüt ediyoruz.

— Bagajlar yere! dedim.

Azık torbaları, çantalar çamura bulanıyor. Arama: Çamaşırlar, evraklar, hatıralar, fotoğraflar pisliğe batıyor.

Lâmbalarının huzmeleri altında daha iyi görmek için muhafızlar eşyalarımızı ayaklarıyla itip dağıtıyorlar. Tıraş bıçaklarımız ve paramız elimizden alınıyor.

— Toplayın şunları! Çabuk! Yola!

Güçlü projektörler iki sıra hâlinde dizilmiş miğferli ve kısa namlulu tüfekli seyyar muhafızları birbirinden ayırıyor. Gölgelerimiz, pul pul sudaki madeni akisleriyle kil üzerinde sıçraya sıçraya bizim önümüzde ilerliyor.

İstasyondayız. Paketlerimiz elimizden alınıyor, numaralanıp etiketleniyor, aynı numara elbiselerimizin üzerine de yazılıyor. Yeni kimliğimiz.

— Elinizi uzatın!

Mavimtırak küçük bir parıltı. Bileğimde buzdan bir halka. Bir tık sesi. Öbür ucunda yoldaşılarımdan biri bulunan çelik bir zincirin şakırtısı.

İkişer ikişer zincirlenmiş olarak otobüslere biniyoruz. Yanlış bir hareketimiz zinciri gerdi. Halka bir kertik daha sıkıldı. Bir sarsıntı daha, zincirin küçük dişleri teni ısırmaya başlayacak. Hareketlerimizi eş zamanlı olarak yapmamız gerekecek. (Zincirle size bağlı bu) “başkasının varlığı” şaşırtıcıydı. Akaid kitaplarında anlatılanlarla hiç benzerliği yoktu bu “başkasının varlığı”nın.

Sabahleyin Collioure’u görüyoruz. Trenimiz durmuyor, geçip gidiyor. Bu bir ordugâhtan öbürüne nakil değil. İşte Port-Vendres limanı. Vagon rıhtıma bir metre mesafede duruyor. Orada küçük bir yük gemisi bir o yana bir bu yana sallanıyor. Adı *Le Mayenne*.

Sürgün. Zincir komşumun gözlerinde denizi gördüm ve bir de gözyaşını.

Ellerimizi çözüyorlar. Yere ayak basmıyoruz. Sadece sürme iskele üzerine atılan bir adım.

Cezayir koyunlarını nakletmede kullanılan iskele gübre ve yapağı kokuyor. Demir gürültüleri. Kilit şakırtıları. Kafesimize tam kapatıldık. Kaç saat? Bilmiyorum. Zaman kavramını yitirdik.

Biraz hava almak için bir lombozu aralamayı başardık. Onlar lombozu üzerimize kapatmazdan önce, denizin ötesinde, bir sürü küçük beyaz küpler şeklinde silüetler gördük. Cezayir şehriydi bu, tıpkı bir kartpostaldaki gibi.

İki yana dizilmiş Senegalli askerlerin arasından birer birer, zincirsiz, kelepçesiz geçiyoruz. Sadece birkaç metrelilik bir mesafe. Hayvan taşınan küçük bir yük treni bizi bekliyor. “Atlar boylamasına: 8. İnsanlar: 40.”

Parisli bir velet dirseğiyle beni dürtüyor:

– Bakar mısın? Fransız Akademi üyeleri gibi tam 40 kişiyiz.

Raylar üzerinde hareket, demir gürültüsü. Fare kapını tam kapandı.

Şaklaban sayımız artıyor:

– İyi yerleştirilmiş bir adam, bir posta pulunun tuttuğu yerden daha fazla yer kaplamaz.

– Dikkat edin, bacağımı çekiyorum!

– Yok dostum, yanıyorsun, o benimki!

Seyyar kodesimiz sarsıla sarsıla ilerliyor. Tren dağların arasında nefes nefese. Ardından tam bir dinginlik, sonra hırıltı. Ne kadar süre? Faydasız bir soru daha. Son durak.

– Teker teker. Aşağıya!

Levhada garın ismi: “Celfa”. Tren daha ileriye gitmiyor. Belgesel bir filmin adını hatırlıyorum: *Celfa, Çölün Kapısı*.

Bizim “marabu” (koni şeklindeki askerî) çadırlarımız bir kumulun böğrüne dörder sıra dizilmiş durumda. Ne bir

ağaç var, ne de bir çalı: Kum, fare iskeletlerinden daha iri olmayan birkaç çakıltası. Arasına da taş altında bir akrep.

Dikenli tellerle çevrili alanın iki köşesinde, bizi göz altında tutan yerli askerlerin kaldıkları iki çadır. Tehlikeli üçgenin kapı vazifesi gören tarafından uzun ince burnunu uzatmış bir mitralyöz bizi gözlüyor.

4 Mart 1941

Bir “ayaklanma” yüzünden, ikametimiz ancak bir ay sürdü.

İspanya’dan Milletlerarası Tugaylardaki gönüllü yabancılardan bir kafilenin geldiği haber verildi.

Onlar kum tepesinin üzerinden görüldükleri zaman komutanımız bize çadırlarımıza girme emri veriyor.

Bizlerse onları selâmlamak için can atıyoruz.

Şeref kıtası hâlinde dizilip marş söylemeye başlıyoruz:

Hayatın önünde...

Komutan -adı Kocakafa idi!- kırıbaçıyla bize susmamızı ihtar etmeye geliyor. Ciğerlerimizi patlatırcasına ikinci kıtayı haykırıyoruz. Yeniden ihtar. Tekrar aynı ret. Avası çıktığı kadar bağırarak muhafızlara “elebaşılara” ateş açmayı emrediyor.

Makinalı tüfeklerde en ufak bir kıpırtı yok.

Mitralyözler susuyor.

Bizim taraftansa kimsenin aldıracağı yok.

Gidelim hayatın önünde!..

Bu an bitmek bilmeyen bir an: İnsanın tekrar tekrar yaşamak isteyeceği düzinelerce hayat...

Buradayım, zaten başka türlü de olamaz.

Bundan daha hür, aynı zamanda da daha gerekli bir seçim yoktur.

(Kurşunları beklediğimiz o anda) bütün varlığımla burada hazır bulunmanın coşkun, sevinçli, şehvetli hissini ve o bitmek bilmez dakikaya sıkıştırılmış hayatı, ânın ebediliğini yaşamak duygusunu hissediyorum.

Artık gelecek yok, plânlar, projeler yok, sabırsızlanmalar da yok. Zira her şey ancak bu gayede bir anlam ka-

zaniyor. Bir bütünün parçası olmanın, bana ait olmayı yoğun bir şekilde yaşadığını hissetmenin derin şuuruyla hareket ediyorum. Şanki beni ebediliğim istilâ ediyor.

Bütün bu muhteşem senfoni, bir saniye içinde, bir şimşegin çakma anı kadar kısacık bir sürede, bir kurşunun tık etmesiyle sessizliğe gömülecek.

Hâlâ ateş etmiyorlar, tehdit edildikleri, kırbaçlandıkları hâlde bile.

Ateş etmediler.

İnsan, sebebini ve yalnız olmadığını bildiği zaman, yirmi sekiz yaşında da olsa, kurşuna dizilmek zor değil.

Mutlu bir hatıra, sadece sonu mutlu bittiği için değil. Fakat bütün hayatıma yeni bir renk kattığı için... Artık hayatla, ama yaşanan müteâlliliğin (aşkınlığın) tecrübesinden sonraki başka bir hayatla buluşmalar.

O an bende, bende olandan daha fazla bir şey var olmuştu. Beni bir daha terketmeyecek olan bir şey veya biri.

İlkin, bizim gözümüzde, bizi vurmayı böylesine mucizevî bir şekilde reddeden o kimselerle yeni bir insanî ilişki kuruluyor. Hâlbuki bir mucize değilmiş. Onların bu davranışını, birkaç gün sonra, Cezayirli bir assubay bize alelâde bir şeymiş gibi izah ettiği zaman anlıyoruz. Bize ateş etmeyen askerler, Celfa'nın güneyinde, bulunduğu bölgenin merkezi Gardaya vahasında bulunan "İbâdiler" adlı bir İslâm mezhebinin mensuplarıymış. İtikatlarından ötürü bin sene önce takibe uğramış olan bu M'zab bölgesinin insanları, sürgünlerini Sahra'nın ortasında noktalamışlar. Böylesine düşman bir ortamda hayatta kalabilmek, Allah'ın davetine gönüllü olarak uyan ve koşan, gün be gün yenilenen bir imanın eseridir. Bir tür asil yaşama tarzı. İnsanlık macerasının nihâî sınırında, ilâhî düzen ve buyruğa tavizsiz katılma ve riâyet etme tarzı.

İşte Allah'ın bu eğilip bükülmez kulları bizim hayatta kalmamızı sağladılar. Çünkü silâhlı bir insanın silâhsız bir insana ateş etmesi, güneyin bu Müslüman savaşçılarının şeref ve haysiyetiyle bağdaşmıyor. Onlar, yaşamış müteâlliliğin (aşkınlığın) tecrübesine bizden önce sahip olmuşlar.

Misilleme olarak, Kocakafa bizi, yanımıza sudan başka bir şey vermeden, iki günlük bir yolculukla başka bir

kampa gönderdi. Sahra Atlaslarının başladığı yere, Oran'daki -kışın kar ve buz, yazın öldürücü sıcak ve tifüs olan- korkunç Bossuet tabyasına sürüldük.

Kaleye girmeden önce, mezarlığın önünden geçerken, muhafızlara komuta eden subay bize, bir ara, bizi götürdükleri cezaevindeki tifüs salgınının kurbanı lejyonerlerin yattığı tümsekler üzerinde yükselen yüzlerce tahta haçı gösteriyor.

İlk haftalar açlık belli bir yere yerleşiyor: Karnımın üstünde, etrafındaki kas ve et düğümlerini kendine çeken ve geren şu oyuğa oturuyor. Sonra bu his siliniyor. Açlık, bütün vücudun içinde ağını ören bir örümcek gibi yerleşiyor. İnsan, onun küçük ayaklarıyla göz kapaklarının altında ve parmak uçlarında karıncalanmalar ve kaşıntılar meydana getirdiği izlenimine kapılıyor. Bazen, sabah ıhtimasında, bizi çok fazla ayakta tuttukları zaman, küçük böcek insanı öylesine hâkimiyeti altına alıyor ki, onu esir ediyor. Ve insan düşüyor.

Tıpkı kalsiyumsuz kalan dişlerimizin dökülmesi gibi.

Bu konuda *Üçlü Kuralı* diye bir şarkı uydurdum: Mademki bir yılda seksen bir kilodan otuz kilo verdim, kaç ay sonra buhar olup giderim acaba?

Nerede olursak olalım neşe ve şenlik eksik olmuyor. Her akşam olduğu gibi bir akşam ranzamın üzerindeki somyam olan dokuz nizamî tahtayı rahat etme boş hıyalıyla bir o yana bir bu yana koyup yerlerini değiştiriyorum. Bu merdiven basamaklarını andıran yatağın bir tahatası eksik olmalıydı! Kalçanın dışta kalması gerekiyor, derken böğrümün altından sertçe bir dokunuş.

Alttaki komşum uyarıyor:

– Fazla debelenme, yayları bozacaksın!

Hani “Çakır keyf” derler ya, o da çakır cesaret idi. Bu neşe kaynağı, Parti'ye ölümünden daha fazlasını, şerefini verebilecek yetenektedir. Adı Louis Coutouly. Kendisine bir gün çok özel bir görev veriyoruz. Diyorum ki:

– Yakayı ele verirsen, bu görevin siyasî yönetim tarafından verildiği bilinmesin diye, senin provokatör olduğunu söyleyeceğiz. Seni kurşuna dizecekler ve yoldaşlar seni hain bilecekler. Ne diyorsun?

Louis bana cevap veriyor:

— Sen buna verilecek iki cevap olduğunu mu sanıyorsun? Başardı.

Barakada akşam dersleri düzenliyorum. Ne ordu! Paçavra gibi elbiselerimiz, hapishanelerimizin ve kamplarımızın güzergâhını sergiliyor: Saint-Angeau'dan gelenler, sirk görevlileri gibi, turunç rengindeki bezden ceket giyorlar; Sisteron'dan gelenlerin üzerinde ise memlekete has kısa asker ceketleri ve kaputlar var. Bazılarının başında demiryolu görevlilerinin şapkası. Kızılhaç'ın gönderdiği elbiseler giyim kuşama apayrı bir renk katıyor. Biri, kendisini sihirbaza benzeten kızıl kahverengi bir ceket aldı, diğeri ise konçlu potin. Vurulan yamalarla tuhaf bir benzeşme ve bir çeşit üniformayı andırıyordu: Gömlek olmadığından ceketin altında çıplak tenle ve çorap yokluğundan çıplak ayaklarda delik ayakkabılarla tam bir soytarı kıyafeti.

Hemen hemen hepsi de işçi olan “öğrencilerim”in kıyafeti, kendilerindeki o gerçek kültürü, yani bir süs, bir boş vakti değerlendirme değil de, bir eylem aracı olarak gördükleri kültürü edinme iradesini gizleyemiyor. Kültüre sadece faydacı açıdan bakmıyorlar. Nitekim kampımızın tek mühendisi de kendilerine sadece sınaî üretim maksadıyla ders vermiyor. Onlar benim tarihi, geleceğin tarihi olarak anlamama da yardım ettiler.

Bu tanrıtanımazlar zaman zaman tanrıtanımazlığın militanı olurlar. Onlar için iman bir mesele bile değildir. İsrail peygamberleri ile ilgili metinler okuyor, yorumlarda bulunuyorum. Zira okumamıza müsaade edilen tek kitap Kitab-ı Mukaddes'ti.

Peygamberlik konusuna balıklama atladılar. Çünkü onlar için bir peygamber, misyonunu yukarıdan alan bir devrimciydi. Yeremya'nın giriş kısmını bana defalarca tekrarlattılar:

Rab ağzıma dokundu ve bana dedi: İşte sözlerimi senin ağzına koydum.

Bil ki bugün Ben köklerini kazıyıp devirmen, yıkıp tahrip etmen, dikip yükseltmen için sana milletler ve krallıklar üzerine yetki veriyorum.

Zenginlerin ve güçlülerin baskı ve yolsuzluklarına karşı Amos'un bedduaları, onların geçmişteki mücadele-

leleriyle birlikte yankılanıyor. Hele Amos, Allah'a gerçek ibadetin adaleti tatbik etmek demek olduğunu şöyle haykırdığında:

Hor görüyorum sizin hac ibadetlerinizi... Uzak olsun benden ilâhîlerinizin gürültüsü... Onların yerine hukuk, sular gibi fişkırsın, adalet de arkası kesilmez bir sel gibi boşansın!

İşaya'nın kurtarıcı misyonu onları daha bir sarıyor:

İşte: Yeni gökler ve yeni bir yer meydana getireceğim.

Babil sürgünü döneminde gönderilen peygamberler, tutsaklara yeni umutlar aşıladıkları için, sanki doğrudan doğruya onlara sesleniyorlar. Semavî Kudüs, onların hayatı tecrübelerine oldukça yakındır. Nitekim onlara göre de insanların kurtuluş umudu Tanrı'nın onların bedenine dönüşmesidir. Militan bir kurtuluş umududur bu.

Bir adam arıyorum, dedi Yahova Hezekiel'e, suru diken ve benim önümde gedikte duran bir adam arıyorum.

Kuşaktan kuşağa cam üfleye üfleye avurtları çökmüş Albili eski bir camcı bana Kitab-ı Mukaddes'le ilgili olarak şöyle diyor: "İnsanın cesaretine cesaret katıyor." Not ettim: Tarih, felâketin en umut kırıcı zamanıydı, 28 Eylül 1942.

Bu mesajı doğrudan kendilerine hitap ediyor gibi algılayıp yaşayan tanrıtanımaz yoldaşlarım, bana bir kutsal kitabın ne demek olduğunu öğrettiler: İnsanları ayağa kaldıran bir Söz.

8 Kasım 1942. Amerikan ordusu Cezayir'e çıkartma yapıyor. Bizler kale kapısının açılmasını bekliyoruz. Üç gün sonra, kamp komutanı Yüzbaşı Saynaeve, bayrak merasimi sırasında, yeni işgalcilerle mutabakat hâlinde, Darlan tarafından imzalanmış gündemi, yüzünde açık bir memnuniyetle bize okuyor. Sözlerini "Yaşasın Mareşal!" diye bitiriyor.

CEZAYİR'İN YENGEÇ SEPETİNDE

(1943-1944)

16 Haziran 1943

Nihayet hürriyet! Çıplak hürriyet. Duvarsız, gardiyan-sız. Dayatmasız. Hiçbir şey. Kısa kollu, pörsümüş bir gömlek. Lime lime bir şort. İpleri sarkan bezden çaputtan ayak-kabılar. İçinde birkaç şiir, kalın bir defter, bir tıraş bıçağı, tahliye tezkerem ve beni Cezayir şehrine götürecek bedava araç bileti bulunan askılı torba. Cebimde mendil yerine beyaz bir paçavra ve bozuk para hâlinde yirmi frank.

Hür. Hava kararmak üzere ve ben bir serseri sanılarak kendimi kodeste bulmak tehlikesiyle karşı karşıya kalmamak için dışarıda banklarda yatmak istemiyorum.

Yeni hürriyetimi nerede barındırmalıyım?

İstasyonda bir ihtiyara geceyi geçirebileceğim bir yoksul-lar yurduunun bulunup bulunmadığını soruyorum. Bir sek-senlik boyuma rağmen iskeletleşmiş vücudum kendisine o anda bir tehlike arzetmez görünüyor. Yurt uzak değilmiş. Bit-ten pireden arındırmak için bir duş yaptırdıktan sonra, pek güler yüzle değilse de zorluk çıkarmadan beni kabul ettiler.

Koğuş, kamptaki koğuştan pek farklı değil. Yo, farklı: Üst üste konmuş yataklar değil de yere döşenmiş ot min-derler var. Ter kokuyor, ama yeni bir şey -en az iç açıcı hâliyle- şarap var.

Ot minder bana eski ranzamdaki tahtalarla mukayese edilince enfes bir şekilde yumuşak görünüyor. Yatak kom-şumun sefil bir dilenci havası yok. Kızıla çalan saçlar. Çiçek bozuğu izleriyle birlikte çok beyaz bir teni var.

O da zihninden benimle ilgili sorular soruyor gibi. Rastgele bir şeyler demiş olmak için, fazla samimiyet de göstermeden, kendisine elimi uzatıyorum:

— Oran'dan geliyorum. Telağ'a yirmi kilometre mesafedeki şu güneyden.

Ses seda yok. Derken kendisini, daha bir içtenlikle, kesik kesik cümlelerle tanıtıyor:

— Bir kamyon sürüyordum. Bir Avrupalıyla. Aynı vasıfta. Aynı iş. Benim ücretim: Onunkinin yarısı. Patrona söyledim. Bana hakaret etti. Patakladım. Altı ay zindanda geçti. Yeni çıktım.

“Bir Avrupalıyla” demişti. Çehresinin Araplıkla alâkası yok hâlbuki. Büyük ihtimalle Berberî.

Bir koğuş arkadaşımız bize ekmek, şarap ve biraz peynir getirdi. Hepsini canla başla kabul ediyorum. Arkadaşım ekmeği ve peyniri alıyor, şarabı reddediyor.

Geceleyin onu dipteki bir pencere üzerinde Çinliyi andıran bir gölge şeklinde gördüm: Ottan yatağının üzerine terzi gibi oturmuş, ellerini semaya açmış, öylece uzun zaman kaldı.

Bu kılıkla nasıl iş bulabilirim? Üçüncü gün, eski bir gazetede iş ilânlarını boş yere didik didik ederken, Masion-Carré hapishanesinden çıkmış komünist bir millet vekilinin, Virgile Barel'in, radyoda belli saatlerde konuşma yaptığını öğreniyorum.

Şu kılık kıyafetle Radio-France idarecilerinin karşısına çıkmam imkânsız. Telefon ediyorum. Şansa bakın! Kendisi oradaymış. Vaziyetimi izah ediyorum. Dostlarının dan birinin evinde bana randevu veriyor.

Evden ceket, pantolon, gömlek, hatta ev sahibinin bir boyunbağı ile çıkıyorum.

— Seni müdüre takdim edeceğim. Kendisi bir bahriye subayı. Katıdır, ama hâlden anlar.

Derhal kabul ediliyorum:

— Beyefendi (hayli zamandır bana “Beyefendi” diye hitap eden olmamıştı), radyo hakkında fikirleriniz var mı?

Bu meseleyi hiç düşünmemiştim, fakat kendisine evet diyerek güven veriyorum.

— Yarın sabah saat 7'de gelin ve neler yapabileceğinizi anlatın.

Elli dakikadır müdüre program akış plânı konusunda görüşlerimi aktarıyorum. Benim sözümü kesmeden notlar alıyor.

– Ne kadar ücret istiyorsunuz?

Yoksullar yurdundan çıkmış biri olarak beklentilerim aşırı olamazdı.

– Size kıyaslayacağınız bir rakam veriyorum: “Fransız Bayanlardan Fransız Bayanlara” programını yapan bayan Fraçoise Rosay ile sizi aynı kategoriye sokuyorum. Bizim kendisine verdiğimiz ücret...

Miktar müthiş.

– Savaş sırasında bu kadar ücret bana utanç verici görünüyör!

Subayın yüzünde bir gülümseme beliriyor.

– Bir başka hesaplama tarzı daha: Ben deniz binbaşısıyım. Kendime, denizde bulunma primi hariç, tehlikeli görevde olan arkadaşlarımla aynı maaşı biçtim.

Ferahladım:

– Aynı yolu izleyelim: Benim kıdemimdeki bir öğretmenin maaşını lise mutemedine sordurun.

Gözgöze geliyoruz.

– Beyefendi sizin fikirlerinizle benimkiler birbirine tamamen zıt, fakat en azından ortak bir noktamız var: Biz bu radyo evinde en az ücret alan kişiler olacağız.

Kapıya kadar beni uğurlarken kararlarını bildiriyor:

– Sizin programınızda belirli olan iki yayını yöneteceksiniz: “Dünyanın Şarkısı”, “Hürriyetin Şiirleri”. İşte direniş şiirlerinin toplandığı bir fasikül: *Şairlerin Şerefi*. Fransa’da yayınlandı. Size yararlı olabilir.

Yükselişim başdöndürücü oluyor. Tabii düşüşümü de hızlandırıyor. Alınan mektuplara göre ölçülen dinleyici başarısı karşısında patron bana canlı yayında sunulan haberlerin, Fransa’ya seslenen 7 haberlerinin yayın yönetmeni olmamı teklif ediyor.

Aileme herhangi bir zarar verilmesini önlemek için Jean Ménestrel takma adıyla kaleme aldığım yazılar hep aynı tema üzerine: Âcilen çıkarma yapılması.

Bir sabah, 7 ile 7.05 arasında, kendi programımda, *New York Times*’ın bir makalesini mikrofona okuyorum: “*Şayet Almanya avantajlı duruma gelirse Ruslara yardım etmek gerek, Sovyetler Birliği toprak kazanacak olursa da Almanya’ya destek olmak lâzım ki, birbirlerini mümkün olduğunca çok kırıp geçirsinler.*” Bu metin bir Ame-

rikan senatörünün imzasını taşıyor. Adı Harry Truman. Ben yayınında şu yorumu yapıyorum: “Gerçekten sanki savaşın kısa zamanda bitmesine değil de savaşın iki tarafın birbirlerini bitirip tüketmesi amaçlanıyor.

Biliyorum, De Gaulle, 1942 ilkbaharında Londra’da, batıda ikinci bir cephenin mümkün olan en kısa zamanda açılması gerektiğini söyledi. De Gaulle bunun zamanını da açıkça belirtmişti: Almanlar Rusya içlerine dalar dalmaz. Yani 42 Ağustosuna doğru. Derken Almanlar Voronej üzerindeki saldırılarını artırıyorlar ve Stalingrad’a giriyorlar. 43 Şubatında Stalingrad’da teslim şartlarını imzaladılar, fakat ikinci cephe hâlâ açılmıyor.”

Amerikalıların yavaşlıkları hakkındaki yorumu şu nakaratla noktalıyorum: “İkinci cephe Fransa’nın meselesidir.”

Talihsizliğe bakın, saat 7.10’da Stuttgart radyosunun Alman yorumcusu General Dietmar, benim çağrımı “anlaşmazlık işareti” olarak niteliyor.

Saat 7.30’da bir telefon: Enformasyon Bakanı tarafından âcilen çağrılıyorum. (Cezayir’de “bakan” denmiyordu da “hükümet komiseri” deniyordu.)

Henri Bonnet beni pijamalı olarak kabul ediyor:

– Bu sabahki radyo konuşmanızda ne demiş olabilirsiniz ki?

– Meselenin bu olduğundan emindim. İşte konuşma metni.

Metne şöyle bir göz atıyor.

– Murphy (Başkan Roosevelt’in Cezayir’deki mutlak yetki sahibi temsilcisi) sizin artık radyoya ayak basmamanızı istiyor!

– Daha önce de, 40 yılında, Almanların emriyle Pétain tarafından işten atılmışım. Şimdi de Amerikalıların emriyle sizin tarafınızdan.

Beti benzi uçmuş, homurdanıyor.

– Mesele değil... Mesele değil... fakat...

– Fakat...

– Geçici hükümetin bulunmadığı bir durumda siz daha az tehlikede olur ve daha az kontrol altında...

– Daha az yabancı kontrolü.

– Küstahlıklarınıza bir son verin... Meselâ (Kongo’da) Radyo-Brazaville’de...

Parti yönetiminin bir kenara çekilmemi kesinlikle istemediğini biliyorum.

- Cezayir'i terketmeyeceğim...
- Bildiğiniz gibi bu imkânsız...
- Sizce... radyoda... ama tekrar öğretmenliğe dönebilirim. Bu fırsata canugönülden sarılıyordum.
- Hürsünüz.

Elbette ya, ah şu “hürriyet” kelimesi...

Cezayir gazeteciler teşkilâtından bir heyet hakkımda alınan tedbiri protesto etmek için General de Gaulle'e gidiyor. De Gaulle suç metnini okuyor. Metni tasvip ediyor ve şöyle diyor: “Şu Bonnet amma da Amerikalıymış!”

(Ondört sene sonra, kendisine gönderdiğim Humanisme Marxiste / Marksist Hümanizm kitabıma, 12 Şubat 1958'de, Colombey-les-deux-Eglises'den verdiği cevapta, De Gaulle “açıkça sergilediğiniz kanaatler” ve kendisinin o “unutulmaz hatıra”sından bahsediyor.)

Delacroix lisesinin üst sınıflarına hoca tayin edildim. Sürüp gidemeyecek kadar sâkin bir dönemdi.

İhtilâl Rusyasına karşı savaşmak için 1917'de Karadeniz'deki, Fransız filosunda isyan çıkartan André Marty, Parti'nin idaresini ele almak için Cezayir'e geldi. 1937'de İspanya'daki Milletlerarası Tugaylar'ın komutanlığını yapmıştı.

Kendisini hiç görmemiştim, fakat efsanesini biliyordum: Emirleri tartışılmayan bir adam.

- Sana yardımcım olarak ihtiyacım var.
- İki aydır öğretmenlik yapıyorum, yapamam...
- Bırak. Pazartesiden itibaren seni istiyorum.

Bizim Milli Eğitim “bakanlarımız”dan birine, François Billoux'ya, meslektaşı René Capitan'dan geçici bir görevlendirme almasını emrediyor. Elime verilen yazı enfes: “Bay Garaudy, Bay Billoux'nun geçici hükümete girmezden önce yaptığı işleri yürütmek üzere görevlendirilmiştir.” (Bakan olmazdan önce Billoux, Maison-Carré'de, hapisteydi.)

Merak ediyordum hangi esrarengiz ve âcıl vazife bana tevdi edilecek diye.

— Eee! Doktor, gördüğün gibi imkânsız değilmiş. Sen se reddetmek istiyordun. Bundan daha önemsiz bahanelerle kurşuna dizilenleri gördüm ben.

Haşın görünüşünün altından bir kahkaha patladı. Patlak, şehlä gözleri bakışlarını daha emredici ve nüfuz edici hâle getiriyor.

– İşimize bakalım. Jean-Richard Bloch'un *Toulon* piyesi Moskova'dan yeni elime ulaştı. Al, işte. Bu gece okursun. Gemilerimiz Hitler'in işine yaramasın diye Toulon'da filomuza yapılan sabotajın anlatıldığı bölümüyle, (Alman işgaline karşı) Direniş'in bir destanıdır bu. Bahriyelerimizin destanı. Halkımızın destanı.

Daktilo edilmiş kâğıt tomarını alıyorum, ne yapıp ne edeceğimi pek de bilmeden.

– Cezayir'de, hâlâ köklü Pétainciler var. Bu piyesi bütün tiyatrolarda oynamak lâzım. Randevumuz yarın saat 8'de. Turneden önce bana bir ön proje sunacaksın. Sahneye sen koyacaksın. İdarî işlerle Barel ilgilenecek. Yarına kadar güle güle.

Oyuncular lâzım. Radyo ile münasebetlerimden dolayı hemen buluyorum. Ya finansman? “Çaresine bak” dedi bana Marty.

Milli Eğitim Bakanlığı'ndan Capitan, münavebe ile klâsik bir piyes de oynatmam şartıyla maddî destek vermeyi kabul ediyor. Bir inanç trajedisi olan *Polyeucte* piyesini seçiyorum. Savaş Bakanlığı'ndaki Le Trocquer, ordudan kamyon ve benzin temin edecek. Deniz Kuvvetleri'ndeki Jacqunot, üniformaları ödünç verecek.

İşler yolunda gidiyor. Cezayir operasındaki genel provaya deniz üssü komutanı Amiral Amanric ve kurmay subaylarını davet ediyorum. Perde arasında amiral beni uyarıyor:

– Beyefendi, bu piyes oynanmayacak. Ast üst hiyerarşisini ayaklar altına alıyor ve disiplini baltalıyor. İsyan eden erlerin amirallerine “Sizin kamaranız bir pusu...” dedikleri sahne...

– Sayın Amiral, bu oyun üç bakanın yardımıyla sahnelendi, o bakanlardan biri de Deniz Kuvvetleri Bakanı. Oradan bir itiraz gelmedi. Lütfen yazılı emir şeklinde bana verin, ben de onu tiyatronun kapısına asayım ve basına bildireyim.

Amiral bir an tereddüt ediyor. Yüzünü artık görmüyorum. Üniformaya ve apoletlere konuşuyorum.

– Eğer bu diyalog, ne kadar şaşırtıcı olursa olsun, subaylar arasında geçseydi...

Fırsat bu fırsat deyip bu sözün hemen üstüne atlıyorum. (Bunu bütün tiyatrolarda oynamak lâzım dediydi André.)

– Sayın Amiral, iş buna kalsın. Donatım biriminize emir verin, er kıyafetleri yerine subay üniformaları versinler...

Kimse gülünç duruma düşmüyor, rezil olmuyor. Ve piyesimiz büyük bir başarıyla on sekiz tiyatroda sahneleniyor. Sadece beklenmedik bir hâdise: Constantine şehrindeki temsilden iki gün önce Félix'i oynayan Odéon aktörü ayrıldı. Yerine oyuncu bulmak imkânsız. İki gün içinde rolü ezberliyor ve Félix olarak sahneye çıkıyorum. Kırlaşmış ve kıvırcıklaşmış saçlar, şeritli Romalı senatör cübbesi. Okullar davetli. Umarım akademi müfettişi beni tanımaz. (O devirde, bir öğretmen oyunculuk yapsın! Ne uzübillâh!..)

Sonuç umulmadık: Turnemiz hayli kârla tamamlanıyor. Marty'ye bu parayı, Nazilerin ırkçı yıkıcı kültürüne karşı koymaları için Fransız ile Arap-İslâm kültürünü bağdaştıracak bir "Yeni Üniversite"nin kurulması yolunda kullanmasını teklif ediyorum.

"Arap-İslâm medeniyetinin tarihî katkısı" konusunda bu üniversitenin Bordes salonunda (bugünkü İbn Haldun salonunda) yapacağım bir ders yılı açış konuşmasını yazıyorum. (Yirmi yıl sonra Nasır beni Kahire'de kabul ettiğinde, Mısır'da "Hür Subaylar" tarafından Arapçaya çevrilmiş o broşürü elinde tutuyor ve bana "Sizi çok uzun zamandır tanıyorum!" diyor.)

Bu konferanslar dizisi öylesine başarılı oluyor ki o Yeni Üniversite'nin bir şubesini Tunus'ta açmaya karar veriyorum. O akşam, Tunusluların en meşhurundan, İbn Haldun'dan bahsediyorum. Konferansımın ardından Zeytuniye (İslâm İlähiyat ve Hukuk Fakültesi) dekanı Fazıl bin Aşur kürsüye geliyor, beni kucaklıyor ve edebî Arapçayla konuşmamın özetini yapıyor.

Üçte ikisi Müslüman olan dinleyici kitlesinin gözleri parlıyor.

Ertesi sabah, saat 6'da, üç polis beni uyandırıyor ve bir karar tebliğ ediyor: Fransa'nın Tunus valisi General

Mast'ın emriyle sınır dışı ediliyor, Cezayir'e sürülüyorum. Sebep: Fransa aleyhtarı propaganda yapmak.

– Benim konuşmam İbn Haldun hakkındaydı...

– Evet, diyor komiser, fakat bize gelen rapora göre siz Fransa'nın en uğursuz döneminin 732 yılı olduğunu, çünkü Poitiers* savaşında İslâm medeniyetinin Frenk barbarlığı karşısında gerilediğini beyan etmişsiniz...

Anatole France'dan bir alıntıydı bu!

O sıra bizler Hitler'e karşı en umulmadık kuvvetleri toplayıp bir araya getirme gayretinde bulunduğumuz için bu suçlama gülünçten de öte bir şeydi.

Parti yönetimi tarafından aşırı sağcı iş adamı Lemaigre-Dubreuil ile bir uzlaşma görüşmesi yapmakla görevlendirildiğimde, araba değiştirmeler ve buluşma yerinin bilinmemesi için gözleri bantlamalar gibi acayipliklerden sonra, kendisinin beni şu sözlerle karşıladığını hatırlıyorum: “Sizin gibi bir komünistin benim gibi bir faşistle yanyana gelmesi sizi rahatsız etmiyor mu?”

Pétain'in veliahdı Darlan'ı Afrika'ya getirmiş olan Albay Chassin'le de dostluk kurdum. Daha sonra Vietnam'da general olan Chassin, OAS.'nin (Gizli Ordu Teşkilâtı'nın) liderlerinden biri olacaktır.

O dönemde, Sardinya'da üslenmiş bir filotillâya komuta eden Chassin bana dik bir dalışla İtalya'yı bombalayacağı uçağında savaş muhabiri olarak bulunmamı teklif ediyor. Heyecanla kabul ediyorum. Ne var ki ertesi hafta, birliğine komuta eden Amerikalı general tarafından görevden alındı.

Yeni tayin: 85 bin tirajlı, Laferrière bulvarındaki haftalık *Liberté* gazetesinin müdürlüğüne getiriliyorum.

Baş makalelerimden bazıları skandala yol açıyor ve gazetenin toplatılmasına sebep oluyor. Senatör Borge-

* “732 poitiers (puvatye)” ifadesi biz Türkler için hiçbir anlam ifade etmezken, Fransızların 7'den 70'e hepsi de bu tarihi çok iyi bilir. Çünkü onlar Charles Martel (Şarl Martel) adındaki efsanevi kahramanlarının 732 yılında Poitiers şehrinde Endülüsten gelen İslâm ordularını yendiğine Müslümanların ilerleyişini durdurduğuna ve Fransa'yı “İslâm istilâsı”ndan kurtardığına inanırlar ki bu tamamen masaldır ve onların avuntusudur. Çünkü İslâm orduları o tarihin hemen ardından güney Fransa'ya hâkim olmuştur, çev.

aud'nun İngilizlere karşı Rommel'in tanklarını ısı geçirmez mantarla kaplattığını ifşa ettiğim yazıydı birisi. Diğeri şu başlığı taşıyordu: "Frogé, çocuk katili!" Haberde, il genel meclisi başkanı, Cezayir'deki en ünlü çiftçilerden biri sözkonusu ediliyordu. Fransa'da şeker bulunmadığı günlerde, Cezayir'e Amerikan çıkarmasından önce, "üzüm pekmezi", üzüm şekeri satmıştı. Asmaların bakımında kullanılan ve yetişkinler için üretilen şarapta pek zararlı olmayan kimyevî maddeler, bu arsenikli şıranın koyulaşmasından dolayı, çocuklar için çok zararlı hâle geliyordu. Bu yüzden bebekler ölüyordu. Kimyacıların Bay Frogé'yi uyaran raporlarını yayınlıyorum. Ama o, ticaretini pervasızca devam ettirdi.

Bir başka sefer, Wehrmacht'a hurma temin eden Cezayir eşrafından, büyük müteahhit "yaldızlı yılan, çöl paraziti Bin Gana"yı ihbar ediyorum.

Fotoğraflar genel vali General Catroux'nun da hoşuna gitmiyor. Bilhassa da 1 Ekim nüshasında yayınladığımız, ezici bir postalın arkasında minnacık görünen ve "Ya ben ne zaman okula gideceğim?" diye soran şu ayakkabı boyacısının fotoğrafı.

Fransız yerleşimciler tarafından hırpalanan Catroux kimlik belgelerime elkoyduruyor.

Paris kurtulmuştu. Fakat ben ancak, lütfedip beni hafif bir bombardıman uçağına bindiren birlik komutanı General Weiss'in yardımıyla, yasadışı yollardan dönebiliyorum.

Cezayir'den hafızamda kalan en güzel sima Şeyh İbrahîmî'nin hatırasıdır. O sıralar, Şeyh bin Badis'in vefatından sonra Ulema Cemiyeti'nin başkanıydı. Genel valinin evinde gözetim altında tutulma cezasından yeni kurtulmuştu.

Üç yıla yakın hapiste ve temerküz kampında beraber yaşadığım Cezayir Komünist Partisi eski genel sekreteri Ammar Uzgan bana refakat etmişti.

Kabul salonunun duvarında, Şeyh Abdülkadir'in, tabii büyüklükte, bir boy resmi asılıydı.

İşgale direnişin ve aynı zamanda en büyük manevî gücün, yani bağlı bulunduğu İbn Arabî tasavvufunun sembolü olan Şeyh Abdülkadir'in varlığı her şeye hâkim. Şeyhin ilham kaynağı.

Şeyh İbrahimî (İslâm'ın derûnî boyutu) tasavvufun, gelecekte haber vermeye meraklı, sözde sihirler, büyüler yapan, batıl inanışlara saplanıp Allah ile kul arasına girmeye kalkışan sahte sofular yüzünden nasıl bozulduğunu uzun uzun anlatıyor.

Hakikî sûfi, dünyadan değil, dünyanın çürüyüp kokuşmuş yanlarından kopup uzaklaşır.

Şeyh Abdülkadir için tasavvuf, Allah üzerinde “yeniden odaklaşma”dır. Nitekim hem komutan, hem de devlet adamı olarak yaptığı, dünyayı Allah'ın rızası doğrultusunda şekillendirmektir; imanının dışı vuran ifadesidir bu.

Şeyh İbrahimî ile yaptığım bu görüşme, hayatımın ana meselesine yeni bir bakış açısı getiriyor: İmanın dışı vuran ifadesi olarak eylem... Hani şu tarihin ezelî ve ebedî çocuğu.

Paris'ten önce Komutan Chéron'un filotillâsındaki kaçak yolcunun son sıkıntıları: Nazi savaş uçakları Baléares adalarının kuzeyinde bizim uçak filomuzu farkettiler. Komutan, birliğini kurtarmak için, iniş emri vermeye hazırlanıyor. Benim durumumdaki bir adam içinse bu, İspanya'daki Miranda toplama kampına yeniden tıklamak demek. Bereket versin bulutlar bizi gözlerden gizleyerek düşmandan kurtarıyor.

PARİS: KURTULUŞ'TAN ENTRİKAYA

(1944-1945)

Istres, ardından Lyon, derken nihayet işte sevinçleri ve umutları paylaşacağım yer olduğuna inandığım Paris'teyim.

Bu yeni görevde, Parti'nin üyelerine dayattığı (sert ve disiplinli) bir eski Isparta hayatı: Cezayir'deki lüksün ardından, bize verilen ücret bir oda -Mouffetard'a bir kulübe- tutmama ve bir öğün yemek yememe imkân veriyor. Yemek fişleriyle Châteaudun meydanı, "44"ün karşısındaki Merkez Komite kantininden yiyorum.

Savaşçı bir keşiş hayatı.

Arcueil'deki Parti okulunda, dünün gerillâlarından kadrolu memurlar oluşturmak için, hem iktisat hem de felsefe dersleri veriyorum. Okulun erzak ihtiyacını karşılamak için, herkes gibi, sabahın 4'ünde, kamyonete patates veya lâhana yüklemek için hale gidiyorum.

Akşamları, Fransa'da Direniş'i yaşamış olanlar, çelişkili biçimde tecrübelerini dile getiriyor; bana Paris'te kurtuluş sonrası ortaya çıkan durumu yansıtıyorlar.

Temelde yaşanmış ve tarafımdan toparlanmış bütün bu şahitliklerin, o dönemde, benim şimdi dile getirmeye çalışacağım kadar net olup olmadığını söyleyemeyeceğim. Ne var ki ben o kâbusu böyle yaşadım.

En akli başında ve en cesur adamların tecrübelerinden oluşan bu yap-bozdan hareketle ortaya çıkan manzara midemi bulandırıyor.

Cezayir'de, şu son sene boyunca, mazinin yeniden ihyası konusunda pek çok entrika ve kokuşmuş tertipler gördüm.

Paris'te ise, kurtuluşun üzerinden daha bir sene bile geçmemişken, hayal kırıklıkları ve yalanlarla karşılaş-tım. Bir azınlığın işgalciyle tam anlamıyla işbirliği yaptığı, bir diğer azınlığın işgalciyle durmadan mücadele etti-ği ve ezici çoğunluğun İşgal'i de Vichy'yi de benimsediği bir memlekette, yekvücut ve kahramanca bir Direniş ha-yali yaratılmak isteniyor.

1945'te Fransa'da ülke nüfusundan çok daha fazla sa-yıda direnişçi ortaya çıkıyor.

De Gaulle ve Parti (Komünist partisi), o sıralar bu he-yecan verici kuruntuyu teşvik ediyorlar.

De Gaulle Fransa'nın geleceğini bu "yenilenme ima-nı" ve bu aldatıcı birlik ve beraberlik üzerine inşa edebi-leceğine inandı.

"Levazım"la bir tuttuğu ekonomik gerçekleri küçüm-seyen De Gaulle, ekonominin kaynağı olan anonim ve bü-tün ipleri ellerinde tutan güçleri, yalnızca insanların za-afları veya ihanetleri olarak algılıyor. İşin farkına varınca da, 20 Ocak 1946'da, istifayı basıyor. Hayal ölmüştür.

Bizim Parti iç direnişe hâkim oldu. Bundan da itibar ve güç kazanıyor. De Gaulle ile aynı hayali paylaşıyor: Sanki şahsî günahlar söz konusuymuş gibi "arınma" üze-rine vurgu yapıyor ve o da millî bir uzlaşma ve bir "röne-sans" hayalini devam ettiriyor; sanki "hainleri cezalandırmak", [François Mauriac'ın, o sıralar, "Toplumu için-de sadece işçi sınıfı, kutsallığı çiğnemenen Fransa'ya sadık kalmıştır" diye yazdığı] bir ülkede vatanseverlik ve sınıf mücadelesi kimliği oluşturmaya yetecekmiş gibi...

Siyasî romantizmin iki kutbu: De Gaulle ve komünistler.

Merkez Komite'nin Fransa içinde bana emanet ettiği özel görevler, bende bu iki kutup arasında iktidar için gizli bir savaş verildiği bilincini uyandırıyor.

Limoges'da, De Gaulle tarafından tayin edilmiş valilerden biri, İspanya'da Milletlerarası Tugaylar'dan eski bir savaşçı olan Jean Chaintron valilikte yatak odamı gösteriyor bana:

— Rahat edeceksin. Yatak büyük. De Gaulle bu yatakta yattı. Keyfini çıkarmaya bak, bu makamda uzun süre kal-mayacağım.

Bana ülke çapındaki bu çift başlı iktidarın ayrıntılı bir çizimini sunuyor:

– İkisi istisna ki biri benim, De Gaulle kendi valilerini ve Londra’daki eski arkadaşlarını, güçlü gizli servisleriyle birlikte yerleştiriyor. İçerdeki eski direnişçilerden pek çoğunu yanımıza alarak her yerde onların karşısına hürriyet komitelerini ve “vatansever milisleri” dikmeye çalışıyoruz. Karanlıkta sürdürülen bir savaş bu. Çünkü iki rakipten hiçbirini diğerine karşı alenen hücumla geçemez. Zira De Gaulle’ün itibarı o kadar yüksek ki (Komünist) Parti ona saldırırsa hem kamuoyundan, hem de ordudan kopmuş olur. Parti’nin itibarı da öylesine yüksek ki De Gaulle Parti’ye saldırırsa İçerdeki Direniş’le köprüleri atmış olur.

İşte bu şartlar altında Maurice Thorez De Gaulle’ün devlet bakanı oldu. Birbirine zıt, fakat her biri diğerinin gücünü hesaba katan ve kişiliğine hürmet eden iki adam.

Bu üstü örtülü savaştan hiçbir galip çıkmadı: De Gaulle 20 Ocak 1946’da istifa ediyor. Thorez ve komünistler 5 Mayıs 47’de iktidardan uzaklaştırılıyorlar.

Hangi yollarla?

Paris’te yaşayıp gördüklerim bana yavaş yavaş gösterdi ki iki hasım idealizmin, yani De Gaullecülük ile komünizmin bu çarpışması halkta hiçbir yankı bulmuyor ve umursanmıyor. Zira halkın hemen halledilmesini beklediği daha başka önemli beklentileri var. İki öncü liderin ve onları destekleyen basının söyleyip yazdıklarıyla derin gerçek arasında karanlık bir uçurum görülüyor.

Ekmek karneye bağlandı. “Yok”luk günleri. Mağazalar boş. Paris kaldırımlarında tak tak ses çıkaran tahta topuklu ayakkabılar, kıtlığın göstergesi. Taşraya giden arabalar ahşap köprülerden sarsıla sarsıla geçiyor. Toulouse civarında, etraftaki çiftliklerden karaborsa erzak temininde çocuk arabaları kullanılıyor. Öte yandan, Parti yönetimi adına yaptığım teftiş sırasında, FTP (Nazi işgaline karşı gerilla savaşı vermiş Başbozuk Savaşçılar ve Partizanlar / Francs-Tireurs et Partisans) kurmayları Hôtel Lafayette’te bana şampanya ikram ediyor!

Bu felâket ortamında yeni siyasî oyunlar tezgâhlanıyor ve De Gaulle ile komünistler bertaraf oluyorlar.

Hristiyan İşçi Gençliği’nden (JOC) veya Hristiyan sendikalarından gelmiş bir avuç Hristiyan, Direniş boyunca ör-

nek bir rol oynadı. Papazların ekseriyetinin düşmanla işbirliği etmesine rağmen, 1944 sonundan itibaren demokrat-Hristiyan bir parti olan MRP ortaya çıkabildi. Söz konusu partinin içinde yer alan Marc Sagnier, Edmond Michelet veya Abbé Pierre gibi harikulâde simalar, bu hareketin gerçek yüzünü kamuoyundan gizlemiş oluyorlar. Savaş öncesinin bütün sağ partileri, işgalciyle işbirliği yaptıkları için itibarlarını kaybettiklerinden, halkın unutulmasını ve komünizme karşı yeni bir yabancı hâmiyi beklerken, MRP içinde kendilerini gizliyorlar.

Sosyalist Parti içinde de benzeri bir operasyon yapılıyor. Münih anlaşmasını kabul etmesiyle saygınlığını tehlikeye atmış ve İşgal sırasında bir hiç olduğu ortaya çıkmış bu partinin onuru, Daniel Mayer etrafında toplanan yöneticilerinden küçük bir azınlığın Direniş'e katılmasıyla kurtarılmıştı. Bu parti de, çoğunun hâkim duygusu komünizm korkusu olan kişilere sığınak vazifesi görüyor: Kendilerini komünizmden koruyacak kimseleri bu sefer de Amerika'dan bekliyorlar.

MRP ile Sosyalist Parti'nin ortak paydası, Amerika'ya karşı duyulan bu yakınlıktır. Amerika zenginliğiyle, halkın ihtiyaçlarına cevap verebilir ve Avrupadaki topraklarını harap eden, sanayi merkezlerini tahrip eden ve on dört milyon evlâdını katleden bir savaş yüzünden tükenmiş durumdaki bir Sovyetler Birliği'nin yolunu tıkayabilir.

Bütün bu korkuların birleştiği temel ortak nokta, sah-te bir problemle maskeleniyor: Lâiklik. Yıllarca lâiklik asıl konudan ve hedeften saptırma, gerçeği örtme aracı olarak kullanılacaktır.

Lâiklikte iki kurum, Kilise ile Devlet arasındaki ilişkilerle insanın iki boyutu; siyasetle din arasındaki ilişkiler meselesi kasıtlı olarak karıştırılır. Nitekim bir süre sonra, Partimi "Lâik Eylem Uzlaşması"nda temsille görevlendirildiğimde, lâik militanların kilise düşmanlığının din-sizlikle çok fazla karıştırıldığını görüp bir gün Thorez'e "Beni bu görevden al. Çünkü bırakırsan papaz taraftarı olup çıkacağım" dedim.

Süt tozu, dolar ve "mal fazlası" uğruna onların vesayeti-ni kabul edecek tıynette bir adam olmadığı ve komünist korkusuyla da zihni bulanmadığı için, sevmedikleri, De

Gaulle'den Amerikalılar kurtulunca, onlardan “kudret helvasını”, (yani 1947'deki Marshall yardımını) ve sınırların muhafazasını, (yani 1949'da NATO'ya girişi) istemek, iki suç ortağı partiye kaldı. Amerikalılar ise bu iki iyilik için siyasî bir şart koştular: Bütün Avrupa hükümetlerinin komünistlerin ihracı. Öyle yapıldı.

Dâhilî siyaset bahaneleriyle bu meseleyi ne kadar gizleseler de dışarıdan verilmiş bir emirdir söz konusu olan: 5 Mayıs 1947'de Fransız komünistleri Fransız hükümetinden dışlandılar; 31 Mayıs'ta sıra İtalyan komünistlerine geldi ve bu iki tarih arasında da Belçikalı bakanlar bertaraf edildiler. Bu ön koşulun yerine getirilmesinden bir ay sonra 5 Temmuz'da Marshall plânı teklif edildi.

Tıpkı Birinci Dünya Savaşından olduğu gibi bu savaştan da yara almadan, üstelik de servetine servet katmış ve sanayisine devâsa bir atılım yaptırmış olarak çıkan tek muharip ülke olan Amerika Birleşik Devletleri üç kıta üzerinde de zafer kazanıyor.

Amerika en büyük iktisadî güç oluyor. Bretton Woods'ta doları yeryüzündeki diğer bütün paraların ayarı hâline geliyor.

Kansız cansız kalmış ve harabeye dönmüş bir Avrupa, Amerika'nın fethedici “yardımı”nın insafına kalıyor.

Amerika Asya'da da yeni bir savaş başlatıyor: 6 Ağustos 1945'te Hiroşima'da.

Askerî bakımdan Amerika, ilk nükleer bombaya sahip olduğu varsayılan Hitler tehlike ve tehdidine karşı elini çabuk tutması gerektiğini de iddia edemezdi. Çünkü Nazi Hükümeti iki ay önce teslim olmuştu.

Gerekçe sadece siyasî olabilirdi: Yani, Japonya kıtasından (Asya kıtasından) Sovyet ordusu tarafından atılmış olmalıydı. Şeytanî silâhları kullanarak bile olsa Japonlar çarçabuk bertaraf edilmeliydi.

Bu operasyon, milletlerarası çapta, o kadar açık seçik ve nettir ki her şey bana tek bir darbeyle bitirilmiş gibi geliyor.

Meselelere Mani dini mensupları gibi bakmaya başlıyorum: Bir yanda tüm iyilikler, öbür yanda tüm kötülükler.

Paris'te, karanlık güçlerin karınca gibi kaynaştığı merkezde, siyasî ortam nefes alınmaz bir hâl alıyor.

Siyasî inanç ve kanaatlerime umutsuzca sarılıyor ve geri kalan her şeyi bir kenara itiyorum.

Özel hayatım, benim hayatî tercihlerimin sadece bir unsuru değil, aksine onlara etle tırnak gibi sıkı sıkıya bağlıdır. Aynı bıçağın keskin ucuyla kesilmekten kurtulamaz. Bir süre o bıçak benim yarımı kesip attı.

Milaine, Cahors'da felsefe öğretmenliğini benim sürgün hayatım boyunca aralıksız devam ettirdi. Fransa'da binlerce çift, gerillâcılıktan, hapislerden, toplama kamplarından veya esaretten dönüşlerinde, beraberliklerinin ilk günlerine yeniden kavuşamıyor.

Mektuplarımız bu kopmaları yansıtıyor.

Altı yıl önce, altı ay müsterek ve mesut bir hayattan sonra, bir gün Milaine'in son mektubunu okuyacağıma nasıl inanabilirdim?

Yerlerinden savrulmuş insanların o müthiş kasırgası içinde o ve ben kendi gerçekliğimizi kaybediyoruz. Dünnün eski dünyası yok artık. Bir daha asla o mutlu günlerimizdeki ruh hâlimizi yakalayamayacağız.

Döndüğünde beni zor tanıyacağını zannediyorum. Sen de değiştin. Bu iki meçhul kişinin bir gün buluşacaklarını düşünmek beni tedirgin ediyor.

Bu savaş sonrasındaki bizim dramımız, sürgün edilmiş, esir edilmiş, buna rağmen hayatta kalabilmiş daha nicelelerinin dramıdır. Her birimiz kendimize bir hayat kurduk. Eski ile yeni hayatımızı bağdaştırabilecek miyiz?

Senin sayende bende en iyi olan ne varsa onlar uyanı ve yaşayabildi. Senin sesin artık silinip gidemez, çünkü o ses benim ruhumun meydan okuyuşudur.

Bir zamanlar kalbinde taşıdığın benim o güzel ve gerçek imajımın gözlerimin önünde olmasını ne kadar istedim! Beni sevmekten vazgeçerek o imajı yok etme ne olur!

Bu mektubu acaba ikiliden hangisi diğerine yazmıştı? Herbiri bu mektubu kendi içinde bastırıp tutuyordu.

Milaine eşsiz bir yüce gönüllülük gösteriyor. Mektubu yazan o oluyor: "Sana kesin bir dille şunu söyleyeyim: Doğru veya yanlış, şayet gençliğimi dinimin bana emrettiği bir vazife uğrunda harcarsam, şayet bir gün sen bu vazifeyi bir engel ve benim varlığımı bir utanç olarak görürsen, sana hiçbir zaman engel olmayacağım,

çünkü ben bunu, bana neye mal olursa olsun, yapılması gereken bir fedakârlık olarak değil, sevginin bir armağanı olarak göreceğim.”

O yeminini tutuyor, kusursuz bir şekilde, tam kırk yıldır.

Hayatımın en zor, en dondurucu saatlerinde bu sözler benim hep içimi ısıttı. Hem ısıttı, hem yaktı.

Heyhat, o Kıyametten sonraki senelerde, arkadaşlarım ve ben, sadece bizi yok etmek isteyenlere karşı varlığımızı kanıtlamaya çalıştık. Onlar ve biz şekline indirgediğimiz bu iki boyutlu dünyada basitleşip kısırlaştık.

Bütün benliğimi saran bir haşinlikle bu parçalanmaya karşı, sözüm ona umursamaz, alaylı bir cevap veriyorum.

Mektubu bitirdiğim anda, onun olağanüstü mesajıyla ortak yanının olmadığını farkediyorum. Bu mektup, hayatımın dönüm noktası olan o tutuklama kararı üslûbunda.

Böylece yollarımız ayrılıyor. Milaine’in Katolik Kilisesi’nin kurallarına bağlılığından ötürü, resmen boşanmamız ancak yirmi yıl sonra, Konsil’in (II. Vatikan konsili 1962 - 1965) evlilik feshinin usullerinde yapacağı değişiklikle gerçekleşecektir.

Bütün hatalarım ve kusurlarım arasında en büyüğü belki de budur. Bu, benim için hep bir ölçü, bir kıstas olarak kaldı. Kırk yılı aşkın süredir, ciddi bir adım atmaya her karar verişimde beni hep şu soru tedirgin eder: “Bu tercihinin iç yüzünü bilseydi acaba Milaine ne düşünürdü?”

ALBİ: ADAM GİBİ BİR ADAM

(1944-1945)

Tarn'da, Kurtuluş'tan (Fransa'nın Hitler işgalinden kurtuluşundan) beri Parti'nin ruhu Titeux de la Croix'dır. Evet ruhu, bedeni değil, yahut şöyle böyle bedeni. Zira kendisi kambur ve öylesine ufak tefek ki Saint-Sulpice toplama kampındaki arkadaşları onu bir bavulun içine koyarak kaçırmaya muvaffak olmuşlar.

Lider olmak için doğmuş. Bütün eylemler onun koltuk değnekleriyle geldiği bürosundan yönlendiriliyor. Dene-timler onun tarafından katı ve tavizsiz bir şekilde gerçekleştiriliyor.

Masa hizasından bakılınca sadece başı görünüyor, öyle güzel bir baş ki yaşını hiç belli etmiyor. Kadife yanar dönerliğiyle siyah bir sakalla çevrelenmiş yüzü ressam Greko'nun *Hız İsa'sının* yüzünü andırıyor.

Bu eski kuyumcunun bilhassa gözleri, esrarengiz derinliklerinde, bütün kıymetli taşların pırıltılarına sahip: Öfkeli bakışları zümrüt parıltısı saçıyor, sevgiyle ışıltı-maları ise yakut yansımaları.

Vücudunun gözlerden gizlenen geri kalan bölümü ise bir işkence. Midesi birazcık süten başka bir şeyi artık kaldırmıyor. Belli belirsiz ve hafif hafif irkilmeleri karnı-nı tırmalayan acıların belirtisi. Masasının altından ara sıra minnacık bacaklarının birbirine düğümlendiği veya şiddetli bir ağrıdan kurtulmak için sandalyesinin altında büzüştükleri görülüyor.

Biraz istirahat etmesi ve tedavi olması için yalvarıyorum. Saydam fildişinden yapılmışa benzeyen eli önce eli-

mi kavırıyor. Sonra hemen itiyor elimi ve bana sert bir şekilde cevap veriyor:

– Tedavinin artık bir yararı yok. İstirahate gelince... bir adamın mesuliyeti ölümüyle bile bitmez.

Ertesi gün, hastahanenin göz cerrahisi servisine âcilen çağrılıyorum, elime Titeux tarafından yazılmış bir mektup tutuşturuyorlar:

“Artık işe yaramıyorum. Her türlü iş yapmamı engelleyecek derecede bana işkence eden vücudumu saymazsanız, ortada bir bedenim bile yok. Sadece sapasağlam ve gururlu gözlerim kaldı. Nitekim onlar hâlâ bir şeye yarayabilirler. Her türlü organ nakli veya her çeşit deney için ben onları sizin doktorlarınıza bırakıyorum.

Bugün, saat 17’de, beni kliniğinize götürebilirsiniz. 7.65’liğim beni bedenimden kurtarmış olacak. Gözlerimin hasar görmemesi için dikkat edeceğim.

Titeux de la Croix”

Dostumu son bir kere daha görmek istiyorum. Örtüyü kaldırıyorlar. Gözleri olağanüstü bir şekilde açık.

II

KOMÜNİST SORUMLU ve SORUMLU KOMÜNİST (1945-1970)

1

2

3

1.

PARLÂMENTODA KAYBEDİLMİŞ ON DÖRT YIL (1945-1962)

1945'te Parti yönetimi, Tarn militanlarının isteği üzerine, Birinci Kurucu Meclis için beni Albi ve Carmaux'dan milletvekili adayı yapmaya karar veriyor.

Benim için bu bir aşama mı yoksa Paris'in durgunluğundan, bu şehirden ve bu hayattan bir kurtuluş mu?

Siyasî mekanizmaların içinde yaşayan biri olarak çok çabuk farkettiğim husus şudur: Seçim sistemi ve parlamento müessesesi halkımızın gerçek hayatıyla bire bir çakışmıyor. Sadece gerçek karar odaklarını maskeleyen bir aldatma ve oyalama vazifesi görüyor.

Bunlar mücerret bir görüş değil, aksine yaşanmış tecrübelerin mahsulüdür.

Peşpeşe Tarn, ardından Paris milletvekili, derken Seine senatörü seçildikten sonra Milli Eğitim Komisyonu başkanlığı ve Meclis Başkan yardımcılığı olmak üzere toplam on dört yılımı Parlâmento'da geçirdim.

İlk tecrübem: İki Kurucu Meclis döneminde (1946-1947) Tarn'dan milletvekili seçilmem ile 1951'e kadarki Millet Meclisi tecrübem.

Baş rakibim: Dalmaçya Dükü, Mareşal Soult'un torununun oğlu, Baron Reille-Soult. Saint-Amans-Soult'da dedesinden kalan Soultberg şatosunun bugünkü sahibi. Burası, Napolyon'un o mareşalinin İspanya'daki kiliselerden yağmaladığı mobilyalar ve gümüş heykellerle dolu hakikî bir müze.

Reille, büyük bir ahlâkî disipline sahip ruhî derinliği olan bir adamdır. Fakat sistem insanları aşıyor. Onun nüfuz bölgesi olan Saint-Amans'da seçim toplantıları

düzenleyemiyorum. Bütün ahali fiilen ona bağlı: Baron'un tarım işçisi olan doksan dokuz aile (kanun yüz olmasına izin vermiyor), patronları onun dostu olan yün işleme fabrikalarının işçileri, Baronun büyük işletmelerinde üretilen tarım ürünlerine bağımlı komşu küçük mülk sahipleri, bağışlardan ve (Baronun karısı ve rahibeler tarafından çocuk doğan her yuvaya verilen bebek takımı vb.) yardımlardan istifade edenler... Efendinin uşakları, haber verirler diye toplantıma katılmaya kimse cesaret edemiyordu.

Ben de onun düzenlediği toplantılara katılıp kendisine "itiraz etmek"le yetindim. Salonlar her zaman kalabalığı almayacak kadar küçüktü. Reille beni "guguk" yani başkalarının yuvasına yumurtlayan kuş diye çağırıyor. Senaryo hep aynı: Dükün gelişiyile birlikte bir alkış tufanı. Her cümlesinin ardından alkış. Ardından kürsüye ben çıkıyorum, tam bir ölüm sessizliği. Milletvekili Reille-Soult'un sonunda Direniş'e katılmasına rağmen daha önce Münih lehinde oy kullandığını, ardından Pétain'in safında yer aldığını hatırlatıp sözü bağhyorum: "Millet Meclisi'nde sizin saygıdeğer temsilciniz sürekli yanıldı. Ben kendisiyle seve seve dost olurum, ama milletvekilim olsun istemem doğrusu."

Sessizlik daha da ağırlaşıyor: Sadece Reille'in gözlüğünün saplarını hiddetli hiddetli çiğnediğini duyuyorum.

Beni en çok hayrete düşüren şey: Bu seçim bölgesinde her seçimde aynı miktarda oy almamız. Sessiz oylar. 1951'e kadar o bölgeden hep seçildim. Fakat o tarihte büyük bir maharetle "akrabalık" denilen bir seçim kanunu çıkartıldı. Bu yüzden ben, diğer adaylardan daha fazla oy almama rağmen kaybetmiş sayıldım. (Kanun, partilerin adaylarının kendilerini "akraba" ilân ederek oylarını bir araya toplamalarını ve koltukları aldıkları oy oranına göre paylaşmalarını öngörüyordu.) Fakat bir sonraki seçimden itibaren Paris milletvekili oldum.

Dalavereli seçim kanunlarına, Millet Meclisi'nin etkinliğine güvenimi kaybettiğim için, artık hayale kapılmıyorum. Maliye ile ilgili bir kanunun oylanması sırasında, bütçelerden birini hayli budayan bir değişiklik önergesi veriyorum. Olur şey değil! Oylandı ve kabul edildi.

Oturum bittiğinde Maliye Bakanı Plevén, otuz üç yaşında bir vekilin bu “parlak başarı”sından dolayı beni tebrike geliyor. “Fakat, diye ilâve ediyor kendinden emin bir tebesümle, beş dakika sonra görüşmeler yeniden başladığında ondan eser kalmayacak. Yine de bravo!”

Öyle oldu. Bilmem hangi usûl hilesiyle önerge yürürlükten kaldırıldı. Bakan Plevén oturduğu yerden bana tebessüm ediyor.

Sonraki yıllarda, hükümet tarafından teklif edilen maliye kanun tasarılarını, neticede kabul edilen bütçe ile mukayese edip edip eğleniyorum. Seçmenlerine karşı zevahiri kurtarmak isteyen bir milletvekilinin intikam önergesiyle bazen yapılan kısıntı sadece bir “seçmene mesaj” mahiyetinde olur. Sonuç değişmez. Rakam hep aynıdır.

Parlamento’da yaşadığım yüzlerce hayal kırıcı ve gülünç tecrübe arasından çok manidar olan birini anlatacağım: 1956 Ekim ayının 30’u 31’ine bağlayan gece Meclis salonundaki söylentiler, (Nâsır’ın Süveyş kanalını millileştirmesi sonrası) İsrail’in Sina yarımadasına yaptığı saldırının ardından Fransa ile İngiltere’nin İsrail’le birlikte bir müdahaleye hazırlandığı endişesini doğuruyor.

O sıralar Meclis başkan yardımcısıyım. Vahim sonuçlara, tehlikelere yol açacak bu teşebbüsten endişelenerek, koridorda Dışişleri Komisyonu başkanı Daniel Mayer’i buluyor ve soruyorum: “Bu çılgınlıktan haberin var mı?”

Susuşu kaygımı doğruluyor:

– Mani olmak gerek. Hemen bu gece komisyonu toplamalısın...

Kolumdan tutuyor:

– Deniz filomuz yola çıkmalı iki saat oldu...

Ülkemizin Üçüncü Dünya ülkelerindeki imajı bu çılgınlık yüzünden mahvoluyor. Beş gün sonra, suç ortaklarını geri dönmeye mecbur eden Amerika ve Sovyetler’in çifte ultimatomuyla iyice aşağılanıyoruz. Askerlerimizin ve denizcilerimizin hayatıyla oynanıyor. Bütün bunlar milletin temsilcilerine danışılmadan, bilgi dahi verilmeden gizlice plânlanıp kararlaştırılabildi.

Tarım Bakanlığı bütçesine ayrılan bir oturumdan sembolik bir hatıra. Kuyruklu tören kıyafetimle Meclis baş-

kanlığı koltuğundayım. Salonda yirmi kadar milletvekili var. Söz almak için on beş kişinin adı kayıtlı. Yardımcı genel sekretere sesleniyorum:

- Büyük ihtimalle gece on ikiye kadar bitiririz.
- Sayın Başkan, hiç sanmıyorum.

İlk hatibe söz veriyorum ve her ihtimale karşı Meclis kütüphanesinden Hegel'in *Mantık* eserinin getirilmesini istiyorum, çünkü o sıralar Hegel üzerine Dieu est mort / *Tanrı Öldü* adlı kitabımı hazırlıyorum.

Büyük bir bardak süt getirtiyorum. Eure bölgesi süt ürünleri lehinde söz almaya hazırlanan Mendès-France oturduğu sıradan bana iki parmağıyla alkış işareti yapıyor.

Sabahın 1'inde genel sekretere soruyorum:

- Kaç konuşmacı kaldı?
- Sayın Başkan, kayıtlı yirmi üç kişi.

Tekrar Hegel'e gömülürken konuşmak için kaydedilen rakamları yüksek sesle bağıryorum:

– Müzakerenin açılışında on beş. On biri daha önce konuştu. Şimdi de yirmi beş yeni konuşmacı aday. Beyler buna Hegel'in "fena sonsuzu" derler.

Birkaç nazikane gülüşme ve defileye devam. Fransa'nın tarımla uğraşan bütün vilâyetlerinde yarın mahalli gazeteler, Lot-et-Garonne'un bütün ekicilerinin veya Hérault'nun içki imalâtçılarının ateşli savunucuları olan kendi milletvekillerinin bu -etkili (!)- konuşmalarından geniş bölümler yayınlayacaklar.

Kültür konusundaki müzakereler de, aynı içi boş parlâmenter seremoniyi ve insanların sistem tarafından önemsiz hâle getirilişini sergiliyor.

Hatta çok önemli insanlar söz konusu olduğunda bile.

Senato'da Kültür Bakanlığı bütçesini takdimi sırasında Malraux'ya cevap vermekle beni görevlendiriyor Parti.

O zamanlar bakanlığa bütçeden ayrılan pay gülünç denecek kadar önemsizdi. Bununla birlikte Malraux, 1936'da Halk Cephesi zamanında kendisinin ve Aragon'un "Kültür Evi" projesini tasarladıkları zamanki temaları yeniden ele alarak ve o terimleri kullanarak kültür evlerinin yaygınlaştırılmasıyla ilgili muhteşem bir proje sundu.

Benim tezim son derece basitti: Gerçeği, yani Bakanın büyüleyici sözleriyle iskelet bütçesi arasındaki uçurumu göstermek.

– Çarpıcı bir şekilde dile getirdiğiniz kültür evleri her türlü övgüye lâyık, ancak var olma imkânından tamamen mahrum.

Malraux'nun konuşmasında Sovyetler Birliği'nin “totaliter” kültürüne bir sataşma olduğu için, Stalin zamanında, 1937'de çıkmış *Commune* dergisinden şu tespiti kürsüde okuyorum:

– “İşte böylesi bir toplumdan Shakespeareler çıkar.”

Dergiden yaptığım bu alıntıyı okuduktan sonra sözlerimi şöyle bağlıyorum:

– Benim bu söze ilâve edecek hiçbir şeyim yok. Sadece bu cümlelerin yazarını size takdim edeceğim: Adı André Malraux idi.

Aynı hızla şunları hatırlatıyorum: Romanları asrımızın destansı büyük devrimlerini, meselâ Çin'deki ayaklanmaları, Almanların mücadelesini, İspanya savaşını övüp yücelttiği zaman bu yazar, biz gençlerin hem zihinlerini, hem de gönüllerini fethediyordu ve ben “genç olmuş bu büyük yazarın” yazgısına yanıyorum.

Öfke tikleriyle yüzü allak bullak olan Malraux kürsüye fırlıyor ve bana beddualar okuyan irticalî bir konuşma yapıyor. Parmağıyla beni göstererek, konuşmamı bitirdiğim cümleyle söze başlıyor.

Ben yazara hayranlığımı ifade ettikten sonra bakana şöyle hitap etmiştim:

– Kültürü biz bundan böyle size karşı savunmak zorunda kalacağız.

O, bu oku kapıyor ve intikamcı parmağını bana doğru dikilmiş tutarak şu garip tarifi yapıyor:

– Kültür, sayın Garaudy, her delikanlının sevdiği kadına şöyle demesini bildiği andır:

*ikimiz de kabrin şeklinin dalgın ölümlere verdiği
o hâl içre olduğumuz zaman...*

Sağcılarının sırasından bir ses, ihtiyar Marquis de La Gonthrie'nin sesi, şiiri yarıda kesiyor:

– Benim gençliğimde kadınlara böyle şeyler söylenmezdi...

Senatörlerin gülüşmeleri karşısında Malraux şaşırıyor, eli böğründe kalakalıyor. Çünkü Jean Moulin'in kül-
lerinin Panthéon'a nakledilmesi için verdiği nutukta ol-
duğu gibi kutsal bir edebî konuşmaya başladığı zaman
onun zirvelerde gezinen Hitabetinin bir katedralin huşu
dolu ibadet atmosferine ihtiyacı vardır.

Luxembourg'un (Senato'nun, çev.) yeşile çalan akvar-
yumunda her şey tuz buz oluyor. Hayatının son demleri-
ne gelmiş Goethe için Marx'ın söylediği şu sözü üzülerək
hatırlıyorum: "Dev şair, Weimar'ın önemsiz bakanı karşı-
sında sönüp gidiyor."

Bu Meclis'te gösteriş dışında, bereket versin, adamlar,
daha doğrusu birkaç adam var. Elbette Meclis, kişiliği mah-
vederek, onu parti ve fertlerin rekabet ve hâkimiyetine da-
yalı toplum sisteminin kopyası bir varlığa dönüştürecek ka-
dar etkilemediği zaman vardır onlar. Yoksa, meslektaşları-
mın yüzüne baktığımda, onların sadece dişlerini gördüğüm
izlenimine kapılıyorum.

Yine de Meclis sıralarında oyunun kuralının dışında ve
üstünde kalmış soylu ve saygın simalar vardır: Marc Sang-
nier, Abbe Pierre, Edmond Michelet... Ama ne kadar az!

Kendi payıma ben komünist grup içindeki insanî iklimi
severim. Çünkü bu "yüz seksen üç", toplam üç yüz seneden
fazla hapis ve toplama kampı cezası demektir: Hélène Lan-
gevin gibi Ravensbruck veya Marie-Claude Vaillant-Couturi-
er gibi Auschwitz kampı kadınları; Marcel Paul gibi Buc-
henwald veya Prenant gibi Dachau'dan sağ kalanlar; baş-
bozukların ve çetecilerin lideri Charles Tillon ve yardımcısı
Casanova; von Choltitz'i esir alıp onu Paris'in teslimini im-
zalamaya zorlayan Kriegel-Valrimont. Calas gibi Vichy tara-
fından ölüme mahkûm edilenler. Villon gibi işkence altında
bile konuşmamış olanlar; Kuzey'in maden işçileri adına
Camphin gibi Nazilere karşı isyan grevlerini yönetmiş olan-
lar; önce Münih sonra da Pétain lehinde oy kullanmayı tek
başlarına reddetmiş olan komünist milletvekilleri; Ceza-
yir'deki Maison-Carré hapishanesindeki "şeref yolu"nın
"yirmi yedi"leri. Ve Fransız toplama kamplarında Gabriel'in
yasını asil sessizliğinizle tutan siz Mathilde Péri. Ve Paris
ayaklanması için çağrısını imzaladığınız 1944 Ağustos'una

kadar, gizliliğe bürünmüş Parti'nin sorumluluğu ve sırlarına vakıf olduğundan, düşmanın eline canlı olarak düşmek için dört sene boyunca siyanür şişesini göğsünde saklayan sen Jacques Duclos.

Pétain aleyhindeki sert tartışmalı bir oturum sırasında bir adam yerinden kalkıyor. Yalnız. Kendisi Meclis salonunun sağ tarafının en ucundadır, parmaklığa doğru. Bense en solda tam onun ters tarafındaki yerde oturuyorum.

Bay İsnornî'dir bu, Pétain'in avukatı. Soluk geniş alnı, simsiyah saçları ve kara gözleri, dimdik profili ile kürsüde âdeta Don Quichotte'u görüyorum. Nutkuna pek kulak vermiyorum, zira her iki taraf da bütün delilleri çoktan sayıp döktü. Bütün partilerin öfke seline karşı hâlâ savunmayı sürdürüyor. Bağırıtı çağırıtı arasında öfkeli konuşmasının sadece son sözlerinden ve sözünün sonlarından "... bu bahtsızlığa beslediğim saygının..." gibi sadece bazı kırıntılar duyuyorum.

Gayriihtiyari alkışlıyorum. Yanımdaki elimi tutuyor: "Delisin sen!"

Otuz sene sonra, akıl danışmak için gittiğim Bay İsnornî'yi tekrar görmekten bahtiyarım. Beni dostça evine akşam yemeğine davet etmesini de memnuniyetle karşılıyorum. Parti ilkeleri insanî ilişkilerde her zaman kaale alınmıyor.

Parlâmentoda tanıdığım en güzel sîma, Fransa'da Hristiyan demokrasisinin kurucusu Marc Sangnier'nin çehresidir. Gazetesi *Le Sillon* fazla ilerici olduğu için bir zamanlar Vatikan'ın yıldırımlarını üzerine çekmişti.

Milli Eğitim Komisyonunun duayeni ihtiyar "Marc Amca"mız, MRP tarafından eski şöhret ve ateşli hatip olarak tekrar devreye sokuldu.

Bir gün kendisine diyorum ki:

— Marc Amca, siz bu çatının altında fuarlarda teşhir edilmek için dişleri törpülenmiş yaşlı bir aslan gibisiniz.

Uzun Galyalı bıyıkları hüznünlü bir tebessümle geriliyor.

Partisinin talimatına rağmen komisyon başkanlığı için bana oy veriyor. Kendisi de başkan yardımcısı, fakat tartışmalarımıza ruh veren o oluyor. Demokrasi ve eğitimin tartışıldığı bir gün, partilerin çoğulculuğu, genel seçimler ve diğer beylik düşünceler hakkında ardı arkası

gelmez konuşmalara tahammül ettikten sonra, şekilciliği bir yana bırakıp doğrudan asıl konuya giriyor ve şu eşsiz tarifi yapıyor: *“Demokrasi, her çocuğa Allah’ın kendisine bahsettiği bütün beşerî imkân ve kabiliyetlerini tam anlamıyla sergileme imkânı veren iktisadî, siyasî ve ruhî şartları gerçekleştiren bir rejimdir.”*

O zamandan beri ben bu tanımını ondan aşırıdım, sık sık da tekrarladım. Çünkü bu tarif, her tür politikayı değerlendiren hüküm verebilmemiz için bir denek taşı vazifesi görüyor.

Millî Eğitim Komisyonu başkanlığı bana kültür meseleleri konusunda hayli bilgi sağladı ve faydalı oldu.

Plâstik Sanatçılar Birliği (ressamlar, heykeltıraşlar, gravürcüler, vs.) görüşme isteğinde bulunuyor. Sosyal Sigortalardan yararlanmalarına imkân veren bir statü talep ediyorlar.

– Bir profesyonel ressam tarifiniz var mı?

– Biz bu meseleyi düşündük: Profesyonel gazeteci tarifinden kopya edelim.

Onları uyarıyor ve diyorum ki, profesyonel bir gazeteci gelirinin en az yüzde 51’ini gazetecilikten elde eder. Bu kısıtı sanatçılara da uygulayacak olursak ne Monet, ne Van Gogh, ne Cézanne, ne de geçen yüzyılın büyük yenilikçilerinden herhangi biri “profesyonel ressam” sayılır.

İşin kültür boyutunu bir yana bırakarak bunu zanaatçılar sınıfına dâhil etmede fikir birliğine varıyoruz.

Toplumumuzun yazılı olmayan kanunlarına göre sanatçı ancak ticaret metaı üreticisi olarak “üretken”dir.

Folies-Bergère*’in müdürü gösterilerinden elde ettiği kazançtan hangi “kültürel” şov adı altında bir vergi indirimini yapılabileceğini danışmak için bana geldiğinde, yukarıdaki türden bir mesele söz konusu değildi. Çünkü önemli bir kozu vardı: “Altın yumurtlayan tavuğu kesmeyin. Ben Fransa’ya en fazla yabancı para getiren girişimcilerden biriyim.”

* Paris’in ünlü bir gece kulübü, çev.

LİRİK BİR KOMÜNİZM

22 Temmuz 1945

Jaurès Cam Fabrikasının dirilişi
Yeni bir aşk (1946)

“Genç madenciler, maden arayıcılar çalışın, zahmetli, fakat güzel mesleğinizi sevin... Sevin ki her biriniz kömür savaşının kendi savaşı olduğunu hissetsin! İşi onuru olsun...”

Beş senelik mahrumiyetin yıpratıcı olduğunu biliyorum... Ne var ki Fransa’nın kaderi sizin elinizde. Limanlar ve garlar felç oldu. Çünkü gemilerin ve trenlerin kömürü yok. Kapanmış fabrikalar, bu kış üşüyen yuvalar, her şey ve her şey, sizinle yeniden hayata kavuşacak... Üretmek, üretmek ve yine üretmek, siz işçi sınıfının görevinin, siz Fransızların vazifesinin en asil şekli budur.”

Grev hazırlığı yapılan Kuzey’de, Waziers maden işçilerine hitaben bir gün evvel hazırlanmış olan Maurice Thorez’in bu çağrısını, madenciler sendikası sekreteri Pélissou, Carmaux’da, az önce okudu.

“Maurice”in nutukları genellikle ateşli alkışlarla karşılanır. Bu sefer tersine, uzun bir sessizlik.

Pélissou kâğıtları toplamaya cesaret edemiyor gibi. Yapılan itirazlara cevap vermeye hazır bekliyor.

Buz gibi esen havayı kırmayı deniyor:

– Bana bir şeylerin başlangıcındaymışız gibi geliyor...

– Sonun başlangıcı, diye homurdanarak bağırıyor uzaktan bir ses.

Gedik açıldı.

– Madem öyle, niye mücadele ettik?

– Patronlar daha fazla kâr etsin diye!

– Aldığını vermeyen işbirlikçilerin çıkarıcıları kazan-
sın diye!

– Kasaları dolsun diye, komünistlerin işçileri canları
çıkıncaya dek çalıştırmalarına amma da gülecekler ha...
Ses tonu yükseliyor.

– Sınıfın işbirlikçiliğidir bu! Kabul etmiyorum.

Pélissou, vanaları açıp akıntıya karşı kürek çekmeye
karar veriyor.

Biri lâf atıyor:

– Elbette öyle diyeceksin! Parti'nin “çizgisi”, senin di-
nin imanın çünkü.

Kalabalık arasında birden bir homurdanma başladı,
derken neredeyse birden hava değişti. Zira bir Pélissou'ya
karşı böylesi bir saldırı hoşgörülemez: Carmaux maden iş-
çilerinin en asil soyundandır o. Babadan oğula işçibaşıdır-
lar. Babasının akciğerlerini silikoz, maden ocağında kemi-
rip tüketmişti. Temerküz kampında 1942'de can verene
dek lider olarak kalmıştı. Onun evlâdı olan bu Maurice de,
Tronquié maden kuyularında, Nazi makineli tüfeklerinin
karşısında, isyan niteliğindeki grevin başlatılması için
çağrı yapmıştı. Hem de daha bir sene önce.

Mesleğe sahip çıkması konusunda maden ocaklarında
kimse onunla aşık atamazdı. Kendisini orada ücretle çalış-
san biri olarak görmüyordu. Sivri uçlu çekiciyle sanki ge-
leceğin yollarını açıyormuşçasına çalışıyor, çalışıyordu.
Doğru, kendisi “çizgi”den hiç sapmamıştı. O bunu bir kul-
luk veya kölelik olarak algılamıyordu. Zira Parti'nin çizgi-
si onun bizatihi hayatının eksenini oluşturuyordu...

Onun dile getirdiği delilleri unuttum, fakat aleyhine atı-
lan sloganlara karşı bütün varlığıyla mukabele ediyordu.

Patırtı gürültü etmeksizin maden işçileri birer birer
onunla bütünleşiyorlar. Diğer militanlar hâlâ tereddüt
ediyor, hatta somurtuyorlar.

Genç bir kadın ayağa kalkıyor. Siyahlar giyinmiş. Kü-
çük beyaz yakalı. Dolgun yüzünden sıhhat ve dağların sa-
fiyeti fışkırıyor. Gür siyah saçlarını geriye doğru tarayıp
siyah kadifeden bir kurdele ile bağlamış. Saç örgüsü sır-
tını dövüyor.

Pek konuşmuyor. Sadece 22 Ağustos 1944'te geri çeki-
len bir Alman kolu tarafından şehrin kurtuluş günü Al-

bi'de öldürülen kendisi gibi ilkokul öğretmeni ve partizanların lideri kocasını hatırlatıyor.

– Bize gösterdikleri istikamet aynı istikamet. Yani ülkeyi tekrar sağlığına kavuşturmak. Tıpkı evine iyi bakmak veya çocuğunu beslemek gibi. Ben Parti'de henüz yeniyim, fakat benim için komünizm, sahip olunduğu zaman her şeyin yapılabileceği bir sağlık, bir vücut sıhhati gibidir.

Öyle bir tasvip uğultusu yükseliyor ki Péliissou kâğıtlarını topluyor ve yerinden kalkarken dostça bir alaycılıkla toplantıyı bitiriyor:

– Görüyorum ki herkes aynı fikirde. Hepinize teşekkür ederim.

Çıkışta beni allak bullak olmuş görüyor, koluma girip evine götürüyor:

– Onları anlayışla karşılamak lâzım. Beş senedir karın doyurmayan azık torbalarıyla ocağa iniyorlar... İşgal altındayken çalışmak, insanın ölüm üreticisi ve kürek mahkûmu olup olmadığını sorgulamasıydı.. Bir de dışarıdakiler var. Sosyalistlerin demagoji yaptıklarını ve kendilerini soldan yakalamaya çalıştıklarını düşünüyorlar. Derken bir an gelir insanın dengesi bozulur. Her şey çöker. İtiraz edenlerin nasıl homurdandıklarını gördün. Onlar belki anlamıyorlar, en azından akılları ermiyor; seziyorlar, fakat gönülleriyle anlıyorlar, evet anlıyorlar. İşte onun için o kadar çabuk yön değiştirdiklerini gördün.

Evine varıyoruz. Mutfağı el ilânlarından geçilmiyor: (Fransa'nın) Kurtuluş mücadelesi için greve ve ayaklanmaya davet eden ilânlar. Yakındaki kulübecikte, kitaplar ve dosyalardan çökecek hâle gelmiş tahta raflar. Mahzen-den bir şişe içki getiriyor ve günah çıkarır gibi kendi kendine konuşuyor:

– Maurice'i (Maurice Thorez'i) duydun mu?... Ben onu tâ kalbimle anlıyorum... Fransa toprağı denildiği zaman, Fransa'yı tarihten ve kitaplardan öğrenenler için bu söz bir tarım derneğinde atılan bir nutuk gibi algılanabilir. Senin “millet” hakkında yazdıklarını okudum. Doğru. Fakat tam bizim hissettiğimiz gibi değil. Bizler bu toprakla haşır neşiriz, her Allah'ın günü içine dalyoruz onun. Dünyaya gelmeden önce, bir yavru da şüphesiz, daha doğmadan anası-

nın karnını böyle hissediyordur. Sabahın 4'ünde maden kuyusuna kafesle indiğin zaman, bağırsaklarının havaya asılı kaldığı izlenimine kapılırsın, galerilerin kaygan çamurunun galoşlarının altında tekrar bulmaktan memnunsundur. Geçtiğin yolda dağ büzülür ve daralır ve sen onun en ufak çıkıntılarını görür ve gözlersin: Kömür ocağının etrafındaki gıcırdayan tahta destekler, kıvrılan bir duvar ayağı, bükülen bir "başlık". Birden her şey üzerine çökebilir. Kuyunun içinde saldıran biziz. Madenin çatlattığı her şeyi araştırırız, hafif yarıkları takip ederiz, zırhının zayıf yanlarını kollarız. Biz dağı iyi tanırız o da bizi. İki taraf da diğerinin zayıf noktasını bilir. Kulak verir dinleriz: Çamurlaşmış yerlerden sızan suların, pompaların horultularının, iyi yağlanmamış kömür vagonlarının ve metal kafeslerin gıcırtilarının ötesinde, bir kertenkele gibi tepeden kayan ve çökme-yi haber veren toprağın o ışığını, yanlış hücumda bulunmuşsan isyan eden kömürün âni ağız veya ayak hareketini duymamız lâzım. "Fransa toprağı" denilince benim aklıma toprakla beden bedene bir sarılma, bir kucaklaşma gelir. Baksana ben ne kadar ona aitim: Kollarımda, yanaklarımda, her yerimdeki küçük mavi hatlara bak... Kıskanç bir metres gibi bana dövme yaptı. Kahvaltı ekmeğine dokunan ellerimizin siyah izleriyle, ciğerleri silikozla çimentolayan kayanın tozlarıyla -ölümüne de dirimine de- benim içime işledi o. Bazen öfkeyle, fakat her şeye rağmen aşkla. Beş yaşımdayken sofrada babamla kardeşimin kuyudan bahsettiğini duydum. Sanki bir başdönmesi ve bir yazgıydı bu. Nitekim on beş yaşıma gelince kuyuya indim. O inişe düşen bir taştan daha fazla direnemezsin. Babadan oğula hepimiz de toprağı kuvvetiyle koparan aynı maden işçisi eline sahibiz. Ne zaman bir sobanın etrafını sarmış bir aile, tüten bir fabrika bacası veya duman çıkaran bir lokomotif görsem -sen belki güleceksin-, fakat ben toprağı altüst ederken dünyayı benim döndürdüğüm hissine kapılırım.

Tek kelime söylemeden, kucaklaşıp ayrılıyorum. Yaptığı çağrının bütün kelimeleri ete kemiğe büründü. Odama girdikten sonra, bana yapılan az önceki itirafı bütünüyle zihnimde canlandırdım. O âna kadar, insanların taa içinden kopup gelen bir çağırışı hiç farketmemiş, anlamamıştım.

Maden işçileri, tamam. Ya diğerleri?

“Kitle” tutarlı bir oluşum değildir, yalnız başıboş bırakıldığında kararsızlığa düşme eğilimindedir. Hayatın üstün gücünü ortaya çıkarmak için, bu gücü insanlarda birer birer keşfetmek gerekiyor.

İnsanların en iyilerinde, daha iyi olana seslenen ve onların kendilerini, sembolleri De Gaulle ve komünistler olan, büyük efsanevî gücünü farkediyorum. Bundan böyle, siyasetin bu “şiiir”inin, sözüm ona “gerçekçi”lerin hilelerinden çok daha üstün olduğundan eminim. Çünkü bu “gerçekçi”ler umutlarını en aşağılık şeylere bağlarlar: Bencil menfaatin, hıncın, bilincin uyuşturulması gibi. Ayrıca efsanelerden yararlanırlar. Hitler’in üstün ırk efsanesi veya demagoglarımızın dillerine pelesenk ettikleri “hürriyet” efsanesi gibi, onları çarpıtarak kullanırlar.

Kavgam’da Hitler, ben kalabalığı, coşturmak için, aralarından en aptalını seçer ve ondaki tükrük, cinsiyet veya gözyaşı bezlerini hedef alırım, diyordu. Bu teknik, halkı hayvan sürüsü gibi gören politikacıların tekniği olarak devam edegelmıştır.

Kurtuluş’un lirik dalgası dinince, çamur siyaset De Gaulle’ü kovdu. Şimdi, bir başka dalga, komünistlerle birlikte “Rönesans” dalgası yükseliyor. Yakında bu dalga da kırılmış olacak.

Mamafih Thorez’le birlikte bu dalga, Waziers’de, en iyilerin umuduna bir veche kazandırıyor.

Tarn’da, hayatın bu yükselen akımını besleyebilecek sembolik eylemi arıyorum. Onu “etkili azınlıklar”dan uzak tutmak için değil, tam tersine, kitleleri onların ruhuyla bilinçlendirmek için.

Bundan elli yıl önce, Carmaux’daki camcılarının genel grevinden sonra, o zamanlar Tarn milletvekili olan Jean Jaurès, işçiler arasında bir inanç destanı yaratabilmişti.

Ortaklaşa teşebbüs fikrini ortaya atmıştı: Albi İşçileri Cam Fabrikası.

1896’da Jaurès’in huzurunda ilk fırını ateşlemiş olan seksen beş yaşlarındaki ihtiyar cam işçisi Bonnardel Baba bana o rüyanın doğuşunu ve gerçekleşmesini anlattı:

— Carmaux’daki cam işçilerinin korkunç grevinin ertesi günü, Fransa’daki bütün sendikalarda, işten çıkarı-

lanlara iş bulmak için yardım kampanyası açıldı. Bizzat işçiler tarafından yönetilecek bir cam fabrikasının bu güzel rüyasını, Jaurès gündeme getirdi. Biz bu rüyayı taş üstüne taş koyarak inşa ettik. On ay boyunca hepimiz toprağı altüst eden işçilere dönüştük. Sonunda fırınlar yandı. Duyulan heyecanı tahayyül edemezsiniz. Şişelerimizin içine, cinler gibi üflüyorduk. Bu (ahlâki ideallere dayanan) bir prensip savaşıydı: Hakkımızı (yerinden yönetim hakkını) istiyorduk. Bunu herkes için talep ediyorduk. Ancak hadiselere karşı, yönetime karşı, bazen de, hedefi gözden kaybetmiş arkadaşlara karşı mücadele etmek zorunda kalıyorduk. Bir gün, kömür ocakları bize kömür vermeyi reddediyor; bir başka sefer, gardaki bir sülfat vagonu önümüzü tıkıyor; bir fırını, hızlı bir şekilde, yeniden inşa etmek zorunda olduğumuzu bilen büyük bir cam fabrikatörü, bölgenin ateşe dayanıklı bütün tuğlalarını satın alıyor. Bir döner sermaye oluşturmak için, ücretlerimizin yüzde kırkını bırakıyorduk. Dayanışma bizi kurtardı: Birlik üyesi bütün sendikalar, İşçilerin Cam Fabrikası damgasını taşımayan bardakların kullanılmasında, kabarelerde gerçek bir savaş verdiler. Zorlamalarıyla, sıkı yönetimiyle, acılarıyla, fakat aynı zamanda mücadele arkadaşlığıyla bu gerçek bir savaştı. Sefalet içinde, birbirlerini seviyorlardı. On beş günün sonunda, maaş erimeye başladığı zaman, bütün aileler tek bir ocak üzerinde çorba pişirmek için biraraya geliyordu. Fedakârlıklar sürdükçe, işler yolunda gidiyordu. Bölüşülecek kârlar olduğu zamansa, tehlike baş gösteriyordu. Bencilik, çıkarlarla birlikte yükseliyor. İnsanlar geriliyor. Yüreğin zincirleri, kırılacak en son zincirler olacak.

Bonnardel Baba'nın evinden çıkıp Tarn köprüsünden geçiyorum. İnancın ve onun insanları yücelten gücünün tanığı olan, ırmaktaki kızıl yansımayla, tuğladan dev katedralimiz bana yol gösteriyor: Gerçek diriliş, ancak inancın yeniden dirilişiyle olacaktır. Katedralleri inşa edenlerin inancının dirilişiyle. Derin ve yeni bir güçle çağımıza bağlanan bir imanın dirilişiyle.

Cam İşçileri Fabrikasını yeniden canlandıracağız.

Bir defa daha, her şey bizim karşımızda: Hadiseler, kurumlar ve gönül yorgunluğu.

Cam Fabrikası, hurda demirlerin boşaltıldığı bir harabe. Pedalla çalışan antika Boucher veya Roirant makineleriyle şişeleri verimli bir hızla imal edemeyiz. Saint-Gobain tekelinde tuttuğu Amerikan Lynch makinelerinden birini bize teslim edecek değil. Demiryollarının vagonları, Bayonne'dan karbonat, Landes'dan kum taşımak için bize tahsis edilecek mi? Ya tanesi 20.000 frank değerindeki ateşe dayanıklı baca tuğlaları...

Dağları yerinden oynatmak icap ediyor. Vichy'den kalma bürokratik çarktan ötürü, inşaat için hile yapmak gerekiyor. Binanın kaçak yapılması lâzım. Nitekim bir mühendisin kurnazlığı sayesinde, bir Lynch makineye sahip oluyoruz. Demiryolları işçilerinin işbirliğiyle de vagonlar kum taşıyor. Kömür ihtiyacı için Carmaux madencileri ücretsiz fazla mesai yapıyorlar: Bu da onların hediyesi. Durağanlığa ve ölüme karşı bu meydan okuma, gerçek bir dirilişin işareti oluyor: Cam fabrikası yeniden canlanıyor. İlk günlerde, yıkılan duvarlar, camsız pencereler, yalnızca köşe bağlarının iskeletleri kalmış eski sac bacalardan ibaret olan bir toplu mezardaymışız gibi çalışıyoruz. Dahası, delinmiş çatılar, yağmur suyu altında kalmış fırınları ıslatan, âlet ve edevatı paslandıran yağmur...

Ölümün üstümüze çullanışına karşı saldırı hâlindeyiz. İşgal döneminde "kendi" cam fabrikasının can çekişmesinden dolayı yüreği yaralı olan, eşsiz teknisyen, mühendis Ramon, bütün çalışmaları aynı anda başlatıyor: Islah ve tamir çalışmaları, duvar işleri. Ekipler pazar günleri, kendilerinden talep edilmediği hâlde, ücretsiz çalışıyorlar.

Çalışan bir fırın olmadıkça işe alınmayacaklarını bilen eski cam işçileri ve daha önceki beş yüz işçiye karşılık şimdi yüz yirmi işçi, onarım işlerine yardıma geliyor.

Toprak kazıp atmak ve az zahmetli işler için gençlere başvuruyoruz. Bir pazar sabahı, yirmi kadarını şantiyeye getiriyorum.

İhtiyar Bonnardel, onlara, bu taşların geçmişini ve anlamını anlatıyor. Aralarında Katolik gençler de var. Şehrin pek gurur duyduğu XIII. yüzyıl katedrali ile umut bağladığımız katedralimiz arasında şöyle bir ilişki kurduğum zaman, onların gösterdiği şaşkınlığı ve coşkuyu fark ediyorum:

— İman devlerinin şu eserinin yanındaki bizler, kendi elerimizle yoğurup yükseltmediğimiz büyük şeylerin etrafında, mağluplar gibi, çürüyüp gitmeyi kabul edecek miyiz?

Ertesi pazar, on yedi kişi yağmur altında şarkı söyleyerek çalışmaya geliyor, sonra otuz üç, daha sonra seksen sekiz ve bir ayın sonunda iki yüz elli kişi. Eski cam işçileri, her grubun çalışmasını yönlendiriyorlar.

Eşyanın âdeta yeniden çiçeklendiğini, kalp atışlarının hızlandığını gören bu insanların yaşadığı bahar bulaşıcıdır. Hem dışta, hem içte.

Lynch'i elden geçirmek gerekiyor, çünkü son olarak ele alınan döküm kalıpları sağlam değil. Ayarlamadan sonra, daha titiz bir dış temizliğe geçiliyor.

Ekip, Waziers toplantısının siyahlar içindeki genç dula tarafından idare ediliyor. Onun düşüncelerini gözlerinden okuyorum. Yanıltmayan bir şahit; kendisi, kelimelelerin de ötesinde, hayatın varlığını hissettiriyor.

O kadın, yağlanmış yün tamponlarla, insanca bir şefkatle âdeta okşar gibi dev böceğin kollarını, küçük dişli tekerlekleri, boruların dirseklerini, çelik silindirleri silip temizliyor. Sonunda ayağa kalkıyor, metalin bütün gövdesine sevgi dolu bir bakışla şöyle bir göz gezdiriyor. Eteğini silkeliyor, alnına düşmüş saçlarını kaldırıyor, çocuğun oynamakta olduğu avluya doğru neredeyse koşarak uzaklaşıyor. Yaşlı bir kadının gözetimindeki yabancı bir ot yığını içinde, arkadaş olarak hayvanlara ve bitkilere sesleniyor. Annesini görmenin sevinciyle, kendisine “ağaç bebeler” dediği birkaç buğday tanesini ve “bir ot kuşu” adını verdiği çekirgeyi coşkuyla anlatıyor.

Çocuğun yüzü tıpkı annesi, yalnız sarışın saç lüleleriyle çevrili. Onu Parti merkezinde sık sık gördüm. Aynı küçük beyaz yakalı, annesinin ördüğü canlı renkli tiftik yeleklerle.

— Mavi civciv! Dün pembe bebektin. Ya yarın? Beyaz civciv mi olacaksın? diyor ona Pélissou.

Yaklaşıyorum. Kadın bana ailesini tanıtıyor:

— Annem... Bu da benim küçük Jacques'ım, dört yaşında, en iyi arkadaşım.

Ana kapının çerçevesi içinde uzaklaşan üç gölge görüyorum, boyları farklı, ama birbirlerine çok benziyorlar.

Pélissou'ya, o kadının kim olduğunu sordum...

– Paulette Lautier, yirmi altı yaşında. Kocas 22 Ağustos 1944'te elinde silâh çarpışırken öldü. Savaştan önce senin çıkardığın bölge gazetemiz *Le Tarn*'ı o yönetiyor. Çevresine, yavrusuyla birlikte, sağlık ve saflık dolu bir hava yayıyor. Federasyon bürosunda herkes onu sever sayar. Yapmak istediğimiz şeyin ruhunu, çalışmalarımızı sanki derinleştirip yoğunlaştırıyor.

Aylar boyunca, onu daha sık görüyorum. Küçük Jacques beni büyülüyor: Kısa zamanda benim için de o “en iyi arkadaş” oldu. Geçen pazar mezarlığa çiçek götürürlerken onlara eşlik ettim. Paulette, Jacques'a mezarın üstünde babasının resminin bulunduğu madalyonu öptürüyor. Bana, Maurice'in fotoğrafını gösteriyor, küçük oğlu kucağında: Bir yaşına basmamıştı, daha yeni “baba” diyordu. Bu, kucağına son alışığıydı.

Parti'nin yasaklandığı dönemde, nasıl kuryelik yaptığını anlatıyor. Bir gün, koca bir valizi zula yerine götürmesi için, Castre'da, otobüs garajına getirmişler.

– İçinde silâhlar bulunduğunu ancak sonradan öğrendim. Güç belâ yerden kaldırıyordum. Bir mucize: Milis beni fark edemedi.

Maurice'in ölüm ânını kestirmeden anlatıyor. Haberi, bir arkadaşı getirmiş: Lacaune yakınında, Valmy kampında, Alman birliğiyle ilk çatışma olmuş. Partizanlardan biri ölmüş, ikisi yaralanmış.

15 Ağustos 1944: Côte d'Azur çıkarması. Montagne Noire'da pusular. Alman askerleri Albi il merkezine yöneliyor. Maurice adamlarını şehirden çıkarıyor, sonra belgeleri almak için arabayla şehre geri dönüyor. Puygouzon sırtındayken alt taraftan bir makineli tüfek onları tarıyor. Maurice ile iki arkadaşı ölüyor.

Bunları anlatırken bayan Paulette Lautier hiç yakınmıyor. Onda yaşayan mutsuzluk değil, aşk. Maurice'in kendisine 1941 yılında, nişanlılık döneminde, daha sonra direniş örgütünden yolladığı şiirleri okutuyor bana, Paulette onları yeniden yazmış: “Rüzgâr bana dedi ki...”, “Umut...”

Kendisinin Parti'ye katılma isteğini bildiren 24 Ağustos 1944 tarihli mektubu şöyle: “Benim Maurice'im yok artık. Jacques'ın artık babası yok. Hepinizin beni sarıp

sarmaladığı sevgiyi hissetmeseydim, yalnız kalırdım. Aranızda onun yerini almamı kabul ediniz. Onun inancı, kılavuzum ve dayanağım olacak.”

Çalışırken de, boş saatlerde de Paulette’le gitgide daha sık karşılaşırız.

Var olmak açlığı içindeyim. Düşüncelerimle ve düşlerimle daha başka türlü bir ben olarak var olmanın açlığını duyuyorum. Bu Tarn militanları topluluğuna derinlemesine kök salıyorum. Ortak bir gayesi olan, kendini bütünüyle bu gayeye vermenin sevincini yaşayan gerçek bir topluluk.

Paulette’te sağlam bir dayanak buluyorum. O beni asıl olana çeviriyor. Paulette sağlık. Paulette benim düzenim ve hafızam. Beni dış dünyaya çeken her şeye karşı, sürekliliğin bükülmez eksenini.

En bilinçli olanlar arasında, çalışma niteliğinde bir değişimi gözlüyorum: Esir olmak demek, bir amaç belirlemeden veya amacını anlamadan bir şeyler yapmak demektir. Şu uraltına itilmiş ilâhiyatçı tikimle, bunu ben şöyle tercüme ediyorum: Yaratma bitmemiştir. Yedinci gün Allah eserine baktı ve dedi: Bu iyidir. Sekizinci gün, bu çok çabuk tatmin olan Tanrı’dan, insan mirası devraldı. Bu yorumdan öyle hoşlanıyorum ki, onu sık sık tekrarlıyorum. Pélissou, benimle alay etti. Albi’nin papazı bana hüznüyle şöyle diyor:

– Siz hiçbir şey anlamamışsınız.

Paulette ise, gülerek:

– Ne karmaşık bir adamsınız siz! Tarihin aktif bir işçisi olmak çok basit bir şey, tıpkı çalışma ekiplerimizdeki gibi. Bütün bunlarda Allah’ın işe ne? Kocam Maurice bana şiirler yazdığında, bu, yalnızca gündelik faaliyetlerin, bunların ritminin ve içlerindeki müziğin iç yüzünü verirdi. Basittir bu. Jacques’a bakınız: O da, kendi küçük dünyasında mutlu, yapraklarla birlikte kımıldar, rüzgâr ile konuşur. Her şey, ona da içinden şarkı söyler. Souque’ta, dağda, okuldayken, benim küçük köylülerimin hepsi, dersler dışında anne babalarına yardım ederlerdi. Bu onlar için bir angarya değildi. Buğdayı, mercimeği nasıl yetiştirdiğini görmek için bir tabağa ekmezlerdi. Hayatın bir parçasıydı onlar. Acaba, dışarıdan bakmayı bırakıp da bu hayatın “parçası olmak” ve bundan mutluluk duymak sizin hiç içinizden gelmiyor mu?

Onunla beraberken, kendimi bağlarımdan kurtulmuş hissediyorum: Hayatımı ve düşüncelerimi irdelediğimde artık sadece yaşamakla kalmadığımı farkediyorum.

Onun yanındayken, var olduğumu hissetmem için, artık yalnız olmama gerek yok. Kuvvetli bir rüzgâr bütün iç sıkıntılarımı dağıtıyor. O konuştuğunda, yarı açık olan ağzı sanki güneşi içine çekiyor ve bütün varlığım onunla hafifliyor.

Durmadan koşturuyor, kendisini bekleyen görevi daha çabuk yapmaya çalışıyor. Hızlı, belki de bu çok enerjik olduğunu gösterme ihtiyacından geliyor. Kaynak sularını gibi yerinde duramıyor. Taburenin üzerine çıkıp bir dosyayı almak için uzandığında hemen uçuvorecek bir kuş gibi hafif ve çevik.

Paulette, Cam Fabrikası macerasının ruhu oldu. Orada gençleri eğitiyor. Yalnızca başkaları için yaşıyormuş gibi. Çalışmaktan, âletlerden, amaçlardan, bütün benliğini saran bir aşktan bahseder gibi.

Hem başına gelen felâket, hem de herkesin tanıdığı bu şehirde, hatta lâkayt olanlarda bile ona karşı gözle görülür bir sempati, bir heyecan yaratıyor. Onun sayesinde, artan umutlarımızdan şehir de nasibini alıyor.

O akşam, Tarn kıyısında birlikte dolaşırken, Paulette'e geçmişimi, umutlarımı, başarısızlıklarımı, (savaştan ve sürgünden) geri dönüşün hayal kırıklıklarıyla başlığı *Les Pages qui n'ont pas brûlé / Yakmayan Sayfalar*'a dönüşen *Premier jour de ma vie / Hayatımın İlk Günü*'nün deneyimlerimden söz ediyorum.

— Kendi geçmişinin, çektiği vicdan azaplarının ezdiği ve bu içi geçmiş hayal kırıklıklarını üstünden silkip atamayan bir adam gibi konuşuyorsunuz. Üstelik de siz buna, derunî bir hayat adını veriyorsunuz. Aslında derunî bir ölüm değil mi bu? Hüsrarla bitmiş olsalar bile bütün bu geçmiş tecrübe, bu inanç, bu aşk, bir zenginliktir. Ama onları kıskanç bir mal sahibi gibi kendinize saklamayınız. Bu zenginliklere bizim de ihtiyacımız var. Bizimle paylaşınız.

Yürüyüşüne bakıyorum, bir adım önümde. Yorgun ve uyumuş çocuğu kucağına aldı. Bir baş işaretiyle, yolda kendi yanı başında yürümeye çağırıyor beni; alçak sesle ve âdeta gülümseyerek fısıldıyor:

– Siz geçmişinizi âdeta bir sünger gibi yutmuşsunuz; sünger şişiyor ve sizi boğuyor...

Derhal, neredeyse öfkeyle cevap veriyorum:

– Ellerimi size dilenir gibi uzattığımı hissetmiyorsunuz... Tabiatın bir gücüsünüz siz, sâde ve sağlıklı. Bana gelince.. ben manen ikiye bölünmüş, pek çok şeyden mahrum kalmış biri olarak yaşayabiliyorum... Ve siz benimle alay ediyorsunuz.

Tekrar ve daha da kuvvetli gülüyor:

– Köye Afrika malları satmaya gelen bir çerçi, ormanda maymunların nasıl yakalandığını anlatmıştı: Maymunların sevdikleri meyveleri sürahinin dibine korlarmış. Maymunlar ellerini sürahiye sokar, fakat avuçlarını iyice doldurduklarından sürahinin boğazından çıkaramazlarmış. Aldıklarını bırakmaktansa, yakalanmayı tercih ederlermiş... Biraz onlara benzediğinizi düşünmüyor musunuz?

Sinirli sinirli cebimi karıştırıp, içinden kara kaplı küçük not defterimi çıkarıyorum.

– Alın, hemen alın. Beni orada olduğum gibi göreceksiniz. Çünkü aylardır üzerime çöken şüpheleri, sıkıntıları, ıstırapları ve ölümleri not ettim.

Paulette, uyuyan çocuk omuzuna yaslansın diye göğsünü geriye çekiyor ve böylece iki eli serbest kalıyor. Gü-lüşü sessiz, ama sevinçli:

– Bakın hazineleriniz nereye gidiyor!..

Sayfaları yırtıyor, ufak parçalara bölüyor ve tohum eker gibi ırmağa saçıyor.

O akşam, artık tek kelime konuşmuyoruz. Evine kadar kendisine eşlik ediyorum. Evde, Jacques'ın "Nenecik" dediği annesiyle yaşıyor.

Birkaç gündür onu tekrar görmeye çalışmıyorum. İçimde hiç böylesine güçlü bir biçimde var olmamıştı. Derken etrafımı saran şeyleri ve kendimi bir başka türlü değerlendiriyorum. Artık hayatım bana boşuna bir bekleyiş ve kaygı gibi gelmiyor. Yaşadığım anla barışığım. Sessizlik, sadece kendisiyle dolu olan o sessizlik, artık beni ürkütmüyor.

Cam Fabrikasındaki çalışmalar tamamlanıyor. Fabrikayı bir gelin gibi süslüyoruz. Açılış için, o sırada Meclis Başkan Yardımcısı olan Maurice Thorez'i davet ediyorum.

Keskin bir siren sesi: Carmaux madencilerinin armağan ettiği kömür treni geliyor. İşlenmiş deriden şapkaları, boyunlarındaki mendilleri ve bakır lâmbalarıyla maden işçileri tarafından sarılmış lokomotif çiçekler ve bayraklardan dolayı kırmızıya boyanmış gibi.

Bonnardel Baba içeride, fırının sekisi üzerinde. Küçük bir mangalda bir reçine meşalesini tutuşturuyor. Fırının ağzına doğru gidiyor. Arkasını ışığa çevirdiğinden, beyaz saçları, meşalenin alevinde, siyah gölgesinin çevresinde parlıyor. Alevi yavaş yavaş harlatıyor, bu ânı sonsuza değin uzatmak istercesine. Azgın bir alevle, bütün fırın tutuşuyor. Yaşlı Bonnardel ilerlemeye devam ediyor. Meşalesini attı. Kolları hâlâ havada. Bu harlı ateşi içine çekiyor.

Hiç kimse alkışlamayı düşünmedi. Bu bir gösteri değil, bir hayat âyini. Hangarın loşluğunda sadece, ilk sıralarda, kirpikleri dökülmüş kanlı göz kapaklarıyla ve gözleri yaşlı eski cam üfleyicilerini farkediyorum.

Paulette, yanımda, var gücüyle elimi sıktı.

Binlerce sevincin doğup yeşerdiği pırıl pırıl ışığa ve sevincimizin boy attığı yola tekrar koyuluyoruz.

Şimdi onu sevdiğimden eminim. Tıpkı ekmeği, toprağın kokusunu veya denizin esintisini sever gibi.

Her zaman ekseni etrafında dönen bir küre olduğuma inanageldim. O ekseni buldum. O sağlığı.

Günün neşesi içinde kendimle dalga geçmek için şöyle uzaktan bakarak meseleyi değerlendirmek istiyorum. Biz o zamanlar Sovyet romanlarıyla meşbu idik, o yüzden de Paulette'in camcılık destanıyla hâlelenen bu aşkın "sosyalist gerçekçilik" in bir timsali olup olmadığını merak ediyorum. Derken kendimi tutamayıp kahkahalarla gülüyorum.

– Seni güldüren ne?

– Hiç. Öncelikle sevinç... Sonra... Çalışmanın bir anlamı varsa, neden yanısıra giden bir aşk olmasın?

– Yine mi senin şu felsefen?

– Seni sevmek, Paulette, hayatımızın sonunda, bu aşkın bizi ne yapacağını görmek demektir.

Elini ağzımın üstüne koyuyor ve gülüyor:

– Bak şunu iyi bilmelisin: Bir erkek, eseri için sevilmek ister, bir kadın ise, kendisi için.

Çevremizde bulunan insanlara aldırmadan onu kollarıma alıyor ve havaya kaldırıyorum: Kanatlarını açıp havalandıran bir kuş gibi bana hafif geliyor.

Bu kadın yoldaşımla ilk ziyaretimiz, Maurice'nin annesine, Jacques'ın "Nene Mune" suna oluyor. Kendisi Béziers hastanesinde çamaşırcı.

Onun tasvibi ve rızası olmadan sevincimizin tam olamayacağını iyi biliyoruz.

– Pauletteciğim, sen yirmi altı yaşında dul kaldın, yaşamak senin de hakkın. Küçük Jacques'ımızın bir babası olacak.

Odasının tek süsü olan Maurice'in büyük portresinin altında bizi kollarına aldı. Onun öpmesi, bizim için dinî nikâh değeri taşıyor.

Hayat dördümüz için kolay değil: Nene, Paulette, Jacques ve ben Parti'deki görevimden aldığım ücretle, yani Paris bölgesinin vasıflı işçisinininkine denk gelirle, nasıl geçineceğiz? Paulette'in ilkokul öğretmenliğinden aldığı maaşa ihtiyaç var. Bu hayat tarzına kendini feda eden "Nene", yuvanın temel direği oluyor, bilhassa yuva iki yeni evlâtlâ genişlerken. Paulette ve annesi olmasaydı, yapabildiğim şeylerin hiçbirini yapamazdım. Onlar olmasa kıyısı olmayan bir ırmak gibi kaybolurum. Dışarıdan beni, siyasî yönetici veya yazar olarak görüyorlar. Ne var ki bütün bunların görünmeyen temeli onlardır. Kırk yıldır, hayatımın bütün savaşlarında onlar benim "meçhul asker"lerim.

"Fransız Rönesansı Ansiklopedisi" (1947)

Cam Fabrikasının heyecan verici tecrübesiyle ve Komünist Parti'ye Millet Meclisi'nin üçte biri demek olan 187 sandalye kazandıran (ben de Tarn'dan milletvekiliyim) arka arkaya gelen seçimlerle Paris'te umutlarım yeniden canlanmış bulunuyor. Gelecek on yıl içinde Fransa'da sosyalizmi kuracağımıza inanıyorum.

Maurice Thorez'e, bu devrimin çapına uygun bir tasarını sunuyorum. Albi Cam Fabrikası işçi kooperatifinde birini gerçekleştirdiğimiz temel toplulukların birbirini etkilemesi yoluyla zihinlerde meydana gelen dönüşüm gibi ekonominin rönesansı olacak bu devrim de, bana (Alman

işgaline karşı) Direniş'in ve Hürriyet'in uzantısı olarak barışçı yolla gerçekleştirilebilir görünüyor.

Bir *Fransız Rönesansı Ansiklopedisi* için şimdiden kafa yorulmasını teklif ediyorum.

Bu ansiklopedi, sosyalist devrimin ruhî ortamını hazırlamada, 1789 devriminden önceki yıllarda Didérot'nun *Ansiklopedi*'sinin oynadığı role benzer bir rol oynayacak.

Fikir, heyecanla kabul edildi. Maurice tasarıyı merkez komitesine onaylattı. Bu işi gerçekleştirmekle ben görevlendirildim.

İlk hedefim: Alman işgaliyle örselenmiş olan Fransız kültürünün bu uyanışı çerçevesinde, yüzyılın en büyük yaratıcılarını bir araya getirmek. Müdürü olduğu Kimya Okulu'nda yapılan uzun ve samimi görüşmelerden sonra Paul Langevin, genel sekreteri olduğum Ansiklopedi'nin başkanlığını kabul ediyor. Projeye yeni boyutlar getiriyor: Yeni Ansiklopedi, yalnızca mevcut bilgilerin bir sentezi olmamalı, aynı zamanda meseleyi insanın global kaderi içine oturtarak araştırmanın anlam ve gayeleri hakkında da fikirler ileri sürmeli. Hiroşima'nın atom bulutu, zihnine karabasan gibi çöküyor. Kızı Hélène'in Nazi kamplarında yaşadığı cehennem de cabası...

Okuldan itibaren çocuğa, ekonomik sistemimizle bütünleşsin diye, yalnızca bilim ve tekniğin değil, aynı zamanda bunların insanî gayeleri üzerinde kafa yormanın öğretilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Henri Wallon'dan devraldığım Milli Eğitim Komisyonu başkanı sıfatıyla Millet Meclisi'nde savunduğum "Langevin-Wallon reformu" adlı eğitim projesine bu anlayış hâkim oluyor.

Yayın kurulunda, Langevin ve Joliot-Curie gibi fizikçiler, Hadamard gibi matematikçiler, profesör Debré gibi büyük hekimler, Henri Wallon gibi psikologlar, Matisse ve Picasso gibi sanatçılar, Le Corbusier ve Perret gibi mimarlar, Aragon ve Éluar gibi şairlerle bir araya geliyoruz.

Tiyatrodaki rönesans için, Louis Jouvet'nin bulunmasını çok istiyorum.

Athénée'deki görüşmelerimizden can sıkıcı bir hatıram var. Sahnedekine veya filmlerdekine benzer bir sesle Louis Jouvet bana şöyle diyor:

– Tiyatro öldü, sinema onu öldürdü. Tiyatro bir âyindir, en azından bir törendir, tıpkı uygun kıyafet içinde, hanımların ellerinin öpüldüğü şehirdeki yemek davetleri gibidir. Sinema ise, ayak üstü atıştırma. Bay Giraudoux'un harikulâde yeteneğine hâlâ hizmet edebileceğim bir dönemde yaşamak benim için şans...

Yalnızca “Tiyatro Tarihi” bölümünü yönetmeyi kabul ediyor. Cenaze merasiminde konuşur gibi ekliyor:

– Azizim, tiyatronun artık sadece tarihi yapılabilir, tıpkı ölümlerin tarihinin yazıldığı gibi.

Başkalarından daha fazla hayran olduğum aktörün bu umutsuzluğu yüzünden toplantıdan biraz boynu bükük çıkıyorum.

Gelecek konusundaki hâkim düşünce, bu kötümserlik değil. Kurulumuz Périgourdine Kebapçısında toplanıyor. Le Corbusier gerçek bir nüktedan. Éluar, yabancı muhabirlerimizden ve danışmanlarımızdan biri olan, penisilinin kâşifi Profesör Fleming'in müdahalelerini İngilizce'den çeviriyor.

Çalışmalarımızın yankısı öyle büyük oldu ki, açılış programının yapıldığı Chaillot sarayı, güvenlik kordonu gevşetildiği hâlde, kalabalığa dar geldi. Elçileri oturtmakta ve Maurice Thorez ile ailesine ayrılan yerleri korumakta epey sıkıntı çektim.

Langevin ve Wallon'la birlikte, bizim çarpıcı programı açıklıyorum. *Fransız Rönesansı Ansiklopedisinin Bildirisi* alkışlarla karşılanıyor.

Yarını olmayan bir zafer.

Çalışmaya koyuluyoruz. Biyoloji ve eğitim konusunda birkaç fasikül çıkıyor, fakat sosyalizmin iktidara gelişiyle ilgili perspektif, daha 1948 öncesinde çoktan gölgeleniyor.

Lucien Febvre (Monzie ile savaştan önce oldukça orijinal bir *Ansiklopedi*'ye başlamıştı, ama bitiremedi) ile radyodaki bir tartışma sırasında, bu çifte başarısızlığı tarihi şemamın dogmatizmi ve şu çok keskin manikeizmle (birbirine zıt ikilikle) özetliyorum: “Bay Lucien Febvre, çöküş hâlindeki burjuva kültürünün ansiklopedisini yazamayacak kadar dünyaya geç gelmişsiniz. Ben de, Fransa'da geleceği uzun süre tartışmalı olan bir sosyalizmin ansiklopedisini yazamayacak kadar erken gelmişim.”

VATIKAN'IN BRONZ KAPILARI ARKASINDA

Paskalya 1948

— Monsenyör* Fontenelle'le randevum var.

Michel-Ange'in çizdiği kırmızı, sarı ve mavi renkli bayram kıyafetini değil de, kabarık pantolonu, mızrağı, dağcı asker beresiyle her günkü koyu mavi üniformasını giymiş İsviçreli mızraklı piyade beni karakola götürüyor. Vatikan nezdindeki Fransa elçisi Jacques Maritain tarafından verilmiş yazılı geçiş izni bana bütün kapıları açıyor.

— Monsenyör henüz âyinden dönmediler, ama sizi odasına almamızı emrettiler.

Mükemmel bir zevkin eseri olan XV. Louis tarzı mobilya. Kütüphanede Aydınlanma yüzyılı'nın manevî öncüsü Fontenelle'in bütün eserleri. Tanrıtanımaz bir seçkin zümre için radikal bir demokrasi ütopyası olan *République des philosophes / Filozofların Cumhuriyeti* adlı kitabını karıştırıyorum...

— Sayın... sanırım komünist... milletvekili... atalarım sizi yanına çağırды, siz de içgüdünüzle size o yakın olanın yanına gittiniz. Yandaki rafta ecdâdımdan bir diğeri, daha az yıkıcı olanı vardı: Pierre Corneille... Hoşgeldiniz.

Manzara inanılmaz şey: Saint-Pierre piskoposluk kurulunun baş üyesi Monsenyör Fontenelle, dantelli yakası hârelili saten elbisesi ve ipek çoraplarıyla, XIV. Louis dönemi metropolit kıyafeti içinde âyinden dönüyor.

Bir başka yüzyılda hayal mi görmekteyim?

Monsenyör Fontenelle, *Ce Soir / Bu Akşam*'ın yöneticileri Aragon ile Jean Richard Bloch'un istedikleri "Bronz

* Yüksek rütbeli rahiplere hitap ederken kullanılan ifade, çev.

Kapıların Arkasında” röportajı için bana gerekli belgeleri veriyor.

Onun sayesinde, (yasaklanmış eserler arasında, La Fontaine’in *Fabllar*’ını ve Larousse sözlüğünü de gördüğüm) *Kara Liste*’deki son yayınlara ve bu son mutlak monarşiyi “Birinci madde: Vatikan devletinin hükümdarı Papa, yasama, yürütme ve yargı gücünün tamamını elinde tutar” diye tarif eden Vatikan Şehir Devletinin anayasa metnine göz atabildim.

Ev sahibim, önden çekişli Citroën’iyle bana bahçeleri gezdiriyor. Beyaz pantolonlu, mavi redingotlu jandarmalar, geçerken onu selâmlıyorlar. Yüz elli jandarma var diyor bana. Bir hesap yapıyorum: Kırk dört hektarlık bu Şehir devletinde demek ki hektar başına yaklaşık dört jandarma düşüyor! Bu hesap beni eğlendiriyor. Bu hesaba göre Fransa’da, birkaç milyon askerin olması gerekir. Bu basit kıyaslamadan kılavuzum hoşlanıyor. Bana Papalık Bilimler Akademisini, Papa’nın büro ve dairelerini gezdiriyor.

Röportajımda Fontenelle’e, beni kabul ettiği, onca nezaketle bana yardım ettiği ve belgeselim için bazı bölümleri bana açtığı için şükranlarımı sunmakla gaf yapıyorum. Daha sonra Abbé Pierre’den, Monsenyör Fontenelle’in Roma muhabirliğini yaptığı *La Croix / Haç* gazetesinin yöneticisinin, kendisinden bu hususta bir tekzip yayınlamasını istediğini öğreniyorum. Fontenelle bunu yapmayacağını, çünkü anlatılanların doğru olduğu cevabını veriyor: “Yurttaşımın benden istediği bilgileri verdim. Bunu tekrar yapmaya da hazırım. Çünkü o hiçbir bilgi ve belgeyi tahrif etmedi. Elbette yorumları benim düşüncemden uzaktır. Fakat bu, bir milletvekili ve gazeteci olarak onun hakkıdır.”

1948 Paskalya ertesinde Monsenyör Fontenelle bana diyor ki:

— İtalyan komünist yoldaşlarınızın tazyiki yüzünden Papalık ve İtalya için çok önemli bir seçim kampanyasının tam ortasındayız. Yarın Papa, *Urbi et Orbi* (Şehre ve Evrene / Papa’nın Saint-Pierre kilisesinin balkonundan yaptığı takdis âyini) kutsamasını yapacak. Sizin de orada bulunmanızı tavsiye ederim, çünkü kutsamadan

daha fazlası olacak. Sizin gibi bir siyasetçinin kesinlikle ilgisini çekecektir. Muzip bir gülümsemeyle, bu bilgiyi başka gazetecilere vermemeye dikkat edin, diye de ekliyor.

Balkona elden geldiğince yakın olabilmek için, sabah çok erkenden, Saint-Pierre meydanına doğru yola çıkıyorum. Büyük Via Conciliazione'ye ("Uzlaşma Caddesi"ne 1929'da Papa ile Mussolini'nin anlaşması anısına verilmiş bu ad) giden küçük sokakların birinde, dev binanın güçlü Santo di Spirito Bankası'nın merkezlerinden biri olduğunu gösteren büyük bronz levhanın yanında çok şey söyleyen bir afiş: "Oy sandığında Allah seni görür, Stalin seni görmez."

Yanında, kireçle yazılmış bir yazı: "Hz. İsa'nın yanında mısınız, karşısında mı?"

Takdis saatinde, manzara muhteşem: Dizi dizi Bernin sütunlarının kıvrımları arasında ve Via Conciliazione'yi dolduran yüz binlerce, belki de bir milyon mümin. Bu kalabalığın içinden, rahibelerin beyaz başlıkları, papazların siyah tüylü kumaştan şapkaları, kardinal çömezleri gibi kırmızı cüppeler içinde Gregoryen üniversite öğrencilerinden oluşan topluluk ve Katolik Eylem gruplarının flâmaları yükseliyor.

Öğleyin kilise çanları var gücüyle çalıyor. Hoparlörlerden Sixtine Kilisesi korosunun söylediği ilâhîler duyuluyor. Alçaktan uçan 3 uçak Hristiyan Demokrat Partisinin seçim amblemi olan "V" işaretini taşıyan kucaklar dolu su çok renkli küçük afişleri atarak, kalabalığın üstünden geçiyor.

Bu sırada balkonun kapıları açılıyor: Seçkin Muhafız Birliği'nin altın miğferleri arasında Papa XII. Pie görünüyor: Demir çerçeveli gözlüklerinin ardında, antik Roma paraları üzerindeki Sezar'ın güçlü görünüşüne sahip. Beyaz cüppesi içinde kıvrımlarla dolu kollarını açıyor. Bu hareketiyle, derhal kaybolup giden uçakları, yaban arılarını kovar gibi kovup uzaklaştırıyor sanki. Göğesini kumanda etmeye alışmış bir adamın davranışına sahip. Konuşması ise, tam bir Haçlı Seferi vaizinin konuşması. Saint Bernard da, Vézelay'de (İkinci Haçlı Seferini başlatırken, çev.) herhâlde böyle haykırıyordu.

– Romalılar, bir gölge çöküyor üzerinize... Hristiyan vicdanı için büyük an geldi... Benimle olmayan, bana karşı demektir... Sevgili oğullarım, kızlarım, böyle bir tercihin Roma için, İtalya için, dünya için ne manaya geldiğini biliyorsunuz...

Paskalya âyini, böylece seçim mitingi havasına bürünüyor. Bir gün önce, Komünist Partisi Genel Sekreteri Palmiro Togliatti, Halk Meydanı'nda konuşuyordu. Bugün, papa Hristiyanların iç tedirginliğine mi, yoksa Togliatti'ye mi cevap veriyor?

Nihayet takdis başlıyor. Yanımda yaşlı bir adam, bir köylü. Saint-Pierre kilisesinin basamaklarını öpmek için yere eğiliyor. Ayağa kalktığı anda yakasında, komünistler tarafından savunulan Demokratik Cephe'nin işareti Garibaldi portresini ve demir yıldızı görüyorum.

Kendisine soruyorum:

– Komünistlere mi oy vereceksiniz?

– Elbette.

– Papanın onlar hakkında ne söylediğini duydunuz oysa.

– Elbette. Fakat bu başka: Papa beni takdis etti. O bana göğü (cenneti) verecek, Togliatti ise yeri verecek.

Gazeteye makalemi telle gönderdikten hemen sonra, intibalarımı Togliatti'ye anlatıyor ve yazımı kendisine okuyorum:

– Dine saldırmamakla iyi ettin. Çünkü bizim savaş açtığımız konu, Kilisenin kapitalist sistemle bütünleşmesidir.

– Santo Spirito Bankası...

– Vatikan Holdinginin ve bankacılık kudretinin yanında bu pek küçük bir şey...

– Papa "Kilise'nin sakatlanmış bir uzvu"nu kesip atacağını söyleyerek Monsenyör Cippico'nun malî skandalına telmihte bulunuyor...

– Cippico meselesi kendi başına bir önem arzetmiyor. Çünkü bir din adamının, yüksek rütbeli bir papazın, papanın gizli oda uşağının bir sahtekâr ve bir dolandırıcı olduğunun ortaya çıkması, Kilise'nin aleyhinde hiçbir şeyi ispatlamaz, bu sadece ferdî bir namussuzluktur. Vahim olan, Kilise İtalyan malî piyasasını kontrol ettiği için, bu

çapta bir suiistimalin Borsayı sarsabilecek boyutta olmasıdır. Papanın yeğeni Prens Giulio Pacelli, İtalyan bankalarının ikincisi Roma Bankasının (Banca di Roma) yönetiminde yer alıyor; son papanın yeğeni Kont Franco Ratti, Ambrosiano bankasının başkanı; papalık saraylarının baş iâşecisi Marki Sacchetti, Santo di Spirito Bankası'na başkanlık ediyor. Üç büyük banka, kırk önemli banka ve yüz civarında gözde banka şubesi aracılığıyla Vatikan, İtalyan mevduatının üçte ikisini kontrol ediyor. Cippico skandalı bu sebeple bir borsa paniğine yol açıyor. Bu, bir adam meselesi değil, müessese meselesidir.

Yıllar sonra, Ambrosiano Bankasında, o sırada papanın maliyecisi olan Marcinkus skandalı patlak verince, Togliatti'nin bu değerlendirmesini hatırlıyorum.

CARMAUX MADENCİLERİNİN GREVINDE (1948 Sonbaharı)

Madencilerin grevi, bütün Kuzey ve Pas-de-Calais maden havzalarından Saint-Etienne'e ve Carmaux'ya kadar yayılıyor.

Heba edilmiş ve kaçırılmış onca fırsattan sonra son umutsuz sıçrayış olan bu grev, eğer umut mücadeleleri siyasî faaliyet olarak adlandırılıyorsa, siyasî bir grevdir. Her iki tarafta da kanaat aynı: Bu dava, istikbali belirleyecek olan davadır. Onun için, her iki taraf da çatışmayı bir din savaşı yapıyormuş gibi yürütüyor.

İktidar, daha önce benzeri görülmedik bir sindirme hareketini haklı göstermek için, olayın "gizli bir orkestra şefi" tarafından dışarıdan kışkırtılan bir "komplo" olduğunu ilân ediyor. Derken, 24 Ekim 1948'de, Carmaux'ya silâhsız üç bin madencinin bulunduğu üç maden ocağına dört bin silâhlı adam gönderiliyor: Milli Güvenlik Birimleri, seyyar muhafız birlikleri, sancaklı askerî birlikler, paraşütçüler, jandarmaları saymıyoruz, ayrıca da sivil polis, bir sürü casus ve kışkırtıcılar... Saint-Etienne'de tanklar, maden cevherlerinin yığıldığı alanda yerlerini alıyor.

Carmaux'da geçici bir zafer: Maden ocağının merkezinine yönelen saldırıyı etkisizleştiriyoruz ve orayı işgal eden Milli Güvenlik Birimleri'nin silâhlarını alıyoruz. Paulette doğumevinde yeni doğum yaptı. Akşam, göz yaşartıcı gazın etkisiyle kızarmış ve şişmiş gözlerimle onu görmeye giderek mi yoksa hiç yanına gitmeyerek yaralılarımızın sayısı hakkındaki söylentiler yüzünden onu yürek daralmasına maruz bırakarak mı daha az korkutaacağımı bilmiyorum.

Ertesi gün grevcileri, valiliğin yasaklamasına rağmen, işçi sendikaları merkezinde genel bir toplantıya çağırıyorum. Üç binden fazla kişi salonu tıka basa dolduruyor. Ben konuşurken önüme, polisin ve askerin binayı kuşattığını haber veren bir kâğıt koyuyorlar. Girmek için zor kullanacaklar mı? Kalabalığın hâlihazırdaki durumuna bakılırsa, çarpışmak öldürücü olabilir. Kürsüde, eski bir olayı hatırlatıyorum: "Carmaux'daki cam işçileri grevi sırasında, Jaurès bu aynı sendika salonunda yasak bir toplantı yapıyordu. Atlı bir jandarma içeri girmek istedi: At kapıdan çıktı, ama jandarma pencereden." Hoparlörler, bu mesajı ve alkış tufanını dışarıya iletiyor olmalı. Güvenlik güçlerinin kuşatma çemberi güçleniyor, fakat müdahale etmiyorlar.

Yeni bir notla postacı, Coeffic'in, ele geçirdiği şifreli bir mesajı iletiyorlar: İçişleri bakanı valiye benim suçüstü yapılp tutuklanmam için emir vermiş. Milletvekili dokunulmazlığım sebebiyle beni gerçekten de başka türlü tutuklayamazlardı. Madencilerin becerikliliği, bu tuzağı bozuyor: Konuşmam biter bitmez, irticalen konuşacak biri mikrofону benden alıyor. Beni pencereye kaldırıyorlar. Birinden öbürüne atlayabileyim diye madencilere ait bir dizi bahçe duvarının her birine merdivenler dayanmış. Bu engelli komando koşusunun sonunda, beni bir araba bekliyor. Usta bir şoför seçmişler: Kayın biraderim Moïse. Akşam, çevredeki çiftliklerden birinde, köylü odasının tek süsü olan şimşir kollu tahta haçın altında yatıyorum. Acaba, polisler beni hâlâ sendika merkezi çıkışında bekliyorlar mı?

Ertesi sabah Carmaux'ya dönüyorum. Maddî mücadele, en korkunç mücadele değildir. Başka türlü de var, her insanın kafasında ve yüreğindeki sessiz ve yıpratıcı mücadele. Altmış gün sürecek grevin altıncı haftasına geldiğinde, artık grev, yuvaları kemiren açlık ve "çocukları düşün!" diyen kadınlar için vazgeçilmesi gereken bir hınç oluyor. Her akşam, sabırla ve sevgiyle atlatılması gereken bir hınç.

Bütün eyaletlerde, ağzı sıkı köylülerden erzak toplama işini örgütliyoruz.

Albi başpiskoposu Moussaron'dan görüşme talebinde bulunuyorum. İkimiz de, Toplama Kampı Mağdurları

Derneği'nde başkan yardımcısıyız. Başpiskoposlukta rahibeler, komünist milletvekili yanlarından geçerken istavroz çıkarıyorlar, zira Şeytanın sol bacağıdır komünist.

Başpiskopos Moussaron, beni dostça karşılıyor. Kendisinden yiyecek toplamamızı engellememeleri için köylerdeki papazlar üzerindeki nüfuzunu kullanmasını istiyorum.

Bunun kendisi açısından, siyasî bir müdahaleden çok, bir insanlık görevi olduğunu anlıyor. Bana yetki bölgesindeki bütün kilise papazlarına pazar âyininde okunmak üzere bir talimat gönderme sözü veriyor. Takip eden haftada toplama randımanımız ikiye katlanıyor.

Millet Meclisinde madencilerin greviyle ilgili görüşmeler sırasında Abbé Pierre eşsiz bir örnek veriyor.

O Halkçı Cumhuriyet Hareketi milletvekili, bense komünist milletvekiliyim. Bourbon Sarayının koridorlarında yaptığımız kardeşçe tartışmalar, onun partisince de benim partimce de pek hoş görülüyor.

Pierre'in hayranlık duyduğu Emmanuel Mounier, "konfor ve kudretten başka değerler konmazsa, altından kalkılamayacak olan iktisadî tazyikleri" kişilik dramlarından ayırır. O "metafizik bir şekilde yönlendirilmiş" bir hareket ister.

— Pierre, kişilik teorisyenlerinin (insan kişiliğinin değerini savunan kimselerin) onların eyleminde "metafizik bir şekilde yönlendirilme" bulup bulmayacaklarını yahut bunda yalnızca "katıksız ekonomik baskı"nın sonucunu görüp görmeyeceklerini bilmiyorum. Fakat şuna şahadet edebilirim: Bu adamlar için artık hayat, sefaletten alçalmaya doğru bir iniş değil. Onlar inişe karşı direnmeyi ve fedakârlıkla onu aşmayı seçtiler. Bu, onlar için bir yanılsama değil, etten kemikten bir hakikattir. Bu hakikat, ister bir, isterse bin polisle karşı karşıya gelsin ufalanıp dağılmaz. Bu, daha fazla şiddetle bastırılacak bir sürü başkaldırısı değil. Onlar çevrenin desteğini, intikam almak veya imha etmek için de alıyor değil: Onlar bu mücadeleyi, kendilerine insanca yaşamının tek şansını sunduğunu görmüş oldukları için yapıyorlar. Ötekilerse, onlara ahlâk dersi, evcil hayvanlara lâayık bir ahlâk dersi verme-

ye kalkışıyorlar. Onlara göre iyi davranış, oyunun kuralına saygı göstermektir: Zincirine, ahırına, çekilecek arabaya, aç bırakan ücrete, efendinin zorbalığına teslim olmaktır. Onlar, "bu ekonomik düzeni" kabul etmiyorlar, çünkü bu ekonomide "kör böcekler, sonunda kendilerini yok edecek bir dünyayı inşa ediyorlar". Ekmeğini, hürriyetini, hayatını kaybetme riskini göze alan bu insanlarla bir başka hayat ve bir başka ahlâk başlıyor. Mücadele edenlere bak, Pierre, onlara kulak ver: Bu onların grevi, bırak yapsınlar! Bir iki ay içinde açlıktan ölecek olurlarsa, grevi bırakırlar, biz de rahat ederiz. İnsanın kişiliğine sahip çıkması demek, ezilmekle direnmek arasında bir kere daha, seçim yapmak demektir.

İçişleri Bakanlığı'nın önerdiği baskı kanununa karşı, bütün Meclis'te komünistler dışında bir tek o, Abbé Pierre aleyhte oy kullanacağına dair bana söz verdi. Birkaç gündür aşırı öfkenin hüküm sürdüğü Meclis salonunda, alışılmamış bir sessizlik var. Pierre kürsüye çıkıyor. Komünist grubu önceden uyardım ve sessiz olmalarını tavsiye ettim. Diğer bütün milletvekilleri de seslerini çıkarmadılar, çünkü hiçbir grup disiplininin Pierre'e vicdanının reddettiği bir oyu zorla verdiremeyeceğini biliyorlar.

Konuşması çok üst perdeden oldu, fakat konuşmasını oyunun ne olacağını açıkça söylemeden bitirdi. Çevremde hayal kırıklığı, öte yandaysa rahatlama hissediyorum.

"Pierre, horozun üç kere ötmesini mi bekliyorsun?" çığlığını içime gömüyorum.

Yüzü sapsarı, ayağa kalkıyor. Tahtadan misyonerlik haçı, göğsünün üstünde titriyor. İki elini başkanın kürsüsüne doğru uzatıyor: "Ret!" diyor ve başını sırasının üzerinde kollarının arasına gömüyor.

ELDORADO'NUN BREZİLYA CEHENNEMİNDEN MADRE SIRADAĞLARINA PABLO NERUDA, ÉLUARD VE KIZILDERİLİ EPİK ŞAİR (1949)

Meksiko, Ağustos 1949

Dünya Barış Konseyi Başkanı Joliot-Curie, beni Paul Éluard ile birlikte, Meksiko'daki Panamerikan barış kongresine, kendisini temsil etmek üzere gönderdi.

Lâtin Amerika heyetleri içinde sendikacı köylüler ve işçiler, aynı zamanda da Neruda ve Marinello gibi şairler, Meksika'daki militan yeni gerçekçiliğin ustaları olan Alfaro Siqueiros, Diégo Rivera gibi ressamalar da vardı. Nobel kimya ödülünü almış Amerikalı bilgin Linus Pauling. Nobel edebiyat ödülünü almış iki kişi, Gabriela Mistral ile Thomas Mann, mesaj gönderdiler, ayrıca Charlie Chaplin ve Dolores del Rio da.

Kongre açılışından üç gün önce, büyük zenci şarkacı Paul Robeson, New York'ta insan hakları ve barış için bir resital veriyor. Amerikan Lejyonunun (American Legion) silâhlı çeteleri dinleyicilere saldırıyor, çoğunu yaralıyor ve arabaları ateşe veriyorlar. Amerika Birleşik Devletleri'nden çıkamayan Robeson kendisini karısıyla temsil ettiriyor.

Rio de Janeiro'da hazırlık toplantısı yasaklanıyor. Sao Paulo'da polis saldırıyor: Bir ölü, iki yüz tutuklu. Bahane: Millî savunma. Birkaç hafta sonra, Josué de Castro (*Açlığın Coğrafyası*'nın yazarı, o zaman Rio Üniversitesi rektörü) öğle yemeğinde bana diyor ki:

— Millî savunma mı?.. Hangi savunma!.. Brezilya'nın bağımsızlığına tek zarar, Amerika Birleşik Devletleri'nden gelir, heyhat!, bizim ordumuzun bütün yüksek rütbeli subayları orada eğitim görür...

Bu temel realite, bütün müdahalelerde görülüyor. Kongreden sonra yaptığım seyahatler sırasında bunu biz-

zat müşahade ettim. Meksika'dan Brezilya'ya Amerika'nın yirmi bir ülkesinden on dördünü dolaşarak on günlüğüne geldiğim bu ülkede dört aydan fazla kalıyorum.

Brezilya'da, altının başşehri Eldorado'yu ziyaret ettim. Sabara'dan önceki on kilometrede, dağlar tabiatüstü renklere sahip: İçinde demir bulunan toprak kırmızı. Kırmızı toz. Kırmızı çalılıklar. Ayaklarımızın altındaki şu tepe, içinde yirmi beş milyon ton demir barındırıyor. Donuk sarı olan başka bir tepe, fosforla dolu. Yeşil levhalar, başka bir zenginlik ortaya koyuyor: Manganez. Daha ileride, yamaç üzerinde Sabara var, altının rüya şehri.

Eldorado! Girişi cehennemin girişini andırıyor: Şu iki beyaz ev, sekiz yüz bin Brezilyalı veremliden bir bölümünü barındırıyor. Bunlar altın madenleri yüzünden silikoz hastalığına yakalanan insanlar. Solda, altın yüzünden ölen insanların hayalleriyle birlikte gömüldüğü binlerce haç işaretiyle bezenmiş üç yüz yıllık toplu mezarları.

Yeryüzünün bu köşesi, Brezilya'nın ve bütün Lâtin Amerika'nın dramını özetliyor: Milyonlarca yoksulla dopdolu zengin ülkeler... Hazinelelerin üstünde yürüyoruz. Bu hazineler, Şarlken'den Standard Oil'e kadar bütün fatihlerin kurbanı.

Sabara! Bundan üç yüz yıl önce, yani dağlarının ve ırmaqlarının altını Avrupa'daki para dolaşım hacmini ikiye katladığı zamanlar, Sabara denildi mi, iki kıtanın insanların başları dönüyor ve yürekleri hopluyordu.

Dünyanın en uç noktalarına varıncaya kadar adı kullaklarda çın çın öten büyük altın macerasının merkeziydi Sabara. İlk altın arayıcıları külçeleri, işte şu eve getiriyorlardı ve Portekizli yönetici, Hz. İsa Yolunun Büyük Efendisi, Portekiz kralının vergisini alıyordu. Fransız korsanlar pusuya yatıp, Atlantik üzerindeki Portekiz kalonlarını gözetliyorlardı. İngiliz korsanlar da, Fransız kıyıları dolaylarında aynı avın yolunu gözlüyorlardı. Duguay-Trouin, Rio'yu altınını çalmak için zaptetti: Saint-Malo'ya götürdüğü katedralin altın çanı, bu hırsızlığın tek ganimeti olarak duruyor.

O altın, kan ve ateş sellerinin aktığı bu ev, artık, iki yüz yıldır bitmiş, yalnızca hatıraları ve efsaneleri kalmış bir trajedinin solgun dekoru olan Altın Müzesi'dir.

Bir Kızılderilinin yüzünün bir gülüşle aydınlandığını hiç görmedim.

Meksika'da Éluar, Pablo Neruda ve Marinello ile 3000 metre râkımlı Sierra-Madre'nin bir geçidini geçiyoruz. Fırtına bizi bir *rancho*'ya (çiftliğe) sığınmak zorunda bırakıyor. Kızılderili pirenlenmiş görünüyor.

— General Cardenas ile buluşmak için Michoacan'a, Uruapan'a gidiyoruz.

Kapı ardına kadar açılıyor. Birkaç dakika sonra, sofrada mısır unuyla yapılmış gözleme ve sıcak süt. Kızılderili bize duvardaki büyük bir fotoğrafı gösteriyor: Eski devlet başkanı Lazaro Cardenas'ın fotoğrafı, toprak derebeyliğinde gedik açan 1938'deki tarım reformu kararını imzalayan ve Kızılderililere biraz toprak veren kişi; ev sahibimiz ona "Lazaro Baba" diyor.

Sabaha kadar kendisini dinliyoruz. Boğuk bir sesle, uzun aralarla, eski çağların bir ozanı gibi konuşuyor. Kendi hayatıyla, on bin yıllık Kızılderili hayatını dillendiriyor: "Alaska'dan Ateş Toprağına, Yucatan'dan And sıradağlarına, bizler tek topluluk idik, istilâcı bizi parçaladı ve yok etmek istedi..."

Nihayet tarım reformu ve toprak mülkiyeti hakkında kendisine soru sormaya cesaret ediyoruz.

— Bizde özel mülkiyeti ifade eden tek bir kelime bile yoktu. Bütün yeryüzünün ve yeryüzünü verimli kılan güneş İnti'nin anası Paşamama dışında, kimse kendini toprağın ve mahlûkatın sahibi hissetmiyordu. Yer, güneş, yağmurların ve ırmakların suyu, bitkilerin ve hayvanların yaşamasına yardım ettiği için, kimse kendisini onların sahibi olarak görmüyordu. Bizim çalışmamıza da onlar yardım ediyor. Jaguarda veya kartalda, mısırdaki veya dağlarda aynı hayat var, aynı canı taşıyorlar. Karıncadan yıldızlara varıncaya dek, hepimiz aynı topluluğun parçalarını oluşturuyoruz. Hiçbir şey diğerlerinden kopuk, tek başına değildir. Hiçbir şeyin, ne insanların ne de eşyanın tek başına mevcut olmadığı bizim dünyamızda, sizin "mülkiyet" dediğiniz şeyin anlamı yoktur. Ahlâk, dünyanın işte bu kanununa, yani bizi sınırsız bir topluluğa bağlayan kanuna göre yaşamaktır. Mülkiyetler, milletler, açgözlü fertler... Kâinatın tamamı aleyhine bir parçayı ken-

dine hasreden ve tecrit eden her şey... Bütün bunlar dünyanın dokusunu parçalamak, ormanları mahvetmek, yerin karnını deşmek, insanları ve hayvanları öldürmek için dışarıdan geldi... Biz hiçbir zaman tabiat ile savaş içinde olmadık; bizim çalışmamız, onun gelişmesine yardımcı oluyordu... Bizler taşların cinsini ve onları yaralamamak için ancak taşlarla kesilmesi gereken taşları bildirdik... Atalarımız halkımızın kutsal kitapları olan piramitleri işte böyle diktiler. Ülkemizin zaptedilişine, insanlarımızın zorla çalıştırılmalarına kadar, bizler için çalışmak bir bayramdı. Zamanın üçte ikisi kuşlara, kayalara, hayvanlara, köylerimize, danslarımıza ve şarkılarımıza hayat veren bu biricik hayatın şerefine yapılan bu bayramın kutlamalarıyla geçirdi... Halkı yönetmek demek, herkesin neşe içinde çalışması için gerekeni yapmak demektir...

Kızılderilinin tekdüze konuşması uykuya sevketmiyor, tam aksine düşünceye ve düşlere bir uçuş pisti işlevi görüyor ve yeni bir hamle kazandırıyor.

Bu kozmik komünizmin ve ona dayanak olan dinin kendisine kutsal boyutlar katmak suretiyle bizim oldukça taşralı Avrupa sosyalizmimizi aşıp aşmadığını kendi kendime ilk defa soruyorum.

Albi, Kasım 1949

Albi'ye döndüğümde, Jacques'tan sonra ikinci oğlum olan küçük Jean'ı (bir yaşında) kucağıma aldığımda ağlamaya başlıyor. Beş aylık yokluğumdan dolayı beni tanıyor. Ben bir yabancıyım.

Hiç ağlamam, ama o gün ağladım. Militan hayatımın bu lânet çelişkisine ağladım.

Ben onlar için militanlık yapıyorum. Fakat bu iş beni onlardan ayırıyor, beni onların hayatından siliyor; onların bütün hayatından.

Ben yokken, evde her şey yolunda. Büyük anne, "Nene-cik", Marthe olmayı seçti ve hayatı ancak, bütün köylü dayanıklılığıyla, çocuklarına hizmet etmekle anlam kazanıyor.

Eşim Paulette, dışarıdaki işinin dışında, bir hâmidir; onun hâmilîği olmasa, ağacım boy atamazdı. Bugün bana hayatımı yazma imkânı veren bütün bilgi ve belgeleri dü-

zenleyerek hem hafızam olmuş, hem de evi tek başına çekip çevirerek, bütün gücümü bu işe hasretmemi sağlamıştır.

Çok küçük bir dairede yıllarca çocuklara şu sözleri fısıldadığımı işittiğim her seferinde içim ezilmiştir:

– Gürültü etmeyin, baba çalışıyor.

Bu çalışma, herhâlde onları çileden çıkarıyor ve beni onların hayatından daha fazla ayırıyordu.

Onlara yeterince veremediğim gündelik ilgi ve ihtimamlar ötesinde, çok ihtiraslı ve dünyaya katkısından dolayı da bence dikkate değer olan kendi hayatımın bir alev gibi onlarda var olmaya devam edeceğini düşünerek avunmaya çalışıyorum.

Gitgide buna daha az inanıyorum, çünkü benim hayat tarzım, onların hiç ilgisini çekmiyor. Onları hayatıma ortak ederek anlamını kavramalarına yardımcı olmayı da bilemedim. Bu başarısızlıktan ben sorumluyum.

Bu yara hiçbir zaman kapanmayacak: Onların salt sevgilerinde dahi, tıpkı meyvesiz bir dal gibi, bir kenarda kalakalmışlığımı görüyorum.

Jean'ın o çılgılığı ve o gözyaşı, bütün diğerlerinden daha acı bir yalnızlığı bana duyurmaya, hem de ebediyen duyurmaya yetti.

ÜSTÂDIM BACHELARD

ve “GENELLEŞTİRİLMİŞ ŞİİR SANATT”

(1953)

25 Haziran 1953

Sorbonne'daki tez savunmama, bir yandan yüksek sosyete katılıyor, öbür yandan polis.

Yüksek sosyete yanı: İkinci tezimin konusu “Helvétius'un bilgi teorisi”. İmdi Helvétius sadece filozof değil, aynı zamanda XV. Louis'in hükümdarlığı döneminde mültezim (vergi kesenekçisi). Annesi kraliçenin dostu. Atalarının yaşadığı Voré şatosundaki torunları Kont ve Kontes d'Andlau, Helvétius'un kütüphanesini ve yayımlanmamış el yazmalarını incelememe yardımcı oldular.

Tez savunmamda hazır bulunmak için geldiklerinde kendilerini sevinçle karşılıyorum. Yanlarında arkadaşlarını, anne babalarını, Markiz de Chanaleilles ve başkalarını da getirmişler. Liyakat madalyası sahipleri.

Sorbonne'un avlusunda ben hanımefendilerin ellerini öptüğüm sırada, Komünist partisi milletvekili ve yöneticisi olduğumdan, lehimde yahut aleyhimde gösteri yapılmasını önlemek için, Milli Güvenlik Birimleri arabaları meydanda nöbet tutuyor. Bu da işin polisiye yanı.

Descartes Salonu'nda taraftarlar ve hasımlar yerlerini almışlar. Tuhaf ve heyecanlı bir hava var. Tez hocam Gaston Bachelard, defalarca insanları sükûnete davet etmek zorunda kalıyor.

Bachelard, jürinin kararı olan “çok iyi derece”yi açıkladığı zaman, bir yanda alkışlar, diğer yanda ısıklıklar.

Çok açık söyleyeyim, bu *Théorie matérialiste de la connaissance / Bilginin Maddeci Teorisi* tezimin, kitaplarının en kötüsü olduğunu düşünüyorum. Presses Universitaires de France'da basıldıktan bir yıl sonra tükenince,

yeniden yayımlanmasını yasakladığım tek kitabım da zaten o oldu.

Kitap, o sıralar Sovyetler Birliği'nde ve İngiltere'den Brezilya'ya dek farklı komünist partilerin aydınları arasında bilim felsefesi hakkında yazılan şeylerin ciddi bir sentezidir.

Bilhassa ilmi gelişme üzerine yapılan birkaç şahsi araştırmaya rağmen, genel eğilim, bilginin *gerçeğin* bir yansıması olduğu teorisince çürütülmüştür. Grek mirası, Thomasçılık, XVIII. Yüzyıl ve Lenin'in *Materyalizm ve Empiriokritisizm* kitabından tek yanlı yararlanılması.

Başkalarının yanlışlarını paylaşmayı bir ödev hâline getiren "parti ruhu"nun yanlış bir anlayış olması dışında başka bir mazeretim yok.

Zira, ne de olsa, Lenin'in *Felsefe Defterleri*'ni ve onun *Hegel Mantığı* okumalarını, bilginin etkin yönü konusunda Marks'ın *On Bir Tez*'ini ve *1844 Elyazmaları*'ni çok iyi biliyorum.

Yansıma kavramını temelden tartışma konusu yapmaksızın, kesinlik arzeden bu kaynakları düzeltici olarak çalışmanın içine soktum. Böylece pozitivistimin tehlikeli sınırına hayli yaklaştım.

Marksizmin tamamiyle farklı bir yorumunu bulmak için bana yıllar gerekti.

Ve, başlangıçta, Maurice Thorez'in teşvikleriyle.

Hegel hakkındaki, bizim cephenin düşünürlerinden bazılarını endişelendiren *Dieu est mort / Tanrı Öldü* incelememi neşrettiğimde, kendisi bana kitabımı bölüm bölüm tetkik eden uzun bir mektup yazıyor ve netice olarak şöyle diyor:

"Bu kitabın büyük bir başarı elde edeceğinden eminim, umarım sadece Fransa'yla da sınırlı kalmayacaktır. Marksizmi mükemmel bir şekilde özümsemek isteyen uzmanlar ve militanlar tarafından okunmasını ve üzerinde düşünülmesini dilerim.

Beylik iltifatlar ediyor değilim. Bana verdiğin ve partiye ve bütün harekete vermekte olduğun bu şeyden ötürü sana teşekkür ediyorum. Seni sevgiyle kucaklıyorum. Maurice."

Eski üstâdım Martial Guérault'nun tetkikine sunduğum Hegel hakkındaki bu tefekkür çalışması, bana Hegel'in Marks tarafından "tersine çevrilmiş" in neden ibaret olduğunu anlama imkânı veriyor.

Sokrat'tan, bilhassa da Aristo'dan beri bütün felsefi geleneğin müthiş bir şekilde tartışma konusu yapılması demek olan bir *varlık* felsefesinden bir *eylem* felsefesine kesin geçiş, Marks ile gerçekleştirmeye başlıyor.

Bunu çok açık bir tarzda, ancak 1977'de Seghers tarafından yayımlanan *Clefs pour le marxisme / Marksizm İçin Anahtarlar* kitabımda belirtiyorum. Kitapta Marks'ın düşüncesini, yalnızca Hegel'in noktai nazarından değil, aynı zamanda, eylem felsefesinin öncülerinden biri olan Fichte'nin bakış açısından da yerli yerine oturtuyorum.

Ben bunda geçici bir sapma şöyle dursun, düşünce-min sürekliliğini buluyorum. Zira 1937'den itibaren, Gaston Berger'nin *Felsefe Dergisi*'nde yayımlanan "Marks'ta Kantçı Tenkitçilik" hakkındaki bir incelemede, Marks'ın temel *antidogmacılığı*nı ortaya koyuyorum.

Kırk yıl sonra, insanı "yapılar tarafından sahneye konulmuş bir kukla" yapan Althusser'in ve çömezlerinin *Li-re Marx / Marks'ı Okumak* kitabındaki müthiş yanlış yorumu gözler önüne seriyorum. Althusser'in, modaya uyarak, artık mekanist olmayıp "yapısal" olan determinizme bu tekrar düşüşü, Marksist araştırmaya on yıl kaybettirdi.

Marks hakkındaki incelemem, Brezilya'dan Yugoslavya'ya, Amerika Birleşik Devletleri'nden Lübnan'a kadar on bir dile çevrildi ve her yerde komünist hareket içindeki dogmatizm konusunda tartışmalara yol açtı.

Burada bir vicdan borcunu teslim etmeliyim: Marksizmi *varlık* felsefesine zıt bir *eylem* felsefesi olarak kavramam, Bachelard'ın eseri üzerinde yaptığım uzun bir incelemeyle ancak mümkün olmuştur.

Montagne-Sainte-Genève sokağındaki küçük daire-sinde Bachelard, beyaz, uzun gür saçları ve bir ırmaklar ilâhı sakalıyla, Karl Marks'a benziyor.

Kendi bilgi kuramına çok zıt bile olsa benim ana fikirlerime asla dokunmadan aşırılıklarımı yumuşatıyor, bana bazı yollar gösteriyor.

Yıllarca kendisini görmüyorum. Derken, 1961'de yayımlanan *Itinéraire d'Aragon: du surréalisme au monde réel / Aragon'un Güzergâhı: Gerçeküstücülükten Gerçek Dünya'ya* kitabımdan duyduğu heyecanı dile getiren uzun mektubuna teşekkür etmek için onunla buluşuyorum. İşte

ancak o zaman bana şunu söylüyor: “Teziniz konusunda sizinle hiç de aynı kanaatte değildim, fakat sizi etkilemek değil, size yardım etmek istiyordum.” Tez yönetme sırası bana geldiğinde yararlanacağım büyük bir ders. Kaybedilmiş büyük bir fırsatın acısı hâlâ içimde: Böylesine alçak gönüllü bir deve yaklaşma şansını elde ettim de, kendisindeki büyük değişimi o zaman keşfedemedim.

Yeterli bir zaman aralığından bakınca, o çalışma bugün bana asrımızdaki bilgi kuramına yapılmış en orijinal, insanî bakımdan en verimli katkı olarak görünüyor.

O dönemde bizzat Bachelard kendisi, zincirin iki ucunu oluşturan şiir hakkındaki düşünceleriyle, bilim hakkındaki düşüncelerini birbirine tam olarak yaklaştıramadı.

Benim tez hocam olduğu dönemde, XX. yüzyıl fizik ve kimyası ve bilhassa da bunların apaçık devrimleri olan izafiyet ve quantum üzerindeki araştırmalarının istikametini göstererek bana özellikle yardımcı oluyor.

Bunları büyük bir istekle benimseyip sindiriyorum, fakat bilgi içinde hayal gücüne aklın hipotetik kullanımı olarak gitgide daha çok merkezî bir rol tanımaya yönelen düşüncesini anlamıyorum. *Le Nouvel esprit scientifique / Yeni İlim Kafası* adlı kitabından şu ufuk açıcı formülü özenle not ettim:

“Modern bilim, *suje*’nin de, *obje*’nin de üstünde *proje*’ye dayanır.”

Tezimde bunu belirtmedim, çünkü uğursuz “yansıma teorisi” ufkumu kapatıyordu.

Bachelard, bilim dünyasının bir ters hareketi olarak tasavvur ettiği dünyanın şairane değerlendirilmesine hasrettiği çalışmasını sohbetlerimizde asla dile getirmiyordu.

Bununla birlikte, *Philosophie du non / Hayırın Felsefesi* adlı eserinden itibaren o antitezi aşmaya başlıyor: Bilim ve şiir, “artık birbirinin tersi değil, tamamlayıcısıdır.”

Bachelard hayranı Aragon, bana şu şekilde bir yol gösterince, onun düşüncesindeki bu gelişmeyi görmemiş, farketmemiş olduğum için kendimi daha da suçlu hissediyorum:

— Ondan kendi psikanaliziyle simya sembolizmi arasındaki bağı göstermesini iste. Bu konuda, bilimlerin tarihinin tam ortasında, şiirin oluşumuyla ilgili müthiş bir akım başlatmış olduğunu görmüyorsun! Senin şu bilgi-

yansıma konunu tartışıp duracağına, Bachelard'ın çifte araştırmasının uzantısında, ilmi buluş ile sanatın buluşunun aynı ağacın iki dalı olacağı bir “genelleştirilmiş şiir sanatı”nı arasan daha iyi edersin.

Ben bu araştırmanın âciliyetini ve hayatî tarihî rolünü, ancak yıllar sonra, Jacques Monod ile yaptığım bir televizyon tartışması sırasında kavradım.

Jacques Monod, hayatın menşei ve gelişiminin izahında sibernetiği başarıyla uygulamasından dolayı Nobel ödülünü yeni almıştı. Tartışma *Le Hasard et la Nécessité / Tesadüf ve Zorunluluk* adlı kitabı üzerineydi.

Kendisine vardığı sonucu hatırlatıyorum:

– “İnsan, bir tesadüf eseri içinden çıktığı evrenin sonsuzluğu içinde yapayalnız olduğunu (sizin sayenizde Bay Monod) öğrendi.” Sayın profesör, kitabınızın Marks ile Teilhard de Chardin’i güle oynaya ipe çektiğiniz son yirmi iki sayfasının, mananın reddedilmesinin moda olduğu şu sırada, onları bir best-seller yapmış olduğuna bahse girerim. Üstadca bulup çıkardığınız biyolojik kanunların, tarihten ahlâka ve inanca kadar varlığın bütün alanlarına bu şekilde genelleştirilmesi, biyolojide kazandığınız meşru prestijle ahlâkî veya teolojik spekülasyonlarınızı desteklemeye çalıştığınız için, sadece pozitivist bir yöntem değil, entelektüel bir dolandırıcılıktır da...

Monod kızıp köpürüyor: Gerçekten bugün kendisini suçladığım pozitivismle lekeli benim o zavallı tezimden alıntıları içeren fişler çıkartıyor cebinden...

Bu tarz bir dosya tutup kullanmanın, Nobel ödülü sahibi bir kimseden ziyade bir polis memuruna yakışan bir davranış olduğunu söylemekle tartışmayı yatıştırmak yerine daha da körüklemiş oluyorum.

Tabii Polac bundan son derece memnun. Tartışmaya katılan Laborit, havayı biraz sakinleştiriyor, ama benim hatam yüzünden hava yine geriliyor:

– Sayın Monod, tarihin diyalektiğini tabiatın diyalektiğinin “evrensel” kanunlarının özel bir durumu yapan Stalin dogmacılığına –sizin fiş dosyanız sayesinde– vaktiyle katılabilirdim. Nitekim Descartes mekaniğin kanunlarını hayvan davranışına ve La Mettrie *L’Homme machine / Makine İnsan* adlı kitabında da insan davranışına uyguladık-

larını iddia ettikleri oldu. Bundan yirmi yıl önceki, hatta iki yüzyıl önceki bu yöntemleri bana hatırlatmakla beni gençleştiriyorsunuz. Yani, sizin sibernetiğinizin, evrensel kânun olarak, insan davranışına uygulanması, beni Stalin'e, Descartes'a ve La Mettrie'ye götürüyor: Siz ise sibernetiğin La Mettrie'sisiniz.

Tartışma gürültü patırtı içinde sona eriyor. Monod elimi sıkmayı reddediyor.

Marsilya'da petank (demir güllerle oynanan bir oyun) , oyuncularının dedikleri gibi, ben belki bilyeyi biraz uzağa attım. Ancak bu "siberinsan"a karşı çıkmış olmaktan, temelde, pişman değilim. Zira bugün, bu pozitivist hastalık yıkıcı bir salgın hâlinde boy gösteriyor.

XVIII. yüzyılın aynı bilim kiliseciliğinin mirasçıları, La Mettrie ve Laplace'ın mekanikçiliğinin yerini sibernetikle doldurmakla artık yetinmiyorlar. "Sibernetikinsan*"ın yeni kuşağı, "bilgisayarinsan*" oldu: Medya tarafından desteklenen teknokratlarımız, insanın insan olma özelliğinin nihaî gayeler ve anlam hakkında soru sormak olduğunu unutarak, insan beynini bilgisayarla özdeşleştiriyorlar.

Hayatın gayesi ve anlamıyla ilgili soru sormayı reddetmek, sadece bir düşünce ekolü değildir artık. Çünkü bugün tekniğin ulaştığı imkânları göz önüne aldığımızda, bu red, bir devin kuvvetini herhangi bir hayvanî içgüdünün hizmetine vermek demektir.

Böylece bilgisayarinsan, pithécanthrope**'un son büyük değişimi değil midir?

Bachelard'ın dehâsı, otuz yıl evvel, yani yüzyılın hastalığı baş gösterdiğinde, virüsten önce, bize şu "bilgisayarinsanlara savaş ilânı"nı ilham edebiliyordu.

Bunu, ancak 1987 yılında *Bugünkü Donkişot'un Felsefesi: Bilgisayarla uğraşan ilkel insana karşı savaş!* adlı meydan okumamda tam anlamıyla kavradım.

Belki de artık çok geç.

* Yazar, insanoğlunun hem maddî hem de manevî meselelerini sibernetik yoluyla veya bilgisayar aracılığıyla hâlledeceğine kesinlikle inanan kimselere "sibernetikle uğraşan ilkel insan" ve "bilgisayarla uğraşan ilkel insan" anlamında -muhtemelen kendisinin icat ettiği- "cybernanthrope" ve "ordinanthrope" tabirlerini kullanıyor, çev.

** Yaklaşık 500 bin yıl önce yaşadığı ileri sürülen insan türü, çev.

SOVYET TECRÜBESİ

(1953-1968)

**Stalin: Gördüklerim, Okuduklarım,
Bana Söylenenler**

“Devrim kaybedildi... Bu thermidordur*. Reziller galip geliyor...” Evimde, çalışma masama kapanmış hıçkırığa hıçkırığa ağlıyorum. Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin XX. Kongresi**’ne katılan heyetimizin raporuna ayrılmış Parti Merkez Komitesi toplantısında, senelerce inatla Kruşçev’e “atfedilen” rapor deyip duracağımız şeylerin bir özetini dinlemiş bulunuyorum.

Eğer bütün bunlar yalansa, ne kâbus!

Eğer bütün bunlar doğruysa, ne hüsrân!

Bu ifşaat karşısında bize de geleceğin o engin ufuklarını bir an olsun gözden ırak tutmadan Hegel’in iç karar-tıcı şu sözlerini, şahsen bize verilmiş bir mesaj olarak, tekrar okumak düştü: “Şuur, sıkıntıyı (angoisse) tam olarak belli bir şey hakkında belli bir anda hissetmez, fakat sıkıntıyı bir bütün olarak asıl özüyle bütünlüğü içinde hisseder, zira ölüm korkusunu, o mutlak efendiyi sezmiştir. Bu sıkıntı içinde, şuur iyiden iyiye eriyip dağılır, derinden sarsılır ve kesin olan her şey muğlaklaşır.”

Bir canlı için ölüm korkusu, onun yaşama ve hareket etme yeteneğini yitirme korkusudur. XX. Kongre’den he-

* Fransız İhtilâl’inden sonra kurulan Cumhuriyet’in takviminin 19 Temmuz-18 Ağustos’a tekabül eden 11. ayı. Burada İhtilâl’in önemli simalarından Robespierre’in (2. yılın 9 Thermidor’unda) düşüş ve tutuklanışına, yani devrimin başarısızlığına imada bulunuluyor, çev.

** 1956 yılında yapılan bu kongrede Kruşçev, “kişiye tapma”ya karşı olduğunu belirterek stalinçiliğin tasfiyesine girişti ve Stalin’in cina-yetlerini “gizli rapor”dan delegelere okudu. Bu rapor bütün sosyalist blokta ve diğer ülkelerin komünist partilerinde tam bir şok etkisi yaptı, çev.

men sonra, bir an hissettiğimiz bu hayatî korkuyu niçin itiraf etmeyelim? Biz böyle bir korkuyu, sıkıntıyı ne hapishanelerde tanımiştık, ne de kamplarda.

Raporun tam metni, muhalif basında genişçe yayımlandı. Gerçekliği tartışılmaz olan bu rapor, uzun süre benim “thermidorcu karşı-devrim” kuşklarımı güçlendirdi.

Vakıalar doğru bile olsa, bu iç karartıcı anekdotların karma karışık bir şekilde ortalığa saçılması, bir hesaplama havası taşıyor. Şu özlü ifade, herhangi bir tahlile meydan bırakmıyor: “Kişiye tapınma”.

Daha sonra, Kruşçev’le çok sık buluştum. Çünkü tatillerde beni Kırım’daki villasına davet ediyor.

Kendisini hiç sevmedim. Şu olay onun insanî bakımdan zavallılığını gözler önüne seriyor: Birkaç yabancı komünist yöneticiyle birlikte onun yanındayız. Polonya’da durum sıkıntılı. Kruşçev, Gomulka’nın kolunu tutuyor ve ona kadeh kaldırma teklifinde bulunuyor:

— Senin sağlığına seve seve kadeh kaldırıyorum, fakat politbüroya değil. Çünkü orada köpekler var.

Gomulka zıvanadan çıkıyor:

— Ya politbüromla ya da hiç!

Kruşçev kadehini kırıyor. Gomulka da kendisinininkini.

Daha sonra, Varşova’daki bir görüşmemiz sırasında, Gomulka’ya bu hadiseyi hatırlatıyor ve davranışından dolayı kendisini tebrik ediyorum.

Bana gülererek şöyle diyor:

— Kardinal Wyszynski (o zamanlar Polonya kilisesinin başı) ile münasebetlerim daha az sıkıntılı. Kardinal Wyszynski, sosyalizmden nefret eder. Katolikler üzerindeki otoritesinden dolayı istediği zaman rejimi devirebilecek gücü de var. Millî duyarlılığından ötürü bunu yapmıyor. Nitekim bizi alabildiğine tenkit ediyor, fakat ülkesini seviyor ve bir dış müdahaleye yol açmamak için, ne-reye dek gidileceğini biliyor... İşte... Gördünüz.

Kruşçev’in şahsı ve politikası ne olmuş olursa olsun, hazırladığı rapor, Stalin’in bizdeki imajının, acı verici, lâkin kaçınılmaz bir biçimde bozulmasına yol açtı.

Benim tecrübem sadece komünistlerin değil, geniş kitlelerin tecrübesidir.

Ekim Devrimi ve Stalin, yıllarca umutlarımızın ete kemiğe bürünmüş hâliydi. Batı dünyası büyük bir buhranla sarsılırken, beş yıllık plânlar ülkenin atılım yapmasını sağlayarak, sanayi bakımından geri kalmış Rusya'yı, yirmi yıl içinde, Hitler saldırısının ana şokunu göğüsleyebilen, dünyanın ikinci ekonomik gücü yapıyordu.

O kudretli Alman ordusunun Stalingrad'da esir edildiğini toplama kampında öğrendiğimizde, hiç kimse Stalin'in ordusuyla birlikte hürriyetin de ilerlediğinden ve ilk zafer çanlarının çalmakta olduğundan şüphe etmiyordu.

Sovyet halkı, bu sınaî ve askerî başarılar için savaşta ve barışta, hangi bedeli ödedi? Kimse, o zamanlar, bunu bilmiyordu.

Bu konuda ak veya kara olarak kesin yargıyla değil, sorumluluk bilinciyle konuşacağım.

Zira Stalin ve dönemi hakkında hüküm verilirken âdetâ, Sovyet siyasetinin sadece üçte bir asırlık dönemi hakkında değil, her devrimci metod üzerinde ve hatta [idealleştirilmiş soyutlama ve sinik (cynique) "gerçekçilik" olmadan düşünüldüğünde] genel olarak her tür siyaset hakkında fikir sahibi olunabileceği iddia ediliyor.

Uzun ve zahmetli tecrübelerim, bugün bana devrim, karşı devrim, tarihî bir hadise ve aktörleri hakkında siyasi değerlendirmede bulunabilmek için bazı kuralları belirleyebilme imkânı veriyor.

Bu kurallar, basitçe şöyle özetlenebilir:

1. Bir sistemden kaynaklananlar;
2. Bir durumun ve ortamın mantığına bağlı bir zorlamadan kaynaklananlar;
3. Bir adamın hataları veya suçlarından da kaynaklananlar.

Önemli olan bunları birbirinden ayırtedebilmektir.

Stalin hakkındaki kanaatim şu şekilde oluştu: Görüşlerim, okuduklarım, bana söylenenler.

Önce, gördüklerim.

Sovyetler Birliği Komünist Partisinin XIX. Kongresinde Fransız heyeti üyesi olarak, Stalin'in genel davranışını müşahade edebildim. Nürnberg gösterilerindeki Hitler görüntüsü olsun, Roma'da Venedik Sarayının balkonundaki Mussolini olsun sinemada verilen o güncel ha-

ber kareleri, her ikisini de bize, rejimin önemli adamlarından tamamen soyutlanmış, basit üniforma dekoru olarak gösteriyor. Stalin ise, öteki politbüro üyelerinin arasında Kongre kürsüsüne geliyor. Gülüşüyorlar, birbirlerine dostça el şakaları yapıyorlar. Grubun içinde Stalin, bir çeşit asker ceketiyle, hiçbir şekilde ötekilerden farklı görünmüyor. Yıldızlar ve madalyalar, sadece resmi fotoğraflar için. Nutuklarında ne Hitler'in bağırıp çağırması var, ne Duçe'nin yakın plân çenesi. Tekdüze bir konuşma. Neredeyse kem küm ediyor.

Bütün yabancı heyetleri bir araya toplayan yemekler sırasında Stalin, votka içenlerin tersine, elinde kırmızı Gürcü şarabı (Mukusani) şişesiyle masadan masaya dolaşıyor. Böylesi şölenlerde, Mareşal Voroşilov'un, delegasyonları selâmlarken yetmiş dört -selâmlanacak heyet sayısı bu kadardı- küçük biberli votka (*pertzovka*) kadehini, bir yudumda içerek kadeh kaldırma (*ta ma dan*) işini yönettiğini gördüm.

Stalin, biz Fransızların oturduğu masaya (dört kişiydik) geliyor. Bir misafirini ayrıca şereflendirmek istediğinde, şişesinden bir miktar şarap koyup uzatıyor. Bunu bizim için de yapıyor. Kolumdan tutuyor ve beni son derece şaşırtıyor:

– Sizin küçük Jean'ınızın sağlığına içelim. Thorez'in bana anlattığına göre, evinizdeki portremin önünde, "Bu, Stalin dede!" diyormuş. Jean, benim fotoğrafımı görmüş, siz de bana onunkini gösterin.

Dış görünüşü, bir diktatörün dış görünüşü değil.

Birkaç ay sonra, *L'Humanité*'nin muhabiri olarak bir yıllığına Moskova'ya döndüğümde, Stalin hayatta değildi. Bu kez gördüğüm, onun "aşağıdaki", yani halk katındaki imajıdır. Karım ve üç çocuğumla Koltzo (çevre yolu bulvarları) üzerinde bulunan küçücük bir dairede oturuyorum.

Akşamları, yataklar divanlardan indirildiğinde, üstlerinden atlamak gerekiyor.

Köyden gelme kırk yaşlarında bir Rus kadını, çocuklarla ve ev işleriyle ilgileniyor. Bizimle birlikte, bir kulübecikte kalıyor.

Şura, beline kadar inen iki sarı saç örgüsü, soluk mavi gözleri, geleneksel Ural köylüsü kılığıyla görünüş ba-

kımından, çok folklorik. Ailemizle pek çabuk kaynaşıyor ve üç yaşındaki küçük kızım Françoise'ı (Fanou) kolhozun ve ailesinin ziyaretine götürmeyi candan gönülden istiyor. Öğleye kadar süren Ortodoks âyinine gittiği Pazar günü dışında, tatil yapmayı reddediyor.

Gelişimizden az sonra, Pravda gazetesi Beria'nın (Stalin'in eski polis şefi) işkence yapma suçundan idam edildiğini yazıyor.

Okuma yazma bilmeyen Şura, hainin cezalandırılışını anlatan yazıyı bana üç kere okutuyor. Bundan gerçek bir sevinç duyuyor. Bana Beria'yı bir umacıdan söz eder gibi anlatıyor; buna karşılık, Stalin'in köyüne ve kendi hayatına getirdiklerini öve öve bitiremiyor. İyiliklerinden dolayı kendisine hayattayken dua etmekten geri kalmadığı gibi, öldüğünden beri de ruhunun sükûneti için dua etmekteymiş.

Sokakta, seyahatlerimde, şahsî münasebetlerimde Stalin rejiminin olumsuzluklarını bütün çelişkileriyle müşahade edebildim: En hüüzün vereni ile en yüce olanı yanyanaydı.

Savunan ve öven sloganların (antikomünizmin kiler kadar tekdüze ve yalancı) bitmez tükenmez ve kölece tekrarları. Merkez komitesinden tutun da en küçük "kolhoz şefi"ne kadar bütün makam ve mevkilerde hep aynı merasim...

Ortama bu şekilde uyumun ödülüne gelince: Yerli ve yabancı imtiyazlı kişilerin mağazalarda bulunmayan şeyleri daha ehven fiyatla temin edebildikleri Goum'un (Kızılmeydan'daki süpermarket) falan özel bölümüne giriş hakkı. Maket uçak modelleriyle manevra yaptırarak çocuklarımı büyüleyen kozmonot Gagarine'le beraber oradan öte beri satın aldığımızı hatırlıyorum.

SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği)'ni baştan başa dolaşıyorum: Leningrad'dan Ukrayna'ya ve Ermenistan'a, Moskova'dan Özbekistan'a ve Baykal gölü üzerindeki Irkoutsk'a kadar.

Bayağılıkların yanında ihtişamla da karşılaşıyorum. Saşa'nın tahribatını ve yüz yıllık bir gecikmeyi silme çabası.

Sibirya'nın göbeğinde, Angara üzerinde, gönüllü Genç Komünistlerin gece yarısı sıfırın altında 38 derecede,

kürklere bürünmüş ve toprağın yirmi metre altında asılmış hâlde, demir kirişleri kaynatmak için çalıştıklarını gördüm. Mola anlarında, ahşap bir hangarda çay içip ısınırken, Marsilya'da, Guidicelli'nin ekibine katıldığım sırada, ilk defa okumuş olduğum nakaratı seslendirdiklerini duydum:

Yeneceğiz her şeyi, çölü, çözülen buzu...

Her gün SSCB Bilimler Akademisinde çalışırken Stalin'in mirasıyla ilgili temel meseleleri tartışmak istiyorum. Bu isteğim hiçbir zaman reddedilmedi.

İktisatçıların bir semineri sırasında, bana oldukça önemli gelen bir soruyu soruyorum: Büyüme modeli meselesi.

Kapital'de Marks, en verimli büyümeyi sağlamak için, üretim araçlarının üretimiyle tüketim ürünlerinin üretimi arasında cebirsel bir ilişki kurmuştur. Bu XIX. yüzyıl ortalarındaki İngiliz kapitalizminin gelişmesini açıklayan bir teoridir. Stalin bundan XX. yüzyılda görülen sosyalizmin gelişmesi teorisini çıkardı. Sosyalizmi sadece kendisi gelişmesini engelleyen tezatlardan kurtarmaya çalışırken bu yolla sosyalizmi Batılı büyüme modeline dâhil etme tehlikesi doğmuyor mu?

Sosyalizmin, kapitalizmin hedeflerine kapitalizmden daha çabuk erişme yahut da yeni bir medeniyet projesi ortaya koyma misyonu olmayacak mıydı?

Tartışmanın ana noktaları hakkında notlar aldım. Önce Pr. Rosenthal'ın cevabı hakkında:

– 1930'da, XVI. Bolşevik Parti Kongresi'nde Stalin: “Bu gecikmeyi on yıl içinde kapatmaya mecburuz, aksi takdirde bizi mahvedecekler.” On yıl. 1941'de Hitler Rusya'yı istilâ ediyor. Bu basiretli ve tavizsiz direktif olmasaydı, SSCB'nin, aynı zamanda da dünyanın hâli ne olurdu? diye devam ediyor Pr. Rosenthal. Plân, 1933 için 10 milyon ton demir üretimini öngörüyordu. Stalin ısrar ediyor: “Bize 1932 yılı için 17 milyon ton gerekli”. Gerçekte, bu hedefe ancak 1941 yılında ulaşılabacaktır. Biraz geç kalınsaydı...

Soruyorum:

– Peki, Sovyet halkına neye mal oldu? Sosyalizmin bedeli mi bu?

Bana XVIII. yüzyıl Fransızcası uzmanı akademisyen Mumciyan cevap veriyor:

– Hayır, sanayileşmenin bedeli. Unutmayınız ki, biz sosyalizmi az gelişmiş bir ülkede inşa etmek zorundaydık. Sanayileşme çabaları ile sosyalizmi kurma çabalarını birlikte yürütmek gerekti. Yoldaş Garaudy, siz *Les Sources françaises du socialisme / Sosyalizminin Fransız Kaynakları* adında bir kitap yazdınız ve orada Marx'ın “sanayi devriminin sefahatleri” adını verdiği şeyleri hatırlatıyorsunuz. Büyük bir sanayi kurmak uğruna kendilerini topraklarından kovup çıkaran istidlâkler İngiliz köylülerine hangi yıkımlara mal oldu? Ne kadar katı olmuş olursa olsun, bizde tarımın zorla kollektifleştirilmesi, dört yüzyıl önce İngiltere’de köylülerin buğdaydan dokuma tezgâhına (sanayileşmeye) zorla geçirilmesinden daha pahalıya mal olmamıştır. Kitabınızda, ülkenin sanayileşme döneminde Fransa’da maden ocaklarında beş yaşından daha küçük çocukların çalışmalarını yasaklayan bir kanunun, ayrıca sekizle on iki yaşındaki çocukların günde sekiz saatten fazla, on iki yaşla on altı yaş arasındakilerin ise on iki saatten fazla çalışmamasını düzenleyen 22 Mart 1841 tarihli bir kanunun gerekmiş olduğunu hatırlatıyorsunuz.

Bir asistan ilâve ediyor:

– Bu çok katı sanayileşme değişiminin, SSCB’de yabancı yardımı olmaksızın gerçekleşmesi zorunluydu.

Tam da soğuk savaş döneminde, Uralmaş Demir Çelik Sanayiinde, üzerinde menşeleri Minnesota markasını taşıyan Amerika Birleşik Devletleri’ne ait en yeni iş makinelerini gördüğümü dikkatinize sunuyorum.

Bana şu cevap veriliyor:

– Bu malzemeyi ihraç yasağı çok sıkıdır, fakat Amerikan imalâtçılar onu İsveç’e, İsveç de iyi bir kârla bize satıyor. Bereket versin patron kesimi, kendi çıkarları söz konusu olunca bazen sınıf bilincini bir kenara atıyor.

Bizzat Stalin’in “sınıf bilinci” hakkında beklenmedik bir delil elde ediyorum: Saint-John Perse’in şahitliği. Alexis Léger olan asıl adıyla Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri olarak çalıştı ve bu sıfatla Moskova’da 1934-1935 Sovyet-Fransız anlaşması müzakerelerine katıldı.

Yayınladığı şiir kitapları hakkında Sorbonne'da vermiş olduğum konferansın metnini, kendisine göndermiştim.

1948'de Max Fouchet'ye yazdığı bir mektupta şöyle di-yordu: "Diplomatik hayatımla ilgili her türlü gönderme-den özellikle kaçınılsın... Edebiyat hayatımda takma ad kullanmam ve her zaman en titiz bir şekilde çifte kişiliği muhafaza etmem boşuna değil. Saint-John Perse ile Alexis Léger arasında kurulan her ilişki, neticede okuyucu-nun görüşünü etkiler ve şiirlerim hakkındaki yorumunu temelinden sarsabilir." İmdi, bu yasağa kulak asmayan konferansım, diplomatlığıyla şairliğinin bağdaştırılması-na dayanıyor. Onun için, bu çalışmayı rızasını almadan yayımlamak istemiyorum.

7 Mayıs 1962'de bana Washington'dan şu cevabı veri-yor: "Bu değerli araştırmaya ve onun en derin bir tenkit-çi değerlendirmeye ortaya koyduğu şeylerin hepsine bü-yük ilgi duydum.

Sizin ideolojik bağlantınızın, beni şahsen rahatsız ede-bilecek bir yanı yoktur. İnsanı övgü, kendi başına yeterli-dir... Eserime duyduğunuz güvenle yaptığınız âlicenap yorumu kabul edebileceğimi sanıyorum..."

Beni Vigneaux'ya, Gien adasının en uç noktasında bu-lunan yalı yar üzerindeki villasına, kendisini ziyarete da-vet ediyor.

Şiir yazma tarzını anlamak için, kendisinin el yazıları-nı görmeyi özellikle arzu ediyorum. Bana elyazılı tomar-ları açıyor: Hazırlık çalışmalarının her sayfası bir soyağa-cına benziyor: Her imaj bir "daire" içine hapsedilmiş ve diğer birçoklarına bir çizgiyle bağlanmış.

İkinci safhada, bu ilk şiir şimşekleri düzgünce sıraya konuluyor. Şiirin temeli oluşurken aşırı bir budama baş-lıyor. O kadar ki ifadenin yoğunluğu, bazen kâhin bir ka-dının sözleri gibi anlaşılmaz bir hâl alıyor.

Şiirin doğumunu ayrıntılı bir biçimde gözler önüne se-ren bu elyazmalarının, bu harikulâde muhayyile labora-tuarına dalmak isteyecek her araştırmacı için, fotoğraflarını çekmek istiyorum. Reddediyor: "Elma ağacı elma verir: Asıl önemli olan meyvedir, ağacın özsuynun do-laştığı kanallar değil."

Hitlercilerin Paris'e girişlerinde, diplomatik belgeler bulacaklarını umarak, Camoëns bulvarındaki özel köş-künde arama yaptıklarını biliyorum: Bütün evrakına el-koydukları için, yayımlanmamış el yazılarının üçte biri-ne yakınına alıp götürmüşler.

Kendisine bunları elde etmek için ne büyük gayret sarfettiğimi anlatıyorum. Bütün tomarlar Wilhelm-Strasse'a gönderilmişti. Sovyetler Berlin'i zaptettiklerinde, Almanların diplomatik arşivlerini alıp götürdüler ve Moskova'da Dışişleri Bakanlığında bir bir ayıklanmadan önce, onları geçici olarak Estonya'da Tartou Üniversitesi'ne topluca bıraktılar. Moskova'da itibarlı kişi kabul edildiğim için, Nazilerce Fransa'dan kaçırılan dosyaları incelemek istediğimi belirttim. Bakanlığın mahzenlerindeki çok sayıda sandığı çıkarıp önüme koydular. Elkonulan şiir stoku gruplandırılmıştı. İşgal sırasında o kadar çok Fransız'ın bu kadar çok şiir yazmış olduğuna asla inanamazdım.

Günlerce süren araştırmanın sonunda, Saint-John Perse'in el yazısına ve bilhassa da onun şâhane üslûbuna uzaktan yakından benzeyen hiçbir şey bulamadım.

Hikâyemi iç çekerek şöyle bitiriyorum:

— Bu bir felâket!

Umursamaz bir eda ile bana soruyor:

— Kimin için?

— Yani... Benim gibi size hayranlık duyan herkes için... ve ben sanıyorum ki sizin için...

— Şair bir süvaridir, at koşturan adamdır: Geride bıraktığı menziller için niye mahzun olsun ki? Léon Blum da şiirlerimi sizin takip ettiğiniz aynı yoldan araştırtmıştı, yani Camoëns bulvarından Moskova'ya kadar. Sizden daha başarılı olamadı.

Ben Saint-John Perse'i şairlerin en büyüğü olarak görüyorum, fakat şairliğinden de daha büyük olan insanlığını keşfediyorum.

Yemekte bana Moskova'dan bahsediyor. Fakat kaybolan şiirlerinden değil. Kirov'un katledildiği sırada, Aralık 1934'te, Sovyet-Fransız Antlaşmasının hazırlanması esnasında, bakanı Pierre Laval'e, Dışişleri Bakanlığı'nın bir müdürü olarak refakat ediyordu:

— Laval ile Stalin arasındaki müzakerelerde yanlarındaydım. Stalin bize Almanların silâhlanma hızı hakkında bilmediğimiz dehşet verici bilgiler veriyor. Her can sıkıcı bilgi ve açıklamadan sonra Laval'e nakarat hâlinde: "Pe-ki sayın Laval, buna karşı siz ne yapıyorsunuz?" diye soruyor. Soğukkanlılığını kaybeden Laval'se ne cevap vereceğini bilemiyor. Kulağına fısıldıyorum: "Ona Fransız komünistlerinin bütçedeki askerî harcamalara karşı kampanya açarak çabanızı engellediklerini söyleyin".

Stalin araya giriyor:

— Sizin kulağınıza gizlice ne fısıldıyor o? Tercüme ettiriniz!

Laval önce tereddüt ediyor, sonra kabul ediyor. Stalin rahat rahat gülmek için ağzından piposunu çekiyor:

— Bay Laval, eğer komünistler bu işte canınızı sıkıyorlarsa, iktidar sizde: Hapse tığın onları.

Akşamleyin otelde Laval beni yanına çağırıyor. Gittiğimde Laval, Havas Ajansı temsilcilerine, daha sonra Fransa'da bir afişler dalgası hâlinde meşhur olacak olan "Stalin, Fransa'nın silâhlanmasını onaylıyor..." açıklamasını dikte ettirmekle meşgul. Laval, Fransız Komünist Partisi'ne indirdiği darbenin tadını şimdiden çıkarıyor. Küçültücü bulduğum böyle bir demeci yayınlamamasını kendisinden istirham ediyorum: Fransa'nın kendi siyasetini haklı göstermek için yabancı bir ülkenin devlet başkanına mı ihtiyacı var? Bu siyasi operasyondan fevkalâde memnun olan Laval, ülkemizin şeref ve haysiyeti ile ilgili itirazlarıma kulaklarını tıkıyor. Ertesi gün, veda görüşmesi sırasında, bizimkinin verdiği demeçten çoktan haberdar olan Stalin, bir İngiliz subayının Çinli bir işçiye baktığı gibi Laval'e tepeden bakarak gülümsüyor.

Moskova'da, *Paris'in Düşüşü*'nün yazarı romancı İlya Ehrenburg'un evinde kendimi rahat hissediyorum. Gorki sokağındaki dairesinde, Matisse ve Picasso tabloları bir Paris atmosferi meydana getiriyor.

Kitap hâlinde yeni yayınlanan, savaş muhabiri iken yazmış olduğu yazılarındaki aşırı Rus milliyetçiliği beni hayretler için bırakıyor. Kendisine bu duygumu açık kalplilikle ifade ediyorum:

— “Büyük yurtseverlik savaşı” adını verdiğiniz dönem boyunca, Kutsal Rusya’nın Ortodoks Kilisesi’ninkilerden tutun da Korkunç İvan’ın Töton şövalyeleriyle ilgili olağanüstü efsanelerine, Napolyon istilâsına direnişin kahramanı (Feldmareşal) Kutuzov’un kahramanlıklarına varıncaya kadar, bütün güçleri seferber etmenin gerekmiş olmasını çok iyi anlıyorum. Fakat barış sağlandığına göre, evrenselci mesaja dönmenin vakti hâlâ gelmedi mi?

Ehrenburg, kocaman alnının ortasına verevine düşen kır perçemini geriye doğru sıvazlıyor. Aklından geçenlerin ne kadarını yansıttığı pek belli olmayan donuk bakışlı gözlerini muzipçe kırıştırıyor.

Kendisi, röportajda ustamdır. Bana sık sık yol göstermiştir.

— Size cevap vermeden önce, bir kere daha sizi gerçeküstücü bir şahsiyetin, General Kont İgnatiyev’in dünyasına götüreceğim. Çar III. Aleksandr döneminde, çariçenin muhafız subayı, Kerenski tarafından albaylığa terfi ettirilmiş, bugün ise Kızılordu generali. Tek başına, bir resim galerisi. Haydi gidip görün.

Kendisine öğle yemeğini getirdikleri som gümüşten tepsi önünde duruyor; general, oturduğu koltuğun kollarına vuruyor:

— Bu koltuğun kumaşı Kont İgnatiyevler’in köleleri tarafından işlendi! Dimitri Donskoy’dan beri ailem soylular sınıfındandır. Büyükbabam, Majesteleri adına, 1878’de Yeşilköy (San Stefano / Ayastefanos) Antlaşmasını imzalamıştır.

Soyağacını tam hatırlamıyorum. Bununla birlikte, iki hususiyeti dikkat çekici. Babası, İkinci Nikola zamanında soylular sınıfından bir mareşaldir ve İkinci Nikola onu aşırı muhafazakâr bulduğu için öldürtmüştür.

— Babamın ölümünün ertesi günü (babamı öldürtmesine rağmen, bundan devrimci sosyalistleri sorumlu tutan) Çar beni huzuruna çağırdı: “İgnatiyev, size güvenebileceğimi biliyorum!” Ona şöyle cevap verdim: “Efendim, İgnatiyevler Rusya’ya her zaman sadakatle hizmet etmişlerdir.”

General yorumluyor: “Çarlara, demedim!” Sonra ilâve ediyor: “Hiçbir zaman komünist de olmayacağım! Ancak

kabul etmeliyim ki, Rus İmparatorluğu, Elbe'den Pasifik okyanusuna kadar, hiçbir zaman onların döneminde olduğu kadar büyük olmadı!"

Bunu *Silâh Altında Elli Yıl* adlı hatıralarında yazmış. Sansür o kısmı kesip atmış...

Devam ediyor:

– Bolşevikler bana minnettardılar, çünkü Paris'te Rus askerî ataşesi olarak bulunurken (duvardaki Joffre'un ve Foch'un ithaf ettiği fotoğraflara bakınız), Rus istikraz fonları için Wrangel'e imza vermeyi reddettim. Ancak Herriot Sovyetleri tanıdığı ve dolayısıyla normal ilişkiler kurulduğu zaman imzaladım. Rusya'ya dönmeye karar verdiğimde, Bolşevikler beni iyi karşıladılar. Atalarımın Tver'deki topraklarını gezip görmek istedim. Ailemin eski ikametgâhında şimdi bir Gençlik Merkezi var. Büyük-babamın zamanındaki gibi, damızlık aygırların soyunu korumaya devam ediyorlar! Dedem tarım ürünlerini piyasaya rahatça sürmek için yıllarca Çar'ı, topraklarımızın yakınından tren geçsin diye zorlamıştı. İşte bugün oradan tren geçiyor. Sovyetler anladılar.

Gerçek bir tarihî âbide olan generalin fotoğrafını çekmek istiyorum.

Merasim üniformasını getirtiyor, madalyalar arasında Saint-Georges haçının da bulunduğunu görünce şaşırıyorum:

– Ben Kızılordunun –Savaş Bakanlığı'nın özel izniyle– Çarlık armaları taşıyan tek subayıyım. Ben bunu 1905'te, Japonlara karşı yapılan savaşta, Mukden'de, yaralanınca aldım.

Ekliyor:

– Zaten, Stalin de, bana çok güven duyardı...

– Bu güven nasıl ortaya çıktı?

– Meselâ, savaş sırasında, subaylara rütbe taşıma hakkı iade edileceği zaman kimse bu meseleyi pek iyi bilmiyordu... Stalin "İgnatiyev'e sorun" dedi.

Stalin kendisini Frunze Akademisi'ne yaşayan diller müfettişliğine atadı. *Hatıralarını* yazmış olduğu için Sovyet Yazarlar Birliği'nin başkan yardımcısı oldu.

İlya Ehrenburg, alaycı bir edayla bana soruyor:

– Gördünüz mü? Milliyetçiliğin burada neye yaradığını şimdi daha iyi anlayabilirsiniz... Onun edebiyattaki

müspet rolüne de dikkat etmiş olmanız gerekir. Geçmiş kökünden silip atmak söz konusu değil: Rus klâsikleri -Puşkin, Gogol, Turgenyeve ve bilhassa Tolstoy- eski Rusya'da hiçbir zaman erişemedikleri baskı sayılarına şimdi ulaşıyorlar.

— Affedersiniz, sizin bu imtiyazlı listenizde Peygamber görünmüyor...

— Hangi Peygamber?

— İnsandaki uçurumları, müteâflılığı (aşkınlığı) ortaya çıkaran: Dostoyevski.

Bu itiraz onun canını sıkmışa benziyor. Acaba onu resmî çizgiyi tartışmaya zorlayacağından mı? Yoksa insanın bu boyutu onun düşünce sahasına girmediğinden mi?

Onu cevap vermeye zorlayacak temel bir şeye temas ediyorum. Israr etmiyorum. Bir an susuyor, bir sineği kovuyormuş gibi elini alnından geçiriyor. Sonra tekrar anlatmaya başlıyor:

— Bizim burada yabancı klâsiklerin yayınının kendi ülkelerindekinden daha fazla olduğunu biliyor musunuz?

Dosyalarını karıştırıyor:

— Byron ve Goethe beş yüz bin. Shakespeare bir buçuk milyon. Victor Hugo üç milyon.

Haydi haydi inanıyorum, zira sabahın köründe, kar üstünde, Victor Hugo'nun bütün eserlerinin yeni baskısına abone olmak için kuyruk oluştuğunu kendi gözlerimle gördüm.

Ehrenburg'un rejim hakkındaki eni konu tenkitçi tutumunu, aynı zamanda da, gerçek düşüncesini anlamanın zorluğunu bildiğim için baskı, davalar, tasfiyeler gibi en sinir bozucu soruları sorarak onu gerçek bir sınava tâbi tutuyorum.

Tereddüt etmeden oyuna katılıyor ve heyecansız görünüyor.

— Şiddet, bir devrimi yargılamak için kötü bir kriterdir. Şekli bir kriterdir. Sizin Fransız devriminde, Kurucu Meclis tarafından soğukkanlılıkla tasarlanmış Vendélilerin gerçek soykırımını hiç düşündünüz mü? O soykırım, Kırım Tatarlarının varlıklarının değilse de haritadan silinmeleri konusundaki teşebbüs gibi, başlangıçtaki amacını aşmıştır. Jakoben Terör, hemen hemen ihtilâlin bütün ön-

cülerinin kellesini, Moskova davalarındaki gibi kesmedi mi? Şu hâlde suçlu sosyalizm midir, yoksa siyasî değişimin mantığı mı? Bakın değişim diyorum, devrim demiyorum, zira karşı devrimler, mücadele ettikleri isyancılardan daha canavar oluyorlar. Büyük Terör (Fransız İhtilâli sırasında) bin iki yüz kişinin boynunu vurdu, Restorasyon döneminde karşı devrimci çetelere misilleme yapılırken sadece Rhône vadisinde otuz binden fazla cana kıyıldı. Paris Komünü yetmiş rehinenin kellesini kopardı. Versailles tutuklamalarının kanlı haftasında, yetmiş bin Komün yanlısı katledildi. Nihayet -üçüncü tedbir- tarihî perspektife ve oranlara sadık kalmak için, hâdiselere belli bir mesafeden bakmak gerekir. Çünkü uzay perspektifinde olduğu gibi, tarihte de en yakında olan daha iri görünür. Meselâ, Nürnberg davasının ardından, Auschwitz'te tarihin "en büyük" soykırımından söz edildi. Bu soykırım ne kadar dehşet verici olursa olsun, ne yazık ki, ondan çok daha beterleri olmuştur: Amerika'nın keşfi, bu geniş kıtanın nüfusunun yüzde sekseninin imhasıyla sonuçlandı ve Afrikalı Siyahî köle ticareti (köle başına 10 kayıp verilmek suretiyle Amerika'ya 10 ilâ 20 milyon zenci köle taşınmıştır) bu, 100 ilâ 200 milyon insanın mahvedilişi demektir. Ne var ki geçmişin bu soykırımlarını unutturmak herkesin işine geliyor.

Onu, genel tarihten koparıp özel davalar meselesine getirmeyi deniyorum:

– Sıkıyönetim her şeyi izah etmiyor. Her siyasî muhalefeti bir ihanet, dışarıdan yönetilen bir komplo gibi göstererek yapılan, Lenin'in hemen hemen bütün ilk yoldaşlarının bu tasfiyesi...

– Her şeyi birbirine karıştırıyorsunuz. Her şeyden önce, bir ihtilâlin kendi çocuklarını nasıl yediğini Jakobenlerin tarihini çok iyi bilen bir adama öğretecek değilim.

– Elbette. Fakat sözkonusu olan tarihî paralellikler değil ki...

– Tekrar söylüyorum, siz her şeyi birbirine karıştırıyorsunuz. Diyorsunuz ki: Her siyasî muhalefet bir komplo, bir ihanetle özdeşleştiriliyor. Benim problemim Zinoviev'in mi, Kamenev'in mi, Buharin'in mi, Rykov'un mu yoksa Stalin'in mi haklı olduğunu bilmek değildir. Lâf aramızda, bu konuda hüküm vermek için de vakit çok er-

ken. Ancak şu kesin -o da ayrı bir mesele-, zorla alınmış itiraflarla ve komplo gerekçeli idamlarla pekiştirilen, düşmanla işbirliği suçlaması bir alçaklıktı...

— Niçin? Mademki tarihi bu kadar seviyorsanız, hepsi de Pitt'in ve İngiltere ajanı muamelesi gören Kurucu Meclis üyelerinin tasfiyeleri, hepten dayanaksız değildi, Danton için bile...

— Bizim şu net vakamızda, Moskova davalarında mahkûm edilenlerin hiçbirinin, "Hitler'in ajanı" olmadığına dair delil var: Nürnberg'deki Nazi savaş suçluları davasında, Hitler takımıyla en küçük bir işbirliği iması yoktur.

İlk defa ateşli bir şekilde konuşuyor. Bir an duruyor, uzun uzun bana bakıyor. Tekdüze bir sesle devam ediyor:

— Her neyse. Bolşevik propagandasında sözü edilen şu kapitalist kuşatma Sovyet yöneticilerinin bir halüsinasyonu mudur? Sizin Clemenceau'nuz, daha 1918'de, onların ekonomik bakımdan çember içine almak, bir "tel örgü siyaseti" uygulamak gerekir diyordu. Churchill ise, 1946'da, Fulton'daki nutkunda, "demir perde" deyimini ortaya attı. 1919'da bize karşı bir "güvenlik kordonu" oluşturmak, hatta Moskova'ya saldırmak istediğini unutun mu? Avrupa'nın bütün bu siyasetçileri açlıkla bizim hakkımızdan gelmek istiyorlardı. Bazı kültür adamları kendi şerefini kurtardı, meselâ Anatole France, Nobel ödülünü "Volga'nın Açları"na verdi. Doğrudur: Özellikle 1944 Aralık'ında, Leningrad'da, parti yöneticisi Serge Kirov cinayetinden sonra, devlete karşı suikast, hükümete karşı komplo psikozu oluştu.

Bu yaygın kuşkulananma tecrübesini bizzat yaşadım.

Bilimler Akademisi'nde, bu akademinin üyelerinden Okulov ile ilişkim var. Bütün gün onunla çalışıyoruz. İki kardeş gibiyiz. Böyleyken, hiçbir zaman beni evine davet etmedi. Evliliklerinin yirminci yılını kutlamak için eşimle beni, karısıyla birlikte lokantaya davet etti.

Moskova'daki bir yıllık ikametim süresince, her türlü "güvenlik" garantisine sahip (Fransa'da Parti Merkez Komitesi üyesiyim) biri olmama rağmen, ancak üç eve girebildim: İlya Ehrenburg'un, dansöz Violetta Boft'un ve general İgnatiyev'in. Bu üç şahsın hiçbirisi, Parti üyesi değil.

Onlar, şöhretlerine rağmen, farklı sebeplerden ötürü, Sovyet toplumunun “marjinal”leridir.

Ehrenburg’un baskılar ve davalarla ilgili değerlendirmesindeki müsamahasına epey şaşıım.

Fakat Stalin’in ölümünü takip eden bu yılda, onun söylediklerini başkaları da teyit ediyor.

Bu tasfiyelerin kapsam ve büyüklüğü ne oldu? Dürüst olmak gerekirse, bunu kimse söyleyemez. O dönemin, en tavizsiz, aynı zamanda da en ileri görüşlülerinden bir tenkitçinin, İsaac Deutscher’in kitabını okudum. *Stalin*’in hayatını anlattığı eserinde, 1953’te, Stalin’in ölümünden bir yıl önce, kurban sayısının on binlerce olduğunu tahmin ediyor. Bu bile dehşet verici bir rakam.

Moskova’da, Arbat’ta, arkadaşım Jean Cathala’nın evinde bazen Georges Bortoli ile karşılaşıyorum. İkisi de rejim hakkında aşırı tenkitçi ve çok malûmat sahibi. Bana sık sık baskıdan ve baskının körükörüne oluşundan söz ediyorlar; fakat hiçbir zaman antikomünizm propagandasının daha sonra resmileştireceği on milyon gibi saçma rakamlar vermiyorlar. Muhtemelen “Hitler’den beter” sloganını haklı göstermek için, bir sıfır eklenivermiş. Bunu ben de herkes gibi böyle okudum.

Aslında bu basit uyarılardan hareketle, benim malûm eleştiricilerimin muzaffer bir edayla “Stalinci Garaudy, Stalin’i haklı çıkarmaya çabalıyor” dediklerini duyar gibiyim.

Bu Stalincilik ithamı beni her zaman eğlendirir, çünkü ben onu bir iltifat gibi görürüm.

Hatalarımı ve hataya katkılarımı itiraf etmekle beraber, İtalyanların *pentiti*, yani hatalarını paylaştıkları kimselerin jurnalcisi olmuş tövbekârlar arasında olmamak için kimseden özür dilemiyorum.

Başarısızlıkları açıklamak, ortaya koymak, izafileştirmek, onları aklamak değil, sadece bazı kimselerin bunları bir propaganda ve mücadele aracı olarak kullanmalarına fırsat vermemek demektir. O “bazı kimseler” ki, yarım yüzyıldır, Münih’teki teslim anlaşmasının Hitler’le işbirliğine ve Amerikalılara boyun eğip bağlanmaya, Vietnam savaşından Cezayir savaşına, sendikalara baskıdan nükleer endişeye ve aşırı silâhlanmaya varıncaya kadar, hal-

kımıza karşı bizim en kötü yanlış veya sapmalarımızdan çok daha zararlı hatalar ve cinayetler işlemişlerdir.

Bu durum bizi masum kılmıyor. Ama onlara hâkim olma hakkı da tanımıyorum; savcı olma hakkını da.

Stalin'den bahsederken, gerçeklere kulaklarımı da, gözlerimi de kapatmıyorum.

Sovyetler Birliği'nde, onun hakkında, dönem dönem tuhaf şeyler işittim.

Moskova'da, bir gün, Novo-Deviçi mezarlığını ziyaret ederken, rehber bana Stalin'in ilk karısı olan Allelujeva'nın kabrini gösteriyor. (Bir akşam, diye anlatıyor İsaac Deutcher, Voroşilov ile karısının yanında yenen yemek esnasında Allelujeva, yürütülmekte olan siyaset hakkında sert tenkitlerde bulundu. Stalin de ona ağır hakaretler etti. Allelujeva o gece intihar etti.) Rehber bana bu kadar ayrıntılı bilgi vermiyor, fakat Stalin'in ölünceye kadar muntazaman gelip gözü yaşlı bir hâlde, diz çöktüğü taşı gösteriyor.

İnşallah doğrudur!

Moskova'daki ikametlerimden birinde, Stalin'in ölümünden az önce oturduğu bir malikânede kaldım, yerleşmemi sağlamakla görevli hanım bana binayı gezdirdi.

Stalin'in güvensizliğinin ve komplo saplantısının taştan yapılmış ifadesi olan ormanın ortasındaki bu malikâne bir tabyayı andırıyor. Bana eşlik eden genç Sovyet bayan, Üniversitede çağdaş tarih bölümü asistanı. Stalin'in burada kendisine getirilen küçük kızlarla sefahat ve içki âlemlerine daldığını anlatıyor.

— Sevgili yoldaş, sizi dinlerken Stalinciliğin yeniden iktidar olmasından cidden korkmaya başlıyorum. Siz tarihçisiniz ve bütün kötülüklerin Stalin'in şahsî rezilliklerinden doğmuş olduğuna beni inandırmak ister gibisiniz. Demek ki kötü adamın yerine iyi adamı koymak yeterli olacak ve her şey yoluna girecek. Şu soruyu sormamış olmanız beni hayrete düşürüyor: Stalin bir sebep midir yoksa bir sonuç mu? Belli bir iktidar yapısının bir ürünü mü? Velhasıl, sistemin mantığında, bu türden siyasî sapmalara yol açabilen bir şey yok muydu?

Allanıp pullanan efsaneler veya dedikodular işte bunlardır.

Her iki taraf basınının orkestraya uyarladığı melodi.

Bir Stalincinin “Kruşçevistan”da Yaşadıkları

Şahsî hatalarım ve sorumluluklarımdan en önemlisi-ni ele almak istiyorum: Bu da, Marksizm teorisyeni olarak, Stalin’in dogmatik düşüncesinin yayılmasına katkıda bulunmuş olmamdır. Bence, en vahimi budur, zira dogmatizm zorunlu olarak Engizisyon’u doğurur: Yani eğer ben mutlak, kesin, mükemmel bir hakikate sahipsem, bu hakikati benimsemeyen her kim olursa olsun akıl hastanesine götürülmesi gereken bir hastadır ya zindanı veya sehpayı hak eden bir sapıktır. Bir kilisenin, bir dinî grubun veya bir partinin hizmetindeki her mutlakçı (savunduğu davanın tek ve mutlak olduğuna inanan) görevlinin kaderi budur.

Komünist âlemde, dogmatizmin ilmi hâli, Parti okullarının temel el kitabı, Stalin’in *Tarihî Materyalizm ve Diyalektik Materyalizm* adlı kitabıydı.

1945’te, bu kitabı Descartes’in *Metod Üzerine Konuşma’sı* ile mukayese ederek ön sözünü yazmıştım.

Parti okullarındaki eğiticiliğim sırasında, bu kapalı sistemin tahribatının, pedagojik tecrübesini âdeta sihirli bir kesinlikle bizzat yaşadım: Materyalizmin üç prensibi, diyalektiğin dört kanunu, insanlık tarihinin beş safhası. Üç, dört, beş: Üç derste Marksist felsefe. Bizim vaktiyle şöyle yaptığımız imtihan hazırlıklarındaki “Gözyaşı dökmeden Yunanca” veya “Ağlamadan Lâtince” gibi bir şey.

Bunca zaman sonra bakıyorum da, Marks’ın tenkitçi düşüncesinin bu fosilleştirilişi, bana gittikçe daha ürkütücü görünüyor.

Buna karşılık, Descartes ile paralellik kurulması, görüldüğünden daha az isabetli geliyor. Çünkü Descartes’in akli mekaniğe hapseden indirgeyici düşüncesi, kendisini öncü pozitivist teknokratlarımızın atası ve babası yapıyor. Michel Serres, *Metod Üzerine Konuşma*’nın bir savaş kitabı olduğunu açık açık yazdı. Stalin’in akaid kitabı, bazı yönlerden ona benziyor. Nitekim o da, diyalektiğin kanunlarını mutlaklaştırıyor, tıpkı Descartes’in mekaniğin kanunlarını mutlaklaştırdığı gibi.

Şu kutsala saldırı niteliğindeki soruyu kendi kendime sorduğum oldu: Süvari yüzbaşı René Descartes ile başkomutan Stalin, iki farklı tarihî dönemde, tabiata veya in-

sanlara egemen olmayı aynı askerî mantıkla ifade etmiyorlar mıydı?

Stalin'in felsefî yanlışlarının ve bunların yol açtığı siyasî cinayetlerin tahliline başlayan ilk komünist entelektüel ve yönetici ben oldum.

14 Haziran 1962'de, Maurice Thorez başkanlığındaki Partili düşünürlerin bir toplantısında, bilgide ve eylemde öznelliğin (sübjektivitenin) yeri, XVIII. yüzyıl materyalizminin tenkidi, Marks'ta bütünlük kategorisinin rolü (bütün, kendisini meydana getiren unsurların toplamından başka ve fazla bir şeydir) ve Marksistlerin indirgemeci (sosyal hadiseleri basit birkaç olayla izaha kalkan) bir pozitivizmin bütün şekillerinden zorunlu kopuşları üzerinde önemle duran bir rapor (*Komünizm Defterleri*'nin 1962 Temmuz-Ağustos sayısında yayımlandı) sunuyorum.

Böyle bir felsefenin özellikle pratik ve siyasî neticele-ri üzerinde duruyorum.

Marksist düşünce, Kilise'de olduğu gibi, yoldan sapmış kolayca tanımlamaya imkân veren dogmalara dönüştürülmüş basit şemalara indirgeme metoduyla kısırlaştırıldı. Bu şemalar, gerçekliği, yani oluşmakta olan tarihi görüp anlamayı engelleyen bir demir parmaklık gibi araya giriyorlar. Pek tabii olarak bu dogmatizm, bölünüp parçalanmayı ve aforoz edilmeyi doğuruyor.

Yugoslavya'nın ve Çin'in mahkûm edilişlerinin dramını ben işte bu teorik düzeyde yaşadım.

1966'da, Sovyetler Birliği'nde Çin aleyhine yürütülen şiddetli kampanyadan rahatsızlık duyduğumdan, meseleyi açıkça görmeyi ve maalesef Çin'e girmem yasaklandığı için yerinde değilse de, en azından prensipler seviyesinde şahsî bir araştırma yürütmeyi deniyorum.

Chennevières'deki büromda hakiki bir "inziva"ya çekiliyorum, sadece perşembe günleri, politbüroya gitmek için dışarı çıkıyorum ve orada da susuyorum, çünkü kendi "Çin mesele"m dışında başka her türlü şeyle o sıra alâkamı kesmişim.

Azar azar, artık sadece düşüncem değil, bütün hayatım âdeta sadece bundan ibaret oluyor. Çin hakkında dosyalar toplayıp yığdım: Son döneme ait belgeler, Çin'den

ve buna paralel olarak, Sovyetler'den gelen haberler, bütün Çin tarihi, felsefesi, köylü ayaklanmaları, sanatları. Bana en karmaşık görünen şey, Çin medeniyetinin yeni istikameti değil, aksine Sovyetler Birliği'nde ve partimde zavallı teorileştirme çabaları içinde Marksizm-Leninizm adına ezdikleri karman çorman bir yığın.

Öyle bir iç sıkıntısı içinde yaşıyorum ki, aylar boyu bir sinir buhranı geçiriyorum. Evden dışarı çıkmayı (artık politbüroda çalışmıyorum), hatta çalışma masamdan ayrılmayı reddedecek kadar yabanileşiyorum. Küçük evimin birinci katında, karım yemeklerimi merdiven başına getiriyor.

Vardığım sonuçlar resmî tezlerden öylesine farklı ki, basıma hazır kitap çalışmamı doğrudan yayıncıya değil de, genel bir tartışma talebiyle Parti yönetimine gönderiyorum.

Merkez komitesine çağrıldığımda ise, sağlık durumumun dışarıya çıkmamı engellediği cevabını veriyorum.

Waldeck-Rochet (o zaman Parti'nin genel sekreteri) ve Roland Leroy (o sıra sekreterlik üyesi, sonra *L'Humanité* gazetesinin genel yayın yönetmeni oldu), benim "kutsal koruluk"umda, yeşil bitkilerle çevrili Afrika maskelerinin ortasındaki büroma çıkarma yapıyorlar.

Uzun süren yalnızlığın saldırganlaştırdığı ben, bu ziyareti sağlığım için değil de, kitabım için yapmış olmalarına hayret ediyorum.

— Roger, büyük ihtimalle nâtamam bir belgeden hareketle vardığın sonuçlardan kaygı duyduğumuzu sana söylemeliyiz...

— Biliyorsun Waldeck, -Roland da bunun şahidi- bu konudaki her şeyin bana verilmesini Parti'den istedim. Zaten, hepsini de aldım. Teşekkür ederim.

Waldeck-Rochet tepesinden sarkan yirmi kadar saç tellini durmadan düzeltiyor. Beklenmedik bir hâdise karşısında düşünmek zorunda kaldığı her seferinde olduğu gibi, yanaklarının çukurlaştığını görüyorum. Dostça bir tavır takınıyor:

— Temel prensipleri tartışma konusu yaptığını düşünmen gerek. Meselâ, Mao Çe Tung'un kentleri köylerle kuşatma düşüncesini, çekinceler koymana rağmen, gerçekten tasvip ettiğin zaman... işçi sınıfının öncü rolü ne olur?

– Waldeck, senin Enternasyonal Komünist tecrüben benimkinden daha fazladır. O pek kutsal prensipler adına Enternasyonal, Çin’de, büyük sahil şehirlerinde, işçi sınıfının en güçlü olduğu yerlerde saldırı emri verdiği zaman siz bir militandınız (ben henüz küçük bir çocuktum). Şanghay ve Kanton katliamları oldu ve Çin işçilerinin ileri gelenleri tasfiye edildi. Bu, gerçeği görmeyi engelleyen dogmatizmin bir cinayetidir. Çünkü işçi sınıfının en güçlü olduğu yerde, İngilizler, Fransızlar, Almanlar....da olduğu için düşman da çok güçlüydü. Mao, bundan bir ders aldı: Şehirleri, kırlardan kuşatmak.. İşte bu yolla zafere ulaştı.

Leroy tebessüm ederek:

– Marks’ın derslerinin böyle tersine çevrilişi seni rahatsız etmiyor mu?

– Marks derslerini gökten aldığı bir vahiyden değil, müşahhas tarihî bir tecrübeden çıkardı. İşçi sınıfının belirleyici bir rol oynadığı bilhassa İngiltere’deki ve aynı zamanda da Fransa’daki tecrübeden. O sosyalist bir devrimin Fransız burjuva devrimine benzeyeceğini, ekonomik bakımdan baskın olan sınıfın, iktidara kavuşmasının önündeki siyasî engelleri berhava edeceğini düşünüyordu. Lenin, senin söylediğin gibi, şemayı “tersine çeviren” ilk kişi oldu: Ekim İhtilâli sırasında Rusya’da işçi sınıfı, faal (çalışan) nüfusun ancak yüzde 3’ünü teşkil ediyordu. Lenin, şemayı “tersine çeviriyor”: İlk önce siyasî iktidarı (savaş, bozgun, ordudaki ayaklanma gibi genel durumun da yardımıyla) ele geçiriyor ve bu iktidar sayesinde, işçi sınıfının gelişmesi için gereken ekonomik şartları oluşturmaya çalışıyor. Nitekim Mao da, başka tarihî şartlar içinde, şemayı yeniden “tersine çeviriyor”: Belirleyici unsurun köylülük olduğu bir ülkede, oradan işe koyuluyor... Marksizm, Marks’ın formüllerini tekrar etmekten ibaret değil, aksine yeni tarihî durumlara onun metodunu uygulamaktır.

Bir sessizlikten sonra, Waldeck yeniden söze giriyor:

– Hegel diyalektiğinin Marksizm felsefesinin ana kaynağı olduğunun altını çizerek hacimli bir kitap yazdın. Bugün Mao’nun çelişkiyle (contradiction) ilgili metinlerini okurken, bu diyalektikten çok uzaklaştığı intibasını edinmiyor musun?

— Evet. Ve ben buna seviniyorum. Marks, sahiden de “Ben Hegel’in tenkitçi bir öğrencisiyim” diyordu. Mao, işte bu tenkidin peşinden gidiyor: Hegel’de çelişki bir sentezle aşılar ve insanoğlu o sentezle dinginliğe erişir. Bu ise, devrimci mayanın ölümüdür. Roland, mademki onun beylik cümlelerini çok seviyorsun, Marks müstehzi bir edayla şöyle de derdi: “İnsan Hegel’i okuyunca, tarihin bir kez yaşanmış olduğu, fakat artık bir daha yaşanmayacağı hissine kapılır. Nihâî senteze varılmıştır.” Mao, tam tersine, çelişkinin devrimden sonra da devam ettiğini düşünüyor... Hâlimden memnun bir devrimciden daha kötü bir muhafazakâr olamaz.

Waldeck-Rochet, son sözlerimi duymamış gibi. Baştan beri, bir şey onu şaşkına çevirse gerek:

— Lenin, Marksizmin üç kaynağını şöyle sıralar: Alman felsefesi, İngiliz iktisadı, Fransız sosyalizmi...

— Haklıdır. Çünkü tarihî açıdan Marks’ın düşüncesi böyle doğmuştur. Kendisinin Avrupa tecrübesinden başka bir tecrübesi yoktu. Oysa bugün, kökenleri itibariyle böylesine Batılı olan bu Marksizmin, senin saydıklarını da göz ardı etmeden, başka medeniyetlere nasıl kök salabileceğini görme şansına sahibiz. Batılı kaynaklardan habersiz olmayan Mao, tamamiyle Çin’e has bir Marksizm kurmasını bildi. Bunun da bizim tarihî tecrübemizi zenginleştirmesi gerekir: Yani diyalektik, sadece Hegel’in diyalektiği değildir. Nitekim Tao’nun *yin* ve *yung*’ı, bu diyalektiğe muhteşem bir açılım getiriyor: Çin’in binlerce yıllık köylü ayaklanmaları, bir Çin devrimcisi için, Saint-Simon veya Fourier kadar, belki onlardan daha çok ufuk açıcı bir tarihî tecrübe olmuştur. Ve kendi payıma ben, Adam Smith’den Ricardo’ya kadarki büyük İngiliz iktisatçılarının gizli ekonomik determinizmine Konfüçyüs iradeciliği tarafından itiraz edilmesine üzülmedim.

Roland Leroy işi alaya döküyor:

— Bak sen! Tepeden tırnağa Çinli olmuşsun da haberi-miz yok. Özellikle de “kafan”...

— Hiç de değil. Ben sadece devrimin Çin medeniyeti ve kültüründe, bizim medeniyet ve kültürümüzdeki kadar verimli bir toprak bulabildiğini söylüyorum. Onların Batı’dan öğrendikleri, Batı’nın da onlardan öğrenmesi gere-

ken şeyler olduğunu söylüyorum. Aksi takdirde, Çin'deki devrimci, Batı'nın misyoneri gibi görülecek.

Waldeck sandalyesinde kımıldanıp duruyor. Kalkmak ve görüşmeyi bitirmek arzusunda. Galiba benim Afrika maskelerim az buçuk klâsik kafamın yansıması gibi geliyor ona.

Daima sevimli ve munis olduğundan, bir uzlaşma teklif ediyor:

– Bir düşünür olarak kendi sorumluluğun dâhilinde bunları yazacaksın elbette. Bununla beraber Çin'in hâli-hazırdaki politikasıyla ilgili değerlendirmelerin, politbüro üyesi olmana rağmen, Partimizi bağlamaz...

Tartışmaya son noktayı ben koyuyorum:

– O değerlendirmeleri yumuşatmak gerekiyor. Size söz veriyorum, yumuşatacağım. Geleceğe yönelik olan geri kalan kısmı ise, öylece bırakmak gerek.

Daha sonra, bu tartışmayı Han Suyin'e anlattım. Bir kahkaha atıyor:

– Prensiplerden yana açık kapı bırakmakla çok iyi etmişsiniz. Gelecekteki Çin'in komünist olup olmayacağını bilmem, ama eminim ki Çinli olacak.

Stalinizm konusundaki son tartışmam (Parti'den) ihraç edilmezden önce, Yugoslavya'da oldu.

Yerinden yönetim (autogestion) hakkında takındığım tavırlar, Yugoslavlar tarafından kendi tezlerine bir katılmam şeklinde değerlendirildi.

Komünist Gençlik Kolları için "Otoriter sosyalizm ve yerinden yönetim sosyalizmi" konulu bir dizi konferans vermek üzere davet edildim. Belgrad'da yapacağım bir basın toplantısıyla turnem tamamlanıyor. Bir yığın mikrofona ve son derece batılılaşmış, yani gazetenin ilk sayfasına manşet olacak bir münasebetsizliği başkasına (benim gibi bütün sistemlerin marjinali olan birine) söyletmek için aşeren gazeteciler.

Sunucu ise, tam tersine, çok "muhafazakâr" biri: Şahsıyla ilgili oldukça övücü bir konuşma ve yerinden yönetim konusunda süslü püslü bir tirad. Bu durum, bana SSCB'yi hatırlatıyor: Her resmî demeç veya açıklama bir "Alis Harikalar Diyarında"dır.

Girişteki sunuşum prensipler çerçevesinde oluyor. Marks'a göre Paris Komünü sosyalist bir toplumun "en ileri evrede ulaşılmış şeklidir. İmdi, orada, tek bir partisi bulunmayan (sadece bir Marksistle birlikte, Proudhoncularla Blanquistler Komün'e egemendir), Devlet'i olmayan (doğrudan demokrasi) ve kendi kendini yöneten (işyerlerinin işçi konseyleri tarafından ele geçirilmeye başlanması) bir devrim sözkonusudur. Sovyet devletinin zıttı bir uygulama.

Hem zaten "tepeden" yapılamayan tek devrim olması, sosyalizmin asıl karakteri değil midir?

Sosyalizm, yalnızca siyasî bir devrim (iktidardaki ekibin, aynı zamanda da sosyal bir sınıfın değişmesi) değildir. Yalnızca ekonomik bir devrim de (bir mülkiyet aktarımı) değildir. Sosyalizm, toplumun temelini, yani imtiyazlara, egemenliklere, ikiliklere (dualisme), yabancılaşmalara dayanan bir kültürün ve sosyal münasebetlerin şeklini tartışma konusu yapar. O hâlde sosyalizm, hem kurumların, hem de o kurumları oluşturan insanların köklü bir değişimini gerektirir: Hâlbuki devrimcilerin ekserisi, kendileri hariç her şeyin değişmesini isterler.

Ben açıkça söylemediğim hâlde herkes ne demek istediğimi anladı: Yugoslavya'daki yerinden yönetim sosyalizminde bile, gerçekten herşey temelden mi geliyor? İnsanlar, özellikle de yöneticiler, kendilerini özde değiştirdiler mi?

Konuşmamı şöyle bitiriyorum: "Sosyalizm, kelimenin doğru ve tam anlamıyla bir ütopyadır: İnsanın içini ve dışını, sosyal yapıları ve kişiye ruhî derinlik kazandırmayı hedefleyen yeni bir devrimci hareketi yönlendirecek bir fikir."

Bu yaklaşım, -bütün hayatım boyunca gözlemledim-siyasî veya dinî hiçbir yöneticinin hoşuna gitmez: Hepsi de, Cennet'in elle tutulur ve gözle görülür bir şekilde bir Kilise'de veya Parti'de çoktan bulunduğu bizi inandırmak ister...

Sözlerimi bitirdiğimde uzun bir sessizlik oldu. Benim "ideal ufuklar"ım ile yaşanan gerçek arasında dağlar kadar fark var.

Bütün politikacıların biz ve ötekiler şeklindeki o rezil kuralı gereğince saldırı başlıyor.

Burada "ötekiler"den kasıt, Doğu bloku ülkelerinin "halk demokrasileri"dir.

Kırmızı suratlı bir gazeteci konuşuyor:

— Stalin, Avrupa'nın yarısında "tepeden inme" bir sosyalizm kurdu. 1945'te ordularının zaferi sayesinde, Sovyetler Birliği'ndekine benzer bir düzeni (Doğu Avrupa ülkelerine) zorla kabul ettirdi. Sizinle, eski bir partizan olarak konuşuyorum... (yarısı kopuk kolunu başının üstünde heyecanla sallıyor)... biz Sırplar, kendi hürriyetini kendisi elde etmiş tek milletiz.

Aşağıdan alıyorum.

— Sevgili yoldaş, o ülkelerde sosyalist rejimin, Lenin'in ve Troçki'nin Almanya ve Fransa'dan bekledikleri gibi kendiliğinden bir halk devrimi olarak "aşağıdan" doğmadığı doğrudur. Fakat buna meselâ Hitler'inkine benzer askerî bir işgaldir denebilir mi?

Pancar suratlım homurdanıyor:

— Bunu söylemedim...

— Güzel! O zaman tarihte biraz gerilere gidelim: Fransız İhtilâli'nin bütün Avrupa'ya ihracını aynı anlayışla değerlendirmeye çalışalım. Napolyon'un askerî zaferleri, feodal, köhne ve baskıcı yönetimleri silip süpürdü. Bu yönetimler altında yaşayan halkların, "alttan" bir hareketle o yapıları kendi başlarına yıkacak güçleri yoktu. O yüzden Napolyon Fransa dışında, en azından başlangıçta, atlı bir Robespierre gibi göründü. İnsanları kölelikten ve kaostan kurtaracak kişi olarak kabul edildi. Napolyon'un İéna'ya girişini gözle riyle gören Hegel "Ata binmiş aklı gördüm!" diye yazar.

Salonunun arka tarafından, sahibi belirsiz bir çığlık yükseliyor:

— Stalin, Napolyon mu yani?

— Hayır, ben sadece yüzlerce yıl bazında, geniş bir açıdan bakıldığında ne Sovyet sosyalizminin, ne de otuz yıl boyunca onun ete kemiğe bürünmüş şekli olan Stalin'in tarihin yegâne canavarı olmadığını söylüyorum. Tarihî paralellikler kurmak her zaman yanlıştır. Kuramsal olarak. Zira aynı şablon farklı tarihî şartlara tatbik edilemez. Fakat bazen varsayımlar üzerine kurulan bu tür paralellikler o sırada tutkuyla bağlı olduğumuz şeylere tarafsız bir gözle bakabilmemizi sağlar. Meselâ Macaristan'da Horthy'nin feodal diktatörlüğü gibi rejimlerden sonra, onun bin beteri Hitler işgalini yaşayan "tabandaki" insanların kendileri-

ni bu işgalden kurtaran Sovyet zaferini bambaşka bir gözle gördüklerini düşünmüyor musunuz?

Bütün gazetecileri ikna etmiş olduğumu sanmıyorum, ama bir şaşkınlık, bir tefekküre dalma var.

Bir sonraki soru daha teknik bir mahiyet taşıyor:

– Zorla gerçekleşen bir sanayileşme, “tepeden inme sosyalizm”in kötülüklerinin bir örneği değil midir?

– “Tepeden” gelmiş olup da, zorla gerçekleştirilmeyen bir sanayileşme görmedim. Batı ülkelerinde, XIX. yüzyılda, “tepede olan” Patronlar ve Devlet idi; Doğu’da, XX. yüzyılda ise Parti ve Devlettir. Asıl mesele, belki de sanayileşmenin kendisini tartışma konusu yapmaktır: Sanayileşme, insanca gelişmenin mümkün olan tek yolu mudur?

Kimse bu konuya girmek istemiyor: Batı modeli büyüme tabusu, Doğu’nun ve Batı’nın sınırlarını aşıyor.

Basın toplantısı, hararetili el sıkışmalar, karşılıklı iyi dilekler, “kardeş partiler”in bütün ritüelleriyle neşeli bir havada sona eriyor.

Şanssızlığa bakın ki, Yugoslav basını benim açıklamalarıma geniş yer veriyor ve Yugoslav Komünist Partisi’nin resmî gazetesi *Kommunist*, benim demeçlerimin bir özetini övgü dolu sözlerle yayınlıyor.

Paris’e döndüğümde, Fransız Komünist Partisi yönetiminin bu yayınları Yugoslav Komünist Partisi nezdinde protesto ettiğini -Merkez Komitesinden- öğreniyorum: “Politbüro üyesi yoldaş Garaudy’nin söylediği sözler şahsî görüşleridir. Partimizin görüşünü yansıtmamaktadır.”

Bir başka kaynak -Yugoslavya’nın Paris Büyükelçisi İvo Veijvoda-, bu haberleri iğneleyici bir üslupla değerlendiriyor:

– Yugoslav Komünist Partisi, bu protestodan beklenen uzlaşmanın tam aksine bir cevap verdi: Yugoslav basını hürdür.

– Puşkin Müzesi’ne koşunuz: Cézanne’a af çıktı artık. Dönüşte beni görmeye gelin.

Sabahın 6’sında İlya Ehrenburg’dan bir telefon. Moskova daha yeni uyanıyor, ama ben müzeye vardığımda, kapıda çoktan kuyruk oluşmuş. Isınmak için ayaklarımı yere vururken, yasağa rağmen görmeme izin verilen Le-

ningrad müzesinde çatı katına atılmış Picassolar aklıma geliyor. Başka bir sefer de, mahzenlerdeki depolarda saklanan muhteşem Kandinsky, Chagall, Maleviç, Larionov ve Gonçarova koleksiyonunu görmek için, Kültür Bakanı Bayan Furtseva'dan bizzat aracı olmasını istemem gerekmişti. Tretiakov Müzesi modern sanat eserleri müdiresinin bana eşlik etmesini -müdirenin istememesine rağmen- ancak bu şekilde sağlamıştım.

Müdireye, bunlar Paris'teki Modern Sanat Müzesi'nde olsa en değerli sanat koleksiyonlarından biri olarak iftiharla sergileyeceğimizi söylüyorum. Soğuk bir edayla bana şu cevabı veriyor:

— Yerimiz yok!

Tercih meselesi.

Ehrenburg bana, ifadesiz bir yüzle şöyle diyor:

— Porno resimler görmekten geliyorsunuz ha! Ben sizin için asıl şaheseri ziyafetin sonuna sakladım.

Mukavva kutudan bir röprodüksiyon çıkarıp açıklıyor: Puşkin onuruna, bir resim yarışması düzenlendi. İşte birincilik ödülü alan tablo: *Puşkin okuyan Stalin!*

Kutuyu yere bırakıyor ve alçak sesle devam ediyor:

— Geçmişin yaraları henüz kapanmadı: Fransa'da da, bir zamanlar bütün büyük ressamlarınız lânetlenmişti. Burjuvaziniz, mümkün olabilen tek gerçek kabul ettiği kendi düzeninin göklere çıkarılmasını "gerçekçilik / réalisme" diye adlandırıyordu. Onlara göre bu düzenin anlatılması veya idealleştirilmesi gerekiyordu. Yeni bir konformizmle o noktadayız. Aynı gerçekçilik bugün "sosyalist" düzendir.

"Resmî Sovyet zevatı" ile sanat konusunda ilk takışmam, Çekoslovakya'da meydana geldi. Prag Üniversitesi'nde Alman Araştırmaları Bölümü yöneticisi arkadaşım Goldstücker bir Kafka uzmanıdır. Kafka'ya kötü gözle bakılıyor. Kafka kitaplarını basmıyorlar. Liblice şatosunda Kafka üzerine tartışmalı bir toplantı düzenleyerek bu çemberi kırmak istiyor. Fransız Komünist Partisi politbüro üyesi olarak benim katılacağımı ilân etti. Muhtemel bir yasaklamaya karşı önlem. Toplantıyı yapmaya muvaffak oldu. İlk gün: Güvensizlik. Merkez komitesinden bir kişi rapor yazmak için orada.

İkinci gün, tebliğimi sunmam gerekiyor, aynı şekilde önemli bir Alman yazarı da tebliğ sunacak.

Kapıda bir kamera görünüyor.

Üçüncü gün, kapanış oturumu için, Kültür Bakanı Hayek geliyor. Hayek, Prag'da Kafka hakkında halka açık bir gösteri düzenleneceğini Çekler adına Goldstücker'in, yabancılar adına da benim birer konuşma yapacağımızı söylüyor.

Aslında, üç yüz kişiden oluşan "halk" özenle seçilmiştir, fakat Goldstücker ve ben yine de memnunuz: Kafka'nın "affı"nı sağladık. Dahası da var: Bakan, *Şato*'nun ve *Amerika*'nın yayıma hazırlanacağını duyuruyor.

Aynı akşam ilk soyut Çek resim sergisinin açılışından bir gün önce bakan beni Parti ve Devlet yöneticilerinin katılacağı bir ziyafete davet ediyor.

Akşam yemeğinde Kültür Bakanı bana şöyle diyor:

— Karar alındı: Sergi yarın, halka açılacak. Fakat kaygılıyız...

Bütün protokole rağmen, kahkahayla gülüyorum:

— Neyin kaygısı? Rejim, bir resim sergisinin tehlikeye düşürebileceği kadar dayanıksız mı? Sergilerini yasaklamakla siz bu ressamıların ideallerinin kurbanı yapmış olursunuz. Şimdi göreceğiz, hepsi de vasat resimlerdir: Kokochka'nın birkaç soyut çalışması bir yana, sizin geleneğinizde zaten soyut resmin kökleri yok: Hepsi de Kandinsky, Delaunay veya Mondrian taklitleri...

Akşam yemeğinden sonra, eserleri sergilenen ressamlar, kutlamalarına katılmam için beni eski Prag'ın bira-hanesine davet ettiler. Resimden ziyade bira konuşuldu. Hayatımda hiç o kadar içki içmedim. O geceki konuşmalardan pek bir şey hatırlamıyorum. Kabahat onlarda mı, yoksa bende mi bilmiyorum. Aslında onlar da memnundular, ben de.

Bir süre sonra, Paris'teki Çek büyükelçisi Çekoslovak kültürüne yaptığım hizmetlerden dolayı bir altın madalya ile birinci sınıf muhabir nişanı takıyor.

Bu nişanı yalnız bir kere taktım: Prag'ın işgalinden kısa bir süre sonra, Sovyet elçisinin verdiği bir resepsiyonda.

Elçilik vestiyerinden pardösümü alırken cebimde, bir Çek gazetesinden kesilmiş bir makale ile tercümesi bulunan bir zarf buldum. Makale şöyle başlıyor: "68 hareketi-

nin kültürel kaynakları incelendiğinde, onu hazırlayan kişilerin sorumlulukları yeniden değerlendirilecektir: Kafka ve diğerleriyle ilgili propagandalarıyla gençliğimizin bozulmasına katkıda bulunmuş olan Goldstückerler ve Garaudyler.”

Saint-John Perse’le ilgili konferansımın ve Picasso üzerine bir incelememin de yer aldığı Kafka hakkındaki denememi, Aragon’un bulduğu *D’un réalisme sans riva-ge / Kıyası Olmayan Bir Gerçekçilik Hakkında* adıyla, Fransa’da yayımladığımda, Sovyet yanlısı eleştirmenler çok üzüldüler. Aragon, eserin ön sözünde “*Bu kitap bir olaydır!*” diye yazıyor. Her hâlükârda, resmî çizgiden radikal bir kopuş.

Moskova Devlet Yayınları, bir tercümesini Aragon’un ısrarı üzerine, bir “kardeş parti”nin iki “saygın” adamı sözü konusu olduğu için hayli rahatsız olmasına rağmen niha-yet yayınlıyor. Ama sınırlı sayıda ve kapağın üzerinde “İl-mî Eserler Kütüphaneleri İçin” (bir çeşit “18 yaşından kü-çüklere yasaktır” muadili) ibaresiyle... Aragon Sovyet Ya-zarlar Birliği’ndeki bir konuşmasında kitabı överken, üze-rindeki ibare yüzünden kitabın sadece “doktorlar” tarafın-dan okunabildiğini hatırlatarak yarayı depreştiriyor.

Makbul bir adam olarak Moskova’da bulunduğum dö-nemde, Peder Teilhard de Chardin’in *Le Phénomène hu-maine / İnsanlık Fenomeni* kitabını, aynı türden sınırla-mayla, benim önsözümle Rusça yayımlatıyor ve böylece Devrim’den beri SSCB’de çevrilmiş ilk Cizvit eserinin “vaftiz babası” oluyorum.

Günbegün verilen bir mücadele. Lenin’in *Bütün Eser-leri*’nin Fransızca’ya çevirisini üstlendiğim sıralar yılda iki defa Moskova’ya gidiyorum. Her yolculukta bir hadi-se: Söz gelişi, Lenin’in dört mektubunun çıkarıldığını fark ediyorum. Bunlar, Stalin hakkında fazla övücü bulu-nan mektuplar.

— Stalin hakkındaki bu hükmün neden yeniden göz-den geçirilip düzeltilmesi gerektiğini açıklayan istediği-niz bütün notları koyun. Fakat metne dokunmayın.

“Bunlar basıla” dayatmasını reddediyorum. Mektup-lar yerine konuluncaya kadar. Sonunda istediğimi elde ediyorum. Düşülen notlarla birlikte.

Bazı kereler de, yetkilerimi aşarak, başka yayın problemlerine müdahale ediyorum: Meselâ, Marks'ın *Bütün Eserleri*'nin Rusça yeniden yayımında 1844 *Elyazmaları*'nın yer almamasına itiraz ediyorum. Sonunda bir uzlaşma sağlıyorum: Çeviri çıkıyor, ancak dizi dışı olarak.

Tanrıtanımazlık propagandası yapan bir kitabın Fransızca tercümesi, yayınlanmadan önce bana gösteriliyor. Kutsal Kitap metinlerinin tenkidi öylesine kaba ve gülünç ki dizi sorumlusuna şöyle diyorum:

– Eğer Fransa'da ben *Figaro***'nun genel yayın yönetmeni olsaydım bu kitabın tamamını tefrika ederdim: Hem kendinizi gülünç duruma düşürmüş olurdunuz, hem bizi (Fransız Komünist Partisi'ni).

Son söz, 1970'te Parti'den ihracımdan sonradır.

Sovyetler Birliği'ndeki en iyi arkadaşlarımdan biri olan Bilimler Akademisi profesörü Mumcuyan *Le Marxisme et le Renégat Garaudy / Marksizm ve Dönek Garaudy*** başlıklı üç yüz sayfalık bir kitap yazıyor. Mumcuyan, Helvétius felsefesi hakkındaki mükemmel bir tezin müellifi. Fransızca'yı hayranlık uyandıracak derecede iyi bilir: Konuşur ve (dilbilgisi uzmanı ve dilbilimci) Vaugelas titizliğiyle de yazar. Hâl böyleyken, beni suçlayan kitabında eserlerimden yaptığı alıntının bir tekinin bile doğru olmaması beni son derece hayrete düşürüyor. İkimizin de arkadaşı olan bir Bulgar akademisyen, bir süre sonra, bana bu mantıksızlığı açıkladı: Bir akşam, Moskova'da başka bir Ermeni düşünürle birlikte, Mumcuyan'ın evine davet edilir. O Ermeni düşünür Mumcuyan'ı ayıplar:

– Garaudy hakkındaki kitabının gerçekten ciddi olduğuna inanıyor musun? Senin alıntıların...

Mumcuyan sözünü keser:

– Demek ki sen hiçbir şey anlamamışsın! Hâlbuki sen de benim gibi zavallı, çaresiz bir Ermeni'sin. Moskova'da, Cengiz Han'ın felsefesi yürürlükteyse, bizler ne yapabiliriz ki?...

* La Figaro: Sağcı bir gazete, çev.

** Bu eser dilimize 1976 yılında Hüsnü Yılmaz tarafından çevrilmiş (232 s.) ve Bilim Yayınları arasında çıkmıştır, çev.

SARTRE'İN DÜŞMAN KARDEŞİ: ON YIL SÜREN TARTIŞMA

Paris'te hükümrancılığını sürdüren, Robinson Crusoe felsefesidir. Tabii Sartre'ın yorumladığı biçimiyle. Descartes bizi kendi "Cogito / Düşünüyorum" adasında kara-ya oturttuğundan beri bu egemenlik devam ediyor.

"Nereden başlamalı?" Çok iyi biliyorum, Sartre sadece "görüşmemize nereden başlayalım?" demek istemiyor, "varoluş nereden başlar?" diye de soruyor.

Bahçemin uzak bir köşesindeki karaağacın gölgesinde oturuyoruz. Bir şişe beyaz şarap var önünüzde. Sartre sözlerine, ağaçlarımla, çiçeklerimle ilgili âfâkî lâflarla başlamadı. Nezaketsizliğinden değil, bunlar, ona (onun varoluşçuluk felsefesine) göre, var olmadıkları için. Kendisine ağızda geveleyip durduğum şu tespiti söyleyecektim: "*La Nausée / Bulantı*'da Bouville'in kestane ağaçları, yalnızca Roquentin'in var oluşuyla var oluyorlar."

Ancak böylesine kestirme yollarda kaybolmak istemiyorum. Buluşmamız, bana bir mecburiyetten kaynaklanmış gibi geliyor. Zira bizim kuşağın temel meselesiyle; Kierkegaard ile Marks'ın ortaya attığı meseleyle ikimiz de yıllardır değişik yöntemlerle uğraşıp duruyoruz. Bu meselenin hâlli (birinin diğerini saf dışı bırakması veya tamamlaması sonucunda), siyaset, din, sanat alanlarında takınılacak tavra bağlı.

Sartre o sıralar komünizm ile büyülenmiş durumda. Bana, şöyle yazıyor: "Marksizm, bugünün her felsefî düşüncesinin şekli (formel) çerçevesi olarak, aşılamaz konumdadır."

— Nereden başlayalım? diye tekrar soruyor Sartre.

– Önce kendimizi konumlayalım. Sizin tarifinize göre, ben bir “mendebur”um. Diyorsunuz ki, “mendebur”, zaten anlamı olan bir dünyada yaşadığına inanan kimsedir. Ben buna inanıyorum.

– Ahlâkî bir hüküm sözkonusu değil, sizin için dünya daha önceden biçimlendirilmişse (materyalist postulatınız budur), hürriyetinizden feragat ediyorsunuz demektir. Nesneler gibi varolmayı kabulleniyorsunuz.

– Benim materyalizmim, sizin söylediğiniz kadar basit değildir. Dünyanın varolmak için de, bir anlamı olması için de bana ihtiyacı yok. Sizin dilinize çevireyim: Varlık, bilmeye indirgenemez. Varlığın içinde bulunduğunu ve onun ne olduğunu bildiğini iddia eden her dogmatizme karşı gerçekte en iyi panzehir budur. Muhataplarınızı bir birine karıştırıyorsunuz. Çünkü yüksek olanın aşağı olanla izahı, Marks’a değil Auguste Comte’a ait.

– Madem öyle, bilgiyi tasarı ile inkâr ile... başlattığınız her defasında niçin dikleniyorsunuz?

– Hayır! Bu Marks’ın düşüncesinin bir parçasını oluşturur.

– Beni kendi sahanıza çekip yok etmek istiyorsunuz...

– Hayır. Ben sizden bilgiyi dümdüz bir “yansıma” gibi göstermemeyi öğrenmek istiyorum.

– O hâlde, niçin yoldaşlarınızla üzerime geliyorsunuz? Varoluş felsefesi, Marksizme –en azından Partinizin Marksizmine– yoksun olduğu bir boyut kazandırabilir: Öznellik (sübjektivite) boyutu.

– Bravo! Teşekkürler, alayım, memnuniyetle. Ama hangi öznellik? Sizinle açık konuşacağım için beni bağışlayın. 89 İhtilâline göre; “Bir kimsenin hürriyeti, başkasının hürriyetinin başladığı yerde biter.” Hürriyetin bu kaddastrosu, mülkiyetin sınırlarını çizen kadastroya çok benziyor. O kadar çok benziyor ki, önce herkesin eşit olduğu ilân edildi, sonra daha uzaktaki sınırlara varıldığında, “pasif” vatandaşlar, yani mülk sahibi olmayanlar, oy kullanma hakkından yoksun bırakıldılar. Bu bir tutarsızlık değildir. Burjuvazinin, hürriyeti mülkiyete bağlı olarak görüp değerlendirmesinin mantıkî sonucudur... Bu durumda, siz aynı tariften yola çıkıp “Başkasının varoluşu, benim hürriyetime fiilen bir sınır getirir” diye yazdı-

ğınız zaman, ben sizi bu sözlerinizle konumlandırmaya mecburum...

— Beni tarihî bir yörüngeye yerleştirecek ve Sartre, burjuva düşüncesinde yeni bir maceradır diyeceksiniz... Ben bu mekanikçilikten tiksiniyorum. Evet, Sartre bir küçük-burjuvadır, ama her küçük-burjuva Sartre değildir. Sizin izahınız, hiçbir şeye açıklık getirmiyor: Beni sınıfım dışında göremezsiniz.

— Sartre, siz “Nereden başlamalı?” dediniz. Ferdin sınıfından hareket eden bu “indirgemeci” karikatürü bize isnat etmeyiniz. Ben Roquentin’den yola çıkmayacağım.

— Ben, Roquentin değilim!

— Gerçekten de umarım size varoluşun anlamı sorusunu sorduran şey, Roquentin’deki gibi can sıkıntısı değildir. Can sıkıntısı, belki Saint-Germain bulvarı* için geçerlidir, fakat insanın en önde gelen hayatı meselesi bu değildir.

— Anlamak istemiyorsunuz: Önceden tespit edilmiş bir yerde; Allah’ın anlamlı kıldığı bir kâinatta, “ilâhî hukuk”un varlığına inanmaktan vazgeçebilmek için araya bir mesafe koymak, her daim bize hakim olmaya ve “bulanlı” vermeye hazır olan şeylerden, zoraki de olsa, uzaklaşmak gerekiyor. Her şeyden önce de hayır demesini bilmeliyiz. Başlangıç noktası budur.

Sağırılar diyalogu.

Sartre, yapıcı bir teklif getiriyor: “Havanda su döveceğimize, bir insanı, eksiksiz bir biçimde yani sosyal şartlanmaları, o şartlanmaların oluşturduğu ortam içinde, eylemleriyle, hürriyetinin ona kazandırdığı anlam ve değerlerle daha iyi anlamaya çalışalım. Tesbitler yapalım”

Karşılıklı mektuplarla bu çifte yaklaşımı iyice belirledikten sonra, “anlaşılacak” şahsiyet olarak -yine onun teklifiyle- Flaubert’i seçiyoruz.

Birkaç ay sonra, elyazılarımızın ilk bölümlerini teâti ediyoruz. Sartre’ın elyazılı sayfaları hâlâ bende. Benimkileri ne yaptığını bilmiyorum, fakat onun eserlerinin tümünü kapsayan o üç cildi okurken, metodunun Marksist yönünü giderek unutmuş olmasına ve bence yönteminin en değerli yanını oluşturan varoluşçu psikanalizden Freudçu bir sapmaya kendisini kaptırmasına üzüliyorum.

* Varoluşçuların yuvalandıkları mekân, çev.

1956 sonbaharında Sovyet ordusunun Macaristan'a girişi, işbirliğimizi yarıda kesiyor. Sartre artık benim elimi sıkamayacağını ilân ediyor.

Diyaloğumuz, kısa süre sonra yeniden kurulacak ama.

İlkin, İtalyan Komünist Partisi Genel Sekreteri Palmiro Togliatti Sartre'ı ve beni Roma'ya, Gramsci Enstitüsü'ne davet ediyor. Bize, "sizin bakış açılarınızın karşılaştırılması ve birbirini tamamlayan yanlarınızın araştırılması, İtalya'da izlenecek yolu tesbit etmeye yardımcı olabilir" diyor.

– Merhaba, Baron d'Holbach!

Togliatti ekliyor:

– XVIII. yüzyıl Fransız materyalistleri adına konuşmaya çağını ümit ederim. Siz Fransız komünistleri öylesine şoven ve onların Fransız İhtilâli'nin entelektüel hazırlayıcıları olmalarından öyle gururlusunuz ki, neredeyse Marks'ın manevî babasının Diderot olduğuna bizi de inandıracaksınız.

Sükûnetle karşılık veriyorum:

– Unutuyorsun, Henri Lefébvre, 1939'dan itibaren, Hegel hakkında...

– Evet, fakat onu, çoktan çöpe attınız!

– Hegel hakkındaki *Dieu est mort / Tanrı Öldü* incelememi, sana yeni gönderdim.

– Evet, seni bu yüzden davet ediyorum. Ama Partin...

– Maurice Thorez'in kitap hakkındaki mektubunun bir kopyasını da eklemiştim...

– Fransa'da bir atasözünüz var: Bir gülle bahar olmaz. Boş ver! Şaka şaka...

Heyhat! Togliatti haklı, çünkü Parti bu araştırmayla ilgili hiçbir şey yapmadı. Kitabımın, iki Almanya'da ve ("sosyalist" olmayan) dört başka ülkede çevirileri basıldı. Fransa'da, Hegel'in felsefe doçentliği imtihanı programına alındığı her seferinde tekrar tekrar basılıyor. Üniversite öğrencileri için kısaltılmış bir baskısı da yapıldı. Parti'den tık yok.

Togliatti, Marksizmin derûnîlik ve öznellik (sübjektivite) boyutlarından yoksun bırakılmaması gerektiğinin bilincindedir.

Bizzat başkanlık ettiği toplantımıza bir ilmi araştırma havası veriyor. Çalışma oturumunda sadece on kişi var.

Sartre konuşmasına Fransız Komünist Partisi düşüncülerini eleştirerek başlıyor:

— Onlar Hegel'in Marks tarafından "devrilmesi"ni, onun kapalı diyalektik kavramına dönmesi olarak yorumlama eğilimindedir. Bütün kâinatın hareketi ve düşüncenin kanunu olarak ortaya konan bu kanun sadece, Hegel'in "ruh" dediğine "madde" diyor ve de "diyalektik materyalizm"i, yolunun üzerindeki herşeyi bir silindir gibi ezip geçen bir şey yapıyor. O zaman biz de hususiyeti (özgülüğü-particularité) savunuyoruz. "Burjuva" toplumunun "değersiz örnekler"i (postada 'parasız numunedir' damgası vurulmuş paketleri) misali bir yerlere "yerleştirilmiş" olmayı kabul etmiyoruz.

Sartre'ın bahçemde 89 İhtilâli hakkında çektiğim nutku içine sindiremediğini seziyorum.

— Size daha önce söylemiştim Sartre, sizi sınıfınızdan "indirmek" iddiasında değiliz...

— Ama indirgiyorsunuz. En ince ayrıntıya varıncaya kadar. Beni burjuva devrimine göre "konumlamak"la yetinmediniz. Tam bir endüstri çizimi gibi tarihi bir yöreğe çizdiniz. Beni daha da ezmek için Descartes'tan, onun dünyayı ele geçirmeye çıkmış 'conquistador' (fâtihi) edasından işe başladınız. Descartes bu küstah edasını daha başlangıçta *dünyayı avucuma alabilirim* yolunda duyduğu sarsılmaz inanıştan alıyordu. Sizi dinlerken gözümün önüne kâinatı salgılayan o muhteşem örümcek geliyordu. Sonra da ilâve ediyordunuz: "Sizin düşünüz, Sartre, artık Descartes'ın fetihci düşü değil. Dünya onun için bir avdı. Sizin için ise, bir tehdit. Fetihden korkuya uzanan bir hikâyenin sadece ana çizgilerini veren güzel bir resim." Açık söyleyin Garaudy, bu bir "indirme" değil mi?

— Hayır! Sadece felsefenin meselelerinin başka yerden, dünyadan ve dünyanın geçmişinden geldiğinin kabulü. Sizin cevaplarınız da bunun izlerini taşıyor.

Bamteline basmışım. Çünkü Sartre, 1960'ta yayımlanan *Critique de la raison dialectique / Diyalektik Aklın Tenkidi* kitabına varıncaya kadar, bütün hayatı boyunca, bana hep bu "indirme" sitemini yapacaktır.

Şöyle bitiriyor:

– Hegel öğretisinin ferdi “Sistem”in bir çarkı durumuna getiren tezlerine, Hristiyan inancı adına karşı çıkan Kierkegaard’ın konumunda bulunuyoruz.

Fransız Komünist Partisi düşünürlerinin bu eksikliğini kabul etmek zorunda kalıyorum. Aralarından bir çoğu Marksizmi, Hegel’in “mutlak bilgi”si gibi tamamlanmış bir gerçeklik olarak görme eğiliminde. Yıllar sonra bu mesele, Yeni Tenkitçiler (Nouvelle Critique) grubuyla ve ondan da çok Auguste Comte(çular) ile aramdaki tartışma ve zıtlıkların merkezini teşkil edecek.

Marks, bu çeşit yorumlar karşısında (o dönemde bu yorumlar yapısalcı değil, mekanikçiydi) şöyle dermiş: “Marksizm buysa, ben, Marks, Marksist değilim.”

Togliatti bu meseleyi, tartışmanın odağı yapmamızı istiyor. Bunun üzerine, konuşmamı şu iki meseleyle sınırlandırıyorum: Marksizm (Marks’ınki), her türlü müteâlifliği (aşkınlığı) dışlar mı? Sartre’in varoluşçuluğu, toplumu, yani tarihi ve tarihi etkileyen bir eylemi düşünmeye imkân verir mi?

Müteâliflik (aşkınlık), hiç değilse geçmişten kopma imkânı verdiği için, her devrimin zorunlu postulatıdır. Determinizm, özünde tutucudur.

Marks’ta, asıl insan emeği denilen şeyi belirleyen, bilinçli gaye (erek, finalité), projedir...

Sartre, muzaffer bir edâ ile bağırıyor:

– Bak, benim dediğime geliyorsunuz! İnsan, hayvan evriminde görülenin tersine, kendi tarihini kendi yapar, yani var olandan başka bir şeyi, onun sonucu ve ürününden daha fazla bir şeyi meydana getirir.

– Evet, sevgili Sartre, insan kendi tarihini yapar, fakat keyfince değil. Çünkü herhangi bir şeyi, herhangi bir anda yapamaz. Tasarılarımız yoktan varolmaz. Sizin inkârınız da hiç yoktan varolmuyor. Çünkü bizim tasarılarımız ve sizin inkârınız, onları şartlandıran ve imkânlarını sınırlandıran bir geçmişin inkârı ve aşılmasıdır. Kısacası, hürriyet gökten düşmüyor. Hürriyetin ve onun çizdiği tasarıların bir tarih-öncesi var.

– Ben her zaman bilincin bir şeyin bilinci olduğunu söylemişimdir.

– İyi de, neyin? Ötekinin değil. *L’Être et le Néant / Varlık ve Hiçlik* adlı eserinizde sevgi konusunda söylediği-

niz şu sözler beni hep etkilemiştir: “Her şey benden başlıyor” diyorsunuz. Şunu da yazıyorsunuz: “Sevmek, seilmeyi istemektir... Her sevgili, tam bir öznellik (subjectivité) içinde ve kendisi için vardır.” Bütün bunların içinde öteki nerede?

Togliatti sabırsızlanıyor. Tartışmayı yeniden sadede çekmek istiyor.

– Burada, İtalya’da, benim sırtımda bir Hristiyan – Demokratlar meselesi var. O adamlar iman, derûnî hayatı, özneliği, Sartre’ın dediği gibi, sloganlaştırıyorlar... Her neyse, bunu geçelim. Çünkü onlar bunu yapmamış olsalar bile, bizler, komünistler olarak, bu (manevî) boyuttan yoksun biri adına hareket edemeyiz. Her ikinizin de bu derûniliğin emeğin sosyalleştirilmiş biçimlerinde, yani insanı kendi dışına çıkmaya zorlayan şekillerinde bile nasıl var olduğu hakkında kafa yormanızı istiyorum. Çalışma bir tasarıdır, ama ferdî değildir. Boşlukta gelişmez. Daha önceki sonsuz sayıda tasarımın, nesnelerde donup kalmış sonsuz sayıda eylemin yeniden ele alınmasıdır.

– Ferdî projelerden ve bunların başkalarına devrinde hareketle, diyor Sartre, tarihin temelleri ve tarihin canlı bir bütün olma imkânı hakkında bir inceleme yapmayı uzun zamandır düşünüp duruyorum.

– Sizin felsefeniz, Sartre, kendi postulatlarından ötürü size bu geçişi yasaklıyor. Nitekim işte o postulatlardan biri: “Bir kimse, ancak başkasına muhalif olmakla kendisi olur... Başkası, benim için sürekli bir engeldir.” *Siz, Varlık ve Hiçlik*’in bu “tekbenciliğinden / solipsisme” hiçbir zaman vazgeçmediniz. Gölgenizin üstünden atlayamazsınız. Epikür’ün atomları gibi birbirleriyle çarpışan bu ferdî kaderlerin aşırı çokluğundan hareketle, nasıl bir tarih tasarlayabilirsiniz? “Tarihi gruplar” tarifi, Bastille’i ele geçirenler için olduğu kadar, otobüs durağında kuyruğa girenler, Nazi partisi veya bir futbol takımı için de geçerli. Tarihi, Robinson ile Cuma arasındaki ilişkilerin diyalektik gelişimine dayandırarak bir karşı devrimi devrimden ayıramazsınız.

Tenkidim sert oluyor. Togliatti sözümü kesiyor:

– Sartre’ın tavır alışlarını nasıl açıklıyorsun? Kendisi (Nazi işgaline karşı) Direniş sırasında, Vietnam ve Ceza-

yir savaşlarında, Barış Hareketi içinde, bizim partileri-mizle birlikte, doğru tarafta yer aldı.

— Beni bağışlayın Palmiro, meramım, ne onun şahsına, ne de genel olarak eylemine saldırmaktır. Ben sadece, beni de sevindiren bütün bu tavır alışlarının, kendi felsefesi gereği olmayıp, felsefesine rağmen olduğunu söylüyorum. Helsinki’de, bir kere daha omuz omuza olduğumuz Barış Hareketi Kongresinde kendisine şöyle demiştim: “Faaliyette bulunabilmek için, tarihin bir anlamı var “mış gibi yapma”ya mecbursunuz. Fakat sizin felsefenizin reddettiği de işte bu. Sizin gönlünüz solda, kafanızsa sağda.”

Biz Roma’da Togliatti’nin beklentisine; partisinin ve her devrimci partinin ihtiyacına cevap veremedik. Yani hayalleri, umutları, sıkıntılarıyla her görev, sınıf, gruba mensup insana, bunların hiçbirini küçümsemeyen, dört dörtlük bir geleceğin inşası için çağrıda bulunmak...

Bu çifte yaklaşım yine de boşuna olmadı. Çünkü Togliatti, 1963’teki “Bergamo Nutku” ile dinin her zaman ve her yerde ille de “halkın afyonu” olmadığını, aksine bazı tarihî şartlarda gelecekte yaşanacak dönüşümlerin mayası -ki bence öyledir- olabileceğini ilk kez dile getiren büyük bir komünist partinin yöneticisi oluyor. Bu, sonunda kimin kazanacağı merak edilen bir tartışma hatırası değil, aksine bir müteâlilik (aşkınlık) etrafındaki müşterek sorgulama ve hayranlıklarımızın kardeşçe yankısıdır.

7 Aralık 1961, Mutualité çevresinde gürültü ve öfke. Üç binden fazla üniversite öğrencisinin tıka basa doldurduğu iki bin sekiz yüz kişilik büyük anfiteatr, bütün küçük salonlar ve Pontoise sokağı hoparlörlerle donatılmış. Bu, (üniversite muhiti) Quartier Latin’in görkemli geleneği içinde yapılan bir “tartışma” toplantısıdır. “Marksizm ve Varoluşçuluk”: Sartre’a, Yüksek Öğretmen Okulu Müdürü Jean Hippolyte yardımcı oluyor; bana da De Broglie’un (okunuşu: Dö Broy) Henri-Poincaré Enstitüsünde kol kanat gerdiği fizikçi Jean-Pierre Vigier.

Hafta boyunca hararetle müşterek bahisler oynanıyor: Genel olarak, 1’e karşı 5 Sartre galip görünüyor.

Sartre’ın Bonaparte sokağındaki evinde dördümüzün bir araya gelerek yaptığımız görüşmelerde, tartışmayı dü-

şük düzeyde tutmaya çalıştık. Hem de nasıl... Çünkü ortaya attığımız hayatî mesele, tartışma tekniği yüzünden kaynayıp gidebilirdi. Tek bir problem üzerinde tartışmayı kararlaştırdık: “Tabiatın bir diyalektiği var mıdır?”

Sartre bunu inkâr ediyor. Münakaşayı başlatıyor.

Tartışma ağır başlı sakın bir havada yürütülüyor. Hiç kimse duyguya yer vermiyor, sadece delillerin kesinliğine dikkat ediyor. Alkış tufanı ancak her cevap veya sorunun ardından geliyor. Eşit yoğunlukta.

Tartışmanın akışı, bir plân çerçevesinde yürüyor. Daha baştan, Sartre diyalektiği “organik bütünlere has kolay anlama tarzı” olarak tarif ediyor. İmdi, diye ekliyor, sadece insanî projeler “sentezci”dir. O hâlde...

Sartre bizi bu kıyaslamanın içine hapsetmeyi düşünüyor.*

Tarifini hipotez kabul ederek, insanî projelerin dışında, biyolojik varlıkların da organik bütünlükler meydana getirdiklerini ispatlamakta zorlanmıyorum. Bu, Sartre’ın reddedemeyeceği bir şey. Gedik açıldı. Jean-Pierre Vigier, atom ve atom altı yapılardan hareketle, organik bütünlüklerin fizikî düzeyde varlığını ispat etmek için bu gedikten yararlanıyor. Sartre tarafından savunulan cephe, bütün hatlarıyla çöküyor. Oyun, her iki taraf için de öylesine açık ki, dinleyiciler sonucun ne olacağının farkındalar. Bahisle alâkalı tahminler altüst oluyor.

Sartre, ortaya attığı delilin geri teptiğini itiraf ediyor: “Kendimi Vigier’den çok Garaudy’ye yakın hissediyorum...”

Oturumun sonunda, kazansa da kaybetse de üzülmeyen iyi oyuncu Sartre, bize “Daha düşünmemiz ve tekrar buluşmamız gerekiyor” diyor.

Kulise geçer geçmez, iyice hiddetlenmiş olan Simone de Beauvoir** Sartre’ı hırpalıyor: “Aldatıldın. Bu bir tu-

* Bu tartışmanın tam metni Plon yayınları arasında çıktı: *Marxisme et Existentialisme / Marksizm ve Varoluşçuluk*, 1962. (Bu eser dilimize “Diyalektik Üstüne Tartışma. Marksizm-Egzistansiyalizm” Sartre, Garaudy, Hyppolite, Vigier, Orcel şeklinde Necati Engez tarafından çevrilmiş (91. s.) ve İzlem Yayınları arasında çıkmıştır, çev.)

** Sartre’ın kadın arkadaşı, yazar. Sartre’ın olduğu kadar Beauvoir’in de bir çok eseri 60’lı ve 70’li yıllarda dilimizde yayınlandı, çev.

zaktı...” Sanırım hiçbirimiz, bilhassa da Sartre, böyle bir hisse kapılmamıştı.

Şahsen ben bunu, can sıkıcı bir zafer olarak görüyorum. Neyi ispatladık?

Gençlerimiz bundan, gayemizin, yani Marksizmin gayesinin “tabiatın diyalektiğini” çıkararak, beşer tarihinin bu diyalektiğin özel bir durumu olduğu sonucuna varma hatasına düşmezler mi? Bu ise benim istediğimin tam tersidir.

Çıkışta, bize ulaşan yorum kırıntılarını duyunca, üniversite öğrencilerimizin bu tartışmaya verdikleri önemi küçümsemiş olduğumu farkediyorum.

Onlar, bu fikrî çatışma sayesinde, asıl önemli olan şeyi mükemmel bir şekilde farkettiler: Gündelik hâdiseler, öteki insanlara dokunulmazlık hakkı isteyen soyut hürriyet iddialarımız ve şahsî dertlerimizin çok ötesinde, acaba tarihin ve hayatımızın bir anlamı var mıdır?

Sartre, bizim dışımızda ve bizsiz hazırlanıp kotarılmış bir gayecilik’le (gaiyet, finalité) karşı karşıya bulunmadığımızı söylemekte elbette haklıdır. Yani bütünlüğe eremeyiz, fakat bütün davranışlarımızda varolan, çok da iyi anlaşılmayan kesinlik (yakîn, certitude), her eylemin postulatıdır.

“Tarihin” (her zaman kararsız) bu “istikameti”, elyordamıyla yaptığımız arayışlarda ve karanlıklar içinde kaldığımızda bizi yönlendiriyor.

Önemli olan, dogmatizme ve bunun tabii sonucu olan engizisyona sapmamak için, bu kararsızlığı bir gerçekliğe, bir nesneye, bir puta dönüştürmemek, onun bir postulat olduğunu hiç aklımızdan çıkarmamaktır. Atacağımız her adımda bu gereklidir.

Teilhard de Chardin Derneği’nin toplantı yaptığı bayan Romain Rolland’ın Vézelay’deki evinde Sartre’la da görüşmüş olan Belçikalı Cizvit papazı Peder Troisfontaines’e, Mutualité akşamıyla ilgili intibalarımı anlatıyorum.

Hâlimiz komik: Bardaktan boşanırcasına yağan yağmur yüzünden otelde mahsur kaldık. Toplantıya gitme vakti geldiğinde, şemsiye olmadığını gördük. Peder, ıslanmamam için eski bir papaz cübbesini ödünç vermeyi

teklif ediyor. Fırtına dinmeyince, kabul ediyorum. Bu kılıkla Romain Rolland'ın evine varışımız oradakileri eğlendiriyor. Oturuma başkanlık eden Jacques Madaule, gülüşmeler arasında şu duyuruyu yapıyor:

– Yazılış sırasına göre, önce Peder Troisfontaines'e, sonra da Peder Garaudy'ye söz vereceğim...

Troisfontaines, oteldeki konuşmamızı sürdürür gibi, Sartre'ın kendisine “Beni, Allah’a karşı olmakla itham ederken yanıyorsunuz. Ben, bizden önce ve biz olmadan dünyanın bir anlamı olduğu fikrine karşıyım” dediğini hatırlatıyor. Radikal tanrıtanımazlık işte budur. Yani bu, Allah hakkındaki yanlış inanışları reddettiği için, imandan önceki son safha olan tanrıtanımazlık değildir. Aksine hayatın ve tarihin bir anlamı olduğunu reddeden, onları saçma kabul eden ateizmdir. Nitekim Sartre *L'Être et le Néant / Varlık ve Hiçlik* kitabında şöyle der: “Doğmuş olmamız saçmadır, aslında ölecek olmamız da saçmadır.”

Sartre'ın “Dünyayı ve başkalarını inkâr ederek kendisini ortaya koyan bir hürriyet” şeklindeki hürriyet anlayışına karşı Pederin hücumunu hayal meyal duyuyorum.

L'Être et le Néant / Varlık ve Hiçlik kitabının “İnsan, zihninden Tanrı olmayı geçirir... Bu imkânsızdır... Boş bir ihtirastır” şeklindeki bitiş cümlesi, üst üste çakışan görüntüler hâlinde, hafızamda yankılanıyor.

Troisfontaines'in açtığı konuyu sürdürüyorum, ama bu din adamıyla ayrıldığım noktanın altını çiziyorum:

– Aziz Peder, sizin bir varlık ve vaad olarak yaşadığınız bu müteâlliliği, ben bir yokluk ve bir zaruret olarak yaşıyorum.

Troisfontaines sözümü dostça kesiyor:

– Bu zaruretin neye dayandığını kendi kendinize sordunuz zaman da mı? Bu yokluk bilincinin, bir eksiklik olarak yaşanmış olması içinde bir varlığa ihtiyacı yok mu?

KAYNAŞAN DEVRİMLER: KÜBA'DAN CEZAYİR'E

4 Şubat 1962

Henüz kaynaşma hâlindeki bir devrim: Küba. Açık deniz rüzgârı.

Muazzam José Marti meydanında, ikinci "Havana Bildirisi" için bir araya gelmiş bir milyon, belki daha fazla, kadın ve erkeğin coşkusu.

Bu büyük insan kitlesi tarafından benimsenen bildirinin okunması, peygamberlere özgü, destansı titreşimler uyandırıyor.

"Asırlardan beri hemen hemen hep boşuna uzanmış eli kolu bağlayan zincir, Cordillères ovasını çevreleyen sıradağların üstünde kırılıyor ve dağılıyor... Kendilerine en ufak bir kültür, ışık ve ekmek parçası ulaşmayan içe kapanık, çaresiz yerli halklar... Lâtin Amerika kendi tarihini yazmaya; Lâtin Amerika kendi tarihini kamyyla yazmaya hazırlanıyor."

Tribünden, mesajın ritmiyle kalabalıkta dalgalanmalar oluyor. Tıpkı bir müzik parçasının orkestrada seslendirilişi gibi birbiriyle bütünleşip uyum sağlamış görünüyorlar. Sözlerinden ziyade müziği bedenimde yankılanıyor.

Büyük bir kalabalıkla beraberlik, bütünleşme duygusu. Bugün, duyguların ve algılamaların özel bir çapı ve farklı bir rengi var. Nitekim Devrim'in yıldönümü münasebetiyle Moskova'da, Kızılmeşdan'da orgun bizi büyültü etkisi altına aldığı dinî bir âyin gibi düzenlenmiş, ananevî askerî geçit töreni bana, şu bizsiz akıp giden zamanın bu sonsuz gücünü hissettirmişti.

Toulouse'da, (Nazi işgalinden) Kurtuluş'tan sonra, Maurice Thorez'le birlikte, 50 bin kişinin aynı umudu ve ay-

nı sevinci dolu dolu yaşadığı stadyumda bir konuşma yaptım. Böyle göğsünüz alabildiğine kabarmışken konuşmak demek, nefesinizi boşalmaya bırakıvermek demektir.

Buradaki (Küba'daki) daha karmaşık, daha farklı mahiyette bir beraberlik. Bu insan denizi fırtınaların ve şimşeklerin hedefi: Bu mitinge Deniz yoluyla (le Malecon) gelirken, ufukta, sürekli provokasyonun çelikten sembolü bir Amerikan kruvazörünü hayal meyal farkettim. Üstünde küçükçük bir duman sorgucu vardı. Şahin uzaktaki avını gözetliyor.

Bu rahatsız edici, istenmeyen misafir, öfkesini yenme iradesine sahip bu topluluğun üzerinde kocaman kara bir bulut gibi. Kalabalıktaki mizah duygusu ise hiç de yabana atılır cinsinden değil: Mizah için bile olsa, pankartlar arasında, Kuaförler Sendikası'nın: "Kennedy, bütün kıllarını keseceğiz!" Bir mahalle komitesinin: "Eğer Yankee'ler sosyalist bir ülkeye yüz metre mesafede yaşayamıyorsa, taşınınsınlar!" Derken bu binlerce umudu üç saat boyunca, tek bir iradeye dönüştürmek üzere, Fidel'in sesi.

Gözleri seçilemeyen bu sayısız çehreleri tek tek görüyorsunuz. Küçük "ben" siliniyor ve kalabalık haleti ruhiyesi dolduruyor yerini. Ya bu kalabalığın içindesiniz ya da yoksunuz. Mıknatısın demir tozlarını kendine çekmesi gibi bu mesaj da insanları büyüleyip cezbediyor. Artık habibi, kendisini coşturan kalabalıktan ayırt edemiyorum.

Ben seyirci değil, âyini yönetenlerden biriyim.

Fidel Castro üç üniversitede (Havana, Santa Clara ve Küba'nın Santiago'sunda) felsefe derslerini yeniden düzenlemem için beni davet ediyor. Bu fakültelerin eski profesörleri ABD'ye, Miami'ye göç etmişler. Zaten onların felsefesi bu halkın radikal değişiminin mayası olamazdı.

Fidel'e göre her şey basit ve açık görünüyor:

— Sizin için Beşinci Cadde'de bir villa (devrimden önce Amerikalıların oturdukları lüks binalara bu ad veriliyordu) hazırladık. Orada sekreterleriniz ve tercümanlarınız olacak. Her şeyin yeniden ele alınması gerekiyor: Yeni programlar, yeni profesörler, yeni ders kitapları. Bunun için altı ayımız var. Yarın başlayabilirsiniz.

Eğitim Bakanı Armando Hart ve rektör, şair Juan Marinello'ya, bunun zor bir iş olduğunu, gerçekleştirilebileceği-

ni, fakat bu tarzda olmaması gerektiğini izah ettim. Ben Marksizmi bir örümceğin ipliğini salgıladığı gibi salgılamıyorum. Velhasıl, birkaç gün kalıyor ve iki konferansla diyalektik eğitimle ilgili bir metod projesini takdim ediyorum. İki konferansına da başkanlık eden bakan, tekliflerimi kabul ediyor.

Altı ay sonra geri döneceğimi vaad ederek ayrılıyorum. Paris'te, ders plân ve kitaplarının taslaklarını hazırlamak üzere, doksan iktisat, tarih, felsefe, teşkilâtlanma uzmanıyla işe koyuluyorum.

Bazı hayal kırıklıkları oluyor: Tarihçilerden birinden kölelikle ilgili bir araştırma şeması istedim. "Klâsik" ve Avrupa merkezci iyi bir akademisyen olarak, Eski Yunan ve Roma'daki kölelik hakkında çok güzel bir inceleme sunuyor, Küba'daki köleliktense hiç söz etmiyor...

Buna karşılık, genç bir ziraat mühendisi, "Diyalektik ve Sibernetik" üzerine takdire şâyan bir deneme yazıyor ve bunu hemen yayımlıyoruz.

Vaad ettiğim gibi altı ay sonra, elyazılı kitaplarla tıka basa dolu valizlerle Küba'ya dönüyorum.

Felsefe kürsülerinin ihtiyacı sağlamak için hızlandırılmış eğitim derhal başlıyor.

Anfi tam bir cümbüş. Rektörün bana dediği gibi "yeni tip öğretim üyeleri"imizi "imal etmek" için kurulan ekip içinde, Sierra Maestra'nın zeytin yeşili üniformalı, dört eski gerilla komutanı da bulunuyor. Palaskalarında, bir top yapmak için sadece iki tekeri eksik (kocaman kocaman) tabancalar. Dersler için bu silâhların mutlak surette gerekli olmadığına onları ikna etmeye muvaffak oluyorum.

Dokuz şeker sendikası yöneticisi, sekiz ilkokul öğretmeni var. Aralarında üçü gazeteci, ikisi felsefe öğrencisi ve bir Siyahî dansçının da bulunduğu Guatemalalı, Arjantin veya Kosta Rikalı hakiki bir "yabancı lejyonu".

Her sabah öğleye kadar ve akşamları saat 10'dan itibaren ders yapıyoruz.

Baş tercüman Maria-Rosa saatlerce kusursuz "simültane" çeviri yapıyor. Bir İspanyol komünist militanının kızı. Milis kuvvetinde nöbeti olduğu günler anfiye üniforması, fişeklikleri ve bazen de siyah saçlarında bigudilerle geliyor.

Folklorik görüntüsüne ve alacalı bulacalılığına rağmen çok hırslı olan grup, şu pankartın altında canla başla çalışıyor: “Devrimci teori olmadan devrimci eylem olmaz” (Karl Marks).

Bu stajda en fazla öğrenen kişi, muhtemelen benim. Sendikacı bir militana Hegel’in diyalektiğini ve bizim her günkü eylemimizde oynadığı teşvik edici rolü izah etmek, bana mantığın anlamını, Sorbonne’daki klâsik yüz dersten daha iyi öğretiyor. Bilgiççe konferanslar yok, sadece okumalar, ardından da bunların, (tarım reformundan siyasî teşkilâtın stratejisine, iktisadî gelişme modellerinden pedagojiye kadar) müşahhas meselelerin hallinde bizzat uygulanmaları var. Katılımcıların soruları, itirazları ve tavsiyeleriyle birlikte her şey kaydediliyor.

İlk defa olarak, aynı hareketle, felsefeyi içselleştiriyor; onu hayatı aydınlatmak ve yapıları dönüştürmek için bir âlet gibi kullanıyorum. Bütün bunlarsa, el yordamıyla, deneme yanılma yoluyla, kimi sendelemelerle gerçekleşiyor. Öğretmenlik mesleğimde bu görüş derinliğine bir daha asla ulaşamayacağım.

Sonuçlar umduğumuzun çok üstünde gerçekleşiyor. Üç aydan daha kısa zamanda (ilk takvimi biraz uzattık), yirmi yedi adaydan, on sekiz değerli profesör çıkarıyoruz. Bu hocalar edindikleri bilgileri özümsemeleri için geçen belli bir sürenin sonunda ve derslerin, personelin tespiti- nin ardından, iki ay sonra üç fakülteyi ihya edecekler.

En harikulâde kabiliyete sahip olanı Siyahî dansçı. Bedeni de dâhil bütün mevcudiyetiyle düşünüyor. Geleneksel felsefenin teknik donanımına sahip olmadığı hâlde, bu felsefenin asıl maksadını kavradı: Hayatın anlamını sorgulamak. Martha Graham’ın hayranı ve tilmizi olarak onun şu temel mesajını devam ettirdi: Shakespeare veya Michel-Ange’ın başka sanat diliyle söylediklerini dansa söyletmek.

Heraklit’ten Spinoza’ya ve Fichte’ten Marks’a kadar büyük düşünce serüvenlerini, kendisine yakın hayatî tecrübeler olarak, içgüdüsünün yönlendirdiği çok isabetli eleştirel bir seçicilikle benimseyip kendisine mal etti.

Ona emanet edilmiş olan Havana Üniversitesi’nin felsefe bölümünün yönetimi üretken emin ellersedir.

Ayrılmazdan önce Fidel Castro beni kabul ediyor ve Fransa'da derslerin hazırlanmasına katkıda bulunmuş olan herkese davetini iletmemi hassaten rica ediyor ve ekliyor:

— Umarım, bize yardımcı olmak üzere, her konuda pek çok uzman Fransız mühendis, ziraatçi, teknisyen gönderirsiniz.

Aralarından dördüne dikkat çekmek istiyorum... Katıla katıla gülüyor:

— Dört!.. Marksist bir kavram değil bu! Bana yüz de, iki yüz de!

Herkülvarî yapısı ve çalışkanlığı dolayısıyla halk arasında kendisine “Caballo / At” denilen Fidel, çok hızlı konuşuyor. Kötü İspanyolcama güvenmiyorum. Banda kaydetmeyi teklif ediyorum:

— Teybe karşı alerjim var, diye cevap veriyor.

Âdeta boğuk bir sesle, durmadan eliyle masanın üzerindeki rengi atmış, zeytin yeşili bereyi evirip çevirerek, ağır ağır konuşuyor. Marinello ve görüşmede hazır bulunan refakatçi bayan sayesinde, önemli noktaları not edebiliyorum. Elbette, Amerikan korsan gemilerinden ve *go-ussano*’ları (devrim karşıtı “it kopuk takımı”) kıyılara çıkarma denemelerinden söz ediyor, fakat yönünü geleceğe çevirmiş görünüyor. Macaristan’ın uğradığı felâketlere hayli katkısı olmuş aşırı sınaî gelişmenin yanlışları üzerinde kafa yoruyor. Kendisine gülerek şöyle diyorum:

— Sizde Stalinvaros* kompleksi var!

— Aksine, bizim kaçınmak istediğimiz bu tür sapmalardır; yani demir ve kömür ocaklarından binlerce kilometre ötede devâsa demir çelik tesisleri kurmak.

Habana del Estede’deki çok güzel yapılardan ve plâjlardan dolayı duyduğum heyecanı soğuk karşılıyor ve şöyle diyor:

— Bunlar Devrim gençliğinin günahları. Kalkınma Plânından önceye ait. Bu evler fazla lüks ve masraflı. O yüzden ihtiyaçların ancak bir bölümünü karşılayabiliyoruz... Birtakım insanlar hâlâ gecekondularda yaşıyorlar. Herkese makul konforda evler temin etmeden görkemli sarayları yapamayız...

* Macaristan’da (Stalinkent) şimdiki adı Dunaujvaros (Tunakent) olan ve en önemli demir çelik fabrikalarının bulunduğu şehir, çev.

Dalgalar arasındaki bir yüzücü edasıyla gövdesinin üst kısmını kaldırıyor ve kahkahalarla gülüyor:

– Bazen kendi kendime, bunları bu plânlamadan önce yapmakla iyi etmişiz diyorum... Belki bir hatadır, fakat halkın sosyalizmi güzellik içinde kurabileceğimizi görmesi de iyi bir şey. Sovyet dostlarımız benim bu dediklerimi duysalar kim bilir ne düşünürler!..

– Konuşmalarınızdan birinde, hukuk öğrencisiyken, Marks'ın *Kapital*'ini okumayı 270'inci sayfada bıraktığınızı söylemiştiniz...

– Doğru. Ben sosyalist doğmadım. Ben bir burjuva milliyetçisiydim. Fakat bağımsızlık yolunda adım atmak istediğim her seferinde, yankee işgaline, *gringolara* (yabancılar, özellikle de Amerikalılar) karşı beni Sovyetler Birliği'nden başka destekleyen olmadı... Maalesef bu zoraki bir mantık.

17 Mart 1965

Küba'nın sosyalist tecrübesi hakkında benden uzun uzun izahlar isteyen dönemin Cezayir Cumhurbaşkanı Bin Bella:

– İki blok etrafındaki bu kutuplaşma, çağımızın başlıca dramıdır. Fidel Castro'yu bloklar mantığına girmeye sevkeden coğrafi durum, Cezayir için mevcut değil. Bandung ruhuyla canlanan İslâm ümmeti, Cezayir'in orijinal bir tarihî tecrübe edinmesine imkân verebilir. On yıl önce, Bandung'da, o güne kadar sömürge olmuş büyük ülkeler karanlık bir dönemden çıkıyor, bağımsız, bağlantısız bir güç olmayı hayal ediyorlardı. Bu, bağımsızlığın tasdikinden daha fazla bir şeydi: Dünyada yeni bir düzen kurma projesiydi. Batılı olmayan medeniyetler artık inkâr edilemeyecekti. Hürriyetine kavuşmuş olan Cezayir, bu Bandung ruhunu zafere erdirmenin heyecanını taşıyor.

Başkanlık sarayındayız. Bin Bella sarayı bana “ev sahibi gibi gezdiriyor. Gibi, çünkü ‘yüz-otuz yıllık sömürge-likten sonra, buraya, evimize yerleşeli pek uzun zaman olmadı’, diyor.

– Sizi, kurtuluş savaşımızın tam ortasında yayımlamış olduğunuz o derleme eseri okuduğum için davet ettim. Bugeaud, Saint-Arnaud, Cavaignac ve istilânın diğer ko-

mutanlarından seçtiğiniz metinler, sömürgeciliğin soygun politikasının kökenlerini ve o sözde “imparatorluk kurucuları”nın “savaş suçlusu” davranışlarını gözler önüne seriyor. O “insan avı”nın nasıl yapıldığını anlatan Kont Hérissou’dan naklettiğiniz şu ifadeyi hatırlıyorum: *“Esirlerimizden çiftler çiftler topladığımız bir varil dolusu kulağı yanımızda götürüyoruz...”*

— İlkokul öğretmenleri “Cezayir’in fethi”nin resmî olmayan bir başka tarihini de bilip öğrensinler diye, *Pedagojik Dosyalar* başlığı altında gizlememe rağmen, ben o derlemeden dolayı kovuşturmaya uğradım.

— O şiddetli öfke ve bu kovuşturmalar beni şaşırtmıyor. Çünkü sömürgecinin yalanlarının bu şekilde ortaya dökülmesi bize, sandıklar dolusu silâhtan daha fazla yardımcı oluyordu. İhtilâl ve istiklâlimizin şansı, zaten büyük ölçüde Fransız kamuoyuna bağlıydı.

Ülkesinin problemlerini ve karşılaşılan güçlükleri izah ediyor. Yüzyıl boyunca Fransız yerleşimciler tarafından çalınmış toprakların geri alınması söz konusu olduğunda herkes aynı şekilde düşünüyordu. Fakat millî meseleden sosyal meseleye geçildiğinde fikir ayrılıkları baş gösterdi.

— Yerli (fakat aslında daha çok işgalciyle işbirliği içindeki) büyük toprak sahipleri var. Onların imtiyazlarına dokunan bir tarım reformu teklif ettiğim zaman, hemen bana karşı bir kampanya başlattılar. Hele şöyle dediğimde iyice sertleştiler: Söz konusu olan, yabancı derebeylerden mülkiyet aktarımı yaparak, bir Cezayir derebeyliği kurmak değildir. Başarılı büyük tarım birimlerini parçalayıp, onları küçük köylülere dağıtmak da değildir.

— Kendi kendini yöneten (Fidel Castro bu yola girdi) büyük halk çiftlikleri meydana getirmek gerekiyor. Nâsır bana, sizin bu konu üzerinde kafa yormuş olduğunuzu söyledi.

Birkaç yıl sonra, 1969’da, Nâsır beni “Sosyalizm ve İslâm” konusunda bir dizi konferans için, Kahire’ye davet edecek; benim tezlerim onun “Arap Sosyalizmi” diye adlandırdığı şeyden hayli uzak olduğu için konferansın metnini benimle satır satır tartışacaktır.

Bin Bella bana manidar bir tebessümle diyor ki:

– İslâm'ın ihtilâl ve istiklâlimizdeki rolünü, yarın Ceza-yirli öğrenciler tarafından düzenlenen tartışmalı konferansta göreceksiniz.

Salon, heyecanlı bir dinleyici kitlesiyle tıka basa dolu. Neredeyse nefes almak imkânsız. Saat sabahın 1'i olduğunda, her bir yandan sorular ve itirazlar yağıyor. Şu basit iki üç fikri üstüne basa basa söylemek için avaz avaz bağırmaktan bir hâl oluyorum: Sosyalizm "tepeden" kurulamaz, aksine sosyalizm kendi kendini yönetmeyi gerektirir. Kendi kendini yönetme ise, ancak köklü bir zihniyet değişimiyle, bir kültür devrimiyle mümkündür. Maneviyat ve inanç boyutu ise şarttır.

Yer yerinden oynuyor.

– Sosyalizm bir Avrupa imalâtıdır...

– bir ithal malıdır.

– İslâmın ne kapitalizme, ne de sosyalizme ihtiyacı var. İslâm bunu tek başına yapabilir...

Karşı taraf da hücumla kalkıyor: Kara kuru bir delikanlı, şaşkın bakışlarla, insanları yara yara ilerliyor ve sahneye çıkmaya muvaffak oluyor. Belli bir otoritesi olmalı ki, konuşmak için kolunu kaldırdığında, nisbî bir sessizlik görülüyor. Doğrudan bana hitap ediyor:

– Anlamıyorum... Sen komünistsin ve bizi dine davete kalkıyorsun. Ben sana diyorum ki: Sosyalizmi istiyorum, İslâm'ın bulunduğu yerde ise sosyalizm asla gerçekleşmez. O afyondur!...

Patırtı gürültüyle ortalık birbirine giriyor: Alkışlayanlarda aşırı taşkınlık, ıslık çalanlarda tam bir kudurmuşluk. Salonun dibinden ise lâvlar püskürmeye başlıyor. Birbirine iyice kenetlenmiş bir grup tempolu bir şekilde haykırıyor: *Allahu Ekber!*

Sesimi duyurabilme imkânı bulur bulmaz, dudaklarımı mikrofona yapıştırıp delikanlıya bağırıyorum:

– Ben Müslüman değilim... (Birkaç alkış ve çok geniş bir uğultu). Ben, Müslüman değilim, ama sana şunu söylüyorum: Halkının yüzde seksen beşi Müslüman olan bir ülkede İslâm'sız bir sosyalizm kurmayı iddia ediyorsan, hemen itiraf et, sen asla sosyalizmi gerçekleştirme niyetinde değilsin.

Salonda kişiler ve gruplar arasında tahrik, küfür, bağırtilar öylesine şiddetleniyor ki öğrencilerin lideri, top-

lantıya katılmamdan dolayı bana teşekkür ediyor ve toplantının sona erdiğini açıklıyor.

Alkışlar ve *Allahu Ekber* nidaları, garip bir kabul havasında birbirine karışıyor. İyi de kabul edilen ne: Benim düşüncelerim mi yoksa toplantının bitişi mi?

Çıkışta etrafımı saran her çeşit eğilimdeki insanlarca şahsıma gösterilen dostluk bana, büyük görüş ayrılıklarının ötesinde bir şeyin; geleceğe yönelik problemleri gündeme getirmede ortak bir iradenin var olduğunu düşündürüyor.

Hiç kimse meseleleri çok katı ifadelerle ortaya koydum diye bana sitem etmiyor. Bu gençlikteki gelecek tutkusu beni sevince boğuyor.

– Görüyorsunuz, hayli yankı uyandırdınız!

Bin Bella kendisine rapor edilen bu toplantıdan oldukça memnun. Zaten Cezayir basını da bundan sitayişle bahsediyor.

“Hangi görüşten olurlarsa olsunlar, hiçbiri, bir komünist yöneticinin hem de bir Fransız komünistin, (çünkü sizin Partinizin her fikre açık olma gibi bir şöhreti yok) kendilerine bu şekilde hitap edeceğini ummuyordu. Bazıları size ‘molla’ muamelesi yapacaklar, her neyse siz benim bağınaz ‘sözde Marksistler’imi, bu şekilde uyararak bana önemli bir hizmette bulundunuz. İslâm olmadan burada sağlam hiçbir şey inşa edilemez. Hele İslâm’a karşı olarak bir şey yapmak iyice zordur. Tunus’ta Burgiba savunduğu yolun çıkmaz olduğunu er geç fark edecektir.”

Cezayir şehrinde eski öğrencilerimden birini Dominiken rahibi olmuş buldum. Beni mütevazı bir dairede bir araya gelmiş küçük cemaatine takdim ediyor ve Kardinal Duval ile bir görüşme yapmamı teklif ediyor.

Memnuniyetle kabul ediyorum, zira kardinalin savaş esnasındaki tutumuna hayranım. Gerçekten de Kilisesi ve ülkesi için, insan haysiyetine yakışan davranışı göstermesini bildi.

Kendisine safiyane soruyorum:

– Efendimiz... Kendimi toparlıyorum: Aziz peder... İstiklâline kavuşalı beri, Cezayir’de artık pek fazla Hristiyan bulunmuyor. Bu durumda din adamlığınızın maksadı nedir? Binlerce Müslümanı hristiyanlaştıracığınızı mı düşünüyorsunuz?

Zaten çok uzun boylu olan kardinal ince uzun kollarını göğze kaldırıyor:

— Cezayir şehrinin başpiskoposu, Allah Baba değildir. Yüz otuz yıllık “Fransız varlığı” gösterdi ki, şöyle dişe dokunur, yüz kişiyi bile “Hristiyan yapmayı” beceremedik. Hayır! Otuz beş yıldır burada rahiplerimden biri, güneyde bir köyde tek Hristiyan olarak kalakaldı. Başkan Bin Bella okuma yazma seferberliği başlattığı zaman, Arapçayı mükemmel bilen bu yaşlı papaz, bu seferberliğe katılma teklifinde bulundu. (Biliyorsunuz, burada okumayı öğrenmek demek, öncelikle Kur’an’ı okumak demektir.) Kendisine aynen sizin sorduğunuz soruyu sordum: Din adamlığınızın maksadı nedir? Bana şu cevabı verdi: “Belki bu Müslümanlardan bazılarının daha iyi Müslüman olmalarına yardımcı olabilirim.” Böylesi bir rahip, belki de benim en iyi rahiplerimden biridir.

Bu ibretlik konuşmayı Bin Bella’ya naklediyorum, bana kardinalden “o bir aziz” diyerek hürmetle bahsediyor.

Başkan Bin Bella bana Cezayir Fakültesine profesör olarak naklimi istememi teklif ediyor.

— Bu şekilde, düzenli bir biçimde birlikte küçük bir siyasi ufuk turu yapabiliriz.

Teklif beni son derece sevindiriyor. Ne var ki Parti yönetimi bundan pek hazzetmiyor:

— Sen politbüro üyesisin, işin buradadır.

— Doğru, fakat kendisi Cezayir’de ayda sadece bir hafta yahut da üç ayda bir ay geçirecek şekilde derslerimi birleştirmemi kabul ediyor.

“Cezayir’in sosyalizme giden yolu” adlı makalemi yayımlayınca, zamanımın yetersizliğinden ötürü değil de, siyasi sebeplerden dolayı mesele kendiliğinden hâlloldu. Bir “üçüncü” yol. Kendi kendini yönetme (autogestion). Siyasetin bir din boyutunun zarureti... Konuşmam, kim senin hoşuna gitmiyor.

Bu arada, Bin Bella devrildi. M’sila’daki tutukluluk şartları yumuşayıp karısı elyazılarını bana getirene kadar ondan artık hiç haber alamayacaktım.

İleride fikir ayrılıklarımızın bizi asla birbirimizden koparamadığı bir dostluk.

HRİSTİYANLARLA MARKSİSTLER ARASINDA DİYALOG

İşçi Papazlar, uyarıcılarımız (1951-1954)

1952 Mayıs'ında NATO orduları başkomutanı Amerika-lı general Ridgway'in Paris'e gelişine karşı protesto gösterileri yapıldığı günün akşamı, polis dayağından yüzleri gözleri şişmiş bir hâlde iki değerli dost; işçi-papaz Loulou ile Bernard'ı görüyorum.

Bernard bana şöyle diyor:

— Biliyorsun, Dışişleri Bakanlığı, Paris'teki büyükelçisine, o da hemen Roma'ya bilgi verdi. Emniyet Müdürü Baylot'nun raporunun bir kopyası Papa'ya iletildi. Hapı yuttuk. Fakat ayrılmayacağız.

Sıkıntı içinde, fakat inançlarına sımsıkı bağlı bu başı dertte insanlarla Chennevières'deki bahçemde yapılan bu toplantılar, benim için bir dönüm noktası olmuştur.

Mevsim yaz. Çimenlerin üzerine, çember hâlinde uzanmış, yüzleri birbirine yakın ve bedenleriyle büyük bir yıldız oluşturan sekiz veya on kişiyiz.

Onlar sayesinde, toplumda Kilise'nin rolünü tartışmanın ötesinde, din-siyaset ilişkilerinin temel mesele olarak gündeme getirilmesi gerektiğinin yavaş yavaş farkına vardım.

— Sadece vaftiz, nikâh, cenaze olduğunda başvurulun din görevlileri olmak istemiyoruz...

— Kilise'den de ilerde...

— Hayır! Geride kalmış olan Kilise'dir. Papazlar işlerini, acılarını, umutlarını paylaşmak için niçin fabrikaya işçilerle görüşmeye gitmesinler? Ne zamandan beri yapılagelmektedir bu: Taa Tanrı'nın Oğlu, bütün hayatında

insanlara benzemek için, insan bedeniyle ortaya çıktığından beri...

– Normal olmayan, papazın halktan kopuk biri olmasıdır. Nitekim Lâtincem, âyin elbisem, âyin usûlüm, bütün bunlar beni farklı biri yapıyor... Felâketi paylaşmadan sadece uzaktan kendisine acıyarak bakılmasını artık kimse istemiyor.

– Bizler şunu öğrendik: Öncelikle şunu öğrendik ki, işçiler, “kendileriyle ilgilenilen” sadece “yoksul insanlar” değildirler. Aksine, bir canlılık, bir hareketlilik. Canlı bir kuvvettir. Dayanışmalarıyla. Ve mücadeleleriyle. Evet, mücadeleleri: Bir fabrikada geçirdiğimiz altı ayın sonunda, anladık ki “sınıf kavgası”, bir slogan değil, gündelik bir realitedir. Hepsi de bu gündelik gerçeğin içinde: Patron, ustabaşılar, kanunlar, polisler... O hâlde, hayır! Bu şartları kabul etmeleri gerektiğini onlara Kilise söylememeli! Bizler, onlarla birlikte ayağa kalkmanın ve manevî kurtuluşla maddî kurtuluşu birbirinden ayırmanın bir ödev olduğunu öğrendik.

– İyi bir arkadaşım iş esnasında bana, ‘Loulou, sen bizimle gelen öteki papazlar gibi yiğit, yüce gönüllü ve cesur birisin’, dediği zaman içim sızlıyor. Sen bizimle, bizim kadar iyi, hatta belki daha da iyi olacaksın, ama sonra: Vatikan’dan bir emir gelecek ve sen bizi bırakıp gideceksin. Bunu duyduğum zaman –ki sık sık da duyuyoruz–, Kilise’ye sadakatin, günün birinde bir ihanet olarak algılanacağını düşünmekten karnıma sancılar giriyor. İnsanca yeni ilişkiler kurma gayretinin ihanet olarak algılanması...

Onları dinlerken, bir mahallî kilise papazının bana bir gün söylediği şu sözler aklıma geliyor: “Eğer bizler sizin yanınızda değilsek, bu, sizin aşırı devrimci oluşunuzdan değil, tam aksine sizin yeterince devrimci olmayışınızdandır.” Bana nihâî kurtuluştan, ruhun kurtuluşundan söz ediyordu. Sondan bir öncekini ihmal etmek için iyi bir mazeret.

Onlar, başka bir öneri getiriyorlardı: Biz komünistler, insanları ekonomik ve sosyal zincirlerinden kurtarmayı başarır da o noktada durma hevesine kapılırsak, onlar bize “Daha uzağa gitmek lâzım” diyeceklerdi.

Artık bir sınıfa, bir burjuva sınıfına ve Avrupa medeniyetine bağlı olmayacak bir Kilise'nin ötesinde yerlerini alan bu din adamları, kendi hareketimizin ve gerçek evrenselliğin, inançların manevî boyutunun bilincini edinmemize yardımcı oluyorlar.

Toplantıları boyunca, onlar tecrübelerini birbirlerine aktarırken, ben notlar alarak, sekreterlik yapıyorum. Loulou aldığım notların bir özetini tenkitlerimle birlikte kendisine göndermemi istiyor. Ben derhal cevap veriyorum:

“Azizim Loulou...”

Kardinal Feltin'in mektubumdan nasıl haberdar olduğunu bilmiyorum. Loulou, Peder Feltin'in kendisini nasıl toplantıya çağırdığını ve “fırçaladığını” anlattı:

— Bakınız baş rahip efendi, eğer işçi papazların bir din adamına ihtiyaçları var idiyse, Garaudy'den başka birini seçebilirlerdi.

O sıralar ben merkez komitesi üyesiydim.

Kardinaller Liénart, Gerlier ve Feltin daha da kötü şeyler olmasını önlemek için Roma'ya gittiler. Orada soğuk karşılandılar. Komünizm tehlikesiyle aklını bozmuş bir engizisyoncu olan Kardinal Ottaviani, işçi papazlara 1 Mart 1954 tarihi itibarıyla faaliyetlerine son vermelerini emreden bir ültimatoma hazırıyor.

Bunun üzerine, imanı hayatının amacı yapmaya çalışanlara karşı, darbeler yağmur gibi yağıyor. *Théologie du travail / Çalışma İlahiyatı* adlı eserinde, “Ben ne kadar çalışkansam, Allah da o kadar çok yaratandır” ve *Théologie de la matière / Maddenin İlahiyatı* kitabında da “İşçi, o hâliyle, İncil'in müşterisidir” diye yazma cesaretini göstermiş olan değerli Dominiken ilâhiyatçı Peder Chenu, her türlü kural çiğnenerek, Paris bölge başkanlığındaki görevlerinden alınıp uzak bir manastıra sürüldü. Peder Congar'a da benzer yaptırımlar uygulandı.

François Mauriac, 16 Şubat 1954 tarihli *Figaro*'da, böyle bir tedbirin “bir katedrali dinamitlemeye eşdeğer” olduğunu yazıyor.

İşçi papazların hemen hepsi (120'sinden 100'ü aşkını), hiyerarşiye itaatlerinin çok üstünde olan Hz. İsa'ya sadakat göstererek, işlerinin başında kalıyorlar. Bernard Pa-

ris bölgesi maden işçilerinin CGT sendikasının sekreteri olacaktır, Loulou da Komünist Partisi üyesi.

Kendisi uzaktan geliyor. Beaupreau Papaz Mektebinde, yemekhanede, Vendée askerî şeflerinin portrelerinin gururla sergilendiğini anlattı. Neticede müthiş katı bir komünist olup çıktı. Bir gün kendisine şöyle takıldım: “Sen Barbarlar dine döndürmek için gelmiştin. Barbarlar seni dinden döndürdüler. Fakat sen Parti’de isyankâr biri olarak kaldın.”

Eğer Kilise bu yolda devam ederse, Franco, sosyalizme karşı olan Hristiyan Demokrat partiler ve Avrupa Savunma Birliği ortadan kalktıktan sonra, kendisinden geriye ne kalacak?

İşçi papazlarla birlikte reddedilip dışlanmış olan şey, sosyal bir sınıftan ziyade, asıl işçinin vicdanı olmuştur.

Şaşılabilecek bir şey, tam da o sırada devâsa bir propagandanın Abbé Pierre’in (kurduğu hayır) eseri lehinde yapıyor olmasıdır. Aslında şaşmamak gerekti, zira hayır işleri, Kilise için tehlike arz etmiyor.

İşçi papazlar tecrübesi gösterdi ki, geleceği seven herkes arasında diyalog mümkündür.

Bu yeni umut beni 1959’da, çağdaş düşüncenin büyük akımları olan Varoluşçuluk, Katolik felsefesi ve Marksizm toplu bakış niteliğindeki *Perspectives de l’homme / İnsanın Bakış Açıları* adlı eserimi yazmaya sevketti.

Bir diyalog başlatmak için, dünya görüşlerini tenkit ettiğim yazarlardan tenkitlerime karşı itirazlarını bana göndermelerini talep ediyorum. Takdir hakkını okuyucuya bırakmak için son sözü muarızlarıma bırakıp, cevap vermeyeceğim vaadinde bulunuyorum.

Varoluşçuluk hakkındaki bölümün sonunda Sartre’in sert cevabını, ardından Katolik düşüncesi hakkında Gabriel Marcel, Jean Lacroix ile iki Teilhardcı olan Claude Cuénot ile Claude Tresmontant’ın cevaplarını yayınlıyorum. Diyalog doğmuştur.

Teilhardcı

İki Marksist ile Peder Teilhard de Chardin’in iki Katolik öğrencisi arasındaki 1959’da Mutualité’de Vercors baş-

kanlığında, büyük tartışmayla, ben bu diyalogu derhal halka açıyorum. Toplantıya Katolik, komünist veya gelecek beklentisi içinde olan, aynı tarihî ihtiyacı duyan binlerce genç katılıyor.

Teilhard de Chardin'in eseri, Hristiyanlıkla Marksizm arasında tabii bir buluşma noktasıdır. Bu büyük fosilbilimci, Pekin yakınlarındaki kazılarında, en gelişmiş memeliler ile insan arasında ara halkalardan biri olan sinanthrope'ü keşfetti.

Teilhard de Chardin kendi dünya görüşünü genelleştirilmiş bir evrimcilik üzerine kuruyor. Dönüşümcülüğü (transformisme), maddenin oluşumundan ve artan karmaşıklığından hareketle hayatın altına koyuyor ve üstüne de insanlık tarihinin şu en yüce hedefini yerleştiriyor: Allah insanı yaratır.

Onun tezi, üstün olanı aşağı olana ve insanı maymuna indirgemeye çalışan bayağı, bilimi putlaştırıcı evrimciliğin zıttıdır. Teilhard, entropinin aşağıya doğru inen sapmalarını değil de, insanı ilâhî gayelere doğru yükselten hareketi öne çıkararak bu hareketi tersine çeviriyor.

Henüz belli belirsiz bir şekilde hissediyorum ki, Peder Teilhard de Chardin'in, başka bir alanda, yani bilim alanında yöneldiği istikamet, işçi papazların toplum alanındakiyle aynıdır. O maddenin içine ruhu yerleştiriyor, tıpkı onların insan yığınları içine Hz. İsa'nın çağrısını yerleştirdikleri gibi. Allah'a doğru gitmek, insanın ne maddeye, ne de dünyaya sırt çevirmesini gerektirir.

Kilise artık bu çifte çağrıyla durmadan etkilenmeye, kendi içinde bunu derinlemesine irdelemeye devam edecek. Acaba ben, Partimde benzer bir arzuyu kamçılatabilecek miyim?

Dünya görüşlerimizdeki farklılık giderilmese de hissettiğim tarihî bir zaruret var: Diyalog yoluyla müşterek gayelerimizin (–en azından sondan bir önceki gayelerimizin–) bilincine varılması ve insanın hak ettiği yere yükselmesi için müşterek bir uygulama yolu bulmamız gerek.

Teilhard de Chardin'in mesajı benim için bir görüşün ötesinde bir şeydir: O bir yüzdür. Bir sevgidir. Bir müjdedir. Hristiyanlar ile Marksistler'in, umutlarını paylaştıkları ilk günden beri, bütün eserlerini yayımladığı Peder

Teilhard'ın ateşli bir savunucusu olan bayan Jeanne Mortier'ye sık sık gidiyorum. Bana, yobazların şimşeklerini üzerine çekmemek için, henüz yayımlanmamış, olay yaratacak metinleri gösteriyor.

Onun evinde, pederin başka ateşli tilmizleriyle karşılaşıyorum. Bayan Renée-Marie, Londra'da, İngiltere ve İrlanda'daki Teilhard de Chardin Dostları Derneği'nin kurucusu ve yöneticisi, derneğin başkanı, Cambridge'in büyük biyoloji bilgini Joseph Needham. Benden başkan yardımcılarından biri olmamı istiyor. (Yirmi beş yıl oldu, hâlâ başkan yardımcısıyım.)

Bu vakıf, daha şimdiden onun paradoksal dileğinin bir zaferidir. Zira Renée-Marie Almandır. Annesi Yahudi olduğu için, Hitler zamanında sürgüne gitmek zorunda kalmış. Naziler tarafından görevinden alınan Baviera Akademisi'nin Başkanı olan babası, güven içinde olması için, onu çok küçük yaşta Brezilya'ya göndermiş. Alman, Yahudi asıllı, ama Katolikliği seçmiş olan Renée-Marie, Anglikan mezhebindeki bir İngiltere'de güçlü bir Teilhard hareketi meydana getiriyor...

On yıl boyunca bu kadın, Münih'ten Londra'ya, Salzburg'dan Herren Chiemsee'ye, Marienbad'a kadar bizim Hristiyan-Marksist diyaloglarımızın ruhu oluyor. Benim Hz. İsa'nın Marksizme getirebileceği ruhi açılımlarla ilgili tutkulu beklentime bir çehre kazandırıyor.

Her iki tarafın yobazlarının akim bırakmak istedikleri bu teşebbüsümüzün henüz kırılğan yanları var. Bu yüzden çok tedirginim. Ertesi gün gireceğimiz tartışmalarda güçlü olmam için beni sakinleştirip rahatlatmaya çalışıyor.

Beni üzerleri bembeyaz karla örtülü köknarlar, geniş tarlalar arasından yılankavi kıvrılan bir yoldan, Tyrol'ün tam ortasındaki etrafı tepelerle çevrili ahşap dağ evine götürüyor.

Bana şarap koyuyor, şaraptan da öte birşeyi: Atardamarlarımızda mayalanan, coşup kabaran şeyi. Gaybın, manevî âlemin şarabını.

Diyor ki:

– Yarınki diyalog, ilâhiyatın ve nazmın sınırlarında olacak. Yani, Teilhard'ın insanlık destanının şiiri. Bu ha-

reketi, bu sürekliliği, bu yükselişi, bu sınırları aşıp öteye geçmeyi yaşayacaksınız.

O konuşurken ben, kelimelerin ötesine taştan şu derin şarkıyı dinliyorum: İnsanları canlandıran, yükselterek Allah yoluna fırlatan sevgiyle maddenin ve bedenın yüceltilişini (süblimasyonunu)...

Rüzgârda savrulan kestane rengi saçları, şala sarınmış o incecik silüetiyle ilâhî bir güçle göğe yükselir gibi duran Toledo misafirhanesindeki El Greco'nun Merzem Ana tablosunu hatırlatıyor bana. Göz kapakları, çok küçük harfleri okumak için yaptığımız gibi, zaman zaman mor menevişli gözlerinin üzerinde büzüşüyor. O zaman bakışı âdeta içime işliyor. Vücudumun her zerresi heyecandan, demir tozlarının mıknaatıyla çekilmesi gibi titriyor.

O burada. İnsani aşktan ilâhî aşka bu Teilhardcı geçiş, bu devamlılık, maddenin ayıricılığına karşı aşkın bu yüceliğinin canlı misali.

Onu dinlerken zihnimden Teilhard'ın iffet ilâhîsi geçiyor: Allah'a doğru yükselen topyekûn varlığın erkek ve kadından oluşan iki parçası, kâinatın bütünleyici iki kutbu...

İnsanı esir eden ihtiraslar vardır, insana hürriyet kazandıran tutkular vardır; insanı zillete düşüren sevgiler vardır ve insanı yücelten, bir başka evrenin eşliğine ulaştıran aşklar vardır.

Su bazen taşıp yıkıcı olur, ateş de arasına yakar yok eder, amenna, ama insan bunları hiç egemenliği altına almadı mı?

Derken Renée-Marie sustu.

Eminim, düşüncelerimiz ve düşlerimiz aynı manevî yolları takip ettiler. Bu düşünce ve düşler, Teilhard'ın vardığı sonuçta buluşuyorlar ve ben bunu ona bir şiir gibi fısıldıyorum:

"Rüzgârlardan, gelgitlerden, belki de yerçekiminden sonra, bir gün, sevginin engin enerjisini de Allah için yakalayacağız. O zaman insan tarihte ikinci defa ateşi elde etmiş olacak."

Sevilen kadında hayatın bir başka boyutu, mutlakın bir yüzü kendisini gösteriyor. Bir ilâhî tecelli.

Dünya ancak başka birinin gözlerinde okunur. Bu okumada her şey imge, anlam, şiir olur.

Nymphenbourg parkında Renée-Marie bana çocukluğunu ve adının nereden geldiğini anlattı.

— Babam Rainer Maria Rilke'nin çok yakın arkadaşıydı. Ben çok küçükken Rilke beni dizlerinde hoplatırdı. Babam bana arkadaşının adını koydu: Rainer Maria, Renée-Marie oldu.

Bana onun şiirlerinden okudu.

— Partinin senin şiir kanatlarını budamasından korkarım.

Yahudi geçmişinden Çıkış* ve kopuş dönemini ermişce ifadelerle yâd ediyor.

Kulağıma Rilke'yi fısıldıyor:

*Sen ancak ölçsüz olana inanırsın,
Ve sadece kalabalık içinde yalnızsın.*

Münih Modern Sanat Müzesi'nde Daumier'in *Don Kişot*'u beni büyülüyor. Bu tabloda ve Renée-Marie'nin bakışında, kaderimi görüyorum. Bu küçük tabloda ışık, renk, çizgi, kompozisyon, her şey şövalyenin eğilimini, sorumluluğunu duyduğu dünyaya karşı tavrını dile getiriyor. Şövalyenin etrafındaki her şey dağılıyor veya yok oluyor... Sadece, doğmakta olan şeyin iradî, etkili baskısı varlığını kendisinde devam ettiriyor. Bozulan bir evrende, bir kuvvetler ağı kuruluyor. Asabî, ihtilâçlı bir arabesk nakış, Don Kişot'u, atını, mızrağını, aldıkları yolun her kıvrımında takip ediyor ve âdeta ilâhî bir meltemle kendisiyle birlikte bizi de göklere yükseltiyor.

Tren gardan ayrılıyor, tıpkı hayatlarımız gibi. Kendisine bağıra bağıra Varhaeren'in "Sevinç" şiirini okuyorum.

Renée-Marie, hayatımın sorusuna cevap mısın sen? Beni çağıran hayal ve çehre mi, yoksa beni tutsak eden idol müsün sen?

İyi ki bir okyanus ayırıyor bizi. Hayallerimiz onu aşabilse de...

* Yazar burada ve başka yerlerde "çıkış"a çifte anlam yükleyerek Tevrat'ın İsrailoğullarının Mısır'dan ayrılışını da anlatan Çıkış bölümüne de imada bulunuyor, çev.

Kruşçevci Tanrıtanımazlıkla Çatışma (1964)

Kurumların ağırlığını hissetmekte gecikmiyorum. 18 Mart 1965'te, *Témoignage chrétien / Hristiyan Şahitliği*, makalelerimden birini yayımlıyor. Başlığı şu umudu dile getiriyor: "Marksistler olarak bizim mücadelemiz, insan için mücadeledir." Bunu Peder Jolif'in heyecan verici bir yazısı takip ediyor: "Allah aşkının boyutlarını görünür kılabacak bir şafak doğuyor."

Fransız başpiskoposluğu, makalemin yayınlanmış olmasından dolayı *Témoignage chrétien / Hristiyan Şahitliği* dergisine bir kınama gönderiyor.

Yönettiğim *Cahiers du communisme / Komünizm Defterleri*'nde şunu yazıyorum: "Aziz Augustin, Azize Thérèse d'Avila veya Pascal Marksizme yabancı olsalardı, Marksizm yoksullaşır."

Maurice Thorez beni yanına çağırıyor ve bana iyi yoldaşlardan gelen otuz yedi protesto mektubunu gösteriyor.

— Kilise'nin politikasına hedef olmuş eski militanlarımızın tepkilerini anla. Bu açılım yerindedir. Ama üslubuna dikkat et.

Din meselesinde, Maurice'ten kusursuz bir destek almama karşılık, zamanın Sovyet yöneticilerinden aynı şeyi görmüyorum.

Onların dinle ilgili sorular karşısındaki mutlak sağır-lıkları, ideolojik meselelerde Kruşçev'in sözcüsü olan İliçev'in 1964'teki açıklamasında ifade edilmiş oluyor.

Bu beyanatın metni Fransa'da (komünistlerin yayın organı) *L'Humanité / İnsanlık* gazetesinde en ufak bir çekince konmadan yayımlandı. Açıklamanın temel tezi şu: Din, varlığını sürdürdüğü müddetçe komünizmi kurmak mümkün değildir. Bu demecin anlamı ise, din aleyhtarı kampanyaya yeniden dönülüyor demek.

Tam bu sırada, Paris'in ardından Lyon'da da düzenlediğim "Marksist Düşünce Haftası" yapılıyor.

Bu çerçevede yapılan fikir tartışmasında Arbresleli bir Dominiken papazı olan Lyon Katolik Fakültesi'nde profesör Peder Jolif, İliçev'in sözlerini aktarıyor ve bana bunları tasvip edip etmediğimi soruyor. Cevabım hazır:

"İliçev'in tezi, teorik bakımdan, Marksizmle tam bir çelişki içindedir. Bizim için olduğu gibi Marks için de

asıl problem, her şeyden önce bütün siyasî, içtimai, iktisadî yabancılaşıma, sapma (emek sömürüsü, dâhilî dayatmalar ve sömürgeci zulümler, savaşın kaynakları olan ırkçı manevralar...) türleriyle savaşmaktır.

Bir tanrıtanımaz, dinin de diğerleri meyanında ve onları yansıtan bir yabancılaşıma olduğunu ve bu yüzden diğerleri gibi yok olup gideceğini düşünebilir.

Bir mümin de, dinin sapkın şekillerinin gerçekten de var olduğunu, fakat bu sapsmaların kayboluşunun kendi dinini yok etmeyeceğini düşünebilir. Çünkü bu kayboluş, dinin sapsmış (ses çıkarmama, teslimiyet veya dahası hak-sızlık veya baskıyla işbirliği etme, iktidarlarla suç ortaklığı etme "Konstantinizm"i, konformizm, ritüalizm, dogmatizm... gibi) şekillerinden asıl dini arındıracaktır.

Uzun sözün kısası: Hristiyanlarla komünistler bu sapsmalara karşı birlikte mücadele edebilirler."

Beyanatımın yankısı hayli büyük oluyor, zira ben bir "kardeş parti"nin bir yöneticisi (o sıralar politbüro üyesiyim) olarak, komünist hareketin tarihinde ilk defa Sovyet yönetiminin takındığı bir tavrı benimsemiyor ve kamuoyu önünde tenkit ediyorum.

Le Monde / Dünya gazetesi ile Informations catholiques internationales / Uluslararası Katolik Haberleri beyanatımı tam metin hâlinde yayımlıyor. Bütün basın bundan söz ediyor.

Demecimin tasvip edilmediğini ilân eden Fransız politbürosunun uyarı cezası hazır. Maurice Thorez, o sırada, Antibes'de Fernand-Léger Müzesinde, nekahet dönemini geçiriyor. Ona bilgi vermeye bizzat gidiyorum.

— Demecin, belki "İtalyanvari" (Maurice, Togliatti'yi hiç sevmezdi) biraz fazla şaşırtıcı, fakat esasına bakılırsa, sen haklısın. Sovyet dostlarımız bize en büyük hak-sızlığı yapan böyle budalaca sözler etti diye üzölmek zorunda değiliz.

Onun müdahalesi sayesinde, *L'Humanité*'de yayınlanacak açık bir ihtardan kurtuluyorum.

Lyon'da düzenlenen o tartışmalı akşam toplantısında söylediklerimden dolayı müthiş bir gerginlik doğdu. Sözlerim, dinleyiciler arasında büyük çalkantılara sebep oldu: Bazı yoldaşlarımda büyük üzüntüye yol açarken birço-

ğunu rahatlatmıştı. Peder Jolif'in düşüncemi kardeşçe karşılaması, Hristiyan dinleyicilerle kimilerinin canını sıktı, kimilerini son derecede coşturdu. O akşam, pederin de, benim de çilem bitmek bilmedi. İliçev'in "infazı"nın ardından, nükleer tehlike karşısında komünistlere ve Hristiyanlara düşen ortak sorumluluklar üzerinde duruyor ve bugün nev-i beşerin bir yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğuna dikkat çekiyorum.

Salonun en arkasından, bir rahibe ayağa kalkıyor ve doğrudan ilâhiyatçıya sesleniyor:

– Aziz Peder, Garaudy'nin biraz önce söylediğini kabul edebilir misiniz? Yani, Yaradan, Kendi Yarattığını, insanın mahvetmesine müsaade eder mi?

Peder ayağa kalkıyor. Yüzü, giydiği Dominiken cübbesi kadar beyaz bir katedral sessizliği içinde şunları söylüyor:

– Evet, rahibe hanım, Allah'ın insana verdiği hürriyet o noktaya kadar gidebilir.

"Aforozdan Diyaloga":

Büyük "Verme ve Alma Buluşmaları"

Papa XXIII. Jean'ın o peygamberce kaleme aldığı *Pacem in Terris / Yeryüzünde Barış* (1962) genelgesinden sonra ve konsil toplantıları devam ederken iki tarafın aşırı "uç"larıyla başlatılmış olan diyalogumuz müesseseseleşiyor ve dünya çapında bir nitelik kazanıyor.

Viyana başpiskoposluğunda Avusturya başrahibi (Konsil tarafından inançsızlar için oluşturulan Komisyon görevlisi) kardinal Koenig ile buluşuyorum. Teşebbüsümüzün tarihi açıdan ne kadar elzem olduğunu anlıyor ve işimizi kolaylaştırıyor.

Böylece, Peder Kellner'in harekete geçirdiği *Paulus Gesellschaft* (Aziz Pavlus Cemaati)'nin yardımıyla, 1963'te Salzburg'da, ilk milletlerarası toplantıyı düzenleyebiliyorum.

Toplantıya, konsildeki önemli uzmanlardan bir Alman Cizvit olan ilâhiyatçı Karl Rahner; en pervasız Protestan düşünürlerden biri olan Jürgen Moltmann; Roma Salésienne Üniversitesi profesörü Peder Girardi; İspanya'da Franko'ya karşı Direniş'in en büyük ilâhiyatçılarından

Peder Gonzalez Ruiz; Çekoslovak Kilisesinin öncü siması papaz Hromadka katılıyor.

Biz, İtalya, İspanya ve Fransa Komünist Partileri merkez üyesi üç komünistiz.

Bu toplantıda, herkes kendi hayatını ve inancını ortaya koydu.

Ben Marksizmi, dört dörtlük insan projesinin gerçekleştirilmesi yolundaki tarihi girişimin metodolojisi olarak tarif ettiğimde Peder Rahner polemik yorumlarla tartışmanın seviyesini düşürmüyor. En yüce maksadı benimseyerek, projenin perspektifinde yerini alıyor: İnsan, diyor, ilâhiyatın biricik konusudur.

İspanyol ilâhiyatçı Gonzales Ruiz ekliyor: “Allah’a gitmek için dünyayı terketmek gerekmez. Allah’ı dünyanın sinesinde bulmak gerekir... İman ve Allah’ın inayeti, Promete’nin efsanevi büyüklüğünü gölgeleyen gaspçılar değildir... Promete’nin Hristiyan takvimine yeniden dâhil edilmesi gerekir.”

Karl Rahner, Hristiyanlığı “geleceğin mutlak dini” diye tarif ediyor. Yani, beşerî bir projeye mutlak bir kemaletin müteâl (aşkın) çağrısını sadece onun hamlesi yapabilir. Demek ki, sadece tarihi iyi kavramış insan, tarihin anlamı konusunda sentez yapabilir ve onu aşacak adımı da atabilir.

Hristiyan inancı, bir yeryüzü devletinin hiçbir şekliyle ihtilâfa düşemez. Fakat kendini o devlet şekline de indirgeyemez. Kesin talep ve titizlik bağlamında onu izafileştirir. Rahner, Marksistlerin geleceğe yönelişlerinin, kendileri farkında olmasalar bile, Allah’ın bize sorduğu ve Hristiyanlığın cevapladığı soruyu içerdiğine dikkat çekerek konuşmasını tamamlıyor:

– Siz bu imanı bir yabancılaşılmaya indirgeyemezsiniz.

– Aziz peder, yabancılaşıma sorunun değil, cevabın içinde. Allah’ın (yoldaşlarım ona Allah demeseler de) bize sorduğu soru, insan imanının o dogmatik kendi kendine yeterlilikle hayatiyetini kaybetmesini engelleyen bizdeki bu açık yürekliliktir.

Sözlerimi şöyle tamamlıyorum:

– İnsanın istikbaldeki varlığına, Peder Rahner’in dediği gibi, “mutlak geleceği”ne doğru ilerleyip kendisini aş-

ması için, Marksizmin bu sonsuzluk boyutunu içermesi gerekiyor.

Sonraki buluşma, Eylül 1965'te, Herren Chiemsee'de ve bir sonraki de, Din İşleri Bakanı Bayan Kadleçova ve papaz Hromadka sayesinde, 1967'de Çekoslovakya'da, Marienbad'da gerçekleştirildi.

Jürgen Moltmann Marienbad'da diyalogun yeni bir safhasını başlatıyor. Tübingen Üniversitesi'ndeki Marksist meslektaşı Ernst Bloch ile kardeşçe bir polemğin sonunda ortaya çıkan *Théologie de l'espérance / Umutun İlâhiyatı* kitabını yeni yayımlamış bulunuyor. Bloch, *Principe espérance / Umut İlkesi* eserinde ve Thomas Munzer, *premier théologien de la Révolution / Devrimin İlk İlâhiyatçısı Thomas Munzer* kitabında, Avrupa'daki devrimci umudun Hristiyan kökenlerini ortaya çıkarmış ve Marksizme Hristiyan uhreviliğinin kapısını açmıştı.

Moltmann şöyle diyor:

– Umudun Tanrısı, tarihî umudu olmayan bir Hristiyanlıkla, Hristiyanlığı olmayan bir tarihî umudu karşı karşıya getirmez. Dünya henüz kemale ermemiştir. Hristiyanlığın umudu, dirilişin, Aziz Pavlus'un dediği gibi “ölüleri diriltten ve var olmayanı Varlık'a çağırın” Allah'a sadakatın umududur.

Dirilişi düşünme ve yaşama konusunda Jürgen Moltmann'a neler borçlu olduğumun muhasebesini yapıyorum.

İman, Hz. İsa'nın dirilişinin pozitivist tarih ve bilim açısından, organik maddenin yeniden oluşumunun kimyasal bir tepkimesi gibi bir “olay” olduğuna inanmak değildir, bu dirilişin mümkün olduğuna inanmaktır.

İman, imkânsızın tasdikidir ki tarih bu tasdikle imkân dâhilinde olan herşeye açılır.

İmanın bir manası da, geleceğimizin geçmişin uzantısı olmadığıdır. Söz konusu olan, dirilişi pozitivist bir tarih yapısı içine dâhil etmek değil, aksine tarihi, diriliş perspektifi içinde algılamaktır.

İnsan ölmek için değil, başlamak için doğdu. Hayatını, her dem yeniden doğan bir şiir gibi yaşamak için.

Böylesi bir buluşmanın Doğu bloku bir ülkede, 1967'de Çekoslovakya'da gerçekleşebilmiş olması, Molt-

mann için çok yüce bir anlam taşıyor. Yirmi yıl sonra bana şöyle yazacaktır: “Marienbad buluşması, benim için hayatımın en harikulâde şansı oldu. Bizler bütün Avrupa’da Hristiyanlıkla sosyalizm arasında muhteşem bir tarihi ittifakı başardık. Ernst Bloch’a ve şahsınıza çok şey borçluyum, size verebileceklerimden daha çok şey...”

Umudun -II. Vatikan Konsili umudu gibi Prag ilkbaharı umudunun da- ötesinde, bütün bozgunların da ötesinde, hiç kimsenin unutamayacağı bir bilinçlenme gerçekleşti. Yalnızca Katolikler için değil, geleceği seven herkes için. Konsil, işçi papazlardan, Teilhard de Chardin’den, ilk diyaloglarımızdan beri ortak hayalimiz olan geleceğe bu kapıyı açıyor.

Konsil’in önemli belgesi, manidar bir şekilde, *Gaudium et spes* (“Sevinç ve Umut”) adını taşıyor.

Biz bunu diyaloglarımızın taçlandırılması olarak değerlendirdik.

Bu belge kendi içinde belli ifadeler hâlinde bir değişimin vadini taşıyor. Biz bu ifadelerde Peder Chenu, Peder Rahner, Peder Congar gibi muhataplarımızın en yüreklilerinin ruhunu görüyoruz:

“İnananlar ve inanmayanlar şu nokta üzerinde mutabıktırlar: Yeryüzündeki her şey, merkezde olduğu gibi zirvede de yani tepeden tırnağa, insana göre düzenlenmelidir... Ahiret umudu, yeryüzü vazifelerinin önemini azaltmaz, aksine bunların yeni gerekçelerle yerine getirilmesine daha büyük katkıda bulunur...

İnsan dehası ve cesaretinin kazanımlarını, Allah’ın gücüne zıtmış gibi göstermek ve bu akıllı yaratığı Yardan’a bir çeşit rakip gibi görmek şöyle dursun, Hristiyanlar tam aksine, insanoğlunun zaferlerinin ilâhî azametinin bir işareti ve O’nun izah edilemeyen hikmetinin bir neticesi olduğundan emindirler.”

Jacques Madaule bu metin hakkında bana “Bu, Peder Teilhard’ın zaferidir” diyor.

Yeryüzü gerçeklerinin muhtariyetinin bu muhteşem kabulü, Hristiyanları “yeryüzü hükümranlığında ilâhî kânauna uymak” için gayrete çağırarak, bütün alanı insanın sorumluluğuna bırakan, bir anlamda, yeryüzü hükümranlığı ile gökyüzü hükümranlığının bu etkileşimi, Kilise ile

dünya arasındaki münasebetlerin köklü bir tersyüz edilmesini oluşturuyor. “Konstantinizm”in sonu mudur bu?

Uzman olarak *Gaudium et Spes*’in vücuda getirilişinin en önemli sorumlularından biri olan Peder Chenu, Kilise’nin bu sözde “sosyal doktrin”inin (bu ifade önce metinden çıkarılmış ve metnin resmen yayımlanışından sonra Konsil sekreterliğince tekrar metne sokulmuştur) bu tersine çevrilişinin altını çiziyor:

“Kilise’nin sosyal doktrini, dünyanın düzenini sağlayan kanunları ezelde takdir edip koymuş, insanoğlunun az çok edilgen itaatinin sosyal istikrarı ve otoriteyi temin ettiği şaşmaz inayetiyle hükmeden bir Allah anlayışına dayanır...” Ve Peder Chenu ekliyor: “Ezilenlerin kurtarıcı (Mesihçi) beklentilerinden yola çıkan kurtuluş ilâhiyatçıları ise, ‘sosyal doktrin’ hakkında yazılanları dayanak saymıyorlar.”

Artık Kilise, tarihin üstünde yer alıp, insanların kaderini tayin etmiyordu; kanun “aşağıdan”, insan hamurundan; insan dayanışmalarının, mücadelelerinin eseri olan ayaklanmaların hamurundan doğuyordu.

Lâtin Amerika’daki ve Afrika’daki kurtuluş ilâhiyatçıları, bu hayat filizini geliştirip büyütecekler. Konsil’in serbest bırakmış olduğu o zümrüdü anka, kanatlarını yola mayaya çalışan Papalık hiyerarşisine toslayacak.

Ne var ki, hiçbir gelecek korkusu, II. Vatikan Konsilinin umutlarını yeniden kafese koyamayacak.

Peder Chenu’nün dediği gibi, maalesef çok gecikmiş olan Konsil’in sona ermesinden de önce, *De l’anathème au dialogue (Un marxiste s’adresse au concile)* Aforozdan Diyaloga (Bir Marksist Konsile Sesleniyor) adlı kitabımda, Kilise için tarihî bir dönüm noktası olan çağa ayak uydurmasını bütün kurumlardan beklediğimiz yumuşamanın bir örneği olarak, kaydetmeye çalışıyorum. Kitabım on dile çevriliyor ve salt müteâlliliğin (aşkınlığın) anlamı üzerinde tefekküre yol açıyor. Peder Cottier, 1967’de yayımlanan *Chrétiens et Marxistes. Dialogue avec Roger Garaudy / Hristiyanlar ve Marksistler. Roger Garaudy ile Diyalog* eserinde, benim kitabımın “geniş bir yankı bulduğunu” ve Fransız Komünist Partisi’nde “11-13 Mart 1966 tarihlerinde, Argenteuil merkez komitesinin ideolo-

ji ve kültür meseleleri hakkındaki kararını büyük ölçüde etkilediğini" ifade ediyor. Bundan iyisi can sağlığı. O kararı, Aragon ile ben kaleme almıştık.

Peder Cottier o kitabında, eserim hakkında Amerikalı Russel Norris'in Filadelfiya'da yayımlanan *Transcendence and futurity: Dialogue with Roger Garaudy / Müteâlilik ve İstikbal: Roger Garaudy ile Diyalog*; Katalan Cizvit Peder Matabosch'un *Roger Garaudy et la construction de l'homme / Roger Garaudy ve İnsanın İnşası*; Hollandalı Bob van Gessen'in *Garaudy et le matérialisme chrétien / Garaudy ve Hristiyan Materyalizmi*; ayrıca daha sonra Mısırlı Assavî ve Şeref'in *Garaudy et l'Islam / Garaudy ve İslâm* gibi birçok tezde bana yöneltilecek bütün belli başlı itirazları özetliyor.

Padoue Üniversitesinden Zaire'nin Lovanium'una kadar bütün bunlar, bin civarında genç İtalyan Katolik miltan önünde, Fiesole manastırının baş rahibi Peder Balducci ile Assise'deki dostane görüşmede cevaplandırma-ya çalıştığım soruların aynısı.

Bir prensipten yola çıkarak diyalogu, seçmeciliğe (éclectisme) başvurmadan yürütmek için, müteâliliği (aşkınlığı) anlaşılmaz hâle getiren düalizmlerden "ayıklama"da bana göre umudun şu üç postulatı zaruridir:

1. Müteâlilik postulatı: Mümkün, gerçeğin bir parçasını oluşturur. İnsan, daima kendisini oluşturan şartların bütününden başka ve daha fazla bir şeydir; o yüzden de devrimci proje ne geçmişten, ne de şimdiki zamandan çıkarılabilir.

2. Peygamber postulatı: İnsan, gelecekte yani sondan hareketle şimdiki zamanın içinde hüküm veren ve hareket eden bir varlıktır. Bu, bütün determinizmler ve sapmalardan kopmanın ve her projeyi ve her tarihî uygulamayı izafeleştirmenin postulatıdır.

3. Ahiret postulatı: Dirilişin postulatı. Hz. İsa'nın dirilişi ve bizim dirilişimiz. Bunun anlamı, bir ferdin ölümlü hayata geri dönmesi değil, ruhumuzun sürekli yenilenerek hayattaki başarılarından hareketle değil de, tam aksine küçük "ben" (nefs) ölümünün ötesinden yola çıkarak, yani onu hayatımızı aşan ve ona bir anlam veren bir bütünlüğün içine oturtarak değerlendirme yapma çağrısıdır.

Yaratıcı eyleme katıldığı zaman müteâlilik (aşkınlık) sadece mecburiyetin şuuru değil hürriyetin de diğer adı olur.

Allah'ın müteâliliğinin insana yansması, sanattaki yaratıcılıktan ilmi buluşa, aşktan devrime kadar bütün şekilleriyle yaratma tecrübesidir.

Ortaya bir eser koyan hiç kimse, Allah'ı inkâr edemez, tam aksine O'nun varlığını hisseder. Bunu söylemese bile... Çünkü Allah orada, karşısında hazır ve nazırdır. Tarih içinde ve insanların hayatında yeni bir şey zuhur etmektedir.

Devrimin, sanat gibi, gerçekçilikten çok müteâliliğe ihtiyacı vardır.

Tartışmadan sonra, işte Assise kilisesinde, Peder Balducci ile birlikte Giotto fresklerinin önündeyiz. Freskler, şairane yeni bir ifadeyle, Aziz François'nın mahviyetkâr hâllerinin destanını canlandırıyor. İnsanın ve beşerî özellikler içeren ilâhiliğin ebedî dönüşümünü, tıpkı kaynağındaki gibi, müşahhas bir şekilde doğrudan yaşıyoruz: Freskte her şey, insan, insanın dramı ve insanın umudu üzerine odaklanıyor. Nitekim şurada kaya, kucak açan bir yuva gibi çukurlaşıyor; orada, tepenin kıvrımları yün abadan yapılmış keşiş cübbesinin hareketini, rengine varıncaya kadar yansıtıyor. Dante'nin şiirinde olduğu gibi, ilâhî olanla insanî olan, manzara ve ruh, müteâl ve mündemiç (aşkın ve içkin), tabiat ve Allah tarafından insana kucak açışta birleşip uzlaşmıştır. İlâhî inayet, tabiatla çatışmak şöyle dursun, ona bütün boyutlarını kazandırıyor ve onu mükemmelliğe davet ediyor.

Missouri'de İdeolojik Bir Kovboy Filmi (1966)

Hep yeniden doğan ve hep tehdit altındaki âhenk.

Amerika'ya yaptığım bir seyahatte yaşadığım hâdiseler, beni yaralıyor ve tehditlere maruz bırakıyor. Salzburg, Herren Chiemsee, Marienbad'da gördüğüm onca hüsnû-kabulden sonra bu şok korkunç.

Rektörlüğünü Cizvit papazı Peder Reinert'in yaptığı Missouri'deki Saint-Louis Üniversitesinin öğrencileri tarafından davet ediliyorum.

Havaalanından itibaren kovboyculuk başlıyor: Yirmi beş arabayla gelmiş öğrenciler bir o kadar da polis var. Öğrenci başkanı bana bir kucak dolusu gazete ve yırtıl-

miş afiş getiriyor. Amerikan Lejyonu (Amerikan Eski Muharipler Derneği), gelişimi engellemek için seferber olmuş. Afişleri bağıyor: *The top red will not speak*. Kızıl yönetici konuşmayacak!

Kendi deyişiyle aynasızlara ve “faşistler”e rağmen, sonunda beni arabasına alıp korumayı başaran üniversite öğrenci başkanı için, bu, tıpkı beyzboldeki gibi sportif bir zaferdir! Kendi takımı kazanmıştır! Bana zafer belgesini gösteriyor: Kişi başına üç dolardan, iki bin iki yüz kişilik bir yer kiralanmış. Otele varıyoruz, her katta polisler, bir grubu da odamın önünde. Bu yakın koruma öğrenciler ve profesörlerle de takviye ediliyor.

Sanki bir tabiat “hârikası” iki başlı buzağıyı görmek için, taa Virjinya’dan, Oklahoma’dan Arkansas’tan da takviye kuvveti olarak üniversite öğrencileri gelmiş.

Üniversitenin XII. Pie salonundaki basın toplantısı için, üç televizyon kamerasının ve mikrofondan oluşan kaktüs çalısının önündeyim.

İlk soru: “Saint-Louis’ye gelmek için neden Pearl Harbor’ın yıldönüm gününü seçtiniz?”

Gün seçimi konusunda beni davet edenlere ve rektöre başvurmak gerekir, diyerek şaka yapabileceğimi sanıyorum. Japonların Amerikan donanmasını imha ettiği tarihe gelince, bunu unutmuş olduğumu itiraf ediyorum...

Kutsallarına yaptığım bu saygısızlıktan ötürü bağırıp çağırımlar.

Sonra Vietnam hakkında sorular.

Bu konuda bütün kışkırtmalara başvuruluyor.

Konferans akşamı, Spor Sarayı atlı polisler tarafından korunuyor. Atlar göstericileri uzak mesafede tutuyorlar, fakat salonda kucaklar dolusu el ilânları ve çığlıklar.

Haykırışlar arasında “Moskova’ya!... Budapeşte’ye!... Stalin’in köpeği!...” ve daha bir sürü küfür ve hakaretler duyuyorum.

Peder Reinert’in otoritesi ve başkanlık sayesinde, yine de konuşmamı yapabiliyor ve doksan dakika boyunca tribünlerden yağın küfürlerle, hakaretlere ve sorulara cevap verebiliyorum.

Mücadele yıpratıcı. Ancak beyzbolün kitlelerin dini hâline geldiği ve en önemli şeyin, iyilikte veya kötülükte

canavar gibi davranmak olduğu bu halk nezdindeki yankısı harikulâde.

Ertesi gün bir soluklanma. Cézanne'ın *Yıkanan Kadınlar* tablosunun Şehir Müzesi'ndeki bir versiyonunu görmek istiyorum. Bir ateizm manifestosu: İnsan orada artık bir hiç. Cézanne, çıplak kadın modellerini, silâh altındaki askerlerden almış olmalı. Hiçbir çekiciliği olmayan, bomboş bir gökyüzünde, bedenler gibi, yeniden inşa edilmiş ağaçlar; bilinçli bir naif mimarî içinde, ibadete kapalı bir katedralin kemerleri. Bununla bütünleşen insanlıktan çıkarılmış insan bedenleri.

Tabiatsız, insansız ve Tanrısız bir tablonun mükemmelliği. Diyecek hiçbir şeyi olmayan bir sanatın, kendi şekli mükemmelliği içindeki dâhi ressamı.

O dönemin moda ilâhiyatçısı, *Seküler Kent* adlı çok satan bir eserin yazarı Harvey Cox, beni ders verdiği Harvard Üniversitesine davet ediyor. Aynen Mississippi'nin reklâmı gibi şu tumturaklı lâfları ediyor: “Benim yazdıklarım, Amerikan dinî düşüncesinin gelişiminde tarihî bir dönüm noktası oluşturur!”

Gururlanacak bir şey yok, zira büyük rağbet gören ve yankee zihniyetini yansıtan kitabı, vatandaşlarının sanayi medeniyetindeki hayat tarzlarının yeni cemaat türleri doğuracağı şeklindeki peşin hükmü içeriyor.

Programın tanımadığım hazırlayıcıları benim için saçma sapan soluk soluğa bir koşturmaca düzenliyorlar. Önce Massachussets Teknoloji Enstitüsü (MIT). Galbraith, konferansa başkanlık ediyor ve beni nobranca takdim ediyor: “Garaudy tarihimizin anlamı konusunda konuşacak... tabii şayet bir anlamı varsa.” Ardından hızlı bir üniversiteler turu: Connecticut'ta Fairfield; New York'ta Columbia. Diğerleri gibi ertesi gün unutulacak, çocuk kalmış bir halk için bir günlüğüne pek önemli sayılan “moda” olan kişinin Los Angeles'in California Üniversitesine davet edilişi.

**Can Yoldaşım Dom Helder Camara'nın
Meydan Okuyuşu (1967)**

Nihayet Avrupa, “eski koruma duvarlı” Avrupa. Roosevelt'in oğlu tarafından Cenevre'de, İntercontinental ote-

linde, yenileşmeyle ilgili papalık talimatını hayata geçirmek için bir “Pacem in terris / Yeryüzünde Barış” kolok-yumu düzenlendi. Söyleyecek hiçbir şeyleri olmayan meşhur zevatın basmakalıp tebliğlerini dinlemekten canım sıkılıyor. Misafirlerle ilgilenmekle görevli bir bayan, buruşturulmuş bir kâğıt parçasını sessizce elime tutuşturuyor. Kâğıtta çocuksu bir yazıyla “Sizi küçük büfenin önünde bekliyorum. Helder Camara” yazılı.

Mor atlas giysili ve altın haçlı bir başpiskopos bulacağını umuyorum. Yıpranmış cübbesi, buruşuklarla dolu yaşlı yüzü, gösterişsiz haçıyla şu küçük köy papazı da kim?

O gün, 29 Mayıs 1967’de, çeyrek yüzyıldır sürüp gelen bir kardeşlik başladı. Dom Helder, *Confessions d’un évêque / Bir Piskoposun İtirafı* adlı eserinde, bu buluşmayı ve yaptığımız hayatî antlaşmayı şöyle anlatıyor: “Kendisiyle geçirdiğim üç veya dört günlük bir beraberlik ve çalışmadan sonra aynı tarzda düşündüğümüzü, kardeş olduğumuzu hissettim. Kendisine ‘Roger, bir antlaşma yapalım mı?..’ dedim.”

Benden komünist arkadaşlarıma, iki şeyi anlatmamı istiyor: Her şeyden önce, din her yerde ve her zaman bir yabancılaşma değildir. O yüzden de sosyalist olmak için ille de tanrıtanımaz olmak gerekmez. Bu görevi öylesine gönülden kabul ediyorum ki, sonunda benim bir parçam olup çıkıyor. Ve işte antlaşmanın ikinci maddesi: “Bakınız, Dom Helder, 1949 yılında, Roma’da, “komünizm özü itibarıyla sapkındır”, ifadesi kullanıldı. Oysa siz kapitalizmin daha ziyade ilkeleri, sosyalizmin ise sadece sapmaları nedeniyle mahkûm edilmesi gerektiğine inanmıyor musunuz?”

Dom Helder beni kucaklıyor. Antlaşma yapıldı.

On sene sonra, José de Broucker, *Bir Piskoposun İtirafı*’nda, kendisine soruyor:

— Bu antlaşmaya uyuldu mu?

— Elbette. Her birimiz elinden geleni yapıyor. Ama henüz tam anlamıyla başaramadık.

Dom Helder Camara’ya daha çok şey borçluyum.

Her şeyden önce, Kutsal Kitab’ın günümüze peygamberce sunuluşunun bilinci: Lâtin Amerika’nın “Kurtuluş İlahiyatçıları”, 70’li yılların başında, İncil’in yeni bir bakış açısıyla tefsirini başlatıyor ve halkların mücadelelerinin ve acılarının anlamını İncil ışığında kavramaya koyu-

luyorlar. Dünyayı değiştirmek için militan bir eylem çağrısının Kutsal Kitap'ta bulunduğunu yeniden keşfediyorlar ki bu çağrı şudur: Allah'ın insandaki tecellisi zulümle tahrif edildiği zaman, Allah iradesini hiçe sayan her şeye karşı mücadele etmek.

Yüzyılımızın bizi sorgulayan dramlarından hareketle gelenğin kir ve pasından bu şekilde temizlenip arıtılması ve Avrupa sömürgecilik asırlarının, kimliklerini yok etmeye kalkıştığı üç kıtanın uyanışı, benim en huzursuz edici kaygılarımla birleşiyor ve benim bunlara cevap bulmama yardım ediyor.

Avrupa ve Amerika'da, on iki yıl boyunca, "Hristiyan-Marksist Diyalogları"nın canlandırıcısı olduktan sonra, 1967'den itibaren Cenevre'de, Kiliseler Ekümenik Konseyi'nde bu diyalogun, ne kadar verimli olursa olsun, "bölgesel" kaldığını ima ediyorum: Bu diyalog, aynı "kültür alanı", yani Batı kültür alanının mensupları arasında gelişiyor.

Hristiyanlık, İznik Konsili'nden beri, Greklerin felsefesini ve Romalıların iktidar yapılarını benimseyip kendine mal etti. Avrupa, hep Avrupa.

Çin tecrübesi, Marks'ın Avrupa'daki uygulamalardan çıkarılan metodunun, Asya toprağında da kök salabileceğini gösteriyor.

Aynı şekilde, geleneksel Avrupa merkeziyetçiliğine karşı, Tanzanya'da, Darüsselâm'da, 1976 Ağustosunda bir araya gelen Hristiyan ilâhiyatçılar şunu hatırlatıyorlar: "Hristiyanlık Asya'da doğmuş ve Avrupa'da yayılmadan önce Afrika'ya ulaşmıştır." Gerçekten de Hristiyanlık'ta, Allah'ın vahyi ve insanın ilhamı içinde en yenileyici olarak bulunan şey, Greko-Romen akılcılığında olandan çok daha fazla, Filistin'den Kapadokya'ya ve İskenderiye'ye kadar Doğu ruhaniyetinde kök salmıştır.

O yüzden, Cenevre'de, bizim Hristiyan-Marksist diyalogumuzu "medeniyetler diyalogu"nun bir şubesi yapmayı teklif ediyorum. Böylece, sadece Batı kültürlerinin değil de, Asya'nın, İslâm'ın, Afrika'nın, Lâtin Amerika'nın bilgelikleri ve isyanları, ötekinin gerçeğine açılarak, birbirlerini karşılıklı etkileyip zenginleştirebilirler.

Bu anlayış içinde, UNESCO'da Necmeddin Bammat'ın ve o zamanlar Müzeler müdürü olan Hugues de Varine-

Bohan'ın desteğiyle, 21-23 Mayıs 1973 tarihleri arasında gerçekleştirilen Neuchâtel'deki buluşması sırasında, daha sonra Paris'te, Tahran'da, Cenevre'de ve Kurtuba'da şubeleri hızla açılacak olan, Medeniyetler Diyalogu Enstitüsü'nü kurabildim.

*Bir Medeniyetler Diyalogu İçin** adlı bir program-kitapta, bin yıllık bir peşin hükme karşı bir denge unsuru olsun diye, kasten de abartarak, "Batı bir kazadır" diye yazıyorum. Batı'nın payını inkâr etmek için değil, bunu izafileştirmek ve üç dünyanın bilgeliklerinin katkısı sayesinde "insanın nasıl insan olduğunu**" vurgulamak için.

Bundan böyle, bana yeni bir ufuk açılıyordu: "Üçüncü ahit" in ufku. Birinci ahit, Tekvin'e göre "yeryüzünün bütün aileleri" ne açık olan, fakat sonradan "seçilmiş halk" ın kabileci yorumu üzerine tekrar kapanmış bulunan Yahve'nin kendi halkıyla olan ahdi idi. Hz. İsa'nın damgasını taşıyan ve sınırları tanımayıp aşan "yeni ahit", Grekler veya Yahudiler, Romalılar veya "Barbarlar", herkese açıılır, ancak bir kere daha, bu sonsuzluk ufku, yeni bir "seçilmiş halk" efsanesi üzerine tekrar kapanır: Bu halk ise, "Batı ve Hristiyan medeniyeti" adına Haçlı Seferlerinin ve sömürgeciliğin "seçilmiş halkı" hâline gelecek olan Batı'dır.

Bizim vazifemiz, "üçüncü ahit" in gerçekleşmesi için gayret etmek değil midir? Varlığımızı oluşturan temel ruhi tecrübe bütün kültürlerde yaşanabilir. Nitekim benim en derin "ben" im, her şeyle olan münasebetimdir. İnsan insanlığını ancak Allah'la rayına oturtabilir: Bu ise, "ikilik kabul etmeyen" Hindu "tasavvur" unun, Hz. İsa ile birleşip bütünleşen hayatın, Müslüman "tasavvufu" nun, dünyadaki bütün ruhi tecrübelerin ortak paydasıdır.

Bütün kolaycı seçmeciliklere (éclectisme), bağdaştırmacılıklara (syncrétisme), uyarlamacılıklara (concordisme) karşı bu tecrübelerin kendine özgülüğünü hatırlamalıyız ve içimizdeki "ihtida ettirme" hırsını frenleyerek, bir "ihtida" nın mecburen bir din değiştirme olmadığını, aksine dinin içinde ifadesini bulduğu kültürün değişmesi olduğunun bilincine varmalıyız.

* Bu eser dilimize "Medeniyetler Diyalogu" adıyla tercüme edildi, çev.

** Yazarın dilimize "İnsanlığın Medeniyet Destanı" adıyla çevrilen eserine atıf: Comment l'homme devint homain, çev.

Peder Carré'ye Cevap:**"Size göre Hz. İsa Kimdir?" (1969)**

1968'de, dinle ilgili bir soruşturmada, Peder Carré şu soruyu soruyordu: "Size göre Hz. İsa kimdir?"

İşte, onun yayımladığı şekliyle benim cevabım:

"Nerede ve ne zaman olduğunu tam olarak kimse bil-mese de, aşağı yukarı, Tiberius döneminde, adı meçhul bir şahıs, insanların ufkunda bir gedik açtı. Büyük ihtimalle ne bir filozoftu, ne bir halk hatibi, fakat öyle bir şekilde yaşamış olmalıydı ki, bütün hayatı şu anlama geliyordu: Herbirimiz her an yeni bir geleceğe adım atabiliriz.

Bu müjdeyi dillendirmiş olan düzinelerce, belki de yüzlerce halk hikâyecisinden biz üç dört tanesini tanıyoruz. Yaşamış oldukları şoku, onlar, o sıradan insanlar, hakir görülmüş, incitilmiş, mağdur edilmiş kimselerin misalleriyle izah ve ifade, özellikle de her şeyin mümkün olduğunu hayal ettiler: Görmeye başlayan kör, yürümeye başlayan felçli, çölde aç kalıp da ekmeğe kavuşan insanlar, kendisinde bir azizenin ortaya çıktığı fahişe, tekrar hayata dönen o ölmüş oğul.

Müjdeyi herkese anlatabilmek için, dirilmek suretiyle bizzat kendisinin bütün sınırların, hatta son sınır olan ölümün de aşılp yenildiğini ilân etmesi gerekiyordu.

Adı ne olursa olsun bir büyük âlim, bu varoluşun her vakıasına itiraz edebilir, ama bu itiraz, hayatı değiştiren o imanı hiçbir şekilde değiştirmez. Bir ateş yakılmıştır. Bu ateş, onu ortaya çıkaran ilk kıvılcımın kanıtıdır.

Bu ateş öncelikle çaresizler arasında tutuşup alevlenmeseydi, Neron'dan Dioclétien'e kadar, devlet çarkı onları böylesine şiddetle ezmezdi.

Onlara göre sevgi, militan ve yıkıcı olmalıydı, yoksa ilk çarmıha gerilen O olmazdı.

O zamana kadar bütün bilgiler, kader hakkında, akılla karışmış zorunluluk hakkında kafa patlatıyordu. Kaderin zıttı olan O, onların çılgınlıklarını gözler önüne serdi. O hürriyetti, yarattı, hayattı ve tarihi kadercilikten kurtardı O.

Büyük hürriyetin uyanışının kahramanlarının ve şehitlerinin vaadlerini gerçekleştiriyordu; hem de sadece İsa'nın umutlarını veya Hezekiel'in öfkelerini değil. Prome-

te zincirlerini kırıyor, Antigone zindanın duvarlarını yıkıyordu. Kaderin efsanevî imajları olan o zincirler ve o duvarlar toz olup savruluyordu. Bütün ilâhlar ölüyor ve insan başlıyordu.

Bu âdetâ insanın yeniden doğuşuydu.

Onun simgesi olan şu haça bakıyor ve bu gediği genişletmiş olan bütün o kimseleri hayalimde canlandırmaya çalışıyorum: Bize, hiçbir şeye sahip olmayarak, her şeyi keşfetmeyi öğreten Jean de la Croix'dan, dünyanın nasıl değiştirebileceğini öğreten Karl Marks'a, Van Gogh'a ve bizi insanın kendi kendine yetemeyecek kadar büyük olduğunun bilincine erdiren bütün o insanlara kadar herkesi...

Siz, bizden büyük umudu çalan Konstantin'e yataklık edenler, onu bize geri verin! Hz. İsa'nın hayatı da, ölümü de bizimdir, kendileri için hayatın bir anlamı olan herkesindir. İnsanın yaratıcı olarak yaratıldığını O'ndan öğrenmiş olan hepimizindir.

Yaratma kudreti, insanın bu ilâhî vasfı, en çılgın aşkta veya ilmî buluşta, şiirde veya devrimde, kısacası beşerî bir durumu belirginleştirmek için yeni bir şeyin doğduğu her seferinde, evet bu yaratma gücü, Hz. İsa'nın tenini temsil eden o mayasız ekmeğimdir benim."

Bu metni yazdığım zaman Fransız Komünist Partisi'nin politbüro üyesiydim. Ben bugün Müslümanım. Onun tek bir kelimesini dahi değiştirme ihtiyacı duymuyorum.

68: "DÜŞLERİN DÖNÜM NOKTASI"

Denfert-Rochereau meydanındaki bronzdan yapılmış yaşlı aslanın dalgalanan gür saçları var bugün: Bunlar yelmesine yapışan gençler.

Kükreyip ayaklanacak mı?

En azından, sırtını azametle döndüğü Raspail bulvarı üzerinden yükselen Paris'i görmek için ardına dönüp de bakacak mı?

Disiplini bozma pahasına heykelin kaidesi üzerindeyim. Bu gösteri sırasında, partinin talimatı gereği, resmî yerim aşağıda olmalıydı.

Bana pek bakmıyorlar, zira benden kuşkuluyorlar: Bu "ihtiyar", sivil bir aynasız olmasın? Politbüro üyesi olduğumu bilselerdi, aslan kürkünde bulunmuş bir bit gibi, beni oradan alıp atarlardı.

— Sen burada gözleyici misin, yoksa katılımcı mı?

Yukarıda, yeledeki kurmay takımının hoparlörlerinden yükselen ulumalar cevap verme zahmetinden kurtarıyor beni.

Gelirken, gösteri kollarının çevresini dolandığım için, polis arabalarının çepeçevre sardığı Invalides meydanını geçemedim.

Polis çatışma çıkması için tahrikte bulunacak mı?

Bir milyon insanın bu ayaklanışı karşısında pek mümkün görünmüyor. O zaman, orada ne bekliyorlar?

Bulunduğum basamaktan Raspail bulvarı, ağır çekim filme alınmış bir ırmağı andırıyor. Pankartlar, flâmalar arasından görünen kalabalığın birbirinden ayırt edilemeyen başları ve portreler kalabalığı: Mao Çe Tung, Che Gu-

evara, Ho Şi Minh, Nâsır, Lumumba... Avrupalı tek sima yok. Sanki Paris'teki ayaklanma, başka bir dünyanın çağrısına cevap veriyor ve o başka dünyayı başkalarının gözüyle görmeye çalışıyordu.

Kalabalıkta bir çalkantı oluyor ve Nuh'un bu gemisi duraklıyor.

İrmağın kıyısında: Taşkınlıkları ve kışkırtmaları engellemek için düzeni sağlama görevlileri ile CGT (Confédération Générale du Travail / Genel Emek Konfederasyonu)nun kırmızı kordonlu militanlarının, kilometrelerce uzayan, birbirine kenetlenmiş elleriyle oluşturdukları zincir gösterinin etrafını çevreliyor.

Meydana varırken topluluk yelpaze gibi açılıyor, sonra Aslan'ın etrafında, tıpkı bir volkanın kriterindeki gibi halkalanıyor.

Şimdi meydana CGT ve Komünist Partisi yöneticileri giriyorlar.

Düzeni sağlama sorumluları, dalga dalga gelen yeni göstericilere megafonlarla durmaksızın tekrarlıyorlar:

— Yer verin! Açılın! Solunuza, Arago veya Blanqui bulvarına doğru.

— Ne bekliyorsun sen, Daniel?

Yukarıda, Aslanın yelesindeki grup, kızıl alev saçlı şefini omuzlamış gibi.

Cohn-Bendit ayağa kalktığı zaman, meydana müthiş bir uğultu kaplıyor. Ardından bir sessizlik. Bir bekleyiş. Mesih'i bekler gibi...

Cohn-Bendit, kendi birliklerinin ötesine, meydana girmekte olan geleneksel kurmay heyetlerine sesleniyor.

— Âyin alaylarının devri geçti...

Yeni çığlık patlamaları.

— Kilisedeki toplu duadan sonra olduğu gibi, sizi kovmak istiyoruz.

Belli belirsiz yuh sesleri...

Konuşmasını sürdürüyor:

— Siz bir milyon insan, buraya defin töreni için gelmediniz!... Bayram devam ediyor: Maine caddesine inin... Sonra Seine'e ve ardından Quartier Latin'e dönüş.

Meydanda taşkınlık.

Raspail'da şiddetli protesto.

Belli belirsiz duyduklarım: “Provokatör... Aynasızlar bekliyor... Tuzak...”

Invalides'den önce, daha uzaktayken, o heyecanlı lise-lileri aynasızların kucağına attıklarını duyurmak için kalabalıktan sıyrılıp çıkmayı başaramıyorum.

Politbüro, Pelletier Caddesi 44 numaradaki Parti merkezinde gece boyunca tartışıyor.

— Sen neredeydin?

Disiplinsizliğimi elbette kabul ediyorum. Fakat karşı saldırıya geçiyorum:

— Olup biteni topluca görebilme imkânım oldu. Partimiz için utanç verici. Yönetim hiçbir şeyi yönetmiyordu... Sadece gösterinin kuyruğuna takılmış bir vagon oldu...

— Romantikler, maceracılar tarafından kullanıldın. Bir devrim için hiçbir objektif şart mevcut değil.

— Bir devrimin hiçbir zaman objektif şartları olmaz.

— Sartre gibi konuşuyorsun!

— Hayır. 1917'de reformistler Lenin'e objektif şartların var olmadığını söylüyorlardı... Doğruydı: Rus işçi sınıfı, çalışan nüfusun yüzde 3'ünü temsil ediyordu. Proletaryasız bir proletarya diktatörlüğü kurmaktı bu...

— Sen bundan bir devrimin ne zaman olursa olsun yapılabileceği sonucunu mu çıkarıyorsun?

— Hayır. Fakat bir konjonktürden istifade edilirse... Nitekim 1917'de, ordudaki bozgun ve ayaklanmalar, başkaldıran köylüler, devletin çökmesi... gibi.

— Bugün bir devlet çöküşü mü var diyorsun? Az önce bize, Invalides'deki, Milli Güvenlik Birimleri'nden söz ediyordun...

— Kışlık Saray'da da çarlığın bir muhafız alayı vardı... Fakat tarih, yaşanır.

— Tabii senin için hayat bir efsane. Cumayı cumartesiye bağlayan gecenin barikatları?..

— Efsane teoremden daha itici bir güçtür...

— Provokasyonu görmedin mi?

— Evet. Ondan kaçınmakla da iyi ettik. Fakat bunu rolümüzü oynamadan yaptık. Yani bu gücü yönlendirmedik, değerlendiremedik. Dağıtıp evlerine gönderdik.

— O insanlarla birlikte saldırıya mı geçseydik yani?

— Hayır. Ama “aynasızları yere sermek” ile “evinize gidin” arasında, tutulacak başka bir yol vardır.

İlk defa oturum sona ermeden politbüroyu terk ettim.

Bayan Silvia Monfort’u, Alain Decaux’nun Rosenberg’lerle ilgili piyesinde oynadığı Théâtre des Boulevards’ın çıkışında bekleyeceğim.

Akşam yemeğinde kendisine hayal kırıklıklarımı anlatıyorum.

— Teselli bulmak için, tiyatroya gel! Şu anda, gerçek boyutuyla en güzel tiyatro şehirdir.

Sabahın 3’ünde Sorbonne’a varıyoruz. Az önce işgal edilmiş.

Bir arı kovanı.

Gerçeküstü bir ortam.

Torino veya Berlin talebelerini çağıran telefon merkezi. Daktilo sesleri.

Bildiriler için mumlu teksir kâğıdı toplarının öbek öbek yığılışı. “Devrim”in hizmetinde bir modernite cüm-büşü.

En iyi ve en kötü... Hem de kendinden geçercesine.

Galeride... Sarmaş dolaş çiftler. Bir delikanlı, uykuya dalmadan önce ağzını kocaman açarak gülen çıplak göğüslü öğrenci kızıdan ayrılıp geliyor. Günün heyecanları... Silvia delikanlıyı sarsıyor:

— Uyuşturucuyu kim verdi sana?

— Aynasızlar.

— Hangi tür uyuşturucu?

— LSD, kif, afyon... n’olmuş yani?

— Ya “devrim yaparsın”, ya da def olup gidersin, anladın mı?

— Bunu bana niçin söylüyorsun? Aşk yaptığım için mi? Beden hürriyetine kavuşuyor. Ruh onu takip edecek.

Bir rüyadan uyanıyormuş gibi geriniyor:

— Her şeyi değiştirmek gerek. İşeme isteği kadar âcil bu.

Zar zor oturmaya muvaffak oluyor, sonra parmağını kaldırıp bir vaiz edasıyla:

— Devrim.. devrimi eşyalarda yapmazdan evvel, insanlarda yapmalı...

Nihayet ayağa kalkıyor, hazırola geçip asker selâmı vermeye çalışıyor:

— Bu bir devrim değildir, Efendim, bu bir dönüşüm... Evet... Bak, sana ne diyorum: Bir dönüşüm.

Gay-Lussac sokağında, önceki gün sökülmiş kaldırım taşlarının etrafında kalabalık. Büyü ve efsane: “Kaldırım taşlarının altı plâj.”*

Cumartesi muharebesini yaşamış bir savaşı bana iza-hatta bulunuyor:

— Görüyorsun ya, ihtiyar, barikat duvarın zıttıdır: Açmak içindir, açmak.

Mantık, kıyas, hak getire. Yanından uzaklaşırken, vaza-nın sonunu duyuyorum: “İstikbal”

Victor Hugo’nun Enjolras**’ı: “Bir barikatin tepesinden görünen şey.” Sembol: Başka bir dünya üzerinde yürümek.

Gri kaldırım taşı: Burjuvalar. Biz ise: Altın kum. Yeni bir dünya.

Şafakta, uyku. Rüya.

Ben, iflâh olmaz bir profesör ve hep çocuk kaldığım için uyuklarken mırıldanıyorum: “Efsane... aşkınlığın habercisi...”

Bu uykuyla uyanıklık arası yarı uyku hâli hoş: İnsan hayatını bir kez daha yaşıyor, üç katlı hayatını: Dünkü hayatını, düşündeki hayatını ve mümkün gelecekteki çeşitliliği.

Bu büyük günde yaşadıklarım, elimden yere düşüp de hâlâ açık duran küçük ajandamdan bir anda çıkıp gece masasına yansıyan, yavaşlatılmış bir film şeridi gibi zih-nimden geçiyor:

— 3 Mart: Rennes Sokağı’ndaki “Yeni Üniversite”de Paul Claudel’in yüzüncü doğum yıldönümü münasebetiyle konferans.

— 6 Nisan: Roma’da, Longo Tevere’de projesini on yıldır kafamda evirip çevirdiğim bir filmde işçi papaz rolünü oynaması için Marcello Mastroianni ile uzun uzun konuştuğum. Mastroianni, daha önce oynadığı bütün jön promiyer rollerini bir kenara fırlatıp atan bu rol teklifine ba-

* Fransa’da 68 gençliğinin değişik, çarpıcı pek çok sloganlarından biri. Anlamı : “Ben toplumu yerinden sökeyim ki hayatım değişsin, tatile çıkayım, denize gideyim”. Daha sonra bu adla şarkı ve piyes yazılmış, ticarî firmalar da bu adı kullanma yoluna gitmişlerdir, çev.

** Sefiller romanında, ihtilâlcî talebelerin lideri, çev.

hklama atladı. Fakat herhâlde menajeri, silâhıyla, ticarî silâhıyla ırmağın karşı yakasında bizi bekliyor.

— 8-11 Nisan: Cenevre'deki Kiliseler Ekümenik Konseyi'nde büyüme ve gelişme meseleleri hakkında Hristiyanlar-Marksistler kolokyumu.

— 17 Nisan: Ajaccio. Laetitia sinemasında, Napolyon'un yaklaşan yüzüncü yıldönümü için, benim kışkırtan konferansım: "Napolyon, burjuva devriminin Lenin'i oldu mu?" Cevabı elbette ben veriyorum: Evet.

Ajaccio'nun Bonapartçı belediye başkanı, çıkışta elinde bir demet "imparator menekşesi"yle beni bekliyor. Daha sonra bana Korsika Hemşehrlik Belgesi gönderiyor.

— 23 Nisan: Angers İlâhiyat Fakültesinde, "Ekim Devriminin Manevî Anlamı" konusunda fikrî tartışma. Anfi rahiplerle, profesörlerle ve Katolik üniversite öğrencileriyle tıka basa dolu.

— 6 Mayıs: Poitiers'de. Şehirde bir bayram ve şenlik havası estirerek, Fakültenin sekizyüz öğrencisiyle valiliğe yürüyorum. Biz meydandayken vali, benimle görüşmeyi kabul ettiğini bildiriyor:

— Ben öğrencilerin temsilcisi değilim. Herhangi bir olay çıkmaması için benim zaten sokakta onlarla kalmam daha iyi olur.

Bir polis komiseri bana cevap getiriyor: Bir öğrenci heyeti kabul edilecektir.

Komiser ilâve ediyor:

— Niçin bize önceden haber vermediniz? Size düzeni sağlayacak bir tim gönderirdik.

— Aslında sizin düzeni sağlayacak timiniz olmadığı için düzen sağlandı.

— 7 ve 8 Mayıs: Marks'ın yüz ellinci doğum yıldönümü için UNESCO'da kolokyum. Marcuse ile çatışma.

Kanaatine göre, işçi sınıfının sosyolojik önemi giderek azalıyor. Bir devrim, ancak Üçüncü Dünya ülkelerinden veya marjinallerden gelebilir.

Cevabım: İşçi sınıfı, dar anlamıyla ele alınıp, sadece elleriyle çalışan işçilerin tümü olarak tarif edilemez (Marks hiçbir zaman böyle yapmamıştır). Teknolojik evrim, bilâkîs işçi sınıfına yeni çalışan kategorileri de katar. Bunlar ister köylüleri ücretli çalışanlara dönüştüren tarımın makina-

laşması olsun, isterse “yeni tarihi blok”un devâsa sektörlerini geliştirmekte olan sanayiîni bilgi işleme geçirilmesi.

Sanki film şeridi 13 Mayıs’ta kopmuş gibi içimde bir “boşluk”.

İrkilerek yatağımın üzerine oturuyorum: Şu son ufak tefek hâdiselerin içinde kaybolup gittiği küçük not defterim orada: Hemen giyinip istasyona koşmalı. Çünkü bu akşam, 14 Mayıs, Reims Operası’nda, Vietnam Savaşı hakkında bir konferans için beni bekliyorlar.

Yarın 15 Mayıs, Paris’te, XVIII. ilçedeki Yeşil Ev’de Protestan rahibi Voge rahip Gaillard ile bir sohbet düzenledi: “Mayıs hareketinde Hristiyanlar ve Marksistler”.

Politbüroda, toplantılara devamsızlığımı haklı göstermeye çalışıyorum: Hristiyanlarla ve onların meseleleriyle ilgili olarak kurulan bu diyalog, sadece Parti’nin tecrit edilmemesi için bir gayret değil, aynı zamanda ve bilhassa Parti’yi temel bir boyuttan mahrum bırakmama gayretidir. O boyutsa, müteâililiktir (aşkınlıktır), yani determinizmle ve yabancılaşımlarla alâkanın ebediyen kesilip koparılması imkânıdır.

— Vaizlik yapan bir keşiş olmalıymışsın sen...

Politbüronun başka bir üyesi daha sert:

— Hayır, o kardinal şapkasına göz dikmiş...

Asıl söz dışarıdan geldi: *Le Nouvel Observateur*, Parti içindeki “Kardinal’in silâhşörleri”, yani benimkiler ile “Kralın silâhşörleri”, yani Georges Marchais’ninkiler arasındaki rekabeti dikkatle takip ediyor.

Heyhat! Benim “silâhşörler”im az. Waldeck-Rochet* bana “Federasyonlarda zemin yokladım. Parti üyelerinin en çok yüzde 15’i senin kanaatlerini az çok paylaşıyor.” Muhtemelen haklı, çünkü yönetim düzeyinde, “kardinalin silâhşörü” olarak açıkça mücadele veren sadece bir tek merkez komitesi üyesi, Choisy Belediye Başkanı Dupuy var.

Mücadele baştan kaybedildi, ama bunu sonuna kadar götürmek gerekiyor. Zira gelecek buna bağlı.

İlk bozgun: Jacques Duclos’nun yönettiği Parti’nin aylık yayın organı *Démocratie nouvelle* / *Yeni Demokra-*

* Maurice Thorez’in ölümünden sonra Komünist Parti’nin başına geçen lider, çev.

si'de bir makale yayımladım: "Üniversite öğrencilerinin özelemleri ile işçi sınıfının hedefleri arasındaki güçlü bağ" ortaya çıkaran "İsyân ve Devrim" adlı makalemi...

Marchais'nin takındığı tavra temelden karşı çıkarak, bu makalemden öğrencilerin sosyal kökenlerine bakılarak (ve onları sadece küçük burjuvalar olarak görerek) değil, gelecekteki görev ve fonksiyonları itibariyle değerlendirileceklerini hatırlatıyorum.

Birkaç hafta içinde, üniversite öğrencileri arasında, üniversitenin tenkidinden toplumun ve büyümenin toplumdaki "sakat" anlayışının tenkidine geçiliyor. Bir zaruret kendisini hissettiriyor: Çalışmanın ve bütün sosyal yapıların gaye ve anlamının belirlenmesine aktif olarak katılmak...

Devrimci hareketin ana yolu bütün yabancılaşmalara karşı mücadele değil midir?

Dergi 12 Mayıs'ta çıktı. 15 Mayıs'ta Parti Sekreterliği "Parti'nin çizgisine ters düşen" bu makalem sebebiyle derginin kapatılması kararını alıyor. Basiretli ve gözüpek "Kardinal silâhşörü", yazı işleri müdürü Paul Noirot ayrı bir baskı yapıp özellikle (üniversite muhiti olan) Quartier Lâtin'de bolca dağıtılmasını sağlıyor. Bunun sonucunda, İngilizce öğrencilerinin girişimiyle Sorbonne'a davet ediliyorum.

Toplantı, açılıştan çok önce yüzlerce öğrencinin üst üste yığıldığı Ecole-de-Médecine sokağındaki büyük salonda yapılıyor. Sorbonne'da tarih profesörü Jean Bruhat, Sorbonne'da İngilizce profesörü eski hocamız André Parreau'nun kızı Hélène Langevin ile birlikte Saint-Michel bulvarı ile sokağın kesiştiği köşede, içeriye nasıl girebileceğimizi düşünüyoruz. Bir engelleme olacağını ileri sürüp bana karşı çıkıyorlar. Ansızın bir araba önümüzde duruyor. İçinden politbüro üyesi Guy Besse çıkıyor.

— Waldeck adına az önce sana, Parti Sekreterliğinin bu toplantıda konuşmaman gerektiğine karar verdiğini söylemiştim. Bu bir tuzak. Önceki gün Nanterre'de Juquin'in pencereden atıldığı, Roland Leroy'un Şarap Pazarı'ndan kovulduğu gibi alaya alınacak ve muhtemelen de dışarı atılacaksın.

— Bile bile akıntıya karşı kürek çekmek yerine taşı taşı toplayıp gidelim...

– Anlamalısın Roger, Parti’nin itibarı ağır yara alır, eğer Parti’nin üçüncü bir yöneticisi de...

– Asıl şerefsizlik, dövülüp dayak yemek değil, mücadeleden kaçmaktır...

– Aragon’un Sorbonne’da Cohn-Bendit tarafından nasıl karşılandığını biliyorsun. “Burada hainlerin de söz hakkı vardır. O yüzden, konuşabilirsin, Aragon” dedi.

– İçeri girme vaktim geldi...

– Politbüro bunu sana yasaklıyor. Hakaretlere maruz kalırsan...

– O benim meselem.

– Hayır. Bu Parti’nin meselesi.

Başkanlık edecek olan Bruhat beni tasdik ediyor ve benimle beraber yürümeye başlıyor. Guy önce ayak sürüyor, sonra bize yetişiyor:

– Hiç değilse, bazı Gençlik üyeleri sizi korumak için bir ekip oluştursaydı...

– Senin bu dediğin, yapılacak en son şey. Çünkü derhal kavga patlak verir. Görüşlerimizi ifade edebilmenin tek şansı, yalnız girmemizdir...

– Yönetimin karşı olduğunu biliyorsun...

– Yönetime bir şey olmaz. İşler yolunda gitmezse, yarınki *L’Humanité* gazetesinde benim bir provokatör olduğumu yazdırır olur biter. Böylece de Parti’nin sorumluluğu ortadan kalkar.

Güvenli bir ortam yok: İlk tıkanma kapıda, yuhalamalar, itiş kakış. Ama öyle anlaşılıyor ki, öğrencilerin büyük çoğunluğu, temsil ettiğim Parti’nin tavırlarına muhalif olmalarına rağmen, en azından benim savunmamı dinlemek istiyor. Beni davet edenler dinleyicilere makalem-den bir kucak dolusu atıyorlar. Kürsünün çevresini emniyete almış olmalılar. Bizi, Bruhat ile beni, içeri çekip almaya muvaffak oluyorlar.

Bağırıp çağırmlar, sövüp saymalar. Yirmi dakika boyunca, sahnede önüm kesilmiş, bana daha yakından sövmek isteyenlerce itilip kakılırken, bildik bütün küfürlerin hepsinin edildiğini duyuyorum. Savrulan küfürlerden hiç duyulmadık bir kaç da kulağıma çalınıyor: “Kokuşmuş ozan... Stalin’in yanaşması!”

İhtiyaten gözlüklerimi çıkarıyorum.

Sonunda bağıırıp çağırmaktan usanıyorlar. Güç belâ söze başlıyorum. Daha ilk kelimede bir gaf yapıyorum: “Galbraith...” dememle birlikte yuhalamalar başlıyor. Gü-lüşmeler ve çığlıklardan geçilmiyor... Gürültünün azaldı-ğı kısa bir aralıkta, (Galbraith’den) yaptığım alıntıyı, he-men aktarıyorum: “Büyümeye endeksli toplumlarımızda, şayet her şey böyle devam ederse, Havari Petrus (Saint Pi-erre), insanları Cennete veya Cehenneme göndermeden önce her gelene bir tek şu soruyu soracak: Yeryüzünde gayrisafi millî hâsılayı artırmak için ne yaptın?”

Cümlemi bir solukta söyleyip bitiriyorum. Gülüşmeler artıyor, fakat bu sefer düşmanca değil. Bundan yararlanı-yorum: “Havari Petrus, Galbraith ya da ben; kim söylemiş olursa olsun. Şunu söyleyin şimdi bana: Bu söz doğru mu yanlış mı?” Her yandan büyük bir coşkuyla “Doğru!” sesi geliyor. Tartışmanın tam ortasındayız. Etrafımdaki halka biraz gevşiyor. Haykırışlar hâlinde cevaplar bekleyerek konuşmamı sorularla sürdürüyorum.

Garip bir diyalog. Fakat yine de diyalog. Üç saat de-vam edecek; elektrik kesintileri, ısıklıklar, çığlıklarla. Fa-kat netice itibariyle, söylemek istediğim her şeyi az çok söyleyebiliyorum. En azgınları, yalnız başlarına kaldıkla-rını görerek, salonu terk ediyorlar. Açıktan açığa bazı do-kundurmalar ve bazı mütecaviz diklenmelerle birlikte tartışma neredeyse dostça bir hâl alıyor. Sonunda bazı Katolik öğrenciler beni desteklemeye başlıyorlar ve niha-yet komünistlerin de keyfi yerine geliyor. Toplantıyı dü-zenleyenlerse sevinçten uçuyorlar ve Helder’de şerefe ka-deh kaldırmak için buluşuyoruz.

Bu fırsattan istifadeyle Waldeck’e telefon edip sonuç itibariyle her şeyin kazasız belâsız atlatıldığını haber ve-riyorum.

— Anlarsın ya Roger, Roland ile Juquin’in başına ge-lenlerden sonra bizler korktuk...

— Ben ne Roland’ım, ne de Juquin...

Telefonu kapatıyorum.

Entelektüellerimiz tekrar baş kaldırıyor. Öğrenci hare-ketinin anlamı ve önemi konusunda Parti’nin anlayışsızlı-ğını protesto eden bir “36’lar Bildirisi” merkez komiteye gönderiliyor. Kendilerinin dinlenmesini istiyorlar. Yöne-

tim boyun eğmek zorunda kalıyor: 1 Haziranda, Gît-le-Coeur Sokağı 4 numarada buluşuyoruz: Merkez komitesi heyeti, Roland Leroy, ben, Besse ve Juquin'den oluşuyor.

Karşımızda, masanın öbür tarafında, "36"lar. Aralarında en çok sevdiğim aydınlarımızdan bazıları da var: Helence uzmanı Jean-Pierre Vernant, doktor Klotz, avukat Matarasso, ressam Pignon, ressam Bruhat ve daha niceleri.

Çok sert tenkitler yapıyorlar: Jean-Pierre Vernant (Nazilere karşı Direnişte en gözüpeklerden biriydi), Parti yönetiminin "aptalca parlamenter stratejisi"ni yerden yere vuruyor:

— Böylesine görülmedik bir tutumla siz, seçim vaadine kanıp grevleri bile ucuza satarsınız.

Parti'nin kısıtlamalarının sanatçılar arasında oluşturduğu rahatsızlığı dile getiren Pignon, Marchais'nin 3 Mayıs'taki makalesinden bu yana söylenen, yazılan ve yapılan bütün "budalalıklar"ı, bir bir sayıp döküyor. Birçoğu, Marchais ile Juquin'in "sahnedeki çekilmeleri"ni istiyor. Yönetim savunmada kalıyor: Hâkimler sanık mevkiinde. Bazıları çok ileri gitse de, onların suçlamalarından öylesine memnunum ki, savunulamaz olanı savunmak için müdahale etmiyorum. Sandalyemi terk edip masanın öbür yanına oturmakla yetiniyorum.

Roland Leroy çıkışta bana "sorumsuz ve hoşgörülemez" tavrımı rapor edeceğini söylüyor. İkinci sıfat elbette Parti'nin katı teâmülüne uygun. Ötekine gelince... Biz kime karşı sorumluyuz? Parti'de, iktidarı elinde tutan bir "takım"a karşı mı, yoksa harekete karşı mı?

Démocratie nouvelle / *Yeni Demokrasi*'de çıkan makalemin hayli "sansürlenmiş" bir versiyonunu 15 Mayıs tarihli *L'Humanité*'de yayımlatmayı başardıktan sonra, basınımızda artık hiçbir şey yayımlatamayacağım. Paris'te müdahale de etmeyeceğim.

Sorbonne'dan, Nanterre ve Censier'den gelen meslektaşlar, özellikle beşerî bilimler alanında, öğrencilerinin ve asistanlarının hazırladıkları belgeleri veriyorlar.

Bu belgelerin ruhu, o sıralar Sorbonne'un giriş kapısının alınlığını süsleyen şu yazıyla özetleniyor: "Edebiyat ve Gayribeşerî Bilimler Fakültesi".

Psikoloji bölümünde, psikoloğun okulda, hastanede, işletmedeki şu işlevi tesbit edilir: Kurulu düzene en iyi şekilde intibak ettirmeyi sağlamak.

Diğer bölümler, sosyoloğun ve iktisatçının sistemin uşakları hâline dönüşmesini esas alırlar.

Filozoflar, felsefenin meselelerinin “hariç”ten gelip gelmediğini merak ederler, “Grek ve Lâtin dil ve edebiyatını okuma”nın sosyal işlevi üzerinde kafa yorarlardı.

Odéon sahnesinin demir perdesinde şu beklenmedik sorular: “Kim yaratıyor? Kimin için?”

Bu dönem, Amerika Birleşik Devletleri’nin en büyük beyin merkezlerinden biri olan ünlü MİT’te, yani Massachusetts Teknoloji Enstitüsü’nde, ilmi araştırmanın anlamı ve amacı üzerinde düşünmek üzere greve gidildiği dönemdir.

“Gücümüzü bilelim. İmkânsız isteyelim!” diye haykırılıyor Censier (Üniversitesin)de. “Hayatı değiştirelim!”

Bu ilkbaharda, bütün bir kuşak, Rimbaud’laşmış her biri onun yaşında ve onun yüzüne sahip.

Politbüro işçi sendikaları, patronlar Devlet arasındaki Grenelle uzlaşma görüşmelerinde sürekli yer alıyor.

CGT heyetinin bir üyesi olan Georges Frishman’dan saat be saat bilgi alıyoruz. Grenelle ile merkez komitesinin bulunduğu Peletier Sokağı 44 numara arasında mekik dokuyor.

Pompidou, kedi yaltaklığıyla mırıldanıyor. Oturum aralarından birinde Séguy’ye: “Görüyorsunuz, sizin sosyalist düzeninizde bile hizmet verebileceğim”.

19 Mayıs’ı 20’ye bağlayan gece, mutabakat imzalandı. 20 sabahı, politbüro suskun. Çünkü Renault işçilerine Grenelle’de varılan uzlaşmalarla ilgili bilgi vermek üzere, Seguin adasına gitmiş olan Séguy ile Frachon’un dönüşünü bekliyoruz.

İkisi de onca itibarlarına rağmen, grevcilerin onayını almayı başaramamışlar. Büyük üzüntü. Uzayıp giden sessizlik.

Sükûtu ilkin Georges Marchais bozuyor. Séguy’ye sesleniyor:

— Fabrika işgallerine son vermek gerekiyor. Kamuoyu, özellikle taşradaki kamuoyu, bizden yana değil. He-

le basının coplanmasından ve bazı öğrenci kliklerinin kışkırtmalarından sonra.

Séguy cevap veriyor:

— İşgallere son verebiliriz ama bundan biz zararlı çıkarız. Yine bir sessizlik. Artık kendimi tutamıyorum:

— Georges kamuoyunun peşimizden gelmediğini söylemekte haklıdır. Fakat sandığının tam tersi sebeplerden ötürü. Bu, sadece işçilere inhisar eden klâsik bir genel grev değil. Fabrikalar işgal edilmiş, üniversiteler de, televizyon da. İdarî mekanizma tıkanmış, adlî merciler tereddüt içinde, çünkü hâkimler fabrikaların boşaltılması kararını vermeyi reddettiler... Bu, bütün milleti içine alan bir grevdir. Hâl böyleyken sen şimdi kalkmış, “Bu sayfayı kapatalım,” diyorsun öyle mi? İşte kamuoyunun anlamadığı şey bu.

— Ya Milli Güvenlik Birimleri? Onların senin bu millî grevine katıldıklarını gördün mü?

— Milli Güvenlik Birimleri’yle on milyon grevcinin hakkından gelinebileceğini mi sanıyorsun? Ve de üniversitelerin de tekrar açılacağını?

— Grevler ve bastırılmaları... Biz bunların nicelerini gördük...

— İşte yanıldığınız nokta bu: Yeni bir hâdiseye geçmiştin şablonunu aynen uyguluyorsunuz...

— Senin bu hâdisende, yeni olan taraf ne?

— Bu hâdisa bir kriz döneminde ortaya çıkmış değil. İşsizlik az, enflasyon düşük, büyüme oranı nisbeten yüksek. Ve işte tam bu durumda, gençlerimiz sistemin başarılarının başarısızlıklarından daha tehlikeli olduğunun bilincine varıyorlar.

— Neyi değiştirir bu?

— Her şeyi. Hareketin hedefini bile. Tartışma konusu yapılan ve sorgulanan şey, ekonomik büyümenin mutlulukla özdeş kılındığı bir gelişme modelidir. Ve bütün bir medeniyet... Evet, el yordamıyla, stratejisiz bir arayış bu. Doğru. Ama onlar arıyor başka yerlerde arıy...

— Katmandu’da... diye lâf atıyor biri.

Birden gülüşmeler oluyor.

“Kralın Silâhşörleri”nin önde gelenlerinden Gaston Plissonnier hücumla geçiyor:

– Roger'nin peşinden gitseydik, varacağımız yere varırdık... Katmandu'ya mı yoksa başka yere mi bilmem, fakat bir maceraya olduğu kesin.

François Billoux:

– Dinle, ben seni otuz yılı aşkın süredir tanırım. Romantizmini de, hatta mistisizmini de çok sevdim. Ama bugün ciddi şeyler söz konusu. Sana hayal dünyandan çıkıp gerçeğe dönmeni tavsiye ediyorum.

Herkes, "ciddi şeylere dönmek" konusunda François ile aynı görüşte.

Marchais, bu ciddi şeylerin neler olduğunu açıklıyor: Seçimler yakın. Önemli olan, aşırı solcuların hareketleri yüzünden huzuru kaçan insanları ürkütmemek. Kitleleri bir araya getirmek ve sandalye kazanmak istiyorsak eğer, Partimiz sağduyulu ve sorumlu görünmek zorundadır...

Umudun bu cenaze alayına katılmayı başaramıyorum.

Aslına bakarsanız Marchais, De Gaulle'ün grevlerin sona erdirilmesine karşılık seçimlere gitmeyi teklif edeceğinin kokusunu çoktan almıştı.

Politbüroda Marchais muzaffer bir edayla:

– Görüyorsun, senin hülyalarına kulak vermiş olsaydık...

Séguy'ye dönerek:

– Şimdi, geçen hafta sana söylediğim iş, hâlâ âciliyetini koruyor. Grevleri tavsatmak için zemin bulmalıyız. Hızla. Seçim bültenleri ve seçim propaganda malzemelerini basmak için matbaaların faaliyete geçmesinin tam zamanı.

Aynen öyle oldu.. ve bir ay sonra (Georges) Pompidou oy sandıklarından galip çıktı. Düzen hükmünü yürütecek.

8 Temmuzda, Nanterre merkez komitesi toplantısında iflâsımızı ilân ediyorum. Olayların ta başından beri:

– Daha 3 Mayıs'ta, Marchais yazdığı makalede "klikler"i, fakültelerin "normal" işleyişini engellemekle itham ediyordu. Baillet Meclis'te yazılı bir soruyla bakana soruyordu... Bu "normal" işleyişi sağlamak için hangi tedbirleri almayı düşünüyordu? Tam da "kurallar"a itiraz bayrağının açıldığı bir sırada, biz bu iş bastırılсын diye kocaman bir sopa uzatıyorduk. Bütün bunlar, insanların kalplerinden ve kafalarından geçen şeyleri hiç anlamamaktan ve belli şablonlarımıza saplanıp kalmak-

tan ileri geliyor. Bir zamanlar Maurras'nın da dediği gibi, bir muhafazakâr parti teoriden vazgeçip "reform" ile yetinebilir. Ama devrimcilik iddiasında olan bir parti, ne geleceğin pusulası ve haritası olan teoriden, ne de ortaya çıkmakta olan şeylerin tahlilinden vazgeçebilir. Georges, bu harekette senin sadece anarşistlerin aşırı davranışlarına baktığın ve bu hareketin derin anlamını göremediğin o 3 Mayıs'taki makalen bizim bütün yanlışlarımızın temelini atıyordu. Körlüğün yüzünden, Parti'yi patikalara, tarihin keçi yollarına çekip götürüyorsun. Sen Parti'nin mezar kazıcısı olacaksın.

Toplu yuhalama.

Artık ben sadece ihracı ertelenmiş bir partiliyim.

Yine de, bir yıldan fazla bir süre, benden bir ihraç ürünü olarak yararlanıyorlar.

Heidelberg'de İlahiyat Fakültesi dekanının başkanlığında, üniversitenin büyük anfisinde, Hristiyan-Marksist diyalogu üzerine, yedi yüzden fazla öğrencinin katıldığı bir konferans veriyorum. Sunduğum tebliğin özeti ve teklifim: Doğu Almanya ile diyalogun kurulması ve Alman Komünist Partisi'nin yasallaşmasının gerçekleştirilmesi. Konferans metnim, Fransız Enstitüsü'nde taksir edilip dağıtılıyor.

Montréal'de, *XX. Yüzyıl Marksizmi / Marisme du XXe siècle* adlı kitabımla ilgili olarak, üniversitenin şeref salonunda bin öğrenciye hitap ediyorum. Ertesi gün bu üniversitede Parti'nin tartışma temeline dayalı bir hücresi oluşturuluyor.

Kaliforniya'da, San Fransisko yakınındaki Santa Clara Üniversitesi'nde altı yüz öğrencinin karşısındayım. Cizvit rahibi Peder Buckley, âyinde kendisiyle birlikte Vietnam hakkında konuşmaya davet ediyor beni.

Mihrabın önünde. O küçük kilisede üç yüz öğrencinin alkışları.

Sovyet işgal ordularının ülkede bıraktığı kötü hatıralar yüzünden bazı şeylerin söylenmesi zor da olsa, Avusturya televizyonunda Ekim Devrimi hakkında kırk beş dakikalık bir yayında konuşmacıyım.

17 Kasım. Teilhard de Chardin Dostları, beni Peder Abel Jeannières (bir Cizvit rahibi, Paris'te *Projet* dergisinin genel

yayın yönetmeni) ile birlikte “Hürriyet ve Yaratıcılık” konusunda bir tartışma için Londra’ya davet ediyorlar.

6 Aralık. Üniversitedeki Komünist Öğrenciler Birliği tarafından “Çin meselesi” hakkında konuşmak üzere Brüksel’e davet ediliyorum. Çin yanlıları ile kürsüye siyah bayrak dikmiş olan başkaları, benim konuşma yapmamı engellemeye karar vermişler. Düzeni sağlayan gençler, göğüs göğüse mücadeleye girişiyorlar ve sahneyi ele geçiriyoruz. Gözlüğüm kırılıyor, ceketim yırtılıyor. *Le Monde*, özel muhabiri –gerçekten çok özel– Pierre de Vos’un kaleminden söylediklerimle hiçbir ilgisi olmayan bir metin yayımlıyor. Bu yazı yüzünden bana, benim adını dahi ağzıma almadığım Fransız Komünist Partisi’ne karşı şiddetli saldırılar yapılıyor.

Belçika’da Brüksel’in *Le Soir* gazetesinde, Hristiyan Demokrat *La Cité* gazetesinde verilen konuşma özeti ve yapılan protestolar karşısında, 7 Kasım tarihli *Le Monde*, tekitabimi “Ekleyecek hiçbir şeyimiz yok” notuyla aynen yayımlıyor.

İngiliz Komünist Partisi’nin teori dergisinin genel yayın yönetmeni Klugman, beni sekiz ciltlik dev *Çin Bilim Tarihi*’nin yazarı, biyoloji bilgini Joseph Needham ile Çin sorunu hakkında görüşüp tartışmak üzere Cambridge’e davet ediyor. Fransız Komünist Partisi’nin “Bir komünisti bir antikomünistten ayırdedemez hâle geldim” dediği Çin karşıtı kampanyası yüzünden kafası iyice karışmış.

68 ilkbaharı hayallerinin ardından, Prag’ın işgali ile kâbus geri geliyor.

Paris’teki Mayıs kargaşasına rağmen, Ocak ayında bana yapılmış olan tatilimi Kırım’da geçirme daveti iptal edilmedi (o yüzden şimdi Kırım’dayım).

20 Ağustos’ta, sabahın 6’sında, Sovyet Merkez Komitesi’nin bir üyesi bana “Çek Politbürosu”nun çağrısı üzerine Sovyet Ordusunun Çekoslovakya’ya “girdi”ğini haber veriyor.

– Bana Çek Politbüro üyelerinin listesini ve size “çağrı”da bulunanların adlarını veriniz. Dubcek onların arasında mı?

Kem küm ediyor.

– Demek ki yalan söylüyorsunuz. Ben Partimin düşüncesini bilmek istiyorum. Derhal bana ülkeme geri dönüş imkânı sağlamanızı rica ediyorum.

Tatil zamanıdır, uçaklarda yer yoktur gibi bana teknik problemler sıralıyor...

– Eğer yarın öğleyin Paris'te olmazsam, bunu bir zorla alıkoyma sayacağım. Ve cümle âleme ilân edeceğim.

Aynı akşam yola çıkıyor, gece yarısı Moskova'ya ulaşıyor ve yabancı yöneticilere ayrılmış bir otele iniyorum.

– Bayan yoldaş Jeanette Vermeersch burada. Hangi saatte gelmiş olursanız olun, kendisini görmenizi istedi.

Jeanette odasını adımlarken ben içeri girer girmez zınk diye duruyor:

– Politbüro'nun kararını biliyor musun?

– Hayır.

– Ben Paris'teki sekreterliğe telefon ettim. İşte metin.

Bana sinirli sinirli okuyor. “Fransız Komünist Partisi müdahaleyi kınıyor...” cümlesine gelince, “Bravo!” diye bağırıyorum.

Aniden gözlüklerini çıkarıyor.

– Benim senden daha az memnun olmama izin ver. Bu bir yüz karası!

Ertesi gün, bizi Paris'e götüren uçakta bize ayrılan küçük salonda karşılıklı oturmuş, Merkez Komitesinde söyleyeceklerimizi kaleme alıyoruz. Zaman zaman başlarımızı kaldırıyor göz göze geliyoruz. Tek kelime konuşmuyoruz. Otuz yıllık bir dostluk ölmüşe benziyor.

Merkez Komitesinde, Sovyetler Birliği'nin kınanıp işgalin kabul edilmemesine sadece Jeanette şiddetle karşı çıkıyor. Kendisinden sonra derhal söz istiyorum:

– Ben aslında konuşmayı düşünmüyordum...

Jeanette oturduğu yerden bana bağırıyor:

– Yalancı! Daha bu sabah uçakta konuşma metnini hazırlıyordun.

– Cümlemi bitirmeme müsaade et. Evet, konuşmama çıktım. Herkesin benimle aynı fikirde olduğunu gördüğüm için konuşmayacaktım. Fakat Jeanette böyle bir tavır ortaya koyunca konuşmak gereğini duydum.

Ne yazık ki bu fikir birliği sadece zahirde.

Ertesi gün, Prag'daki durum hakkında doğru dürüst bir malûmat edinmek için Paris'teki Çekoslovak Büyükelçisi Pithart'a, yaptığım ziyaret sırasında, Büyükelçi ile bir bildiri hazırlamaya karar veriyoruz. Bildiride diyoruz ki: Müdahalenin askerî tarafını kınamak yeterli değildir. Söz konusu olan sadece bir yanlış değil, böylesi sapmalara yol açabilen bir sistemin iç mantığıdır. Bildirimizin son cümlesi: "Bir başka ülkeye zulmeden bir ülke sosyalist midir? Defolun."

Prag'daki yer altı radyosu tarafından yayınlanan bu bildiri, Sovyet tanklarına hiç aldırış etmeden halka dağıtılıyor. Büyükelçi Pithart derhal Prag'a geri çağrılıyor ve memuriyetten atılıyor. Ertesi gün (Fransız Komünist Partisinin yayın organı) *L'Humanité*, benim aleyhimde, bu bildiri metnimin Parti'mce reddedildiğini bildiren ve beni "disiplinsizlikle" suçlayan açık bir kınama yayımlıyor. İtirazda bulunmam imkânsız.

12.

İHRAÇ

6 Şubat 1970

Partinin XIX. Kongresinin yapıldığı salon, kırmızı jüt dokumayla kaplı.

Sıkıntılı üç günün sonunda, bana kürsüye çıkma imkânı tanındı. Çeyrek yüzyıldır, Parti yönetimindeki yoldaşlarımın arzusuna uyarak her kongrede söz aldım ve daima hepsinin dostluğu ve coşkusuyla desteklendiğimi hissettim. Bugün ise, bu basamakları, bir tabut sessizliği ve soğukluğu içinde tırmanıyorum.

Fransa'da sosyalizmin zaferi için bence zorunlu temel noktalardaki görüşlerimi, gereksiz polemiğe girmeden, açıklıyorum: İşçiler, mühendisler, teknisyenler ve idarî kadroda bulunanlar arasındaki “yeni tarihî blok”un teorik bir tahlili; oturtmak istediğimiz sosyalizm modelinin açık bir tarifi; örgütlenme biçimleri ve bundan doğan strateji...

Sonunda şöyle diyorum: “Bu kürsüde son defa acı bir öfkeyle değil, hüznle konuşurken, şunu ifade etmek gereği duyuyorum: Sorunları ortaya koyanlardan bazıları uzaklaştırılsalar bile, bu sorunlar, hayatın akışı içinde ortaya çıkmaya devam edeceklerdir.”

Son sözlerim ürkütücü bir sessizlik içinde dinlendi. Vücudum, yere uzanmış taştan bir heykel gibi ağır. Oturmak üzere daha düne kadar çoğu dostum olan şu iki bin yoldaşın arasına giderken bir kuyuya düştüğüm hissine kapılıyorum.

Bugün takındığım tavrın bir kısmına katılanlar arasından tek bir kişi dahi, o gün, benim yanımda olduğunu söyleme cesaretini gösteremedi. Oturum kapandığında, her-

kes bir cüzamlıdan kaçır gibi benden uzaklaşıyor. Sadece, yürüttükleri av partisinin sonuna odaklanmış ve anti-komünist kampanya düzenlemekten memnun bir gazeteci sürüsünün kameralarının çıtırtılarını duyuyorum. Arabamın direksiyonuna geçtiğimde de bu sürü beni izliyor. Nereye gittiğimi bilmeden gaza basıyorum. İlk defa, intihar etmek istiyorum. Beni umutsuzluğa iten şey, hayatımın en iyi yıllarını verdiğim bu partinin, başka durumlarda cesaretlerine ve namusluluklarına şahit olduğum bu iki bin insanı ne hâle getirdiğini görmektir. Onlar, bir kelime -tek bir kelime- söyleme cesaretini gösteremeyecek kadar güdümlü hâle gelmeyi kabullendiler. Bundan böyle, biliyorum ki, bir parti, hangisi olursa olsun, tabandan gelen girişimleri bir budama, törpüleme makinesidir.

İşte asıl bu hâdise bende ölme arzusu uyandırıyor. Çünkü her şeyin üstünde tuttuğum şu 'yeni adamlar, yaratıcılar yaratmaya muktedir bir cemaat' çöküyor.

Foto muhabirleri bir av gibi arabamın peşine düşüyorlar. Onları yolda ekmek için, şaşkın bir yarasa güzergâhı çizerek kaçıyorum. Bunu başarmam bir saatten fazla vaktimi alıyor. Eve dönmek, çocuklarıma ve bütün aileme bu kahredici üzüntüyü taşımak istemiyorum. Şimdi saat öğleden sonra iki civarında.

Kurulmuş makine gibi, tekrar yola düşüyorum. Bir çeyrek yüzyıl önce, 1945'te, sürgün dönüşü ayrılmış olduğum ilk eşimin evinin önünde buluyorum kendimi. Bir uyurgezer gibi merdivenleri çıkıyorum. Sanki bir el, kapı kolunun üzerinde, beni bekliyormuş gibi, daha çalar çalmaz kapı açılıyor. İki kişi için hazırlanmış bir sofrayı fark ediyor ve birden yaptığım işin münasebetsizliğini anlıyorum. Bir adım geri çekiliyorum.

— Affedersin, birini bekliyordun herhâlde?

— Evet. Birini bekliyordum: Seni. Konuşmanı az önce radyodan dinledim. O ölüm sessizliğini de. Buradan başka bir yere gitmeyeceğinden emindim. Dün bana telefon ettiğini bile unutmuşundur (Dün mü?... Daha şimdiden başka bir hayattayım o hâlde?...) Gir de bak: Yirmi beş yıl önce beğendiğin şarabı da, çavdar ekmeğini de unutmadım.

Sessizce öğle yemeği yiyoruz.

Başlarımızın üzerinde duvarda asılı duran suluboya iki resmime, geçen zaman sanki boşlukta yoğunlaşmış gibi, bir çeşit sis perdesinin ardından bakıyorum: Matthias Grünewald'ın Hz. İsa'sı ve yanında da Bourdelle'in okçusu Herakles. İçimde, Romain Rolland'ın eserinden alınmış, bütün hayatımın şu nakaratı tekrarlanıyor: "Jean Christophe, hayatın bütün güçlerini tıpkı bir atardamar gibi bir kıyıdan öteki kıyıya taşıyan alınyazısının farkına vardı."

Beni bu kapıya kadar getiren şey; sosyalizmin, gerçekten sosyalizm olması için, insanın bu ilâhî boyutuna ihtiyacı olduğuna anlaşılmaz, ama inkâr edilmez bir şekilde duyduğum kat'i kanaattir.

Bir saat sonra, hanımefendinin alnından öpüp yola koyulduğumda, o bekleyiş sevgisinin ve bir başkasının hayatının şu dönemecinde, kaderin bu randevusunda esrarlı bir basiretin mucizesiyle her şey değişip güzelleşti. Hayatın ölüme zaferi. Bunu tek bir varlıkta bulabilmeniz diğer binlercesinin sizi terk edişlerini telâfi ediyor.

Yaşamak hâlâ mümkün.

Hayatım bir anlama sahip olmaya devam edecek.

III

PROJE: HAYATI DEĞİŞTİRMEK

(1970-1982)

SEÇENEK

(1972)

ve YAŞAYANLARA ÇAĞRI

(1979)

1.

SANATÇI YARATIŞA BİR YOLCULUK: “HAYATINI OYNAMAK”

– Kralın sancakları... Onları, güneşin üzerine dikilmiş, insanları ve kuşları Tanrı'nın büyük şölenine çağırırken görüyorum.

Nice Belediye Başkanı benim *Kıyamet* canlandırmamı biraz sabırsızlıkla dinliyor.

– Yani ne istiyorsunuz?

– İngilizlerin gezi yerindeki kırk bayrak direğini bana on beş günlüğüne verin. Orada güneş halıcısı Lurçat'ın kırk halısını ve onun insanları uyandırmak için öten yün horozlarını birlikte sergileyeceğiz.

– Niçin sergiyi, geçmiş yıllarda olduğu gibi, Ponchettes galerisinde açmakla yetinmiyorsunuz?

– Çünkü söz konusu olan, monokl ile veya gözlükle bakılacak bir resim değil. Nicolas Battaille'ın, beş metre eni ve yüz kırk dört metre boyuyla bir katedrali kaplayabilecek büyüklükteki *Kıyamet*'i halka cehennemin dehşetini hissettirecek. Bırakalım Lurçat'yı sokaklara hayallerini eksin ve deniz kıyısındaki caddede başka güneşler, başka yıldızlar, başka bir yaşama sevinci filizlendirsin.

Belediye Başkanı şaka yaptığımı sanıyor:

– Ayaklarınız yere basmıyor. Ne israf! Yağmur, güneş, deniz meltemi...

Gülme sırası bende:

– Jean Lurçat, çalışmasını –“Görüyorsun, dokuyorum*”– diyerek bana gösterdiğinde, içtenlikle şunları söy-

* Jean Lurçat (1882-1966) goblenci olduğu için bu ifadeyi kullanıyor, çev.

lüyordu: “Onlar için yirmi bin yıl garanti veririm! Dayanıklı olmaları için en kalitesinden yirmi renk yün seçildi... Savaş esnasında, bunlar, soğuktan donmak üzere olan Lot direnişçilerine yorganlık etti. Nicolas Bataille’ın özensizce kesilip biçilen *Kıyamet*’i ahır duvarlarını süsledi... Yüzyıllar sonra, sen onu Angers’de gördün.”

— Kabul, diyor belediye başkanı. Fakat onları korumak için, gece gündüz her direğin dibinde bir polis dikmek gerekecek.

Bu gerekçeye verecek cevabım yok. Bir flâma ve Apollinaire’den bir mısrayla, Ponchettes’e geri dönüyoruz:

İşte ev! Orada doğar yıldızlar ve ilâhlar.

Her şeye rağmen bu bir şenlik.

Serge Lifar’ın dans dersleri, Belmondo’nun (oyuncunun babası) heykeltıraşlık dersleri, Notre-Dame’ın orgcusu Cochereau’nun org dersleri, Carzou ile Brayer’in resim dersleri verdiği Yaz Akademisi’nde, yıllarca sanatın dilini çözme görevini üstlendim. Bu ders şekli bana, bütün yaratıcıların çanak yalayıcısı olan filozof sıfatıyla uygun düşüyor. Kendisi ressam, müzisyen yahut dansçı olmadığı için filozof, yaratıcı faaliyeti anlamayı ve kendisini dinleyenlere bunu anlatmayı, hissettirmeyi dener. İnsanlara dünyanın önünde, basma kalıp, itiraz edilmez bir gerçekliğin önünde durur gibi değil de, yaratılacak bir eserin önünde durur gibi durmasını öğretmekten daha devrimci bir pedagoji var mıdır?

Bu dersler bir sergi çerçevesi içinde veriliyor. 1966’da dersime koyduğum başlık şuydu: “XX. Yüzyıl resmini anlamak”. Paul Signac’tan Picasso’ya kadar inceledik, bu arada da Vuillard, Matisse, Marquet, Fernand-Léger, Braque, Juan Gris, Chagall ve Delaunay’e de bir göz attık.

Oldukça pedagojik bir öğretim. “Gerçekçilik”ten kopuşun son aşamalarına dikkat çekmek istiyordum. Resim, bir asırdır, nesnelerin alışlagelen kalıplarını parçalıyor:

- Rengi kırmak: İzlenimcilik;
- Mekânı kırmak: Kübizm;
- Faydacı anlamı kırmak: Gerçeküstücülük;
- Nesneyi kırmak: Soyutlama.

Yeni bir geleceğe yelken açmak için özgürleşmedir bunlar.

Doğum sancısız olmadı. İlkın, Ponchettes'te, geleneksel donuk yün rengi panoları kaldırıp duvarlara kan kırmızı panolar döşedim. Ölüler bir şey demiyordu. Picasso, bu ayrıntılara karışmıyor ve beni kendi hâlime bırakıyor. Fakat Chagall bu günahı öğrenince telefon ediyor:

— Kırmızı duvarlarınızla benim renklerimi öldürecek misiniz?

Kendisini, arkadaki duvarın kırmızısının tabloyu daha da göze çarpıcı kılacak şekilde, köşeye, bir resim sehpasının üstüne yerleştirdiğim *Kızıl Güneş*'ini görmeye davet ediyorum. Yaşlı ressam, sevinçten tablosunun önünde danseder gibi yapıyor. Ve hiç beklenmedik bir başka şey daha: Bir tablosunu daha bana emanet ediyor: *La Bastille İneğ*'ni.

Yan tarafta ustaların tabloları serbestçe sunuluyor. Geleceğe yönelik bir örnek sergilemek için aceleyle düzenlediğimiz ek bölümde; eski bir balıkçı dükkânında, skandal patlıyor. Bonnard'ı veya Picasso'yu sergileyerek riske girmiyorum. Sevmeyenler bile hayran oluyorlarmış gibi görünüyorlar.

Derken bu ek bölüme Raymond Moretti'nin *Dünyanın Çılgınlıkları* adlı tablosunu yerleştiriyorum. Bu tablo insanın tabiatla ve Allah'la yeni bir ilişkiyi arayışı. O dönemde Moretti henüz genç. İnsanlarla eşya arasındaki günde-lik monotonluğu alt üst eden modern sanata karşı hıncı onun üstüne boca edecekler.

Öfkeli bir ziyaretçi üstüme yürüyor:

— Sizin suratınızı dağıtacağım!

— Sebebini öğrenebilir miyim acaba?

— Bu berbat şeyleri sergileyerek göz zevkimizi mahvediyorsunuz!

Ona, boşuna “caz”da görünür, elle tutulur hâle gelmiş müziği hissettirmeye çalışıyorum.

Mucizeler yaratan renk virtüözümüzün gerçekleştirdiği bu denemeye kapalı kalıyor. Kutsallarını çiğnememden ötürü öfkeden kıpkırmızı kesilmiş bir hâlde, bana hakaretler yağdırırken bir ses duyuyorum:

— Bu eblehle niçin zaman kaybediyorsun? İvır zıvırla oyalanmaya devam etmek istiyorsa...

Meğer Raymond Moretti gelmiş. Tepeden tırnağa siyah: Üniforması, gözleri ve saçları da siyah. Niçin hep siyahlar giyindiğini sorduğumda:

— Renk uyumu sağlayacağım diye zaman kaybetmemi önlüyor.

Kaçığımız gitti. Raymond’la gülüşüyoruz. Ama uzun sürmüyor. Polis geldi: Şikâyet varmış.

— Niçin?..

— Ar ve edep duygularını incitme.

Komiser bize suç unsurunu gösteriyor: Doğum yapma pozisyonunda, sert geometrik hatlarla çizilmiş, bir kadının görüldüğü, dörde dörtlük *Ana Tanrıça* tuvali.

Belediye başkanı araya giriyor da tabloyu indirmek zorunda kalmıyoruz.

Konferanslarımdan bazıları herkese açık. Bu konferanslarda estetik öğretiminin sınırlarını öğreniyorum.

Öncü ressamları sergilediğim için “modernist züppe” ile suçlanınca, bu sefer tam aksine, geleceğin en güzel örneklerinde klâsizmin en saf devamlılığını göstermek için, kışkırtıcı bir konferans başlığı seçiyorum: “Poussin, Fransız resminin Dekartçı ânı mıdır?” Bu arada, *Phocion’un Cenaze Töreni* tablosunu da diyapozitifle gösterecek, Poussin’in tek bir tablosunun analizini yapıyorum.

Descartes ile kurduğum bu paralellik, dünyanın yeni bir görünüşünün ifadesinin nasıl gerçekleştirildiğini ve Poussin’den Cézanne’a ve Mondrian’a kadar başkalaşım-lar arasında sabit kalan bir resim dilinin nasıl yenilendiğini gösterme imkân veriyor.

Konferansın sonunda oldukça zarif, yaşlı bir bayan yaklaşıyor:

— Bana sizin sadece modern resmi sevdiğinizi söylemişlerdi. Poussin’e olan sevginizi sizinle paylaşıyorum. Hiç görmediğiniz bir Poussin görmek ister misiniz? O benim elimde.

Onun tuvalinin önünde, az önce ayrıntılarıyla anlattığım bütün motifleri yeniden buluyorum. Sahibi, beni kafa yorayım diye yalnız bırakıyor. Tuhaf bir intiba: Hayranlık duyuyor, fakat hiçbir şok yaşamıyorum.

Yaşlı bayan geri geldiğinde bir can düşmanı ediniyorum:

— Hanımefendi, hayran olunacak bir eser: Bunda Poussin'in gözü, Poussin'in eli, Poussin'in kompozisyonu ve sanatı var. Hepsi Poussin. Tabloyu yapan kesinlikle çok yetenekli bir kişi ve mutlaka da Poussin'in Stella, Valentin, kendi kayınbiraderi Gaspard Dughet... gibi yakın çevresinden biri.

— Beyefendi, siz uzman değilsiniz...

— Doğru. Ben sadece bir profesörüm, dolayısıyla benim kanaatim sizin tablonuzun değerini düşürmez...

Burun deliklerinin ve dudaklarının, bir tavşaninkilere benzer seyirmeleri öfkesini dışa vuruyor. Çekip gitmek en iyisi.

Sokakta, kendimi onun kadar üzgün hissediyorum. Konferansımda Poussin'den örnek vermek için bu tabloyu kullanabilir ve aynı şeyleri söyleyebilirdim. Her şeyi söyleyebilirdim tabii, fakat şu esas hâriç: Poussin'i Poussin yapan, Stella'da da mükemmel olan şu renk, çizgi ve kompozisyon tekniğinden çok daha fazla bir şeydir.

Böylesi bir değerlendirme yapmam, mesleğimi temelden tartışma konusu yapıyor. Hegel haksız: Sanat kavramdan önce gelmez ve kavrama indirgenemez. Tersine, sanat bunun ötesindedir; onu kavramlara hapsedemem. Bir eserin güzel olduğuna kimseyi ikna edemem, zorla ispatlayamam bunu. Olsa olsa, onu serbestçe değerlendirmenin, onu tramlen yapmanın vasıtalarını temin edebilirim, ama öğrencilerimin yerine sıçrayamam.

Hayatta esas olan şeylerin hepsi için de bu böyle değil midir? Bana bir kadını sevdiren sebepleri inceleyebilir miyim? Yahut Allah'ın varlığını ispatlayabilir miyim?

Poussin'in sahibi hanımefendi, kendimi uçurumun kenarında hissettirdiğiniz için, size ne kadar minnettarım!

Bunu öğrencilerime itiraf etmeliyim.

68'den beri onlarla ilişkilerim değişti. Münasebetlerin fikrî seviyede kurulduğu anfideki eski arkadaşlıktan, duygudaşlığa ve derûnî bir birlikteliğe geçildi. Doçentlik imtihanına hazırlanırken onların hemen hepsi evlenmiş olur. Sık sık içlerinden biri, erkek yahut kadın, beni karşılamaya istasyona gelir, "sınıf arkadaşları"nı davet eden bir çiftin evine gideriz. Delikanlı şarap getirmeye, genç kadın da omlet için yumurta çırpmaya gidince bebek be-

nim kollarıma bırakılır. Ardından, ders ve imtihanlar yerine başka şeylerden ve bunların anlamından konuşuruz.

Artık onlar anfide silüet olmaktan çıkar ete kemiğe bürünürler. Beni en çok şaşırtan öğrencilerden birisi, Aziz Ursile tarikatından bir rahibe oldu. Ötekilerden yaşça biraz daha büyük ve herkesin üzerinde esrarengiz bir etkisi var. Belki de, hayatlarının anlamını arayan bu gençler, o kızın davranışlarındaki kendine güvenden ve onun kendilerinden daha önce yolunu seçmiş olmasından böylesine etkileniyorlardı. Oldukça rahat davranan genç rahibe, inançlarından hiç bahsetmiyor. Onları yaşıyor. Dersaneye girdiğinde öyle bir hava estiriyor ki, rahibe Paule'ün orada olup olmadığını gözüm kapalı söyleyebilirim.

İnsanî var oluşun bu niteliği, ders verdiğim yıllar boyunca, bana gitgide daha fazla en yüksek değer olarak görünüyor. Bilgisayarın bizim yerimizi çok rahat doldurabileceği yalnızca teknik veya mantıkî zekânın değil, bilgeliğin bile, yani sebepten sebebe değil de gayeden gayeye yürüyen aklın dahi çok üstünde yer alan yüksek değerdir bu. Onun ötesinde, sınırlarımızın ve postülâtların, yani ilk sebebe ulaşamayan bir bilimin sınırlarının ve son amaçlara eremeyen bir bilgeliğin postülâtlarının bilincine ermek vardır. İman da burada başlar: Temel sorgulamaları kabul eden, başkasına ve bambaşkasına açılan bu gedikte samimî duruştur iman. Bu iman, Hz. İbrahim'in imanıdır veya kendisinde yaratılan ve kendisi olmayan şeyin istilâsını kabullenen şairin alçakgönüllülüğüdür.

Böyledir lûtf-u ilâhi, yani inayet, tabiatın uç noktalarına yıkmaya değil de yapmaya gelir. Kelimenin mistik anlamıyla da, estetik anlamıyla da lûtf-u ilâhi: Ebediliğin zamanı inşidir. Poussin olmak için Stella'da eksik olan şeydir. Tek bir genç rahibenin mevcudiyetiyle anfide hissedilen lûtf-u ilâhi. Ölçüyle, kafiyeyle veya imgeyle hiç ilgisi olmayan, şiirde, Rimbaud'yu seçmek için, bütün Boileauları atlayıp geçen lûtf-u ilâhi.

Bir sanat eserinde eserin kendisini aşan o varlığı ben hiçbir zaman Toledo (Tuleytıla)'daki küçük San Tomé kilisesinde El Greco'nun *Orgaz Kontunun Toprağa Verilişi* adlı tablosunun önünde hissettiğim kadar etimde kemiğimde duymamışımdır.

Tablo başımı döndürüyor: Dengeyi sağlayan ufuk çizgisi yok. Resmin ne karşısındayız, ne üstünde, ne de altında. İçindeyiz. Madde ile ruhu ayırmanın artık anlam taşımadığı manyetik alana dalmışız. Ressam, tabiatta bu aşmayı ifade eden kuvvet çizgileri buluyor. Elbiseler, kayalıklar veya meleklerin kanatları, birbiriyle kaynaşmış şekillerin ve renklerin kasırgası karışmış. İlk ateşe yöneldiklerinde de, hayatın meşalesi, alevler hâlinde yayılıp gidiyor. Beyaz örtülere sarılı bir Hz. İsa'nın gök kubbede yer alması önemli değil: Bu olağanüstü tabiattan fışkıran volkanın burgacı orası.

Öğrencilerimle bir deneme yaptım: Onlar derse girmeden önce, Delacroix'nın *Nancy Savaşı* tablosunu, konusunun ne olduğunu anlayamasınlar diye, oldukça bulanık bir biçimde perdeye yansıtım. Onlar bu “soyutlamayı” yorumlarken, bu eser hakkındaki aynı duyguları dile getirdiler. Demek ki anlam, kendisini taşıyan imajlara bağlı kalmıyor.

Lûtf-u ilâhi budur işte. Bugünün soyut resimlerinde bu kriter, tekniği ne olursa olsun, bizi kolayca istismar etmek isteyen bizi heyecanlandırma gücüne sahip olandan ve vaktiyle bir ikona resmi yapabilmiş olandan ayırt etmeği sağlar.

Hayatımın yeni safhası bir tesadüfle başlıyor. Öylesine mecburiyetten ileri gelen bir tesadüftü ki bu, üzerine âdetâ hırsla atılıyorum.

Davetli olarak bulunduğum sinema yapımcısı bir arkadaşımın evinde, bir Guro* maskesinin önünde kalakalıyorum. Badem gözleri, uzun ve olağanüstü ince burnu, stilize bir sakalın âhenkli kıvrımları, yüzü çevreleyen burmalı iki siyah boynuz ve bir sırrı kabul etmek veya bir çağrıyı başlatmak için açılmış benzeyen ağza yönelen bütün bu sert çizgiler beni büyülüyor.

Karaca mı yoksa insan yüzü mü? Yahut ikisinin karışımı efsanevî bir figür mü?

Henüz maskenin anlamını ve işlevini bilmiyorum, ama onunla benim aramda bir elektriklenme oluyor. Sessiz bir diyalog başlıyor. Ve ben eski kesin kanaatlerin sarılmakta olduğunu hissediyorum.

* Fildişi Sahili'nde yaşayan bir halk, çev.

O âna kadar yalnızca Avrupalıydım. Sadece doğum yeri olarak değil, kültür olarak da, yaşama tarzı olarak da. Bu maske bana hayatımın bir bilânçosunu çıkarmamı ihtar ediyor. Felsefe profesörü olarak, bütün meslek hayatımı Batılı olmayan düşünceyi hiç tanımadan geçirmekte olduğumu farkettim. Nitekim Çin, Hint, İslâm felsefelerini, Afrikalıların veya Amerika'nın eski yerlilerinin dünya görüşlerini hiç mi hiç bilmiyorum.

Ev sahibim, bu sorgulamamı yarıda kesiyor ve bana düşüncelerimi bir sonuca bağlama şansı veriyor:

— Maske sizi kendisine bu denli cezbettiyse neden onu konuşturmayı, bütün sırlarını söyletmeyi denemeyesiniz? Bir filmde meselâ...

Beklenmedik bir anda teklif edilen çılgınca bir serüven. Çılgınca bir serüven, zira ne Siyah Afrika'yı biliyorum, ne de sinema dilini.

Bir kaç ay içinde, Afrika'nın dünya görüşünü, Afrika sanatlarıyla ilgili belli başlı kitapları, İnsan Müzesi'ndeki filmleri, Hampaté Ba*'nın eseri aracılığıyla da griotların** şarkılarını ve özel dinî âyinlerle ilgili şiirleri hatmediyorum.

1973 Nisanında yüreğim çarparak Siyah Afrika'ya hareket ediyorum. Tespitlerimi Guro ülkesinin kalbinde noktalamak istiyorum. Otuz yıllık dostum Senghor*** bana, derin Afrika'ya dalma imkânı sağlıyor. Dakar'a sekiz yüz kilometre mesafede Gine sınırında, Fouta Djallon sıradağlarının başladığı yere dek gidiyorum. Ethiolo, birkaç kulübe. Geceleyin, kabarmış kadın göğüsleri gibi görünüyorlar. Burada yegâne beyaz, baş kameraman ve benim. Bu Bassariler arasında Hristiyan da yok, Müslüman da. Kendilerine göre bir dinî inanışları var.

Ev sahibimiz (Fransızca konuşan tek kişi) yolda beni durduruyor:

— Daha öteye gidemeyiz, ata istemez.

* Amadou Hampaté Ba, UNESCO'da çalışmış Malili çok değerli bir fikir ve eylem adamıydı. Kendisinin dilimize mutlaka tercüme edilmesi gereken ibretlerle dolu ve anlatımı çok hoş eserleri vardır, çev.
 ** Siyah Afrika'da hem şair, hem müzisyen, hem de büyücü olan özel bir sınıftan kimse, çev.
 *** Léopold Senghor, Senegal'in müteveffa devlet başkanı, çev.

Çalı, bulut veya kaya, onun için bir insan yüzü kadar anlamlı. Onlarda daveti veya tehdidi okuyabiliyor.

Doğüstü tabiat, sadece insanileştirilmekle kalmamış, insan topluluğunun bir parçası olmuş. Hepsi de bizi kulübelerinde kalmaya davet eden ev sahiplerimizi incitmekten korkuyoruz. Bu yakıcı iklimde, büyük bir ağacın altında, bir hasırın üstünde uyumayı deniyoruz.

Gece yarısını geçene dek çıplak vücutlarımızdan sel gibi ter boşanıyor, sonra serin bir rüzgâr bu teri çiye dönüştürüyor. Havanın içinde banyo yaptığımızı, toprakla bütünleştığımızı, ağaç kökleriyle birlikte yere nüfuz ettiğimizi ve vücutlarımızı oraya ağırlıksız bırakıverdiğimizi hissediyoruz. Bir yırtıcı hayvan kokusu ve uzaklarda bir tepinme. Gecenin ortasında birbirlerine sımsıkı kenetlenmiş bir manda sürüsü, panter korkusundan insanların kulübelerine yaklaşıyor. İnsanların ve toprağın, hayvanların ve ağaçların bütünleştiği sürekliliği yaşıyoruz. Dünya ile o âna kadar hiç bilmediğim başka türlü bir ilişki.

Tepeleri, ağaçlıkları, dar orman yollarını tespitte geldik; her beş yılda bir, yeni yetmelikten ergenlik çağına geçiş âyinleri buralarda yapıyor.

Toplulukla kaynaşmak ve teknisyen ekibimizin bize katılabilmesini ve bu büyük günü filme almasını sağlamak için bir ay orada yaşıyoruz.

Erkeklik hayatına âyinle katılacak yaşa gelmiş gençler, on dört ile on altı yaş arasındalar. Haftalar önce, âyine hazırlanmak için, ormanın ve ormanda bulunan ruhların sırlarını ve hilelerini üstatlarından öğrenmek üzere çalılıkların arasına gittiler. Ethiolo orman yolunun üç kilometre uzağında, M'bong büyücüsü bize törenin safhalarını anlattı. Bundan önceki âyinle erkekliğe adım atmış olanlar (yirmi ile yirmi beş yaş arasındaki erkekler), köyün uzağında bir sel yatağının kenarında grup grup olmuş, dallardan maskeler hazırlıyorlar. Gözler için bırakılan açık kısımdan ince ağaç yaprakları, saplardan yapılmış örgüler, renklerin sarmaştığı sorguclar dört bir yana uzanır. Kavgı esnasında, ağaç kabuğu liflerinden örülmüş bir fileyle yüz gizlenecek. Yeni yetmelerin karşısında onlar, şeytanları ve hayatlarında mücadele edip dizginleyecekleri vahşî güçleri temsil ediyorlar.

İmtihan günü, yüzleri maskeli şeytanlar, titreyen tepelikleri güneşin altında ısıldayarak dağdan iniyorlar. Çalışlıklar arasında sıçrayıp dans ediyorlar. Âyinle erkekliğe adım atacak yeni yetmeler savaş alanında onları kaygıyla bekliyorlar.

Yalancıkıtan bir çarpışma değil bu. Çocuklar kısa süreli, fakat son derece şiddetli bir mücadeleyle, ilk yetişkinlik imtihanını veriyorlar. Yenilginin söz konusu olduğu daha üstün bir güce sahip olan şeytanların genellikle erkeklik adaylarının iflâhını kestiği bir mücadele bu. Ağabeylerinden daha az kuvvetli olan yeni yetmeler, bütün güçleriyle saldırıyorlar ve yere fırlatılınca dek hırsıyla dayanıyorlar. Yüzlerinden ve doğdukları toprağın rengindeki toza bulanmış vücutlarından sel gibi boşanan ilk kanlarıyla kurumlu kurumlu arkadaşlarının yanına dönüyorlar.

Onlar kendi güçlerini aşan bir güçle çatışmaya girmeye muktedir olduklarını böylece ispatladılar. Hazırlık dönemi, tabiat güçlerini kullanmayı öğrenme dönemidir. Bunun taçlandırılması ise, bu cesaret imtihanıdır. Kendisine ve dünyaya hâkim olma konusunda böyle insana gurur veren bir eğitim sağladıklarından ve hem nefisleri, hem de çevreyle mücadelede çok sağlam, demir gibi bir karakter oluşturdıklarından pek emin değilim.

Ekibimiz daha sonra güneşe, zenciliğin kalesi, Guro ülkesi Fildişi Sahili'ne iniyor. Dokuz kabilenin şeflerini maskemizin hakiki yerli maskesi olduğuna inandırmak için uzun uzun dil döküyoruz. Maskeyi bir çantanın içinde paketlemiş olarak taşıyorum, çünkü kadınlar maskeleri görmemeli. Filim burada gösterilemeyecek.

En çetin mesele, maskeyle dans edecek birini bulmak. Kendi topluluğunun maskesi değilse, kimse bunu tehlikeye düşmeden yapamaz. Gereksiz konuşmalar saatlerce sürüyor ve ancak ben, bütün şartlarını kabul ettiğimde bitiyor; dokuz kabile şefinin en yaşlısı, bana kendi yün başlığını giydiriyor.

Beni misafir eden Bouaflé valisi, genç bir Baoulé'nin töreye uygun olmayan bir maskeyi takmak zorunda kalınca yere yığılıp öldüğünü bizzat gördüğünü anlatıyor.

Maske bir "sanat eseri" değil, bir enerji yoğunlaştırıcısıdır. Afrikalının varoluş tarzında, içine katıldığı hayat,

kendi hayatı, bütün tabiata yayılmıştır. Yani, kendisini çevreleyen evrende her şey ruhla ve kutsallıkla doludur. Kuvvetleri ve mesajlarıyla yaşayan mekân, Afrikalının bir uzvudur.

Bir ağaçtan veya bir griot şarkısından, bir büyücünün uygulamasından, bir fırtınanın şiddetinden yahut da bir maskenin gücünden hareketle ışıldayabilen daha yoğun hayat nüveleri vardır.

Maske; tabiatın, ataların, ruhların enerjilerini yakalayıp topluyor ve maske ile yapılan dansla da, topluluğa o kutsal güç yansıtıyor.

Çünkü maske, yalnızca bir keserle yapılmıyor. Kesenin dinî törenle ilgili bir fonksiyonu var. Kutsal koruda bir heykeltıraşı çalışırken gördüm. Sanki âyinideydi. Maskeyi yaptığı günlerde, ibadetin saflığını muhafaza etmek için karısına yaklaşmayacak.

Dudaklarından dua veya büyülü sözler dökülüyor. Arkadaşım bu dinî hissiyatı bana, ağacı kesmeden önce ondan af diledi diye tercüme ediyor. Sonra ağacın gücünü, atanın gücüyle birleştiriyor. Onun heykeltıraşlık sanatı, her bir şeyin, yani manda boynuzunun, darı başağının, kadının karın ve göğsünün büyüme kanununa uyuyor.

Maske tamamlanınca, toprağı eşiyor ve atalarının münbit toprağında onların kuvvetini alabilsin diye, bir mevsimliğine, onu yere gömüyor. Böylece maske yaratılışın kaynağıyla bağını kurmuş oluyor. Onun güzelliği adını verdiği şey, işte bu varoluştur. Bu varoluş, kuvvetleri ele geçirmek için şekillerin aşırı gerginliğinde kendini gösterir.

Bu sayısız ellerin çabalarının güzel meyvesi olarak maske doğduğu zaman onu takan kişi, bu kutsal enerjileri dansla dile getirecek. Tam-tamın yıldırımı, dağları yerinden oynatıyor. Bu güç, ne dansçının gücüdür, ne de müzisyenin. Onlar, o güce âitler. Onların bedenleri baştan başa bir ruh, bir soru hâline geliyor.

Toprak, onları topuklarından tutup yaşayan hürriyete fırlatan bir yaydır.

Danslarında, eşya ile başka insanlar ve Tanrı ile kurulan bu yeni ilişkiyi yaşıyorum.

Moskova Operası'ndaki teknik mükemmellikleriyle beni hayran bırakan klâsik balelerimizin üzerindeki sah-

ne ışıkları, bence sönmüştür. *Kuğu Gölü* veya *Ormanda Uyuyan Güzel*'deki yapma periler, bana artık hayata dair hiçbir şey söylemiyorlar.

Şimdi ben, Afrika sayesinde, dansın bir var olma tarzı, bir yaşama eylemi olarak ne demek olduğunu biliyorum.

Bütün Hint-Avrupa dillerinde dans kelimesinin kendisi, Sanskritçe "tansiyon / gerilim" anlamındaki *tan*'dan gelir.

Afrikalıların dansına can veren ruhu tekrar bulmak, medeniyetimizin dramlarının özünü yakalayıp onu aşip altetmek için de bu gerilimi tekrar bulmak değil midir?

Şimdi, insan trajedilerini kendi diliyle vermeye çalışan dansın bu yeni biçimlerinin kaynaklarına inmek istiyorum.

Taşralı bir kibarın köşesine çekilebilmesi için Martha Graham'a verdiği, New York'a yüz kilometre uzaklıktaki, şu bir çeşit küçük Trianon*'a doğru kar altında gerçek bir hac yolculuğu.

Modern dansın anası Martha Graham'ın yaşadığı o tapınağa bir âyine iştirak ediyormuş gibi giriyorum.

Çoktan seksen yaşını geçmiş. Safran rengi bir sarıya bürünmüş, yanaklarını minelenmişe dönüştüren gerçek bir sahne makyajıyla Sevr porseleninden yapılmışa benzeyen küçücük bir bebek. Gözleri hem ışıldıyor hem de buğulanıyor.

İlk sözleri çok derin bir kederle dolu:

– Heykeltıraş veya şair arkasında bir iz bırakıyor. Ben-se kumda ve rüzgârda dans ettim. Nasıl ve niçin yaşanmalıydı bilmiyorum. Ben sadece dans ve aşk için yaşadım ve artık vücudum yok.

Koreografi çalışmalarının filmlerini gösterdiğim öğrencilerimi, onu ne kadar canlı ve hareketli biri olarak gördüklerini Martha Graham'a anlatıyorum.

– Onların hepsi de size âşık. Tıpkı benim gibi. Gerçekten.

Afrika maskeleriyle dans ettiğini gördükten sonra kendisini görmeye geldiğimi söyleyince:

* Paris'te Versailles şatosunun yanında inşa edilmiş iki şatonun adı. Küçük Trianon, 1762 - 1768 yılları arasında yapılmıştır, çev.

— Amerika Yerlilerinin dinî dansları toprakla, canlı ve âdeta ete kemiğe bürünmüş yerle olan münasebetleri konusunda beni aydınlattı, gözlerimi açtı. Toprak, çok eski zamanların avcıları veya savaşçıları gibi, bu hayatî münasebeti yakalayan dansçının, vücudunun üzerinde sıçradığı bir yay vazifesini görür. Çoğu zaman ben tekniğimle özdeşleştirildim. Elbette, nefes, soluk alıp soluk verme, hayatın temel eylemidir. Fakat bu nefes bir hırıltı mıdır yoksa bir kahkaha mı? Bir dramı mı, yoksa bir alayı mı anlatır?

Dans etmek, dünya ile âhenkli bir biçimde nefes alıp vermeyi öğrenmektir. Öğrencilerime, onun *Derin Şarkı (Deep song)*'sını ve *Şimdiki Trajedi (Immediate tragedy)*'sini gösterdim. Her ikisinde de vücudu İspanyol devrimiyle tam bir uyum içinde titreyiyor. Nitekim o sırada Picasso da, *Guernica*'yı resmederken aynı ruh hâli içindedir. Martha Graham XX. Yüzyıl'ın dansında, Picasso'nun resimde yaptığını yapar; önderlik eder.

Ancak Graham, ebedî efsaneyi de dillendirir. Tanrısız ve insanî birlikten yoksun bir dünyanın oyun yazarı olarak, insana geleceğini hatırlatır: Biz hayatımızı, ancak bütünün, çok yüce bir kudretin âleti yaparsak, onu kumsursuz bir şekilde gerçekleştirebilir, kemale erdirebiliriz. *Meleklerin Diyalogu*'nun anlamı budur işte.

Martha Graham yüzyılın en büyük oyun yazarıdır. Sıkıntı ve devrim yüzyılının.

Hiçbir mana veremediğim bir bakışla bana diyor ki:

— New York'ta Merce Cunningham'ı da görseydiniz.

Merce Cunningham, Martha Graham kumpanyasında *Revivalist*'in kahramanıydı. Kendi dans okulunda, prova'nın tam ortasında, beni kabul ediyor. Hayretimi seziyor:

— Şaşırmış görünüyorsunuz, çünkü Cage'in müziği bu koreografiyle uyuşmuyor, farklı dansçıların hareketleri arasında da uyum yok.

Tam da böyle düşünüyordum. Cunningham devam ediyor:

— Pencereden eğilip baktığınızda, gidip gelenler hareketlerini birbirleriyle âhenkli yapmazlar, sokağın karma-karışık sesleri de, onların ruh hâllerinin bütününü yansıtmaz. Bunu vermek istedim.

— Ama ben bir bale seyretmeye gelmişsem, zaten pence-
reden gördüklerim beni tatmin etmediği için gelmişimdir.

Kendisinden büyük bir üzüntüyle ayrılıyorum. Olağa-
nüstü bir dansçının, kaosu yansıtmaktan başka bir göre-
vi olması gerekmez miydi? Pek yakında ortalığı kasıp ka-
vuracak olan anlamsızlık dansının babalarından biri mi
olmalıydı?

Yine de, kısır resmî felsefenin pozitivist veya fenome-
nolojik sapmaları arasında, dansçılar Amerika'nın tek
felsefecileridir. Çünkü onlar, hiç değilse; "Hayatın anla-
mı ne?" sorusunu soruyorlar.

Dönüşte, bu tecrübeden yola çıkarak, bir çırpıda, Dan-
ser sa vie / *Hayatını Oynamak*'ı yazıyorum. Kitabın elyaz-
masını Béjart**'a gönderiyorum. Hemen bana cevap veri-
yor: "Medeniyet alanında koreografi sanatı ile insan ara-
sındaki ilişkiler konusunda inandığım her şeyi dile getir-
diğinize inanıyorum."

Kitabın önsözünü yazıyor ve kitap profesyonel dansçı-
lar için sürekli basılıyor. Moskova Operası'nın yıldızı Ma-
ya Plisetskaya şöyle diyor bana:

— Elimizde kitabınızın sadece teksir edilmiş tercüme-
si olmasına rağmen, Bolşoy'da, yöneticiden en basit
dansçıya kadar herkes okudu.

Ben doğru düzgün yürümesini bile beceremezken, ki-
tabımın tuhaf kaderi.

— Alo, ben Ludmila Tcherina. Dans hakkındaki kitabı-
nızı yeni okudum. Yazmış olmayı isteyeceğim bir kitap.
Beni görmeye ne zaman gelirsiniz?

Ulysse, Kalipso mağarasına giriyor. Esrarlı bir loşluk
ve içinde gümüş kuğuların kayar gibi görüldüğü ayna-
lar. Sesleri yutan ağır ve koyu renk duvar halıları, bir ha-
yalet şato sessizliği oluşturuyor. Bir kapı ve oraya gelene
kadar geçilen karanlıkla ağırlaşmış olan gözleri kamaştı-
ran bembeyaz parlaklık. Mekânını sınırsız hâle getiren
barları ve aynalarıyla eski dans stüdyosu resim atölyesi-
ne çevrilmiş.

* Maurice Béjart, sonradan Müslüman olan ünlü koreograf, çev.

Duvarı, insan boyunda tuvalerde dans eden figürler: Kıpırdayan bedenler değil, aksine canlılıklarını kaybetmeden silüetler hâlinde billûrlaşan hareketler... Çizgiler konturlu değil, muğlâk. Kuvvetler şekilleri doğuruyor, Song devri Çin resminde olduğu gibi.

Léda, Kucaklaşmalar, Dionysos; bizi hayatın, aşkın, neşenin ve ölümün özgün biçimlerine götürüyor. Arabesk denen tek bir dans adımı, elipsin veya dairenin çeşitlemelerine açılıyor; koşularını bunların içinde dondurmadan, sonsuz yörüngeler çizerek aralarından tek başlarına geçip gidiyorlar. Her vücut, kendisini arkada bırakıp giden bir kasırganın geçici bir süre ete kemiğe bürünmesidir.

Kucaklama, ana teması, sadece insanî bir sarmal olan, daha doğrusu, içinde insanla tabiatın, erkekle kadının, insanla Tanrının da düğümlendiği ve döllendiği büyük kozmik kucaklamanın, şu kasırganın mevzî bir sarmaş dolaş oluşudur.

Bu erotik ve mistik âlemden, düşlerini canlandırarak onu uyandıran büyücü (Ludmila) ortaya çıkar.

Bir Tanagra'nın narin vücudu üzerinde Nefertiti'nin başı.

Ludmila'nın varlığı, eserinin resmedilmiş anahtarı. Dahası, benimle konuşurken, tasarılarını da sürdürüyor: Bayan dansçının sıçrayışları bir sismograftaki gibi, tuvalde yerini alıyor.

Sekiz yıllık çalışma ve ortak düşler, yeni ortaya çıkıyor.

Bu garip doğum, nasıl görünür hâle getirilebilir? Bir televizyon kanalı, bize onun eserini tanııtma fırsatı veriyor. Pompidou Kültür Merkezi'nde bir gösteri salonunun içine, altı metre uzunluğunda ve iki metre yüksekliğinde, çok büyük bir cam yerleştirttik. Ludmila, yalnızca vücudunun ana hatlarını belirginleştiren bir ışık altında siyaha gömülmüş hâlde, siyah fon üzerine beyaz desen gibi, camın üzerine, dansçılarının hareketlerini çiziyor. Karanlıkta seyircilere yalnızca çevre çizgileri, daha ziyade de uçuşan dansçıların kıvrılan vücutları ve aralarında, onu çizen Ludmila'nınki gibi beyaz hatların dalgalanmaları seziliyor.

Bence bizim onlara verdiğimiz adla bu "dinamogramlar", dansının, resminin ve kendisi de başlıbaşına bir sa-

nat eseri olan vücudunun bu sentezinde oluşan anlamı ve çeşitliliğiyle Ludmila'nın sanatının bütünüyle en çarpıcı biçimde yansımastır. *Dialogue des civilisations / Medeniyetler Diyalogu* adlı eserime beklenmedik estetik bir boyut kazandırıyor.

Sanatın bir insandan ötekine giden en kestirme yol olduğuna inanmış olduğumuzdan, dünyanın bütün büyük kültürlerinin kurucu efsanelerinde filmleştirilecek dramatik temalar bulmayı hayal ediyoruz. Hindistan'ın Ramayana'sı, Uruk'taki Gılgamış Destanı veya Amerikan yerlilerindeki Quetzalcoatl'ın kahramanlık destanı... Kaynakları, tarihî mekânları, kahramanları araştırmak için birlikte dünya turu yapıyoruz.

Tanrı âşığı Firavun Akhenaton'un ve onun Kraliçesi Nefertiti'nin Güneş Kenti'ni yeniden canlandırmayı hayal ediyoruz.

Onlar, bütün tapınakların alınlıklarından Tanrı kelimesinin çoğul hâlini sildirerek, savaşı ve köleliği kaldırıp aşklarını imparatorluklarının kanunu yapmayı denediler. Güneş Kenti'nin bu toprağı, hiçbir hükümdara, hiçbir tanrıya, hiçbir efendiye ait olmayacak.

İşte Güneş Kenti'nin kalıntıları arasında, Tell el-Amar na'dayız. Topraktan burnunu zar zor gösteren birkaç duvar iskeleti hariç, geriye sadece Nil'e karşı, mihrap formunda taş bir masa kalmış. Çok gariptir, o gün, orada bir rahip, sırf kendi adına, o ebedî Tanrı'ya, Akhenaton'un Tek Tanrısına, dolayısıyla da yüzyıllar ötesinden bizimkine, âyin düzenleyeceğini söylüyor. Yaşayan, yıkıntıların arasında uçup duran, Nefertiti de yalnız. Güneş Kenti'nin inancı, aşkı ve ölümsüzlük umudunun bu trajedi kahramanlarını, Beaubourg vitrayında olduğu gibi, yeniden ortaya çıkarıvermeyi hayal ediyorum.

Bénarès* yakınında, Ramayana'nın ruhunun çağrıldığı törene katılıyoruz. Bu tören bir gösteriden ziyade, komşu köylerin sâkinlerinden binlercesinin iştirak ettiği toplu bir âyini andırıyor. Dinî bir trajedi: Dünyalar hâkimi tanrı

* Bénarès (yeni adıyla Vârânasi), Hindistan'da, Ganj nehri kıyısında ülkenin yedi kutsal şehrinden biri, çev.

Vişnu'nun insan şekline bürünmüşü olan Rama, bir ilâh uzlaşmazlığı yüzünden kendi insan hayatını tamamlıyor.

Hazır bulunan halk, kahramanın bu dirilişine ortak oluyor. Her daim yaşayan kahraman... Gandhi, katilinin kurşunlarıyla yere yığılırken Rama!.. diye mırıldanıyordu.

Kalabalık, sevinç içinde, hükümdarın Sita ile evlenmesini alkışlıyor. Krallığı elinden alındığında da, ağlıyor. Sürgün edilmesini hıçkırıklarla izliyor. Savaşları sırasında da heyecan ve korkudan titriyor. Dönüşü, yeryüzünde ilâhî bir düzenin yeniden canlandırılmasının vaadi olarak görülüyor ve çılgınca bir sevinçle kutlanıyor.

Ludmila-Sita, Hinduların kortejine katılalım diye elimden tutuyor. Trajedinin içine dalıyoruz.

Bombay yakınındaki küçük bir adada bulunan Elephanta mağarasında dansın efendisi Şiva, granit tapınakta sermedî dansını yapıyor. Bu görüntüden büyülenen Ludmila, Şiva'nın kadın din görevlisi oluyor. Bütün vücuduyla tanrının dansının provasını yapıyor.

Hareketlerini organlarından ayıramıyorum artık. Dansı seyrederken, dansın kendisi olur çıkarım ben. Bu vücutta başka bir benin yaşadığını biliyorum.

O zamana kadar, bana yabancı olan bir ben. Hayatımın alışılmış coşkularından son derece farklı. O, sanki güzellikten başka bir gayesi olmayan - dansın; aşkın, resmin, kilden bir heykelin veya bütün vücudunun, mükemmeli arayışında kendi kendine yeten yegâne sanat olduğu- başka bir manevî gezegenden geliyordu.

Sabahleyin, makyajsız yüzüne sessizce bakıyorum: Kuş kanatlarını andıran kaşlarıyla iri gözleri, manastırda yaşayan bir rahibenin baş örtüsü gibi omuzlarına dökülen saçlarının esmer yığını.

Hünerli ellerinden, fondötenli ve sedef parıltısındaki düzgünleri, gözlere daha bir derinlik ve bakışlarına daha bir uzaklık veren takma kirpikli maskesiyle bir başka yüz ortaya çıkıyor. Bu maske altındaki Sita ve Nefertiti'yi seviyorum ben. Fildişi tırnaklar, "İnsanı heykele yaklaştıran ten rengi" makyajı öven Baudelaire'in büyüleriyle töreni bitiriyor: "Kadın büyüleyici ve tabiat üstü olmayı aklına koyduğunda makyajla kendini gizleme ihtiyacını duymaz."

Bir defa daha fikrin, düşüncenin bir yüzü oluyor. Kendisini aşan bir hakikati yansıtan bir yüz. Beşerî sanat ile ilâhî sanat ve onun dili olan tabiat sanatı arasındaki ilişki bana hiçbir zaman bu denli canlı görünmemiştir. Günün yüzü, bir sanat eseridir, aynen bir heykel gibi; sabahın çıplak yüzü, bir tecellidir, tıpkı bir yasemin gibi.

Beşerî sanat bana Allah'ın yaratılmışlardaki işaretlerini okumayı öğretti.

Büyülü bir âlemdede yaşadım; orada nesneler, duyularımızın her biri aracılığıyla, kutsal bir kitabın kelimelerine dönüşüyor. Dili, Allah'ın bizimle konuştuğu bir lisan oluyor... Görünüştenden görüntüye, tezahürden tecelliye geçiliyor... Her şeyin bir anlam ve bir mesaj olup çıktığı bu teâtime, hayatımız artık ferdin hayatı değil, aksine hayatın bütünü oluyor.

Avignon'a, 1967 Festivali'nde, Béjart'ın *Şimdiki Zaman İçin Âyin*'ini görmeye geldiğimde, hayatın bu kutsanışına bütün varlığımla katılıyorum. Orkestra düzenlemesi, şimdi daha güzel esmeye başladı: Güney Fransa'dan esen kuzey yelinin bu şenlikli senfonisini, hangi müzisyen besteledi? Şiddetle sarsılan ağaçların uğultusu ve birbirine dâyanan duvarların çatırtıları; beyaz dantelli dalgaları göklere çıkaran rüzgârın inlettiği o kıskanç Rhone vadisi ve üzerinde esen yelin sonsuz çeşitlemeleri.

İnsanların sanatıyla ortak noktası bulunmayan... Tanrı'nın oyunu bu.

Ellore tapınağının yontulmuş yalı yarlarının kayalarında, Hintli meczupların kendilerinden geçişlerine katılıyorum. Bakışlarım ve ellerim, maden oymacılarının usta motiflerinin arasına süzülüyor. Ferdî küçük beni, kendi aşkınlığına götüren bu ruh yücelişini onlarla birlikte sezinliyorum. Bu neşeye, bu olgunluğa, kutsal sanatlarının yansıttığından daha büyük olan bu taşkınlığa iştirak ediyorum. Ama bu beşerî güzelliğin ötesinde, Colorado'nun büyük kanyonlarında, artık bir tapınağın değil de âlemlerin yaratıcı eylemine katılmanın başdönmesini yaşadım.

Kâinatın yaratılışına bir katılma.

Yüzyılların büyük çağlayanı oyuk oyuk oydu kanyonu.

Sonsuzluğa nispetle bir saat neyse, insanların sanatı da bu kozmik sanatın yanında odur.

İhtişamın bu Kıyametini hangi mimar inşa etti?

Yaratma eylemi, burada, artık bir çağrıştırmaya değil, varoluştur. İspat edilemeyen, ama güneş veya aşk gibi hissedilen bir varoluş.

Sfenks'in gözetimindeki piramitler önünde, bu Prometevari hareketle beslenen beşerî gururla göğsüm kabarıyor. Fakat Nepal'de, Himalaya sıradağlarını boydan boya geçen küçük uçağın içinde beni, tıpkı daha önce Hoggar sabahında Assecrem'deki papazların yanında olduğundan çok daha güçlü müthiş bir varoluş kuşatıyor: Üç adamın ziyareti sırasında Hz. İbrahim'in hissetmiş olduğuna* benzer bir varoluş. Yani, tabiata nispetle insanın değil, aksine insana nispetle Tanrı'nın ikinci ve nihâî aşkınlığının varoluşu.

Sanat eserlerinin şahitliğinden çok daha cebri bir şahitlik: Varlıkların, nesnelerin ve onların gizli cazibelere boyun eğen hareketlerinin şahitliği... Alsace'tan Mısır'a, eşsiz sadakatleriyle birbirine bağlı leylek çiftlerinin her yıl gökyüzünde aynı yolları izleyerek Kurtuba'daki konaklama yerlerine göç edişleri...

Dünyanın birliğinin, bütün delillerin ötesinde yer alan belgesi.

* İnsan kılığındaki üç meleğin Hz. İshak'ın dünyaya geleceği müjdesini verdiklerinde, bkz. Tekvin, 18, çev.

DÜNYA SEYAHATLERİM: JAPONYA ve ÇİN

— Japonya'nın hiçbir şehrinde bugün tren bileti bulamazsınız. Haftalar önce bütün yerler ayrılmıştır... Bugün 13 Temmuz, Japonlar ölülerini ziyaret edecekler.

Tokyo Üniversitesinde, Japon öğrencilerine Japon kültürünü Japonca olarak öğreten bir İspanyol Cizvit olan Peder Sanchez Ribera bu sözleriyle daha havaalanındayken o gün Kyoto ve Nara'ya gitme konusundaki bütün hayallerimi suya düşürüyor.

— Mezarlıkları ziyaret mi ?

— Hayır. Onlar kökleriyle buluşuyorlar.

— Doğdukları yerde mi?

— Şart değil: Atalarının olduğuyar, ailenin kutsal yeridir.

Şehre doğru uzun güzergâh boyunca bana, istemeden de olsa, bir medeniyetler diyalogu dersi veriyor: Önce ötekini dinlemeli, ardından da, onu kendi dünya görüşümüzle değil de, onunkıyla anlayıp değerlendirmeliyiz.

— Biz Batılıların ferdiyetçi anlayışımıza, Japon'un davranışını benimsemek zor gelir. Çünkü Japon ölümü tek başına değil, ailesiyle birlikte karşılar. Bu anlayış, yaşayanları ve ölüleri bir bütün olarak görür. Ölüler yok olmazlar. Aile içinde yerlerini almaya, var olmaya, hareket etmeye devam ederler. Atalar, yaşayanların hayatına karışmış tanıdık ruhlar gibidirler.

Cizvitlerin (beş ayrı milletten yedi kişi) cemaat olarak ikamet ettikleri vasat halk kesimine mahsus küçük bir sokağa varıyoruz. Tam bir fakirhane. Karyolası olmayan, sadece akşamları üzerine ince bir döşek serilen hasırla-

rıyla tipik bir Japon evi. Odalardan birinde bir peder Zen meditasyonunda. Ortak salona geçiyoruz. Burasının en dikkate değer mobilyası, bir çeşit marangoz âletiyle yapılmış, savaş sanatının uygulanmasına yönelik tahta kırılıçlar, yaylar ve çeşitli sopalar.

Ribera benim şaşkınlığımı fark ediyor:

— Bunlar ne ölüm, ne de yarış âletleri, sadece meditasyonu destekleme araçları.

— Düşünceye dalmaları için mi?

— Hayır. Kullanılmaları için. Bu bir spor değil, bir yarışma ve ölme sanatı.

— Gerçekten bir hasım var mı?

— Bilineñ manada değil. Zira hasmım benim dışımda bulunmuyor. Onu yenme arzusu taşı mıyorum. O benim bir parçamı oluşturuyor. Ben de onun bir parçasıyım. Hayatımız evrenle sürekli alışveriş içinde. İyi bir avcı tabiatla kaynaşmasını bilmeli.

— Bana söylendiğine göre, başlangıçta, bir keşiş yoluna çıkan bir hayduta karşı kendini savunmak durumunda kalırsa...

— Silâh taşıma hakkı olmadığından, çıplak elleriyle kendini savunurdu...

— Kuvvet...

— Önce başkasının kuvveti. Kullanmam gereken odur. Saldıran, önceki dengesinden kopar. Yerini evrenin âhengine bırakır. Saldırmak, daha işin başında yenilmiş olmaktır. Kendini savunmak, onu yenmek değildir. Sadece, onu kaderine göre hareket etmeye bırakmak; bir karşı saldırı, hatta payanda bile olmayacak bir darbeyi savuşturmak suretiyle onun ilk dengesizliğinin sonuçlarını nihayetine, yani düşüşüne kadar takip edip kendisine yardım etmektir.

Öteki peder meditasyonunu bitirdi. Bizim bölmemize giriyor.

— Hayat bütünyle bu tür bir mücadeledir. Nitekim bir önce ve bir sonrayı, bir mahrumiyeti ve yeni bir arzusun ortaya çıkmasını al edip aşabilirsem, o zaman, lânetli dönemden çıkıyorum; ânı, dolu dolu yaşıyorum. Onu tek başıma yaşamıyorum.

Ribera ekliyor:

— Başkaları, sadece başka insanlar değildir. Japon görüşünün özelliği, insanî aşkla sınırlanmamak, bunu bütün canlılara, hatta daha da ötelere yaymaktır... Bunun için çakıllı bahçelerde bir tırmığın izleriyle düşünceye dalmak yeter. Şintoizm...

Kahkaha atmaktan kendimi alamıyorum. Olur şey değil:

— Cizvitler bana Şintoizmi vaaz ediyorlar...

Ribera benim neşeme katılıyor:

— Biz sana Şinto dininin, hiç değilse, en iyiler tarafından nasıl yaşandığını anlatmaya çalışıyoruz. Bizim inancımız, gerçekten Katoliklik olsa da, başkalarının inancı, bizim dinimize yabancı olmamalı. Yani, o boyutu da yaşayacak kadar açık olmalı... Hem de şu tezatlarla birlikte: Japonya çiçeğe durmuş erik ağaçlarından ibaret değildir, aynı zamanda tayfunları ve onların beklenmedik kudurganlıkları da vardır. Bu ülkenin ruhunda belki öteki de beriki de vardır. İlâhî olan, aynı zamanda hem çeken hem de iten bir şeydir, tıpkı baş dönmesi gibi. Nitekim ateş de hem yok eder, hem arındırır.

— Bu ilâhî olan, nerede ortaya çıkıyor?

— Her yerde. Alışılmışı aşan ve saygıyı hak eden her şey, bir *kami*'dir, yani kendisinde ilâhî olanın kıvılcımını taşıyan bir ruhtur. Ahlâktan ziyade, bir güzellik sorunudur bu. Çirkinlik bir günahdır. Atalarla yaşayanlar arasında olduğu gibi, insan ile ilâhî olan arasında da devamlılık vardır.

— Tanrı'nın insanda cisimleşmesi mi?

— Başka bir şey. Başkasını kendi görüşümüzü kabul etmesi için zorlamaya kalkmayalım.

Birinden inancını değiştirmesini istemek, yani başkasını kendi dinine zorlamak yerine, onu anlamak, birlikte yücelmeyi öğrenmek konusundaki bu çabaya hayran kaldım.

Bütün bunların, gündelik hâdiselerin içinden çıkabilmek için bana yardımcı olmasını çok isterdim.

— İşlerinin çoğunu burada yürüten bir Fransız sanayici, bana dedi ki: Japonlarla çalışmak zordur. Her an oyunun kuralını değiştiren biriyle satranç oynadığınızı sanırsınız...

– Kuralı kim koydu? Senin sanayici kendi pazarını kaybetmekten korktuğu için, sarı ırk tehlikesinin yeni bir versiyonunu gündeme getirmiş olmasın?

– Doğru, başkalarından daha çok çalışan bu insanlar karşısında büyük korku duyuyor. Almanya'daki otuz yedi saatlik çalışmaya karşılık haftada kırk üç saat çalışıyor ve hiç grev yapmıyorlar...

– Yanılıyorsun: Şu sırada postacıların grevi var.

– Mektuplar gitmiyor mu?

– Gidiyor. Grev yapmak, mesai saati bitiminde işi bırakmaktır, hâlbuki alışılâgelen uygulama daha fazla kal-maktır.

– Kırk üç saat artı fazla mesai, yıpratıcı...

– Bir Japonun ortalama ömrü yetmiş üç, bir Fransızın-ki altmış dokuz olduğuna göre, yıpratıcı bir gerilim olma-dığına inanmak gerekiyor.

– Peki, boş zamanlar?..

– Boş zaman ile çalışma arasında gördüğümüz karşıt-lığın herkes için aynı olduğunu sana kim söyledi?

Sofraya çiğ balık yemeye otururken Ribera sözlerini şöyle noktılıyor:

– Çoğu zaman, olmayan yerlerde esrarengiz birşeyler arıyoruz: Japonlar 1945'te mağlup edildiler; bugünse en güçlü dönemleri. Bizler ülkelerimizin bütçelerinin dörtte birini askerî harcamalarla israf ettiklerini unutuyoruz. Japonya'da bu, yüzde 1'den daha az... Savaş sanatlarının dinle ilişkisini şimdi görüyor musun?...

Japonya'dan bu sefer Nara'ya dönemedim, ama Sa-ray'ın olağanüstü koleksiyonundaki Song dönemi tablo-larını görmeden, Tayvan'dan gitmemeye karar verdim.

Görevlilerden biri, Fransızca konuşuyor. Bana yakınlık gösteriyor. Tabloların önünde, bana peyzajlardan in-sanî dramlarmış gibi bahsediyor. Bana onları sanki yaşa-mış gibi geliyor.

Kuo Hsi'nin *İlkbaharda Dağlar*'ının yukarıdan aşağı uzanan perspektifleri önünde hissettiği başdönmesini bana da geçiriyor: Dağları, uçurumlarını ve boğazlarını, ırmakları ve vadilere saldıran selleri tek bir bakışla ku-caklamak için havalara kaldırılmış gibi oluyorsunuz.

Tabiatın bütün bu vahşî ihtirasları yine de zaptedilmiş. Minicik insan figürleri. Onlar tabiata aitler. Sabit ve tek bir noktayı esas alan bizim Avrupa resmimizin perspektiflerinde görüldüğü gibi tabiat onlara ait değil. İnsanın kendisini kâh bir tepede, kâh bir vadide bulunduğunu hissettiği, tıpkı bir rüyada gibi olduğu burada pek çok perspektif vardır. Oldukça yoğun sisler ve suluboya çizimler içinde, bir yangın dumanının burma saçaklar şeklinde, ormanlara, kayalıklara ve sellere vb. her şey birbirine düğümlenir.

Adam, manzaradan kendi hayatını anlatır gibi söz ediyor:

— Mao'nun zaferinden önce Pekin'deki müzenin görevlisiydim. Sorumlu olduğum eserleri korumaktan başka siyasetim yoktu. Çan-Kay-Şek yenileceğini anlayınca, Çin sanatının en güzel eserlerini toplayıp Tayvan'a götürmemizi emretti. Bugün işte o eserleri görüyorsunuz.

» Bu hızlı geri çekilmeden, eserler adına, korkanlardandım. Bunu engellemek için, bütün çarelere başvurdum. Boşuna. Ancak Çan-Kay-Şek'in sebep olduğu bu tahrip, beni muhalif bir siyasî tavır almaya yöneltti. Elemana ihtiyacı olan komünistler beni tarımla uğraşan bir ilçede önemli bir memur, hemen hemen yüksek rütbeli bir görevli yaptılar. O zamana kadar sadece ressamlarımızın tablolarında gördüğüm Çin toprağıyla bu temas, benim için her şeyden önce, bir saadetti.

» Üç ay içinde tarımı, idareyi ve sosyalizmi gerçek bir aşk ve şevkle eni konu öğreniyorum. Tarım reformuna yürekten katılıyorum. Sonra, Pekin'deki devlet görevlileri, köylerimize müdahale ediyorlar.

» Eski kullanım haklarının ortadan kaldırılması zamanındaki heyecanla mevcut durumu, yeni bir düzene sokmaya ve merkezileştirmeye çalışıyorlar. Sanki her dönüm toprağın, her belin, her köylünün, bilmem hangi bürodan alınma, bedel kâğıdının bulunması gerekiyor. Bu sahtekârlıkla o büroda, her şey yönlendiriliyor ve her şey bir yere oturtuluyor. İlk başlarda olduğu gibi, mahallî araç ve imkânlarla çalışmak yerine, hasılatımızın ve hayvan varlığımızın denetlenmesi için formlar, dilekçeler düzenlemek, falan daire aracılığıyla malzeme satın almak, emir gelmesini bekleyerek ambarlamak ve bilhassa da her pirinç tanesi için bir evrak düzenlemek gerekiyor.

» Günün birinde durumu protesto etmek için, Pekin'e uzanıyorum. İlk önce eski müzeme bir göz atıyorum. Bürokratların isteği doğrultusunda değişmiş olan köyüme benziyor: Eserler yok olmuş, artık silik gölgelerinin kaldığı duvarlardaki yerlerini kâğıtlar ve el ilânları dolduruyor.

» Bu üzüntü beni saldırgan yapıyor: Plân ve Koordinasyon Hizmetleri bürolarını dolaşılıyor ve herkese çatıyorum. Şüpheli biri hâline geliyorum. Beni önce bir kontrol komisyonunun önüne çıkarıyorlar, sonra da mahkemeye. Mahkeme geçmişimi tahkik ediyor, geçmişimle şimdiki davranışımı karşılaştırıyor ve benim devrimin balta-layıcısı olduğum hükmünü veriyor.

» Hapis, benim için zor olmuyor. Li Po ve Sou Tong-pô'nun iki şiir kitabını, hatta Çoang Tzö'nün eserlerini edin-meme izin veriliyor. Tabii daha sonra bunlara el kondu.

» Sonra, beni yeniden eğitmek üzere köylerde çalışmaya gönderiyorlar. Disiplin sıkı, ama ben toprağıma kavuştum. İlçemde pirinç hasadını öğrenmişim ve, baş müfettişin ifadesine göre, öyle gayretli ve öyle ustaca çalışıyorum ki yeniden eğitimimin süresi kısaltılıyor.

» Güneye, Quanzhu'ya gönderiliyorum. Orada, şaşılacak şey, bana tarım plânlamasından sorumlu idarede oldukça yüksek bir makam veriliyor. Hapisten ve yeniden eğitimden daha berbat bir kâbus. Bu sefer de öte tarafın, bürokrasinin uygulamalarına şahit oluyorum. Elime geçen her raporda, her notta, acı çeken köylüyü, hayvan sürüsünü ve toprağı görüyorum.

» Önceki tecrübem, itiraz etmenin bana neye mal olduğunu öğretti. Hem zaten, artık köydeki yoldaşlarımla ve onların hayatlarıyla çevrilmiş değilim. Burada soyutlanma var: Soyut iktidar.

» Çılgınlığın al birini vur öbürüne. Yaşayanlara karşı ölümlerle işbirliği etmek yerine, ölüm tehlikesini tercih ediyorum. Bu bana önemsiz geliyor. Her akşam, deniz kıyısındaki kayalıktan, karabatakların süzülüşlerini hürriyetin sembolleriymiş gibi seyrediyorum.

» Gezilerim sırasında, bir balıkçıyla yakın temas kuruyorum. Kendisi bana güvenince, arkadaşlarıyla birlikte yelkenlileriyle boğazı geçmeyi plânladıklarını söylüyor.

Rüzgârın kuvvetli estiği bir gecede, adanın güneyindeki Tainan sularına ulaşmayı umuyorlar.

» Geminin üç direği, rüzgârla yaptığı yarışta eğilmiş. Sou Tong-Pô'nun dalgaların çarpmalarından ve uğultularından korkup bir tutamağa sımsıkı tutunmuş bir hâlde, Yang-Tsé boğazlarındaki bir fırtınada, yazmış olduğu şiirleri dua okur gibi okuyorum: *"Köpükten yeleleri ile kayalar, bizi yaban atları gibi kovalıyorlar."*

» Şimdi Taïpeh'de (Tayvan), Kültür Bakanlığında müzeler bölümü şefiyim. Rejimin imtiyazlılarından biriyim. Ne yazık ki adada, kıta üzerindeki (Çin'dekinden) daha berbat bir bürokrasi hüküm sürüyor. Polisin yolsuzluklarına ve zulümlerine, burada bir sömürge ülkesindeymiş gibi davranan Amerikalıların küstahlıkları da ekleniyor. Taïpeh atmosferinden, her ne pahasına olursa olsun, kaçmak istiyorum. Fuhuş furyası, rejimin âdeta simgesi.

» Beni bağışlayınız, Sou Tong-pô'nun resmini ve şiirini öylesine seviyor, kendimi onun hayatıyla o kadar çok özdeşleştiriyorum ki şiirleri hâlâ dudaklarımdan dökülüyor ve kendimi *"Rüzgârın kopardığı bir bambu çiçeği gibi... Siyasî kasırganın içine atılmış bir fırtınakuşu gibi"* hissediyorum. Yerimin değiştirilmesini istedim, kabul edildi. Çünkü daha alt bir görev söz konusuydu. Bu müzede, Song döneminin bütün sevdiğim ressamaları arasında yaşayabilirim. "Ben" olanla, olmayan arasındaki bütün sınırlar siliniyor.

» Fan K'ouan'ın yalı yarıları dua eden iki el gibi yükselen şu *Seller ve Dağlar Arasında Yolculuk* adlı tablosuna bir baksanıza: Kaç kez, bu doruklardan şu pamuk yığını sisler arasından düşüşümün sessizliği veya hışırıtısıyla dalma ve artık sadece şu ormanlarla ve şu sel ile birlikte olma isteği duydum!

Müzeden çıkıyoruz, yaşlı bir kadın, ziyaretçilere yelpaze satmaya çalışıyor. İhtiyar bir adam onun yanına diz çöküyor, cebinden, içinde bir mürekkep şişesi, yontulmuş bir kamış ve bir resim fırçası bulunan bir kutu çıkarıyor. Derken her yelpazenin üzerine bir bambu dalı, bir kuş veya çiçekler çiziyor. Turistler satıcı kadının çevresinde toplanıyorlar ve sonunda kadının gözleri ışıldamaya başlıyor.

Yaşlı adam diz çöktüğü yerden doğruluyor. Eklemleri çatırdıyor. Bakışı neşeli. Beni kalabalıktan çekip götürüyor. Şöyle mırıldanıyor:

— Tao, kargaşa zamanlarında yaşama sanatıdır.

3.

ANLAMSIZLIĞA KARŞI DİRENİŞ ÖRGÜTLERİ KURMAK “BİLGİSAYARİNSAN” A SAVAŞ

“Kargaşa zamanlarında bir yaşama sanatı.”

Bugün en büyük kargaşayı yaşamıyor muyuz?

Bunun bilincine varışım, hayatımı ikiye böldü.

1949’da Meksika’dayken, ressam Alfaro Siqueiros, benden bir volkanın doğuşuna şahid olmamı istedi. Birkaç yıl önce, 1943’te, yemyeşil bir ovada, koyunlarını otlatıyordu. Tek bir esinti olsun göğün barış ve dinginliğini bozmuyordu. Derken hareketsiz duran çobanın çevresinde çimenler ürkmüş gibi titremeye başlar. İki demet birbirinden ayrılır. Bir sürüngenin tıslaması işitilir: Toprak küçük bir çatlağın içine akmaya başlar. Yalnızca bir kum kaymasıdır bu, fakat şu donmuş manzara içinde ne kadar garip!

Adam yerden bir cinin çıktığını zanneder.

Zihninde ve yüreğinde bir korku fırtınası kopar. Dehşete kapılmış bir hâlde oradan kaçır. Nefesi kesilinceye kadar koşır. Bildiği bir dere yolunu kesince geri dönüp bakar: Tam da tehlikeyi hissettiği noktada, koyunlarının uçuruma yuvarlanan çakıldaşları gibi bir yarığın içine yuvarlanıp gittiklerini görür. Yarıktan kara bir duman çıkar. Sonra cehennem ağzından püskürür gibi kızıl bir alev dili, nefesiyle yaktığı otların üzerine yayılır. Adam geri geri gider. Dereyi geçer, kendisini göğre doğru hışım la yükselerek alev alev yanmakta olan dağın görüntüsü kovalamaktadır. Bir volkan doğmuştur: Paricutin.

Kruşçev’in Kırım’da, Yalta civarındaki daçasında yüzyılın hâdisesi dediği şey için kadeh kaldırdığı gün, o adamın hayal görmüş gibi anlattığı bu hikâyeyi hatırlıyorum. Öğle

yemeğinde bir düzine davetli var. Müjdenin şerefine, kadehler elde, ayağa kalkıyoruz.

Sofra, açık havada kurulu. Oğlum Jean, birkaç metre ileride güneşte Rus çocuklarıyla oynuyor. Kruşçev, onları susturmak için, sesini şakayla kalınlaştırarak konuşuyor.

Mareşal Jukov'un omuzuna dirseğiyle dokunuyor:

— Askerî bir sırrı ifşâ edersem bana kızarmısın?...

Sonra bize dönüyor:

— Yoldaşlar, size bugün *ideal bir silâhın* doğuşunu müjdeleyebilirim: Nereden atılırsa atılsın, dünyadaki herhangi bir hedefi vurma imkânına sahip bir silâh. Deniz veya kara üsleri, savunma hatları, sınırlar, artık köhnemiş kalıyor.. kuşatılma bitti bunun şerefine için...

O anda zihnimde, Paricutinli hayalet çobanın görüntüsü ve dehşete kapılışı canlanıyor. Bir de Hiroşima kıyametinin bulutu.

Atom bombasını diğerlerinden daha büyük bir obüs, füzeyi de daha uzun mesafeli bir top olarak görüp değerlendiren strateji uzmanları, siyasiler veya askerler hâlâ vardır ve daha uzun zaman da olacaktır.

Yer az önce yarıldı. Tarih de. Hiroşima ve ideal silâh, insanlık tarihini önce ve sonra diye ikiye ayırıyor. Bu önce ile sonranın arasında ise şu hiçliğin doğuşu: Yeni bir çağa ayak basıyoruz ve bu çağda insanoğlu milyonlarca yıllık destanı içinde ilk defa, yeryüzündeki bütün hayatı yok etmenin teknik gücüne sahip bulunuyor.

“Kargaşa zamanlarında bir yaşama sanatı.”

Evvelki tarihî tecrübelerin hiçbirisiyle ortak noktası bulunmayan yeni bir şuurun her bir insanda doğabilmesi için acaba ne kadar zaman gerekecek? Ve bu şuurdan, aczin ve anlamsızlığın çaresizliği doğmaması için?

Kendimde geçmişin politikalarına bir alternatif tasarlama cesareti bulmak için, on yıla yakın bir zaman geçmesi gerekti.

1978'de, hâlâ yaşama, fakat başka türlü yaşama şansı olduğunu göstermek için, geceye karşı, *Appel aux vivants / Yaşayanlara Çağrı* kitabımı yayımlıyorum. Çıkamazdaki Batı medeniyetimizin sapmalarını durdurmasını bilerek...

Siyaseti binlerce yıllık bir çapta düşünerek... Tabiatla, öteki insanlarla ve Allah'la daha başka türlü ilişkiler tassarlamış ve yaşamış olan üç dünyanın bilgeliklerine kulak vererek... Tanrı'nın insanda ve insanın Tanrı'da doğuşunu öğrenerek...

Bu çılgınca girişim yankı buluyor. *Appel aux vivants / Yaşayanlara Çağrı* kitabım, ilk haftalardan itibaren yüz bin sınırını aşarak, çok satan kitaplardan oluyor. Kısa zamanda, onu bir milyondan fazla Fransız okudu.

Demek ki bir beklenti, bir istek var. Geleceği seven ve geleceğin doğuşuna katkıda bulunmak isteyen erkek, kadın, özellikle de gençlerden, yüzlerce mektup alıyorum. Ara sıra da Kurtarıcı beklentisindeki (Mesihçi) umutlarla.

Mektuplardan biri, hiç beklemediğim bir mektup, Tahiti'den geliyor. Para ve şöhreti küçümsemesinden, "tek başına dünya turu"na çıkma cesareti göstermesinden ve kendi hayatına verdiği anlamdan ötürü, tanımadığım bu adama, ötekilerden daha fazla hayranlık duyuyorum. Tahiti'den, Bernard Moitessier *Appel aux vivants / Yaşayanlara Çağrı* kitabımı, gemisinde, bütün varlığıyla okuduğunu yazıyor. Onda yaşanmış aşkınlığın "çığlığını" bulduğu için, "çağımızın en önemli kitabı" olarak değerlendiriyor: Kitap, "tefek-kürümün sadece bedenime ve yelkenlerime inhisar ettiği dolaştığım o denizleri hatırlatıyor. Ne kalitede bir insan olduğunu hissediyorum.

"Siyaset oyunundan pek bir şey anlamam" diye yazıyor, "içgüdülerimle ve vicdanımla ancak Tanrı'nın huzuruna çıkacağım zaman hesaplaşacağım. Aydınlıkta gördüğün şeyi, karanlıkta iken unutma.

Kitabınız, hakikati yalın ve sınırsız hâliyle içeriyor. Bu bakımdan yığınları alt üst edebilir ve yaratılışın anlamı içinde tarihin dengesini değiştirebilir."

Açık söyleyeyim, hayal ettiğim inancı korumak için, ne kadar ölçüsüz olursa olsun, böylesi coşkulu kabullere ihtiyacım vardı.

Eserin telif hakları, bana, yüz yirmi bin frank getiriyor. Bu paranın tamamını, bütün ülkede, "Umut Ağları" adlı şubeleri olacak, bir "Yaşayanlara Çağrı" Derneği'nin kuruluşu için harcamaya karar veriyorum. Bu derneğin gayesi, "Büyüme" ideolojisi ve ruhların uyuşturulması

yoluyla kurumların ve zihinlerin ezici “işgali”ne karşı mücadele etmek için, şiddete başvurmayan yeni bir “direniş (Hitler işgaline karşı Fransızların yaptığı direniş)”e benzeyen bir hareket başlatmak olacaktı.

Anlamsızlığa karşı direniş ağları.

Sistemin bütününden ve onun zımnî mantığından bu kopuş çağrısını duyurmak için, şu garipliğe ve tezada bakın ki, en geleneksel ve en körü körüne yapılan formalitelerden geçmek gerekiyor.

Entelektüel çevrelerin dışında, halka yönelik büyük tartışmalar sadece seçim kampanyasında açılabilir.

O yüzden, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden iki yıl önce, 1979’da, adaylığımı açıklıyorum.

Tek kaygım, bu meseleyi gündeme getirebilmek.

Fransa çapında oluşturulan yüzlerce gönüllü grupla temas kuran küçük bir ekiple, işte burada, Amsterdam sokağındaki lokaldeyiz.

Başkanımız Claude, bir Protestan papazının kızı, papaz karısı ve iki papazın annesi. Çileli ve narin silüeti, uzmanlar kurulu üyelerimizin birinden ötekine gidiyor, her “uzman”a çalışma üslûbumuzu hatırlatıyor: Kişisel dram, asla istatistiğin içinde boğulmamalı. “Bir insanın ölümü bir dramdır. Bir milyon ölü ise bir istatistiktir.”

Onun varlığının bu gerilimi, her birimize yapılmış bir çağrıya dönüşüyor. Zamanının bir kısmını başka derneklere, ilk sırada da, “İşkenceye Karşı Hristiyanlar” derneğine ayırıyor. Her acının bir yüzü var. Bu husustaki sayılar, ancak insandaki Tanrı imajını bozan yapıları sınırlandırmak içindir.

Jeanne, sanki Rubens’in bir tablosundan çıkmış gibi, ruhî ve fizikî sağlığının ısıltısı, kendisinden başlayarak coşkun çemberler hâlinde genişliyor. *Haç* grubu içinde, küçüklere mutluluk içinde yaşama gerekçelerini hatırlatmak için bir çocuk gazetesi çıkardı: *Kirazelması*, Jeanne, mavi renkli çocuk gözlerinde, kaynakların otoritesini taşıyor.

O bizim disiplinimiz ve tutarlılığımız: Çünkü o ilk inancımızı cisimlendiriyor.

Hesap uzmanımız Serge, kır tanrısı çehresiyle, devlet bütçeleri ve ekonomik büyüme hakkında teknik dosyalar hazırlıyor.

Kuruluşun şefi Lucien, bir kooperatif ağı geliştirdi. Bankalara ve borç veren kurumlara karşı bağımsızlığı güvenceye almak için, riskin çalışan meslektaşlarca paylaşılmasına dayanan bir ikraz sözleşmesi icat etti. On çocuk babası ve soydan Hristiyan olan Lucien'in derdi, yapıları sevgiye ters düşmeyen iş ortaklıkları kurmak.

Ayrıca, kendi alanlarıyla ilgili tecrübelerini bize aktaran, ülke çapında şöhrete sahip şu kişiler var: Jeotermi (yer içi ısı ve volkan bilimi) uzmanı Harun Tazieff, "güneşe inanan adam" olarak tanınan ve nice Mali köyünü canlandıran Girardier ile on iki yıl Kamerun'da misyonerlik yapan Peder Jacques. Kendisi, Üçüncü Dünyayı, bizzat o dünyanın içinde yaşadığı: "Kilisemizin talihsizliği, Hristiyanlığın Afrika'da, çoğu zaman, Tanrı'nın (Hristiyanlara göre, Oğlu İsa'nın çev.) insan olarak değil de Batılı olarak sunulmasıdır." Onun "göğün bütün kuşlarını Tanrı'nın büyük şölenine" çağırarak lirik ilâhiyat kitabı *Debout sur le soleil / Güneşte Ayakta*'nın üslûbu, bizim hayat üslûbumuz olsun istiyoruz.

Şiddet karşıtlığının sembolü olan general Bollardiére, Savunma'yı düşünmemize yardım ediyor.

Özellikle ülkemizin en büyük enerji kaynağı olan ad-sız kalabalıklardan besleniyoruz; hiçbir televizyon kanalının, birkaç anekdot dışında buluşlarını duyurup yaymaya zahmet etmediği binlerce ve binlerce insanın teşebbüs ve icat zenginliğine sahibiz.

Bunca mektup ve taşraya yaptığımız geziler halkımızın derinlerde saklı kalmış muhayyile definelerini gözler önüne seriyor.

Bu zengin düşün kaynaklarını ortaya çıkarmak için onlarca araştırmacıyla çalışacak bir sosyal tecrübe ve araştırma merkezi ve bu sessizliğin tutsaklarına ses kazandırmak için bir televizyon, geleceğin başverecek filizlerini artezyen kuyularını toprağımızda açabilirdi.

İnsan boyutu olan bu politikaya, oyunun ustaları arasında nadiren rastlayacaktık.

Projemizin hayalî, kuruntudan ibaret bir politika değil, somut bir eylem plânı olduğunu göstermek üzere, *Le Monde*'da 4, 5 ve 6 Mayıs 1979'da, öldürücü büyüme efsanesine karşı "Enerji, enflasyon ve istihdam hakkında on bir tez"imi üç makale hâlinde yayınladım.

“Enerji, işsizlik ve enflasyon sorunlarının anahtarıdır.”

Nükleer enerji monarşisini, kurumların savurganlıklarını ifşa ederek, yeni ve sağlıklı bir büyümenin, yani Gayri Safi Milli Hasıla'nın değil de, herkesin yaratıcı iştirakiyle, insanın fert olarak büyümesinin çarelerini gösteriyorum.

Netice açık: Her enerji programı, toplumun bir tercihi ni gerektirir. Şimdi de eylem içinde bir meydan okumayı başlatıyoruz. Buna kim karşılık verecek?

Tepkiler geldi, kimileri coşmuş, kimileri de kudurmuştu.

Cadet sokağındaki, Fransa Grand Orient Locasına, bu sorunları tartışmaya davet ediliyorum.

Orada, Fransa Elektrik İdaresi Genel Müdürü Boiteux'nün nükleer programın müdafaasını yaptığını görüyorum. Ana delili: Nükleer enerjinin kilovatı hepsinden daha ucuz. Karatahtada nükleer enerji, petrol ve kömür madenleri arasındaki karşılaştırmaları çizip gösterdiği tebeşiri yerine koyunca, kendisine bir soru soruyorum. Meseleden habersiz birinin bir teknisyene sorusu:

—Efendim, nükleer atıkların stoklanmasının çok pahalı olduğunu ve radyasyon etkilerinin yüzyıllarca süreceğini duydum. Maliyet fiyatlarını değerlendirdiğinizde, bu işlerin bedelinin sekiz yüzyılda kaçta çıkacağını bana söyleyebilir misiniz? Fiyatlarınızı belirlerken bu harcama hesaba katılıyor mu?

Programın en yüksek sorumlusundan, bürokratların en az sorumsuz olanının cevabını alıyorum: Küçümser bir eda ile cevap veriyor:

—Beyefendi, Elektrik İdaresi Genel Müdürü olarak, bu stoklamanın yalnızca on beş yıllık kısmından sorumluyum.

Demek ki, çılgınlıklarımızın bedelini ödemeyi -hem de yüzlerce yıllığına- torunlarımıza bırakacağız. Teknokratların nükleer kilovat maliyet (maliyeci, insanî bedeli hesaba katmaz) sözde hesaplamalarının ne kadar gülünç olduğunu daha bugünden (meselâ Super-Phoenix'deki çatlaklar yüzünden meydana gelen büyük malî açıktan sonra) tespit etmek kolaydır.

Birkaç hafta sonra, Strasbourg'da, Doğu Santralinden sorumlu Elektrik İdaresi mühendisleriyle, bir tartışmaya davet ediliyorum.

Tezlerimi şöyle özetliyorum:

a. Nükleer enerjinin kilovatı, hepsinden daha pahalıdır;

b. Çocuklarımızın gelecek kuşaklarını rehin alır;

c. Nükleer santralleşme ve taşıdığı tehlikeler, yönetimde askerî bir disiplini ve her türlü sabotaja karşı dış denetimde de polisiye tedbirleri gerektirir. Nükleer enerjiyi seçmek, Goulag (zindanlarını) hazırlamaktır;

d. Savaş durumunda nükleer santrallerimiz, bütün ülkede patlamaya hazır atom bombası demektir ve atmosferi (klâsik bombalamalar, sabotajlardan) daha az masrafla zehirlemeleri için fitillerini çekivermek yeter;

e. Nükleer enerji ve silâhlanma, işsizliği besleyen iki memedir, çünkü bunlar, en az istihdam yaratmak için en fazla yatırım yapmayı gerektiren iki sanayidir: "Fessenheim santraliniz altı yüz milyara mâl oldu: Yüz otuz beş kişiye sürekli istihdam sağladı."

İktidarların hasıraltı ettikleri Crémieux plânından alınmış alternatif bir proje tavsiye ediyorum: Aynı ilmi, teknik ve mali yatırımla, bitümlü yapraktaşların ve termal enerjinin işletilmesinden enerji israfının önlenmesine kadar giden çeşitli tedbirlerle bir milyon iki yüz bin kişilik istihdam yaratarak aynı miktarda elektriği üretmek mümkündür.

Beni en çok şaşırtan, bu son derecede kalifiye teknisyenlerden benim ileri sürdüğüm görüşlere köklü bir itirazın gelmemesi oldu.

En gençlerinden biri bana kaba bir edayla şöyle diyor:

— Beyefendi, biz elektrikçiyiz. İşimiz elektrik üretmek.

Hükümetin öngördüğü program, mümkün olan en verimli biçimde yönetim tarafından uygulanıyor. Bizden nükleer enerji üretmemiz isteniyor. Aldığımız emirleri en iyi şekilde yerine getiriyoruz.

— Bu plânın gerçekleştirilmesi ülke için felâkete yol açan sonuçlar doğursa da mı?

— Bu konuda hüküm verecek olan biz değiliz. Bizler teknisyeniz. En iyi teknik çözümleri getirmeye çalışıyoruz. Şunu tekrar edeyim: Biz aldığımız emirleri uyguluyoruz.

Bu sözler genel kabul görüyor. Ve ben, bu mühendislerin karşısında, yalnızca kullanılan teknik *araçlar* üzerinde değil, aynı zamanda verilen emirler toplum için

tehlikeli olabilecek emirlerse, her yurttaşın sorumlu olduğu *amaçlar* üzerinde tefekkür etmesinin de dinî bir gereklilik olduğunun farkına vardım.

Tartışmayı bu noktaya götürme konusunda tereddüt ediyorum.

Ancak muhataplarımın samimiyetleri, görevlerine ve uzmanlık onurlarına inançları öyle belli ki, uzun bir sessizlikten sonra, kendi kendimle konuşur gibi, şöyle diyorum:

– Üstlerimin emirlerini uyguluyordum... Nürnberg’de ki savaş suçlularının argümanı buydu...

Yine en genç olanı:

– Demek ki, siz bizi görevimizi yapmamaya davet ediyorsunuz?

Soru sorulmuş oldu. Her birinin kafasında, kalbinde nasıl bir yankı bulacak? Bilmiyorum. Daha ileri gitmek kabalık olacaktı. Her biri bana yürütülmekte olan çalışmalar hakkında teknik bir belge verirken, toplantı dostça bir hava içinde sona eriyor.

İktidarla hiçbir diyalog imkânı yok. Sahada ise: CRS (Cumhuriyet Güvenlik Birimi) görevlileri.

Bretagne’da Plogoff’a, geleceğin nükleer santralinin kurulacağı alana gidiyorum.

Yaprak-kayaçlar, geniş fundalığın inatçı örtüsü: Topraktan arsızca fıskırıyorlar. Orada doğmuşlar, kendi vatanlarındalar. Gri Bretagne’ın, sivri köşeleri horoz ibikleri gibi dikilmiş inatçı taşları. Bu inatçı taşlar, yörenin bin yıllık halkıyla birlikte, gelecekleri şantiyelerde taşkırmak için makinalarına yem olmasın veya uzun bir felâket dönemi yaşanmasın diye nöbet tutuyorlar.

Bütün gün, deniz kenarındaki yarın üstünde, rüzgârla birlikte ılık çaldık. Denizin homurdandığı sahilde kurulu çadır, her fırtınada uğulduyor. Bu çadır “Plogoff müzesi”, yani Bretagne’ın yağma plânları, bu programların yarsızlığı ve bölgeye yeni bir hayat sunan alternatif plânı muhafaza ediyor.

Karşımızda Cumhuriyet Güvenlik Birimi kamyonları, miğferler, kalkanlar, paslı aynaların yansımaları. Brocéliande ormanında Graal’i aramaya çıkan Bröton şövalyelerine ait zırhların utangaç hayaletleri. Nükleer santrallerin kurulması tasarlanan yerde hiçliğin muhafızlarının yeni

gülünç zırhları. Belediye başkanı ve hayatı savunan halkla, bu Grévin müzesi ordusunun* önünden geçiyoruz. Bazen bir taşın bir kalkanı parçaladığı oluyor. Saçmalığa direnenlerden biri kırılan kalkandan bir parçayı bana getiriyor. Taşlar diyalogunun hatırası.

Fransa'nın öteki ucunda, Lot-et-Garonne'daki Golfech'te, senaryo daha güneye özgü: Belediye başkanı, santralin yararına ilişkin anket kâğıtlarını almayı reddettiği için, binanın önüne, "Belediyenin Şubesi" yazılı gezici arabalar yerleştirilmiş. Her birinin etrafını üniformalılar çevirmiş. Belgeyle ilgili bilgi almaya gidildiğinde sıkı denetimden geçiliyor. Golfech de Plogoff gibi çevrecilerin ziyaretgâhı oluyor: Amaç, anket belgelerini yırtmak, irinli santraller için söylendiği gibi, onları "çatlatmak".

Bu sabah, Montpellier'nin Dominiken rahibi eski dostum Jean Cardonnel ile her zamanki mütat eylemlerimizi yapmaya geldik: Teker teker kimlik tespitinden sonra arabaya giriyoruz. Oturuyoruz. İnceliyoruz. Karşı camdaki yansımada, bir sayfayı yırtmaya kalkışırsanız, sizi bileğinizden yakalamaya hazır Cumhuriyet Güvenlik Birliği'yle kuşatıldığınızı görüyorsunuz. Apansız bir hareket: Kazandık! Yırtılan bir yaprak. Bir tane daha ve biz binlerce olacağız.

Peder Cardonnel ile yandaki arabada, kamuya ait belgeleri imha etmekten tutuklanmış olarak buluşuyoruz. Golfech'te kaybettik, fakat deli saçması nükleer programın küçültülmesi meselesinde Plogoff'ta kazandık.

O seçim kampanyası sırasında, bu sembolik davranışların dışında, bizim "umut ağları"mız hiçbir zaman siyasal partilerle polemığe kalkışmıyor. Çünkü o partilerin hiçbirisi "niçin" sorusunu ortaya koyan bir projeyi sahiplenmiyor. Nitekim 1968'de, hayatın anlamı ve amaçları meselesi gündeme getirildiğinde, büyüme modeli tartışma konusu yapıldığında, herkes, bu umut başkaldırısını bir seçim kampanyasının tozu dumanı içinde ya bastırmayı ya da boğmayı düşündü.

İsviçreli Migros kooperatifleri yönetiminin davetini sevinçle kabul ediyorum: Roma Kulübü'nün kurucusu

* Paris'in Grévin müzesindeki balmumundan heykeller gibi duran ordunun, çev.

Aurelio Peccei ile Z r h'te ekonomik büyüme hakkında bir tartişma yapacağız. İşin özüne yönelik temel bir tartişma. Büyük sanayi yöneticisi Aurelio Peccei, dostu Agneli hesabına, Güney Amerika'da Fiat otomobillerinin işletmecisi oldu. Dağarcığında büyük başarı kazanmış Olivetti daktilolarının tecrübesi var.

Avrupa'nın en g cl  işadamları muhitinden olan ve Amerika'nın teşebbüs dinamizmini tanıyan bu adam, 1972'de, Roma Kulübü'n  kurar. Dünya sanayiinin geleceğe yönelik çok iyimser bir hayale kapıldığı o g cl  büyüme ve gelişme döneminde "İstikbal bu kadar iyi olamaz!" deme cesaretini gösterir.

Bu apaçık gerçekten hareketle de "Küresel kaynakların sınırlı olduğu bir dünyada sınırsız büyüme mümkün olamaz!" diyerek büyümenin sınırlarını çizer.

Migros istisn i bir vakadır: Nestle ile birlikte Avrupa'nın en g cl lerinden biri olan bu tarım ürünlerine dayalı gıda firması, Batı'nın en büyük kooperatifidir. Kurucusunun iradesi ve yönetmelikleri gereği, k rının bir kısmını kültür eserlerine harcaması lâzım. Nitekim, İsviçre devletininkilerle kıyaslanabilir büyüklükte bir okullar ağı bulunmaktadır.

Peccei adlı şu adam ve Migros adındaki şirketten oluşan iki müstesna devle kuracağımız diyalog, hayallerimizi ve Yaşayanlara  ağrı'mızı ölüp değerlendirme firsatı verecek bize.

Beni, sık sık, Roma Kulübü toplantılarına davet ettiği için, Peccei'nin hem büyüklüğünü gördüm, hem de zaafılarını. Güven veren ve tenkitçi bir kafa yapısına sahip. Son oturumda kendisine dedim ki:

– Kulübünde çok sayıda matematikçi var, ama yeterince şair yok.

O da, her zamanki gülümsemesiyle cevap verdi:

– Biliyorsun ben işadamıyım, Peygamber değil. "Dünya" dediğin d kk n pekâlâ işliyor, fakat ömrü uzun sürmez. Bunun  zerine kendisine şöyle diyorum:

– Dur bakalım! Bizi iflâsa götüren bir yol üzerinde devam etmeden önce iyi bir kafa yoralım.

Aramızdaki fark apaçık ortada: O sistemi çalıştırmak istiyor. Benim içinse, sadece kötü olan sistemin işleyişi değil, aynı zamanda prensibi ve gayesi.

Firmalarının çok üstün yapısından kaynaklanan yeniliğe ve cesarete açık Migros yönetimindeki yüzlerce dinleyici önünde, Peccei daha oyunun başında açık deniz rüzgârı estiriyor:

— Tarihin şu anı, başka hiçbir ana benzemiyor. Çünkü bu zamana kadar, herbiri kendi ufkuyla sınırlı imparatorlukların ve medeniyetlerin yükselişleri ve inişleri vardı. Bugünse yeryüzü sınırlı kaynaklarıyla bir bütün oluşturuyor. Eğer biz, bir medeniyet veya bir imparatorluğun başkalarının aleyhine de olsa nihayetsiz genişlemeye devam edeceğine inanıldığı zamanlardaki gibi düşünmeye devam edersek, insanlık için iyi olmaz.

Global, yani dünyayı kapsayan bu bakış açısı dinleyicilerin ilgisini çekiyor: Sorun, orman kanununun küçük hedefleri ölçeğinde değil, gerçek çapıyla ortaya konuyor.

Peccei, önümüzdeki yüzyıla ilgili, kıyameti andıran bir çevre felâketi meselesini ele alarak devam ediyor:

— Bu bana fazla abartılı görünüyor. Çünkü yalnızca su götürür genellemelere dayanıyor.

Bilgisayar Roma kulübüne sık sık kötü oyunlar oynuyor.

Bu teknokratik nutuktaki (bilgisayarinsan ekonomistlerin alışlagelen eğilimlerini tersine çevirmesine rağmen) bütün bu üslû tesbitler (moda olan bu kelime, aslında Malthus kadar eskidir: Malthus'ta üretimin karesi şeklinde artan nüfustur; Peccei'de ise sınırlı miktardaki kaynaklar karşısında onun gibi çoğalan üretilimdir) üzerinde durmuyorum.

Ancak, kıyamet ve bilgisayar olmasa da, temelde o haklı:

— Yeryüzünü kendi arzu ve ihtiyaçlarımızı tatmin etmekten başka bir gaye ile kullanmazsak, yolumuzu şaşır-mış oluruz... Mevcut gelişme şeklimiz, ilerlemenin miktara dayanan bir ölçüsü olarak düşünülemez. Şayet bu yeni ve devâsa kudretimiz, yeni bir bilgelikle kolkola yürümezse mahvoluruz.

Var gücümle alkışlıyorum. Ve bu yeni bilgeliği bekliyorum. Olamaz. Bu Peccei'nin son sözüymüş.

Hemen söz bana veriliyor.

Önceki konuşmanın birdenbire yön değiştirdiğini görenin bende uyandırdığı hayal kırıklığı, tatsız tuzsuz, ağır konuşma tarzımdan hissedilebiliyor. Serge'in bana

hazırladığı ekonomik dosyayı karıştırarak söze kötü başlıyorum. En baştan başlayalım: Nedir büyüme?

O şaşkınlık içinde, mucize eseri olarak Gayri Sâfi Millî Hasılanın yeni bir tarifini buluyorum: “Özel tüketim masraflarının, kamu yatırım ve harcamalarının toplamı”.

Beni sıkıntıdan kurtarmak isteyen Peccei babacan bir tavırla, elini, omzuma koyuyor:

– Samuelson bile, sana karşı çıkamaz.

– Zaten ben bu fikri ondan aldım. Vardığım sonuçları söyleyeyim: Bu Gayri Sâfi Millî Hâsıla kavramı (GSMH) veya Fransızca şekliyle Gayri Sâfi Dahilî Hâsıla (PIB), bütün felâketlerimizi aktife geçiriyor. Meselâ yarın Fiat’larınızın bir milyon tanesi, öteki bir milyona çarpıp çökertse, kareseri yapımlarının, kliniklerin, cenaze alaylarının, enkaz kaldırma işlerinin.. hesabıyla baş döndürücü bir hızla gayri sâfi millî hasılayı yükseltecek; bu felâketin yeşeren pazarla birlikte Fiat üretimine katacağı beklenmedik imkân da cabası... Büyüme yüzdeleri gayri sâfi millî hasılanın iniş çıkışlarını takip eder; tıpkı Hz. İsa’nın dünyayı teşrifini haber veren Beytüllahim Yıldızı’nı takip ederek bağlılıklarını bildirmeye koşan çobanlar gibi, bizim iktisatçılarımız da bu değişmez endekse, bu ekonomik göstergeye gözlerini dikerek yürüyorlar. Büyümeye dur! demek, yetmez. Çünkü “sıfır büyüme” demek bile, sadece gelecek yıl, bu yıldan daha fazla israf ve zarar yapmayacağız demek olur.

Peccei, “Biz bunu hiçbir zaman söylemedik!” diyerek sözümü kesiyor.

– Sabret, Aurelio sana yönelttiğim eleştiri bu değil.

– Öyleyse ne?

– Sen aşırılıkları ifşa ediyorsun...

– Yalnız onları değil, yönlendirme yanlışlarını da.

– Olsun. Ama ilkeyi tartışma konusu etmeden.

– Hangi ilkeyi?

Peccei, her zamanki hâlinin aksine asabileşti. Yalnızca vasıtaları mümkün olan en iyi duruma getirmemize imkân veren bilgisayarları bir yana bırakıyoruz. Derken şimdi de başka bir alana giriyoruz ki, ben bu alanda asıl hız ve performansına kavuşuyorum.

– Bizim burada tartışığımız mesele, yalnızca ekonomik bir mesele değil, aynı zamanda hayatın gaye ve anlamını

tartışma konusu yapan âdeta dinî bir meseledir. *Bu dinin âmentüsü şudur: Yararlı yararsız, zararlı veya silâhlanma gibi öldürücü demeden herhangi bir şeyi gitgide daha fazla ve daha hızlı üretmek. Bu dinin, bilgisayarlı bilim putpe-resti teknokratlarından oluşan büyük papazlarının belirlediği dogmaları da vardır ki şudur: Bilim ve teknik bütün sorunlarımıza ve bütün arzularımıza cevap verebilir; teknik bakımdan mümkün olan her şey gereklidir ve istenir. Bu dinin, Grek sofistlerinkine benzer bir ahlâk anlayışı vardır: Mümkün olan en büyük arzuları taşımak ve bunları tatmin edecek araçları bulmak. Bu dinin âyin ve ibadet usulleri vardır: İhtiyaçları doğurmak için reklâm ve pazarlama çalışmaları. Ruhban sınıfı da vardır: Bu meta yığınının içinde, halkların mutluluk ve esenliklerini bulmaya şartlandıran medya organları...*

– Aziz Bernard, Vézelay’de, haçlı seferine katılma vazası veriyor!...

Dinleyicilerden bazıları gülüşüyor. Fakat bu istihzanın derin bir kabulle karşılandığı izlenimini edinmiyorum.

– Hayır, Aurelio, söz konusu olan, bir haçlı seferi değil...

– En azından bir din savaşı?

– Evet, bir din savaşı. Bu savaş yeni bir din yaratmak yahut zorla kabul ettirmek için değil. Ancak Büyüme adlı gizli tanrısıyla bugün dünyayı saran, ama adını söylemeyen bir dini yıkmak için. Bu acımasız bir tanrı. İnsanları kurban olarak istiyor.

Amsterdam Sokağı’nda, masamın üzerine, gelişmeyle ilgili 1967 tarihli Papalık Genelgesini (*Populorum progressio*), kimin koyduğunu bilmiyorum. Bu genelge, nihai amacı, Peccei’den daha iyi gösteriyor. Peder Chenunün çalışma ilâhiyatına atıfta bulunan genelge, “insanın yaratışın tamamlanışında Yaratıcı ile işbirliği yapması ve aldığı manevî damgayla toprağı damgalaması gerektiğini” hatırlatıyor. Önemli bir noktaya temas ediyor: “Özel mülkiyet, mutlak ve şartsız bir hak teşkil etmez.” Genelge, eski sömürgeciliğin bencil amaçlar taşıdığını kabul ediyor, sömürgeciliğin kötülüklerini itiraf etmesine rağmen, gelişmenin alt yapılarını bırakmış olma şerefini de sömürgeciliğe bahşediyor. Elbette “nihai amaç da-

ha fazlasına sahip olmak değildir”, fakat bu genelge, geleceğe uzanan yol olarak, Batı’nınkinden başka bir yol görmüyor.

O hâlde, bizim “din savaşı”mız siyasî partiler gibi, Kilise’yi de yanına almadan yürütülecek.

Mağripli genç bir üniversite öğrencisi olan Şamir Yaşayanlara Çağrı’mızda gönüllü olarak çalışıyor ve bize bilgi-sayara yerleştirmeyi hayal ettiği bir veri fişi dolabı oluşturuyor. Malî imkân bulunmadığından bizzat kendisi, eski delikli kart sisteminin bir değişik türünü becerip yaptı.

Aurelio Peccei ile tartışmam için, ondan ölüm sebepleri üzerine yapılan istatistikleri istemeliydim. Jeton geç düştü. Büyümenin gaddar tanrısının insan kurbanlarının sayısını hesaplamayı daha şimdi düşünüyorum.

Şamir, bana, Fransa ile ilgili fişleri veriyor: Yılda alkolden 40.000 kişi, tütünden 20.000 kişi ölüyor. Sinir rahatsızlıklarının (yarısı gürültüden), çevrenin sebep olduğu kanserlerin ve yaşama ritminin doğurduğu kalp krizlerinin tam dökümü yok.

Yirmi beş yaşından önce ölen 1000 gençten 517’sinin araba veya motosiklet kazasında can verdiği anlaşılıyor. Araba ve motosiklet, Fransa’ya her beş yılda bir Hiroşima’ya mâl oluyor.

Alkol, tütün, motosiklet, araba, bütün bunlar gayri safi millî hasılaya katkıda bulunan bir canlanma sağlıyor ve büyümeyi yükseltiyor.

Şamir devam ediyor:

– İntiharlar... Yine sadece Fransa’da, yılda (en azından “resmî olarak”) 15.000 kişi intihar ediyor, hemen hemen trafik kazalarında ölenler kadar...

Şu yorumu ekliyor:

– Görüyorsun, zengin ülkelerde yetişkin intiharları, bizdekinden daha çok. Çünkü onların tabiriyle Üçüncü Dünya ülkelerinde araç yokluğundan ölünür, Batı’da ise, amaç yokluğundan, yani gayesiz hayatlardan ötürü.

– Doğru. Ama burada da bırakalım anlamı, hem araç hem de amaç yokluğundan ölenler oluyor. Bernard’ı hatırlıyor musun?

Gazete kupürünü çekmecemde saklamıştım:

— Saint-Lazare metro istasyonunda, 131 numaralı hat-
ta, dün bir adam parçalanmış olarak bulundu.

Ondan ilk defa söz ediyoruz. Oysa onun bir hikâyesi
var. Kendisini iyi tanıyorum. 11 Ağustos'ta yirmi dokuz ya-
şına girmişti. İki gün sonra, akşam saat 7'de, peronun hiç
yolcu bulunmayan ucuna gidiyor. Lokomotifin ışıklarını
görebilmek için eğiliyor. Sonra da ayakları bitişik ve kolla-
rı vücuduna yapışık, bir dalgıç gibi, rayların üzerine atlı-
yor. İki bacağı kesilmiş, başı kopmuş. Artık, belediyeden
dönerken, boydan boya katettiği duvarın bulunduğu Orde-
ner Sokağı'nın köşesini dönmeyecek. Kızartma ve helâ ko-
kularını duyduğu merdiveni artık çıkmayacak. Artık mut-
fak penceresinin önünde *Parisien Libéré*'deki iş ilânlarını
okumayacak. Meslek edindirme kursunda bir meslek öğ-
renmişti: Bakırcılık. İşten çıkarılma. Küçük ilânlar. İş bul-
ma kurumu. Bakır levha kaplı yazı masaları. Personel şefi:
“Üzgünüm!” Ya sonra... Kimse kollarınızı, kafanızı, sizi is-
temediği için, artık hiçbir şey olamadığınız duygusuyla ya-
tağınızda günlerce yattığınız oldu mu?

Duvarın öte yanından, annesinin tencerelerinin cena-
zedeki çan seslerine benzer gürültüsünü işitiyor. Annesi-
ne yük oluyor.

O sabah, saat 7'de, çalışmaya gittiği zamanki gibi, met-
roya sızdı. Alışkanlık. Ancak bugün işe geliş saatini âlete
işaretlemedi. Serbest, Louvre'u veya Vincennes çiçek par-
kını gezmeye gidebilir. Hür. Çevresinde herkes koşuştur-
uyor; sanırsınız ki bir gayeleri veya gayenin yerini ala-
cak bir şeyleri vardır. Hayır sadece bir mecburiyetten.
Bernard'ın mecburiyeti yok, hür o. Hür insanın günü baş-
lıyor: “131 numaralı hatta bir adam parçalandı...”

Kısa kısaltar arasında yer alan bu haber, bir ajans habe-
rinden çok daha fazla bir şeydir: Bir “zaman alâmeti”dir.
Papa XXIII. Jean'ın bu tabirini mahsus kullanıyorum.

Evet, bu intiharın bir anlamı var, hem de evrensel bir
anlamı.

— Kim öldürdü Bernard'ı?

İster şehadete atılmak, ister savaşta taarruza geçmek,
isterse ihanet edilen bir aşka veya şerefine leke sürül-
mesine dayanamamak söz konusu olsun, içinde sizi
ona iten bir gücü hissetmeden ölüme atılamazsınız.

– Kim öldürdü Bernard'ı?

İşsizlik mi?

Amaçsız bir hayat mı?

Onun baş dönmesini düşünmek, zamanımızın temel sorununa götürür bizi: Hayatın anlamı ve amaçları sorununa.

Büyüme, işsiz Bernard'la birlikte, safralarını tükürerek atıyor. O artık koşuya elverişli değil. Peki ne o? Artık fişi çekilmiş sun'î solunum aygıtından daha fazla bir şey değil.

Televizyonda Mans'ın 24 Saatleri programında gördüm. Yeni dinin arması şu: Hiçbir yere gitmemek üzere, habire daha hızlı dönüp duran arabalar.

Bütün bunlarda bir anlam var mı? Hayatımızın gündelik seyrinde? Bu âhenksizliğin görünmeyen orkestra şefi kim?

Şamir bana:

– Göreceksin, diyor. Büyük âyine götürmesi için seni bir arkadaşımın ellerine teslim edeceğim.

Zengin ve nüfuzlu babanın on dokuz yaşındaki oğlu Nicolas (Nickie), standart motosikletli polis havasında. Şeritteki yazı bir rock adı çağrıştırıyor: "Grateful Dead", "Ölüme Şükran" sloganının taklidi gibi bir şey. Kıyafetinden oldukça gururlu. Bir çizgi filmde alınma: Metal yaldızlı meşin ceket, püsküllü deri botlar. Yirmi yıl önceki Johnny Hallyday taklidi bir yüz: Kaskın altında kalmış sarı saçlar. Simsiyah gözlükler. "İhtiyar"ı Honda Goldwin'inin tergisine alıyor.

– Sizin dünyanızın her şeyini reddeden bir dünya göstereceğim size. Her şeyini reddeden!

Olympia'da bir rock konseri. Kapıda yığılma var. Kardeşçe bir hava içinde: Tıpkı kilisede büyük âyinde olduğu gibi, aynı coşku peşin peşin paylaşıyor. Kır saçlarını bile, engel çıkarmış gibi görünmüyor: Mademki oradayım, onlardanım.

Bugün âyini yöneten "Grand Funk"u çalan bir topluluk.

Son anda geldiğimiz için salonun dibinde, ayakta sıkışıp kaldık.

Kapılar kapalı. Yıldırım patlıyor. Sonra şimşekler. Bir yığın amplifikatör salonu 110 veya 120 desibelle –bilmiyorum–, kulağı rahatsız eden ses düzeyinin çok üstünde bir

sesle dolduruyor. Kulak zarlarımıza indirilen bu sopa, ne şarkıyı ayırt etmeye imkân veriyor, ne de müziği. Ama bunun, ayaklanmış -fizik anlamda ayaklanmış- salon için önemi yok görünüyor. İnsanların üzerlerine çevrilmiş projektörlerin körleştirmesine ve tromboskopun insanın yakasını bırakmayan renkli geçişlerine rağmen, büyücülerin kazanında, kız ve erkeklerin silüetleri ve durmadan hareket eden kollarının parıldadığı görülüyor. Sahnede, kozmonotların metalik aynalı giysileri içinde bir şarkıcıyla birlikte, bateri ve elektronik gitar çalanlar.

Şarkısının sözlerinin ne önemi var. Şarkıcının salınmaları, çılgınlıkları, sıçramaları, gençlerin Afrika'nın Vodü dansının çırpınışlarını andıran dinamizmi ile müziğe uyduruluyor.

Şarkıcı mükemmel biçimde transa geçirmeyi, kalın sesiyle bir vecd hâli gerçekleştirmeyi başarıyor: Dikkatini bir noktada toplamıyor, kendinden geçiriyor. Öylesine bulaşıcı ki, bundan kaçıp kurtulamıyorum: Ayaklarım da, başkalarının gibi ikili ritmi aralıksız vuruyor, kalçalarım ve omuzlarım sıcak dalganın içinde sallanıyor.

Benim yaşımda biri için bu, kıvranmaya benzese gerek. Gülünç. Bunu yalnız kendim için düşündüm. Fakat işte bu delikanlı, yaşlarımıza rağmen böylesine kardeşçe, yanımda duruyor. Bana çok nazık bir şekilde gülümsüyor.

Gözlerinde zafer kazanmış birinin bakışları var:

— Ne haber?

— Anlamaya çalışıyorum. Bütün vücudumu da katarak.

— Sadece vücutla anlaşılır zaten.

— Buraya büyük bir red ânını yaşamaya geldiğinizi söylemiştin.

— Tamamiyle! Dünyaya karşı... affedersiniz, “sizin” diyecektim: Babalarımızın dünyasına karşı.

— Burda daha da çekici olan şey... âyin.

— Neyin âyini?

— Bir karşı-dünyanın. Diğerinin sapmalarına karşı. Karşı-dünyaya çılgınca bir katılma. Ama...

— Ama?...

— Açık konuşmama müsaade et Nickie. Buradaki pek çok şey bana, sizin reddettiğinizi sandığınız öteki dün-

yayı hatırlatıyor: Keskin bir frenle tekerleklerin cızırtısı, bir Boeing'in yerden kalkışı veya bana çarpmadan önce duran otomobilin gözleri kör eden farları. Hatta, âyini yöneten büyük papazın özel nitelikleri içinde bile şu karikatürleştirilmiş tabanca ve yanda fonksiyonu olmayan ve bilârdı toplarını tutan bir makinenin, araba motorunun ve para bozdurma makinesinin şu koskoca maketi... Gündelik kaosun zirve noktasına çıkarılmış bir yansıması bunlar.

Nickie saldırıya geçercesine, beklenmedik bir acelelikle tepki veriyor. Yüzü donuklaşıyor. Dili değişti: Kendi kendine veya kendi arkadaş grubu arasında konuşan kimsenin dili bu. Bana, yabancı bir diyardan konuşuyormuş gibi geliyor:

– Ne yani? Bir sanatın, çağının sanatı olması için, elbette onu yansıtmaları lâzım.

Öfkeli bir meydan okumayla ekliyor:

– Punklarda iyi olan bir şey var idiyse, bu, onların söyle demeleri idi: Bokluk burada ve şimdi, ne dün ne de yarın. Bu çok açık. Biz onun yansımasıyız.

– Nickie, kızmayın. Bana cevap vermenizi değil, kendi kendinize düşünmenizi istiyorum. Belki yanılan benim. Ne var ki “yansıtmak”, gençler için umutsuzluk demektir, yani gerçeklikten yakasını kurtaramamak demektir. Punklar, tişörtlerin üzerine: *Gelecek yok!* yazıyorlardı, tıpkı daha önce beatniklerin *Umut yok!* demeleri gibi.

Yüzündeki tepkileri takip ediyorum: Alnı, hâlâ garip bir şekilde gülümseyen gözleri meydan okuyor. Çenesi titriyor. Öfkeden mi? Korkudan mı? Sıkıntıdan mı? Honda'nın gidonu üzerindeki elleri açılıp kapanıyor, tıpkı bir krampı geçirmeye çalışır gibi.

Benimle arasındaki gerilim, kendi iç geriliminden daha az.

Sesime, insanın kendi kendine söylenmesine benzeyen, oldukça boğuk bir tını vermeye çalışarak, düşünce mi sonuna kadar götürüyorum:

– Umutsuzluk, 68'in karşıtıdır. Devrimi olduğu karşıdevrim. Burada, hayal gücü iktidarda değildir. Bu “gerçekçilik” afyon kokuyor, tıpkı XIX'uncu yüzyıl burjuvazisinin süslü püslü ressamlarınınki gibi... Bu “halkın afyo-

nu”, öteki afyonla aynı rolü oynuyor. “Yansıtmâ”nın de-mode konformizmi, tutarlılık açısından bütün iktidarlar için gereklidir: Azılı katilleri beyinsizleştirmek, televizyonun görevidir. Nitekim Hitler, kukla politikacılardan tık-sinmiş bir gençliğin nihilizmi ve amaçsız bir halkın felâketi üzerinden kumar oynadı...

Nickie, motorunun marşına öfkeli bir topuk indiriyor, motor patlamalarla gürlemeye başlıyor. Kaskının içine gö-mülmezden önce, dudaklarında düğümle-nip kalan çığlığı gördüm. Şöyle bir şey olmalıydı: “Yaşlı aptal!” En çok ki-me sinir olmuştu, bilmiyorum. Belki de bana. Ya da kendi-sine?...

Bozuşmayı istemek, sonra da telâfi etmeye çalışmak: Seyahat, ne pahasına olursa olsun başka yere. Havalarda uçmak. Işık ve sesin yüksek dozundan sonra kendini en aşağı bir yerde bulmak.

Gözleriyle çenesi arasındaki uyumsuzlukta bunları oku-duğumu sandım. Belki yanlış anladım. Yine de onun aşırı öfkesini seviyorum. Çünkü dünyanın bütün makineleri, se-vebilmenin ve nefret edebilmenin ne olduğunu onun his-setmesine mâni olmak için saldırıyor. Ne var ki “Grateful Dead*”, nefret etme ve sevmeye gücünü kaybetmedi.

Hervé Bourges beni Lille’de yöneticisi olduğu gazete-cilik okulunda “Gazetecilik olayı nedir?” konulu bir kon-ferans vermeye çağırırdı.

Hepsi de aynı görüşte: Bir “olay/hâdise”, bir ajans ha-beridir.

Herhangi bir şey, olay değildir. Meselâ bir erkek karı-sını seviyorsa, bu, sözü edilmeye değer bir olay değildir. Adam karısını boğuyorsa, elbette bu bir kısa haberdir. Hele onu doğruyorsa: Üç sütunluk haber. Ya bir de yemiş-se? Haberin daniskası: Canavarın fotoğrafı. Bundan say-falar dolusu beslenilir durulur.

Derken tartışma çabuk, hem de çok çabuk, siyasî olay-ların seçilip ayrılmasına, gizli veya otosansüre kayıyor. Fazla kolay.

Bernard’ın intiharına, rock konserine geliyorum.

* Bir İngiliz pop müziği grubu, çev.

Bu konuda medyanıza yansıyan nedir? Ölüme dair küçük bir fıkra mı, yıldız fotoğrafı mı?

Kışkırtıcı bir tarif yapıyorum: Medyada olay, anlamı unutturan şeydir.

Kimse bir şey görmez oluncaya veya ip ucunu bile aramaz hâle gelinceye kadar binlerce haber yağdırırsınız üstümüze: Hindistan'da raydan çıkan bir tren, Burundi'de bir katliam, Beyaz Saray'da bir skandal, Paris'te öldürülen yaşlılar. Bu felâket tufanı içinde, bir bağ, bir anlam var mıdır? Çıkış yolunu bulmamıza yardım edebiliyor musunuz? Bu dünyanın şifresini çözecek kodu aramamıza?

Bizim gazetecilik öğrencileri, kendilerini saldırıya uğramış hissediyorlar. Kurum (ve onu etkileyen politika) ile kurumun ancak araçları durumundaki bireyleri birbirine karıştırmakla haksızlık ettim.

"Birinci kuvvet" aracılığıyla, yani televizyon sayesinde sistemin, ayakta kalmak için, bize gerçek dünyayı hazır ve şeffaf olarak sunmaya değil, onu unutturmaya, anlam-sızlığı unutturmaya ihtiyacı olduğunu göstermek için, enformasyon ve röportaj dışından misaller getirerek nişangâhı düzeltiyorum.

İktidar için gerçek siyaset, beyin yıkama siyasetidir. Televizyon oyunları, şu 'insan beyni, hatıraları biriktirme ve seçme imkânı veren bir bilgisayardır' şeklindeki karışıkültür postülatına dayanır: Şu üç addan hangisi, tenis şampiyonunun adıdır?.. Venezuela'nın başkenti neresidir?.. Havanın açılması nedir?..

Bu oyunlar mutluluğun bir talih işi olduğunu öğretir: (Kumar masalarının örtüsü olan o) Yeşil Halı veya (at yarışlarını esas alan) Paris Karşı Karşıya gibi talih oyunları... Çöküşün işaretleridir bunlar. Çünkü Fransa'da ilk piyango, XVI. Louis maliyesini kurtarmak için, De Colonne'nun bulduğu geçici çözümlerden biri olduğunu unutmayalım.

Biri Bizi Gözetliyor veya Loto, otomobil yarışı veya "Olympia", Madonna ve filânca sunucu, "olgun yaştakilerin turizmi"nden *Otomobil Gazetesi*'ne dek bütün bu uyuşturucular, toplumda önemli bir rolü üstleniyor: Mutluluk ile hayatın ancak tesadüfler, zaruretler ve unutmalarla oluştuğuna insanları inandırmak.

Gazeteci adaylarım, bu tartışmadaki tutumlarıyla sistemin mekanizmasını bütün çıplaklığıyla gözler önüne seriyorlar: Televizyon eğlencelerinin veya piyangoların rolü konusunda benimle aynı kanaatteler. Yeter ki kendi rolleri söz konusu edilmesin. Her biri için, işte o noktada akan sular duruyor. Anlamsızlığın kabulünü üreten çark demek ki iyi işliyor.

Olumlu tekliflerde bunabilmek için şunu göstermeye çabalıyorum: Bugün habercilikte (medyada) hâkim olan anlayış, okuldaki tarih dersinin bir uzantısı mahiyetindedir. Meselâ, “olay” adını verdikleri şeyler (saldırı, savaş, baskı kurma), bilgi verme sistemi içinde, kırk asır boyunca günlük hayatımızı sağlamış, genel görünümümüzü çizmiş bulunan köylünün veya olabileceklerin taslağını vermiş -fakat kılıçlar ve zaferler yüzünden elimizde sadece pek az örneği kalmış olan- şair ve ressamların bitip tükenmez emeğinden daha çok yer tutuyor.

Bu nihâî çağırışı (o genç gazetecilerin) duyup duymadıklarını bilmiyorum. Eğer duymuşlarsa, medyayı elinde bulunduranlar, onların bundan ilham almalarına izin verecek midir?

Şimdinin tarihi demek olan gazetecilik, tarihleri olmayan binlerce insanın -teknik, şiir, aşk, umudun küçük temel topluluklarının oluşumu gibi onca hakikî buluşun mayalandığı- sessiz hayatında doğmakta ve gelişmekte olan şeyi aramaya ve dinlemeye koyulacak mıdır?

Kişinin bütün diğer insanlardan kendisini sorumlu hissettiği bu yeni insanî ilişkiler buluşunu, ben Larzac yaylasında görüp yaşadım. Larzac yaylasında bir düzine kadar aile, sekiz yıldır en ufak bir şiddete başvurmada, silâha sarılmayan çıplak elleriyle toprağı sürerek, tohumları, ağılları, zekâları ve imanlarıyla öyle güçlü bir topluluk oluşturmuşlar ki, kireç taşlı topraklarına göz diken fırsatçıları, o fırsatçılarla işbirliği yapan bakanlıkları ve yaşama adına yapılan bu insanî ayaklanmayla sekiz yıldır kuşatılmış olan kampın askerî komutanlarını, istemeyerek, güç duruma düşürüyorlar. Burada, Larzac yaylasında ve ölüme karşı verilen bu hayat mücadelesinde gelecek doğmaya başlamıştır: Bencilliğin ve eski alışkanlıkların

artık hükmünün geçmediği, aksine toplumun ve yaratıcı teşebbüsün geçerli olduğu bir başka dünya, tümüyle insana özgü bir başka hayat mümkündür: Mauron, De Boissieu, Hervé Ott, Burguière, ekmeğini ve damını paylaşmaya vakit bulamadığım bütün ötekiler; binlerce dost elin, taşlarını ve coşkularını taşımaya geldikleri Blaquiére ağılı; traktörlerin tankları durdurduğu küçük köyler; silâhlı kuvvetlerin işgal ettiği topraklarda kuşatılmış çiftlikler; kültürün (kelimenin bütün anlamıyla, toprağın ve ruhun kültürünün) her gün böğürtlene ve ısırgana karşı zafer kazandığı Larzac-Üniversitesi: Siz Truels ve Montredon'dakiler, bizim ancak rüyalarımızla görebileceğimiz yarının evinde, soğğun ve taşın içinde sizler daha şimdiden oturuyorsunuz, diyordu Cibrán. Sizler sayesinde, hep inandığım şu müthiş aşk sayesinde, bugün artık kesinlikle eminim: Başka türlü de yaşayabiliriz.

Bir geleceğin doğmak üzere olduğu bu ocaktan uzaklaşmanın hüznü, fakat aynı zamanda da orada geleceğin bir parçasının bulunduğunu bilmenin sonsuz sevinciyle onlardan ayrılıyorum. La Cavalerie yollarında bir askeri araçla karşılaştım. Aracın içinde, sebebini bilmeden bu geleceğe apar topar gönderilmiş, sarsıla sarsıla gelmiş şu bizim delikanlılarımız, subayları olmaktan müthiş şekilde rahatsız olacağım gençler uyukluyorlardı. Savunma sorunları bana yeni bir berraklıkla yüz gösteriyor: Savunmayı daha iyi kim sağlayabilir? Buraya bir kuş yuvasını bozmak için gelmiş ve isyan sirayet eder korkusuyla komutanlığın halkla her türlü münasebeti ve teması yasakladığı bu üniformalı yiğit küçük oğlanlar mı; yoksa tam aksine bu köylüler ve bu köylüleri ve geleceği seven ve her gün süren bir savaşta sekiz yıldır, amansız bir tabiatın ve sessiz ve hasım bir ordunun karşısında, çalışan, toprağı süren, tohum eken, kooperatifler kuran, dayanışmayı sağlayan, geleceği kuran şu köylüler ve o köylüleri ve geleceği seven şu insanlar mı? Zırhlı araçlar, bazen ekinlerini ve mahsullerini çiğneyip eziyor, top atışları gece ve gündüzlerine eşlik ediyor, helikopterler sürülerini kaçırıyor, koyunlarına düşük yaptırtıyor ve aylarca hapse ve yıllarca provokasyona rağmen, kin veya şiddet hareketine başvurmadan topraklarına sımsıkı sarılıyor ve as-

keri kampın sebep olduğu çölden yorulmak nedir bilme-mecesine tekrar tekrar verimli bir toprak yapıyorlar.

Ülkemizdeki her erkek ve her kadın yüreğinde aynı sa-vunma gücünü, aynı geleceği sevme duygusunu taşıdığı gün, hiçbir “fatih”, hayata böylesine sımsıkı sarılan bu halkı mağlup edemeyecektir.

Şiddete hayır akımının militanı bayan Claude, Larzac ziyaretim için, bana dosyalar hazırladı. Dönüşümde, sa-vunma sorunları konusunda yeni bir çığır açacağını söy-lediği bir belge gösteriyor: Michel Debré tarafından 29 Martta “Fransa’nın Askerî Savunması” konusunda yapı-lan bir toplantının özetini veren *Paradoxes* dergisinin 31 Mayıs 1980 tarihli özel sayısı. Toplantıya iki eski genel kurmay başkanı, Aérospatiale (uzay ve havacılık araştı-rmaları)’in müdürü, iki eski savunma bakanı ve elli kadar general ve amiral katılıyor. Claude, bu en yüksek düzey-deki uzmanların analizleri arasında bazı satırların altını mavi kalemle çizmiş: “Albion plâtosu elverişli değildir... Nükleer saldırı durumunda, sivilleri koruyacak sığınak olarak hiçbir şey bulunmamaktadır.”

(Her birinin bedeli yaklaşık on milyon Frank olan en pahalı) taarruz tankı siparişlerini hatırlatan Aérospatiale müdürü, bildirisini şöyle bitiriyor: “Uçakların son model olup olmadıkları merak edildiği gibi, aslında bu uygula-manın zırhlı araç kuğusunun son şarkısı olup olmayaca-ğı da merak konusudur.”

Hele raportör general Gallois’nın uçak, tank ve nükle-er silâh üretimine yine de devam etmek gerektiği sonucu-na varması karşısında iyice şaşıyorum.

Kim bu general Gallois?

Kim Kimdir’e bakınca öğreniyoruz ki, bu hava kuvvet-leri komutanı, 1957’de ihtiyat kadrosuna geçer geçmez, Marcel Dassault havacılık sanayii fabrikalarının ticaret müdürü olmuş.

Claude, *Kim Kimdir’in* sayfaları arasında bulduğu Wall Street Journal’dan kesilmiş bir yazıyı çekip çıkarı-yor. O kupürde silâh sanayilerinin büyümeye ve “kon-jonktörü devam ettirmeye” yaradığı izah ediliyor. Claude bana şu tavsiyede bulunuyor:

— General De Bollardiére'e gidip bir danışsanız. Karısı ve o, kendi Bretagnelarıdan bütün dünyaya varıncaya kadar, toplumun geleceğinden kendilerini sorumlu hissediyorlar. Simone az önce emniyette sorgulandı. Demiryolu işçileri ile birlikte, Bröton demiryolları ağını korumak için, bir konvoyu durdurmuş. General, Rahip Jean Toulat ile, bir nükleer denemeyi engellemek için, Mururoa yakınında yasağın bölgedeki gemiye girmeyi deneyeceği Pasifik'e gitti.

Bollardiérelere, beni Talhouët'in Bröton konaklarına davet ediyorlar.

Bu asker keşiş, paraşüt birliğinin komutanı. Askerî başarılarından dolayı, Fransız ordusunun en fazla madalya alan subayı. Cezayir'deki sömürge savaşına katılmayı reddettiği için kalede zorunlu göz hapsine tâbi tutuluyor ve erkenden emekliye sevkediliyor.

Ablak yüzlü bu küçük tıknaz adam, Allah'ın yarattığı taviz vermeyenler soyundan geliyor. Disiplin ve vazife uğruna hayatını fedaya hazır bu insan, daha üstün bir zaruret bu disipline karşı gelmesini gerektirdiğinde bunu yapmaya da o kadar amade. O, Jean-d'Arc'ın prensibini benimsiyor: "Yüce Rabbime hizmet önce gelir."

Bana şöyle diyor:

— Silâhlar ne kadar ileri teknikte yapılmış olurlarsa olsun, onları kullanan insan, onlara ruh veren imana artık sahip değilse, etkinliklerini yitirirler.

Bu mücadeleci asker, şiddete hayır diyen direnişin sembol ismi oldu:

— Bir asker olarak beni rahatsız eden şey, dünün Maginot hatları* gibi, bugünün nükleer caydırıcılıklarının da, bir halkı, o halk olmadan ve muhtemelen de o halka rağmen "savunmak" mümkündür şeklindeki iğrenç postülataya dayanmasıdır.

Bollardiére'in ses tonu, bir ruh yarasını yansıtıyor. Onun asıl eğilimi savunmadır: Her türlü tevekküle karşı çıkıyor. Sözlerinde gizli bir anlam seziliyor: Askerî savunmanın boşluğunu farkedince var gücüyle başka savunma yolları arıyor. Hayatındaki muazzam dönüşüm işte o zaman gerçekleşiyor.

* Fransız siyaset adamı Maginot öncülüğünde, Fransa'nın kuzeydoğu sınırına kurulan tahkimat (1927-1936) sisteminin adı, çev.

Şöyle diyor:

— Beni en çok inciten şey, bize (ordudan söz ederken hep “biz” ifadesini kullanıyor) empoze edilen roldür: Bugün dünyada hiçbir ordu, millî savunma rolünü oynamıyor, sadece yeni sömürgeci veya darbeci müdahalelerin aracı rolünü oynuyor. Söz gelişi, Vietnam’da Amerikan, Prag’da Rus, Cezayir’de Fransız ordusu var. Yunanistan’dan Afrika’ya ve Amerika’ya kadar her yerde askerî darbeler var. Bütün bu ordularda askerî kadrolar ABD’de halka baskı yapacak şekilde eğitilir ve yabancı bir egemenliğin araçları ve gizli temsilcileri olarak hizmet ederler.

General, kendisini rahatsız edip duran hususa yeniden dönüyor: Savunmayı bundan böyle nasıl düzenlemeli? Elleri, masanın üzerinde, bu yeni savunmanın yeni şekillerini, silâhlarını ordularını biçimlendiriyor gibi.

— En yeni tarihî tecrübeler, ders almamız gereken Vietnam ve Cezayir yenilgileri gösteriyor ki, bir halkın gerçek bir imanı, inancı varsa, herhangi bir ordunun, isterse bu ordu çok üstün araçlara sahip olsun, hakkında geliyor. Kuvveti; ateş gücü ve lojistikle ölçen strateji uzmanları, hesaplarında kesinlikle yanılırlar. Zira inanç onların elektronik devrelerine girmez.

Uzun bir sessizlik. Gözleri uzaktaki bir nesneyi tespit etmek istercesine kısıyor. Elleri bir cömertlik ve alçakgönüllülük jestiyle açılıyor. Sanki kendi kendine konuşuyor. Sesi dua eder, yakarır gibi:

— Şiddete karşı mücadele, manevî bir çarpışma biçimidir. Bunu öğrenmek, askerlik mesleğini öğrenmekten daha zordur. O bizi gaye üzerinde düşünmeye zorluyor: Savunmamız gereken nedir? Onu nasıl savunmalıyız?

Gece oluyor. Salona alacakaranlık çöküyor, fakat hiç kimse onun derin düşüncesini bulandırmayı düşünmüyor.

— Şiddet nedir? Zafer nedir? Nice insan aç, niceleri ise servet içinde yüzüyor. Şiddete ve savaşa yol açacak en uygun zemin.

» Nice insan, ruh ve beden eğitimine erişmekten yoksun kalmış. Şiddet ve savaş zemini.

» Nice insan inançlarını açıklamak ve yaşamaktan men edilmiş. Şiddet ve savaş zemini.

» Bu statükoyu savunmayı üstlenen bir ordu, er geç yenilir.

» Tek gerçek savunma, tek gerçek caydırıcılık şundan ibarettir: Kendi değerlerinin büyüklüğüne gönülden inanmış bir halk, savaş ve istilâ hâlinde tamamen işgale uğrasa dahi, düşmanla işbirliğine asla gitmez.

» Bizim savunmamız gereken: İnsandır. Allah'ın kendisinde tecelli ettiği insan. İlâhî kıvılcımı içinde taşıyan insan. Ve onun sayesinde sahip olduğu bütün imkânlar...

» Kim bu imkânları ezmeye, yok etmeye yeltenirse, yığıldığı silâh ne kadar çok olursa olsun, kendi ülkesinin mağlubiyetini hazırlar. Çünkü o, bir halktan kendisini savunacağı inancını çekip almıştır.»

İnancı olmayan bir millet savunmasızdır.

» Her yerde savaş var: Dışarıda ve içeride. Savaş yalnızca bir dış düşmanın ordularını harekete geçirmesi ve füzelerini doğrultmasıyla başlamaz.

» İç siyasetle dış siyaset arasında kesintisiz bir devamlılık vardır. Tıpkı iç hayatımızla dış hayatımız arasında, savaş ile barış arasında olduğu gibi.

» Barış, savaşın olmaması değil de adaletse eğer, o zaman barış, her günün muharebesidir.

Yaşayanlara Çağrı derneğimiz mensuplarına, Bollardi-ère'in bu görüşlerinin stratejimizi belirlemede temel fikir olarak alınmasını teklif ettim.

Hangi savaş? Nereden başlamalı? Sorularına cevap aradığımızda, görünüşteki birlikteliğin altından, Hristiyanlarla devrimciler arasında ortadan kaldırmak istediğimiz eski anlaşmazlıkların gölgeleri beliriyor.

— Eğer insan değişsin istiyorsak, sosyal münasebetleri, yapıları değiştirelim, diyor Şamir.

Onun bu anlayışında, Althusser'in "yapısalcılığı"nın izini buluyorum: "İnsan, yapılar tarafından sahneye konulmuş bir kukladır." Dahası, benim de uzun süre paylaştığım bir vehimdi bu. Ama sosyal münasebetler, yapılar, SSCB'de altmış yıldır değişmişti ve yeni insan...

Sadece bir hususa dikkatini çekiyorum:

— Bir köle, köle ruhuyla iktidara gelirse, yeni bir kölelik düzeni kurar.

— İlkini insanı değiştirmeli, şayet yapılar değiştirilmek isteniyorsa.

Böyle bir tepkiyi o kadar bekliyorum ki tepkinin kimden geldiğine ve ona kimin cevap verdiği dikkat bile etmiyorum:

— Bütün zamanların dinleri, bu vehmi taşıdılar. Dinler, egemenlerin bedenlere olduğu kadar ruhlara da hükmetmelerine yardım etmedikleri veya iktidarlarını güçlendirmedikleri zamanlarda, onların egemenliklerini sürdürmelerine izin vermişlerdir.

Soyutlamanın, yani açmazın içindeyiz.

Brezilya'daki Crateus piskoposu Dom Fragoso'nun elimizdeki *İncil ve Sosyal Devrim* kitabındaki yaşanmış günlüğün tecrübesinden yola çıkarak, hayatı yeniden keşfetmeyi teklif ediyorum. Yeni hayat örneği bize Avrupa'dan değil de gene bir Üçüncü Dünya ülkesinden geliyor.

— Sosyoloji öğrenelim diye bizi okula yolluyorsun, diyor Şamir.

— Neden olmasın? Ama bilimsel denilen sosyolojiyi değil, hani şu bize, Amazon veya Mélanésie kabilelerinden, böcekler üzerinde gözlem yaparmışçasına, söz eden sosyoloji değil. İstersen sosyoloji de; fakat estetik sosyoloji...

— Meslekî çarpıtma mı?

— Hayır, bir topluluğu araştırmak, bir kobay üzerinde çalışır gibi olmamalı, aksine bir sanat eserini anlamaya çalışmak gibi olmalı, yani yaratıcı eylemin içinde yaşamayı deneyerek, geleceği haber veren bir çalışmayı iyi değerlendirmeyi bilmeli. Dostum Guillevic'in "Şiirde yaşama" diye adlandırdığı, benim bir "genelleştirilmiş şiir sanatı" takıntımın olduğunu biliyorsun.

Şamir muhalefet etmeyi seviyor. Fakat, Dom Fragoso'nun tecrübelerini ve umutlarını kaydettiği günlüklerden oluşan kitabının genel bir takdim ve değerlendirmesini yapmayı üzerine alıyor. Dom Fragoso'nun piskoposluk merkezi, Brezilya'nın kuzeyinde, en yoksul bölgesinde, ahalisinin yüzde 70'i okuma yazma bilmeyen dört yüz bin nüfuslu bir şehir. Burada çocukların yüzde 40'ı beslenme bozukluğu ve ilaç yokluğundan küçük yaşlarda ölüyor.

İşte orada bir adam ve bir grup erkek ve kadın, kaderlerini kendi ellerine almaya, herhangi bir kişiye havale etmemeye veya başkasının sırtına yüklememeye karar ver-

mişler. Diktatörlüğe, ülkenin kuzey doğusundaki o yarı kurak arazinin düşmanca yapısına rağmen ayaklanmışlar.

Onları harekete geçiren birinci unsur Hristiyanlık olmuş. Dom Fragoso görevinin, Tanrı'nın Krallığı'nın, şimdilik orada sadece birkaç kişinin kalbindeki Krallığın, herkesin kalbinde olduğu zaman da geleceğin Krallığı'nın tohumlarını filizlendirmek olduğunu düşünüyor.

Bu krallık, yeri göğü birbirinden ayırmaz. Bu sanat eserinin, konusu geleceği oluşturmak olan dom Fragoso'nun gerçekleştirdiği bu en yüce sanatın mesajını çözmek için uzun saatler harcıyoruz.

"Hz. İsa, sadece insanları günahlarından arındırmak için gelmedi, günahın sonuçlarından kurtarmak için de geldi. Bu sonuçlar ise şu adları taşır: Fuhuş, ırkçılık, köylüleri toplumdan dışlama, kara ve demir yollarının olmaması, evsizlik, sağlığını korumaktan âciz kalmak, çok kötü sağlık şartları, tarım arazilerinin (çoğunluğun işleyecek küçük bir toprağı yokken) küçük bir azınlık tarafından ele geçirilmesi, herkesin erişemediği, yararlı da görmediği kültür...

Her insan, yaratıcı Allah'ın bir tecellisidir (...). İnsanın yaratma (...), kendini ifade etme, karar verme hakkına saygı gösterilmiyorsa, o insan yaratıcı Allah'ın kendisinde tecelli ettiği kimse değildir; Allah'a, insandaki tecellisine saygı gösterilmiyor demektir."

Dom Fragoso, askerî diktatörlüğün parazit yaparak engellemesine veya elkoymasına rağmen, külüstür bir radyo vericisiyle "kendi projelerini hazırlayan ve uygulayan küçük topluluklar kurma" çağrısını iletmeyi başarmış.

"İlk hedef", diye yazıyor, "köylülerin kendilerine güven duymalarını sağlamak oldu. Sorunlarının çözümünü, politikacılara veya din adamlarına bırakmaya almışlar. Bu durumda, birinci aşama onların kendi kendilerine işe koyulmaları olacak. Okul yapımına, yol açmaya, küçük toprakları ortak tarım alanı yapmaya teşvik etmekle işe başladık (...). Böylece de çalışma toplulukları oluşturulmasını sağladık."

Dom Fragoso, askerler tarafından bozgunculukla suçlanır. Kendisi "bozgunculuk" ve "şiddet"i net bir şekilde tarif ediyor:

“Siyasî, içtimai veya iktisadî bir rejim, köylülerin büyük çoğunluğunu hiçbir yardım alamaz durumda bırakıyorsa, bu yüzden de çocukları bir yaşına gelmeden ölüyorsa, (...) üç yüz bin kişiye, sadece küçük bir hastane düşüyorsa, bozgunculuğa elverişli bir hâl var demektir. İşte “bozgunculuğa” elverişli bir durum, çünkü o durum Tanrı tarafından istenen düzeni yıkıyor (...); bizi doğrudan etkileyen yerleşik ve kurumlaşmış bir bozgunculuğun içinde yaşıyoruz. Bu düzensizliği yıkmak yapıcılık olacaktır.”

Bu sade ifadeleri, Lâtin Amerika’da kurtuluş ilâhiyatının filizlendiği ortamda yaşayan toplulukların destanının bir parçası olarak okuyoruz.

Edebiyat gibi eylemin de destanları vardır ve bizler hayatımızı daha anlamlı kılmak için, bu destanları Hindistan’da Ramayana âyinlerine katılanları veya Homeros destanını okuyanları yahut da kahramanlarının başarılarını öven Afrikalı griotları dinleyen insanlar gibi yüreğimizde hissetmeye çalışıyoruz.

Yeni bir toplum dokusunun canlı hücrelerini yaratmak. Ancak imparatorlukların hegemonyası altında bozulacak olan küçük numune topluluklar, Budizm için Bénarès’te, Hristiyanlık için Kudüs’te, Antakya’da, Efes’te, İslâm için Medine’de işte böyle oluşmaya başlamıştır.

Buradan hareketle, *Yaşayanlara Çağrı* girişimimizin yeni bir boyutunu keşfettik: Davranış tarzımız, bizi zorunlu olarak yeni bir düşünme şekline sürüklüyor. Pedagoji hakkındaki fikirlerimiz, işte bu zeminde doğdu. Öğretim reformlarının çok çok ötelere, UNESCO’nun eğitimin amaçları konusundaki düşüncelerinin hayli ilerisine gittik.

Daha 68 yılından itibaren iktidar o ilkbahar rüyalarını sahiplenmenin ve sisteme dâhil etmenin yollarını aradığı zaman, dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Edgar Faure, öğretim reformu projesinin girişinde yer alacak gerekçeleri yazmam için beni Melun yakınlarına davet etmişti.

Bu konuda öğrencilerime bir araştırma yaptırđım. İlk rapörtör, De Vatimesnil’in 1830 Restorasyonu’ndan Edgar Faure’un Mayıs sonrası “Restorasyon”una kadar uzanan öğretim reformlarının bir tarihçesini çıkardı. Vardığı sonuç, kemikleşmiş zihniyetin sökülüp atılması gerektiğinin kesin deliliydi:

“Bu reformların amacı, her zaman öğretimi ekonominin ve devletin ihtiyaçlarına daha iyi intibak ettirmek, yani daha yararlı bir işçi, yeni tekniklere ve devletin işleyiş mekanizmasına hâkim memurlar yetiştirmek için, gerekli bilgileri vermek olmuştur. Bu çıkarıcı eğitimin manevî çeşnisi olan klâsik Grek ve Lâtin dil ve edebiyatlarına gelince, onlar da kurulu düzene uyum sağlama konusundaki görevlerini yerine getiriyorlar.”

Raportör öğrencim çok dikkat çekici bir belgeyi elinde sallıyor: Falloux tarafından belirlenen parlamento üstü komisyonun tartışmaları sırasında Adolphe Thiers, 1848 İhtilâlî'nin baskısını okullarla ilgili bir kanunla tamamlarcasına, Lâtince eğitimi konusunda şöyle diyor: “Bir çocuğa üç yıl boyunca, üçgenler ve dik açılar yerine, Scipion ve Caton'dan bahsedilmesini tercih ederim. Bir ülkede din zayıfladığında, ahlâk her şeyden önce geçmişin büyük örneklerine dayandırılmalıdır.”

Lâtince bilgisi, düzenin adamlarının seçkinlik vasfını gösteren bir etiket olarak kalmıştır.

Edgar Faure'a, bıyık altından gülerek, öğrencilerimin bu 'tezler'ini ulaştırıyor ve kendisine hareket alanı bırakmak için de, kendi kitaplarımdan eğitimle ilgili, aynı istikamette, fakat daha az keskin birkaç parça ekliyorum.

Sekiz gün sonra, *Resmî Gazete*'de bakanın projesini okurken, kanunun gerekçesini benden yaptığı alıntılarını montajlayarak kotardığını fark ediyorum. Bir şans: Meclis'te hiç kimse bu gerekçenin kaynaklarını araştırmadı. Bu ne Faure için hayırlı olurdu ne de benim için. Ayrıca, dibacenin esasla ilgili ifadesi, kanunun ortalık sakinleştikten sonra yeniden düzenlenen maddeleriyle çelişiyor. Bunu da yine hiçbir milletvekili fark etmedi.

Küçük ekibimiz kendisini zaten hiçbir hayale kaptırmamıştı: Zira, küresel bir eğitim projesinin, hâlihazırda ki sistemin yapıları içinde gerçekleştirebileceğine inanmak saflık olurdu.

Yalnız başına bir “kültür devrimi” yapmak yerine, öğretmen ve öğrenci topluluklarının, artık mevcut sosyal sistemin yansıması değil de, sistemden kopuşun ve değişimin mayası olacak bir okulu hazırlamak için benimseyip çalışabilecekleri zihniyeti belirlemeye gayret ediyoruz.

1980'de, *Il est encore temps de vivre / Hâlâ Yaşama Vaktidir* kitabımda, “genelleştirilmiş şiir sanatı” şeklinde tasavvur edilen bir siyasetin özel bir vakası gibi ele alınan eğitimle ilgili görüşlerimi özetliyorum.

Öğretim programlarında öncelik olarak, sözde sosyal bilimlerin yalanını ifşa edip, estetik, yaratıcı eylem ve amaçlar üzerine düşünmeyi teklif etmek son derece aykırı bir fikirdi (paradokstu).

Bu tekliflerin etkisini yalnız Fransa'da değil, Japonya ve Kanada'da da ölçebildim.

Kyoto'da, gelecek üstüne bir toplantı sırasında, Salzburg'dan dostum Robert Jungck ile birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'nin pozitivist “fütüroloji”sine, Daniel Bell'inkine, *Gelecek Şoku* yazarı Alvin Toffler'inkine, *2000 Yılı* yazarı Herman Kahn'inkine meydan okuma fırsatı buldum.

Herman Kahn orada. Kendisi hedef tahtamız. Onun *2000 Yılı*, tamamen Pentagon'un postülatlarına dayanıyor.

Robert Jungck hücumda: “Siz geleceğe karşı önleyici savaş açıyorsunuz... Şimdi ve geçmişten hareketle geleceği sömürgeleştirmek istiyorsunuz.”

Ertesi gün Herman Kahn Amerika'sına döndü. Basitleştirme ve kamuoyunu şekillendirme konusunda daha az faal olan Herman Kahn ve Alvin Töffler'e haddini bildirip de Pentagon'un “projeksiyonları” ve “senaryoları” için doğrudan çalışan Daniel Bell'i ele geçiremediğimize üzülmüyoruz.

Prensip veya metod aynı: Büyümesi mukadder sayılan hâlihazırdaki teknolojilerin miktarca yaygınlaştırılması. Bunun farklı yolları ise, meselâ Töffler'in teklifi, bu “gelecek şoku”nu hafifletmek için çareler bulmaktan ibarettir.

Sanki gelecek, rol almayı kabul ettiğimiz önceden üretilmiş senaryolardan oluşuyormuş gibi.

Batı kültürünün, yeryüzündeki tüm kültürlerin miyarı olduğu iddiasından vazgeçmezsek, bu kısır perspektiften kendimizi kurtaramayız. Kanada'da Trois-Rivières Üniversitesinin, benim telkin ettiğim “Medeniyetler Diyaloğu” konusunda düzenlediği milletlerarası toplantı da zaten bu çerçevede yapıldı. Orada, başkalarının yanı sıra, Dom Helder Camara, Aurelio Peccei, Han Suyin, Cezayirli hukukçu Becavi (*Yeni Bir Milletlerarası Ekonomik Düzen İçin*'in yazarı ve La Haye Adalet Divanı üyesi) ve

UNESCO'ya *Kara Afrika'nın Tarihi*'ni yazan Ky Zerbo ile tekrar buluştum.

Bildirimde, 2020 yılında yapılan bir etnologlar kongresi hayal ediyorum. O kongrede, genç bir Afrikalı "1960-1990 arasında Batı'nın ilkel toplumlarında hâkim din" hakkında bir rapor sunuyor. Büyümeyi ele alırken, bu dinin dogmalarından birini şöyle tarif ediyor: "İlerleme, tabiatı ve insanları yok etme sanatında gittikçe artan bir etkinliktir."

Bu senaryomda, daha yaşlı Çinli bir bilginin sunduğu bildirinin başlığı şöyle: "Tarih öncesi (yani 1990 öncesi) dünyada açgözlülük teknikleri". Budizm'e dayanan kendi geleneğinde kültürün arzu ve isteğe hâkimiyete istinad ettiğini hatırlatarak, arzunun kışkırtılmasına ve yönlendirilmesine dayanan bir kültürün sonuçlarının neler olduğunu sıralıyor. Bu dönemin papazlar sınıfının (büyük ihtimalle teknokratları kastediyor) rolünü ve onlara verilen dinî eğitimin şeklini şöyle tahlil ediyor: O dönemdeki biyolojinin büyük öncüsü olan Laborit'in "sürüngen beyni" olarak adlandırdığı şey gelişmeye başlamıştır.

Senaryomda nihayet sıra etnologlara geliyor ve onlar bize, böceklere bakar gibi bakıyorlar, tıpkı bizim alışkanlık gereği, başkalarına öyle baktığımız gibi.

Bu düşünce topluluğuna katılanların çoğu Batılı olmayan dünyaların, yani Han Suyin sayesinde Çin'in, Becavi sayesinde İslâm'ın, Dom Helder sayesinde Lâtin Amerika'nın, Ky Zerbo sayesinde de Afrika'nın bilgeliklerini tanımış oldular. Batı'nın kültürel tabuları ile aramıza mesafe koymayı başarıyoruz.

Ky Zerbo, tarihle ilgili örneğini sunuyor:

"Tarih daima galipler tarafından yazılmıştır. Bu yolla da, en iyi olduğu, zafer kazanması şart olduğu için, kendi projelerinin galip geldiğine bizi inandırmak istediler. Tarihi determinizmin kökeninde var olan haklı çıkarma ideolojisi hakkında yeterince kafa yormuyoruz.

Bütün projeleri yaşatmasını ve zaferin ihtimal dâhilinde olduğunu anlatabildiğimiz zaman insanın hakikî tarihi başlar. O zaman, şu keskin hattın sonunda yer almayız. Mademki bir tek proje zafer kazandı, bizim arkamızda determinizm var. Hâlbuki önümüzde imkânlar yelpazesi bu

lunuyor. Gelecek, artık bir keşif değil, aksine sorumlusu olduğumuz bir icattır.”

Tarih hakkındaki bu konuşmaları dinlerken, düşüncelerim gerilere gidiyor: Bir gün: Pierre Sabbagh, birkaç kişiyle birlikte beni Friedland Bulvarındaki bir otelin salonuna davet etmişti. Bir televizyon oyunu projesini, sanırım *Napolyon*’u bize sunacaktı. Kurşundan asker alayları ve savaş düzenleri, topları, iki kampın karargâhları ile Austerlitz savaşının ayrıntılı bir maketi önüne yerleşmiştik.

Bütün kuvvetlerin miktarları belirlenmişti: Mevcut asker ve yorgun hâlleri, bataryaların ateş gücü ve hatta komutanların zaafları. Nitekim öğleden sonra saat dörtten itibaren falan Rus generali sarhoş ve komuta edemez olacak. Oyun, savaşı yeniden canlandırmaktan ibaret.

Satrancın bu gayri insanî çeşidi, nevrimi döndürüyor. Bu türden bir oyun çocuklara hangi tarih fikrini verecektir? Piyonlara veya robotlara indirgenmiş insanlar.

Valmy veya Diên Biên Phû savaşlarının, bu şekilde canlandırmasını yapmaya kalkışmak, o savaşların gerçek gücünü silip atmak demek olur. Çünkü o savaşlarda en zayıfları galip getiren, inançlarıdır.

Bu türden bir “bilgisayarinsan” ile insanın öldüğü dahi söylenemez. Hâlbuki insan henüz yaşamaya başlamadı.

Yukarıda anlattığım masaldaki Çinli bizi tarih öncesi-ne yerleştirmekte haklıydı.

Bu Friedland Bulvarı hatırası, üzerime öylesine bir kâbus gibi çöküyor ki, Kanadalı bir katılımcının vardığı sonucu güçlükle işitiyorum: “Sosyolojiden tarihe, ekonomi politikten psikolojiye, ortada sadece kendine yabancılaştırılmış insanın ‘bilim’i vardır. Yaratıcı insan, kendisini ancak sanatla ifade edebilir...”

“Genelleştirilmiş şiir sanatı” fikri yoluna başarıyla devam ediyor. Pedagojinin bu değişime uğrayışı, değişime uğrayışın (mütasyonun) pedagojisi olarak yaygınlaşabilir mi?

Yapı taşları arasında kendi kendine biten zararsız otlar, bazen en azametli kale duvarlarını çökertebilir.

Yaşayanlara Çağrı tecrübemiz, kitabı aşarak, bir topluluk hâline geldiği zaman, taş meydan okuyan bu enerjinin bu iyimserliği lehinde şahitlik etmiyor. İşte bu proje-

nin ölümünün hikâyesi. “Başka Türklü Yaşama” projesinin, sistemin cenderesinde boğulmasının hikâyesi.

Halkımızın umudu yeniden fethetmesine yardımcı olabilecek hiçbir ittifakı ihmal etmemek için, çevreci hareketin yöneticilerini ve yerinden yönetimi (autogestion) savunan küçük partileri Amsterdam sokağındaki yerimize davet ediyoruz. Brice Lalonde, Toprağın Dostları ve Birleşik Sosyalist Parti’den Huguette Bouchard-au geliyorlar.

– Toprağın Dostları’na, nükleer santral ve çevre sorunları hakkında zengin belgeler hazırladıkları için teşekkür ederiz. Bunlar, bizi de kaygılandırıyor. Lâkin bizim projemiz, zorunlu olarak içerdiği çevre katmanına indirgenemez. Çünkü söz konusu olan, büyümenin problemleri ve bunların ruhî boyutu üzerinde global bir tefekkürden hareketle, tabiatla olan ilişkilerimizi, toplumla ve Allah ile olan ilişkilerimizin bütünü içine oturtmaktır.

Sessizlik. Başka istikamete yöneliyoruz:

– Sizin gibi biz de yerinden yönetimin anarşi olmadığını düşünüyoruz. Çünkü bu, herhangi bir kişi, herhangi bir şeye herhangi bir anda karar verir anlamına gelmez. Nitekim, demir yolu işçisi, milletlerarası tren seferlerinin saatlerini, SNCF (Fransız Milli Demiryolları Şirketi) yönetimi belirliyor diye, mağdur durumuna düştüğünü hissetmez, fakat o işçi, meselâ çalışma veya güvenlik düzeni söz konusu olduğunda denetim ve teklif hakkından mahrum bırakılamaz. Prensipte aynı fikirdeyiz: Her mesele ortaya çıktığında, kaderleri etkilenecek bütün herkesin katılımıyla verilecek kararlar çözülür.

Sessizlik.

Muhataplarımız birbirlerine bakıyorlar. Brice Lalonde, ilk çekincelerini koyuyor:

– Tabiatın korunması, sizinki gibi dinî-siyasî bir derneğin içine hapsedilemez. Çevreci hareket, kendi özelliğini korumalıdır.

Havanın, ırmakların.. kirlenmesi sorunları üzerinde ısrarla duruyor.

Kendisine şöyle diyorum:

– Bravo, fakat nükleer karşıtı savaş ile oltayla balık avlayanları savunmayı aynı sepete koymayalım...

Bu bir şakaydı, fakat aynı zamanda bir gaftı da. Brice alındı ve bir daha da söz almadı.

Huguette Bouchardeau, partisinin militanlarının Alter Breton Plânı'nın hazırlanmasında oynadıkları rolü hatırlattıktan sonra, Plogoff nükleer santraline ayrılan teknik ve mali yatırımların, başka türlü yönlendirilerek, Brötanya'nın dengeli bir şekilde gelişmesine ve kendisine yetecek enerji sağlamasına imkân vereceğine işaret ediyor.

Bizim umut ağlarımız bu örnekten ilham alıyor ve onu bütün bölgelerde yapılacak girişimler ve telkinlerle yaygınlaştırmayı düşünüyor.

Bayan Huguette Bouchardeau, bizim yerinden yönetim anlayışımız hakkında şu çekinceleri öne sürüyor:

– Bizce, yerinden yönetim, sizin o dinî bakış açısını gerektirmez. Lâik anlayış, bizim özelliklerimizden biridir. Sizinle birlik olmamız bazı belirsizliklere yol açabilir.

Polemige girmiyoruz. Çünkü onlardan hiçbirisi, bir diyalog niyetiyle değil de, kendi gruplarının sınırları içine hapsolüp kalmanın kesin kararlılığıyla geldi. Küçük partiler, büyükleri taklit ederler. Umutların federasyonunu gerçekleştirmeyecek.

Bu projeye ikinci engel nisbeten tahmin edilebilecek bir şeydi. Zira devlet başkanlığı seçim kanunu, İkinci İmparatorluk döneminde olduğu gibi, iki türlü seçim esasını getirmişti: Resmen aday olan herkes, daha önce seçilmiş olanlar tarafından seçilmeli, onlardan en az beş yüzünün oyunu almalıydı. Onun için de, seçilenleri elinde bulunduran büyük partiler etrafında kutuplaşma devam edip gidiyor.

Beş yüz imzanın stratejisi, büyüklerin maksatlarına hizmet etmektir: Sağ, sosyalist seçmeni tırtıklamak için onları çevrecilere bağışlar; Sosyalist Parti ise bazı komünist seçmenlerden çöplenmek için Birleşik Sosyalist Parti'ye.

Dönemin “Dört Büyükler”inin siyasî çarkı mükemmel dönüyor. Nitekim bizimle ilgili hedefine kolayca ulaşıyor: Çünkü bizim projemiz, bu çarkı tartışma konusu yapıyor ve onun anlamsızlığını ifşa ediyordu.

Böylesi bir projenin, resmî seçim kampanyası sırasında televizyonda yayınlanması, kökleşmiş kesin kanaatlerde ve iyice güçlendirilmiş yabancılaşmalarda çatlaklar oluşturma riski taşımaktadır. Milyonlarca televizyon se-

yircisine şu “niçin”leri sormamıza izin verilecek olsaydı
iş nereye varırdı?

Niçin millet?

Niçin ordu?

Niçin nükleer?

Niçin okul?

Niçin işsizlik?

Niçin Üçüncü Dünya?

Niçin krizler?

Tek kelimeyle: Niçin seçim?

Sorulmayan tek soru: Kim için?..

DÖRT DUVAR ARASINA HAPSEDİLİŞ (1982-1988)

Bu (soruların) sirayet etme tehlikesini geçici olarak bertaraf etmek yetmiyor. Bizi yazılı basından yayınevlerine varıncaya kadar bütün medyadan, uzaklaştırarak sessizliğe gömmek istiyorlar.

Beni unutulmaya terketmek için seçilen bahane, 17 Haziran 1982 tarihli *Le Monde* gazetesinin bir sayfasını kaplayan yazıdır. Genel Yayın Yönetmeni Jacques Fauvet'den, paralı, tam sayfalık bir yayın izni alıyorum. O sayfada Peder Michel Lelong, Papaz Matthiot ile birlikte "*Lübnan'daki kıyımdan sonra, İsrail saldırganlığının anlamı*" başlığı altında bir yazı yayınlıyoruz. Bunun (Lübnan'daki 1982 İsrail katliamının) hiç de öyle basit bir yanlışlık olmadığını, aksine İsrail devletinin üzerine kurulduğu siyasi siyonizmin iç mantığının gereği olduğunu gösteriyoruz.

İmzasız mektuplar ve telefonlarla dokuz ölüm tehdidi alıyorum.

LİCRA (İrkçılığa ve Antisemitizme Karşı Milletlerarası Birlik), hakkımızda "antisemitizm ve ırk ayrımcılığı" suçlamasıyla dava açıyor.

Jacques Fauvet'nin avukatı, Lübnan'da yaptığı zulümlerden dolayı Mendès-France ve Nahum Goldman gibi yüksek Yahudi şahsiyetler tarafından kınanan İsrail devletinin Yahudi toplumuyla, hele hele de Yahudi inancıyla karıştırılmaması gerektiğini hatırlatıyor.

Peder Lelong'un, Papaz Matthiot'nun ve benim savunmam, yayınlanmış o metinden hareketle yapılıyor: Yahudi peygamberlerinin imanına neler borçlu olduğumuzu hatırlatıyoruz.

Siyasî Siyonizm, İsrail'in Tanrısı'nın yerine İsrail Devleti'ni koymuştur.

Onun Lübnan'daki ve Filistin'deki davranışı, iğrenç bir din-siyaset karışımı ile dünyanın gözünde Yahudiliğin şerefini lekeliyor. O yüzden bizim siyasî siyonizme karşı verdiğimiz mücadele, antisemitizme karşı mücadelemizden ayrılamaz.

Savunmamda, mahkemeye, *La Palestine, terre des messages divins / İlâhî Mesajların Toprağı Filistin* adlı araştırma kitabımdaki şu tahlilleri sunuyorum: Theodor Herzl* tarafından kurulmuş (ve o dönemde dünyanın bütün hahamlarınca Yahudi dinine ihanet sayılarak mahkûm edilmiş) olan siyasî siyonizmin esası, Yahudi inancına değil de, milliyetçiliğe ve XIX. yüzyıl Avrupa sömürgeciliğine dayanır.

Nüfus yerleştirilerek yapılan sömürgeciliğin son kahınları Filistin'de, tıpkı Güney Afrika'da olduğu gibi ırkçı (Birleşmiş Milletler tarafından da resmen bunun ırkçılık olduğu açıklanmıştır) tutumları yüzünden, sömürgeci işgalciye karşı, yerli halkın direnişiyle karşılaşmaktadır.

Her tür sömürgecilikte ve her çeşit işgal rejimlerinde (Fransa'da Hitler döneminde yaşadık bunu), baskının adı “düzeni koruma”, direnişin adı da “terörizm”dir.

Aleyhimde bir Yahudi düşmanı portresi çizmeye kalkışan LİCRA avukatını dinlerken kendimi, tekrar Kudüs'te, 1970'te, İsraili bakan Barzilai'nin refakatinde Ağlama Duvarı'nda, ardından da Dünya Yahudi kongresi başkanı Nahum Goldman'ın evinde buluyorum.

* Theodor Herzl: İlk defa *Juden Staat Yahudi Devleti* diye bir kitap yazarak Yahudileri teşkilatlamaya başlamıştır. Böylece “sionisme” doğmuştur. Bu adam, İstanbul'a da gelmiş ve Sultan Abdülhamid'le görüşebilmek için çok uğraşmıştır. Bütün Osmanlı borçları mukabilinde, Filistin'de bir yer istemişse de, “Bu yerler bana ait değil milletime aittir. Bu yerlerin her karış torağı için şehit verilmiştir. 93' Harbi'nde Ordu-yı Humâyûn'nun Filistin alayının askerleri, bir tanesi dönmemek üzere şehit olmuşlardır. Ben canlı vücut üzerinde mukaseme yapamam. Filistin'e ancak cesetlerimiz üzerinden girilebilir. Böyle bir teklifi yapan adam, bir adım daha atmasın ve memleketi terk etsin” cevabını almıştır. T. Herzl “Bu cevaptaki fatalist, büyüklük beni titretti; bir zaman bütün ümidimi kaybettim” diye yazmaktadır. (Ziya Nur Aksun, Gayr-ı Resmî Tarihimiz, Osmanlı Padişahları, s. 272-273, Marifet Yayınları, İst. 1997. çev.)

Nahum Goldman'la, Paris'te Armand Kaplan aracılığıyla buluşmuştum. Kendi tutumunu bana barış adamlığı olarak açıklamıştı: "Siyonizm'in büyük tarihi hatalarından biri, meselenin Arap yönünü yeterince ciddiye almaması olmuştur... Filistin, halksız bir ülke değildi." Vardığı sonuç çok kesindi: "İsrail, Arap dünyasını ikiye bölen (...) Araplarla kuşatılmış bir Batı toprağı olmak yerine bir Ortadoğı Konfederasyonu'na bütün haklara sahip bir ortak olarak katılmalıdır".

Nâsır'a, Nahum Goldman ile bu temel üzerinde görüşmesini teklif ettim. Nâsır kabul etti. Goldman, *Otobiyografi*'sinde bunu anlatır. Kahire'den dönüşümde, birçok İsraili bakanla birlikte beni Kudüs'teki evine davet etti. Dışarıya sızmaması için (Başbakan) Bayan Golda Meir'den görüşme projesini Bakanlar Kuruluna sunmamasını istedi. Meir yine de sundu ve en gerçekçilere (hatta Moşe Dayan'a) rağmen, teklifin reddedilmesini sağladı. Çünkü Meir'e göre, Filistin'de Araplar mevcut değildir ve her türlü diyalog yararsızdır.

Kudüs'te, Nahum Goldman'ın evinde, o akşamki toplantıda, "Nâsır ile yıllarca Dünya Siyonist Örgütü'nün başkanlığını yapmış bir İsraili arasında" her türlü temasın bu şekilde reddedilişi yüzünden hepimiz yıkıldık.

Amerika ve Fransa'daki medyanın hemen hemen tümüne İsrail siyonizminin hâkim oluşu, şu çarpık görüşü bütün dünyaya zorla kabul ettiriyor: Londra'da bir İsrail diplomatı saldırıya uğradığında (Bayan Thatcher bile Avam Kamarası'nda suikastı yapanın Filistin Kurtuluş Örgütü'nden olmadığını ispat eder), bu "terörizm"dir. İsrail ordusu Lübnan'ı istilâ eder, binlerce masum insanı öldürür. Bu operasyonun adı: Galile'de Barıştır.

1 Ocak 1989'da, televizyondan öğreniyorum: "İntifada/Taşların Başkaldırısı"nda bilânço: Filistinlilerden 327 ölü (çoğı, çakıtaşı atan çocuklar), İsrail tarafından 8 ölü (çoğı, kurşun sıkan askerler). Aynı gün İsraili bir bakan açıklama yapıyor: "Müzakereler, ancak Filistinliler şiddetten vazgeçtikleri zaman mümkün olacaktır." Ben mi rüya görüyorum? Yoksa eleştiri duygusunun bu uyuşturuluşu, toplu bir kâbus, yani anlamsızlığın bir zaferi mi?

Daha 1969'da General De Gaulle, siyonist lobinin basından televizyona, sinemadan yayıncılığa, bütün medyada sahip olduğu "aşırı nüfuz"u ifşa ediyordu. Bugün bu "aşırı nüfuz", güçsüzlerin düzensiz direnişini "terörizm" ve güçlülerin son derece öldürücü şiddetini "terörizme karşı mücadele" diye adlandırarak, anlamın bütünüyle tersine çevrilmesini başarıyla gerçekleştirmiştir.

Peder Lelong, Papaz Matthiot ve ben bu "anlamı tersine çevirme yalanını" ifşa etmekle haksız duruma düştük.

Paris asliye hukuk mahkemesi, 24 Mart 1983 tarihli kararıyla, "Söz konusu olanın ırkçı bir provokasyon değil, bir devletin siyasetinin ve ona ilham veren ideolojisinin meşru tenkidi olduğuna hükmederek... LICRA'nın bütün isteklerini red ve mahkeme masraflarını ödemeye mahkûm eder."

LICRA kuduruyor ve bir üst mahkemeden kararın bozulmasını istiyor. 11 Ocak 1984'te Paris'te üst mahkeme hükmünü veriyor.

Üst mahkeme, bizim yazımızdan İsrail'i ırkçılıkla itham ettiğimiz bir pasajı alıntılıyor.

Üst mahkeme, "İmzası bulunanlarca serdedilen görüşün sadece İsrail'in yürürlükteki kanunları tarafından belirlenmiş Yahudiliğin dar bir tarifini ilgilendirdiğini göz önüne alarak... LICRA'nın iddialarının reddi ve masrafları ödemeye mahkumiyeti konusundaki alt mahkeme kararını tasdik ediyor". LICRA Yargıtay'a gidiyor. 4 Kasım 1987 tarihli temyiz mahkemesinin kararı, siyonistlerin bizi kanunî yollarla aşağılama ve küçük düşürme umutlarını hepten boşa çıkarıyor. Çünkü mahkeme, "itirazın reddine ve masrafları davacının ödemesine" karar veriyor.

Ört bas etme işlemi, yargının dışında sürüyor. Siyonist "lobi"nin bu konuda elinde imkânlar var.

Eğer mahkûm edilseydik, bizi Yahudi düşmanı (anti-semit) olarak el âleme rezil etmek için bütün basın haberi baş sayfadan verirdi. Buna karşılık, LICRA'nın mahkemeler tarafından mahkûm edilmesi, sistemli bir şekilde hasıraltı edildi. Nitekim *Le Monde* bile, eski yöneticisi Fauvet'nin bu kavgaya bizimle birlikte bulaşmış olmasına rağmen, sayfanın neredeyse görünmez bir köşesine koyduğu iki satırlık bir yazıyla geçiştirdi.

Öte yandansa, benim umudumun ablukaya alınması ustaca gerçekleştirildi.

Le Monde'da, sömürgeci siyonizmin mantığına dair o yazıyı yayınladığımız sayfaya bunun ilân bedelini ödemek için okuyucuları katkıda bulunmaya çağıran iki satır eklemiştim. Duyuru, beş bin franga mal olmuştu. Bana, yüzlerce küçük çeklerden oluşan yedi bin frank gönderildi. Başta bulunanların yaklaşık üçte biri Yahudi'ydi. İkisi de haham.

Fakat o andan itibaren, medyatik susturma başlıyor. Artık televizyona çıkamıyorum, yazılarım geri çevriliyor. Gallimard'dan Seuil'ye, Plon'dan Grasset ve Laffont'a dek bütün büyük yayınevlerinden kırk kitap yayınlamıştım. Bunlar yirmi yedi dile çevrilmişti. Ama artık bütün büyük yayınevlerinin kapıları bana kapanmıştı. Büyük yayıncılarımdan biri, yayın kuruluna şöyle bir tehdit geldiğini duyuyor: "Garaudy'den bir kitap yayımlarsanız, Amerikan eserlerinin çeviri hakkını alamazsınız." Kitaplarımı yayınlamaya devam etmeleri demek, yayınevlerinin berhava olması demektir. Bir başka "büyük", yayınevinde, bir kitabımı çok beğendiği için, tamamlanmasında bana üç ay yardım eden edebiyat dizisi yöneticisi bayan, "Bu yayınevinde Garaudy'yi istemiyorum" diyor.

Bir adamın dört duvar arasına kapatılmasının hikâyesi işte böyle oldu.

Anlamsızlığa karşı direniş ağlarımız, altı yıldır yasadışılığa mahkûm. Bense edebî ölüme*. Umut suçumdan dolayı.

Böylece altı yıllık çöl yolculuğu başlıyor.

Boğulmuş, artık çıkmayan sesimle, kırk yıldır içinde onca kitap, proje ve rüya tasarladığım Chennevières'deki küçük evimde, işte tek başımayım.

* Yazar daha sonra yaptığı aşağıdaki ilâveyi dipnot olarak değil de buraya olduğu gibi koymuşsa da, eski üslûbunu ve metnin akışını bozduğu için biz dipnot olarak koymayı tercih ettik, çev.

Etrafıma âdeta duvar örerek beni mahkûm ettikleri sessizliği, ancak on beş sene sonra *Les mythes fondateurs de la politique israélienne / İsrail, Mitler ve Terör (İsrail Politikasının Kurucu Efsaneleri)* kitabımı neşretmemle birlikte kulakları sağır edercesine kopartılan bir yaygara, bir medyatik linçle bozdular. Bu kitabımın yayınlandığı an, Netanyahu ve hempalarının bir üçüncü dünya savaşını fitilini ateşleyebilecek aşırılıklarda bulundukları andı. Nitekim onlar bu sıralar, sistemli

Yalnız mıyım? Kesinlikle hayır. Şu âna kadar bu yazı masasının sadece bir tek işlevine şahit oldum: Çalışmak. Bugün ise bu yazı masası masa olarak var. Daha önce farkına varmadığım bir varoluş.

Sevdiğim her şey, bana doğru geliyor ve benimle konuşuyor.

Torunlarımın fotoğrafları çerçevelerinden çıkıyorlar.

Kitaplarım açılıyor ve sevinç çığlıkları atıyor.

Heykeller şarkı söylemeye, Afrikalı maskelerim dans etmeye başlıyor.

Cam dolaplar hatıralarla vızıl vızıl, tıpkı kuşların açık kafeslerden hürriyete kanat çırpmaları gibi.

Bu çalışma odam benim bütün hayatımı kapsıyor. Bir kafes değil, aksine dünyanın kocaman bedeninin canlı bir hücresi.

bir genişleme siyasetiyle “Filistin topraklarında yeni yerleşim bölgeleri açma”ya başlamışlar, daha önce de olduğu gibi sınırlardaki sivilleri katliâma tâbi tutmuşlar, Birleşmiş Milletler’in bir kampını, Lübnan’daki Kana’yı bombalayarak yüzden fazla insanın ölümüne sebep olmuşlar, bunun üzerine BM’den işgal edilen topraklarda Filistinlilere yasak yollar açılarak ırk ayrımcılığı yapıldığı şeklinde sinameki bir kınama çıkmış, ardından İsrail’in en yüksek mahkemesinde işken cenin meşruluğu hükme bağlanmış ve bu hükümle de BM’nin her türlü kınaması hesaba alınmayarak tarihte eşi benzeri görülmedik müstezhi bir tavır takınılmış ve İsrail kendisini milletlerarası hukukun üstünde görmüş ve milletlerarası hukuku küçümsemişti.

Kitabım böylesi bir politikanın dayandığı mitleri ifşa ediyordu. En başta da Allah tarafından seçilmiş halk, seçkin millet şeklindeki dinî efsaneyi dillendiriyordu. Jean-Jacques Rousseau’nun *Emile* eserinde o türden yobazlara verdiği şu cevabı tıpkı bazı Musevî veya Hristiyan ilâhiyatçılar gibi ben de vurguluyordum: “Kendisine diğer halkları hor görme ve imha etme hakkı tanıdığı tek bir halk seçmiş olan bir Tanrı, bütün insanların Allah’ı olamaz.”

Bir memlekete, “Tanrı” imzalı bir bağışla, sahip olma hakkını kendilerinde gören İsrailîlilerin düştükleri akıllara durgunluk veren şu tezada bir bakın: Bu siyonist devletin kurucuları ateist idiler.

Siyonizmin manevî babası Théodore Herzl, bir Yahudi devleti kurma teşebbüsünün dinle hiçbir alâkası olmadığını, fakat bu “vaad edilmiş toprak” ve “Kudüs’e dönüş” efsanesinin harekete geçirici bir kudrete sahip “güçlü bir efsane” ve bu dinî inancı siyaseten kullanmanın iyi olacağını *Hatıralar*’ında açık açık belirtmişti (Diaries, c. I, s. 5).

Kendisinin devlet kurucu çıraklarının yaptıkları da aynıydı zaten: Bir tanrıtanımaz olan Ben Guryon okullara mecburî din derslerini

Onun ruhu olacağımı sanıyordum. O benim ruhum oldu.

İsabelle, kız torunum... On altı yaşındayken plâjda çekmişim bu fotoğrafı... Kumsal güneşinin hâlâ sıcaklığı ve kızılığı var... Senin gözlerindeki bu soru... Henüz şekillenmemiş... İmkânlarla dopdolu bir hayat.

Lisa, on bir yaşının o kaprisiyle surat asmaktasın... Bilmem hangi geleceğe doğru... Ama senin o geleceğe doğru, benim kanımın inatçı kuvvetiyle, atıldığını görüyorum.

Marcığım, daha şimdiden solmuş bir resimsin... Henüz güneşi emme çağındasın... Senin geleceğini tahmin edemiyorum.

Hepinizle birlikte geçmiş zamanı tekrar yaşıyorum.

Bahçenin bu gülü..., Nenecik'in, Manu'nun (çocuklarımızın annelerine verdikleri ad) ve benim, kırk yıldır kesintisiz süren bölünmez mücadelemizin trampeleni olan

koydurdu ve hahamların mahkemelerine evlilikle ilgili kanun ve hükümleri koyma ve verme yetkisi tanıdı.

Ateistler tarafından bir "teokrasi"nin bütün imkânlarını seferber etme yolundaki bu kasıtlı iki yüzlülük, İsrail devletinin temel çelişkisi olmaya devam edegelmiştir. Nitekim İsraililerin sadece yüzde 15'i "Allah'a inandığı" hâlde, devlet, halkın yüzde 85'ini bu toprakların kendilerine, inanmadıkları o Allah tarafından verilmiş olduğunu iknaya çalışıyor.

Bu yüzden de, İsrail seçmen kitlesi aşağı yukarı birbirine eşit oydaki iki karşı blok oluştururken, "dini partiler" çok ufak bir azınlığı teşkil etmelerine rağmen, parlamentodaki her çoğunluğun anahtarı durumuna geliyorlar.

Dahası onlar, yobazlıklarıyla Müslüman Afganistan'ın "Taliban" kafasına taş çıkartacak tarzda kadınlara esir muamelesi yapıyor, kadınlarını tam bir boyunduruk altında tutuyorlar.

Brooklyn'de yetiştirilmiş ve Halil şehrinde tatbikata sokulmuş hahamlarıyla hakiki bir haham faşizmi (tabir Yahudi gazeteci Derogy'nindir), hakiki "ilâhî hukuk canileri" imal ediyor. Bu caniler arasında, ("Tevrat Toprakları"ndan vazgeçmekle suçladıkları) Başkan İzak Rabbin'in katilini veya camide namaz kılmakta olan Arapları makinalıyla tarayarak şehit eden Baruch Goldstein'i sayabiliriz. Bunların her ikisi de yobazlar tarafından din kahramanları sayılmakta ve saygı gösterilmektedir.

Kaynağını yine "seçilmiş halk" inancından alan diğer bir kurucu mit de, Hitlerciliğin Yahudi kurbanlarını diğer kurbanlarla kabili kıyas olmayan şehitler olarak görmek ve göstermektir. Irk veya dinleri ne olursa olsun Nazizm'e muhalif diğer bütün kurbanları alelade kurbanlar olarak göstermemek, Yahudiliğin o "dini" Holo-

bu çalışma odasında... Üçgenin ilk ayağı bizi terketti gitti: Nenecik doksan üç yaşındaydı.

O gün, Manu, Nenecik'in dikmiş olduğu güllerin yapraklarını ve goncalarını kesti. Nenecik'in kavgalarımıza aşk dekoru vermek için, her fidanın toprağını bellediği bu bahçe son bir defa daha kendisine eşlik etsin diye tabutunu onlarla süsledi.

Şu vitrinlerde daha nice var oluşlar, sevgiler ve kavgalar...

Bir Diyonisos şenliğinin siyah resimleriyle, şu küçük Grek anforası... Atina'da, Akropol'ün eteğinde Seramik sokağındaki bir dükkândaydı... Küçük bir dökme vazo arıyordum:

kost'u (Kurban) adına bu cinayete kurban gitmiş olanların kadrini düşürmek olur. İşte ben o kitabımda bu "ölüler ayırımı"nı dillendirip reddettiğim için suçlandım. O kadar ki *La solution finale / Nihâî Çözüm*'ün yazarı Reitlinger'den *Destruction des juifs / Yahudilerin İmhası*'nın (Fayard Yayınları 1981) yazarı Hillberg'e kadar en güvenilir Yahudi tarihçilerden yapmış olduğum alıntılar da Nazilerin cinayetlerini "küçümseme" olarak değerlendirildi.

Siyonist hareketin iftira ve tehdit kampanyasına bazı hâkimlerin boyun eğişlerinin en tipik örneği, temyiz mahkemesi önünde baş savcının okuduğu iddianamedir.

İşte mahkeme "zabıtları"ndan alınmış metin: Baş savcının iddianamesi şöyledir: Şu cümle "*insanlığa karşı işlenmiş suç*" kavramın her türlü anlamdan yoksun kılan, dikkat edilmesi gereken bir cümledir: *Yahudi olsun, olmasın* tek bir masum insanın katli bile insanlığa karşı bir suç teşkil eder (bazı kelimeleri ben italik yaptım, R. G.).

Bu kanun adamının Gayssot kanununu yorumlayışı işte budur. Ben veya *olmasın* diye yazmakla suçlu olmuş oldum.

Peki, İsrailli yazar İsaac Başevi Singer'in (1978 Nobel Edebiyat Ödülü sahibi), *Le Golem* kitabındaki şu ithafını okuyalım:

"Ben bu kitabı, yalan ithamların ve acımasız kanunların bir gün sona ereceğinin çaresiz umuduyla, bütün dünyadaki genç-ihtiyar, Yahudi ve Yahudi olmayan, zulme uğramış bütün insanlara ithaf ediyorum."

Acaba onun hakkında da, tıpkı benim için denildiği gibi, insanlığa karşı suç kavramını her türlü anlamdan yoksun kılan denilecek mi?

Zira Savcıya göre, masum kişi Yahudi ise ancak o zaman insanlığa karşı işlenmiş suç vardır. Masum bir Çinliyi, Çingeneyi, Zenciyi... katletmek *insanlığa karşı suç* teşkil etmez.

Aslına bakarsanız Savcı benim kitabımı okumamış, sadece düşmanlarımın dediklerini aynen dinlemiş ve onların delillerini, metni okuyup tahkik etmeden, alıp kullanmıştı.

- İyi bir taklidi var mı?
- Sadece otantik şeyler satıyorum.
- Affedersiniz, kesinlikle benim imkânlarımın üstünde.
- Yine de bakabilirsiniz.
- Raflar arasında dolaşıyorum.
- En çok hangi parçayı sevdiniz?
- Şu Diyonisoslu parfüm anforasını.

Adam masasına geçti.

Müsaade istemek için yaklaştığımda, bir otantiklik belgesini doldurduğunu görüyorum.

– Koleksiyonunuzu görmeme izin verdiğiniz için teşekkür ederim efendim.

Yerinden kalkıyor, o parçayı alıp sessizce pamuğa sarıyor ve sertifikasıyla birlikte bana uzatıyor:

– Efendim, bu hâtırayı kabul ediniz. Sizi tanıdım. Diktatörlük döneminde, Macronissos kampında beş yıl sürgün kaldım, sizin kitaplarınız benim umudumu koruma-yardıma yardım etti.

Çalışma odamda aynı vitrinde, onun yanında, Akropol'deki Hitler bayrağını yırttığı için ölüme mahkûm edilen Manolis Glezos'un hediyesi, VI. yüzyıla ait çift kulplu siyah bir şarap testisi var.

Şu iki madenci lâmbası: Birini Carmaux'dakiler, grevlerinin hatırası olarak bana vermişlerdi. Ötekini de, Borinage'daki maden kuyularından, Belçikalı sendikacı Julien Lahaut, suikasta kurban gitmeden birkaç gün önce armağan etmişti.

Bu iki lâmba, etajerin üstündeki kutsal kitaplara destek olmaya da yarıyor: Zend-Avesta, Tao tē King, Vedalar ve Upanişadlar, Popol Vuh ve Kaîdara, Eski Mısır'ın Ölüler Kitabı, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an.

Önümde, camlı çıkmada, benim kutlu ahşabımı, büyük Baluba maskesinin döküm kalıbı saklı: Kudretin sembolü dana boynuzlarıyla birlikte, yer yuvarlığını hatırlatan bir küre biçiminde stilize edilmiş siyah bir yüz.

Derken, bundan yirmi yıl önce, otuz litrelik bir fıçıdan daha büyük bir küpün içine Manu'nun benim için diktığı ağaç. Şimdi dalları ve yapraklarıyla odayı kaplıyor. Bu kadar az bir toprakla beslenmesi, tam bir meydan okuma. Hiçbir şeysiz, Manu ve benimle yaşıyor. O benim fetişim ve yoldaşım.

Bu incir ağacı, bir kadın adı taşıyor: “Benjamina”.

Benjamina, ben de senin gibiydim kırıldım, ama ikimiz de yaşadık. Sen bana örnek oldun: Çok az destek ve onca cesaret.

Belki de, büyümesi için güven vererek, ona hayatımdan can verdim...

Benden önce ölme, Benjamina! Çok uzun zamandır güçlerimizi, büyülerimizi, umutlarımızı paylaşıyoruz.

İncir ağacının mahzun yapraklarının sürtündüğü şu yakındaki resim sehпасının üstünde duran, Daumier’nin, dansçı Baluba ile aynı sevecenlikteki, *Don Kişot*’u. Ressam, tamamlanmamış bir hayatı yaşayan o adamın (Don Kişot’un) tablosunu da sanki tamamlamamış yarım bırakmış gibi. “Geceye Karşı” adlı şiirimin sonunda, hayatımın yankısı olarak dile getirdiğim gibi, o şövalye-peygamber macerasını, o uzun yürüyüşünü henüz bitirmedi:

*reddettim geceye karşı
hem ovanın yollarını
hem şeffaflığımı kaderin*

*başka yerlerin varlığının
ve ihtişamlı adamın
ilâhî nasibinin şahidi*

*geceye karşı
bin yıl yaşamının sevinciyle
bizde dua edip haykıran Tanrı’ya*

Uyudum mu? Rüya mı gördüm? Bu çalışma odasında gökyüzünde uçtuğumu sanıyorum. İki hareket arasında: Biri dallarının arasından süzülüp inen ay ışığının parıltılarıyla Marn* ırmağıninki; öbürü, evin ardında homurdanan treninki.

Çok alçaktan bir uçak geçiyor. Tavanımın üstünde hafif sarsıntı. Orly’ye inecek. Moskova, Tokyo, Los Angeles, Bali, beş dünya turum, üç bin saatlik uçuşum... Telefon çalıyor: Manastır’dan tanımadığım bir sanatsever yardımımı istiyor... İnsanlar, benim kendilerine yardım edebileceğimi sanıyorlar... Herbiri beni dünya hayatına bağlayan bir halat.

* Yazarın evinin çok yakınından geçiyor, çev.

Dünya burada. Yakınlarım ve uzaklarım. Zamanın dışındaki bütün hayatım.

Bana bunların anlamını açıklayan kitaplar, burada. Onlardan hiçbirisi bir ölümler kitabı değil. Geleceği beslemek için, kendilerini unutup yaşamaya davet ederken çıkardıkları uğultuyu duyuyorum... Çuang-tsö ve Çankara'yı, Don Kişot ve Romain Rolland'ı... Bana idealin gerçekten daha doğru olduğunu ve bizim insan olarak görevimizin bu gerçeği, onu aşan şeyi de gözden ırak tutmadan şekillendirmek olduğunu öğreten bütün bu kimsele-
rin uğultusunu...

Bu hayatın var olduğunu, ötekinden daha reel olduğunu bir kere daha, son bir kere daha tekrar ediyorum. Çünkü bu kitap sonuncu olacak. Bir gencin çıkıp da bana, bir gün benim Aragon'a karşı söylemek küstahlığında bulunduğum "Louis, fazladan bir kitap daha yazdın..." gibisinden bir şey demesini istemiyorum.

Şu en güzel rüyamı görmeyi tercih ederim: Bir gün, bir başkası gelip yerime oturacak. Dolmakalemlerimin kutusunu açacak. Eli onlara usulca değecek. Benim tamamlanmamış rüyamı o devam ettirecek.

Sevginizle ve benim sevgimle onu kuşatmak için mas-kelerim, lâmbalarım, kitaplarım... hepiniz burada olacaksınız. Sizler ebediyetin figürlerisiniz. Ben sizin sadece aynanız oldum.

Aynadan başka bir şey değil. Bugün kırık.

Daha büyük bir ayna var: Dolaşılmış, sevilmiş, paylaşılmış dünyanın aynası. Onun ışıkları, benim Chennevières'deki bu düşünce ocağına odaklanıyor. Hayatımın ritmi, kanın ritmine benziyor: Dünyanın yollarında nabız atışı ve yeni bir dolaşım için tekrar yüreğe dönüş.

IV
İSLÂM
(1982-1989)

1.

İSLÂM PEYGAMBERİ HZ. İSA

“Ben İslâm’a bir kolumun altında Kitab-ı Mukaddes, diğer kolumun altında Marks’ın *Kapital*’i ile geldim. İkisini de bırakmamaya kararlıyım.”

Riyad’da Suudlu bir gazeteciyle yaptığım 8 Mart 1986’daki görüşme bu şekilde bitiyordu. Aynı gün, Kral Fahd’ın kardeşi Prens Abdullah, iki İtalyan biyologla birlikte, bana (kendilerinin tabiriyle Arapların “Nobeli”) Faysal Ödülü’nü verdi.

Elbette benim açıklamalarımın bu son bölümü, resmî tavrı gereği, yayımlanmadı.

Bu noktaya nasıl geldim? Yani, İslâm’a en yüce bağlılıkla bağlanıp sarılmanın, aynı zamanda da İslâm dünyasında hüküm süren gelenekçilikle bağlarımı koparmanın bu çelişkili gibi görülen durumuna?

- Esselâmu aleyküm!
- Arapça bilmiyorum, hanımefendi.
- Ama siz müslümansınız!
- Yok, değilim, hanımefendi.

— İyi de, sayın profesör, sizin iki kitabınızı daha yeni okudum: *L’Islam habite notre avenir / Geleceğimizde İslâm Var* ile *Promesses de l’Islam / İslâm’ın Vaadettikleri*. Dinimizden öylesine aşk ve şevkle bahsediyorsunuz ki...

— İnsan paylaşılmadığı bir dünyanın görüşlerinden de aynı aşk ve şevkle bahsedebilir...

— Hristiyanlık, Marksizm ve İslâm gibi katettiğiniz yol ve tecrübelerinizle ilgili olarak Cenevre’de bir konferans vermeyi kabul eder misiniz?

– Konferansın adı “Yüzyılın çocuğunun itirafları**” olabilir. Ben müslüman değilim, ama bu bir şeyi değiştirmez. Umarım, şahsi olarak benim başımdan geçenleri değil de yüzyılımızın sorunlarını ve gelecekte tarihî önem taşıyacak olan bugünkü güçlerin ondan sorumlu olma şeklini öğrenmek istiyorsunuzdur...

Telefonun öbür ucunda bir sessizlik. Ardından:

– Tarihini alabilir miyiz?

21 Mart 1982, Cenevre İntercontinental otelinin büyük konferans salonu, program başlamadan çok önce ağzına kadar dolmuş. Orasını büyük bir hatıra aydınlatıyor: Bu salonda, on beş yıl önce, 1967’de “Yeryüzünde Barış” konferansı yapılyordu. Dom Helder Camara ile ilk defa burada karşılaşmıştım.

Güzergâhımı bir daha çiziyorum: Başlangıç projesi, Hz. İbrahim ile Promete, taşıyıcı toplulukların aranması. İbrahimî dinler veya Prometeci parti. Aynı red, zincirin iki ucundan tutmayı kabul etmeme tepkileri.

Sorular yağıyor. Yüz yılı aşkın süredir, Marksizm ve dinle ilgili sorulan sorular bunlar... Yirmi kadarı da, “değişimlerimin hikâyesi”yle ilgili.

– 1975’te, Parti’den ihraç edilişinizden beş yıl sonra ve bu akşamki düşüncenizden yedi yıl önce, *Parole d’homme / İnsan Sözü* adlı kitabınızı şu satırlarla bitirmiştiniz:

“Sosyalizm ve komünizm, Thomas Munzer’den Karl Marks’a, Che Guevara’dan Mao Çe Tung’a kadar, insanlara umutlu bir yüz sundular. Komünist olarak benim görevim, ona bu yüzü iade etmektir. Bütün boyutları içindeki insanî mükemmeliyetin bu yüzünü. Varlığın temel kanununa göre, yani aşka/sevgiye göre yaşamak. Hz. İsa’nın çarmıha gerilişi bana feragati öğretti. Dirilişi** ise ölümü aşmayı. Ben Hristiyanım.” Bu, 31 Aralık 1974’te idi. Ya şimdi?

* Fransız şairi Alfred de Musset’nin otobiyografik romanı, 1836, çev.

** Bilindiği gibi Hristiyanlık inancına göre, Hz. İsa (Allah’ın oğlu olarak geldiği dünyada) Çarmıha gerilerek can vermek suretiyle insanlığın günahını affettirmiş, üç gün mezarda kaldıktan sonra da dirilmiş ve göğe yükselmiştir, çev.

– Size kendi sorularımla cevap vermek isterdim: Başka bir iman topluluğuna geçişin seherinde miyim? Henüz bunu bilmiyorum.

– Bizi ilgilendiren, sizin ruh hâlleriniz değil...

– Umarım bunlar, aziz peder, aynı zamanda sizin de ruh hâlleriniz veya en azından sizin de sorunlarınızdır. Size kendiminkileri söylememe müsaade buyurun... Bu sorunların hepsi de, Batı dünyasının iflâsından doğuyor. Çünkü Batı insanı aşkınlıktan (müteâliden, fizik ötesinden, yani Allah'tan) kopup uzaklaşmış, ortam yaşanılmaz olmuş ve devrim imkânsız hâle gelmiştir. Böyle bir kültür, kendisine bilimlerin ve modern tekniklerin dayattığı sorumlulukları yüklenmeye insanı hazırlamaktan âcizdir. Batı dünyası, sadece tanrıtanımaz olmakla kalmamış, çok tanrıci olup çıkmıştır: Para, seks ve iktidar, eski dinlerin tahtına oturarak, mutlak değerler hâline gelmiştir...

– Bunu nereden çıkarıyorsunuz? Hristiyanlık artık ortadan kalktı mı ki?

– Hristiyanlar, dinlerini özel hayatlarını yaşıyorlar, fakat Hristiyanlık uzun zamandır, iktisadî ve sosyal hayat, milletlerarası münasebetler ve Üçüncü Dünya ile ilişkiler gibi konularda topluma yön veremez olmuştur. Bu konularda başka tanrıların dediği olmaktadır. Onun için gökyüzü ile yoksulların yeryüzünü birbirine bağlama teşebbüsleri reddedilmiştir. İşçi papazlardan kurtuluş ilâhiyatlarına varıncaya kadar...

– Gök ile yeri birleştiren şu İslâm da nerede? Nerede o idealleştirdiğiniz İslâm?

– Hiçbir yerde mevcut değil. Fakat bir Kitabın içinde ve milyonlarca insanın kalbinde yaşıyor. Hristiyanlık da bir Kitapta ve milyonlarca insanın kalbinde yaşıyor. Ama ben, ne Hristiyan toplumu görebiliyorum ortalıkta, ne de İslâm toplumu.

– Siz İslâm'ı olduğu gibi görmeyi reddediyorsunuz. Olması gereken bir İslâm ise ütopyadır.

– Bir ütopya, evet, tıpkı Hristiyanlık veya sosyalizm gibi... Çünkü ütopyası olmayan dünyanın ve ütopyası bulunmayan hayatın pek bir anlamı kalmazdı. Ütopya, biz ilerledikçe sürekli geri çekilen bir ufuktur. Fakat bakışlarımızı o uzak ideal üzerine dikilmiş olarak tutmazsak, yap-

tığımız eylem körü körüne bir eylem olur. Bu düzenleyici, yön verici postülâtları olmayan dünya, yalnızca kaostur, anlamsızlıktır, hayatımız ise, “yararsız bir tutku”. Ya saçmalığı seçecegiz (Sartre gibi) ya da imanı. Başka seçenek yok. Zannediyorum ki, aziz peder, biz aynı seçimi yaptık.

Çıkışta, bu rahip beni kendisine doğru kardeşçe çekiyor.

– Kararınızı çoktan vermişsiniz gibi konuşuyorsunuz... Kitaplar sizden gerçeği saklamasın!... Ben O’nun Varlığının gerçek olduğunu söylemek istiyorum. Cevabımı beklemeden –zaten hiçbir cevabım yoktu–, kuvvetle kolumu sıktı. Bir adamınkinden çok daha büyük bir kuvvet hissettim. Bu kuvvet bütün vücuduma nüfuz ediyor. Kolumu sıkmayı bırakıp uzaklaştığı zaman, bana öyle geliyor ki o, dünyadır ve bana sökülüp alınışını ve ıstırabını hissettirdiği bir çatlama. Bu el beni niçin bıraktı? Sürçüp düşmemek için, ona ne kadar da ihtiyacım var!

Karar mı, kopuş mu? Hz. İsa’nın mesajının içinde kayıplara karışacağı bir “din değiştirme” ne anlama gelirdi?

Kitaplar benden gerçeği saklıyorlar mı?

Şu 1982 Mart ayına gelinceye kadar, İslâm hakkında şahsî tecrübemle tanıdığım nedir? Az bir şey. “Kitabî...” diye bağırды, dinleyicilerden biri. Tamamen haksız sayılmazdı.

Bu dinle, yani İslâm’la yaşadığım ilk hayatî şok, Celfa’da İbadî mezhebinden olan savaşılar bize kurşun sıkmayı reddettikleri zaman olmuştu. Orada, bütün kanunların üstünde bir Kanun’un olabilmemesinin ne demek olduğunu müthiş bir şekilde yaşadım. Bizzat yaşanan fizik ötesi hâl (müteâlî, aşkınlık).

Cezayir tecrübesi: Ezenlere karşı öfke duydum. Fakat bu öfkenin gereğini yerine getirmedi, çünkü ben ezenlerin tarafındaydım. Kimlikleri inkâr edilen o insanların alçalışına şahit olmadım, bunu onlarla yaşamadım.

Daha sonra, (Fas kurtuluş savaşının ünlü kahraman ve komutanlarından) Abdülkerim’in eski bir silâh arkadaşının, Fas’ta, Rif dağlarında, sahibi olduğu en değerli şeyini, hançerini, bana hediye ettiği zaman, o aşağılanmanın sadece çılgınlığını işittim: “Rif savaşında, işgal as-

kerlerinin omuzları arasına bunu üç defa sapladım.” Dehşetin çok çok ötesinde, tıpkı bizim (Alman işgaline karşı) Direnişimizde olduğu gibi haysiyetli bir hayat için yapılan bir direnişin umutsuz bir sembolüydü bu. Ama bunun dinî teşvik ve icaplarından, o sıralar tamamen habersizdim.

Derken Cezayir savaşı oldu. Bu savaş dolayısıyla, ilk (Fransız) işgal savaşında işlenen savaş suçları hakkında yaptığım araştırmalar, benim (Cezayir’in meşhur başkomutanı ve sūfisi) Abdülkadir’in mesajını, o mesajın kesinlikle milliyetçilik yönüyle değil de, Allah’a kayıtsız şartsız bağlılık yönüyle, anlayıp kavramamı sağladı. Bu sayede, Cezayir kurtuluş savaşının motorunun da milliyetçilik olmadığını hemen anladım. Nitekim, birkaç batılılaşmış Cezayirli aydın tarafından, Romalı işgalciye karşı Sacyphax’ın veya Massinissa’nın “millî” mücadelelerini hatırlatması, Cezayirli milyonları kendilerine dışarıdan dayatılan hayat tarzlarına karşı Müslüman kimliklerinin savunulması kadar harekete geçiremedi.

Son otuz yıl içinde ben, ölesiye sevdikleri dinleri uğruna kendilerini topluca boğazlatarak örnek olan ancak iki tarihî tecrübe gördüm: Cezayir Direnişi ile İran Devrimi.

“İmparatoriçe” Farah Diba Tahran’da, benim Paris’te kurduğuma benzer bir Kültürlerin Diyaloğu Enstitüsü oluşturdu. Benden Kültür Evleri için, Batı’nın ırkçı anlayışıyla savaşmak maksadıyla Asya, Afrika ve Amerika’nın büyük sanat eserlerini bir araya getirip düzenlediğim “dünya heykelciliğinin yüz şaheseri” koleksiyonunun plâstik kalıplarını istedi.

İran’daki Enstitü’nün açılış töreni için yapılan ilmi toplantı, beni tam bir hayal kırıklığına uğrattı. Toplantı daha ziyade bir oryantalistler meclisini andırıyor. Zira toplantıda, İslâm’a en güzel bir şekilde gelişip serpilmesi için zemin oluşturmuş bulunan dünyanın en eski kültüründen, yani İran kültüründen ziyade Heidegger’den bahsediliyor.

Sunduğum tebliğde ben, Batı’nın iki “vahim kopuşu”nu, yani Anadolu’da, Pers İmparatorluğu’nun bir eyaletinde, Tales’ten Heraklit’e kadar Hint ve İran bilgeliklerini taşıyıp aktaran basiretli fizikçilerin “Sokrat öncesi”

düşüncesinden kopuşu ile Doğu'nun bütün varlık ve kimliklerini içinde barındıran İslâm'ı inkâr eden Haçlıların kopuşunu hatırlatıyorum.

Sataşmalardan yakamı ancak beklenmedik bir ziyaret sayesinde kurtarıyorum: Dipteki kapı açılıyor, kraliçe giriyor ve ilk sıraya oturuyor: "Programınızda hiçbir değişiklik yapmayın, çünkü ben Profesör Garaudy'nin konferansını dinlemeye geldim. Bir öğrenci gibi."

Sunduğum tebliğ, düzenleyicilerin hoşuna gitmiyor, ama tartışmanın sonunda kraliçe beni hararetle savunuyor.

Bu buluşmadan bana kalan, Henri Corbin ile temas kurmam ve *bazarileri* (pazar - "bâzâr"-ın küçük esnaf ve zanatkârlarını) ziyaret etmemdir.

İran İslâmı'nın en derin tahlilcilerinden biri olan Corbin, bana XIII. yüzyıl mutasavvıflarından Şirazlı Ruzbihan'ın *Aşk Bağlılarının Yasemini* adlı eserinin kendi yaptığı tercümesini verdi. Corbin, "İnsanî aşkın bu kitabından ilâhî aşkın ne olduğunu öğreniyoruz" ve Hristiyan geleneğinin Teslis adını verdiği ve Grek kültürünün anlaşılmasız kıldığı şeyin bir başka formülasyonu olan "Daha âlemlerden ve âlemlerin meydana gelmesinden önce, Mutlak Varlık olan Allah, bizzat aşktı, âşıktı ve maşuktu" (VII. 997) gibi eserin anahtar temalarına dikkat çekiyor.

Bâzâr'a yaptığım ziyaretler, bana İran dramının başka bir yüzünü gösteriyor. Büyük caddeleri istilâ eden Amerikan arabalarının kalabalığından yakamızı güç belâ kurtarıyoruz. *Bâzâr'da* benzin kokusunun yerini, baharat ve deri kokusu alıyor. Bakır vazo ve tepsileri Sasani armalarının motiflerini Kur'an âyetleriyle iyice kaynaştırıp süsleyen bir zanaatkârın dükkânına giriyoruz. Bana tercümanlık yapan dostunu çok iyi tanımasına rağmen, lânetlerini doğrudan İran şahına yöneltmiyor. Oğlu elinde bir Coca Cola şişesiyle dükkâna giriyor. Babasına nispetle o Amerikan kültür yozlaşmasının tüm kötülüklerini simgeliyor. Bize naneli çay hazırlarken, odasını Amerikan polisiye filmlerinin afişleriyle, portatif radyosunun gürültüsüyle karmakarışık donatmış olan oğluna kızıyor. Ses tonunu düşürüyor, tenkidini desteklemek üzere Mevlâna'dan bir mısra okuyor ve bize içini döküyor: "Onların gece kulüplerine bile gidiyor."

Seccadesini serip, âlet ve edevatının ortasında nama-za duruncaya kadar verip veriştiriyor.

Dükkânın yabancı olmaya arkadaşım, bir dolaptan ev sahibimizin başucu kitabı olduğu anlaşılan bir kitap alıyor. Kitap, Ali Şeriatî'nin *Ne Yapmalı?* adlı eseri: "70'li yıllarda İslâm'ın uyanışı denilen dönem, o zamana kadar devrimciler arasında hüküm süren -ikisi de Batı'dan ithal- milliyetçilik veya sosyalizmin değil de artık dinin İslâm dünyasında bir kurtuluş gücü olarak görüldüğü dönemdir. Bu büyük, yeni vakıa şudur ki, onların hayal ettikleri devrim, yalnızca bir rejime karşı değil, aynı zamanda kendilerine o rejimi dayatan Batı medeniyetine de yöneliktir."

Bu ülkede bugün bu yeni şuura sahip olanlar kimler?

— Her şeyden önce bunun gibi insanlar. Kendilerine burjuva denildiğinden bizimkiler Batı'da yanlış anlaşılıyor. Sizin Avrupa burjuvaziniz, modern sanayii ve ona uygun düşen az çok din karşıtı bir ideolojiyi meydana getirdi. Burada da büyük bir burjuvazi var, ama yaratıcı değil, sadece Batı'nın tüketim modellerini ithal etmeye bakıyor. Halktan kopuk, asalak, Batı nüfuzunun ajanı çok zengin bir tabaka, bütün imtiyazlarını borçlu olduğu şimdiki iktidara bağlı olan tek sınıftır. Bu küçük *bâzârî* esnafı, aynı rolü oynamıyor. Bunlar, köylülerle şehirli tüketiciler arasında arabuluculuk yapıyor. Bu esnaf, onların bütün umutlarını ve bütün imkânlarını yansıtır.

Yaşlı adam namazını bitirdi, seccadesini dürdü. Âyet mi, vecize mi, yoksa bir Fars şairinin hikmetli sözleri mi bilmem, hâlâ bir şeyler mırıldanıyor.

Günümüzün ahlâkî yozlaşmasına karşı nefret nakaratına yeniden başlıyor:

— Gerçek hürriyetler uğruna savaşmalarını engellemek için gençlere yanlış hürriyetler veriyorlar. Cinsel özgürlük, kanunsuzların yeni köleliği... milliyetçilik... nedir benim için şu Ahemeniler (Pers hanedanı MÖ 550-MÖ 330, diğer adıyla Akamanışlar), Persepolis ve onların dolarları?

Konuşmanın devamı, bana katı ve donuk (entegrist) bir imanın ikrarı gibi geliyor. Tercümanım bunları çevirmekte tereddüt ediyor. Onların yerine kendi yorumunu koyuyor:

– Felâket şu ki, Batı'nın kültür istilâsına ve bizim sorunlarımıza hiçbir çözüm getiremeyen Batı'nın “maymunlar”ına karşı direnmek için, dinin değerlerini modern dünyanın gereklerine cevap verecek şekilde yenden düşünmek yerine, geleneğe, yani İslâm'ın on asır önce yaşanan şekline dönmek eğilimindeler. Gel gör ki bu dini, bu adam yaşıyor. Onun için ölmeye de hazır.

Doğrudan doğruya bana hitap ediliyor gibi hissettim: Acaba bu din, bundan on asır önceki şeklinden başka türlü nasıl yaşanabilir?

Cezayir Din İşleri Bakanlığı tarafından, İslâm Düşüncesi Semineri'ne, Sahra'nın ortasına, Tamanrasset'e davet edildim.

Protestan ilâhiyatçı bayan France Quéré gibi Hristiyanlar ile ben Hz. İbrahim'in, Hz. İsa'nın ve Hz. Muhammed'in Allah'ının bizim ortak Allah'ımız olduğu düşüncesinde birleştik.

Doğrusu, bu seminerin konuları hakkında, bende sadece bulanık bir hatıra kaldı. Kendi iç sıkıntıyla oraya, imanının anlamı, hayatıma yön vereceğim bu anlamla ilgili bir cevap ve sükûnet aramaya gitmiştim.

Tartışmalar bana esastan uzak ve şekli görünüyor. Katılımcılardan biri, –Hristiyan mı, Müslüman mı, bilmiyorum, iki dinimizin geleneğine göre– “Allah'ın varlığının delilleri” dediği ispatlamaları sıralayıp dururken, bunlara karşı hiç ilgi duymuyorum. İster Aziz Thomas ve Descartes'tan, isterse Gazâlî veya İbn Rüşd'den gelsin, Allah'ın varlığının her türlü “ispatı” veya “delili”nin beni her zaman, benim beşerî aklımın uzantısı üzerindeki bir şeye, Allah olmayan, bizimle ortak noktası bulunmayan, Mûteâl Allah olmayan şeye götürdüğünü düşünmüşümdür. Benim, ellerimizle veya mantığımızla yapabileceğimiz ağaçtan veya akıldan putlara hiç ihtiyacım yok. Onlar bu tür ispatlamalarının sonunda, beni batıl itikatlı bir tanrıtanımaç yapabilirler.

Ben, Allah vardır, demeyi dahi küfür addedegelmişimdir.

Var olmak, algılanan veya düşünülen şeylerin hepsine aittir. Allah ise, bu varlıklar ailesine ait değildir. O, bunları var kılan eylemdir. Allah'ın bir tecellisi olan insan aç-

sından var olmak demek, kendisini var eden o eylemi yaşamak demektir. İspatlanmayan, ama kendini gösterendir O. Bu, tek başına düşüncenin hiçbir egzersizi ile değil, aksine bütün hayatın bir çabasıyla mümkün olmaktadır. Allah'ın yaşayan var oluşunun, o var oluşa imanla şekillenen bir eylemden başka şahidi yoktur. Görülmeyeni görülür kılmak. Güzelliğiyle ve çağrılarıyla birlikte.

Bize eski Saint-Cyr Harp Okullu Peder Foucauld'nun barut ve tüfek deposunun yanında öldürüldüğü tuğla ve kilden yapılmış tabyayı gezdiriyorlar. Küçük bir Katolik dinî cemaatin misafiri de olduk. Rahibelerden ikisi hastanede hemşire, bir diğeri de belediyede sekreter. Onların bana -yirmi yıldır manevî rehberim- Peder Chenu'den haber sorduklarını duymanın sevinci. O rahibeler bana ruhlarını besleyen ilk sıradaki eserler arasında, Peder Chenu'nün *Théologie du travail / Çalışmanın İlâhiyatı*'nın ve *Théologie de la matière / Maddenin İlâhiyatı* adlı eserlerini gösteriyorlar.

Seminerden sonra bizi Tamamrasset'nin seksen kilometre güneyinde, Hogar dağlarında, Assékrem boğazında, Peder Foucauld'nun keşiş kulübesini ziyarete götürdüler.

Kafilemizde bulunan, Sahra sanatı uzmanı André Lhote, yolda, bize kayalar üzerindeki Sahra'nın orman ve savan olduğu zamanlardan kalma, Tassilininkilere çok benzeyen, tarih öncesi resimleri gösteriyor.

Assékrem boğazındaki küçük sığınaktan itibaren keşiş kulübesine götüren sarp patıkada yaya yürümek gerekiyor.

Otuz yıl kadar önce Cezayir'de, öğrenci olduğu dönemde ve İslâm kültürü hakkındaki derslerime devamlılığı ve gösterdiği gayretle tanıdığım doktor Şeyban, şimdi Cezayir Tıp Fakültesinde profesör. Müslüman dindarlığının kazandırdığı nûranilikle ve hayatının kazandırdığı insanî vasfıyla seminere başkanlık ediyor. Bugün, yan yana yokuşu tırmanırken, bu küçük tırmanışa karşı kalbimin tepkilerini kontrol ediyor ve beni sık sık mola vermeye zorluyor.

Zirveye ulaşıyoruz, yeni bir hava fırtınası içindeyiz. Bir yanda, Hogar dağ silsilesi, öte yandaysa, küçük kilisenin eteğinde bizi Cezayir usûlü çayla karşılayan iki "peder" in minicik evi.

Doktor Şeyban'dan, şayet pederler müsaade ederlerse, geceyi bu dağda geçirmeme izin vermesini istiyorum.

— Fakat bir geceden fazla değil, çünkü bu iklim kalbinize hiç iyi gelmez. Yarın sizi aşağıda, boğazdaki barınaktan almaya geliriz.

Pederlerle kardeşçe geçirilecek bir gece. Cezayirli dostlarımız, onlara, burada nadir olduğunu bildikleri şeyleri getirdiler. Yani, şehirden böylesine uzakta, yalnızca pirinçle beslenen bu insanlara, meyveler, taze sebzeler. En genç olanı kırk yaşlarında. Kendisi bir Chamonix (dağcılık ve kayakçılık merkezi) rehberine benziyor. Zorunlu ihtiyaç maddelerini getirmek için, Tamanrasset'ye kadar dağlar arasından geçen patikaları ve çölü, yaya katetmek ona düşüyor. Kendisinden yirmi yaş kadar büyük olan diğer peder, deri kanserince kemirilmekte olmasına rağmen, aynı huzurlu sükûnet içinde.

Bu kayalıklar içine gömülmüş, böylesi yalnızlıkları yaşayabilecek tek insanî varlıklarla içli dışlı olabilmiş Tuaregler, kendi dillerinin Peder Foucauld tarafından hazırlanan küçük sözlüğünü gösteriyorlar bana.

Dağlardaki hava durumu ile ilgili bilgiler ve yayladaki âletlerin bakımı, hayatlarının maddî temelini oluşturuyor.

Fakat onların temel münasebetleri, rüzgârlarla, yağmurlarla veya termometrelerle değil. Onlar “Hz. İsa'nın gizli hayatı”nı, onun eylemini günbegün yaşamaya çalışıyorlar. Pederler misyonerlikten uzak duruyorlar. Sadece, yaşayış tarzlarıyla kendilerini ifade ediyorlar. O akşam, konuşmamız iki kere kesildi: Bir “mavi adam” (Tuareg), sandaletlerine pençe yaptırmak ve kayışlarını değiştirtmek için geldi. Başka biri de çocuğunu, bacağına pansuman yaptırmaya getirdi. Ellerindeki imkânlarla pederler, kendilerine getirilen iş ne olursa olsun seve seve yapıyorlar. Bu her gün böyle.

Gecenin geç vakitlerine kadar Peder Monchanin'in Hindistan'daki tecrübelerinden söz ediyoruz. Benden onun kitabını kendilerine göndermemi istiyorlar.

Kalın kürklü bir avcı yelege ve iki battaniye getirerek beni hayli şaşırtıyorlar. Fenerleriyle beni sığınaklarından yüz metre kadar uzakta bir keşiş kulübesine götürüyorlar. Ay ışığında beyazlaşmış, yuvarlak taş çatısıyla kulübe, buzdan yapılmış bir Eskimo kulübesini andırıyor.

Yaklaşık üçe üç metrelik odada yalnız kalınca, Eski-molarla benzerliğin kulübenin şekliyle sınırlı kalmadığını fark ediyorum. Taşlar, harçsız olarak üst üste konmuş. Taşların aralıklarından buz gibi bir rüzgâr giriyor. En korunaklı yeri bulmak için ot minderimi bütün köşelere boşuna taşıyıp duruyorum. Küçücük aralıklardan giren soğuk iliklerime işliyor.

Aslında, bu yüksek yerde ve kâinatın yaratılış ânını andıran bu gecede uykusuz kalmak bir fedakârlık değil. “Böyle bir zamanda, uyumamak gerekir.”*

Gün ışıırken, rüzgâr sustu. Hoggar ilâhî sessizlik içinde uyanıyor.

Dağlar geceden, ağaçları da canlı varlıkları da olmayan kayalıklarıyla tamamlanmamış bir dünya, yaratılmakta olan bir dünya hâlinde çıkıyor: Yaratılışın üçüncü günündeki dünyası. Dağlar yükseldiler, ama ağaçlar henüz değil.

Pederlerin yaşlısı yanıma geldi. Parmağıyla işaret ederek bu dağların adlarını bir ilâhî okur gibi söylüyor: Görünmez vadilerde siyah gölgeleri uzayan Im-Borian, Akarakar, Adra Hagarene...

Henüz ortaya çıkmayan güneş, kıvılcımlarını daha şimdiden doruklara serptikçe, şekiller kadınsı bir hâl alıyor. Tezevani, As-Savinan ve Hadevi. Şahlanan dalgalar ve ışıktan köpükleri. Göğe doğru dikilmiş şahadet parmağı. Tanumrut, Tikentin, Timbegenin ve İmaguzen, bütün tepeler, arkadan gelen ışıkla bir bir belirirken saydam bal rengindeler.

Doruklar da, insanlar gibi, buradaki gizli hayatın varlığına sessizce şahitlik ediyor.

Boğazdaki barınakta beni almaya gelecek ekibi bekliyorum. Şurada, hareketsiz duran iki Tuareg var. Sadece mavi örtüleri altındaki siyah gözleri çok çarpıcı bir canlılıkta. Aynı sessizlikte, bir belki iki saat öyle duruyoruz. Hiçbir dil, bizi birbirimize sessizlikten daha çok yaklaştıramaz. Onlardan biri kalkıyor. Gök mavisini paltosunun önü açılıyor. Deriden yapılmış bir kesenin göğsü üzerin-

* Pascal'ın şu sözüne gönderme: “Hz. İsa kıyamet kopuncaya kadar can çekecek. Böyle bir zamanda uyumamak gerek”, çev.

deki kayışını çözüyor, keseyi tek kelime etmeden bana veriyor ve yerine dönüyor.

Bu kese, o zamandan beri benim çalışma masamda duruyor. İçinde, gözleri kumlardan koruyan ve çöle göz kamaşmadan bakmayı sağlayan (göz kapaklarına sürülen) şu sürme denilen siyah pudra var.

Çölün kamaştırmadığı bir bakış... Böyle bir bakışı geleceğe yöneltebilecek miyim?

İlk defa geçmişimin muhasebesini alenen, yani bu “*Çağın Bir Çocuğunun İtirafı*”nı yaparken, benim ve alınyazımın tek ve aynı şey olduğuna kendimi inandırmak istemedim mi?

Hayatımın çeşitli olaylarının, benim derûnî melodimin bestelenmesinden ibaret oldukları doğru mudur?

Bu doğruysa, benim için henüz meçhul olan bir yolda atacağım her yeni adım, (o müzikteki) yeni perde değişiklikleriyle bile olsa, benim eski güzergâhımı çatışmasız devam ettirecek demektir. Öyleyse, duyduğum bu ıstırap neden?

Çin’de, Marksizm adına bir milyar insanın tarihî tecrübe tahtası yapıldığı değişim karşısında duyduğum ıstıraptan çok daha acı.

Çin ile İslâm dünyası, tüm insanlık dünyasının hemen hemen yarısıdır. Onların dramlarını ve umutlarını paylaşmadan nasıl yaşar ve geleceğimizin böyle inşa edilemeyeceğini nasıl görmeyiz?

Bendeki ruh daralması, bu oyunun tarihî büyüklüğünün bilincinde olmamdan kaynaklanıyor. Gülünç bir şekilde Üçüncü Dünya adını verdiğimiz ülkelerle hayatî ilişkilerimizin bütününden...

Ruhun ve dünyanın ıstırapı.

Hayır peder, bir imanı terk veya değiştirme konusunda hiç endişeniz olmasın. Çünkü burada tartışma konusu olan, *bir dünya*’nın kabulü veya reddidir. Bizim olmayan ve sahip olduğumuzu sandığımız bir dünya.

Okul kitaplarımızdaki tarihî mitlerin, çok satan kitaplarımızın, kaosun efendilerinin ellerindeki bütün haber ajanslarıyla alışkanlık yapıcı, sersemletici yayınlar yapan basın ve televizyonun, bizim için elbirliğiyle imal ettikleri dünya o dünya değil.

Bütün imanımızla, bilinçli “barbarlara”, “bilgelerin bilgeliğinin çılgınlık” olduğunu, tıpkı Aziz Pavlus’un yaptığı gibi, “aktarmak” mecburiyetindeyiz. Yeni bir sevgiyi öğrenmek zorundayız. Zor bir sevgiyi. Bize kin duyulmasına mal olacak bir sevgiyi.

Hız. Muhammed bir hadisinde, Müslüman olmanın, elinde kızgın kuru tutmak gibi olacağı bir zamanın geleceğini haber verir. Tıpkı, yeterli gücü ve imkânı bulunmayan Hız. Peygamber’in o dönemin iki süper gücü olan Bizans’ı ve Pers’i, Allah’ın hükümlerinin yegane kanununa göre yaşamaya davet ettiği zamandaki gibi.

Bugünkü meydan okumanın da, büyüklükte ondan kalır yanı yok. Çünkü dünyanın öğretmeni, efendisi ve değer yargılarının tek yaratıcısı olduğundan böylesine emin olan şu Batı’ya, şöyle seslenerek meydan okumak gerekiyor:

— İçinde Allah’ın bulunmadığı ekonominizin vahşi usul ve uygulamalarını artık istemiyoruz;

— İçinde Allah’ın bulunmadığı siyasetlerinizi, milliyetçiliklerinizi, bloklarınızı, terör dengelerinizi de artık istemiyoruz;

— İçinde Allah’ın bulunmadığı, menşemiz ve gayelerimizle ilgili sorulara cevap vermekten âciz, salt kudrete sahip olmaktan başka ihtirası olmayan, bilimin zıttı bilimciliğinizi de artık istemiyoruz.

Bir Batılı için, kendisinin Müslüman olduğunu açıklaması demek, her şeyden önce, işte bu (Batı zihniyetinden) kopuş demektir.

Çok geniş, görünmez ve sessiz bir öteki topluma trajik bir geçiş demektir. Bu öteki toplum öyledir, çünkü yöneticilerinin ekserisi, bir Batılı efendinin uşağıdır.

Bu kopuş ve bu sessiz toplumun içine, vaftiz havuzuna girer gibi, dalış, benim için bir din değiştirme değil, aksine bir tamamlanmadır.

İslâm, Hız. Muhammed’in tebliğiyle doğmuş yeni bir din değildir. Allah, kendisine şöyle demesini buyurur: “*Ben peygamberler arasında bir ilk değilim*” (Ahkaf, 46/9). İslâm, “*Allah’a teslim oluş*”tur. Kur’an, Hız. İbrahim’in inanların babası olduğunu söyler. Hız. Musa, Hız. İsa, Hız. Muhammed, aynı Allah’ın elçileridir. Onlar bütün hayatın şu “Bütün ile bir olmak” temel kanununu hatırlatırlar.

Benim her zamanki imanının temel çizgisinde kesinlikle şu iki husus olmuştur: Allah'ın iradesine Hz. İbrahim'in teslimiyeti, bir; dünyamızda (Allah'ın) hükümlerinin bir başlangıcını şekillendirmek için Promete'nin sorumluluğu, iki.

Yaptığım bu seçimden bir başka iç tedirginliği doğuyor: Bağlandığım yeni toplumda, Hz. İsa sayesinde bütün hayat kumaşının elyafı hâline gelen sevginin sırrı mükemmelliği içinde kabul görecektir mi?

Şuurlu olmam gereken bir sorumluluk söz konusu. Hayatımın bir muhasebesini yapmak için uzun bir "inzi-va"ya çekiliyorum.

İlk önce Kur'an'ı derinlemesine yeniden tefekkür. Kitab-ı Mukaddes'le devamlı içli dışlı oluş (Paris'te, Arago bulvarında, Protestan İlahiyat Fakültesinde bir süre ders vermemiş miydim?), bana her Sâmi dinin şu temel esprisini iyice kavratmıştı: Kitab-ı Mukaddes, Allah'ın insan hayatına müdahalelerinin tarihidir.

Allah'ın mutlak müteâliliği (aşkınlığı), vahyin her çeşit edebî okumasını ortadan kaldırır. İnsanların dil ve tecrübesiyle hiçbir ortak noktası bulunmayan Allah, ancak mesellerle / misallerle seslenebilir: "*Allah, insanlara düşünsünler diye böyle misaller getirir*" (İbrahim, 14/25).

İnsanlar, O'ndan ancak imajlar veya mecazlarla bahsedebilirler. Saint-Jean de la Croix, tıpkı Müslüman sûfiler gibi, kavramlar ve kelimelerle ifade edemediği bir varoluşu şiirle dillendirir. Konusu, duyularımızın ve mantığımızın erişemeyeceği bir şey olduğu için, her ilâhiyat, mecburen "şairâne"dir.

Okudukça Kur'an, bana daha çok yaklaştı. Sanki bugün yazılmıştı ve doğrudan bana sesleniyordu.

Bizzat yerin, Kıyamet günü, sarsıntısıyla birlikte, insanların eylemlerine ve hatalarına şahitlik edeceğinin anlatıldığı Deprem (Zilzal) sûresini okurken, Paricutinli çobanın volkanın doğuşu sırasında hissettiği o aynı ürpertiyle, ayaklarımın altındaki toprağın homurdandığını duyuyorum.

Sorumluluğun bu uyanışını ben, hiçbir zaman çok çarpıcı bir mesel olan "Gece Yolculuğu" (İsra)'yı okurkenki kadar güçlü yaşamadım. O gece Hz. Peygamber rüyasında, dünyayı ve insanları toptan temaşa etmek üzere, bir insa-

nın çıkabileceği en son nokta olan Yüce Allah'ın yakınlarına kadar yükselerek bütün göklerin katlarını dolaşır.

Mucize heveslileri, bunu bir rüya değil de mucizevi bir seyahat olarak değerlendirmek maksadıyla, Hz. Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e "Gece Yolculuğu" ile ilgili ilk âyet hakkındaki tefsirleri toplayıp yığdılar. Sanki mucize bizzat bu rüyanın kendisi değilmiş gibi. Zira Hz. Peygamber rüyasında dünyayı, Allah'ın görüş noktasından görmektedir. Nitekim bu sure Dante'ye, onun dinî destanı olan *İlâhî Komedya*'sını ilham etmiştir. Eşi Hz. Ayşe'nin bildirğine göre, Hz. Muhammed bu sureyi her gece okurdu.

Mirac, her ibadetin ruhudur. Çünkü o an, eylemlerimizin her birini ferdin bakış açısı olmayan bir bakış açısı içine oturtmayı denemek üzere, gündelik meşguliyetlerden kurtulunduğu andır. Ben merkez değilim. Allah'tır merkez. O zaman, yer Kıyamet Günü'ndeki gibi titrer ve yeni bir mücadelenin saati çalar.

Bu yol alışı ana noktalarına, iki kitabımda, *L'İslam habite notre avenir / Geleceğimizde İslâm Var* ile *Promesses de l'İslam / İslâm'ın Vaad Ettikleri*'nde temas ettim. Daha sonra Müslüman ülkeleri dolaştıktan sonra, *Mosquées, miroir de l'İslam / İslâm'ın Aynası Camiler* adlı eserimde, Allah'ın mevcudiyetinin görünür işaretleri olarak, dünyanın büyük camilerinin mimarî mekânının ve güzelliğinin manevî izahını vermeyi denedim.

Cenevre'de, 2 Temmuz 1982'de, imam Buzuzu'nun önünde müslümanlığa girişin anahtarı olan "*Allah'tan başka ilâh yoktur ve Hz. Muhammed O'nun elçisidir*" kelime-i tevhidini söylediğimde demek ki, kendimi bu karara tamamiyle hazır ve bunun bütün sorumluluğunu üstlenecek durumda hissediyorum.

O gün, hem iç tedirginliği veren bir kopuş, hem de sü-kûnet verici bir bağlanış duygusu içindeyim. Bir dünyadan, benimkinden, bundan böyle beni reddedecek olan Batı dünyasından kopuyorum. Ama aynı zamanda, bende her zamanki inancımdaki devamlılık duygusu da var. Bende bu iman, Kur'an'ın, numunesini Hz. İbrahim'de ve onun Allah'a kayıtsız şartsız teslimiyetinin belirtisi olan kurbanında gösterdiği bu iman sade ve güçlü, köklü ve ilk imandır.

Yalnızlığım, bana yalnızlık gibi görünmüyor. Sûfilerin, yani bütün zamanların en büyük şairi Mevlâna Celâleddin Rûmî'den, Müslüman İspanya'nın keşif adamı Mürsiyeli İbni Arabî'ye ve onun aşk destanına kadar, İslâm'ın derûnî hayatının manevî efendilerinin varlığıyla dopdoluyum.

M'Zablı savaşıplarımın, Assékremli rahiplerin, Sierra Madralı Hintlimin, Ethiololu kardeşlerimin, Japonya'nın ve dünyanın bütün Ribera rahiplerinin, Tahran'daki *bâ-zâr*imin, Doktor Şeybanların ve bütün Dom Helderlerin bu açık, cihanşümül topluluğa çoktan ait olduklarından eminim. İlk insanla birlikte, yani Allah'ın ona Kendi Ruh'undan üfürdüğü zaman doğmuş bulunan, Allah'a teslimiyetin, yani şu *İslâm*'ın, bu biricik topluluğuna aittir onların hepsi de.

Elli yaşlarındaki Faslı bir duvarcı ustası olan İbrahim'in odasında, televizyonun çevresinde, on beş, yirmi kişi sıkış sıkış yere oturmuşuz. Benim dışımda, herkes göçmen, ikisi Malili, biri Senegalli olmak üzere çoğunluk Mağripli.

Bu akşam haberlerde Renault yönetiminin işten çıkarmalarla ilgili kararının açıklanıp açıklanmayacağını öğrenmek için bekliyoruz.

Ekranada tanklar geçiyor... Kaçırılmış bir küçük kızın fotoğrafı... Avrupa komisyonu, Avrupa tereyağı ve etinin soğuk hava depolarını büyütme için, yüz milyar ekü ayrılmasını onaylamış... Resmî bir bildiri, besicileri süt üretimini düşürmeye davet ediyor... Bir uyuşturucu şebekesi çökertilmiş... Burundi'de ayaklanmalar... Reklâmlar.

— Sesini kapat! diye bağılıyor bir genç.

— Çıldırma işten değil. Her şeyden fazla fazla var... et, süt...

— Çok fazla otomobil, diyor Renault'da çalışan Ahmed: Ben burada arabalara havalandırma sistemleri monte ediyorum, ama ülkemde deve ile çift sürülüyor, çünkü traktör yok...

— Monte ediyordun... Şimdi işsizsin de...

— Ne biliyorsun?

— Flins'deki otomobil fabrikasından geliyorum. Karar verildi, üç yüz kişi daha atılıyor.

— Anlat!

— Tam bir ayıklama yapmışlar: Listede sendikacılar, iyiler ve daha az iyiler var. Bizim gibi, bazılarının da evrakı eksikmiş. Topun ağzındakiler onlar.

— Bir de kendilerinden olmayanlar var: Hükümet, işi bırakıp ülkemize dönersek otuz bin frank veriyor.

Kahkahalar. Bıyık altından gülüşler. Mırıldanışlar. Bir sessizlik. Sonra herkes alıp başını gidiyor. Mahmud, bir Cezayirli, bu akşam konuşup dertleşmek istiyor. Barbes-Roc-hechouart metro istasyonu yanında kahve içiyoruz.

— 1967’de geldim. Köy boşalıyordu. Dedem köyde buğday ekildiği dönemleri hâlâ hatırlıyordu. Derken, sömürgeci yerleşimciler, şarap imalâtına karar verdiler. Camide imam, halkı bunu reddetmeye çağırdı. Polisler, sonra, askerî birlik. Her şey düzene girdi. İmam kimsenin bilmediği bir yere gönderildi. Elliye aşkın kişi işsiz kaldı. Onlara güneye, petrol kuyularına gitmelerini söylediler. Oradaysa, kalifiye olmayanlara iş yok. Nihayet başşehir Cezayir’de parasız pulsuz bir araya geldik. Bunun üzerine babam, “Fransa’da iş bulursun, oraya git” dedi.

» Doğruydum. Gerekli evrakı bana kolayca verdiler. Hemen bir inşaat işi buldum. Kalacak yer konusunda şanslıydım: Bir köylüm, bana kaldığı binada bir oda ve bir mutfak buldu. Buraya çok yakın, Goutte d’Or sokağında.

» Başlangıçta iyiydi, iş yeri değişiyordu, ama hep bir tane bulunuyordu. Sekiz yıl sonra, eşimi bile getirtebildim. Bir oğlumuz oldu, sonra iki, sonra üç. Oda dar geliyordu. Sonra, büyük oğlan okula gitti. Derken çocukla aramızda rahatsızlık başladı. Onu dövecek kadar. Her şeyden önce, okuldaki durumu bir felâket. Çünkü evde Arapça konuşulduğundan, derslerde başarısız oluyordu. Öte yandan, kendisine öğretilenlerin hepsi, ne kadar da az öğrense, onu bizden koparıyordu. Ona, tarih derslerini anlattırırken midem bulanıyordu. O tarih derslerinde bizden nasıl söz edildiğini bir bilsen! Oğlum evde bize ters bakıyordu.

» 80’de, işimi kaybettim... Son oğlum yeni doğmuştu. İşsizlikten mi bilmem, mide ülserine yakalandım.

» Ayakta kalmaya, tutunmaya çalıştım. Hatırlarsın, senin Fransızca kurslarına geliyordum...

Kardeşçe kolumu tutuyor:

— Kızma Roger, çoğumuza okumayı sen öğrettin ya... Burada hepimiz seni severiz... Sen bizdensin...

» Bu işsizlik meselesi, sana bağlı bir şey değil ki... Bütün dünyayı herkese kelimelerle yutturdular. Ama o kelimelerin içindeki dünya, bizim dünyamız değildi.

» O zaman oğlumu, hırçınlığını anlamaya başladım. İki dünya arasında yaşıyordu: Okulun ve sokağın dünyası ile evin dünyası arasında.

» Ona benzemeye başladığımı gördüm: Beni bir başkası yapıyorlardı.

» Senin yüzüne bunu asla söylemezler, fakat her gün sana yöneltilen bir saldırıdır bu: Ya artık sen, sen olmayacaksın ya da çekip gideceksin.

— Seni ya kendileriyle bütünleşmeye ya da fundamantalist olmaya zorluyorlar.

Flins'deki fabrikadan kovulan bizi fark etti.

Gelip yanımıza oturdu.

— Ne komplosu hazırlıyorsunuz? Evet evet, bir komplo var ve siz mutlaka içindesiniz.

— Dilinin altındaki baklayı çıkaršana.

— Bakla zaten ortada. Şimdiye kadar bizlerle ilgili olarak “Göçmen işçiler, hangi şart altında olursa olsun çalışmayı kabul ettikleri için, ücretleri kıracaklar” diyorlardı. Şimdi ise, hangi şart altında olursa olsun çalışmak üzere greve gittiğimiz için, aynı kimseler “Yabancılar kendi ülkemizde bize hükmetmeye yelteniyorlar. Ekonomimizin çökmesi onların hiç umurunda değil” diyorlar. Bu sabah, “Fransa’yı karıştırmak için dışarıdan kaynaklanan bir komplo: Humeyni Flinsli fundamantalistleri kullanıyor” diye yazan gazeteyi görmediniz mi?

Mahmud, hüzünlü bir şekilde işi alaya alıyor:

— Sızlanıp durma öyle, sana otuz bin franklık bir hediye versinler ve tüy.

— Tabii, faka basmış birini tanıyorum: Para demetini aldı, Tunus’a döndü. Eski bir araba alıp taksiciliğe başladı. Bir yıl sonra işsiz kaldı.

Mahmud ile bir çözüm bulmaya çalışıyoruz. Ferdlere öncelik tanımadan, İslâm’ın cemaatçi ruhunu devreye sokmak.

— Meselâ kooperatif kuran cemaatlere tarım malzemeleri kullanma önceliği tanınacak olsa, bu iş yürüyebilir mi dersin Mahmud?

— Olabilir. Bunun hükümetimiz programlarında yer alması şartıyla... Ayrıca, bizimkilerden direnme gelecektir. Çünkü her biri köyüne, kuyusuna... kavuşmak ister.

— Meseleye şu açıdan da bakmalısın: İlk defa, Batılı bir ülke eski bir sömürgesinin kendi kültürüne ve inancına uygun gerçek kalkınmasına katkıda bulunacak.

— Buna kim inanacak?

— Sen bile inanmıyorsun. Hâlbuki basit: Meselenin ahlâki boyutu bir yana, iki tarafın da çıkarınadır bu. Burada insanlar meslekte geliştirme kurslarından geçirilir, orada, ülkenizde kendilerine gerekli araç ve gereç verilir. Bu politikayla Sahil'in kuraklığına çözüm getirebileceğini görmüyorsun. Bu, teknik bakımdan pekâlâ mümkün, hatta uzun vadede Sahra geriletilebilir. Şimdilerde çöl her sene toprak kazanıyor.

Mahmud bana boşluğa bakar gibi bakıyor:

— Bulduğun çare güzel. Fakat yeterli değil. Çünkü memlekete geri dönecek olanlar, sadece küçük bir azınlık olacak. Ya diğerleri? Asıl mesele, birlikte yaşayıp yaşayamayacağımızı bilmektir. Birimizin diğerinden öğrenecek bir şeyleri olup olmadığını bilmektir.

Asıl meseleyi önüme koydu: Onlar yalnızca Fransa'da değiller. Onlar Fransalılar. Romalılar ve Franklardan beri, kaynaşarak bizim halkımız olmuş bütün göçmenler gibi.

Onlar mı yabancı, yoksa bizler mi?

Beş yüzyıldır müteâliliğin ve cemaat olmanın değerlerini kaybettik. Onlarsa, hâlâ bunların son pırıltılarına sahipler. Hayır. “Onlar” ve “biz” değil.

Bütün cemaatlerin ortak ruhunu bizler hep beraber tekrar bulabilecek miyiz? İslâm, on dört yüzyıl önce, bu anlayışı yeniden hayata geçirdi.

Ama hangi İslâm?

“İhtida” haberi, Batı'daki Müslüman topluluklar arasında şimşek hızıyla yayıldığı için davetler yağıyor: Los Angeles'ten Montréal'e, Hamburg'dan Sevilla'ya. Sevilla'yı (İşbiliye) tercih ediyorum, çünkü Endülüs, yüzyıllar

boyunca Batı İslâm'ının kalbi olmuştur. Avrupa kökenli Müslümanların ilk kongresi orada yapılacak ve başkanlığı bana teklif ediliyor. Kabul ediyorum.

Doğruyu söylemek gerekirse, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, İspanya Müslüman topluluklarının temsil edilmesi ve Dünya İslâm Birliği Genel Sekreteri Doktor Ömer Abdullâh Nasif'in de katılmasına rağmen, bu toplantı temsil açısından yetersizdi. Zaten Endülüs'teki toplantıya Granada, Kurtuba ve Sevilla gibi Müslüman toplulukları tarafından karşı çıkıldı. Toy olduğum için, Müslüman ülkelerin nüfus rekabetinin Avrupa'daki yansıması olan bu Avrupalı toplulukların aşırı bölünmüşlüğüne henüz farkında değildim.

Yine de en azından fikir düzeyinde orada bir ilk aydınlanma gerçekleşti. Düzenleyiciler, Sünnî dünyasının Hanefilik, Şâfiilik, Mâlikîlik, Hanbelîlik şeklindeki geleneksel dört fikhî mezhebinden birinden birine katılmamızı tartışmak istiyorlardı.

Ben bu meselenin ortaya atılmasına bile itiraz ediyorum. Çünkü bu mezhep farklılıkları, artık bizimkiyle alakası olmayan tarihî durumlardan doğmuştur ve bizim için artık hiçbir anlamı yoktur. "Geleneksel tutum" konusunda bu ilk mesafe koyuş, kendilerini İslâm'ın asıl sahipleri olarak gören Arap ülkelerinden gelmiş gözlemcilerle aramda o anda birtakım gerginlikler doğuruyor.

Birinci engeli aşıyoruz.

Doktor Nasif'in başkanlığında okunan raporum kabul edildi ve *Sevilla Bildirisi* başlığı altında, Arapça, İngilizce ve Fransızca olarak yayımlandı.

Bu bildiri, asıl meselenin İslâm'ı, bir gelenekle, özel bir kültürle karıştırmamak olduğuna dikkat çekiyor. Müslüman olmak demek, bir X. yüzyıl Arabı, yani Abbâsî halifelerinin vatandaşı olmak demek değildir.

Diş çekimini andıran bu söküp atma acısız olmuyor. Arap temsilcilerin tereddütleri, seyahatlerim sırasında bana artan bir açıklık ve netlikle görünen şu hususun ön işaretini verdiler: Kur'ân'ın mesajı umumîdir, evrensel-dir; gelenekse hususî, bölgeci ve dar cemaatçidir.

Lâfza bağlılık ile fosilleşmiş gelenek içinde bir gedik açıldı. *Bildiri*, Avrupa dışında yalnızca İran, Hindistan ve Malezya'da tam metin olarak yayımlanacaktır.

Bildiriye düşman bir Alman gazetesi, ihtiyatsızca, (benim için) “İslâm’ın Luther’i” diye yazıyor.

Hâlledilmesi en zor hesaplaşmalarım, kendimle hesaplaşmalarımdır. Bunları Allah’a havale etmeli.

Papaz Richard Mollard, hayatımın bu yeni safhasına açıklık getirmem için, beni Belfort’daki ruhanî merkezine davet ediyor. Halka açık konferansımın adını şöyle koyuyorum: “İslâm Peygamberi Hz. İsa”.

Salon çok küçük. Büyük çoğunluk Hristiyan, özellikle Protestan ve otuz kadarı da Türk ve Cezayirli Müslüman göçmen işçiler.

Hayatımda, yüzlerce konferans verdim ve dinleyicilerin karşısına çıkma korkusunu, bir sözün insanın kendisini bağlayan ve başka bağlanmalara da davetiye çıkaran sorumluluğunun verdiği iç tedirginliğini iyi bilirim. Bu iç tedirginliğini ve bu sorumluluğu hiçbir zaman o akşamki kadar kuvvetli hissetmedim.

Protestan papazı, beni dinleyicilere ortak bir ibadet ve birlik havası estiren oldukça kardeşçe ifadelerle takdim ettiği esnada, içimde bir çeşit duanın, bizleri aşan bir birliktelik hareketine insanın katıldığı o mutluluk verici gerilim anlarından birinin yükseldiğini hissettim.

Söze başlamadan önceki o dakikada iyice anladım ki, bu akşam söz konusu olan, imanımla ilgili şahsî bir tercihi haklı göstermek değildir; söz konusu olan, yalnızca benim imanımın sürekliliğini de göstermek değildir, aksine Kur’an’ın “Allah’ın sünneti”, Allah’ın “gelenek”i diye adlandırdığı Hz. İbrahim’den Hz. Musa’ya, Hz. İsa’dan Hz. Muhammed’e gönderilen mesajın sürekliliğine dikkat çekmektir.

Sevdiğim kişilerin beni sorgulamaları karşısında içim paralanıyor. Nitekim Oran piskoposu Claverie’nin şu yazdıklarını düşünüyorum: “Ben Garaudy’nin arayışındaki gelişimin İslâm’la noktalanmasını dikkatle takip etmeye gerek duymayacak kadar, Roger Garaudy ve onun Allah, Mûteâlilik (aşkınlık), aşk, din, politikayla ilgili düşüncelerini iyi biliyorum... Ne var ki, Sina’da Hz. Musa ile konuşan Allah, Hz. İsa’da tecelli eden Allah ile Hz. Muhammed’e kelâmını emanet eden Allah, bir tek ve aynı Allah mıdır?”

Aziz peder, biz hepimiz tek, her şeyin var edicisi, yer yüzünde kendisine halifelik etsin diye, Kendi Ruhu'ndan üfleyerek yarattığı insanı seven aynı Allah'a ibadet etmiyor muyuz?

O, Hz. İsa'da tecelli ediyor. Yahudi dini Hz. İsa'nın Allah olduğunu da, mesajının Mesih'in mesajı olduğunu da reddediyor. Hâlbuki siz aynı Allah'a yakararak onu kendi geleneğiniz içinde kabul ediyorsunuz. İslâm, Hz. İsa'nın Allah olduğunu kabul etmez, ama onu Mesih olarak ve mesajını da Allah'ın mesajı olarak tanır. Sizse onu başka bir Allah'a yakarıyormuş gibi ayırıyorsunuz.

Bunu anlayamadığım için bağışlayın beni, aziz peder. Ben aslında otoriteye dayalı ispatlamalarının ve onlardan yapılan alıntıların delil olarak sunulmasından hazzetmem. Ne var ki bu (konferans) gecesinin özelliği dolayısıyla, başka kutsal metinlerle beslenmiş erkek ve kadınların dikkatine, bir başka vahyin kutsal âyetlerini, yani Kur'an'ın Hz. İsa'nın mesajı ile ilgili âyetlerini arzetmem şart.

Papazların metin okurken sık sık yaptıkları gibi her âyetin diğerlerinden bir tefekkür etme sessizliğiyle ayrılıp ardından kaynağının verildiği bir okuma gerçekleştiriyorum. Tıpkı şöyle dedikleri gibi: Luka 23 yahut Efesliler 6. Ben de Kur'an surelerinden öyle kaynak gösteriyorum.

"O, size dinde Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi ve İbrahim, Musa ve İsa'ya vahyettiğimizi esas ilke olarak tesbit ediyor: Dine sımsıkı sarılarak onu ayakta tutun, onda ayrılığa düşmeyin!" (Şûrâ, 42/13).

"Onların izleri üzerine de arkalarından Meryem oğlu İsa'yı önündeki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gönderdik ve ona, içinde hidayet ve nur bulunan ve önündeki Tevrat'ı doğrulayıcı.... İncil'i verdik" (Maide, 5/46).

Dinleyicilerim Allah'ın, aynı Allah'ın kelâmını, mabet telermiş gibi dinliyorlar. Sadece Cebraîl'in Hz. Meryem'e, Hz. İsa'yı müjdelediği, dört İncil'de anlatılandan daha da zengin, o çarpıcı anlatımda, Kur'an'ın Katolik inancıyla aynı görüşü paylaştığını görmekten dolayı Hz. Meryem'in bâkireliğine inanmayan Protestan çoğunluk içinde belirgin bir şaşkınlık sezinliyorum.

Konferansımın başlığı *"İslâm Peygamberi Hz. İsa"*, ne bir meydan okumadır, ne de aykırı bir fikir (paradoks). Bu başlık, Kur'an'ın bizzat metnine sadakattir:

“Meryem oğlu İsa Mesih, Allah’ın ancak peygamberi ve Meryem’e ulaştırdığı Kelime’si ve O’ndan bir ruh’dur” (Nisa, 4/171).

Hristiyanların ve Müslümanların Hz. İsa’ya dair gele-neksel görüşleri arasındaki farklılığı hafifletirmeye ça-lışmıyorum.

Allah’ın birliğinin ve müteâlîliliğinin tavizsiz tasdiki, bizim Hz. İsa’yı Allah ile özdeşleştirmemizi yasaklıyor: O, kendisinde Allah iradesinin en mükemmel biçimde ifa-desini bulduğu insanlardan biri, İbni Arabî’nin ifadesiyle “velâyetin mührü”dür.

Kur’an, Hz. Muhammed’den bahsedişinden daha coş-kulu bir şekilde söz eder Hz. İsa’dan.

Allah, Hz. Muhammed’e şöyle der: *“Geçmiş ve şimdiki günahların için tövbe et.”** Oysa Hz. İsa ve annesi Bâkire Meryem, Kur’an tarafından, hiç günah işlememiş biricik beşerî varlıklar olarak sunulurlar.

Hristiyan geleneği, Hz. Muhammed’i peygamber ola-rak tanımaz, tıpkı Yahudilerin de Hz. İsa’nın Mesihliğini tanımadıkları gibi. Kur’an’da Allah’ın şu buyruğu yer alır: *“Deyin ki: Biz Allah’a ve bize indirilen Kur’an’a; İbra-him’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a ve torunlarına indirilen-lere ve bütün peygamberlere Rableri tarafından verilen kitap ve âyetlere inandık. Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz. Biz, Allah’a boyun eğen Müslümanlarız”* (Bakara, 2/136. Âli İmran, 3/84).

Peygamber Hz. Muhammed, yeni bir din ortaya koy-mak için gelmemiştir. Öncekilere bildirilenleri doğrula-mış, kiliselerin tarihî çarpıtmalarını gözler önüne sermiş ve mesajı tamamlamıştır.

Tartışma, polemik şeklinde değil, aksine müştereken düşünme, karşılıklı sorgulama tarzında oluyor.

— Mesajın hangi tarihî çarpıtmaları, Kur’an tarafın-dan hedef alınıyor? diye soruyor Katolik Eylem’in bir militanı.

* Yazar bu tercüme-yi kimin mealinden aldı bilemiyorum. Kur’an’da tam olarak böyle değil de, şu meâlde âyetler bulunuyor: “...günahı-nın bağışlanmasını dile...” Mümin, 40/55, “...günahın için bağışlan-ma dile...” Muhammed, 47/19, “Geçmiş ve gelecek günahlarını ba-ğışlasın...” Fetih, 48/2, çev.

— Fars kralının güvenilir adamları olan bilgin Ezra* ve büyük Papaz Nehemya*, kanın saflığını korumak için ve tiz bir kanun hâkimiyeti kurmak için, ırk ayırımına dayalı kanunlar tesis ederler. Bugün dahi, İsrail'in Allah'ı yerine İsrail Devleti'ni ikame eden bir politikayı haklı göstermek için, Yeşu'nun* bağnaz metinleri İsrail ordusu içinde dağıtmakta ve müfredat programlarına konulmaktadır.

Tam o sırada sandalyelerde bir dalgalanma.

Bir adam, şiddetli bir öfkeyle kalkıyor ve benim bu salona davet edilmemem gerektiğini haykırarak dışarı çıkıyor. Sonradan, bana onun bir haham olduğunu söylediler. Salonda başka kimse itiraz etmiyor. Bir hoşnutsuzluk uğultusu gösteriyor ki, benim görüşlerimi paylaşmasalar da dinlemek ve tartışmak istiyorlar.

Bu hadise ile ilgili yorum yapmadan, konuşmama devam ediyorum:

— Hristiyanlığa gelince, o, 4. yüzyılda devlet dini olmuş, Roma imparatorluk hiyerarşisini kopya ederek yeni bir hiyerarşi kurulmuştur. Mazlumluktan zalimliğe geçip devletin askerleriyle sapkın avına çıkmıştır. Hz. Peygamber'in İslâm'ı tebliğ ettiği dönemde, Bizans devletinin bu Konstantinciliği hoşgörüsüzlüğünün doruğundadır.

Bu sözüm üzerine Protestan papazı şöyle diyor:

— Gerçeğin büyük bir bölümünü kesinlikle içerse de, bu tarihî analizinize bütünüyle katılmıyorum. Fakat herkes kabul ederse, ortak düşüncelerimizi konuşmanızın ortaya çıkardığı bir başka meseleye yönlendirmeyi tercih edeceğim. Mesajı, sizin tabirinizle, “tamamlamak” için Hz. Muhammed ne bakımdan yeni bir şey getiriyor?

— Sayın rahip, size Hristiyan veya Müslüman kardeşlerimizin çoğuna belki münasebetsiz görünecek olan bir soru sormama müsaade edin: Hz. İsa'nın bir devlet başkanı olduğunu tasavvur edin... Politikası ne olurdu?

Salonu ani bir sessizlik sarıyor. Sanki bir filmde bir savaşın gürültü patırtısı verilirken şerit kopuyor: Her bir seyirci karanlıkta kendisiyle baş başa kalıyor.

Devam ediyorum:

— Pek alışık olmadığımız şu karşılaştırmayı yapıp aydınlatmama izin verin: Tebliğinin başlangıcında, Mek-

* Kitabı Mukaddes'te ayrı bölümleri olan önemli zatlar, çev.

ke'de inen sûrelerde, Hz. Muhammed'in mesajı, Hz. İsa'ninkine yakındır: Gönül safiyetiyle Allah'ın iradesine teslim olmaya çağrı, başkalarına hizmet, âhirete iman. Derken Mekke onu öldürmek istiyor, tıpkı Kudüs'ün peygamberlerini öldürdüğü ve Hz. İsa'yı çarmıha gerdiği gibi. Hz. Muhammed ölümden kurtuluyor. Medine'ye kabul ediliyor. Medine'nin başkanı oluyor. Böylece onun için ikinci bir hayat başlıyor. Mesajını tamamlıyor. Hz. İsa'nın mesajını. Çünkü kendisinin aynı Allah'ın elçisi olduğunu tasdik ediyor. *Senin iraden gerçekleşsin Allah'ım, benimki değil!** Artık bu mesaj sadece insanın iç dünyasına değil, bir topluma sesleniyor ve o toplumun hayatına her seviyede ilham verecektir.

» *Mülkün tek sahibi Allah'tır* ki bu, mülkiyeti hem iyi yönde kullanma, hem de suiistimal etme hakkını tanıyan Roma hukukunun zıttıdır. Hepsi de sadece onları yaratan Allah'a ait olan bütün mal ve mülkün sen ancak geçici bir yöneticisisin. Herhangi bir mülkiyet, Allah'ın yolunda yönetilmiyorsa, geri alınabilir. Hz. İsa farklı bir şey mi söylerdi?

» *Hüküm sadece Allah'ındır.*

» Sezar Tanrı idi ve Hz. İsa Roma İmparatorluğunun totaliter iktidarına karşı, bir toplumun işleyişi için zorunlu verginin kendisine ödenebilmesini kabul etme cesaretine gösterir, fakat o iktidara Allah'ın kendisinde tecelli ettiği insana hükmetme yetkisini vermez.

» Hz. Muhammed de farklı bir şey söylemedi.

» Allah'tan başka ilâh yoktur.

» Her şeyi hakkıyla bilen yalnızca Allah'tır.

» Bilimler, insana ne asıl kökenini, ne de nihai sonunu öğretebilir. Vahye dayalı imanın dışında Allah hakkında söylediğim şeylerin hepsi, bir insanın söyledikleridir. Hz. İsa ve Hz. Muhammed, insanları aynı Allah hükümlerine çağırıyorlar.

» Şunda hiçbir paradoks görmeyiniz: Hz. Muhammed'in mesajı, Hz. İsa'ninkini değiştirmeden, yalnızca onu ekonomi, politika ve bütün sosyal ilişkilere tatbik ederek tamamlamıştır.

* İncil'de geçen ve Hz. İsa'ya atfedilen bir dua, bkz. Luka, 22/42, çev.

» Böylece de bize geleceğimize yönelik bir soru sorulmaktadır.

» Hükümün ve mülkün tek sahibi Allah'tır, her teokrasinin ilkesi budur.

» Ne var ki Allah'ın bu hükümlerinden, Hz. Muhammed'e göre de, Hz. İsa'ya göre de, her birimiz sorumluyuz. Zira her çeşit iktidarın kaynağı, toplumun her üyesinin bilincindedir. Bu, demokrasinin en yüce anlayışıdır.

» "Demokrasiler" diye adlandırılmış cangılların ötesine geçip de, teokratik bir demokrasiyi inşâ edebilecek miyiz?

Papaz efendinin bu sözlerime tepkisi beni oldukça duygulandırıyor. Bu tepkiye ben gönülden katılıyorum. Çünkü o, bir söz düellosuna girişmek yerine, birbirimizden ayrılmazdan önce herbirimizin bu sorumluluğu içselleştirmemizi ve kendi iç dünyamıza dalarak bir süre tefekkür etmemizi teklif ediyor.

Müslümanlar, bu ortak ve sözsüz duaya iştirak ediyorlar. Salon boşalıyor. Sandalyelerin hafif gıcırtiları ve kumaş hışırtılarının ötesinde, sessizliğin gürültüye garip bir şekilde egemen olduğu hissine kapılıyorum.

Şimdi artık kendimle tamamiyle barışığım. Ama daha yapılacak çok şey var. İlk önce de, sonsuz hakikat ile tarihi gerçekliğin karşılaştırılması. Derken, gecenin nihayetinde bir yolculuk başlıyor, günlüğünü hüznle kaleme aldığım bir yolculuk.

İSLÂM DÜNYASINDAN SAHNELER

Ürdün

Batı'dan, "güneşin battığı ülke"den geliyorum, ama güneşin orada, yani Doğu'da, tabiatının icabı olarak doğuşunu görmedim.

Hâlbuki orada krallar gibi karşılandım: Ürdün, Fas ve Tunus beni genç Akademilerinin üyesi olarak bağırırlarına basıyorlar.

İlk seyahat, ilk şok: Ürdün. Kral Hasan, bana nişan takıyor. Yermuk Üniversitesi rektörü bir konferans vermemi istiyor.

Kampüste bana iki hukuk fakültesini gezdiriyorlar. Birinde, İngiliz işgalinden kalma, kamu hukuku okutuluyor. "Şeriat" okulu olan diğerinde ise, bizim kilise hukuku dediğimiz şeyler, yani aile ilişkileri ve mirasla sınırlı İslâm hukuku öğretiliyor. On asır öncesinin fıkıh mezheplerini kaynak olarak alıyorlar.

Bana refakat eden hukuk profesörü, bu ikiliği bana şöyle izah ediyor:

— Sömürgecilik kendi yapılarını bize empoze etti. Onları yürüttüğümüz için henüz kendimize ait bir hukuk vazedemedik.

— Ya "şeriat" okulunda?

— Onun da, şimdiki hâliyle, sömürgeciliğin bir belâsı olduğunu düşünüyorum. Zira bir tepkiden kaynaklandı. Çünkü kimliğimizi korumamız gerekiyordu. Bunun üzerine, geleneksel fikhî mezheplerimizin ve *hadislerin** incelenmesine yoğunlaştık.

* Hadis: Hz. Peygamber'in sahabileri tarafından rivayet edilen sözleri ve davranışları, R.G.

Faciadır bu.

Ve, Müslüman, özellikle de Arap ülkelerini ziyaretlerinin kâbusu. Yeni bir yol açmak yok, fakat çifte taklit var: Ya Batı'yı taklit yahut da geçmişi.

Yermuk! İslâm'ın yayılışının en önemli ânı. Filistin'in, Suriye'nin kaderi, burada, Yermuk'ta, 20 Ağustos 636'da, tek bir tuhaf savaşıla çizildi. Bizans ordusu, çatışmadan önce çözülüyor. Zira Hristiyan Ermeniler, savaşa katılmayı reddediyor ve İmparatora isyan ediyorlar. Savaşın ortasında, Suriye'nin Hristiyan Arapları geri çekiliyorlar. Yerli halklar tarafından terkedilen Grekler yalnız başlarına kalıyorlar. Müslüman ordusu, muharebe etmeden Şam'a kadar ilerliyor. Bir Hristiyan Arap olan, şehrin valisi Mansur İbn Sarjun (Şamlı Aziz Jean'ın büyük babası), teslim şartlarını görüşüyor.

Yermuk Üniversitesi'nin öğrencilerine, bu sayfaları hatırlatıyorum. Çünkü bu sayfalar, o çağın iki "büyük"leri olan Sasani Pers İmparatorluğu ile Roma İmparatorluğunun vârisi Bizans'ın ahlâkî bozuluş ve çöküşü üzerinde ilk dönem İslâm'ının nasıl parıldadığını izah ediyor. Büyük siyasî mutlakiyet idareleri, köylüleri ezen toprak sahipleri, sapkın dediği mezhepleri takibe alan kilise uyumsuzlukları ile iyice bunalan halklara, İslâm yeni bir iman veriyor.

İslâm'ın doğuşu, tarihin en büyük devrimlerinden biridir. İmanın yeniden doğuşu yeni topluluklara hayat bahşediyor, bütün sosyal ilişkileri canlandırıyor: Toprak onu işleyene ait oluyor; geniş bir dinî hoşgörü, sapkın mezheplere ve Yahudilere yönelik işkencelere son veriyor. Böylece İslâm, aralarında bulunan çok sayıdaki müminin sapkınlık suçlamasıyla hırpalandığı halkları kendisine bağlıyor. Meselâ İran'daki Nasturîleri, Mısır'daki Monofizitleri, İspanya'daki Aryen ve Prisilânyenleri... Bu saydıklarımız İznik Konsili'nin kararlarını reddettiler. Çünkü bu mezheplere göre Hz. İsa, onlar için büyük bir peygamber ve beşerî kemalin örneğidir. O sadece bir insandır. Onlar, Müslümanlarda, işte bu kendi görüşlerini buluyorlar. Nitekim Şamlı Aziz Jean da İslâm'ı, tıpkı Aryanizm gibi, sapkın bir Hristiyan mezhebi olarak ele alır.

Böylece, Hicret'in birinci yüzyılında, Çin denizinden Atlantik okyanusuna dek o göz kamaştırıcı yayılış, aske-

rî bir fetihten çok, bugün kültür devrimi diyebileceğimiz bir dinî uyanış ve sosyal devrimle açıklanabilir.

Konuşmanın bu bölümü, kendi tarihçileri tarafından, İslâm'ın öncü fâtihterinin askerî erdemlerinin yüceltilmesine alışmış öğrencilerde bir burukluğa yol açıyor. Ama bu nokta üzerinde ciddi bir tartışma olmuyor.

Buna karşılık, İslâm'ın gerileyiş sebepleri üzerine, bir tahlil denemesine giriştiğimde, sabırsızlık ve hoşnutsuzluk belirtileri görülüyor.

İlmî araştırmaya ve tenkit zihniyetine ağırlık vermek yerine, zamanımızı tam olarak kavramaktan ve zamanımız üzerinde her türlü eylemde bulunmaktan alıkoyan çağ dışı metinlerin ezberlenmesine öncelik tanınmasının, bu çöküşü hâlen dahi hızlandırmakta olduğunu esefle belirterek sözlerimi noktalıyorum.

Müşahhas meseleler ele alınınca, tartışma daha da hararetli bir hâl alıyor. Meselâ miras meselesi: Bir Kur'an âyeti kızın mirastan erkek kardeşinin ancak yarısı kadarını alabileceğini belirtir. Erkeğin en uzak akrabaya karşı bile, bütün sosyal yükümlülükleri omuzladığı ataerki bir toplumda anlaşılabilir bir durumdur bu. O durumda bu kural, bir adaleti, dengeyi sağlar. Başka bir toplumda uygulandığında ise adaletsiz olabilir.

— Ben kadı olsaydım ve bekâr erkek vârise, beş çocuk annesi dul kız kardeşine verdiğimin iki mislini verseydim, Kur'an metnine saygı göstereceğim derken, Kur'an'ın asıl ruhuna açık ve net bir şekilde ihanet etmiş olurum.

Burada bir tabuya dokunmuş oldum: Kur'an'ın metnine sıkı sıkıya bağlı "sarıklılar" köpürüyorlar. Bir Kur'an âyetini, onun mutlak değerini tartışmaya açmak!

Patırtı gürültü içinde, cevabın başlangıç kısmını vermeye muvaffak oluyorum:

— Yahudi, Hristiyan yahut Müslüman olsun, Samilerin Allah'ı, tarih boyunca daima şu durumlarda vahiyde bulunmuştur: Mutlak ilkelerden hareketle, tarihî sorulara tarihî cevaplar vermek. O hâlde bizim (Kur'an) okumamız, Allah tarafından verilmiş "örnek"ten yola çıkarak onu ilham eden ezeli ve ebedî ilkeye ulaşp bu ilkeyi, Kur'an'ın bize dediği gibi, "*Allah'ın devamlı olarak yaratmakta olduğu*" (Rahman, 55/29) bir dünyada her zaman

yeni durumlara tatbik etmeye imkân verecek şekilde olmalıdır.

“Sarıklılar”ı inandıramıyorum, öfkeliendiriyorum. Buna karşılık, tercümanımın ertesi gün bana anlattığına göre, Kur’an’ın okunmasında tarihîlik ile mutlakçılık arasındaki ilişkilere dair üniversite öğrencileri arasında bütün gece ateşli bir tartışma cereyan etmiş.

— Bir azınlık, sizin görüşünüzü savunuyor, hem de heycanla.

Umut mu?

Lübnan

İsrail işgalinden hemen birkaç ay sonra Lübnan’a davet edildiğimde, yıkıntılar içindeki Beyrut’ta ilk ziyaretim, Sabra ve Şatilla kampları oluyor. Ne sessizlik, ne de bitkinlik, aksine duvarları ve mahzenleri delik deşik olmuş gecekondularda, bir hayat uğultusu ve yırtık pırtık elbiseler içinde kestane fişekleri patlatmak gibi oyunlar oynayan küçük çocuklar!

Elimde, kampların dramına dair Kahane’nin raporu var. Bir sistemin mantığı gereği yapılanları, birkaç adamın hatasına bağlamak için ileri sürülen ilk bahane, başkomutanlığın kamplarda olup biteni “bilemeyeceği” argümanıdır. Onun için Başkomutan Şaron’un bürosuna gitmek istedim. Binanın yarısı göçmüştü. Birleşmiş Milletler’e bağlı İtalyan askerî birliğinin subayları, güvenlik sebebiyle yukarıya çıkmamın yasak olduğunu söylüyorlar. Gerçekten de merdiven yarı yarıya yıkık, duvar parçaları ve balkonlar, kirişlerle boşlukta asılı duruyor. Eskiden Subay Kulübü olduğu için binayı çok iyi tanıyan Lübnanlı subayların yardımıyla, bazı basamakları koptuğu için aralıklı ve harap merdiveni tırmanıyorum. Beni bir balkon parçası üzerinden, (o korkunç) hadiseler sırasında, Şaron’un bürosunun baktığı balkona götürüyorlar. İşte o balkon üzerindeki molozların üstünden, kampın sokaklarına göz gezdiriyorum: Küçük amatör bir dürbünle bile oralarda ikamet eden birinin gömleğindeki düğmeleri veya bir yırtığı net bir şekilde görebiliyorum. Delil olabilecek fotoğraflar çekiyorum. Sokaklarda olup biten hiçbir şey, başkomutanlığın

gözünden kaçmış olamazdı. Ne var ki, Kahane komisyonu, bu basit vakayı araştırmak için, üyelerinden birini olay yerine göndermeye lüzum görmedi. Sadece, bu bile, o raporun argümanını çürütmeye yeter.

Ertesi gün, Beyrut müftüsünün verdiği yemek sırasında, davetlilerden biri olan Şeyh Subhi Salih (daha sonra şehit edildi), televizyonda, Lübnan Hristiyanlarına yönelik Fransızca yayında kendisinin yerine benim konuşmamı istiyor. O gece, (Fransızca'ya genellikle "kader gecesi" diye çevirilen) Kadir Gecesi idi, Kur'an'ın "nâzil olduğu" gece. Misafir sıfatıyla yaptığım Kur'an âyetleriyle desteklenmiş konuşmamın başlığını "İslâm, Hürriyet Dini" olarak koyuyorum. Ertesi gün, biri papaz iki Maruni Hristiyan, konferans çıkışı beni tebrike geliyorlar.

Bağdat

İslâm'ın dorukta olduğu dönemlerde, Kurtuba ile birlikte iki kültür kutbundan biri olan Bağdat'ı tekrar görmek istiyorum.

Gerçi Mustansırıye ile Ebu Hanife'nin türbesini sadece aceleci bir gezgin gibi ziyaret ediyorum. Çünkü rehberlerim, Arap milliyetçiliğinin resmî partisi Baas'ın teorisini Mişel Eflak'la görüşmek için randevu aldılar.

Irak rejimi onu "Araplararası Komutanlık" diye şatafatlı adı olan bir binaya yerleştirmiş. Kapisında, silâhla selâma duran nöbetçi askerlerin ayak vurmaları.

Bu tapınakta hangi Tanrı'ya kulluk ediliyor?

Muhatabımın dikkat çekici bir görünüşü var: Ak saçlarının çevrelediği yüzünde fıldır fıldır gözleriyle ufak tefek bir adam. Dupduru bir Fransızca konuşuyor. Sadece ellerinin konuşmayı pekiştiren hareketlerine bakarak, sözünü hiç kesmiyorum. Beni ancak entelektüel bir merak olarak ilgilendiren Arap milliyetçiliğinden söz ediyor. Hâlbuki, münhasıran iman üzerine kurulmuş Müslüman birliğini, yani *Ümmet*'i bölüp parçalamak için İslâm'a Batı'nın tipik ihraç maddesi milliyetçilikten daha yabancı hiçbir şey yoktur.

Arap Birliği'nin kurulmasını telkin edenler İngilizler oldular. Mişel Eflak ise Fransız kültüründen geliyor ve

Arap milliyetçiliğinin tartışılmaz teorisyeni. Eflak Hristi-yandır, "Türk milliyetçiliğinin büyük teorisyeni" Vam-béry'nin Yahudi olduğu gibi.

Ben ağzımı ancak, Eflak'ın, Mounier'nin personalizmi (kişiselcilik), varoluşçuluk, sitüasyonistler (situationnistes, mevcut duruma karşı çıkan öğrenci hareketleri) ve 1968'den sonra doğan öteki akımlarla ilgili Paris'te neler olup bittiği sorularına cevap vermek için açıyorum. Bun-lar da benim zihnimi meşgul eden konuların odağında yer almıyor.

Bu, Quartier Lâtin'den ithal milliyetçiliğin şeyhini terk etmek için acele ediyorum.

Bir sonraki buluşmada, Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in sarayında, tam tersi bir durum. Görüşmeye kabul edilen imtiyazlılar, birçok salonda, aşırı bir saygıyla sıkı bir denetimden geçiriliyor, sadece çantalarını değil, kol saatlerini bile bırakmaları istirham ediliyor. Yanımda Kuveytli bir prenses, Doktor Suad es-Sabah var. Kapıcı derin bir reveransla, küçük el çantasını bırakması istirhamında bulunuyor.

Sıram geliyor.

İşte: Seferdeki mareşal kıyafetiyle Saddam Hüseyin, 68'de öğrencilerin duvarlara yahut afişlere çizdikleri polis portrelerindeki bir polis memuruna benziyor.

Yapmakta olduğu savaştan söz ediyor: İranlıları zararlı böcekler gibi imha etmek gerekir. Arkasından, bende uzak ve sıkıcı hatıralar uyandıran, devletin lâikliği hakkında uzun bir konuşmaya başlıyor. Benim zihnim, medyanın gözden gizledikleri arasından, tarihçiler için birtakım soyutlamalar hâline gelmiş hadiseler üzerinde geziyor: 17 Eylül 1980, Saddam Hüseyin İran'la sınırları belirleyen Cezayir Antlaşması'nı yırtıyor. Oysa onu kendisi imzalamıştı. 22 Eylül 1980, İran sınırını geçiyor. İran'da artık devletin de, ordunun da bulunmadığına Amerikalılar tarafından inandırılan bu saldırgan, bütün dünyadan silâh satın alıyor. Hatta kimyasal silâhlar.

Yirmi dakikadır oradayım. Birkaç nezaket sözü hariç, tek kelime söylemedim. Ona diyecek nem olabilir? Hem ne yapması için? Harabeler üzerine salıverilmiş bakıcısız bir fille ne konuşulabilir?

Bağdat'a bir kere daha Körfez Savaşı sırasında, Aralık 1990'da gittim. Davetli değildim, hatta Paris'te Irak Büyükelçiliği'nin çıkardığı sayısız bürokratik engeli aşmak için hayli zorlandım. Sonunda vizemi aldım ve masrafları cebimden ödeyerek yola çıktım.

Amman'dan geçmem gerekti. Bağdat'a iner inmez Enformasyon Bakanı'nın misafiri oldum ve aynı akşam kendisiyle görüştüm.

Bir önceki gün, Christine Ockrent ve İvan Levaï'nin Saddam Hüseyin'le yaptıkları görüşme televizyonda yayınlanmıştı. Kasetini bana seyrettirmelerini istedim. O mülâkatta, tarih konusundaki cehaleti ve kabul edilemez bir savaşı Fransız halkına dayatmak isteyen kamuoyunu yönlendiren politikacılara kölece boyun eğen, gazeteciliğin o alçaltıcı numunesini gördüm.

Bu neviden "haber verme" metodlarını kullanarak, bir "gazeteci"nin 15 Temmuz 1789'da Bastille hapishanesine saldırıyı yönetenlerden biriyle konuşmasını hayal ettim:

– Efendim, dün, yani 14 Temmuz günü, hukuku çiğneyerek Bastille'i istilâ ettiğiniz doğru mu? Bütün ilâhî ve insanî kanunları hiçe sayarak valinin kafasını kopardınız mı? Hatta onun kanlı kellesini bir kazığın ucuna takarak bütün Paris'te dolaştırdınız mı?

– Evet, efendim, bütün bunlar doğru!

– Siz bir canisiniz! Gelecekte sizin bu cinayetinizin hatrasını millî bayram olarak kutlayacak olanlara da lânet olsun!

Ockrent ile Levaï'nin mülakatı aynen bu mantıkla yapılmıştı. Körfez'in tarihini politikacılar ve medya inanmış gibi 2 Ağustos 1990'dan (Saddam'ın Kuveyt'i işgal tarihi) başlatmışlardı. Tıpkı benim kâbusumdaki cahil ve ah-lâksız adamın, Fransa'nın tarihini, durup dururken 14 Temmuz 1789'dan başlatması gibi.

Bağdat'a bilhassa kalkıp gelmişim. Çünkü bu çatışmanın asıl maksadı üzerinde yaptığım bir araştırma ben de şu kesin kanaati uyandırmıştı: Burada söz konusu olan, Saddam Hüseyin'in politik hatalarını bahane edip bir sömürge savaşı açmaktı. Böylece operasyonun gerçek mahiyeti gizlenmiş olacaktı.

ABD'nin bir sömürgecilik savaşıyla Kuveyt petrolüne, yani Irak petrolünün yarısına elkoymayı hedeflediği açık seçik ortadaydı.

"Hukuku savunmak" ve Kuveyt'in bağımsızlığı baha-neleri gülünçtü. Zira 1961'den önce Kuveyt hiçbir zaman müstakil bir devlet olarak var olmamıştı. Kuveyt yalnızca Basra vilayetine bağlı bir yerdi. Osmanlı Devleti zamanın-da da öyleydi, Britanya mandası sırasında da.

İngiliz mandası 1930'da sona erince, petrolün çıkarıl-ması ve nakledilmesi konusunda 10 Ekim'de yapılan bir protokol, Irak'ın yeraltı kaynaklarının Batılı şirketlere bı-rakılmasını öngörür. Derken Batılı şirketler Irak'ın pet-rol sahalarının yüzde 94'ünün imtiyazını alırlar.

Sömürgeciliğin bu yeni şekline ve memleketin zengin-liklerinin Batılılar tarafından yağmalanmasına karşı koy-mak için, 14 Temmuz 1958'de General Kasım Batı'nın iş-birlikçilerini -kralı ve Nuri Said'i- devirir ve Irak'ı "Bağ-dat Paketi"nden çıkarır.

General Kasım, Irak Petroleum'dan -yani Batılı petrol şirketlerinden- imtiyazları geri almayı hedefler hedefle-mez İngiliz hükümeti, 19 Haziran 1961'de, askerî müda-halede bulunacağı tehdidiyle Kuveyt'i himayesine alıp kendisine uysal bir uşak edinir ve Birleşmiş Milletler'e üye yapar.

Böylece Kuveyt, Batı kontrolü altında, petrol fiyatı ayarlayıcısı yapıldı. Batı tipi "büyüme"nin can damarıdır petrol fiyatı. Kuveyt, sömürgeciliğin karakteristiği olan "eşit olmayan ticaret" mantığı gereği Batı çıkarları leh-inde petrolünü artırdı veya azalttı. Nitekim, Körfez Savaşı öncesinde Kuveyt, OPEC tarafından tespit edilen bütün kuralları çiğneyip piyasayı petrole boğarak varil fiyatını 18'den 11 dolara çekti, böylece de Şubat ile Ağustos aylar-ı arasında Irak'ın kazanç imkânlarını azaltıp bu yolla ekonomik gelişimini engelledi.

Saddam Hüseyin, ülkesine karşı yürütülen bu ekono-mik savaşa, Kuveyt'i istilâ ederek cevap verme hatasını işledi. Böylelikle de ABD'nin eline, yarım asırdır, yani Musaddık'ın İran petrollerini millileştirme teşebbüsün-den ve Körfez'de Amerika'nın savaş hâline geçmesinden beri beklediği bahaneyi vermiş oldu.

O andan itibaren “milletlerarası hukukun müdafaası”nı devreye sokmak mümkündü. Aslında bu sömürgeci *statü-konun* devam ettirilmesinden başka bir şey değildi.

“Hakkın müdafaası” ayırımı olamaz.

Kuveyt’in “ilhakı” konusunda acımasızca tatbika konulup da Kudüs’ün ilhakı unutulamaz.

5 Aralık 1990’da Saddam Hüseyin tarafından kabul edildim. Görüşmede iki bakanla, Genel Kurmay’dan iki general de hazır bulundu. Kendisini iki konuda ikna etmeye çalışıyorum:

Birincisi, kendisi ile Amerikalılar arasında hiçbir denge- nin bulunmadığı konusu. Ülkesinin sınırında bir ordu vardı, onun yanında ise bir halk. Belki o orduya biraz zarar verebilirdi, fakat o ordu bu halka çok daha fazla zarar verirdi.

İkincisi, Kuveyt’in (yerliler ve göçmenlerden oluşan) bütün halkının katılacağı bir referandumu düzenlemek üzere, tarafsız Cezayir veya Tunus gibi Arap ülkelerinden askeri birliklere devretmeyi şart koşarak ordusunu Kuveyt’ten çekmeyi kabul etmesini söyledim.

Kendisi bana 12 Ağustos 1990’da yaptığı teklifleri hatırlattı: Şayet (Amerika dâhil bütün milletler tarafından kınanmış olan meselâ Doğu Kudüs’ün ilhakıyla ilgili karar dâhil) Birleşmiş Milletler’in bütün kararları yürürlüğe konulursa Irak Kuveyt’ten çekilecektir.

Bence onun bu teklifi tamamen meşru ve haklı bir teklifti. Ne var ki, Kudüs sadece mukaddes bir şehirdi; Kuveyt ise etrafı petrol kuyularıyla çevrili olduğu için bin defa daha kutsal bir şehirdi!

Görüşme iki saattir sürüyor. Saddam’dan kendisini savaş ortasında böyle uzun zaman alıkoyduğum için özür diliyorum. Bana şu cevabı veriyor: “Sizinle karşılaşmak benim için büyük bir saadet. Çünkü hapisteyken bana umut aşılayan sizin kitaplarınız oldu (o devirde Arapça’ya 1969’da *Le Grand tournant du socialisme / Sosyalizmin Büyük Dönemeci* ve 1972’de *L’Alternative / Seçenek* başta olmak üzere bir düzine eserim çevrilmiş bulunuyordu).

Paris’e döner dönmez Agence France Presse’e (AFP) Saddam Hüseyin’e yaptığım teklifleri ve onun tepkilerini özetleyen kısa bir açıklama metni verdim. AFP benim belirttiğim hususların özünü medyaya dürüstçe aktardı. Ga-

zeteler, hiçbirisi de ziyaretimde gündeme getirilen hususlara yer vermeyerek, benim Bağdat'ı ziyaret ettiğimi haber vermekle yetindiler. Onlara göre ben Saddam'la görüşmekle hainlik etmişim.

Bununla beraber II. Anten televizyon kanalının bir haber müdiresi 13.00 haberlerinde beni dört dakikalık bir canlı yayına çıkardı. Bu savaşın sömürgeci karakterinin altını çizdim ve bu savaşa katılmanın Fransa'nın menfaatine olmayacağını belirttim.

Ertesi gün gazeteciler sendikası aracılığıyla öğrendim ki, onların cesur meslektaşları bu hanımefendi beni davet ettiği için cezalandırılmış. Habercilik hürriyetinin ne de güzel bir nümunesi!

Gerisi malûm (medyanın susturulması, tabii ki çok fena oldu):

Bedenleri parça parça olmuş kurbanların asla görülmediği hedeflere, elektronik bir oyun gibi sunulan bilgisayarlı bir barbarlık... Sadece Batılı ölümlerin hesabı tutuluyor. Ötekiler kayda bile geçmiyor.

Amerikalılar, bu şekilde, dördüncü günden itibaren 60 bin ton patlayıcıyı Bağdat'ın üzerine boca etmiş olduklarını övünerek söylüyorlar. Yani dört Hiroşima'ya denk!

Bugün Kızılhaç tarafından kabul edilen asgari ölü sayısı 210 bindir. Savaşı takip eden kış aylarında kıtlık ve salgın hastalıklar bu rakamı çok daha yukarılara ulaştırmıştır. Bağdat Kildani Hristiyan Patriği Monsenyör Bidavid, savaşın başından bu yana bombardımanlardan ziyade (kendilerini ilâç ve besinden mahrum bırakan) ambargo yüzünden bir milyondan fazla çocuğun ölmüş olduğunu, her dört dakikada bir çocuğun can verdiğini tahmin ediyor.

Savaşta propagandasını yaptıkları "belli noktaları hedef alan" bombardımanlar için Amerikan savaş uçaklarının sadece yüzde 7'sinin donanımlı olduğu bizden gizlendi. Bombardımanların yüzde 93'ü, çok yukarılardan gerçekleştirilen "serpme" şeklinde yapıyordu; bu yolla köprüler, bentler, sulama veya mühimmat kaynakları imha ediliyor, çevrede bulunan siviller de katliâma tâbi tutulmuş oluyordu.

Bay (Baba) Bush'un Birleşmiş Milletler'de artık engelle karşılaşmadığından beri dillendirdiği şu "yeni dünya

düzeni”, eski sömürgeci düzeni tek bir devletin istifadesi için yeniden oluşturmaktan ibarettir.

Türkiye

Müslüman Türk cemaatlerinin davetini sevinçle kabul ediyorum, çünkü İslâm’ın camilerdeki taşla işlenmiş mesajını, yeni gözlerimle tekrar okumayı arzuluyorum.

Otele bile gitmeden önce, programın bu ziyaretleri yutmamasından emin olmak için, Süleymaniye camiine götürülmemi istiyorum, ardından Ayasofya’ya, peşinden yine Süleymaniye ve tekrar Ayasofya’ya...

Ebediyetin varlığını telkin etmenin iki mekânı, iki tarzı. Hristiyan duyarlılığı, Müslüman duyarlılığı.

Ayasofya’da, tarihin beklenmedik hadiseleri ilk ve asıl düzenini bozmuş olsa da, sanki tavan göğe asılmış gibi, dayandığı taştan duvarlar silinip kaybolmuş. Gölgele gitgide azalırken, bu kubbeden inen bir ışık çağlayanı, bize bir hafifleme hissi ve gotik bir katedraldekine benzer bir yükselişi izleme duygusu veriyor.

Süleymaniye’de de bize sonsuzluk telkin ediliyor. Ama başka türlü: İç tedirginliğin değil, aklın ritmik mekânıdır orası.

Her Bizans mimarisinin âhenkli teması olan üzerinde yuvarlak kubbenin yükseldiği şu küp şekli Süleymaniye’de, en muhteşem âhengine kavuşuyor.

Burada sonsuzluk duygusu, sınırsız bir mekânın baş döndürücü derinliklerinden doğmuyor. Aksine, mimar zemine, sadece duvarların sınırlı yüzeylerine öncelik vermiş. Merkezde altın bir daireyle taçlandırılmış bal rengi ana kubbe, birbirlerine ustalıkla bindirilmiş kubbeler ve yarım kubbelerin arasından ihtişamla yükseliyor.

Rükû için eğildiğimde, sanki secde yeri ışıklanmışçasına, halıların ayaklarımın altında bütün o lâl renkleriyle alev alev tutuştuklarını görüyorum.

Hiçbir şüpheye, Péguy’nin dediği gibi hiçbir “ilâhî lû-tuf eksikliği”ne yer bırakmayan bu ihtişamda, Süleymaniye’deki gibi Ayasofya’da da bir “kendi kendine yeterlik” kusuru yok mu?

Hristiyanlığın, Konstantin sayesinde, bir imparatorlukla izdivaç yaptığı Konstantinapol (İstanbul), bu anlı şanlı ve uğursuz temayülünü, Kanunî Sultan Süleyman sayesinde, Allah'a olan mütevazı hamdini bir kere daha bir hükümdarın kudretine methiyeye mi dönüştürecek?

Müslüman kardeşlerim beni tekrar yeryüzüne indiriyorlar. Bir âbideden öbürüne bu tuhaf gidiş gelişi bana kolaylaştırdılar. Fakat saatlerine gittikçe daha sık bakmaya başlıyorlar. Hangi âcil durum bekliyor bizi acaba?

Bir basın toplantısı. Denizle göğün iki yaldızlı ucu arasında Avrupa'yı Asya'ya bağlayan köprüyü geçmek için bize kalan süre yirmi dakika. Güneşin batma anında, gemiler ve evler, ışığı arkaya alarak, Haliç'in sularında büyülü bir gölge oyunu şekillendiriyor.

Takdim yapıldı, fakat girişte bir izahat verilmedi.

İlk soru:

— Kadınların örtünmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Ayasofya ve Süleymaniye'nin ruhanî banyosundan henüz çıkmamışım.

Çifte bir gafla işe başlıyorum. İlkin, soruyu hafife aldığım izlenimini veren bir gülümseme, sonra da özellikle siyasî ortamı bilmeksizin verilen bir cevap.

— Örtünmenin İslâm'ın birinci meselesini oluşturduğunu sanmıyorum... Örtünme, sadece İslâm'a has bir mecburiyet değildir: İşte burada, Bizans ikonalarında, Hz. Muhammed'in gelişinden altı yüzyıldan daha fazla bir zaman önce, Hz. Meryem başörtülüdür. İslâm'dan çok öncelere ait bir Yakındoğu geleneğidir bu. Kur'an'ın da doğruladığı gibi, İslâm öncesinin Arabistan'ındaki ahlâkî gevşekliğin, gerek sarhoşluk, gerekse kadın cazibesinin teşhiri konusunda, edepli olmaya ve şehveti dizginlemeye bir çağrı yapılmasını gerektiği bir devirde Kur'an örtünmeyi tasdik ve tasvip ediyor. Demek ki Kur'an, o çağda, o ülkede olan şeyi, yani edepli olmayı hatırlatıyor. Örtüyü ifade eden kelime, özel bir giyim şeklini belirtmeksizin, sadece "gizlemek" anlamındadır. O zamanki Arabistan'da bu kelime, geleneksel Yakındoğu giyimine işaret ediyordu.

Bir anda salon ayaklandı. İlk sıradaki sakallı yüzlerin kızgınlıktan kırmızı “fes” rengini aldığını görüyorum.

Ön sıradaki bir gazeteci saldırgan bir tonla soruyor:

— Peki bugün? Sizin kanaatiniz ne?

— Şahsen -kimseyi kasdetmiyorum-, bizde bir söz vardır: “elbise giymekle keşiş olunmaz / sarık sarma ile hoca olunmaz” ben de böyle düşünüyorum. Yakındoğu’nun bu geleneğine saygı duyuyorum; uzun elbise ve başörtüsü bana çok soylu ve çok güzel görünüyor, ama örtüyü başkalarına, meselâ Eskimolara, Pöllere (Fulanilere) yahut Almanlara empoze etmek için hiçbir dinî sebep görmüyorum.

Başkan bana fısıldıyor:

— Burada (bu ülkede) başörtüsü takmak yasak.

Yönümü değiştirmeden sözümün bitişiini değiştiriyorum:

— Kısacası, başörtüsünü yasaklamayı, onu empoze etmek kadar utanç verici buluyorum.

Bu tek soru, havayı zehirlemeye yetti. Ne var ki, Türkiye’nin siyasî durumundan dolayı tartışma alenen yapılmıyor. Birden bu tartışmanın neleri içerdiğinin ve düşüncesizliğimin farkına varıyorum.

Mustafa Kemal (Atatürk) 1924’te halifeliği kaldırdı. Batı’nın, özellikle de Fransız ideolojisinin derin tesiri altında, Türkiye’yi, Auguste Comte’un pozitivizm ilkelerine ve Léon Bourgeois’nın radikal sosyalizmine göre inşa etmek istedi.

Bu ülkenin Müslüman geleneğine tamamen yabancı böyle bir sistemi olduğu gibi alıp uygulamak ancak askerî ve polisiye bir diktatörlük kurarak gerçekleştirilebilirdi.

Onun için, giyim gibi son derecede önemsiz meseleler üzerinde bile, rejimle temel bir çatışma ortaya çıkıyor. Bu yüzden de, bütün duvarlarda Atatürk portreleri olmasına rağmen, gönüllerde başka özlemler yatıyor.

Toplantıdan sonra tercümanım bana anlatıyor:

— Siz beni Avrupalı bir kadın gibi giyinmiş görüyorsunuz. Kendimi suçlu hissediyorum. Fakat ben üniversitede profesörüm ve orada benim başörtü takmama izin verilmiyor. Başörtüsü takmak isteyen öğrencilerimin başörtüleri çıkarılıp atıldı.

Aynı durum erkekler için de söz konusu: Yaşlı Müslümanların yapageldikleri gibi sakal bırakmak, (rejime) bir muhalefet simgesidir.

Şayet ben Türk olsaydım, sakal bırakır, karımın da örtünmesini isterdim. Daha önce tesettürü bırakmış olan pek çok Cezayirli kadın, Cezayir (bağımsızlık) savaşı sırasında, (Fransa'ya) muhalefet simgesi olarak, yeniden örtünmüşlerdi. Tıpkı bu Türk kız öğrenciler gibi.

On sene sonra, 1993'te, Türkiye'ye tekrar gittim. Bu memlekette siyasî ve dinî panorama son derecede değişmişti. İstanbul'la daha ilk temasımda, bin beş yüzden fazla kişinin hazır bulunduğu "İslâm'da kadın" hakkındaki bir konferansta bu hususa dikkat çektim. Başörtüsü problemi gündemdeki eski yerini kaybetmişti. Artık ne yasaktı, ne de örtme baskısı vardı.

İkinci menzirim Konya oldu. Selçuklu İmparatorluğu'nun bu eski başşehrinde, İslâm tasavvufunun en büyük simalarından ve bütün zamanların en büyük şairlerinden biri olan Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin manevî mirası devam ediyordu. Onun Farsça olarak kaleme aldığı ve en önemli tasavvufî manzumesi olan *Mesnevî*'si bir aşk ilâhîsidir. "*Aşk yoksa, hayat da yoktur*" der. Hindistan'dan İran'a kadar her yerde Mevlâna en ulu mürşid olarak kabul edilir.

Konya'da, onun tarikatından "semazenler" benim için özel ve fevkalâde güzel bir "sema" âyini düzenlediler. "Sema", genç müridin ilâhî vecde katılışını sembolik bir şekilde ifade eden bir rakstır. Mürid, "nefs"inden kopup Allah'ın varlığı içinde erimek üzere başı dönecek kadar devam eden bir dönme hareketiyle bu vecde girer.

Kollar uzanmış, sağ avuç Allah'ın lûtfunu dermek üzere göğse açık, sol el ise Allah'ın o sonsuz ihsanını insanlara dağıtmak üzere yere dönüktür. Beyaz tennurelerinin eteklerinin uçuşarak hem kendi hem de şeyh etrafında dönüşleri, gezegenlerin güneş etrafındaki dönüşlerini andırır. Semazenlerin sanki yere ayak basmadıkları ve lâhutî merkezinin karşı konulmaz "girdabı"na sizi cezbedtiği manevî bir âleme doğru alıp götürdükleri intibana kapılırsınız.

Aynı zamanda hem beşerî, hem de ilâhî aşka adanmış ve asırlardır Konya'da onca coşku ve heyecanla devam ettirilegelmiş bu ritmik hareketli dua, bence, İslâm'ın, Hz. Mevlâna tarafından övülen Hz. İsa'nın sevgi mesajına böylesine yakın bir İslâm'ın aşk boyutunu devam ettireceğinin apaçık delilidir.

Konya'da Üniversite Öğrenci Yurduna konferansa davet edildim ve orada gençlerin arzusu üzerine Mevlâna Rûmî'nin mesajını özetlemeye çalıştım.

— Onun mesajı her şeyden önce bir aşk mesajıdır. Bu ise, -dini, kültürü ve tarihiyle benden farklı olmuş olsa bile- başka insanda, onun gerçek insanî yanını bulup keşfetmek demektir.

— Bir umut mesajıdır: Mevlâna, Moğol istilâlarının o feci döneminde yaşadı, tıpkı şimdi bizlerin yeni bir barbarlığa maruz kalmamız gibi. O bize farklılığımızdan ziyade bizi birlikte doğurup büyütecek yanlarımızı öğretti. Yani, her ağacın meyvesinden çok çiçeklerini sevmeyi öğrenmemizi istedi.

— Son olarak, bir iman mesajıdır: Allah'ın biz insanlarla birlikte her an tekrar tekrar yaratmakta olduğu bir dünyada fışkıracak bir gelecek umudu içinde -diğer din mensuplarının bağlılıkları ve diğer bilgelikleri dışlama- dan- Allah'la yaşamayı aşıladı.

Konya ile Ankara arasındaki tezat şaşırtıcı. Bu farklılık sokaklarda bile belirgin: Konya'da kadınların büyük çoğunluğu başörtülü. Ankara'da ise başörtüsü bir istisna. Bu iki zıt kutup, Mustafa Kemal'in Batı tipi lâikliği ile Osmanlı halifelerinin Müslüman geleneği arasında bir denge arayışı içinde olan bütün Türkiye'nin en çarpıcı özelliği. Ülkenin en büyük problemi belki de şu olacak: Terimin Batılı anlamıyla "modernite"yle kritik bir bütünleşmeyi esas alan Kemalist eğilimi, Türkiye kendi Müslüman toprağında tutturmayı başarabilecek mi?

Askerî üslerini devam ettirmeye ve kendi hayat tarzını yerleştirmeye çalışan Amerika Birleşik Devletleri'nin çekim alanından bir an önce çıkmanın getirdiği beklenme-

dik sıkıntılı politika yüzünden bugün bu mesele kısmen geri plânda bulunuyor.

Bu gerginliği Ankara'da, başka her yerdekinden daha güçlü bir şekilde, bin beş yüz kişiden oluşan bir dinleyici kitlesi önünde dile getirdim. Oldukça manidar bir şekilde, benden konferansında Avrupa hukuku ile İslâm hukuku arasındaki münasebetleri ele almamı istemişlerdi.

Pazar anarşisiyle karıştırılan "hürriyet" in, bütün nüfuz ve itibarı paranın sağladığı toplumlardaki karşılıklı rızaya dayalı riyakâr "demokrasi" nin ve insanın, yani her insanın gerçek refah düzeyini yansıtmayan "gayri safi millî hasıla" nın, iktisadî büyümeyle karıştırılan "gelişme" nin yanıltıcı söylemini gözler önüne serdikten sonra, İslâm dünyasındaki "şeriat" karikatürlerini de acımasızca irdeledim.

XX. yüzyılın sonunda -şahsî hayatlarımızın ve müşterek tarihimizin anlamını bize unutturan pazar putçuluğuna, yani paraya tapınmaya karşı bir tavır alış söz konusu olacağından-, milyonlarca erkek ve kadın "ilâhî kanun" arayışına girecektir. Zira hayata ve tarihe ancak "ilâhî kanun" bir anlam verebilir.

Günümüz Müslümanları bu "ilâhî kanun" u, bu "şeriat" ı Müslüman olmayanlara, ekseriya onların İslâm'da hayatın anlamını bulmalarını engelleyecek bir şekilde, yani çarpıtılmış bir görüntüyle takdim ediyorlar.

"Şeriat" kelimesi Kur'ân'da sadece bir yerde geçer: "*Sonra biz, seni ilâhî hükümden* (semadan ve arzdan neset eden ilâhî hükümden, RG) *oluşan bir yola* (şeriatin) *koyduk*" (Câsiye, 45/18).

Yüce Allah geçmiş vahiyleri, yani Hz. Musa'ya vahye edilen Tevrat'ı, Hz. İsa'ya vahyolunan ve bir başka "*rehber ve öğüt*" taşıyan İncil'i hatırlattıktan sonra (Mâide, 5/44, 46 ve 48), şöyle buyurur: "*O, itikadî konularda, Nûh'a emrettiğini -ve sana vahiy aracılığıyla öğrettiğimizi ve aynı zamanda İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya emrettiğimizi- sizin için (yol olarak) uygun gördü* (şaraa): (Sahih) *itikada sağlam bir şekilde sarılın ve o konuda bütünlüğünüzü bozmayın*" (Şûra, 42/13).

Bu âyet, "yol" un (şeriatin) Allah'a götüren yol olduğunu açıkça ifade ediyor. Onun için "şeriat", meselâ hırsızlığı ve

ya zinayı cezalandırmaya, mirası taksim etmeye veya kadının statüsü hakkında karar vermeye mahsus özel bir kanunlar bütünü gibi değerlendirilemez. Çünkü bu alanlardaki hükümler; Tevrat, İncil ve Kur'an'a göre, yani Allah'ın mesajlarını gönderdiği devir ve cemiyetlere göre farklılık arzeder.

Şu hâlde şeriat veya yol (şir'a), Allah'ın durmadan yaratması (Fâtır, 35/1; Yûnus, 10/4) gibi, sürekli değişen tarihî durumlara bağlı belli bir sayıdaki hukukî hükümlerden ziyade, bütün peygamberler tarafından tebliğ edilen cihanşümûl ve ebedî bir ahlâkî istikameti gösterir.

Kur'an'ın her sayfasında ve Allah'ın bütün halklara, bütün peygamberleri aracılığıyla o halkların dilinde ulaştırdığı bütün vahiylerde ve bütün bilgeliklerde, hayatımızın nihâî gayeleri açık ve seçik olarak belirtilmiştir:

Sadece Allah sahip ve mâliktir.

Sadece Allah hükmeder.

Sadece Allah bilir.

Allah'ın bütün peygamberleri aracılığıyla tebliğ ettiği ilâhî kanun, cihanşümûl ve ebedî “şeriat” işte budur ve bizler bundan hareketle her devrin ve her cemiyetin ihtiyaçlarına cevap veren bir hukuk sistemi, bir “fıkıh” oluşturma sorumluluğunu taşıyoruz.

Sadece Allah sahip ve mâliktir, insanı Allah'ın mülkünden sorumlu bir idareci yaparak, onun elinde bulunan her türlü serveti izafileştirir, çünkü o bu serveti Allah yolunda kullanıp verimli hâle getirmezse, elinden çep- kip alınabilir.

Sadece Allah hükmeder, -ilâhî kanuna bağlı monarşilerde olduğu kadar, tek partili toplumlarda da ve Batılı demokrasi karikatürlerinde de- her türlü iktidarı Allahü Ekber umdesi adına izafileştirir. Allah yeryüzündeki bütün otoritelerden daha üstündür.

Sadece Allah bilir, bütün beşerî bilgiyi izafileştirir. Benim Allah hakkında söylediğim şeylerin hepsini de söyleyen bir insandır. Zira Allah vahiyleri vasıtasıyla konuşsa da, dinleyen, yorumlayan ve şerheden insandır. Daima nâtamam, bir döneme ve belli bir topluma bağlı bir bilgi söz konusudur. O sebeple bu bilgi dogmatizme, hani şu mutlak ve kesin bir bilgiye sahip olma ve bunu başkalarına bir “engizisyon”la kabul ettirme iddiasına dönüşemez.

Öyleyse, bütün zamanlar ve bütün mekânlar için geçerli olan bu ilkelerden hareketle, diğer bütün vahiylerle ve bilgeliklere saygılı, sorumlu Müslümanlar olarak, din konusunda her türlü baskıyı reddedip, bu ilâhî kanunu, yani “şeriat”i, bugün pazar tek tanrıcılığına ve para putçuluğuna karşı mücadele eden herkese takdim edebiliriz.

Bu umdeler, Kur’ân’ın bir âyetini Kitab’ın bütününden, bağlamından ve “nüzûlü”nün tarihi şartlarından ayırıp ona sırf lâfzî bir anlam verilmesini de reddeder.

İslâm’da bir rönesansın gerçekleştirilmesini, yani bir zamanlar kendisine ihtişam ve azameti kazandırmış olan o prensiplere yeniden dönüşü mümkün kılacak tek yol budur.

İslâm o zamanlar ıslıl ıslıl ve muzafferdi, çünkü ne kendi farklılığını belirginleştirmeye çalışmıştı, ne de hakikate tek başına sahip olduğunu iddiaya kalkışmıştı; çünkü kendisini apayrı ve hususî bir din olarak değil, aksine Allah’ın bütün insanlara ulaştırdığı temel ve ilk din olarak tanıtıyordu; çünkü her şeyin sahibi olan, bütün hükümlerini elinde bulunduran ve bütün bilgiyi kendisinde toplayan İlâhî Birlik (“tevhid”) adına her şeyi izafileştiriyordu; çünkü her Müslümanı kendinden sorumlu olmaya ve lehine veya aleyhine olacak diye bir kaygıya düşmeden tenkitçi kafasını her devirde ve her zaman yenilenen şartlar altında kullanıp, ilâhî kanunun, yani “şeriatin” bu evrensel ve ebedî prensiplerinden yola çıkarak, bütün insanların devamlı yenileşen ihtiyaçlarına cevap veren kanunları, anayasaları, iktisat kurallarını ortaya koymaya davet ediyordu.

Bizler bugün, gelecek yüzyılın “fıkıh”ını ortaya koymanın sorumluluğu altındayız. Kur’ân’dan tembel üşengeç bir zihinle birkaç âyet çıkarıp da ona nâhak yere “şeriat” adını vermekten vazgeçmeliyiz.

Onun yerine, eskiden ona itibar kazandırmış olan yaşayan İslâm’ın yaratıcı umdelerine bakmalıyız. İşte o zaman Kur’ân’ın ruhuna sadık kalarak asıl vazifelerimizi ifa etmiş oluruz.

Batıyı taklitten vazgeçmeliyiz. Eskileri acınası bir biçimde “taklit” ederek, Kur’an’ı onların gözüyle okuyarak, geriye bakıp geçmişî taklit ederek, âdeta, geri geri gide-

rek geleceğe ulaşmaya çalışmakla yetinemeyiz. Tam tersine, hayatın bir anlamı olduğuna inanan herkesle elbirliği yapıp Kur'an'dan ilâhî kanunun prensiplerini ve yeni bir hayatın oluşturulmasının metotlarını bulup çıkarmalıyız.

Yola çıkacağım akşamki programıma, Marmara denizinin kıyısındaki İznik'te, İslâmî muhalefetin lideri Erbakan'ın bütün kadrolarını topladığı gerçek bir siyasî miting eklendi.

Konuşmamda mevcut durumun kısa bir değerlendirmesini yapıyorum:

Beş yüz yıllık Batı sömürgeciliği neticesi, dünyanın tabii kaynaklarının beşte dördü, dünya nüfusunun beşte biri tarafından kontrol ediliyor ve tüketiliyor. Bunun sonucu olarak, her yıl 25 milyon insan açlıktan ve yetersiz beslenmeden ölüyor. “Zengin” ülkelerin büyümesi, Üçüncü Dünya ülkelerine günde bir Hiroşima'ya denk sayıda ölümlere mâl oluyor.

Yeryüzünün bundan daha feci ve bundan daha kötü bir idaresi tasavvur dahi edilemez.

Rönesans'tan, yani kapitalizmle sömürgeciliğin eş zamanlı olarak ortaya çıktığı o zamandan beri, Batı'nın beş asırlık tek başına dünya hâkimiyetinin bilânçosu işte budur.

Bush'un, Sovyetler Birliği'nin çökmesinden ve Körfez Savaşı'ndan sonra, “Yeni Dünya Düzeni” adını verdiği şey, bu öldürücü eşitsizliğin devamı ve şu “yenilik”le daha da vahim hâle getirilmesidir: Eski sömürgecilik (meselâ İngiltere ile Fransa arasındaki) rekabetlerinin yerini, pazar tek tanrıcılığını, yani parayı “tarihin sonu” olarak cihana kabul ettirmeye çalışan Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya egemenliğiyle bütünleşmiş sömürgeciliği almıştır.

Konuşmamı bitirirken, hayattan beşerî ve ilâhî anlamını çekip alan o lânet pazar tek tanrıcılığını reddeden bütün inançlı insanların birlik olarak bu Amerikan hegomonyasını bu topraklarda iktisadî ve siyasî alanda başarısızlığa uğratmaları için çağrıda bulunuyorum. O militanların, iki ellerini başlarının üstünde birleştirerek ayakta, Er-

bakan ile beni “mücahid”ler olarak alkışlayan coşkulu hâli bana gösterdi ki, Üçüncü Dünya ülkelerinde ve Batı’nın dışlanmışları arasında olduğu kadar burada da -pazar putçuluğunun ve bu putçuluğun Amerikan efendilerinin kurban etme ihtiraslarına karşı- insan haysiyetini, Allah’ın şanını müdafaa etme azim ve iradesi doğmaktadır.

Hindistan

Türkiye, beni Müslüman toplulukların bulunduğu Hindistan’a Cochin’den Madras, Kozhikode (Calicut) Delhi ve Bombay’a götürmek üzere düzenlenen on iki günlük bir turnede sadece bir menzildi.

Güney Hindistan’ın bu yeryüzü cennetinin manzaralarına, ancak kaçamak bakabildim. Arabaların kaosu, uçakların kalkışları yahut toplantıların hay huyu içinde, gözümde sadece bitkilere has renklerin ışıltıları kalıyor: Yapraklar ve pırl pırl parlayan çiçekler.

Müslümanlar, Hindistan’da bir azınlık. Beni karşılayıp misafir edenler, çoğunlukla yoksulların en yoksulları.

Konferanslarımın genellikle az kültürlü dinleyicilere seslenmesi ve handiye bir dinî sohbet şeklinde olması gerekiyor.

İslâm inancını, Hindu maneviyatının zengin halk geleneği içinde ele almayı deniyorum. En sade Hindu müminlerin binlerce yıldır, bilhassa Bénarès’te, Vedaların âyetlerini makamla okuduklarını veya Rama ve Sita’nın maceralarına vecd içinde katıldıklarını gördüğüm daha önceki seyahatlerimi hatırlıyorum.

Meseleye el atar atmaz “bunun yürümeyeceğini” hissediyorum. Ev sahiplerimi yokluyorum. Cevapları: “Hinduizm çoktanrıdır. Öyleyse iyi bir Müslüman, Upanişadları veya Baghavadgita’yı bilip tanımamalıdır.”

Baştan başlamak gerek. Sonraki sohbetimde Vedalardan alıntılar yapıyorum: “*Onun isimleri çoktur, fakat O, Bir’dir.*” Rama’nın hayatından bazı bölümler anlatıyor ve diyorum ki: Onun uygulaması, Müslümanlar tarafından değer verilmiş olunan en üstün faziletlerin hayata geçirilmesidir.

Beni nezaketle, ama şüpheyle değilse bile, şaşkınlıkla dinliyorlar.

Sonunda bu dar görüşlülüklerin, bu sığılıkların kaynağını keşfettim. Bu çok yoksul insanlar, okuma bilsele bile, kitap alamıyorlar. Hâlbuki camilerinde çok kitap var, özellikle de küçük kitaplar. Suudi Arabistan'ın toplu bağışları. Bu kitapçıklardan namazla ilgili olanını, baştan sona okuyorum: Kalıplaşmış bir şekiller dizisinin fotoğraflarla, çizimlerle desteklenmiş bir kullanma kılavuzu. Namazın, ibadetin anlamı, Allah ile ilişki ve kendi hayatımıza dair tek kelime yok. Bir jimnastik el kitabını andırıyor.

Burada binlerce yıldır yaşanagelmiş bir ruhî tecrübenin özlemini çeken bir gençliğe, kurallar, şekli şeyler ve yasaklar sunuluyor. Kurumuş bir ağaç dikiliyor. Büyük şair Muhammed İkbal'in Hindistan için muhteşem bir şekilde yaptığı gibi, ruhun her kültürdeki en yüksek vaadlerinin tamamlanışını İslâm'da görmek yerine, İslâmî gelenek içindeki en yobaz ve en ruhsuz din yayma yöntemiyle faaliyet gösteriliyor. Suudiler, böyle bir gelenekten hareketle iktidarı kutsallaştırmayı deniyorlar.

Malezya

— Hapishaneden doğruca Bakanlar Kurulu'na geçtim diyor bana Malezya'da, Kuala Lumpur'da, Enver İbrahim.

Üniversite öğrencisiyken, Kaddafi'nin yanında, devrim alıştırma kurslarına katılmış. Malezya'ya döner dönmez tutuklanıyor. Rejim değişikliği, onu bir gençlik önderi ve Tarım Bakanı yapıyor.

Bej renkli ceketinin kısa kolları altında gergin yay gibi görünen kaslarıyla, ufak tefek bir adam. Dünyanın bu bölgesinde giyilmesi âdet olan siyah takkesinin altında hafif çekik gözleri, sürekli bir gülümsemenin mekânı gibi görünüyor. Bazen neşeli bir kahkahanın aydınlığı bronzaşmış yüzünün kaslarını gevşetiyor.

Bu toplantıyı, kendisinin ve hükümetinin faaliyetini, hem Batı toplumlarının büyüme modelini hem de İslâm'ın iktisadî prensiplerini dikkate alarak oturtmak gayesiyle düzenlemiş.

— Bakanlık konusunda yanılmadığınızdan emin misiniz? Kültürü mü yoksa tarımı mı yönetiyorsunuz?

— Malezya’da güçlüklerimizin anahtarı, tarım reformudur. Bunu deneme yanılma yoluyla da, lâf ebeliğiyle de çözmek istemiyoruz. Bize İslâm’la canlanan ve şimdiki arkaik yapılarımızın somut bir tahliline dayanan bir temel politika gerekiyor. Adaletle verimliliği birleştirmeliyiz. Danışmanımız Mahmud, meseleyi bize bütün yönleriyle izah etti. Reform işliyor.

Mahmud Ebu Suud, Avrupalı giyiminin altında, bir zâhit yahut İslâm’ın yüceliş çağlarındaki bir sûfî görünüşüne sahip. İnce, uzun boyu, dazlak başı, zayıf gövdesi ve yanan gözleriyle, onda, Müslüman bir Vaftizci Aziz Yahya (Hz. Yahya) havası var.

Fikrî mütalâalardan ve başkentteki toplantıdan ayrı olarak, problemleri ve girilmiş reformları bizzat yerinde görüp incelemeye gidiyoruz.

Sarawak Üniversitesi’nde (Borneo adasında), Mahmud Ebu Suud ile ekip çalışması yapıyoruz. İlk defa, bir iktisatçının konferansını sıkılmadan dinliyorum. Hem İslâm “hukuku doktoru”, hem de banka işlemleri teknisyeni olan Suud, esprili bir vaiz edasıyla konuşuyor. Bizim iktisatçılarımızdan farklı olarak, ekonominin her türlü değer yargısına yabancı, pozitif bir bilim olduğuna bizi inandırmaya çalışmıyor. Sosyalizmin olduğu gibi liberalizmin de gizli postülatlarını, onların zımnî insan anlayışlarını muzipçe gözler önü seriyor. İster itiraf etsin, ister etmesin, hiçbir ekonomi yoktur ki, bir ahlâka, bir insan anlayışına dayanmış olmasın. İslâmî bir ekonominin ilkelerini, geçen bin yılın fakihlerinden alıntılara dayandırarak değil, aksine, herkesin maddî ve manevî gelişmesini sağlayacak yeni ekonomik yapıların oluşturulmasına kılavuzluk edecek şekilde belirliyor.

Nihayet İslâm’ın bir “uygulama”sı, sadece eski yol ve yöntemlere bakarak değil, Allah’ı içlerinde duyan insanların dünyayı değiştirip dönüştürme iradesiyle belirleniyor.

Burada, Malezya’da, başka yerde olduğu kadar bile soyutlamalardan yola çıkamıyoruz. Borneo’da, ormanda kazıklar üzerine kurulmuş, uzun evleri ziyaret ediyoruz. Hâlâ, tavanlarında, eski kelle avcılarının ait kafatası hevenkleri asılı duruyor. Bunlar, elli yıldan daha az bir süre öncesine ait: Birkaç ihtiyar bu âdetlere şahit olmuş.

Sürrealist bir görüntü: Taş devrinin kazıkları üzerindeki bu kulübede, Enver bana, hem İslâm prensipleri ve Borneo'daki eski kabileciliğin cemaat geleneklerine, hem de karmaşık kooperatif tekniklerine dayanan tarım reformunun gerçekleştirdiği değişiklikleri açıklıyor.

— Nüfus artışı üretimi çoğaltmamızı gerektirdiği hâlde, Malezya'da nadasa bıraktığımız çok geniş arazilerimiz vardı.

» Ekilebilir toprağı terk etmek, çifte bir geçmişin mirasıdır: İslâmî miras hükümleri arazilerin, yıllar içinde, haddinden fazla parçalanmasına yol açtı, buna ek olarak da eski bir Malezya geleneğine göre, hangi şekilde olursa olsun, ataların mirasını başkasına vermek veya devretmek bir ayıptı.

» Sonuç: İki akırdan (yaklaşık bir hektar) daha az miras alanlar, artık ektikleriyle geçinmiyorlar ve şehre iş aramaya gidiyorlardı. Onun için bu son yıllarda, ekilebilir arazinin yüzde 15 ilâ 20'si kendi hâline bırakıldı.

» Kanunlarımız istimlâk etmeyi veya millileştirmeyi yasaklıyordu.

» Bizim plânımız İslâmî bir prensibe dayanıyor: Ekilebilir araziye sahip olan kişi, onu ekmek yahut her şeyi mükemmel şekline kavuşturmak için Allah'ın yeryüzündeki halifesi olma sorumluluğunun bilincinde olan Müslüman kardeşlerinden birine karşılıksız olarak bırakmak zorundadır.

» Ekilemeyen toprak parçalarının sahiplerinden bunları kooperatiflere katmalarını istedik. Kooperatiflerin üyeleri onlara, çalışmadan paranın para getirmesini yasaklayan İslâm prensiplerine ters düştüğü için, kira yahut sabit bir ücret ödemeyecekler. Fakat mahsulün verimine göre her sene küçük bir kâr payı verecekler. Tecrübe, bu sistemin küçük mülk sahiplerinin çoğunun, verimi artırmak için, geri dönüp kooperatifte çalışmasını teşvik ettiğini gösterdi. Hükümete, teknik açıdan traktör, sulama, gübre temin etmek ve tarım uzmanlarının danışma yardımını yapmak kalıyordu.

» Dinî bir titizlik üzerine kurulmuş olan tarım reformumuzun ekonomisi, böylece hem istimlâk etmeyi veya millileştirmeyi, hem büyük arazi sahiplerinin imtiyazını, hem de baskıyı ve çalışmadan kazanmayı önlemiş oluyor.

Malezya'ya 1994'te tekrar gidiyorum. Kendi kimliğini kaybetmeksizin Batı'nın tekniklerini seçmeci bir şekilde alıp özümseyerek, Asya'nın şu "genç kaplanları"ndan birine dönüşmüş olan bir Malezya buluyorum.

Arkadaşım Enver İbrahim şimdilerde Bakan Yardımcısı. Terfisini kutlayan arkadaşlarının gönderdiği çiçeklerle dolu evinde, bu göreve gelişinden sonra ilk ağırladığı benim. Ona yeni tip bir basın ajansı projemi anlattım. Her şeyden önce, Paris'te yaşlı bir rantiyeci kadın öldürüldü!... Zaire'de bir isyan patlak verdi!... Tokyo'da borsanın dibe vurması yakın!... şeklindeki televizyon haberleri gibi asıl bağlamlarından kopuk "haberler"le zihinleri karıştırmamaya çalışacağız. Tam aksine, bir aylık bir düşünme sürecinden sonra, dışta birbiriyle alâkasız görünen, fakat aslında hepsi de içte pazar tektanrıcılığının paramparça ettiği bir toplumun yankısı olan bu felâketler arasındaki derin ilişkiyi gözler önüne sermeyi deneyeceğiz. Çünkü ferdî hırsızlığı, bir halkın başkaldırısını veya döviz üzerinden spekülasyon yaparak üretim ya da hizmet sektöründekinden 40 kat daha fazla kazanan bir dünyada spekülâtif balonun patlamasını açıklayan anahtardır bu pazar tektanrıcılığı. Onun için biz çabalarımızı sansasyonel olana değil de, dünyayı düzene koymanın tek yolu olan senteze, yani fikirleri düzene koymaya yönelteceğiz.

Dahası, "piyasa haberciliği"i, Reuter'i taklit eden Batı'nın dört büyük ajansının tekelinde olduğu için, Batılı olmayan ülkeler gezegenin yüzde 80'ini temsil etmelerine rağmen haberlerde kapladıkları yer, (hedef oldukları karikatürler hariç) sadece yüzde 3'tür. Onun için bu yeni ajans "Güney"e, "Kuzey"e hesap sorma fırsatını verecektir.

Önce Enver İbrahim ve iki gün sonra ülkenin en önemli gazetesi "New States Times"ın genel yayın yönetmeni ile yaptığımız deneyim ve kültür alış verişinden, eski sömürgeci ülkelerle eski sömürgeler arasındaki "bölünmüş dünya", Batılı iletişim anlayışı yüzünden "gizlenmiş dünya": İmgelerini ve ayrıca "umut tohumları"nı yani Batı'dan farklı, her ulusun kendi kültüründen ve onu uygulayış biçiminden ayrı, diğer muhtemel "mo-

dernleşme” yollarını bildirgemize koyabilmek için “Kuzey-Güney Sentezi” fikri doğdu.

Kahire’den Sudan’a

Kahire’deki Ezher Üniversitesi şeyhinin Fransız televizyonunda yaptığı konuşmayı az önce dinledim. Toplumumuzun başlıca sorunları olan suç işlemenin ve ahlâksızlığı önlemenin yolu, hırsızın elini kesen ve zina yapana recmeden... “şeriat”i, yani Allah’ın kanununu tatbik etmekten ibaret.

Yobazlığın (entegrizmin) tipik örneği. Yobazlık (entegrizm), dini, o dinin çok eski dönemlerde oluşturduğu kültür ve kurum yapılarıyla özdeş görür. Nitekim Hristiyan yobaz (entegrist) Lefebvre, Hristiyanlığı Trento* Konsili döneminde dondurmak istiyor; Müslüman yobaz (Ezher şeyhi) Câdülhak da, “İslâm”ı sadece bin yıllık eski kurumlar olarak görüyor.

Kahire’yi ziyaretim sırasında, Din İşleri Bakanlığı’nda Ezher şeyhleriyle bir toplantıda, hoşnutsuzluğumu dile getiriyorum:

– Böyle önemli mevkide olan bir din adamının, Müslüman olmayanlara, (televizyonda) on dakika içinde, İslâm’ın bu gudubet imajını vermesi, en amansız düşmanlarımızın on yıl boyunca yapacakları iftiralarından daha yıkıcıdır.

Tartışma atmosferi bulanık: Bana Kur’an’ı tartışma konusu yaptığımı (tabii yalnızca yobazca okunuşunu değil) ve ilâhî bir kanunun varlığını inkâr ettiğimi söyletmek istiyorlar. Bazıları ise, Batı’nın avukatlığını yaptığımı ima ediyor.

Her şeyi yerli yerine oturtmayı ve takındığım tavrı açıklığa kavuşturmayı –galiba başarısız bir şekilde– deniyorum: Dindar Müslümanların sömürgecilik döneminden kalma kanunlardan kurtulmak isteyişlerini tamamiyle haklı buluyorum, çünkü o kanunlar Müslümanların sadece kimliklerini inkâr etmek veya hiçe saymakla kalmıyor, aynı zamanda vahşi orman kanunlarını, yani Batı’da zarar

* Trento Konsili, Protestanlığın doğması üzerine yapılmış, Luther suçlanmış ve Hristiyanlık’ta bazı revizyonlara gidilmiştir, çev.

ları sabit olmuş kanunları vazediyorlar. Meselâ kullanma ve kötüye kullanma bencilliğini kutsallaştıran ve her toplumu tahrip eden Roma ve burjuva mülkiyet anlayışını.

Ne var ki, İslâmîleştirme veya şeriatın tatbik edilmesi diye sık sık dile getirilen şey, Allah'ın her an yaratmakta olduğu bir dünyanın sürekli ortaya çıkan yeni sorunlarına cevap bulmak için bizi düşünmeye davet eden Kur'an'ın yaptığı aralıksız çağırışı hesaba katmayıp, bin yıl öncenin ihtiyaçlarına cevap veren fıkıh hükümlerine geri dönmektir.

Modernleşmeyi Batılılaşmayla karıştıranlarla, İslâmcı eğilimler arasındaki çatışma da işte bundan doğmakta.

1993'te, 80. doğum yılım münasebetiyle, siyasî ve manevî serencâmımla ilgili bir film yapmak için Alman televizyonu Kahire'ye gitmemi teklif ediyor ve Ezher Üniversitesinin avlusunda benimle bir görüşme yapmak istiyor.

Kahire'de durumu daha da vahimleşmiş buluyorum. Nitekim polis denetim ve gözetimi öylesine katı ve sert ki, meşhur Han el Halilî kapalı çarşısında çekim yapamaz duruma düşüyoruz. Zira kameraman ne yaparsa yap-sın kareye mutlaka üniformalı bir aynasız giriyor.

Otelde, "asayiş korumakla" görevli bir albay, "güvenliğimi sağlamak" için, dışarı çıkışlarımın (müze-ye gitmek için bile olsa) her birini -gerçi çok nazik bir şekilde- kendisine haber vermemi istiyor.

Ona bunun, kaplan avında avcının güvenliğini sağlamak için uygulanan bazı metodlara, (meselâ avcuyu bir kafese kapatmayla) çok fazla benzediğini, şakayla karışık, söylemekten kendimi alamıyorum.

Dolayısıyla dışarı pek çıkmıyorum, fakat odam gazeteciden geçilmiyor (beş gün içinde on üç mülâkat!).

Artık bu yaşımda kaybedecek hiçbir şeyim olmadığı için, zamirimde ne varsa gazetecilere olduğu gibi döküyorum. Söz gelişi, Irak konusundaki bir soruya dobra dobra şu cevabı veriyorum: Sizin devlet başkanınız, Mısır'ın borcundan 5 milyar dolar indirim yapması karşılığında (Baba) Bush'un koalisyonuna katılmayı kabul ediyorsa, bunun Fransızca'daki tam karşılığı siyasî fa-hişeliktir.

Yüz ifadelerinden anladığıma göre, o gazetecilerden bazılarının çok hoşuna giden bu tabir, hiçbir gazetede yer almayacaktır.

Daha da ileri gidiyor ve o sırada Hüsnü Mübarek'in Washington'daki patronlarını ziyaretini de ima ederek, Amerikan hükümetinden destek arayan her Arap liderinin bir hain olduğunu söylüyorum. Onüç gazeteden ikisi bu demecimi yayınlıyor! Eh boşuna gelmemiş oluyorum. Bana bu, filmde çok daha önemli görünüyor.

İslâmîleştirme!.. “Şeriat”i tatbik etme!

İslâm'ın geleceği işte bu noktada düğümleniyor: İslâm ya korkulu ve korkunç dar bir mezhep (secte) olarak kalmaya mahkûm olacak ya da cihanşümul bir dinî uyanışın ruhu olacak.

İktidarda olsun, muhalefette olsun siyasî yöneticilerin İslâm'ı referans edindikleri ülkelerde, bu yobazlık kanlı şekiller alıyor.

15 Ocak 1987'de, Numeyri'nin devrilmesinden sonra, Sudan'da kuzeydeki Müslümanlar ile güneydeki animist veya Albay Garang'ın komutasındaki Hristiyanlar arasındaki kanlı çatışmalar sürüyor. Müslüman Kardeşler, bütün ülkenin İslâmlaştırılmasını ve en arkaik şekliyle şeriatın tatbikini istiyor. Yeni Devlet Başkanı El-Mehdî, beni şeriat hakkında konuşmak üzere Hartum'a davet ediyor.

Böyle bir konjonktürde İslâmlaştırma, Kur'an'ın ruhuna da, lâfzına da (*“Dinde zorlama yoktur”* Bakara, 2/256) kesinlikle aykırı, zoraki bir İslâmlaştırma olacağından emin olduğum için, barbar bir politikanın kefilisi gibi görünmek istemiyorum. Bu politika, Yahudi ve Hristiyan topluluklarının kendi kanunlarına göre yaşamalarına müsaade edilmesini isteyen Hz. Peygamber'in verdiği örneğe terstir. Başkanın yanına gitmezden önce, şeriata dair, aşağıdaki pasajları ihtiva eden bir mektup gönderiyorum:

» Kur'an bize Allah'ın, insanı, kendi üstün iradesi doğrultusunda kendisini mükemmelleştirmesine imkân verilsin diye yeryüzünde halifesi olarak tayin ettiğini bildirir.

» Kur'an'ın bize bin âyetle öğrettiği sosyal adaletin, yani şeriatın ilâhî kanunu işte budur.

» Bir devlet, Allah tarafından belirlenen bu nihâî hedefi, bütün faaliyetleriyle gerçekleştirmeye yönelmiyor sa, kendisinin İslâmî bir devlet olduğunu söyleyemez.

» Sondan başlamak, yani sosyal adaleti gerçekleştirmeden cezaları uygulamak, şeriatın sadece kanunları değil, bir yaşama tarzını da belirlediği Kur'anî vahyin bütün muhtevasından kopuk olarak ceza hükümlerini yasamanın içine sokmak, aşırı kolaycılık, gülünçlük ve kâfirlik olur.

» Tek başına bir tembel lâfızcılık, şeriatı birkaç baskıcı tedbire indirgeyebilir.

» Bu ise, Kur'an'ı ölümlerin gözleriyle okumak demektir.

» Ebu Davud ve Neseî, Hz. Peygamber'in şu uygulamasını naklediyorlar: Aç bir köle bir tarladan buğday almış. Mal sahibi elinin kesilmesini istiyor. Hz. Peygamber, köleye bir ölçek buğday verdiriyor, kölesini doyurup beslemeyen efendisini de cezalandırıyor.

» Kur'an'da sosyal adalet, mülkiyeti koruyup savunmadan önce gelir.

» Zenginliğin bir kutupta, yoksulluğun öteki kutupta toplandığı bir topluma İslâmî denilemez. Hz. Peygamber'in zamanında hırsızlığın tarifini yapmak basitti, çünkü bir deveyi veya bir keçiyi çalmak için eller gerekiyordu. Bugün en büyük hırsızların, borsada spekülasyon yapmak için, rulette milyarlarla oynamak veya Batı'nın çokuluslu şirketlerinin sömürüsüne yataklık etmek için ellere ihtiyaçları yok. Netice olarak: "Küçük hırsızın ellerini kesmek, dünyanın zenginliklerini, tanı bir dokunulmazlık içinde, yığıp biriktiren ve tekeline alan büyük ve devâsa hırsızların riyakâr suç ortağı olmak demektir." El kesen ülkelerin yöneticileri Amerika'nın ve Batı'nın malî ve askerî lütuflarına mazhar oluyorlarsa bu, bir tesadüf olamaz. Çünkü böylesi bir uygulama, onlara çifte yarar sağlıyor: Bir yandan ülke içindeki hempalarının barbarlık propagandalarına imkân verirken, öte yandan kendi suç ortaklarına zarar vermiyor. Fıkıh mezheplerinin (gelişime ve yeni çözümlere açık olmayan) tutuculuğu, İslâm'ın çöküşünün temel sebeplerinden biridir. "Şeriatı

uygulamak, her ferde kendi haysiyet ve vekarının ve vazifelerinin anlamını öğreten ve kazandıran bir eğitim sistemi ve bir siyasî düzen ortaya koymadan, işe hemen insanları cezalandırarak başlamak değildir.” Şeriatı tatbik demek, hayatın her ânını Allah’ın vahyinin ışığında ve kendisinin her yaptığını görüp bildiğinin şuurunda olarak yaşamak demektir. Hartum’dan bir daha ses çıkmadı.

1993 Temmuz’unda Nimeyri’nin düşüşünden uzun zaman sonra Sudan’dan gelen bir daveti kabul ettim. Tarım alanlarını gezme fırsatı buldum. Çiftçiler gibi devletin de, kendilerine yetebilecek kadar ürün elde edebilme kaygısı içinde olduklarını gördüm. Maliye Bakanı bu hedefe varabilmek için, devletin, “İslâmî” bankaları öncelikli olarak tarım alanına yatırım yapmaya zorunlu kıldığını söyledi. Böylelikle tahıl konusunda ilk hedef gerçekleşti; halkın temel yiyecek maddesi olan sorgo’yu artık ithal etmiyorlar hatta ihraç etmeye bile başlamışlardı.

Ricam üzerine Hristiyan cemaatinin temsilcileriyle bir görüşme ayarlandı. Görüşmeye katılanlar arasında iki Anglikan piskopos, o sırada seyahatte bulunan Hartum başpiskoposluğundan bir vekil ve sayısız rahip vardı ki, bunlardan biri, bir Belçikalı bana tercümanlık yaptı, çünkü Müslüman cemaatten kimse o sırada orada değildi.

Hiçbir endişelerini yahut beklentilerini gizlemediklerini sanıyorum. Aydınların özgürlüğü tehlikede değildi, fakat onları endişelendiren ceza hukukuydu; hırsızın elini kesme cezası hâlâ kanunda yazılıydı ve bazı hâkimlerin bu yönde cezalar verdiği oluyordu. “Hasan Turabi, yönetime geldiğinden beri bu tür cezaların uygulanmadığı doğrudur” diye eklediler, fakat ceza metni henüz yürürlükten kaldırılmamıştı. Güney ile olan savaşı sordum, bana gerçek sebebin din ve yabancı kan emicileri kovmak olmadığını, çünkü Sudan’ın coğrafi konumu, yani Nil Nehri’nin kıyısında oluşu ve nehir yataklarından yayılan kanalları sayesinde bütün Afrika’yı tek başına besleyebileceğini söylediler. Bu, açlıkla savaşmak zorunda kalsalar bile, ekonomik bağımsızlığın yularını elinde tutmak isteyen bazı eski sömürgecileri tatmin etmiyordu. Bu savaş ne animistlere ve azınlıkta olan Hristiyanlara karşı sürdürülen dinî bir savaş, ne ülkenin Güneyi ile Kuzeyi arasında bir iç savaş ne

de bir kabile savaşıydı. İktidarda kim olursa olsun, kim bir kaç yıldır dış tahriklerle süregelen bir savaşı bu.

Aynı soruyu beni iki defa saatlerce ağırlayan Hasan Turabi'ye sorduğumda, onun da cevabı çok farklı değildi. Yalnız şuna dikkat çekti: *"Halkımızı mahveden savaşı bitirmek için, bölücülere şu teklifi yaptık: Sudan'da, on altı eyalet Kuzey'de, on tane de Güney'de olmak üzere İslâmî kuralların uygulanmayacağı federal bir devlet kurulsun. General Garang kabul ettiğini söylemişti. Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti, döndüğünde anlaşmayı imzalamayı reddetti."*

Hasan Turabi anlatmaya devam etti: *"Belki siz 1942'de Senatör Truman tarafından verilen şu demeci hatırlarsınız; eğer Almanya'nın üstünlüğü varsa Ruslara yardım etmek gerekir, eğer Sovyetler Birliği toprak kazanırsa, Almanya'ya yardım etmek gerekir ki karşılıklı olarak mümkün olduğu kadar çok sayıda adam öldürebilsinler."* Ben, her şeyden önce Cezayir'de Radio-France'ta günlük konuşmaların redaksiyon müdürlüğünü yaparken bu beyanatın mikrofondan okunması yüzünden kovulduğum için onu çok iyi hatırlıyorum!

Acı bir tebessümle Hasan Turabi şöyle dedi: *"Neyse, sizin de çok iyi bildiğiniz gibi, Truman birkaç sene sonra başkan oldu. O sözlerle Amerikan politikasına sadakatini dile getirmişti zaten. Irak-İran arasındaki savaşta Irak, İran'ı yok etmek için Amerika'nın tam desteğiyle birlikte ondan silâh ve para da temin ederken, "İrangate"nin ortaya çıkardığı gibi, İran da Irak'ı yenebilmek için yine Amerika'dan el altından araç-gereçler temin ediyordu."*

Bizim Güney ile içinde bulunduğumuz bu gereğinden fazla süren savaş da aynı. Nimeyri döneminde para ve silâhlar ona yardım etmek içindi, şimdilerdeyse bu yardımları alan Garang'ın ta kendisi ve hedef aynı: Güney ve Kuzey arasında Washington'ın dilediği kadar uzatabileceği bir savaşla Sudan'ı felce uğratmak."

Benim Hasan Turabi'yi ziyaretlerimdeki ilk maksadım ise onun dinî duruşunu anlamaktı. Kendisini Batı başınında, "yobazların Ayetullah"ı ve hatta milletlerarası terörizmin yaratıcısı olarak sunuyor, sistematik bir şekilde, İblis'in teki olarak gösteriyorlar.

Oxford ve Sorbonne’da eğitim görmüş, kültür ve dilimizi bu kadar iyi bilen bir adamla iletişim kurmak oldukça kolaydı. Beyaz sarığı ve bütün vücudunu gizleyen uzun elbise-siyle bazen de metal çerçeveli gözlüklerinin ardından delici bakışlarla bakan şen şakrak bir adam.

Bütün kökten dinci Müslümanların “şeriat”la yatıp “şeriat”la kalktıklarını görünce, Kur’an’ın “şeriat”a nasıl bir anlam yüklediğini anlamaya çalışmışım: “Şeriat” kelimesi Kur’an’da sadece bir yerde geçiyor ve başka yerde yol açmak anlamındaki “şaraa” fiili olarak karşımıza çıkıyor (“şeriat” yol manasına geliyor): *“O, itikadî konular-da, Nûh’a emrettiğini -ve sana vahiy aracılığıyla öğretti-gimizi ve aynı zamanda İbrahim’e, Musa’ya ve İsa’ya em-rettiğimizi- sizin için (yol olarak) uygun gördü (şaraa): (Sahih) itikada sağlam bir şekilde sarılın ve o konuda bü-tünlüğünüzü bozmayın”* (Şûra, 42/13).

Bu “yol”un (şeriat), Allah’ın peygamberlerini gönder-diği her halkta aynı olduğu mutlaktır. Fakat hırsızlık ve cezası, kadının toplum içindeki durumu, evlilik ve miras gibi hükümler Yahudilerin Tevrat’ında, Hristiyanların İn-cil’inde veya Kur’an’da farklıdır.

Bizzat Allah tarafından peygamberlerine gönderilmiş ebedî ve evrensel ahlâk kuralları olan, feraha ve başarıya kavuşmanın bu tek ortak “yol”unu, Tevrat, İncil ve Kur’an’da da aynı şekilde bulabiliriz. Bunu mutlak mâlik, mutlak güç ve mutlak bilgi olmak üzere şu üç prensiple açıklayabiliriz: Bir tek Allah mülk sahibidir, bir tek Allah buyurur ve bir tek Allah bilir (*“Göklerde ve yerde ne var-sa, yalnız O’nundur”*). Bu âyet Tesniye’de (10/14), İncil’de (1.Kor. 10/26) ve Kuran’da (Bakara, 2/116; Âl-i İmrân, 3/109) da geçer.

Bu “hüküm âyetleri”, bu ebedî kuralların tarihte belli zamanlarda uygulanmaları için bir örnek niteliğini taşır. Bu yüzden Allah her halka, kendi dilinde konuşan bir peygamber göndermiştir; *“Her çağa mahsus bir kitap var-dır”* der Kur’an (Ra’d, 13/38).

Allah’ın ebedî ve cihanşümûl kurallarını, “şeriat” adı altında, her devirde halkların içinden çıkan peygamber-lerle veya zamanının gereklerini yerine getirmeye çalı-şan hukukçuların gerçekleştirilmesi mümkün kurallarıy-

la karıştırmak talihsiz bir hata olur. Bu kanunlar (fıkıh), anlamı Kuran'dan gelen "şeriat"ın bir bölümünü oluşturmamakla birlikte, özel durumlardaki uygulamalardan bahseder. Bu ise Müslümanların şeriatın yol gösterici ebedî prensipleri ışığında bir 21. yüzyıl fıkıhı (İslâm hukuğu) ortaya koymalarını ve Ortadoğu'nun fiilen tarihi şartlarına cevap veren emir ve yasakları bizim toplumlarımıza dayatmamalarını gerektirir.

"Şeriat" üzerine söylediklerimi dinledikten sonra, Hasan Turabi beni şaşırtan bir cevap verdi: "Söylediklerinize katılıyorum, fakat bunu sokakta söylerseniz sizi taşlarlar!" Benim şaşkınlığımı görünce de ekledi: "İlâhî mesajlar ile halk yığınları arasındaki bu gözle görülür farklılık sık sık ortaya çıkar ve kalabalıklar bu mesajları almaya hazır olmadığı için onları çarpıtırlar".

Hız. İsa, ne Haçlılardan ne de engizisyonlardan sorumludur. Batı'da "el kesme cezası"ndan bu kadar dehşete kapılan o insanlar, kendi ülkelerinde birkaç on yıl evveline kadar kafaların kesilmesine müsamaha göstermiş olan insanlardır. Amerika Birleşik Devletleri'nde durum daha da kötü, ölüm cezası (her defasında daha çok tatbik edilerek) gaz odalarından elektrikli sandalyeye kadar en insanlık dışı yollarla gitgide yaygınlaşıyor.

Burada, Sudan'da ise, kanunlarımızdan henüz resmen çıkarmamış, silmiş olmamıza rağmen artık el mel kesmiyoruz.

Batı medyasının, şahit olduğumuz vahşetleri verişte kullandığı çifte standart çok şaşırtıcıdır: Pentagon'un sözcüsü, Amerikan ordusunun teslim olmamakta direnen binlerce Iraklı askerin bulundukları siperlere, tankların da desteğiyle, buldozerlerle diri diri gömülüşlerini haklı çıkarmaya çalışırken, Batı'da hiç protesto gösterileri oldu mu acaba?

Sana bir şey daha söyleyeyim: İslâm'la tamamen çelişkileri hâlde kendisini İslâm devleti olarak gösteren ülkeler var. Aynı ayrımcılık şimdilerde yeniden hortladı. Her şey Batılı yönetimin olmasını istediği gibi "iyi ve kötü Müslümanlar" ayrımı yapılarak yürütülüyor. İyi Müslümanlar IMF'nin koyduğu vergiyi ödemeyi kabul edenler veya petrol zenginleri; kötü Müslümanlar ise, ya direnen-

ler ya da fakir olanlardır. Tabii Suudi Arabistan gibi ilk grupta yer alanlar, afişe edilmeksizin, istediği kadar el kesebilirler.”

Ötekiler ise, hak gözetmeksizin yok edilebilen “teröristler”dir, tıpkı Sabra ve Şatilla’da, Filistin’de veya “insan hakları adına” binlerce çocuğu öldüren ambargolar koyabildikleri ülkelerde olduğu gibi.

Kaddafi

Arabamız Trablus sınırlarını geçti ve âniden manzara değişti: Kumdan bir yol üzerinde içimiz sıkılıyor, derken gerçek bir savana açılıyor. İki yavrusuyla bir dişi deve bir an yayılmayı bırakıp, yüz yüze geldiğim develerin hepsinde, her zaman gördüğüm, binlerce yıllık o küçümseyici ve sevimli bakışla, bize gözlerini dikeyor.

Birkaç yüz metre ötede bedevi çadırları. Yeşillikler içinde, bir bahçe sandalyesine oturmuş arkası bize dönük Kaddafi’nin sırttan silüeti beliriyor. Arabamız alanın ortasında duruyor. Yayan yapıldak yolun kumlarına dalıyoruz.

Kaddafi’yi ilk gördüğüm günü hatırlıyorum: Paris’te V. George caddesindeki bir otelde, elindeki benim *Marxisme du XXe siècle / XX. Yüzyılın Marksizmi*’nin Arapça bir çevirisini gösteriyor ve “Marksizm hakkında bütün bildiğimi, Garaudy’nin kitabından öğrendim” diyordu. O sıra, *Le Monde*’dan Viansson-Ponte kulağıma fısıldıyor: “İyi bir prof. olup olmadığınızı göreceğiz.”

Bugün resmî seremoni yok. Kaddafi elimi tuttu, karşıındaki sandalyeyi gösterdi.

— Düşüncenizin neresindesiniz?

Soruyu bana, bir önceki gün başlamış bir görüşme devam etmekteymiş gibi sordu.

Kendisine medeniyetler diyalogu ve Libya’nın bu konuda oynayabileceği rol hakkındaki düşüncelerimi özetle aktarıyorum. Libya’nın Fenikeliler aracılığıyla Asya ile bağı vardı; Grekler ve Romalılar onu Batı kültürüne bağlamışlardı; tarihi ise Libya’yı, çöllerin ve kervanlarının ötesindeki Kara Afrika ile birleştirmiştir. Arap dünyası içinde bir geçit ve Arabistan’dan Endülüs’e karşılıklı döl-

lenme kavşağı olmuştur. Libya, üç kıtanın yani Asya, Avrupa ve Afrika'nın medeniyetleri arasında evrensel bir diyaloğa kendini adanmış değil midir?

Libya'nın bu cihanşümül adanmışlığının aksine, Batı basınında kendisine biçilen ve bir derginin kapağının özetlediği fanatik imajı hatırlatıyorum: Kaddafi bir at üzerinde, elinde geniş ağızlı bir kılıçla görülüyor. Kılıcın ağzında da şu yazı: *Cihad*.

Bu imajla alâkalı sözlerini dinliyorum:

– Bizim Hristiyanlara karşı veya Yahudilere karşı cihad açmamız imkânsız. Çünkü çok tanrıcılığın her çeşidine karşı, ortak atamız Hz. İbrahim'in torunları olarak bizler birbirimize aitiz. Gerçi İsraili yöneticilerle aramızda temel bir siyasî problem var: Bu problem, Filistinli kardeşlerimizin topraklarından, yurtlarından edilmesi ve biz kendi topraklarında yabancı veya esir olmaları diye, tavizsiz olarak, onların yanında savaşıyoruz. Fakat bu siyasî bir problemdir, dinî bir problem değildir. Her çeşit dinî fanatizm bir cinayettir.

İki saat süren ilâhiyat merkezli bu görüşmede kendi kanaatimi şöyle ifade ediyorum:

"Kur'an, Allah'ın dünyayı Kendi iradesi'ne göre şekillendirip hükümlanlığını tesis etmek göreviyle insanı yer yüzünde Kendi halifesi yaptığını belirtiyor.

Allah'ın birliğinin kabul ve ilân edilmesi demek olan Kelime-i Şehadet, dünyayı gerçek anlamına kavuşturur ve insanı da tam manasıyla insan yapar; her türlü zenginlikten alınan zekât, servetin yığılıp istiflenmesini engeller; oruç sayesinde insan biyolojik ritmi kırarak kendi istek ve içgüdülerini kontrol eder; hac, beşer topluluğunun birliğini sembolize eder; sonuç itibarıyla İslâm'ın bu temel direkleri Allah'ın hükümlanlığının kurulması için insanı harekete geçiren faal imanın taşıyıcılarıdır.

Fakat böylesi bir faaliyeti artık taşıyamaz olmuş bu 'direkler'in bir manası kalır mı?

Yunanistan'daki Parthénon mabedinin sütunları artık hiçbir şeyi taşımıyorlar. Onun için de oraya harabe deniyor.

Harabelerin İslâmı'na karşı, yaşayan İslâm'ın, artık iktidarın bir âleti durumunda olmamak için, bir kurtuluş ilâ-

hiyatına ihtiyacı vardır. İmanın tenkitçi fonksiyonuna yeniden kavuşması için de, tekrar bir uyanış ve eylem motoru olması için de. İktidardan, zenginlikten ve yanlış bilgilerden kaynaklanan bütün şirklere (putçuluklara) karşı insanın kendi gerçek insanlığını bulması için de.”

Ne red belirtisi görebildim, ne de kabul.

Fas Akademisi'nde

Üyesi olduğum Fas Kraliyet Akademisi'nde fikrî çatışmalar, gerek üniversite öğretim üyelerinin, gerekse diplomatların konuları sessiz sakin ele almaları yüzünden bir yer altı ırmağını andırır.

Bazen de, canlı konular gündeme gelir: Nobel Fizik ödülü almış, Abdüsselâm, “Yıldız Savaşları”nın hem teknik hem de ekonomik bakımdan saçmalığını gözler önüne seriyor: Hiç radyasyon geçirmez bir atom şemsiyesinin gerçekleştirilebilmesi için, Amerika Birleşik Devletleri'nin gayri safi millî hâsılasının neredeyse tamamının bu işe ayrılması gerekiyor. Ay yüzeyine ilk ayak basan adam olan Amerikalı Kozmonot Armstrong, (o da bizim grubun bir üyesi) doğrudan karşı çıkmak yerine uzay araştırmalarının, meselâ yer yüzündeki fay hatlarının tespiti ve depremlerin yerlerinin belirlenmesi gibi yararlı ilmi veriler sağlayabileceğini belirten kısa bir konuşma yapıyor. Koridorlarda, başkan Edgar Faure, Armstrong'a heyecanla sesleniyor:

– Siz Ay'da insanlığın temsilcisiydiniz.

Ben düzeltiyorum:

– Yüzbaşı Armstrong Ay'da Amerikan ordusunun öncüsüydü.

Başka konulara geçiliyor.

Başka bir oturum, atom radyasyonlarına karşı korunmaya ayrılıyor. Nasa uzmanları çağrılıyor. Bir istatistik tufanıyla, bize atom radyasyonlarının zararsız olduğunu ispatlamaya çalışıyorlar. Delil olarak sundukları tek şey: Radyasyona maruz kalmadan altı saat önce alınacak iyo-tun kesin etkili olacağı.

Atom konusunda resmî uzmanların bizi hep aldattıklarını hatırlatıyorum. Meselâ enerji uzmanları nükleer enerjiyle elde edilen bir kilovat elektriğin sudan ucuz ol-

duğunu söyleyerek, askerler de elde atom silâhı bulundurmanın caydırıcı etkisinden dem vurarak bizi kandırıyorlar. Şimdi ise, nükleer itfaiyecilerimiz bize kendi eczanelerini tavsiye ediyorlar.

Son söylediğim şu söz, sert bakışlarla çabucak bastırılıp susturulan gülüşmelere sebep oluyor:

— Aziz meslektaşlarım, uzmanlarımızın değerli tavsiyesine bilhassa kulak veriniz: Patlamadan altı saat önce iyodunuzu almayı unutmayınız.

Siyahî İslâm: Abidjan Buluşması

Abidjan'da, konferansımın başında yarım saat Arapça Kur'an okunuyor.

Kutsal metni huşu ile dinleyen bin kadar insan. Kumaş hışırtıları ve hafif sandalye gıcırıltıları duyuluyor. Başkana soruyorum:

— Bu salonda Arapça bilen kaç kişi vardır?

— Büyük ihtimalle onbeş kişi.

— Hayat veren bu Kur'an metni neden Baule dilinde okunmuyor?

Bu hadise bana fazlasıyla Lâtince âyinleri hatırlatıyor.

Tartışma, halkın dilini devre dışı bırakmanın bütün yerli Afrika kültürüne yayıldığını ortaya çıkarıyor. İslâm'ı yayma yöntemi, bugün, can sıkıcı bir şekilde ilk Hristiyan misyonerlerinin Afrikalının tabiatla, toplumla ve kutsalla ilişkiler kurma tarzındaki geçmiş manevî zenginliğini hesaba katmayan yöntemine benziyor.

Aynı klişeler: Animizm, çoktanrıcılık, yani müşriklik (putatapıcılık), vs.

Konferanstan sonra, Müslüman cemaatle yaptığımız kardeşçe bir görüşmede, bence çok mühim olan benzer bir olayı hatırlıyorum. 1977'de Fildişi Sahili'nde, Abidjan başpiskoposu Monsenyör Yago başkanlığında, Kara Afrika Hristiyan İlahiyatçıları Konferansı toplanmıştı.

Peder Jean-Marc Ela, Hristiyan evrenselciliği adına şunu hatırlatıyor: "Hristiyanlığı buralara kadar taşıyıp getirmiş olan Yahudi-Akdeniz kültürü, öteki kültürler arasında sadece bir kültürdür... Katolik olmak, Romalı olmakla eşanlamlı değildir."

Hristiyanlığın evrensel değerlerini kurtarmak için, dini sömürgecilerin vesayetinden kurtarıp bağımsızlaştırmak gerek. Batılı kültürü izafileştirme iradesi, Kamerunlu bir Cizvit olan Peder Hegba'nın *Émancipation des Églises sous tutelles / Vesayet Altındaki Kiliselerin Kurtuluşu* kitabında kuvvetle ifade edilir: "Hristiyanlık Batılı bir din değil, felsefesinin, hukukunun, kültürünün damgasını ona silinmez bir şekilde vurmuş ve bundan böyle dünya halklarına onu bu şekilde sunmuş olan Batı'nın tekeline aldığı Doğulu bir dindir. Şimdi bize düşen, kutsallaştırılmış olmasa bile Hristiyanlaştırılmış olan Aristocu-Thomasçı felsefeyi, Alman veya Anglosakson Protestan düşünceyi veya Galyalı, Greko-Romen, Lusitanyalı (Portekiz'in eski halkı), İspanyol yahut Alman düşünce tarzlarını ve âdetlerini artık ilâhî vahiy seviyesine çıkarmaksızın, aynı dine kendi silinmez damgamızı vurmaktır.

Peder Osana, Yaoundé piskoposu Monsenyör Zoa'nın açıklamalarından şu sonucu çıkarıyor: "Bizler, Afrika insanını Hz. İsa'nın gelişine, en az diğer dinler kadar hazırlamış olan geleneksel Afrika dinlerinin meşru mirasçılarıyız. Bu dinler, Eski Ahid'inkine benzer bir rol oynamışlardır."

Bu eserleri, bir ithal malı olacağına, kendi verimli insan toprağında yeşersin diye, İslâm'ın Afrika'yla ilişkileri hakkında kafa yorma malzemeleri olarak Abidjanlı kardeşlerimize bırakıyorum. Onlara dostum Peder Leclerc'in bir sözünü hatırlatıyorum: "Bizler İncil'i onlara öyle bir tarzda sunmuşuz ki, bir Siyahî, Hristiyan olmak için önce Beyaz olması gerektiğini sanıyor."

Müslüman olmak için, Arap olmak gerekir gibi bir kannaat uyandırmamalıyız.

Onca kültürü imha etmeksizin yeniden canlandırmış ve bütün o kültürlerin katkılarıyla insanî açıdan zenginleşmiş olan İslâm tarihiyle ilgili hatırlatmalarımı Fildişi Sahilili kardeşlerimiz çok iyi karşılıyorlar.

Maskara:

İslâm'ın Köleci Yorumuna Karşı Sûfilik

Cezayir'in bağımsızlığından bu yana, bütün İslâm dünyası ulemâsını bir araya getiren İslâmî düşünce semineri-

ne her yıl davet edildim. Bu toplantıları başlatanlardan Raşid bin İsa'nın, sonra Abdülvehhab Hamuda'nın açık fikirliliği, her yıl ulemânın yobazlığına (entegrizmine) çarpıyor. Dolayısıyla Müslüman olmayanlar, giderek daha az davet ediliyor ve İslâm'ın en dar yorumları güç kazanıyor.

1987'de, Mascara'da, yapılan seminer, bir simge değeri taşıyor. Din İşleri Bakanı, 1987 oturumu için "İslâm'da Manevî Hayat" konusunu teklif etti. FLN (Milli Kurtuluş Cephesi)'nin gazetesi *El-Mücâhid* toplantının irdeleyeceği meseleyi "tasavvufun îade-i itibarı" olarak belirginleştiriyor.

Hamuda'nın ve bakanlığının seçimi cesurca. Çünkü seminer sembolik bir şekilde, sûfilerin en büyüklerinden İbni Arabî'nin müridi Emir Abdülkadir'in şehrinde, Mascara'da toplanıyor: Gerçekten de Abdülkadir, tasavvufun dünya işlerinden değil, dünyanın kokuşmuşluğundan kopmak olduğunu, devlet adamı olarak ve işgale (Fransız işgaline) direnişin önderliğini yaparak ispatlamıştır.

Chodkiewicz'in (İbn Arabî uzmanı, Abdülkadir'in *Écrits spirituels / Ruhânî Metinleri*'nden seçmeleri yayımladı), René Guénon'un Fransız müritlerinden bazılarının ve benim çabalarımıza rağmen, Suudi Arabistan'ın, Kuveyt'in, Katar'ın dinî "devlet düzen"i ve Ezher'in Mısırlı şeyhleri, İslâm'ın bu manevî boyutunu kabul etmiyorlar.

Cezayir, Hz. Peygamber'in Medine'deki "teokratik demokrasi"sinin, tamamiyle yeni şartlarda, önemli tarihî tecrübesinin hayata geçirilebileceği Müslüman çoğunluğa sahip tek ülke olabilir. Bu, bazı Batılı politikacılara ne kadar çok tuhaf görünürse görünsün, Rousseau'nun *Contrat social / Toplum Sözleşmesi*'nde tavsiye ettiği sistem de bu sistemdir. Nitekim Rousseau, "*Demokrasi, ancak Allah'a inanan bir halkta var olabilir*" diyor. Rousseau, her gerçek demokrasinin önünde iki engel bulunduğuna işaret ediyor: Servet dağılımındaki dengesizlik ve mutlak değerlere olan her türlü bağ ve dayanağı yok ederek, toplumu bir fertler ve rakip menfaatler arenasına döndüren tanrıtanımazlık.

İki yüzyıllık tarihî tecrübeler, Rousseau'nun endişelerinde ve uyarılarında haklı olduğunu gösterdi.

Bir tasarı olarak kalmış bu "Toplum Sözleşmesi"ni gerçekleştirmeye gayret eden bir Fransa ile Kur'an'ın rehber

liğinden hareketle yönünü ilâhî ufka çevirmiş bir Cezayir arasında hoş bir rekabeti hayal ve temenni edebiliriz.

Maskara'da, İslâm'da Allah aşkının rolünü hatırlattığım zaman, birbiriyle taban tabana zıt iki görüş arasında çatışma çıkıyor.

Şeyh Kardavi itiraz ediyor:

— Antropomorfizmdir (Allah'ı insanmış gibi görmektir) bu! Allah ile insan arasında ancak efendi-köle münasebetinden söz edilebilir.

Kendisine, İskenderiyeli Clément'in, köleler (Allah'a cehennem korkusuyla itaat edenler), menfaatçiler (Allah'a cennet arzusuyla itaat edenler) ve sevgilerinden dolayı Allah'a ibadet eden has kullar şeklinde yaptığı ayrımı hatırlatmak dilimin ucuna geldi.

Ne var ki, her tip yobazlar (entegristler) ancak otoritenin dediklerine kulak verirler. O yüzden ben de Kur'an'dan alıntılarla yetiniyorum: *"İnananlar Allah'ı her şeyden daha çok severler"* (Bakara, 2/165). *"Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler"* (Mâide, 5/54).

— Sizce Allah korkusu nedir?

— *Allah'tan korkmak, O'nun cezalarından korkmak değil, O'nun hoşuna gitmemekten korkmaktır. Ve buna da aşk denir, sevgi denir.*

Kendisini kutsallaştırma arayışı içinde olan ve kabul ettiği her dini "halkın afyonu" hâline getiren bütün zorba yönetimler için son derece önemli olan o iğrenç havuç sopa diyalektiği etrafında uzun bir fikrî münakaşaya tutuşuyoruz.

Sonunda patlıyorum:

— Siz köleci bir İslâm anlayışını savunuyorsunuz!

Ertesi sabah Şeyh Kardavi, Katar'a geri dönüyor.

İran

Irak cephesinde savaş bütün şiddetiyle devam ettiği bir sırada, Tahran'daki İslâm Devrimi'nin yıldönümü kutlamaları, siyasî bir gösteriden çok dinî bir âyini andırıyor.

Millî marş yok, sadece Kur'an okunuyor. Bu âyine iştirak eden bir milyonu aşkın kalabalık öylesine sessiz ki,

mikrofonda Mushaf'ın sayfalarının en ufak kıpırtısı dahi duyuluyor.

Buradan, tribünden, bu kalabalık, kanatlarını açmış efsanevî bir kuş gibi görünüyor. Her iki uçta, sıkışık ince siyah tüyler misali, uzayıp giden dullar, yaşlı analar, kara mâtem örtülerine bürünmüş genç kızlardan meydana gelen kadın grupları. Sonra kestane rengi üniformalı sıkışık saflar: Cepheye gidecek askerler. İlk saflarda, yere oturmuş veya tekerlekli sandalyeler üzerinde gaziler, kolu veya bacağı kopmuşlar, körler veya yüzleri kimyevî gazdan yanmış sargı bezleriyle sarılı küçük beyaz noktalar. Ortada, süzülen kuşun gövdesi, başı ve yüreği gibi, yumuşak beyaz tüyden oluşan geniş bir şerit; bunlar, bedenlerine yahut arabalarına patlayıcı yükleyerek, düşman hedeflerine atılacak olan binlerce gönüllü intihar komandosu. Yakın ve arzulanan ölüm elbisesi kefenlerini şimdiden giymişler.

Bir adam kürsüye geliyor. Koyu gri cübbeli, uzun boylu, beyaz sarıklı, geleneğe rağmen sakalsız, sert ve sâkin bir köylü yüzüne sahip: Hâşimî Rafsancânî, İran Meclis Başkanı, "Hüccetü'lislâm" (Şiilerin dinî hiyerarşisinde, Ayetullahtan sonra en yüksek rütbe). Kendisi, fiilen, Humeynî'den sonra rejimin ikinci adamı.

Sesinin tonu ve konuşma tarzı, hem bir vaize, hem bir ilkokul öğretmenine benziyor, hem de alelâde bir sohbeti andırıyor; ortak bir fikri veya bir görüşü halka benimsetip coşturacak bir heyecandan, benzeri bir şeyden eser yok.

Sakalı gibi siyah bir sarığı, gür kaşlarının altında tel çerçeveli gözlükleri, üstünde dantel gibi şeffaf bir cübbenin dalgalandığı siyah gömleği ile kibar, genç bir din adamı (molla), Rafsancânî'nin konuşmasını bana cümle cümle tercüme ediyor.

Önce bu savaşın gayesini, anlamını hatırlatıyor:

» Biz bir milleti değil, ülkemizde hayli zamandır Amerikan hükümetinin ajanı ve Amerikan hayat tarzının, ahlâksızlıklarının ve insanî tefessühün aktarıcısı olan Şah'ın hor gördüğü İslâm'ı savunuyoruz.

» Ortadoğu'daki jandarmalarını (İran'ı) kaybettiklerinden dolayı teselli kabul etmez üzüntülere garkolmuş Amerikalı yöneticiler, bize ahlâkî çöküntülerini dayat-

mak için, Saddam Hüseyin'in şahsında bir paralı asker ve başka bir âlet buldular.

» Saldırganlığından dolayı onu cezalandırmak istiyoruz, ama sınırları değiştirmek için çarpışmıyoruz. Çünkü biz Irak'ın toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygılıyız.

» Amerika'dan Sovyetler Birliği'ne ve her ikisinin uydularına varıncaya kadar bütün dünya, bize karşı birleşmiş bulunuyor. Saddam'ın silâhlarının üçte birini Fransa temin ediyor. Sovyetler Birliği, Afgan gerillâlarını desteklediğimiz sürece bize karşı Irak'la işbirliğine devam edeceğini bildirdi. Amerika'nın Avrupa'daki ve çürümüş monarşileriyle Körfez'deki bütün uşakları, bizi yıkmak için milliyetçilik savaşını besliyorlar.

» Bizim mesajımız cihanşümuldür. Şehitlerimiz, bunun şahitleridir. Mücadele, bütün halkımız için uzun ve korkunç olacak. Zira iki milyon Afgan mülteciye yer ve yiyecek veriyoruz ve savaş alanına yakın beş bölgede tarım yapamamamıza rağmen, mültecilere daha fazla imkânlar da sağlayacağız. Nüfusumuz devrimden beri artıyor. Doyuracağımız insanların sayısı arttığı hâlde, ithalat bakımından Şah dönemine göre daha az dışa bağımlıyız.

» Yıllardır ölümle, mahrumiyetlerle ve felâketlerle karşı karşıyayız, fakat dünyaya örnek oluyoruz: Dünyanın geri kalanının ekseriya unuttuğu Allah için şehit olarak şahitlik etmek gayesiyle yaşayan, çalışan, çarpışan ve ölen bir halk... Bilincinde olsalar da olmasalar da, O, onların da Allah'ıdır: Hayatı değiştiren Allah. Biz galip geleceğiz.

Dalgalanma başlıyor: Sonu gelmeyen "*Allahu Ekber*" (Allah büyüktür) haykırıları.

Mahşerî kalabalık dağılmaya başlarken biri mikrofonu kapıp az önce söylenenle ilgisi olmayan sloganlar atıyor. Yani, yöneticinin herkese yaşamasının ve ölmesinin sebeplerini hatırlattığı insan haysiyeti hakkındaki o tefekkürden sonra bu şahıs, isterik el kol hareketleriyle, bütün dünyaya ölüm çığlıkları attırmak istiyor.

Elbette, böylesine uzun bir murakabeye dalıştan sonra, onun sloganlarını yankılandırarak şekilde tekrarlayacak ve koro hâlinde bağırarak birkaç yüz genç çıkıyor. Bu görüntüleri ve çığlıkları, mitingin asıl kısmını es ge-

çerek, bütün dünya ülkelerine yayacak olan foto muhabirleri ve yabancı televizyonlar için bulunmaz malzeme.

Genç molla, benim memnuniyetsizliğime şaşıyor:

— Hemen her toplantının sonunda bu sirk numarası yapılır. Fakat halk kitlemiz, bu cazgırı pek de ciddiye almaz. Bakın şu gruba, gülüyor ve o adam hakkında "... Sloganlar Bakanı" diyorlar. Bizde her türlüşünü görürsünüz: En iyiyi de, en kötüyü de. En çılgın halk gösterilerinde bile, çoğu zaman işe yarar hareketler de olur. Biz merkezîyetçilikten, her şeyi tepeden düzenlemekten uzak duruyoruz...

Her yerde olduğu gibi otelde, havaalanında, okulların önünde, sokaklarda kitap sergileri. Kitap adlarını tercüme ettiriyorum. Eser başlıklarında, Fars âlemindeki İslâm maneviyatının zirvesinin büyük isimleri var: Attar'ın, Mevlâna'nın, Hâfız'ın, Sâdî'nin, Câmî'nin şiirleri. Onlar şimdiki devrimin akıl hocaları Ali Şeriatî ve Tabatabâî gibi açık ve yaratıcı bir İslâm'ın öncüleriyle, fakat aynı zamanda da Şah döneminde Tahran'da ders veren hepimizin hocası Henri Corbin'in ve Isutzu'nun eserleriyle yan yana yerlerini alıyorlar. Kraliçe'nin kültür danışmanlığını yapmış, şimdi ise Filadelfiya Üniversitesi'nde ders veren dostum Seyyid Hüseyin Nasr gibi daha önce Saray'a yakın olmuş, bugünse ABD'de sürgünde olan bilginlerin kitapları da var. Kitap sergilerinde, Müslüman ülkelerin kitapçılarında hiç görmediğim Sartre, Sauvy, Malraux... gibi "başka dünya"nın eserlerini de karmakarışık bir hâlde buluyorum.

Eski rejim döneminde sık sık gidip gördüğüm İran'ın en büyük gazetesi *İttılâat*'ı ziyaret etmek istiyorum. Bu gazete entelektüel hayatın merkezlerinden olmuştu. Dekor değişmemiş, malzeme özenle korunuyor. Bana arşivleri gösterdiler, dokunulmamış. Ziyaretlerime ait eski fotoğraflardan birkaçını, hâlâ duruyorsa, (hatıra olarak kopyasını çıkartmak için) aramalarını istiyorum: Dosyaların içinden bir paket çıkarıyorlar. Kraliçeyle görüşmeme ait belgeler. Bu bulunan resimler ekibi sevince boğuyor: "Seçiniz."

Servisin bir köşesinde, yazı işleri müdürü, bir grup gazeteci ve basın teknisyeni, çevremi kuşatıyor ve beni so ru yağmuruna tutuyorlar. Bir mülâkattan daha fazlasını

istiyorlar. Ben de, 1986'da yazdığım bir makaleyi bırakıyorum: *İslâm ve Kurtuluş İlâhiyatı*. Bu makaleyi, şöyle bir notla, yayımlayacak olan tek Müslüman ülkesidir orası: "Okuyucuların bize bildirecekleri görüşler, yazara ulaştırılacaktır."

Birkaç ay sonra, bu görüşlerden bazılarını aldım: Üçte ikisi olumluydu, üçte biri ise sert bir şekilde tenkitçi, bazen de hakaretâmizdi, tabii şu konuda: İslâm'ın öğreneceği bir şey yoktur... Her şeyi kapsar. Artık alıştım. Başka yerlerde olduğu gibi Tahran'da da beni çileden çıkaran kalıplaşmış dindarlığın arkaik, kavgacı biçimleri bunlar.

Ne var ki, burada da, eğer derindeki hareket, bu hareketin tarihî hâl ve şartlara bağlı geçici tezahürlerinden arındırılmazsa yobazlık (entegrizm) borusunu öttürebilir.

Derin, peygamberî hareket, Şah'ın ve Amerikalı efendilerinin, dünyanın en eski kültürlerinden birini ve İslâm'ın en güzel çiçeklenişini yıkıp yok etme gayesiyle, uzun süredir empoze ettikleri Batılı hayat tarzlarını ve "büyüme" modelini kesinlikle reddetmektir. *Çador* (İranlı hanımların siyah çarşafı giyim tarzı), böylece *strip-tiz*'in zıttını oluşturuyor, tıpkı ihtilâçlı ve bağırıtılı çağırıtılı rock müziğine karşı, Kur'an'ın büyüleyici metninin sürekli okunması gibi.

Bütün bunlar, uzun zaman aşağılanan bir kültür kimliğini "inkârın inkârları"dır ki ancak hürriyet mücadelesi sırasında anlam kazanırlar. Gerçek barış geri geldiğinde, yani İran'a karşı oluşturulan dünya ittifakı sona erdiğinde, İslâm Devrimi kendi Gorbaçov'unu bulacaktır.

Eski *bâzâr*imi yeniden bulmaya çalışıyorum. Aramız uzun sürüyor, çünkü tam olarak ne yerlerini hatırlayabiliyorum, ne de adlarını.

Bu arada, molla-tercümanım bana devrimin doğuşu sırasındaki hatıralarını anlatıyor:

– İmam'ın emrettiği gibi, Batı'nın ahlâkî çöküntüsünün sembollerini yakıp yıkmaya ben de katıldım. Nitekim Tahran'daki gece kulüplerini ve kokuşmuş Amerikan filmleri gösteren sinemaları kardeşlerimle birlikte bizzat ben ateşe verdim. Şahpur Bahtiyar'ın sıkıyönetim

ilân edip sokağa çıkma yasağı koyduğu, askerlere yasağa uymayanlara ateş etme emri verdiği gün İmam'ın yanındaydım. İmam ayakta, başı öne eğik, sessizce dinledi, ardından hiçbir şey demeden, bitişikteki odaya çekildi. Kapıyı bile kapatmamıştı. Yirmi dakika boyunca dua ettiğini gördük. Ayağa kalktığı anda bir an hıçkırıldığını sandım. Sonra, yanımıza geldi, gayet telâşsız: 'Derhal haber salın sokağa çıkma yasağı başlar başlamaz bütün halk sokaklara çıksın. Böyle emrettiğimi söyleyin.'

» Halkımızın hayatını ortaya koyduğu bu kararın ne sonuç verdiğini biliyorsunuz. Birkaç yüz kaybımız oldu olmasına. Ama göze alınan riske göre azdı. Kendilerine karşı kin beslemeyen, fakat kesin bir kararlılıkla meydan okuyan silâhsız bütün bir halkın karşısında, askerlerin silâhları ellerinden yere düştü, hatta gülünç bir lâkapla "Ölümsüzler" diye anılan imparatorluk muhafız birliğinin de.

» Bahtiyar, cinayetini işledikten ve Şah'ın kendisine verdiği görevi yerine getirdikten sonra Fransa'ya kaçtı."

» Muhakkak ki, bu devrim, başka hiçbir devrime benzemiyor: Her şeyden önce, silâha başvurmadan zafere ulaştı. Kırk milyonluk bir halkın şiddete başvurmayan devrimciliğinin yegâne zaferi.

Nihayet bulunan *bâzârım*, beni daha çok şaşırtıyor. Ağlayarak kucaklıyor beni. Büyük oğlu, "rock"çu olan, göç etmiş. Şimdi Florida'da, Kübalı göçmenlerle birlikte bilmem ne işinde çalışıyormuş.

— Oradaki İranlılardan öğrendiğime göre uyuşturucu işiyle uğraşıyor olmalı. Öteki oğlum, en küçüğü, 15 yaşında olanı, cepheye gitmek üzere evden kaçtı. Onu arayıp bulmama müsaade ettiler. Geri getirdim. Ertesi yıl gene gitti. Son haberlere göre, Körfez'de Fao yakınındaki bataklıklardaymış.

Kendisi, Şah'ın iktidarını sallayan *bâzârı*ların büyük grevine katılmıştı. Bu bir hak arama grevi değildi:

— Zengin olmasak da, burada yeterince uygun bir tarzda hayatımızı kazanıyoruz. Hayatından en fazla şikâyet edenler arasında değiliz. O, siyasî bir grev değildi: Şah hükümeti, önemimizi bildiği için bizi idare ediyordu. Polis pek görünmüyordu. Hâlbuki bütün dükkânlar kepenk

indirdi. Şehri felç ettik. Bakın, tabelâlar üzerindeki yazılar hâlâ duruyor: “Allahu Ekber”.

Humeynî'nin bütün ülkeye yayılmış iki satırlık bir parolasını, molla bana tercüme ediyor: “Kendilerini eğitemeyenler, başkalarını eğitemezler.”

Bu garip devrim, ne Amerikan bağımsızlık savaşındaki gibi sömürgecilikten kurtulmaya, ne Fransız devrimindeki gibi siyasî kurtuluş hareketlerine, ne Rus Ekim devrimindeki gibi ekonomik ve siyasî bir sisteme karşı yapılmış sosyal devrime, ne de yığınları harekete geçirmek için mitleri kullanan milliyetçi karşı-devrimlere benziyor.

Bu devrim, bizim Batılı kıstaslarımızın hiçbirleriyle, ne liberal kapitalizmin, ne Marksizmin kıstaslarından hiçbirleriyle kavranamaz. Bu devrimde İslâm, yığınları sürüklemek için bir araç değil, aksine isyanın gayesi ve temelidir.

Onun için, söz konusu olan, sadece eski yapıları yıkıp yerine yenilerini koymak değildir. Devrim her şeyden önce devrimin kendisine yöneliktir. (Haçlılarla ortaya çıkmış bir fikir olan) “kutsal savaş” değil, aksine Allah'ın kanununa uymak için gayret anlamına gelen Kur'anî *Cihad* kavramını yeniden ele alarak, Hz. Peygamber'in küçük ve büyük “Cihad” ayırımı yaptığı İslâm sabahına döndürür bu. *Nitekim küçük “Cihad”, ilâhî kanuna göre yaşamayı engellediklerinde, İslâm'ın dış düşmanlarına karşı yapılır. Büyük “Cihad” ise, içimizdeki servet veya hâkimiyet hırsını yenmek için derûnî bir cehd ve mücadeledir.*

Yollar, hastahaneler, okullar, sulama şebekeleri gibi binlerce şantiye açmak için kullanılan “Yeniden inşâ cihadı” gibi garip sloganlar... Aslında bu, yoksulluğa karşı açılmış bir Cihad'dır. Özellikle de asırlardan beri durumunda hiçbir değişiklik olmayan kırsal kesimdeki köylü için... Şehirlerde Batı tipi tüketimi artırmayı ve yabancı firmalar tarafından sömürülen petrol sahalarını denetimi altında tutmak için “dünyanın beşinci ordusu”nu besleyen Şah'ın “İran mucizesi” zamanında da köylünün şartları değişmemiştir.

İran devriminin, halkları ister Şîî olsun, ister Sünnî (ki bunlar yöneticilerin sürdürdükleri uyuşmazlıklardır), Müslüman ülkelerde yarattığı büyüleyici etkiyi şimdi daha iyi anlıyorum.

İnancı ekseriya arkaik olarak nitelenmesine, bir dünya koalisyonuna karşı sürdürdüğü uzun bir savaştan kaynaklanan katılıklarına, hatta hoşgörüsüzlüklerine rağmen İran, geniş halk kitlelerince yoksulların İslâm'ı olarak görülüyor. Prenslerin İslâm'ına karşı, onların umutlarını tecessüm ettiriyor.

Bu, İran'da bile patırtısız, engelsiz, kusursuz, dramsız yürümüyor.

Üniversitede, Batılılaşmış aydınlara rastladım: Bazıları ateizm veya en azından lâiklik hayal eden yobaz Marksistler; bazıları da liberalliğin ellerindeki imtiyazları almasına zar zor razı olan, hekim ve mühendis olarak uzak "belde"lere, her şeyden mahrum köylere yardımcı olmaya çağrıldıklarında deliye dönen liberaller. Bazıları ise yabancı radyoları âyin gibi huşu içinde dinliyor.

Kum veya Meşhed ilâhiyatçılarınca yetiştirilen Müslüman kesimin faal kolu olan entelektüellerin yaşadığı şu İslâm'ın nasıl olduğunu içeriden görmek istedim ve (görüreceğim) bu entelektüeller arasında kadınların da bulunmasını istedim.

Beni en çok etkileyen, davetli olarak gittiğim Ayetullah Caferi'nin evindeki buluşma oldu. Ayetullah Caferi, Fransız kültürüne son derece âşına, bu kültürün en çarpıcı eserlerini, meselâ Sartre'inkileri tercüme etmiş ve yorumlamış biri.

Tesettürlü iki kadın da görüşmemize katılıyor. Bunlar, (Rafsanjânî gibi) "Hüccetülislâm" unvanına sahip dinî hiyerarşinin zirvesindeki ilâhiyatçı hanımlar.

İlk sorularım eğitimle, özellikle kızların eğitimiyle ilgili oluyor.

Hüccetülislâm kadınlardan biri:

— Böyle bir ayırım yapmıyoruz. Petrokimya Enstitüsü'nü ziyaret ettiniz ve oradaki mühendis öğrencilerin yüzde 35'inin kızlar olduğunu gördünüz. Fransa'da, sizin (Paris'teki) Politeknik Okulunuzda aynı oranda kız var mı? Zaten, aslolan bu aritmetik fark değildir. Gerçekte biz, teknik eğitimi önemli ölçüde geliştirdik. Meselâ, devrim sırasındaki ordunun, Amerikalılar tarafından sağlanmış, teknik yönden çok ileri bir donatımı vardı. Bu tekniği ve daha başka teknikleri de elde etmek için, beş yıldan

az bir sürede mühendis ve teknisyenler yetiştirdik. Çünkü devrimimiz sırasında, yabancı uzmanların hepsi gitti. Tebriz'deki traktör fabrikaları gibi bütünüyle otomatikleştirilmiş sektörleri yeniden işletmek kolay olmadı. Bugünkü üretimimiz, Şah dönemindeki Amerikan, Japon, İngiliz veya Fransız mühendisleriyle gerçekleştirilen üretime denktir.

Diğer ilâhiyatçı kadın söz alıyor:

— Bu, hayatî bir zorunluluktur. Bilhassa da savaşta. Fakat işin özü bu değil. Ders verdiğim Meşhed'de asıl mesele, bu bilim ve bu yüksek teknolojiyi, -bizi yeryüzünde halifesi yapan Allah'ın kanununu gerçekleştirmek temeline dayanan- anlam ve gayeleri hakkındaki ahlâkî ve dinî tefekkürden koparıp ayırmama meselesidir. İlmî araştırmalarımızda ve teknik okullarımızda da ima şu sorunun sorulmasına dikkat ediyoruz: Tabiat üzerinde kurduğumuz hâkimiyet, insanın gelişmesine mi, yoksa mahvolmasına mı hizmet edecek?

İki hanım ders saati geldiği için, bizden ayrılmak zorunda olduklarını söyleyerek özür diliyorlar.

— Bunların ikisi eski öğrencilerimden, diyor Ayetullah Caferî. Belki biraz hile yaptım, çünkü bunlar en iyilerinden, yani tenkitçi kafası en yüksek olanlardan. Garaudy kardeş, burada gördüğünüz bütün bu şeylerden çok şaşırılmışa benziyorsunuz. Bunu anlıyorum, çünkü size Fransa'da ve başka yerlerde verilen bilgilerin hemen hepsinin kaynağı, Bağdat'taki Recavî'nin "Mücâhidin"i gibi, düşmana sığınmış kaçaklardır. Ayetullah gülüyor ve devam ediyor:

— O dönemde, sizin Fransız İhtilâli'ni yalnızca, bütün Avrupa monarşilerinin birbiri ardınca seve seve propagandasını yaptıkları Coblentz göçmenleri aracılığıyla öğrenmiş birini tasavvur edin... Bizde karşı-devrimcilerin idam edildikleri doğrudur. Devrimleri bilirsiniz, Fransız İhtilâli dâhil, bu noktaya gelmek zorunda kalmamış olanı var mı? Adlî hatalar olmuştur, elbette. İşkenceler, mümkün. Merkezî iktidar her şeyi kontrol edemez. Fakat İsrail'deki gibi tutukluların kollarını bacaklarını kırma yolunda Savunma Bakanlığı'ndan çıkmış üst emirler burada hiç olmamıştır. Biz bütün dünyanın yayın organla-

rında “teröristler”, “fanatikler”, “el kesiciler”iz... Lâf aramızda, bu suçlamanın, bundan iki sene önce el değil, baş kesen kimseler –ki şimdi sizin ülkenizdeki o insanların birçoğu, belki de çoğunluğu dönüp aynısını yapmak isteyeceklerdir- tarafından yapılıyor olması biraz tuhaf... Burada, taşradaki hâkimlerin recm veya el kesme cezaları vermiş olmaları mümkündür. İnsanı hassasiyetleri olmayan kişiler bunlar. Yargının bağımsızlığına saygı duyuyorum, biz bu tür cezalandırmaları hiçbir zaman öngörmedik. Ne var ki aynı cezalar Suudi Arabistan’da resmen ve yaygın olarak tatbik edilirken, sizin basınınızda pek az yer alıyor... Şu ifadelendirme tarzı ne kadar da garip: Afgan Müslümanlar Allah için savaşırlarken, sizde onlara haklı olarak, “inanç şehitleri” adı veriliyor, çünkü onlar Sovyetler Birliği’ne karşı savaşıyorlar. Aynı insanlar İranlı olduklarında ve aynı Allah için savaştıklarında, kendilerine “fanatikler” deniyor, çünkü onlar Amerikalıları rahatsız ediyorlar. Biliyorsunuz, hakkımızda söylenen çirkin şeyler arasında bazı doğru şeyler de var. Her devrimde olduğu gibi, hele bir de dünyanın tamamı tarafından kuşatma altına alınmışsanız, tıpkı sizin İhtilâl’inize karşı bütün Avrupa tarafından yapıldığı gibi...”

Onu dinlerken, tarihi anlamını vurgulamaya çalışarak yakında kutlayacağımız Fransız İhtilâl’ini düşünüyorum. Ona bugünkü İran devrimine baktığımız gözle bakacak olsak ne olurdu? Eski düzeni savunan o zamanki düşmanları gibi, o İhtilâl sadece Eylül katliâmı veya Büyük Terör olarak görülseydi? Anglais Burke’nin meşhur *Fransız İhtilâlî Üzerine Düşünceler* kitabında olduğu gibi, o zamanlar Fransız ihtilâlcilerini “fanatikler” ve “teröristler” olarak niteleyen kimselerin tavır ve ifadeleriyle ne kadar çarpıcı bir benzerlik var! Sadece, görüntüler arasından seçme yaparak, insanları kin ve düşmanlığa şartlandıracak tepkiyi kurgulayacak televizyon yoktu.

Acaba bizler bu devrimleri, Hegel’in Fransız İhtilâl’ini “dünya tarihi açısından” ele alıp düşündüğü gibi, ne zaman düşünüp değerlendireceğiz?

Ayetullah konuşmasını şöyle tamamlıyor:

– Ne var ki dile getirilip söylenemeyen şeyler çok daha önemli, çok daha esaslı. Onu niçin hiç dile getirme-

diklerini çok iyi anlıyorum. Bizim devrimimiz ne bağımsızlığımızı kazanmak için bir işgalciye, ne sadece yakamızı kurtaralım diye bir rejime, ne de rakip bir sınıfa karşı yapılmıştır. Tam aksine, bir zihniyete karşı gerçekleştirilmiştir. İmam Humeynî dedi ki: *“Büyük güçler, kâmil insanı gerçekleştirmeyi hedef aldığı için İslâm’dan korkuyorlar.”* Asıl problem budur, sadece bu. Çünkü bütün yanlışlarımızın, belki de suçlarımızın ötesinde, hem tanırtamaz hem de para, seks veya güç ilâhlarının yer aldığı çoktanrılı Batı’da, bütün diğerlerini affedip de bize gelince affedemedikleri şey, bizim insanın ilâhî boyutunu hatırlatmış olmamızdır. Daha yukarıdan bakınız: Bu bir medeniyet savaşıdır.

Körfez: Prenslerin İslâm’ı

— Arabistan çölü üzerinde belki de hiç uçmamışsınızdır. Pilot kabinine gelsenize.

Kabin amiri İngiliz beni arkasına yerleştirip kumandayı ele alıyor.

Büyük Sahra’nın üzerinden görünenden çok daha değişik engebeli, hiçlik gibi veya varlık gibi uçsuz bucaksız bu enginlik karşısında büyülendim. Renan’ın şu tespitini hatırlıyorum: *Çöl tektanrıcılığı doğurur.*

Aniden yer bizi, bir mıknaş gibi, kendine çekiyor: Pilot hemen bir pike yaptı. Bu beklenmedik inişle hayal âleminden kopuyor ve pilot rotasını düzeltir düzeltmez, basit bir soru soruyorum:

- Uçuş hattınızı neden değiştirdiniz?
- Bir Awacs devriyesine yol verme emri aldım.
- Neyi gözetleyecekler? İsrail sınırlarını mı?
- Hayır: Amerikalı gözlemciler Körfez’i denetliyorlar.

Özellikle İran’ı.

Katar’da, Doha’ya iniyoruz. Devâsa bir kral dairesinde kalıyorum: İçinde bisikletle dolaşabilirsiniz. Dünyanın çeşitli yerlerine yaptığım yolculuklarda görebildiğim en şatafatlı Hilton. Ağaçları ve restoranın camlı salonundaki çağlayaniyla aslında fazla kötü bir zevk sayılmaz. Deb-debeli, ama ruhsuz bir ortam: Aynı bina Los Angeles’te veya Tokyo’da da dikilmiş olabilirdi.

Bu ülkede, Şeyh Kardavi İslâmî konuların en büyük üstadıdır. Zekât (yani, İslâm'ın beş temel -direğinden- şartından biri) hakkında kısa zaman önce bir kitap yayımlamış: *Zekât*, serveti temizlemek ve böylece zenginliğin bir kutupta, sefaletin öbür kutupta yığılmasını engelleyen, bugün sosyal aktarmalar adını verdiğimiz şeyi gerçekleştirmek için, servet üzerinden alınan mecburî bir vergidir. Geleneksel ortalama oran yüzde 2.5'tur. Bu, gelirden değil, sadece iş âlet ve edevatı hariç tutularak servetten alınan bir vergidir. Bu oranla, atadan kalan miras kırk yılda tükenir. Hiçbir vâris başkalarının emeğiyle yaşayamaz. Hz. Peygamber'in Medine'deki eşitlikçi toplumunda adalet işte böyledir.

Ana hatları çevrilip bana aktarılan Şeyh Kardavi'nin kitabı, hemen hemen kusursuz bir eser. Kur'an âyetlerini ve özellikle de bu konudaki bütün *hadisleri* (Hz. Peygamberin söyledikleri ve yapıp ettikleri) ve büyük gelenekçi fakihlerini belirli metinler üzerindeki bütün yorumlarını toplayıp sunmuş.

Bu derlemenin sonucu, oldukça dikkat çekici: Eski çağlardaki ulemanın yazdıklarına sıkı sıkıya bağlı kalan bu anlayış, *Zekâta* tâbî mallar olarak, apaçık bir tarzda sadece zenginliğin o zamanki şekillerini (deve veya diğer hayvan sürüleri, ekilen araziler, tahıllar, kıymetli taş veya madenler) belirtiyor, fakat meselâ banka sermayeciliği veya modern sanayilere yatırımlar gibi çağdaş şekillerini belirtmiyor. Böylece de onlara hiçbir mecburî dinî vergi düşmüyor.

Odama öğle yemeğini getiren Tunuslu garson Fransızca biliyor. İlk gün bana pek güven duymaz görünüyor. Ertesi gün, yüzü aydınlanıyor. Benim kim olduğumu kendisine söylediler mi söylemediler mi bilmiyorum, fakat artık benden çekinmiyor. Alçak sesle de olsa serbestçe konuşuyor:

— Dün, bu kitabı bana gösterdiğinizde hiçbir şey demedim. Ben bütün Körfez ülkelerinde, uzun zaman da Arabistan'da çalıştım. Her taraf polis. Bir gün aynasızlar beni cuma namazında camide görülmediğim için tehdide geldiler.

» Şeyh Kardavi hakkındaki sorularınızın tuzak olup olmadığını merak ediyordum. Siz bu ülkeyi tanıımıyorsanız, tanısaydınız hiçbir şey sizi şaşırtmazdı. Meselâ Ara-

bistan'da, Suudlu değilseniz, bir ticarethane veya bir şirket kurma hakkınız yoktur. Onun için bütün Amerikan, Japon, Fransız veya başka bir ülkenin şirketleri, dünyanın parasını vererek ödünç bir isim satın alırlar. Bilhas- sa da bu yolla milyarder olunur. Elbette bu kişiler, bir keçi veya bir deve çaldı denilecek manada hırsızlık etmiyor- lar. Hayır. Onlar spekülasyon yapıyorlar. Alıyorlar, geri satıyorlar. Birkaç telefon yetiyor. İki telefon arasında mil- yonlar el değiştiriyor. Onların dünyasında buna çalmak denmez, iş yapmak denir. *Zekât*'a artık orada yer yoktur.

» Ben sizin Kardavi'nizi tanımıyorum, fakat o da bü- yük ihtimalle öbür "sarıklılar" gibidir: O bu anlattıkları- rımdan hiç bahsetmez.»

Siparişle bir prensler İslâm'ı oluşturmak için krallık- larında böylesine Allah'ın lutfu ilâhiyatçılara sahip mut- lu emirler...

Mekke'ye Hac Yolculuğum

Katar'dan Kuveyt'e giderken, Körfez üzerinde yeterin- ce alçaktan uçuyoruz. Aşağıda petrol tankerleri ile Ame- rikan savaş gemileri birbirlerine iyice karışmış hâlde. Sa- hilde ise sivil havaalanları ile pilotun nasıl ayırt edeceği- mi öğrettiği Amerikan üsleri.

Kızıldeniz kıyısındaki Cidde'ye inmek için, Arabistan çölünü yeniden katediyoruz.

Yüz binlerce Müslüman, üç gün sonra başlayacak hac için akın ediyor.

Daha oteldeyken, bu ibadete niyetlenen her hacı adayı gibi, *ihram*'a büründüm: Dikişsiz, göbekten aşağıyı kap- layan beyaz kumaştan bir peştamal ve omuzlardan itiba- ren üstü örten bir diğer parça.

Mekke'de, kaldırımlarda dünyanın bütün ufukların- dan gelmiş erkeklerle kadınlar, bir kamyonun, bir köprü- nün yahut yakın tepelerde bir kayanın gölgesini arayarak sıkış sıkış yürüyorlar. Alaca bulaca örtü yığınları, mutfak eşyaları, erzak paketleri ve bidonlar üzerinde zaman za- man soluklanmak için oturuyorlar.

Sokaklarda bu kalabalık, ülkelerinin kıyafetleri ve ta- vırlarıyla sâkin ırmaklar gibi akıyor: Mavi, yeşil, sarı, bol

entarileri, dans eder gibi yürüyüşleriyle Senegalliler; kahverengi ve siyah kumaşlara bürünmüş Yemenliler; eski zaman burun zırhlarını andıran deri maskeleriyle sessiz Umman kadınları; boz şeritlerle örtülü bacakları, taş ve kayaların şekillendirdiği sekerek yürüyüşleriyle Himalayalı dağlılar veya âhenkli salınışlarıyla çölü andıran Kazak bozkırından gelmiş kimseler.

Şehirliler, hacı sandaletleriyle, döküntü yahut balya tepeciklerini, ya da yorgun uyuyanları aşarak seke seke yürüyorlar.

Bu kalabalık, kaynaşma hâlinde Mescid-i Haram'a giriyor: Altın işlemeli, siyah kadifeye bürünmüş Kâbe'yle bütünleşen kocaman tek bir beyaz çiçek.

Sabahın saat ikisinde, yıldız bulutunu andıran bu kalabalığı üst revaktan hayranlıkla seyrediyorum. Buradan, yüzler hiç seçilmiyor, görülen sadece insan tanecikleri ve onların, taş küpün yakınında daha sıkışık salkımlar hâlinde, karşı durulmaz büyüyüp serpilme hareketi, derken erkek hacıların bir omuzu açıkta bırakan elbisesi olan iki havlu kumaş şeritlerinin beyaz noktaları veya kadınların uzun entarilerinin siyah noktaları.

Yürüyüş hâlindeki bu kalabalığın halkasının bitiminde de, aynı tavafı yapan hastaların ve yaşlıların tahtirevanları...

Geceleyin Mescid-i Haram'ın silüeti kayboluyor. Geriye sadece ışıkları kalıyor: Aşağıda, mermerler üzerinde altın damlacıklar hâlinde ışıldayan lâmbaların çifte çemberi...

Yukarıda, başka bir beyaz ışık çemberi, inci rengi fanuslarıyla duvarları değişik şekillere bürüyerek, sütunları yanar döner bir boz sis perdesine bürüyor.

İkisinin arasından, Osmanlı çadırlarını andıran, mat beyaz küçük koniler şeklinde bir dantelâ kubbeler sökün ediyor.

Ve dönen bu çark ve dönen bu...

Bu başdöndürücü dönüşe karşı koymak, bu girdaba kapılmamak, (Musevilerin Mısır'dan toplu çıkışını andıran) halkın Çıkış'ına katılmamak kesinlikle imkânsız.

Çünkü bu meydana dalga dalga gelip çarpan şey bu çıkış, o sele kendimizi kaptırdığımız zaman görürüz ki, çağların derinliğinden gelen bir güç gibi, buraya Hz. İbra-

him'in Allah'ıyla yaptığı akdi yenilemeye gelmiş yeryüzünün bütün halklarının Çıkış'ıdır.

"Lebbeyk, Allahümme, lebbeyk."

"Geldim, ey Allah'ım, işte geldim."

Projektörler altında, mermer döşeli devâsa avlu, beyaz ve yarı saydam bir buz pistini andırıyor.

Bir milyar Müslüman için dünyanın merkezi ve varlığın kalbi, beşer galaksisinin sabit çekim merkezi işte bu taş küp; tarihin sapmalarına karşı, kaynağı bulabilmek, yani Hz. Muhammed'i, Hz. İsa'yı, Hz. Musa'yı ve nihayet Kur'an'ın bize bildirdiği üzere Kâbe'yi inşa eden Hz. İbrahim'i yeniden bulmak onlara ulaşmak için, sanki hep birlikte zamanın gerisine doğru bir yolculuk yapıyoruz. Saat ibrelerine ters istikamette dönen bu çarkın eksenini işte bu küp. İmanın babası Hz. İbrahim, o imanla hayatın, hayatı aşan şeyin çağrısına cevap olarak, nasıl bir anlam kazandığını bize göstermiştir.

Arafat'ta geceleyin ve gün boyu insanın kendisiyle, uzun uzun hesaplaşması, -hayatta iken bütün yapıp edilenlerin hesabının Allah'a verileceği- kıyamet gününün muhasebesine benzetilebilir.

Hac, yalnızca İslâm ümmetinin topluca tefekkürü değil, kişinin kendi derununa doğru yaptığı bir iç yolculuğun da sembolüdür. Vahdetin (tekliğin) yaşanan tecrübesi.

İnsanın kendi hayatını, hayatın ötesinden yargıladığı andır hac. Bir ölümün ardından veya bir başka dünyadan yapılan bir yargılama değildir bu. Ancak ötenin bakış açısıyla kendisini yargılamak, tek başına bu hayatın yetmediğini, yapıp ettiklerimizin hakiki mükâfat ve cezasını, gündelik hayatta görmediğimizi kabul etmektir.

Kendimize yetmediğimizi kabullenerek, Kendisi'nde yeniden diriltmek üzere beni bende öldüren Allah'ın müteâlliliğini (aşkınlığını) tasdik etmektir. Ben silinince, işte o zaman ben Allah'ın aynası durumuna gelirim. Sûfilerin öğrettiği de budur.

Allah'ı düşünerek, duyarak kıldığımız namaz; gündelik meşguliyetlerimizin, menfaatlerimizin, ihtiraslarımızın, O'na yönelişimizde bizi tökezleten her şeyin üstüne çıktığımız andır.

Kopuş vakti.

Yola çıkış saati.

İki çadırın arasında, bize imamlık eden İssam Attar, fedakârlığın ve velimesrepliğin müşahhas örneği. Suriye'deki Müslüman Kardeşler'in bu eski lideri, siyasî iktidarlar tarafından sürekli takip edilmiş. Katilleri kendisini bula-mayınca, karısını öldürmüşler. Şimdi, Almanya'da, Aix-la-Chappel'de, Avrupa'nın en canlı ve en geniş Müslüman cemaatlerinden birini yönetiyor.

Onunla namazdaki hareketler, dünya, insan ve beden birliği içinde kendi gerçek anlamlarına kavuşuyorlar.

İssam Attar'ın ardında namaz kılariken onunla âdeta yek-vücut hâlindeki hareketlerim, dağların kıvrımları, denizlerin dalgaları, buğdayların bükülüşleriyle bütünleşiyor.

Yıldızların doğuş ve batışlarıyla uyumlu namaz vakit-leri beni kozmik düzenin içine sokuyor ve insanın na-mazdaki hareketleri kâinattaki bütün varlıkların temel hareketlerini özetliyor. Nitekim İssam Attar, kıyamda dağlar, ekinler ve ağaçlar gibi duruyor; palmiye dalı gibi veya bütün canlı varlıkların toprağa yahut sulara doğru eğilmeleri ve başlarını hayatlarının kaynağına uzatmalarını gibi rükûa varıyor; batan ve tekrar doğup yükselen yıldızlar misali secdeye kapanıyor ve doğruluyor.

Namaz bizi sadece tabiata ve kozmosa değil, bütün insanlığa bağlıyor. Nitekim dünyadaki bütün camilerin kubbeleri, Kâbe'nin etrafında halkalanmış, en yüce birliği sembolize eden tek merkezli çemberleri meydana getiriyorlar. Namaz saatlerinin boylamlara göre değişmesi sebebiyle, dünyaya kesintisiz bir şekilde çepeçevre yayılan, uçsuz bucaksız bir ibadet dalgalanması içinde her an bir alın secdeden kalkıyor, bir diğeri secdeye kapanıyor.

İslâm'ı Suudîleşmekten Kurtarmak

Mekke'de hem kendi en derunumda olanlarla yüzleştiğim, hem de sınırsız bir ümmetle, tam bir âhenkle, birleşip bütünleştiğim o ulvî saatleri yaşadığım için, 1987 Ağustosunda, hacıların katliamı, bende umutsuzluk ve büyük öfke uyandırdı.

Her şeyden önce bu bir yalan: İran hacılarının saldırı-gan olabildikleri bize nasıl yutturulabilir? Suudi Arabis-

tan'a giren herkes, gümrükte ve poliste her bagajın hangi çok katı aramalara tâbi tutulduğunu bilir: Hiçbir silâhı içeri sokamazsınız. Aynı ülkede, mutfak bıçağı dışında, bir bıçak satın almanın bile imkânı yoktur.

Dört yüz ölü ve beş bin yaralı. Bu katliâm, ancak Milli Muhafız Birliği'nin infaz güçleri tarafından yapılabilirdi.

Günlük veya haftalık hiçbir Fransız gazete ve dergisinin yayımlamayı kabul etmediği bir makalede, bu Suudi Milli Muhafız Birliği'nin ne olduğunu hatırlatıyorum: Bunlar, Amerika'da Nebraska eyaletinde, Vinnel Corporation'un eğitimcileri tarafından yetiştirildiler. 1979 Aralık ayında, prenslerin ahlâksızlık ve yolsuzluklarını protesto eden âsiler tarafından işgal edilen Mekke'deki Kâbe'ye saldırmak üzere, pek meşhur Yüzbaşı Barril'in özel birliğinden Fransız jandarmalar davet edildi. 1987 yılının 1 Ağustosunda ise, insan kasabı Alman General Ulrich von Wegener, bu katliâmın tam ortasında, bu birliğin baş eğitim subaylığına getirildi.

Mukaddes şehrin kilometrelerce dışında iri harflerle yazılmış levhalar, Müslüman olmayanların Mekke'ye girişlerini yasaklarken, o yabancı komandolar kurtarıcı olarak oraya çağırıldılar.

O makaleyi bitirirken diyorum ki, Suudi prensleri, *“mukaddes toprakların muhafazasını temin etmede ahlâken liyakatsiz ve siyaseten âcizdirler.”*

Bunun sebeplerini de veriyorum: Suudi Arabistan ile Körfez'in prensleri, Amerika Birleşik Devletleri'nde yüz yetmiş iki milyar dolarlık yatırıma veya hisse senedine sahipler. Reagan şahsen onlara bu yatırımların miktar veya tutarının sır olarak saklanacağı vaadinde bulunmuştur. CIA bu sırrın ifşasını engellemekle görevlendirilmiştir. Nikaragua'ya karşı Kontra gerillalarının mücadelesini onlar finanse ediyorlar. Kişi başına düşen askerî harcama bakımından (Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra) dünyanın ikinci ülkesi olan Suudi Arabistan, bütçesinin üçte birini silâh alımına ayırıyor. Peki kime karşı? ABD Dışişleri Bakanı George Schultz'un başkanı olduğu, dünyanın en büyük uçak yapım şirketi Bechtel firması, Bülten'inde, Awacsların satışının, Amerika Birleşik Devletlerinin milli güvenliğini güçlendirdiğini yazıyor.

Böylece (Kâbe baskını ve İranlı hacılara karşı yapılan) katliâmların ne demeye geldiği anlaşılıyor: Suudi prensleri için Pentagon'un koruyuculuğu, mukaddes topraklara hürmetten daha önemlidir.

O zamana kadar Mekke ile yakın temas hâlinde olan ben, Dünya Camiler Konseyi'ndeki üyelik görevimden istifa ediyorum. Çünkü bir İslâm rönesansına şahitlik edebilecek ve destek olacak şeyler, Suudi altını sayesinde paraşütle indirilmiş İsviçre, İtalya veya İspanya'daki gösterişli câmiler değildir. Tam aksine, onlar milyonlarca genci umuda susamış bir hâlde bırakıp, geleneksel Müslümanları bir gettoya ve bir folklora hapsediyorlar.

Suudi petrolü (ve altını), İslâm'ın kirletici atıklarına dönüşmüştür.

İslâm'a ilk gençlik ve tazeliğini yeniden kazandırmak ve İslâm'ı bir defa daha imanın bütün kuvvetlerinin toparlayıcısı yapmak için birinci şart, İslâm'ı Suudileşmekten kurtarmaktır.

Kurtuba: Medeniyetler Diyalogu

İslâm'ın evrenselliğine inanır inanmaz, Batı'da İslâm'ın manevî mesajını tekrar canlandırmayı arzu ettim. İslâmı, Avrupa'da bir iman uyanışının ortaya çıkmasını engelleyen, Yakındoğu'ya has gelenek ve folklor örtüsünden çekip çıkartmayı istedim.

Paris ile Londra sadece birer kasaba hüviyetindeyken, Müslümanlar dönemindeki İspanya'da Kurtuba Avrupa'nın en büyük şehri, ı ışık saçan bir kültür merkeziydi.

Bana öyle geliyor ki benim vazifem, Avrupalıların Yahudi-Hristiyan ve Greko-Romen kaynaklarıyla birlikte medeniyetlerinin bu üçüncü kaynağı olan Arap-İslâm kaynağı hakkında bilinçlenmelerine yardım etmektir.

On asır sonra bile, dünyanın en büyük ve en güzel camilerinden biri olarak kalan Kurtuba camiini ilk ziyaretimden itibaren, taş nakşolunmuş bu ruhanîyetin yaşanmış, fizikî duygusunu iliklerimde hissettim.

Esrarengiz tonozlarının yüksekliğiyle Chartres'da, Reims'de, Paris'in Notre-Dame'ında (bu üç ünlü katedralde) mekân, insanda sonsuzluğun iç tedirginliğini doğurur.

Buradaysa, sütunların âhenkli sıralanışıyla, dikey değil de yatay bir mekân, insana düşünceye geçit veren bir dünyanın güvenini ilham ediyor.

Bu cami, taşlarının diliyle, bir medeniyetin mesajını özetliyor: Bir varolma tarzı, yani bir düşünme, sevmeye, davranma tarzı.

Bu mimarının her unsuru, tıpkı bir şiir gibi, sözün ve sembolün taşıyıcısıdır. Tavanı yükseltmek için üst üste bindirilmiş kemerler, bir Roma su kemerini hatırlatıyor. Ne var ki Romalı mimar üslûbunda, ağırlığın mantığını gözetmiştir. Burada ise, bu tabii münasebet ters çevrilmiştir: En büyük ağırlık yukarıdadır.

Usta başı, böylece tekniğine bir sûfi mertebesi kazandırıyor: Böylesine narin bir altyapının desteklediği bu güçlü kemerler, bize daha geniş nefes almanın, bir yücelmenin ve bir genişlemenin fizikî rahatlığını veriyor.

Bu his, kemerlerin dizilişiyle güçleniyor: Üst kemerler yarım daireler şeklinde, aşağıdakiler daha da geniş: Kemer çemberi, yükselirken şişen bir balon gibi, genişleşip genişliyor.

Buna karşı, üst yapıların hacmi ve taşıyıcı sütunların incilmesi, selin gücünün yukarıda bölünüp bize gelirken gittikçe incelen su sızıntılarına dönüşecek bir çavlanın boşalabileceği hissini veriyor.

Her şey Allah'tan gelir, her şey Allah'a döner. Müslüman yüreğinin kasılp gevşemeleri.

Askı-çelenklerin dalgacıklarından başlayan çeşitli genişlikteki kemerlerin, her üslûpta sütunların tepelerde her şekil ve her bitki dünyasından yapraklar ve nilüferlerle raks eden başlıklarıyla üst üste binmesinin meydana getirdiği âhenk, bizi denizin derinliklerindekine benzer bir ışık içinde, sonsuz bir hareketin içine sürüklüyor.

Her adımda, her şey karanlıklardan ve hiçlikten çıkıyor, taş ışığa dönüşüyor, müzik gözle görülür oluyor. Mavi ve pembe mermer sütunların sihirli ormanı ve tuğlayla taşın dönüşümlü olarak dizildiği zengin kemerler dizisi, hemen gözümüzün önünde şafak kızılıyla parlayıp uzaklarda geceye egemen maviye bürünüyor. Ufkun az yukarısında gökkuşakları sonsuzun sınırını çiziyor.

Bu mesajı başka dillere nasıl çevirmeli? Allah'ın varlığını böylesine derinden hissettiren bir sanatın çağrısını duyduktan sonra, Müslümanlık döneminin İspanya ve Avrupa tarihinden silinebilmiş olmasını ve yüzyıllar boyunca, burayı tekrar ele geçirmek (reconquista) için bir sefer yapılmamış olmasını nasıl değerlendirmeli? Dahası, Kıyamet'in (Apocalypse) on iki bin atlısının bu yarımadayı istila ettiği, on milyon sâkinini hâkimiyet altına aldığı şeklindeki resmî efsaneye nasıl inanmalı?

Resmî tezleri tenkit süzgecinden geçirmeye girişiyorum. "İstilâ"nın hiçbir görgü şahidi, hiçbir çağdaş metni yok, tam aksine bütün kaynaklar çok sonraki dönemlere ait ve Murabıtlar* ile Muvahhidlerin* istilâlarını geçmişe yansıtıyorlar. IX. yüzyıl ortalarından önce, hiçbir Hristiyanlık müdafii, herhâlde İslâm'ın Aryanizmle karıştırılmasından olacak, İslâm'la polemiğe girmez.

VIII. yüzyılın başında İspanya'ya ulaşan, Araplar değil İslâm'dır. İşbiliyye (Sevilla) piskoposu Oppas'ın da Berberî saflarında yer aldığı küçük bir savaşın ardından, İslâm çok hızlı bir şekilde yayılır, hem de çatışma olmadan. Bu, Doğu'daki gibi askerî bir fetih değil, bir kültür devrimi, bir sosyal devrimdir: Derebeylerinin aleyhine olarak, toprak köylülere verilir; sapkın denilen dinî mezhepler artık takibe alınmaz; öte yandan, Yahudinin sinagogu da, Hristiyanın kilisesi de açık kalır.

Üç kültürün bu ortak hayatından Kurtuba'nın kültür ve medeniyet ışıltısı doğmuştur.

Geleceği aydınlatmak için bu geçmişi canlandırma projeme sahip çıkan Belediye Başkanı Anguita, Guadalquivir (Vâdilkebir / Büyük vadi) kıyısındaki kalede, Calahorra (Kal'a hurra / Hürriyet kalesi) kulesinde bana merkezimizi kurma imkânı tanıyor.

Onun yerine geçen belediye başkanı da, Kurtuba kültür ve medeniyetinin o zirve döneminin burada yansıtılması şartıyla, kuleyi kırk dokuz yıllığına bize veriyor.

* Murabıtlar (El-Murabıtûn): 1056 - 1147 yılları arasında Kuzey Afrika ile Endülüs'te hüküm süren Berberî hanedanı. Muvahhidler (E-Muvahhidûn): Murabıtların yerine geçen ve 1147'den 1269'a kadar Kuzey Afrika ile İspanya'nın yarısı üzerinde hükümran olan Berberî hanedan, çev.

Böylece benim için bir rüyayı gerçekleştirmenin harikulâde macerası başlıyor.

Teşebbüsümüzün asıl mahiyetine dikkat çekmek için, tıpkı Kurtuba Halifelîği zamanında olduğu gibi Yahudileri, Hristiyanları ve Müslümanları bir araya getiren bir “Hz. İbrahim İlmî Toplantısı” ile Calahorra’yı 12 Şubat 1987’de açmaya karar veriyorum.

Başkanlığı, Dom Helder Camara ile UNESCO’nun Müslüman müdürü Amadou Muhtar M’Bow birlikte yapıyorlar. Bu ilmî toplantı Yehudi Menuhin’in bir mesajıyla açılıyor.

Bütün dikkat ve enerjimizi Hristiyanların, Yahudilerin ve Müslümanların dünyanın birlik ve beraberliği için beraberce yapabilecekleri meseleler üzerinde toplamak için, bu üç büyük İbrahimî aile arasındaki her çeşit dinî polemikleri bir yana bırakıyoruz.

Bu ilmî toplantı münasebetiyle yapılan teklifler mâni dardır. Nitekim Dom Helder Camara ve Muhtar M’Bow ikisi birlikte, Birleşmiş Milletlerde “büyük”lerin veto hakkının, yani şu sömürgecilik kalıntısının, kaldırılmasını ve Üçüncü Dünya ülkelerinin borçlarının silinmesini telkin ve tavsiye ediyorlar. Haham Elmer Berger ve benimle birlikte bu ilmî toplantının üç davetçisinden biri olan Peder Lelong (beyaz bir papaz), din eğitiminin gayesinin, çocuğa sadece kendi geleneğini iyice öğretmek değil, aynı zamanda başkalarının geleneğini de tanıtmak (ve böylece sevdirmek) olması gerektiğini hatırlatıyor.

Bu dikkate değer tavır alışlar, Arapça adı (Kal’a hurra) “Hürriyet Kalesi” anlamına gelen Calahorra’da yaptığı-mız çağrılarının ruhunu belirliyor.

Deneye ve matematiğe dayalı metodun Avrupa’daki öncüsü Roger Bacon, bu metodu Kurtuba’da ve İbni Heysem’in *Optik*’inden öğrendi. Modern bilim Kurtuba’da doğdu ve bizim merkezimizin salonları Kurtuba’daki tıbbın, astronominin ve hidrolik tekniklerinin yüksek düzeyini sergiliyor.

Bu bilim ne hikmetten, yani bilimin gayeleri hakkında tefekkür etmekten, ne de bilim postülâtlarının bilinçli imanından kopuktu.

Calahorra’da Endülüs’ün büyük düşünürleri İbn Rüşt, İbn Meymun, İbn Arabi ve Katolik Kral Bilge Alphonse,

balmumundan figürleriyle, her biri kendi dininden hareketle, bilimin güçlerini insanî ve ilâhî gayelere doğru yönlendirmesi gereken bir bilgeliğin mesajını, -bugün için oldukça geçerli ve önemli olan mesajı- veriyorlar.

Calahorra'nın tavanlarında, Bilge Alphonse'un, ilâhîlerinden biri çınlıyor:

*İmanları Allah'a yönelikse
Hristiyan, Yahudi, Mağripli
Demeden hepsini hepsini
Kabullenip kucaklayabilen
Ey benim İsa'm!*

İnsanın insanlaşmasında Batılı olmayan kültürlerin rolünü gösteren, galiplerin değil mağlûpların görüş açısından yazılmış bir tarihi, mültivizyonla sergiliyoruz.

Dokuz yüz sütununun orijinal ihtişamı içinde yeniden oluşturulmuş Kurtuba Camii'nin devâsa maketi önünde, bir rahibenin dua ettiğini ve sonradan katedrale çevrilen o camide bin yıldır aynı Allah'ın evi olan bu yerde Allah'a hamd ü senada bulunduğunu gördüm.

Calahorra'daki bilim, sanat ve dinle ilgili bütün çağrışımları, günümüze hayat verecek şu hakikati doğrudan ve maddeten hissettirecek bir tarzda düzenledim: Avrupa'da hakiki bir Rönesans, XVI. yüzyılda Allah'a meydan okunarak yapılandan farklı olarak, XIII. yüzyılda Allah'ı da yanına alarak burada doğabilirdi.

Calahorra kulesindeki büromun mazgal deliğinden Guadalquivir'in yaldızlı sularının bir hayat ırmağı gibi akışını seyrederken, hayallerimin en eskisini umulmadık biçimde burada gerçekleştirebilmiş olduğumu sevinçle düşünüyorum.

Sezar'ın tümenlerinin ezici adımlarla sık sık çiğnediği şu Roma köprüsü Via Augusta'nın karşısında, Calahorra kulesi, yani "Doğu ile Batı arasındaki köprü", bütün hayatımın adanmışlığını (vocation) sembolize ediyor. Tıpkı Romain Rolland'ın "Jean Christophe"unun adanmışlığı gibi: "Hayatın bütün güçlerini, bir atardamar gibi, bir kıydan öbürüne taşımak."

Bir yalnızın hayatında dünyanın bütün hareketi işte böyle yankılanır ve anlamı dışa böyle yansır.

XXI. Yüzyılın Sınırında Dünya

Bir bakışla dünyanın birliğini kucaklamak. “Buradan bakınca, yeryüzü güzel, ıdıklı. Tek ve barışçı.” Sanıyorum Marakeş'teydi: Ay'a ayak basan ilk insan Armstrong, Yerküre'yi bütünlüğüyle görmenin nasıl hârika birşey olduğunu bana böyle anlatıyordu. Uzayda. Onu zaman içinde de böyle algılamayı... Birlik içinde görmeyi... İnsanlık macerasının şimdiki safhasına kendimizi yerleştirmeyi bir deneyelim.

Bu macerada neler yaşadık?

İnsanın bundan iki bin yıl, belki de üç bin yıl önce dünyaya gelişine nispetle, bizim altı bin yıllık yazılı, yani kitaplardaki tarihimiz, bir seneye nispetle son üç dakika mesabesinde bir şeydir. Hayatımızın yetmiş beş yılı ise, onun son iki saniyesi kadardır.

Fakat ne coşturucu saniyeler!

Ben oluşum hâlindeki bu dünyayı ve onun Bir'e doğru yükselişinin titrek işaretlerini kitaplardan, basından veya siyasetçilerin nutuklarından değil, aksine taa içinden tanıyıp öğrendim.

Onun yeraltı hareketlerinin şahidi ve bazen de faili oldum.

O bende yaşıyor.

Ben onda yaşıyorum.

İmparatorlukları, hudutları, orduları, kapalı toplumlarıyla, tarih adı verilen şey, insana bir ihanettir. İnsanı varlığın en derin kanununu ihlâldir.

Belki bu dünya çapındaki tecrübe, yüzyılımızın tenkitçi bir muhasebesi ile umutlarının bir panoramasını, geçici bir sentez içinde yapma imkânı verir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin, yirmi yıldır, her yanını yöresini gezip gördüm. San Fransisco: Şair Ferlinghetti ve etrafında fır dönen sanatçı grupları. Ve şehrin Temizlik İşleri Sendikası Sekreteri, Zenci Lary Man'in işçilere karşı baskı dosyaları. Zencilerin giremedikleri villa adacıklarıyla Florida'daki ırk ayrımcılığı. Brezezinski'nin Kolombiya Üniversitesi Slav Araştırmaları Enstitüsü'ne daveti, Amerikalı Kremlin uzmanlarının spekülasyonları. New York'un dansçıları. Harvard ve Filadelfiya'nın ilâhiyatçıları. Büyük üniversitelere turneler: Stan-

ford, Berkeley, Princeton. İowa Üniversitesi'nde, *Misafir Profesörlük*, öğrencilerin gündelik hayatları. Hollywood'da kovboy filmlerinin seri imalâtının yapıldığı stüdyolar ve Oskarların dağıtıldığı fuarlar.

Bu tecrübelerden ortaya çıkan: Genel gidişe karşı mücadele eden birkaç adamın buluşması, bilhassa da sistemdeki çöküşün geri döndürülemezliğine olan kesin kanaat.

Bu çöküşün gözle görülür belirtileri var: Uyuşturucu kullanımında, cinayetlerde, gençlerin intiharlarında dünya rekorları. Sebepleri derin.

Bu ülke, iki yüzyıldır, sadece efsaneler ve avantalar sayesinde ayakta kaldı:

Şans eseri edinilmiş servetler ve büyük çoğunluğun ezilmesi sonucunda kanun tanımaz bir kaba kuvvet toplumu (cangıl) doğuran, her ülkenin kanun kaçaklarını cezbeden altın efsanesi.

İki yüzyıl boyunca Zenci ayrımcılığı yapan Beyaz adam efsanesi.

O uğursuz Kızılderili avı destanlarıyla, bir asır boyunca yer değiştiren, "sınır" efsanesi.

"Hür dünya", yani Amerikan politikasına boyun eğmiş halkların birlikteliği efsanesi.

Altın, petrol, çelik avantajı.

İki kere mecalsiz bir Avrupa bırakarak altın dalgalarını çatışmaların dışında kalmış bir Amerika'ya akıtan ve hegemonya asrının üçte birini ona veren iki savaş avantajı.

Bugün efsaneler tükeniyor. Fırsatların yerini başarısızlıklar alıyor.

İki asırlık dinî aldatmacadan sonra, Vietnam'ı istilâ eden birliklere hâlâ "İsa'nın Askerleri" demeye kim cüret edebilir?

Medya tarafından sürekli yönlendirilmesine rağmen, artık hiçbir medya oyunu halkın kuşkusunu gideremez.

Küba'dan Nikaragua'ya kadar Lâtin Amerika, Amerikan İmparatorluğu'ndan kopmuş kendi adacıklarını oluşturuyor. Yolsuzluk ve işkenceye dayanan Pentagon yetiştirmesi askerî diktatörler, Brezilya'da, Arjantin'de, Şili'de olduğu gibi, ülke insanları söz sahibi olur olmaz, kendi halkları tarafından sökülüp atılıyorlar.

Panama'ya varıncaya kadar her yerde köleler Efendilerine meydan okuyorlar. Kontralara destek, ancak Suudilerin petrodollarlarıyla sürdürülüyor.

Kendi medyaları tarafından efsaneleri ve geçmiş nimetlerin rüyalarıyla oyalanan bütün bir halk (Amerikan halkı), bayram dekorunun yıkıldığının farkında değil.

Bu halk, gelir ve imkânlarının üstünde bir hayat sürmeye devam ediyor: İki trilyon dolarlık borç (Üçüncü Dünya ülkelerinin toplam borçlarının iki katından daha fazla), bütün dünya paralarında istikrarsızlığa yolaçıyor.

Büyüme toplumunun sembolü ve motoru Amerikan egemenliğinin bu çöküşü, iki sahte egemenliğe son verecek bir rönesansın ilk umududur: Bundan beş asır önce, birinci "rönesans"la ortaya çıkan paranın ve Batı'nın mutlak hâkimiyetine.

Ama bu çöküş aynı zamanda vahim bir tehlike de içeriyor. İçinde bulundukları krizden savaş yoluyla kurtulmak isteyen bazı Amerikalı yöneticiler tarafından uygulanan ileriye doğru bir kaçış.

Avrupa'yı tüketen Birinci Dünya Savaşı, Amerika Birleşik Devletleri'ni dünyanın bir numaralı ekonomik gücü hâline getirdi.

İkinci Dünya Savaşı ise Amerika Birleşik Devletleri için en büyük ticarî fırsat oldu; Avrupa'nın bir numaralı tedarikçisi, daha sonra ise, tekrar zayıf düşen Avrupa için sıra dışı bir borç verici ve yatırımcı olarak... Amerika'nın ekonomik gücü Birinci Dünya Savaşı sayesinde yüzde 40, Kore Savaşı ile de yüzde 7 arttı.

Şu hâle bakın ki, tam da Amerika'nın iktisadî buhran içine düştüğünü fark ettiği bir sırada, bir zamanların rakip iki sömürgeci devleti olan İngiltere ile Fransa -en azından yöneticileri- Doğu'da direnme imkânlarını kaybettiklerini anlayınca, artık Doğu ile Batı'yı değil de Kuzey ile Güney'i karşı karşıya getiren harekâtlarda Amerikan ordusunun basit destek kuvvetleri olmayı kabulleniyorlar.

Böylelikle, Kuzeyin Güneye karşı hegemonyasını ebedileştirebilmek için oluşturulan Pasifik'ten Urallar'a kadar uzanan federe bir Batı ile gezegende yeni bir bölünme çağına daha girilmiş oldu.

Körfez Savaşı bu devamlı savaşın sadece en vahşi ifadesinden biridir. Medya ile “beyni yıkanan” milyonlarca insanın “çökertilmesi”nin şu vahametine bakın: Çöküşün bütün belirtilerini gösteren bir toplumun askerî hegemonyayı elinde bulundurduğu bir dünya düzeni, medeniyetin bir zaferiymiş gibi takdim ediliyor!

Sefalet ve zenginlik kutuplaşarak büyüdüğü için çöken Roma İmparatorluğu’nu yenileme çabaları dönemi-ne geri dönmüş bulunuyoruz. Roma’da o zamanlar 320 bin işsiz vardı. Neron dönemi, Roma’sı Afrika’nın altı büyük mülkiyetinin, aynı zamanda eyalet topraklarının da yarısının sahibi idi. Lejyonlar Atlantik’ten Asya’ya kadar hükümrândılar.

Bugünlerde, Amerika Birleşik Devletlerinde, 30 milyon yoksula karşılık sadece halkın yüzde 5’i, milli servetin yüzde 90’ına sahip ve bu dolar oligarşisinin orduları Kore’den Arabistan’a, Somali’den Panama’ya, Avrupa’nın göbeğinden Küba’daki Guantanamo’ya kadar tüm dünya’ya bir ahtapot gibi yayılıyorlar.

Teknoloji ve askerî bakımdan baskın, hayatın ve tarihin anlamını kavramaktan aciz insanî hiçbir plânı olmayan bir imparatorluğun karakteristik özelliğini taşıyan “tarihin küçük düşürülüşünü” yeni baştan yaşadığımız bir dönemde bulunuyoruz.

Tam üç yüzyıl bıkmadan usanmadan sürdürülen isyanlar, bu ahtapotun kollarından yavaş yavaş sıyrılan yeni tür hür bir toplumun meydana gelmesi her şeyden önce yeni bir sosyal dokunun oluşturulabilmesi için gereklidir.

Bilgisayarlaşmış barbarlık altında yaşamayı sürdürdüğümüz bu hayvanî “tarih öncesi” dünyadan insanî bir dünyanın ortaya çıkışı, ancak bütün halkların piyasadaki tek tanrıcılığın ve onun kan dökücü peygamberlerinin kötülüğünün bilincine varmasıyla gerçekleşebilecektir.

Dünyanın en zengin ülkesi olan Amerika Birleşik Devletleri’nin üç milyar dolardan fazla borcu olması (ki bu üçüncü dünya ülkelerinin borcunun toplamının üç katıdır), Güney Amerika ve dünyanın yarısının sırtından geçinmesine rağmen, bu milletin kendi gelir seviyesinin üstünde bir hayat sürdürdüğünü gösteriyor. Senede 100

bankanın iflâsıyla banka sisteminin uçurumun eşiğinde olması, spekülasyonun uzun zamandır üretimden daha üstün bir kâr kaynağı olduğunu ispatlıyor.

Basının özellikle televizyonun manipülasyonu (30 milyonu fakirlik eşiğinin altında yaşarken) 200 milyon insanı dünyanın en iyileri, modelleri ve jandarması olduğuna inandırmak, bu “şuuru” vermek, aslında bu çöküşün temel göstergesidir.

Polis istatistiklerine göre, New York’ta her üç saatte bir kadına tecavüz ediliyor, her iki saatte bir adam öldürülüyor, her 30 saniyede bir saldırı oluyor. Amerika suçluluk oranında olduğu kadar gençlik intiharında da rekoru elinde tutuyor ve ülkede 20 milyon uyuşturucu müptelası bulunuyor.

Amerikan hayat “tarzı”, paranın ve şiddetin yüceltiği bir hayat tarzıdır. Bu insanlık dışı kültür Amerikan filmle-ri yoluyla bütün dünyaya ihraç ediliyor. Susmak bilmeyen tabancalarıyla polisiye şiddet TV dizileri ve sinema filmle-ri; Kızılderili avını göklere çıkaran ve ırkçı şiddeti kamçıla-yan “kovboy” filmleri; şiddet gösterisi şeklinde sunulan korku ve dehşet filmleri... Fransa’daki filmlerin yüzde 84’ü Amerikan menşelidir.

İşte dünya imparatorluğunu elinde bulunduran ege-men devlet budur!..

Şimdilerdeyse sistemin bizzat ilkesi söz konusudur. Çünkü ekonomiden politikaya, sanattan ahlâka bütün sosyal ilişkilerin tek düzenleyicisi olan piyasa ekonomisi (yani para), insanlığın en büyük “çöküşü”nü gözler önü-ne seriyor.

Amerika’ya birçok defa gittim, bütün Amerika kıtası-na: Kuzeye, Saint Louis’e, İslâm konulu bir toplantı için Mississippi’ye, 1992’de ülkenin kapılarını hırsızlara açan ve tiranlığı öğrenmek için Fort Gulio’k’un Panama Ka-nal’ındaki “Amerika Koleji”ne giden çokuluslu kana su-samışlar tarafından ekonomisi çökertildiğinden beri sü-regelen Güney Amerika sömürgeciliğinin yıkımını yaşı-yan Rio de Janerio’ya.

Maastricht Anlaşması’nın “Avrupa, Atlantik İttifa-kı’nda, yalnızca yapıtaş görevini almalıdır” metnini oku-duğum zaman, Amerika Birleşik Devletleri’nin bu öncü çöküşüne karşı bizzat bir şeyler yapma ihtiyacı duydum.

Bu (NATO) ittifakının (daha doğrusu bu uşaklığın) artık hiçbir varlık sebebi kalmamıştır. Çünkü doğmasına sebep olan ve Reagan'ın "Şer İmparatorluğu" adını verdiği devlete Rusya'ya karşı kurulan bu koalisyon, Rusya'nın çökmesiyle birlikte ortadan kalkmıştır.

Avrupa'yı, bir Amerika sömürgesi ve Avrupa ordusu- nu da o imparatorluğun müdahale ettiği Irak'tan Somali'ye, dünyanın her yerinde kullandığı bir vekil hâline getiren bu Kuzey Atlantik İttifakı'na karşı mücadele etmek maksadıyla ve içinde bulunduğumuz durumu anlatmam için beni politik fikirleri benimkilerle taban tabana zıt olan General Gallois'nın yanına Niza'ya gönderdiler. Karşılıklı düşüncelerimizi söylediğimizde bunların birbirlerini tamamladıklarını, sağcı ve solcu fikirlerin birbirleriyle artık mücadele etmesi gerekmediğini fark ettik. Hitler'e karşı Direniş sırasında Gallois'nın Nazilere karşı RAF'ta savaş pilotu oluşu, benimse aynı inançtan dolayı toplama kamplarının birinde bulunuşum tesadüf değildi.

Bugün bizim için en önemli mesele olan, Amerikan amblemli bluzların, Coca-Colaların, Mc Donaldsların, korku ve şiddet içeren Rambo, Terminatör ve yeni yeni türeyen dinazor filmlerinin arkasına gizlenerek yeni barbarlığı gençlerimizin gözünden gizleyen mitlere karşı savaşımdır.

Bu, tarihi unutmak demektir. Yani, uzun zaman önce Kenan ilinde Yeşu'nun yaptığı gibi "seçilmiş" olduğuna inanan bir milletin, elinde İncil'yle, dünyaya hâkim olmak için Amerikalı Kızılderilileri katledişini ve "En iyi Kızılderili, ölü Kızılderili'dir" mantığında çekilen kovboy filmleriyle bu her yerinden kötülük fıskıran destanı yahut tarım alanlarını ve madenlerini köle ticaretiyle işleten işbirlikçilerin yüceltilişini ve zencilere karşı günümüze kadar sürdürüle gelen ayrımcılığı unutmak demektir.

Tarihe sözüm ona "kurtarıcılar" olarak geçenler, ancak 1917'de Verdun'den sonra ve 1944'te de Stalingrad'da düşman ordusu yenik düştüğünde ve sadece zafere paylaşmak için savaşa girdiler ve de Amerika'dan yaptığı alımlar yüzünden altınlarını oluk oluk Okyanus'un öbür tarafına akıtmaktan bitip tükenmiş bir Avrupa buldular. Bu alımlar sayesinde zengin olan Amerika Birleşik Devletleri bir numaralı "güç" hâline geldi.

Plânlama Bölümü'nün (State Department Planning Staff) yöneticisi Georges Kenan 1948'de yazıyordu: *"Neredeyse dünya zenginliğinin yüzde 50'sine, dünya nüfusunun ise sadece yüzde 6'sına sahibiz... Gücümüzü kullanarak bağımsız, başımıza buyruk hareket edeceğimiz gün çok yakında gelecek"*.

Nisan 1947 tarihli Marshall plânının hedefleri konusunda yapılan bir inceleme "Joint Chief of Staff", Amerikan yardımının yalnızca *"Göz kamaştırıcı bir insanî hareket olarak bütün dünyanın Amerika'yı takdir etmesini sağlayacak bazı istisnalar hariç, Amerika Birleşik Devletleri için stratejik önem taşıyan ülkelere"* hasredilmesi gerektiğini açıkça ifa ediyor (belge 1760-1).

Avrupa devletlerinde bulunan komünist bakanların elenmesi gerektiğini ima eden bu ifadenin gereği, 1948'de Fransa, İtalya ve Belçika'da hemen bir ay içinde yapılmıştır.

Kamuoyunu yönlendirici o mutlak silâh daha o vakit ilk zaferini elde etmiş oldu: Blum-Byrne anlaşmaları Fransız sinemasını Hollywood'un ellerine teslim etti. Elli yıl sonraki oran dikkate şâyandır: Fransız sinemasının Amerika Birleşik Devletleri'ndeki pazar payı yüzde 0,5 iken Amerika Birleşik Devletleri'nin Fransa'daki pazar payı yüzde 73'tür. Bu da "haber akışı" beklentisi içinde olan bizim televizyonlarımız üzerinde Amerika'nın mutlak hegemonyasını garantiliyor (Nitekim Amerikan CNN'in Körfez savaşındaki medyatik gücü bunun ne denli etkili olduğunu göstermiştir).

Maastricht sonrası dönem, bu istilânın Amerikalı mısır gevreği üreticilerine dünya pazarında yer verebilmek için toprakların yüzde 16'sını nadasa bırakmak zorunda kalan tarım sektöründen, havacılık ve bilişime kadar her alana nasıl yayıldığını gösterdi.

Meksika'yı iflâsa ve kaosa sürükleyen, ABD, Kanada ve Meksika arasındaki "serbest mübadele anlaşması" (ALENA) modeli, Avrupa ile Üçüncü Dünya ülkeleri arasındaki "serbest dolaşım"a kaynaklık eden bir modeldir. Ve bu model, geçen yüzyılın başlarında yaşayan Rahip Lacordaire'in şu kâhince sözünü netliğe kavuşturuyor: *"Güçlü ve zayıf arasında, zulmeden 'serbestlik'tir"*.

Bu durum, en çarpıkları da dâhil, her alanda kendini gösteriyor. Nitekim ABD, en kârlı iki sektör olan silâh ve uyuşturucu trafiğinde dünya rekoruna sahiptir (Amerika'da bu sektörlerdeki iş hacmi, otomobil ve çelik sektörlerinin iş hacmini defalarca katlıyor!).

Bu zenginliğin dağılımına gelince, eşitsizlik rekoru da yine kendisindedir. Bilhassa "iktisadî liberalleşme", toplumun bir ucuna sefaletin, diğer ucuna zenginliğin yığılmasına yol açmıştır. 1989'un "Congressional Budget Office"i bu ekonomik "*ayırımcılık*"ı gözler önüne sermiştir: "*Zengin ve fakir Amerikalılar arasındaki uçurum seksenli yıllarda o denli büyümüştü ki, 1990'da, zengin iki buçuk milyon insanın geliri, tam zıt şartlarda yaşayan yüz milyon insanın gelirine eşitti*".

Bu hâl, UNICEF tarafından şu iki somut rakamla açıklanıyordu: Amerika Birleşik Devletleri'ndeki her sekiz çocuktan biri karnını doyuramıyor ve 33 milyon Amerikalı fakirlik sınırının altında yaşıyor.

İşte Amerikalı yöneticilerin bütün dünyaya kabul ettirmek istediği "piyasa tek tanrıcılığı" budur. "*Alaska'dan Ateş Toprakları'na kadar serbest dolaşım bölgesi oluşturmalıyız*" diyor Bay (Baba) Bush ve onun Dışişleri Bakanı Baker ekliyor "*ve onu Vancouver'dan Vladivostok'a kadar genişletmeliyiz*".

Üçüncü bin yılın şafağında birbirinden ayrılmaz bir şekilde siyasî, dinî ve iktisadî en büyük problem şudur: Bu altın çarmıha insanlığın gerilmesine müsaade edecek miyiz, etmeyecek miyiz?

Bir kere daha, hayata ve tarihe anlam verebilecek hiçbir insanî projesi olmayan bir imparatorluğun ezici hegemonyasıyla kendini gösteren bir "tarihi kokuşma" dönemi yaşıyoruz.

Sanki kapitalizm, zenginlik kaynaklarının artan eşitsizliği, işsizliği, ekonomik krizleri, savaşları, sömürgecilği ile iki asırdır zaten yaşanagelmekte olan bir kâbus değil de, bir istikbal hülyasıymış gibi...

Kapitalizmle sosyalizm Batı'nın aynı verimli toprağında doğdular ve birbirlerini dönem dönem ya ferdiyetçi orman kanununa ya da karınca topluluğuvari totalitarizme dönüştürüp yozlaştırdılar.

Hâlbuki dünya insanlığının beşte dördü, sömürgeleştirilmeden önce, ne kapitalizmi, ne feodalizmi, ne de sosyalizmi tanımış, başka türden bir toplum hayatı sürdürmüştü. Yapılması gereken, onları mazilerine geri döndürmek değil, sömürgeci hegemonyalarla hayat akışları kesilmemiş olsaydı onların gelişmeleri nasıl olurdu konusunda kafa yormaktır. Ayrıca da büyümenin başkalarının az gelişmişliğini intaç etmeyecek, aksine dünya çapında hegemonyacı değil de âhenkli bir düzene imkân verecek bir toplum projesi üzerinde düşüncemizi zenginleştirmektir.

Rusya'nın 1917'deki iktisadî geri kalmışlığının, ardından da İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıntıları sonrası yeniden yapılanması için sınâî kalkınmaya mutlak öncelik tanınması, kapitalist devletlerin ablukasından ezilmemesi için tarihî bir mecburiyet olarak görünüyordu.

Bunların sonucunda ortaya çıkan insanî tahribat ancak sınâî kalkınmanın (1937 ve büyük davalar) gerçekleşmesinden sonra âşikâr hâle geldi. Ne var ki, bunlar savaş şartlarında gizlendi ve de ilk isyanlar ancak yeniden yapılanmanın ardından önce Macaristan'da, peşinden de Çekoslovakya'da baş gösterdi.

Gecikmiş bir kapitalizm ülkesinde -1917'de işçi sınıfı çalışan nüfusun ancak yüzde 3'ünü oluşturunuyordu- "üretim araç ve gereçlerinin kamulaştırılması", sanayileşmenin yerinden yönetilen kooperatifler aracılığıyla değil de, "tepeden" yani devletleştirme ve merkezileştirmeyeyle gerçekleştirilmesine yol açtı. "Plân", insana öncelik veren bir ekonominin kâra göre değil, beşerî ihtiyaçlara göre üretimi yönlendirmenin aracı olacak yerde, "tabanın katılımı" olmaksızın neredeyse askerî tarzda bir hiyerarşik kuruma soktu.

Marksizmden böylesine sapmalar ekonomiyi kaosa, hürriyeti de kodese götürdü.

Batılı politikacılar ve fırsatçılar, Sovyetler Birliğinin dağılmasını, sadece devâsa bir pazarın açılması olarak gördüler.

O bildik leş kargaları, geçen yüzyılda Amerikalıların yerli kabilelere çullanmaları gibi Doğu ülkelerine üşüştiler.

Kapitalizmin geri getirilmesiyle o koskoca memleket, mafyaları ve dilencileriyle bir başka "Üçüncü Dünya Ülkesi"ne dönüştü.

Siyasî fahişe Boris Yeltsin, Amerikan tipi bir ekonomi lehinde karar aldı. Yüzlerce yıllık tarihi birikimin haraç mezat satıldığı o şaşırtıcı bit pazarı, büyük bir halka karşı yapılan ihanetin büyüklüğünü her gün daha fazla gözler önüne seriyor.

İki yıldan fazla kaldığım Sovyetler Birliği'nde sadece yöneticiler ve generallerle buluşup görüşmedim; pamuk tarlalarını, Kazakistan'ın tekstil fabrikalarını, Karganda'nın maden ocaklarını, Sibirya'nın şantiyelerini, Uralların kombinalarını da gördüm. Maïa Plissetzkaïa*'nın ve beraber olduğum yazarların umutsuzluğuna şahit oldum. Herhâlde edebî dalkavukluklarını unutmak için üç Kazak'ın içeceği kadar içen *Durgun Akardı Don'un* Şolohov'u veya *Genç Muhafız'ın* yazarı Fadéev'i... ki zindandan dönen arkadaşları kendisine hesap soruyorlar:

— Bizim hain olmadığımızı biliyordun: Merkez Komite'de bizim için ne yaptın?

Fadéev o gece intihar ediyor.

Böylesi bir trajik tecrübe olmasaydı, Gorbaçov tarafından girilen güncelleştirmenin (*aggiornamento*) sebep olduğu âni duraklamayı, onun projesinin derin anlamını kavrayamazdım.

Söz konusu olan, önceki hataların tashihinden çok daha başka bir şeydir: Söz konusu olan, Lenin'in ölümünden beri Sovyetler Birliği'nde hüküm süregelen tamamiyle farklı bir sosyalizm anlayışıdır.

Köylülerin baskın durumda olduğu bir ülkede proletarya diktatörlüğü, bir parti diktatörlüğüne dönüşmüştü.

Bu zorlama doğumun sonuçları, trajik oldu.

Bugün, kan ve gözyaşı pahasına, Sovyetler Birliği dünyanın önde gelen sanayileşmiş ülkelerinden biri olmuştur. Sosyalizmin problemleri, şimdi Marks'tan çok Lenin'in ifadelerine yakın terimlerle ortaya konuyor.

Kuruntuya kapılmadan ümitvar olabiliriz, zira biz içerdeki engelleri de biliyoruz, dışarıdakileri de.

* Maïa Mikhaïlovna Plissetzkaïa, Moskova Bolşoy balesinin prima balerini, çev.

İçerideki engeller: Lenin'in ölümünden beri, körü körüne işleyen mekanizmada atalet yine baskın çıkabilir.

Hiçbir basiretli kafa, onların zaferine sevinemeyecektir. Çünkü o zafer, geçmişin gerginliklerini geri getirecektir.

Dışarıdaki engellere gelince, bunlar, gerilimden beslenen ve en kârlı yatırımları silâh sanayileri olan ölüm güçlerinin ihtilâçlı tepkilerini topluma yansıtma konusunda sahip oldukları imkânlar... Şeytanî mitlerini sürdürmek için yayın organlarının hemen hemen hepsi ellerinde.

Bununla birlikte Batı'da, idraklerimizin ötesinde bir yerde, şu gerçeğin ortaya çıktığını görüyoruz: Diyalog veya savaştan başka bir siyasî tercih yoktur.

Ayrıca, bizim anlamsızlığa karşı direnişimize, Doğu'da, kardeşçe yaklaşımların su yüzüne çıktığı nasıl görmezden gelinebilir?

Öncelikle, bundan böyle, XX. yüzyılın sonunda, küresel bir politik bakış, kaçamak davranışlardan medet umamaz.

Paricutin volkanının ayaklarının altında açılan yarıktan fışkırdığını ve Hiroşima'nın tarihi ikiye böldüğünü bizden başkaları da gördü.

Nitekim Gorbaçov şöyle yazıyor:

"İnsanlık, ölümsüzlüğünü yitirdi... savaşlar hep oldu... fakat insan türünün devamlılığı tehdit altında değildi... topyekûn bir nükleer savaşın sonunda ne galip hayatta olacak, ne de mağlup. Çünkü dünya medeniyeti, yani insanlık yok olacak."

Gorbaçov, "nükleer güç öncesi siyasî düşünce"nin her çeşidini reddederek, şu hükme varıyor: "Bizler aynı geminin yolcularıyız."

Bu görüş, daha şimdiden dünyanın yeniden şekillendirilmesi gerektiğini telkin ediyor.

İran-İrak savaşından Angola'ya kadar dünyadaki birçok savaşın tavsamaya başlamasının, tesadüf olduğunu kim söyleyebilir?

Tarihte ilk defa, karşılıklı silâh indirimi teklif edildi ve bu savaşızsız gerçekleştirildi. Bu indirimin, mevcut nükleer stokların sadece bir bölümünü kapsadığı doğrudur. Ne var ki, onların kullanılması, Avrupa'yı yaşanmaz hâle getirmeye yeterdi. Bedelleri de, Üçüncü Dünya ülkelerinin borçlarını kapatmaya yeterdi.

15 Ocak 1986'da, nükleer silâhların XX. yüzyılın sonuna kadar ortadan kaldırılması için, on beş yıla yayılmış bir program ortaya konuyor.

Propaganda mı?

Evet. Dünya halkları insan türünün devamının söz konusu olduğunun bilincine varıncaya ve bu programın gerçekleştirilmesini gerçekten isteyinceye kadar...

Anlamsızlığa karşı direniş ağlarımız, onun için öncelikle nihâî gayeler üzerinde düşünmeye davet ediyordu.

Gorbaçov, sosyalizmin gerçek anlamıyla kurulmasının ne demek olduğunu anlatırken eski bir kıssayı zikrediyor: *"Bir yolcu bina inşa etmekte olan bir grup insanın yanına gelir ve sorar: 'Ne yapıyorsunuz burada?' İçlerinden biri ters bir cevap verir: 'Görüyorsunuz: Sabahtan akşama, bu lânet taşları ordan oraya taşımamız gerekiyor.' Bir başkası doğrulur, gururla omuzlarını kaldırarak, der ki: 'Görüyorsunuz: Bir mabet dikeyoruz!'"*

Taşlar ve ter "vakıalar"dır, mabet ise onların anlamı, takdisi ve güzelliğidir.

Afganistan'da riskin göze alınması ve Rusya'nın Hristiyanlığı kabulünün bininci yılı kutlaması, sorunların dinî boyutlarının hesaba katılmaya başlandığını gösteriyor.

Aslında, herkesin kaderinde her kişinin şahsî sorumluluğu vardır. Onun için Garbaçov, *"Çalışma gruplarının, yerinden yönetim ve özerkliğini... bütün kararların kendilerini ilgilendirenler tarafından kontrolünü"* gerçekleştirmenin söz konusu olduğunu da ekliyor.

Böylesi bir değişim ve dönüşüm, *perestroyka* (yeniden yapılanma) ile yanlış tercüme edilmiştir, zira bu kelime sadece vasıtaların değişimi demektir. Hâlbuki sosyalizm, gayelerinden hareketle, yeni baştan düşünülüp irdelenmektedir. Ben olsam onu "rönesans" diye çevirirdim.

Sosyalist dünya görüşünün ("Devrim ihraç edilmez") kaynaklarına bu dönüş, çatışma terimlerinin (biz ve onlar) geçerli olduğu kapalı bir toplumdan, karşılıklı bağımlılığı öngören açık bir topluma geçişi gereklidir.

Söz konusu olan şey, "Çin seddi" veya tahkim edilmiş sınırlar içine saklanmış ve sadece kendi ordularıyla savunulmuş, (meselâ Roma İmparatorluğu veya Hanların Çin İmparatorluğu gibi) imparatorluk kavramından, ka-

palı toplum anlayışından farklı açık bir toplumun meydana getirilmesidir.

Lübnanlı bir tarihçi olan Yusuf Aşkar, bana sık sık Verimli Hilâl'in binlerce yıl boyunca, silâhlarıyla zafer kazanmış olsalar bile istilâcılarını, mağlûpların kültürüyle bütünleştiren ve onlara mağlûpların medeniyetini özümseten nasıl açık bir toplum kurduğunu izah etmiştir.

Bugün bu mesele, karşılıklı bağımlılığın evrensel çapta oluşu sebebiyle, bir ölüm kalım meselesidir: Ya dünya çapında açık toplum ya da sürekli değişen terör dengeleri yüzünden muhtemel bir küresel intihar demek olan ötekini inkâr eden kapalı toplumlar. Ya ikna etmek ya da geride hayat izinin kalmayacağı bir arenada galip gelmek.

Sadece Sovyetler Birliği'nin değil, dünyanın tamamının da bir *perestroyka*'ya, gayeleri yeniden tartışma konusu yapmaya, bir "rönesans"a ihtiyacı var.

Şimdilerde her defasında gündeme gelme ihtimali artan başka bir tehlike ve başka bir yörünge ortaya çıkıyor: Arkaik milliyetçilerin ortaya çıkmasından yararlanan kapitalizmin yeniden yapılanması ülkeyi parçalanmaya götürebilir. İç içe geçmiş bu iki akım, kontrol edilmesi mümkün olmayan bir kaos yaratabilir ve şu anda Sovyetler Birliği'nin dağılması yüzünden tüm gücünden mahrum kalan Gorbaçov'un *perestroyka* plânının yeşerttiği umutları yok edebilir. Hâlbuki bu plânın filizlendiğini görmüştük, hem de sadece zihinlerimizde değil.

Ne var ki bugün, Doğu blokunun Marksizm değil, kendi sapkınlıkları yüzünden çöküşüyle birlikte, totalitarizmin yıllardır tenkitçi zihniyeti öldürdüğü bu ülkelerde, o aldatıcı "altın ihtirası"na denk şu "sosyalizm olmayan her şey kapitalizmdir" saplantısı hüküm sürüyor.

Milletlerarası gerginliklerden beslenen ve en kârlı sanayi olan silâh sanayii, öldürücü gücünün ihtilâçlı reaksiyonlarını gösterme imkânına sahip. Elllerinde de, bu şeytanî mitlerini devam ettirecek iletişim araçlarının hepsi var.

Kaosun efendileri, inanılmaz bir şekilde medyayı seferber ederek, "gulag**"dan kaçabilmenin tek yolunun bu

* Soljenitsin'in Gulag Takımadaları adlı romanında anlattığı amansız komünist zindanlarından dünya dillerine mal olan kelime, çev.

cangıla geri dönmek olduğunu kabul ettirmeye çalışıyorlar. Sebep oldukları (hâlâ da sürdürdükleri) eşitsizliklerin, istismarın ve şiddetin, sosyalizmin ortaya çıkmasına yol açtığı, Fourier'nin "sınâî ve ticarî anarşi" adını verdiği o geçmiş ne kadar da çabuk unutuluyor!

Cânice yapılan 19 Ağustos 1991 darbesine gelince, bunun siyasî anlamı ve fâilleriyle ilgili bazı sorular sormaya hakkımız var, çünkü darbenin bu kadar aptalca yapılışı doğrusu kuşku uyandırıyor.

Darbeciler devletin zirvesinde yer alıyor; Savunma ve İçişleri Bakanlıkları ile bütün Parti teşkilâtına hâkim oldukları için de halkı baskı altında tutmaya yarayan bütün imkânlarla sahip bulunuyorlar. Sovyet ordusunu oluşturan 180 tümenden yalnızca onbeşiyle temasa geçiyor ve sadece beşini ateş etmeme kaydıyla seferber ediyorlar. Aynı zamanda, tıpkı Hollywood'un dış pazarlar için yaptığı filmlerinden birinin senaryosu gibi -Reagan'ın ifadesiyle kesinkes "Şer İmparatorluğu"-, Pskov'daki bir fabrikaya şu siparişi veriyor: Tam 250 bin kelepçe!

İçişleri Bakanlığının açıkladığına göre, Gorbaçov'un-ki hariç, ülke içi ve dışıyla yapılan hiçbir telefon irtibatını kesmiyorlar.

Hükûmet darbesi yapılmazdan bir iki saat önce Boris Yeltsin tatilden döner. Ne havaalanında, ne de evinde rahatsız edilir. Rus Parlâmentosuna gider ve başkan Bush ile telefon görüşmesi yapar. Arkadaşlarının, Moskova ve Leningrad Belediye Başkanlarının da bu imtiyazları vardır.

Yeltsin, Parlâmentoyu kuşatan ve milletlerarası ajansların rahatlıkla fotoğraf çekebildikleri tanklardan birinin üzerine çıkar ve kimsenin uymayacağı genel bir grev ve Moskova'nın ötesine geçmeyecek gösteriler yapma çağrısında bulunur.

Direnişin kahramanı işte böyle doğar!

7 Kasım 1991'de, Ekim devriminin yıldönümünde, (Alman ismini geri alan) Dük Vladimir'in, Saint Petersburg'da, şehrin Yeltsinci Belediye Başkanı tarafından resmî törenle karşılanması da çok şaşırtıcıdır. Ve Yeltsin Paris'te kendisine destek vereceğini açıklayan Çarın varisiyle görüşüyordu.

Boris Yeltsin Amerikan tarzı bir piyasa ekonomisine geçileceğini ilân etti. Yüzlerce yıllık tarihin bu müthiş

tasfiyesi, o büyük millete yapılan ihanetin vehametini her geçen gün daha fazla ortaya çıkarıyor.

“Hükûmet darbesinin” gülünçlüğüne ve saçmalığına, azim sonuçlarına, bilhassa da bundan asıl yarar sağlayanların kimler olduğuna baktığımızda, bunun gerçekten bir darbe mi yoksa bir işbirlikçilik mi olduğunu kendi kendimize sormamız gerekiyor.

Cevap ne olursa olsun, sonuç itibarıyla bu, kapitalizmin ihyasından ibarettir. Kapitalizmin bu “yeniden kuruluşu”nu ben, 1815 hareketiyle bağlantılı olarak (Fransa’da, çev.) “monarşinin diriltilişi” anlamında söylüyorum.

Fransız İhtilâli kendi cinayetlerini işlemiştir: Jakoben- ce bir terör, Thermidor yolsuzlukları, Napolyon diktatörlüğü. Diriltilen monarşi, Napolyon ve Robespierre’in heykellerini yıkmakla yetinmedi, aynı zamanda Rousseau’nun, Voltaire’in ve Diderot’nunkileri de yıktı. Fransızların hafızalarından “Aydınlanma Yüzyılı”nı ve İhtilâl’in bütün olumlu yanlarını silmek istedi, tıpkı şu anda Stalin’in çöküş dönemini simgeleyen heykellerini yıkmakla yetinmeyip, Marks’ın ve sosyalizmin kurucularınıninkilerini de alaşağı edenler gibi. Etnik azınlıklara ve her türden hürriyetçi hareketlere karşı yapılan baskılardan dolayı bir zamanlar “halkların hapishanesi” adını verdikleri kapitalizmin o eski sefahati, Rus çarlarının tiranlığı şimdilerde unutulmuşu benziyor.

Saptırılmış yönleriyle mücadele ederek sosyalizmi tekrar ihya etmeye çalışan *perestroykaya* bir son vermek için, şimdi kapitalizmi sözde yeni “piyasa ekonomisi” adı altında diriltilmeye çalışılıyor.

Bush’un, Clinton’ın ve onların uşağı Avrupalı liderlerin Yeltsin’e verdikleri destek ancak böyle izah edilebilir.

Batı’nın hayâsız siyasetçileri ve tüccarları, Sovyet dünyasının parçalanmasını sadece devâsa bir pazar olarak gördüler. Hâlbuki bu Batılıların, tıpkı İngiltere ve Fransa’nın Osmanlı İmparatorluğu’nun topraklarını parçaladıkları gibi, eski hatalarından hiç ders almadıklarını, yüz yıl sonra aynı hatayı tekrarladıklarını gösterir. O zamanlar meydana getirilen bütün o devletçikler, şimdilerde katliâm toprakları adıyla anılıyorlar: Irak, Filistin, Suriye, Lübnan, Sırbistan, Hırvatistan ve Bosna.

Batılı yöneticilerin körcesine işledikleri bu cinayetler bizi daha da süratle büyük bir kaosa sürüklüyor.

Gorbaçov bundan beş sene önce, dünya çapında bir silâhsızlanmaya yönelik ilk somut adımları atarak ve Doğu Avrupa'da Marksizm'in rayından çıkarılışına karşı, ekonomiyi kaosa, hürriyeti de zindana sürükleyen merkeziyetçi ve despot bürokrasiye son veren radikal bir mücadele plânı hazırlayarak dünyaya yeni bir bakış açısı sunmuştu. Tek derdi, yatırımlara fırsat vermek için, piyasanın önemli bir yer tutmasını tekrar sağlayacak bir sistemi dengelemek ve başıboş bırakılan tilkinin serbestçe tavuk avlamasına imkân veren vahşî liberalizmin kucağına düşmesini engelleyecek totaliter olmayan bir plânı yürürlüğe koymaktı.

Tarihin sabıkalı akbabaları, Amerika'nın geçen yüzyılda Kızılderili kabilelerine çullandığı gibi Doğu ülkelerine üşüştiler. Politikacılar da, eski metodları SSCB'ye de uygulayarak yağmayı kolaylaştırmak üzere onlara yardımcı oldular: Nitekim önceki yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak ve "hasta adam"ın topraklarını paylaşmak isteyen sömürgeci İngiliz ve Fransızlar, merkezkaç kuvvet olarak yükselen milliyetçilikleri körükleyip, bu "hasta adam"ı bölüşmüş, işgal etmiş ve imparatorluk topraklarını "balkanlaştırmışlardır". Onlar için hesap görmekten ve (tıpkı Napolyon sonrası Fransa'sında olduğu gibi) "restorasyon" canavarlarınıninkine benzer cadı avına girişmekten daha faydalı bir şey yoktur.

İşbirlikçiler, "ihtilâlcilerin sefahati"ni cezalandırmaya yardımcı olarak Fransa'yı ezmekten o sıralar pek memnundular. Nitekim daha sonra, aynı şekilde, Paris'i kuşatan Prusya kralını mutlu etmek için de, Versailles'dakiler ona, Paris Komünü partizanlarının kafalarının uçurulduğu "kanlı hafta"yı armağan etmişlerdi.

Fransa, diktatörlüğün geri gelmesine izin vermediği gibi "Beyaz Terör"le rekabet hâlinde de değildi; bu rekabeti diğerleri yapmaktaydı. Fransa'nın cumhuriyete kavuşması için yarım yüzyıl gerekmişti.

Sovyetler Birliği'nin balkanlaştırılmasından sonra, dünyanın belirli bir güvenliğe kavuşabilmesi için, dağılmış diktatörlüklerle, yurt içinde ve Çeçenistan sınırların-

daki değişikliklerle, her seferinde daha da daralan milliyetçilikle daha kaç defa yüzleşilmesi gerekiyor?

Gorbaçov, nükleer silâhlanmanın denetlenmesi konusunda Amerika Birleşik Devletleri'yle henüz uzlaşma sağlayabilecek gücü varken, bu tür silâhlanmadan tedricen vazgeçileceğini ilân edebileceği tarihi bir fırsatı kaçırmak, kıyamet gününü getirecek bu silâhların sorumsuz tiranların eline geçmesine imkân tanımıştır. Bu tehlike radikal ve yeni bir tehlikedir. Yakın ve Orta Doğudaki savaşın odak noktalarının aralıksız artışından ve Ermeni tehcirinden beri, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünüşünün ardından gerçekleşen kesintisiz katliâmlarla kıyaslanamaz.

Bağımsızlığını korumak isteyen toplumların geleceği, Amerikan yönetiminin Güney aleyhine yürüttüğü bu yeni "Kutsal İttifak"tan çıkmasına ve Üçüncü Dünya ülkeleriyle, her şeyden önce de "Avrupalı yatırımcıların" açlık, iflâs ve "marjinalleşme"ye terk ettikleri Afrika'yla müttefik olmasına bağlıdır. Çökmekte olan Batı'nın büyüme modelini, Üçüncü Dünya ülkelerine uygulamak isteyen ve bu ülkeleri borca boğarak onların yirmi yılı aşkın bir süredir felâketine sebep olan "Uluslararası Para Fonu"na (IMF) ve "Dünya Bankası"na tamamen zıt bir politika geliştirilmelidir.

En başta da, eski sömürgeciler (Fransa, İngiltere, Hollanda, Belçika, İspanya, Portekiz, Almanya, İtalya) kulübünün "Avrupa" -yani Üçüncü Dünya Ülkelerini yağmalayıp yok etmeye devam eden Amerika Birleşik Devletleri ile Japonya'ya açık bir Avrupa- adını verdiği şu Darwinci "büyük pazar" oluşumunu reddetmek gerekir.

"Maastricht Anlaşması", üç yerinde, bu Amerikan Avrupa'sının NATO'nun "Avrupa ayağı" olduğunu çok net bir şekilde ifade eder.

Borçlarını (Mobutulara bir hediye olmaması için) "seçmeci" bir şekilde silerek, eşit olmayan alışveriş oyununu başka kurallarla oynayarak, sefaletle yol açan işbirlikçi yöneticiler yerine, işçi ve çiftçi kooperatif ve sendikalarına yardım ederek, yerli diktatörlere silâh ve imtiyazlı sınıflara lüks tüketim ürünleri ihracatını radikal bir şekilde azaltarak, Üçüncü Dünya ülkeleriyle hâlihazırda ki köleci ilişkileri tersine çevirmek gerekiyor.

Güneyin halklarına gelince, onların köleliğine ve bazı-
larını (özellikle de Siyah Afrika'yı) tehdit eden soykırım-
lara son vermek için uzun ve çetin bir yol var: Bu yol, (si-
lâhlara veya elit hainlerin lüksüne değil) beslenmede
kendine yeterliliğe, Güney'in kendi arasında mal müba-
delesine ve doların hükümranlığından kurtulmak için, ti-
carî alışverişlerde değiş tokuş sistemini hayata geçirme-
ye öncelik vererek, Kuzey'in Güney'in kanını kuruttuğu
"dünya pazarından" olabildiğince uzaklaşmaktır. Yeni
bir Bandung konferansı gerekiyor, her şeyden önce de
Bağılantısız Ülkelerin piyasa tek tanrıcılığına karşı oluş-
turacakları ekonomiyle ilgili bir Bandung toplantısı.

Eşit olmayan alışverişlerin, dünya kaynak ve iktidar-
larının sömürgeci paylaşımının ortadan kaldırılmasının
ve her üç kıtanın yerli kültür ve kalkınma tarzlarına say-
gıya dayalı milletlerarası yeni bir dünya düzeninin kurul-
masının ana hatları işte bunlar olabilir.

Gerçekten insanî bir düzen, yani dünyadaki her kadın
ve erkeğin Allah'ın kendilerine bahşettiği bütün fırsatlar-
dan yararlanabildiği, herkese aynı hayat ve kültür fırsatı-
nın tanındığı bir düzen kurulmalıdır.

Şayet Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri'nin süper
marketlerinden biri ve onun "altın kuralları" altında ge-
zegenimizi yağmalama ve imparatorluk egemenliğini
kurma iradesinin alt kademedeki suç ortaklığını redde-
derse, ancak o zaman insanlığın ihyasında tarihî bir rol
oynamaya devam edebilir.

Dünyadaki üç problem olan *işsizlik*, *göç* ve *açlık*, ge-
nel durumdan soyutlanarak çözülemez, yani Amerikan
hegemonyası altında dünyanın "batılılaştırılması" ve
Kuzey ve Güney diye birbirinden kesin bir biçimde ay-
rılması demek olan hem ekonominin hem de kültürün
"küreselleşmesi"ndeki sahtelik, yapaylık gözardı edile-
rek hâlledelemez.

Gezegenimizin kaynaklarının yüzde 80'i, yüzde 20'lik bir
nüfus tarafından kontrol edilip tüketiliyor. Bu paylaşım her
yıl, UNICEF'in verdiği rakamlara göre, on beş milyonu ço-
cuk olmak üzere, kırk milyon insanın ölümüne yol açıyor.

Günümüz dünyasının bu temel problemine, Avru-
pa'dan veya zengin üçlüden (Amerika Birleşik Devletleri,

Avrupa, Japonya) tek bir devletin çözüm bulabileceği iddiası kandırmacadan başka bir şey değildir.

“Büyüme” işsizlik problemini çözemez. Çünkü işsizlik, istihdam yaratmak yerine istihdamı ortadan kaldıran bilim ve tekniklerin gelişmesiyle artırılan bir verimliliğin neticesidir.

Bu konuda, teknoloji kadın ve erkeğin yükünü hafifleterek bizi memnun etse de, bilim ve tekniğin bu “ilerlemesinin” sadece üretim araçları sahiplerinin lehine olmaması için tedbir alınması gerekir: Üretimin çeşitliliğine uygun olarak çalışma süresinin ayarlanması gibi.

Bu, hem adalet hem de bazı alanlarda iş imkânı sağlar, ama işsizlik problemini çözmez.

Aynı şekilde mesai saatinin sınırlandırılması veya “yakın gelecekteki istihdam” yaması da bu problemi çözmez.

“Rekabet” icabı ücretlerin ve sosyal güvenliğin azalmasına karşılık, rekabetçi Avrupa, Amerika ve Japonya’nın dışında bir pazar imkânı sağlayabilir.

Bütün bu yapay çareler çözüm bekleyen problemin büyüklüğü karşısında çok gülünçtür.

“Avrupa”yla 300 milyon nüfuslu bir pazara sahip olacağımız söyleniyor, fakat iş “pazarında” 300 milyon kişinin birbiriyle rekabet edeceği hiç dile getirilmiyor. Çünkü Avrupa ekonomisi kendi içinde Amerikan ve Japon ekonomilerinden daha fazla rekabetçidir, birbirinin tamamlayıcısı değildir.

Peki, Avrupa’nın bu tek alternatifi, tekrar Fransız milliyetçiliğine bürünüp, koruyucu surların ardına kendini hapsedmesi anlamına mı gelir? Tam tersine, bir boğma, soluğunu kesme anlamına gelir.

Ne biz “Avrupalıların” ne de rakiplerinin aklına gelmeyen muhtemel tek çözüm, tam aksine, dünyanın бүтүнleşmesini başlatmaktır; 500 senelik sömürgecilğin ve elli yıllık IMF ve Dünya Bankası’nın ardından, Batı tarafından aç ve açık bırakılan dünya nüfusunun üçte ikisi çarpıtılmış bir ekonomi ile bölünmüş bir dünyada yaşamaya, açlık ve işsizlik yan yana olmaya devam edecektir. Bu ikisi arasında göç, açlıktan işsizliğe geçiş olarak ortaya çıkacaktır.

Sırf pazar terimleriyle düşünecek olursak, karnını do-
yurmak için gerekli asgarî imkânlarla dahi sahip olma-
yan milyonlarca insan varken, nasıl diğer milyonlarca in-
sana iş verilebilir ki?

Milyonlarca insanın işsizlik, açlık ve iş bulma hayaliy-
le göç etmesini önlemenin tek yolu, Batı'nın Güney üze-
rindeki egemenliğine ve Güneyin bağımlılığına son vere-
rek, Üçüncü Dünya ülkeleriyle olan ilişkilerimizde radi-
kal bir değişikliğe gitmektir, çünkü azgelişmişliği doğu-
ran bu bağımlılıktır.

Beşyüz yıl süren sömürgecilik ve yarım yüz yıl süren
Bretton Woods sistemi, halklar arasında benzer eşitsiz-
likler doğurduğu için, serbest mübadele, bu egemenliği
ve bağımlılığı daha da vahim hâle getirmektedir.

Bu sapmalar nasıl düzeltilebilir?

Her şeyden önce, "demokrasi" diye adlandırılan ser-
best piyasa efsanesini ortadan kaldırarak. Toplumların
bir kutbunda zenginliği, diğer kutbunda sefaleti toplayan
serbest piyasa, demokrasinin katilidir.

Fransa içinse bu, ekonominin sözde "küreselleşmesin-
den", yani Amerika'nın, Fransa'yı hem Avrupa'da hem dün-
yanın geri kalanında, tarım ve hayvancılıktan havacılığa, bi-
lişimden sinemaya kadar her alanda kendi ekonomisine pa-
zar yaratacak bir sömürge olarak görme iradesinden kurtul-
ma yönünde önemli siyasi kararlar alması anlamına geliyor.

Bu, sadece Maastricht'i değil, aynı zamanda (yeni adı
"Dünya Ticaret Organizasyonu" olan) GAAT'ı, IMF'yi,
Dünya Bankası'nı ve dünya hegemonyasını sürdürme is-
teğine hizmet eden kurumların geri kalanlarını da red-
detmek anlamına geliyor.

O andan itibaren, diğer halkların da aynı kararlı yolu
benimsemesini sağlamak için, Üçüncü Dünya ülkeleriyle
şu yolla radikal yeni ilişkiler kurulacaktır:

1. Bütün borçların iptali.

2. Üçüncü Dünya ülkelerinin hükümetlerine yapılan
her türlü malî yardımın kesilmesi.

İşte bu malî yardımların neye yaradığını gösteren iki
carpıcı örnek:

Ruanda'da: Katiller hükümetinin ayakta kalmasını pa-
raca destekleme, sonrasında da intikam almayı plânla-

dıkları Zaire'ye giden yolu kolaylaştırmak için "Turkuvaz" operasyonunu finanse etme.

Cezayir'de: Seçimleri haksız ve hukuksuz bir şekilde durduran "devlet"e altı milyar. Ve bu aynı "devlet"e (gerillaya karşı kullanılacak olağanüstü bir silâh olan) helikopterlerin satışı.

3. Beslenme kaynaklarında (tarım araçları, kuyu açmak, yol, hastane, okul vb. yapımı) kendi kendine yeterliği sağlamak gayesiyle tarım alanlarına öncelik tanıyarak, kamu yararına müşahhas projeler için, resmî veya özel kredilerin doğrudan doğruya tabandaki teşkilâtlara (kooperatifler, sendikalar, üretici birliklerine) verilmesi.

4. Verilen bu borçların (aşırı kârlarla tahsili yerine aynı ülkede yatırımları teşvik için) o ülke para birimiyle veya nakit olarak ödenmesinin kabul edilmesi.

5. Güneyde satılan ürünlerin fiyatlarının, Kuzey'de satılan ürün fiyatlarına uyarlanarak dürüst bir fiyat politikasının izlenmesi.

6. Esas itibarıyla yatırımlara yönelen büyük şirketlerin devâsa teşebbüslerinde her milletin tarih ve kültürüne saygı gösterilmesi ve çoğunlukla yerli ihtiyaca en uygun ve en elverişli olan yerli malzemenin kullanılmasına azami özen gösterilmesi. Böylelikle "kalkınma", ülkeyle ve ülke gerçekleriyle hiç alâkası olmayan, yabancı şirketlerin menfaatlerine göre ithal edilmiş Batılı bir "model"in dayatılmış bir "kopyası" olmak yerine "yerli" olacaktır.

7. Enerji kaynakları meselesine gelince: Söz gelişi, Gilberto Freire'den Ribeiro Darcy ve Bautisto Vidal'a kadar (beş yüz yıldır hüküm süren Batı'nın yamyam medeniyetine bir alternatif hazırlamış olan) Brezilyalı sömürge tenkitçileri tarafından teklif edilen (imkânsız durumlar hâriç) yenilenebilir (güneş, biyoenerji gibi) enerji kaynaklarına öncelik tanımak. Bu teklifleri yapanlar, tropik ülkelerin medeniyetini teşvik ediyor ve böylece dünyanın eksenini değiştirerek insanlığı, insanlığın kültürünü ve topraklarını dünya çapında bir intihara sürüklenmekten kurtarmaya çalışıyorlar.

Tabii bunlar ancak askerî ve iktisadî hegemonya şeytanlarının, silâh bezirgânlarının ve onlara alet olanların kovulması ve "birbirinin tamamlayıcısı" terimlerle düşünülmeyle başlanması şartıyla gerçekleşebilir.

1955'te Bandung'da, üç kıtayı kapsayan bir Bağlantısızlar federasyonu kurmaya çalışırken tarihî bir fırsat kaçırılmış oldu.

Avrupa ülkeleri, bu gerçek bağımsızlık umuduna katkıda bulunabileceklerini göremediler. Asya'nın bu küçük Yarımadası'nın ötesine yeni bir bakışla bakmasını bilemedikleri için, yeni dünyanın çağdaş iki çekim alanının cazibesine kapılıp gitmesine müsaade ettiler. Sonunda kendileri de aynı çekim alanına sürüklendiler.

O zamandan beri, kapalı toplumlar sadece korku ve vaadlerle yaşadılar: "Şer İmparatorluğu"nun veya dolar imparatorluğunun korkusu; Lâtin Amerika'daki askerî diktatörlüklerden Asya veya Afrika'nın askerî diktatörlüklerine kadar bütün zorba hükümetlere dayanan "hür dünya güvenliği" vaadleri.

Tufanın tarumar ettiği bir yeryüzünde gökkuşağı hangi ufukta boy gösterebilir ki?

Batı'nın tarihî iflâsı, kültürünün iflâsıdır. Yani tabiatla, başka insanlarla ve ilâhî olanla münasebetlerini düzenleme ve yaşama anlayışının iflâsı.

Bizim Batı medeniyetimiz, beş yüzyıldır, insan ile tabiat arasında mülkiyet ilişkilerini, o mülkiyeti sadece kullanma hem de onu yok edecek kadar kötüye kullanma şeklinde düzenliyor.

Bu medeniyet, ister paranın gizli kanunları aracılığıyla isterse hiçbir geçerliliği olmayan milletlerin arkaik iddiaları yoluyla olsun, insan ile insan arasında sadece efendi-köle münasebeti tesis ediyor.

Batı medeniyetinde, insan ile Allah arasında yalnızca kayıtsızlık var, hem de mutlak değerlerin inkârına ve dünyayı azgın iştahların kaba kuvvetine teslim etmeye götürecek kadar büyük bir kayıtsızlık.

Yeni bir dirilişi gerçekleştirecek güçler, ancak bu hayatî ilişkileri farklı tanımış ve farklı yaşamış medeniyetler içinden fışkırabilir.

Avrupa'da, yalnızca Doğu ülkeleri yöneticileriyle düşüp kalkmadım. Krakovi'nin Katolik yazarlarının bana sır olarak emanet ettikleri kaygılarına ve Polonya Akademisi Merkez Komitesi üyesi dostum, filozof Adam

Schaff'ın endişelerine de kulak verdim. Adam Schaff bana, Okut Javah'ın Sovyetler Birliği'nden gizlice çıkarılmış isyan şarkılarını dinletirdi.

68 arefesinde, Çekoslovakya'da, iktisatçı Ota Sik'ten Protestan papazı Hromadka'ya kadar, en basiretliğin te- dirginliklerine bizzat şahit oldum.

Öteki Avrupa'da, Fransız Komünist Partisi yöneticisi olmak bana; aşağıdan, sendikalar ve grevlerden, yukarıdan, parlâmentodan ve dışarıdan İngiltere, Belçika, İtalya ve İspanya'nın Avrupalı komünist yöneticileriyle birlikte problemleri görme imkân verdi. Hristiyan düşünce- sinin önemli akımlarıyla, Almanya'da Moltmann ve Hans Küng, İngiltere'de Piskopos Robinson; Peder Cafere- na'nın, Peder Gonzales Ruiz'in *Razon y fe / Akıl ve İman* ve *Cuadernos para el dialogo / Diyalog İçin Not Defterle- ri* ilâhiyatçıları ve Franco karşıtı bütün Hristiyan muha- lefetle diyalog içinde yaşadım.

Partimin yönünü ve çizgisini değiştirmek için hayli uğraştım, ama Batılı büyüme ideolojisiyle bütünleşmiş olmaları, komünist yöneticilerin Avrupa'nın çöküşüne bir alternatif sunmalarını engelledi.

93 Avrupa'sından itibaren bu çöküş hızlanacaktır. Çün- kü birbirini tamamlayan değil de, birbirine rakip olan ül- keler arasında bütün tezatlar su yüzüne çıkacaktır.

(Doğusu'nda "Urallara kadar") kolu kanadı kırık, bu kötürüm Avrupa, bir çatışmanın ikiliğini sürdürecekti. Dünyanın eksenini yer değiştirmek üzere. Avrupa siyaseti artık kendisini, -yarım yüzyıldır olduğu gibi- iki kutba, yani Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliğine, kutbuna göre tanımlayamaz. Kendisini bir üçüncü kutup oluşturma iddiasıyla da tarif edemez.

Bu Avrupa, daha doğmadan daha doğrusu anasının karnından çıkmadan, eskimiş, demode olmuştur.

Avrupa'nın bir ruhu, ortak bir kültür projesi yok artık.

İkinci Dünya Savaşı ertesinde Fransa, Almanya ve İtalya Hristiyan demokratlar tarafından yönetiliyordu: Robert Schuman, Adenauer, De Gasperi.

Onların Avrupa Topluluğu rüyası, yeni bir Hristiyanlı- ğa hayat vermektir. Bugün hangi yedek ideoloji, benzer bir umudu canlandırabilir?

Avrupa ülkelerinin istikbali; ne Atlantikli, ne Sovyetli, ne Avrupalı, fakat Akdenizli ve Akdeniz'in güneyi aracılığıyla da Afrikalı ve Asyalı olmalarına bağlıdır.

Tabii, eski askerî veya iktisadî hâkimiyet şeytanlarını, silâh kaçakçılarının ve tefecilerin uygulamalarını tümüyle saf dışı etmek ve birbirini tamamlayıcı, bütünleyici temerlerle düşünmek şartıyla.

Nyéreré'nin hayallerini benimle paylaştığı Tanzanya'dan, Çin'den gelmiş pirinç ekicileri binlerce yıllık alışılmış faaliyetlerini sürdürürken, Sankara'nın Marian N'Gobi'ye karşı yaptığı dramatik hükümet darbesinin silâh seslerini dinlediğimiz Kongo-Brazzaville'e kadar bütün Afrika'yı dolaştım.

Senegal, sadece Etiolo çalılığı ve kulübelerinde kardeşçe yaşanan hayatta sergilenen insanlık kalitesinden ibaret değil, aynı zamanda Senghor'un bana "Değişenler Üniversitesi"ni kurmama imkânı tanıdığı Gorée'dir. On dört Afrika ülkesinden gelmiş stajyerlerle, Afrika için yıkım olan Avrupalı büyüme modelleri yerine Afrikalı kimliğine saygı duyan ve Afrika'nın dirilişine yol açacak yerli bir gelişim projesini bu üniversitede hazırlamaya çalıştık.

Afrika insanı, tabiatla ve Tanrı'yla tam bir uyum içinde yaşıyor. Zaten bu uyum olmadan hakikî insanlıktan asla söz edilemez.

Ne var ki, köle ticaretiyle yapılan soykırım, yüzlerce yıl bütün bir kıta halklarının insanî gelişimlerine sekte vurdu. 1885'te Berlin Antlaşması'nda işgalcilerin iştahları ve güç oranları dikkate alınarak çizilmiş sınırlarla kıtanın nüfuz sahalarına ayrılması, âdeta dilim dilim doğranması Afrika'yı paramparça etti. Güney Afrika çıbanı, Beyaz cinayetin ne olduğuna hâlâ tanıklık ediyor.

Afrika'nın her parçasını bölüp uzak bir metropolün ekonomisine eklenti yapmak maksadıyla geleneksel ekonomiler tahrip edildi. "İstiklâllerine" kavuştuklarında ise, sömürgeciliğin değişmiş şekillerini maskelemek ve şehirlere Batı'nın tüketim anlayışını sokmakla görevli rejimler, eski sömürgeciler tarafından desteklenip cesaretlendirildiler. Bağımlılık ve tabii zenginliklerin çok ucuza kapatılması böyle sürdürüldü. Sinema, transistörlü rad-

yolar, televizyonlar ve videolarla yapılan karşıkültür istilâsı, yüzyıllardır kendi gelişmeleri içinde durağan kalmış geleneksel kültürleri folklorun içine atıp hapsetti.

Hindistan yalnızca Vedaların ve Upanişadların tefekkürü, Rama'nın yahut Gandhi'nin destanı değildir. Sadece Ajanta, Ellore, Bénarès veya Eléphanta da değildir. Hindistan, aynı zamanda, Ashis Nandi ile kendisinin Delhi'deki Gelişme Enstitüsü'nde uzun, müşterek zihin yormalardır. Yirmi yıl boyunca bir köye kapanmış bir Cizvit olan dostum Deleury'nin tecrübesi sayesinde Marath eyaletinde bir köylünün yaşantısına katılmadır. Hindistan, ayrıca Bombay'ın, Coch'in, Kalküta'nın en yoksul bırakılmış Müslüman cemaatleri ve Alighar'ın Müslüman Üniversitesi'dir de.

Hindistan'da edindiğim bu tecrübe, hüzünlenmeme sebep oldu. Batı'nın çöküş istikametini tersine çevirebilecek muktedir büyük kültürler arasında yer alan Hindistan, Gandhi sayesinde Bhagavad Gita'nındaki gibi en yüksek militan maneviyatından beslenip bağımsızlığını elde etmiş olduğu hâlde, kendisini İngiliz parlâmentoculuğu ile Sovyet plânlamacılığının büyüüne kaptırıp Batı tipi gelişme yoluna girmekle kendi çıkarlarını tehlikeye attı.

Çin, benim için sadece Batılı olmayan bir sosyalizm modeli üzerinde teorik tefekkür değil, aynı zamanda Taipei'de ve Hong Kong'daki çevre (périphérique) tecrübeleri, baskıyı yaşamış olan filozof Tran Duc Thao, halkının derin kültürüne beni âşına eden Doktor Nguyen Khac Vien veya Vietnam'ın dramlarını bana yeniden yaşatan Bernard Moitessier gibi Vietnamlı dostlardır. Ve bir de Han Suyin'in engin tecrübesidir.

Devâsa Çin, otuz yıl boyunca hem kapitalist dünya pazarından, hem de Sovyet sisteminden -bu sistem, sosyalizmle Batılı büyüme tarzına birbirine karıştırdığı zaman- kopup içine kapandı. Mao Çe Tung ve Çu En-Lay, 1965'teki uzun vadeli plânlarında bu içe kapanmayı programlamış ve Çin'in karşılaşacağı fırtınaları tek başına göğüsleyecek gücü kendinde bulur bulmaz, 80'li yıllarda dünya toplumuna geri dönmesini öngörmüşlerdi.

O vakit geldi. Kültür devriminin taşkınlıkları bizim asıl meseleyi, yani Batılı büyüme ve kültür modeline karşı o mesafeli duruşu görmemizi engellememeli. Sovyetler Birliği ile o uzun kopuş da, asıl olanı: Çin kültürüne kök salacak bir sosyalizm arayışını, gözümüzden gizlememeli.

Aynı anda hem dünya pazarına, hem sosyalist topluluğa, bu çifte katılımın özerkliğini garantilemek için, otuz yılı aşkındır süren bir çabadan sonra Çinli bir Çin'in dönüşü, önümüzdeki yıllarda çok önemli bir tarihî baskın şeklinde olacaktır.

Japonya: Nara ve tapınakları olduğu kadar, Tokyo'daki Gelecek Araştırmaları Kongresi, Peder Ribera'nın cemaati, 1967'de Zengakuren'in kavgacı öğrencileriyle çatışmalardır da.

Bu uzak Asya'nın, Çin'in ve Japonya'nın, bize verebileceği nedir? Arzuyu yok eden bir Budist bilgeliğinden hareketle Japon çelişkisi, arzunun kışkırttığı Batılı büyüme tekniklerini çok derin bir biçimde özümsemiş olmaktır.

Eski, modası geçmiş bir silâhlanma yarışının rekabet edemez duruma düşürdüğü Batı dünyasında Japonya'nın ekonomik gelişim ve yayılımı, benzeri görülmedik bir şeydir.

İdeolojik engellerin sonsuza dek ayıramayacağı Çin-Japon işbirliği, hiç de yabana atılacak bir hipotez değildir.

O zaman, yüzyılın en önemli sorunlarından biri ortaya çıkacak: Bu karşı konulmaz güç, kapalı toplumların eski mantığına göre dünya egemenliğine mi yoksa dünya çapında açık toplumun gelişmesine mi yönelecek?

Kızılderili Amerika'sının büyüünü, ben yalnızca Mayaların kutsal kitapları, Kızılderili Chavez tarafından onarılacak ilk günkü ihtişamına kavuşturulan Popol Vuh'da veya Kızılderili tarihçi Raynaga tarafından yeniden dillendirilen beş asırlık Kızılderili direniş destanında ya da 1949'da Amazon'da "Umudun Şövalyesi" Carlos Prestes ile gizli buluşmamda görmedim. "Hristiyanlaştırma" kılıfıyla maskelenmiş soykırımı ifşa eden Motolinos'da, piskopos Bartholomé de Las Casas gibi Hristiyan davetçilerin ve yirmi yıl-

dır kardeşim olan Dom Helder Camara, ilk “Kurtuluş İlahiyatı”nın yazarı Peder Guttierrez gibi onların günümüzdeki haleflerinin çığlıklarında da gördüm. Cenevre’de sürgünde olan Paolo Freire’nin, ezilenlerin pedagojisinde ve onun hürriyet eğitiminde insanî sıcaklığı hissettim. Meksika’yı Pablo Neruda ile katettim, Brezilya’yı Brodovski çocuklarının sefaletinin ressamı Portinari’nin yanında yaşadım. Josué de Castro’nun ve onun “Açlığın Coğrafyası”nın tahlillerine baktım. Sabara’nın hayalî altın yataklarını gezdim.

1992’de tarihin en büyük soykırımının beş yüzüncü yıldönümünü anmaya karar verildiğinde, Amerika’yı yeniden keşfetmenin vakti de gelmiş olacak... Tarihin en büyük soykırımıdır o. Çünkü o, zor kullanarak çalıştırma, salgın hastalıklar, Colomblar, Cortezler, Pizarrolarla, Mayaların ve İnkaların kültür yüzyıllarını, karanlığa gömmek için, yakıp kül eden yangınlarla bir kıtanın nüfusunun yüzde 80’inin imha edilişidir.

Bugün dahi gizli bir Karşı-Reform, Konsil kararlarından yola çıkan kurtuluş ilâhiyatçılarının büyük çığlığını bastırmak için onların üzerine çullanıyor.

1968’de, Medellin’de, Lâtin Amerika piskoposluğu, Allah’ın bir tecellisi olan insan haysiyetinin kölelik, sefalet ve zulümle ayaklar altına alınmasını kabul eden bir kilisenin “günah işleyen bir Kilise” olduğunu ilân ediyor.

Tarih, her türlü yabancılaşmalara, yani adaletsizlik, sahte kültürler ve günah gibi yabancılaşıma ve sapmalara karşı hürriyetin fethi olduğu zaman, tarihin tamamı kutsal bir tarih olabilir.

Birbirinden ayrılmaz bu üç düzey veya unsuru hürriyetten ayırmak, sadece ihtilâçlı sosyal devrimlere, kör kültür ihtilâllerine ve gerçeklerden kaçış mistisizmlerine götürebilir.

Bu ilâhiyat (bu kurtuluş ilâhiyatı), yeni bir sosyal dokuyu oluşturmaya ve işte, mücadelede, ibadette başkalarına ve Allah’a karşı sorumluluğunun bilincinde olan yeni bir insan ortaya çıkarmayı hedefleyen temel topluluklar arasında kök salıyor.

Bu kurtuluş ilâhiyatı ile birlikte büyük dönüşüm başlıyor: İncil metinlerinden, Bossuet’niñ yaptığı gibi,

“Kutsal Kitap’tan alınmış siyaset” veya “sosyal doktrin” *çıkarmak* iddiası yerine *tümevarım* esas alınmalıdır. Yani, fakir olmayı hiçbir şeyi olmamak diye görenlerin tarihî durumundan yola çıkarak bunun ne anlama geldiğini Allah iradesinin vahyi ışığında çözmek gerekiyor. Zira yeryüzünün lânetlileri, İncil’in bir başka okunuşunu dayatıyorlar.

Tenkitçi bir imanın rönesansının eşliğinde değil miyiz? İmanın değerleriyle bütünleşen bir sosyalizmin? Bu rönesansta insanî yüzlü bir kapitalizm yer alamaz, fakat insanın ilâhî boyutlarını, yani müteâliliği ve aşkı ihmal etmeyen insanî yüzlü bir sosyalizm var olabilir.

Sosyalizmi ilâhî mesajla canlandıran bu insanlık projesi, bence çağımızda doğabilecek en yüce projedir.

Hz. İsa dünyamızda, ebediyet adımlarıyla tekrar yürüyebilir. Kilise’yi uzun Greko-Romen uykusundan uyandırarak... Dünyaya dirilişin “müjde”sini ilân ederek...

Bu çağrı, Doğu’dan Batı’ya, bütün halkların kültürleriyle zenginleşen, ortak bir bilince yeniden kavuşan ve modası geçmiş milliyetçilikleri aşarak uzaklara açılan Avrupa’yadır.

Bu çağrı, İslâm’a, yani kana, toprağa, pazara, dile, tarih ve kültüre bağlı kapalı ve bölgesel toplulukların ötesinde yer alan, sınırları olmayan açık bir topluma, yani her insanın kalbinde yaşayan iman toplumuna davet eden Kur’an İslâm’ınadır.

Şunu söylüyor ve şuna inanıyorum: XX. ve XXI. yüzyılın sorunlarını Kur’an’ın sonsuz ilhamına göre ele alıp çözmesi için bugün İslâm’ın bir *aggiornamento*’ya (güncelleştirilmeye) ihtiyacı vardır.

Şunu söylüyor ve şunu haykırıyorum: Bugün İslâmın, yeni bir tarihî safhada, o ilk sosyal adalet ihtiyacını yeniden duyması için “kurtuluş ilâhiyatı”na ihtiyacı vardır.

İslâm’ın, kendisini “halkın afyonu” yapan prenslerin ve onların Ulemasının İslâm’ına karşılık, yeniden yoksulların İslâm’ı olmaya ihtiyacı vardır.

— Temel toplumların ve onların kurtuluş ilâhiyatının sosyal mücadelelere ilham veren mülkiyet anlayışı; mülkün tek sahibinin Allah olduğu ve insanın Allah’ın, mülkünün sadece sorumlu vekili kabul edildiği Kur’an’ın mülkiyet an-

layışı, mâlikin iyiye de, kötüye de kullanma hakkı olarak tarif edilen Roma mülkiyet anlayışından daha yakındır.

— Kurtuluş ilâhiyatlarının filizlendiği Lâtin Amerika'nın asıl halkları, Müslümanlara Hz. Peygamber'in Medine toplumunun "teokratik demokrasi"sinin çağdaş bir şeklini sunuyorlar.

Bizim Ortaçağ Avrupa'sındaki din adamları teokrasisinin zıttı bir teokrasidir bu. Yani, Allah tek başına hükümandır, insan ile arasında ilâhî hukuk aracılığı olmaksızın, herkesteki her şeydir O.

Yeni tip bir demokrasi: Bütün iktidarın tabandan, Toplumun üyelerinin bütününden geldiği bir demokrasi. Bizim sözde liberal demokrasilerimizdeki gibi, servet eşitsizliği, paranın mutlak gücü ve hiçbir ilâhî değer tanımadan kaynaklanan kaba kuvvet ferdiyetçiliği bulunmaz onda.

Son bir defa daha tekrar edelim ki, bugün dünya rönesansı dinî bir meseledir: Bu mesele; gayelerin, hedefin, devlet dini, daha doğrusu devlet tanrıtanımazlığı hâline gelmiş büyümenin, milletlerin ve partilerin meselesidir.

Şu hâlde rönesans bu partilerden ve bu devletlerden sadır olamaz. Ancak Batılı büyüme modelinin hegemonyasını tartışma konusu yapan ve anlamsızlığa direnişin yeni bir projesini üretebilecek dinî uyanış hareketlerinden gelebilir.

Lâtin Amerika, on yıl sonra (1989 tarihi itibarıyla, çev.), XXI. yüzyılın eşiğinde dünyadaki Hristiyan halkın çoğunluğunu oluşturacaktır. İslâm'ın da o zaman bir mil-yarı aşkın müntesibi olacaktır.

Kurtuluş ilâhiyatları, o güne kadar mevcut baskılara direnebilecekler mi?

Dünya çapında turneler düzenleyen bir Seyyar-Kilisesi'nin iğvalarına; yönleri geleceğe dönük piskopos değil de geçmişe bağlı piskoposları tayin eden Roma'nın yeni emperyal eğilimlerine direnebilecekler mi? Kurtuluş ilâhiyatları bugün dünyanın en büyük umutlarından biridir.

Çağımızda milyonlarca insanı şehit olmaya yöneltebilen tek inanç sistemi olan, Cezayir ve İran kurtuluşlarının İslâm'ı, yoksulların bu Hristiyanlığı'nda, kendi kurtuluş yollarını bulabilecek mi?

Gelecek, büyük ölçüde, bu sorulara verilecek cevaba bağlıdır.

Ne var ki:

— Sosyal ilişkilerin tek düzenleyicisi olarak görülen ve hiçbir sınır tanımayan serbest piyasa ekonomisine hürriyet adının verildiği;

— Tabiat ve insan üzerindeki hâkimiyeti giderek artan bilim ve tekniğin gücüne “ilerleme” denildiği;

— Eşitsizlikleri, dışlanmaları ve bunlardan doğan şiddeti artırıp durumu daha da vahimleştiren üretim ve tüketimin körü körüne artırılmasına “kalkınma” denildiği müddetçe bu asla gerçekleşmeyecektir. Çünkü:

— Kişi kendi kaderiyle alâkalı kararlara katılabildiği zaman, ancak o zaman hürriyet ve demokrasinin varlığından söz edilebilir.

— Ancak rekabet, iktidar, büyüme hırsı, fertlerin, grupların ve milletlerin mülk edinme ihtirasının yerine, sahih bir Toplum konulduğu zaman, yani ferdiyetçiliğin aksine her ferdin diğerlerinin kaderinden şahsen sorumlu olduğu bir Topluluk oluşturulduğu an “ilerleme” var demektir.

— Yalnızca insan gelişir.

Zenginliğin toplumun bir ucundaki küçük bir zümrede, maddî ve kültürel yoksulluğun da kalabalıkların oluşturduğu öbür ucunda toplanmasına sebep olan bir sistemin tersine; daha baştan itibaren, üyelerinden her birinin bütün yaratıcı yeteneklerini tam anlamıyla geliştirmesine eşit fırsat tanıyan iktisadî, siyasî, kültürel ve ruhi şartları oluşturacak toplum “gelişmiş” bir toplumdur.

Şu XX. yüzyılın sonunda, kurtuluş ilâhiyatının uyanışı, belki de “değişim geçirenler”in ortaya çıkmasını sağlayan en zengin katkıdır. Ben “değişim geçirenler / mutants” kelimesini biyoloji bilginlerinin bu terime verdikleri anlamda kullanıyorum: Henüz varolmayan bir türün özelliklerini taşıyan bir fert.

Böylece insanlık projelerinin en büyüğü, Allah’ın Hükümlerliliği projesi vücut bulabilir:

Bizim çabamız, sorumluluğun yeryüzündeki bütün aileler tarafından üstlenmesine yardım etmektir.

O zaman tarih-öncesi, sona erecektir.

Müşterek baş düşmanımız Amerika Birleşik Devletleri'ne nasıl karşı koymalıyız? Onu en zayıf noktasından: Ekonomi'den vurarak.

a. Amerika Birleşik Devletleri dünyanın en borçlu devlettir (kamu ve özel borç tutarı 3 trilyon dolardır). Üçüncü Dünya ülkelerinin toplam borcundan çok daha fazladır bu.

b. Amerika Birleşik Devletleri, dünyanın ticaret dengesi en fazla bozuk olan ülkesidir.

Bu demektir ki, Amerikan ekonomisi dünyadaki müşterilerinden bir milyarını kaybetse yaşayamaz. Amerikano - Siyonist emperyalizminin kurbanı bütün dünya ülkelerinin yapmaları gereken en etkili şey, ABD ile suç ortaklarından ne bir şey satınalmak, ne de onlara bir şey satmaktır. Coca-Cola ve Mac Donaldlardan başlayarak, şiddet sahneleri ve "Amerikan rüyası" hakkındaki yalanlarıyla gençliğimizi ayartan ve kokuşturan Hollywood filmlerine kadar herşeyden vazgeçmek. (ABD'de 33 milyon insan yoksulluk eşliğinin altında yaşar ve sekiz çocuktan biri karnını doyuramazken Vietnam'dan ve Lâtin Amerika'dan Irak'a kadar başkalarının çocuklarını katliâma tâbi tutmak için milyarlarca dolar sarfediliyor).

Amerika'nın temel ihracat gelinine gelince, bu, silâh satışından elde edilmektedir. O yüzden de, ABD'den (bu silâhların hiçbir zaman baş düşmana yöneltilemeyeceğini bildiği hâlde) silâh satın alan her hükümet veya siyasî yöneticinin, halkı tarafından bir hain olarak görülmesi ve bu sıfatından ötürü de iktidardan uzaklaştırılması gerektiği apaçıktır.

Kurban durumundaki bütün mağdur ülkeler ABD hizmetindeki İMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, NATO, vs. gibi bütün teşkilâtlardan çekilmelidirler. Washington tarafından kendisine direnen bütün ülkelere konulan "ambargolar"ın sökmemesi için bu şarttır.

Bizler unutmamalıyız ki, "Üçüncü Dünya" adı verilen ülkeler yeryüzünün tabii kaynaklarının yüzde 76'sını ellerinde bulunduruyorlar ve bu ülkelerin ABD'den ithalat yapmaya hiç ihtiyaçları yoktur. Tam aksine, ABD onlara muhtaçtır.

ABD'ye ve onun suç ortağı İsrail'e karşı sistemli olarak yürütülecek bu boykot, bizim sahip olduğumuz en güçlü, en sonuç aldırıcı silâhtır.

Ayrıca bu siyasî boykotu bir değiş tokuş siyasetiyle (ürüne karşı ürün vermek, yani mal mübadelesi yoluyla) tamamlamak da gereklidir. Böylece yabancı paralar saf dışı bırakılmış ve 50 yıldır, yani Bretton Woods anlaşmalarından beri hüküm süren dolar oyununa da son verilmiş olur.

Amerika Birleşik Devletleri'ni işsizi en az olan ülke olarak takdim eden hileli istatistiklere rağmen, Amerikan Sayım Bürosu itiraf etmek zorunda kalmıştır: Tam gün (haftada kırk saat, yılda elli hafta) çalışan beş işçiden biri (daha da fazlası), iki çocuklu bir ailenin geçimini sağlayamamakta ve fakirlik eşiğinin altında bir hayat sürmektedir.

Toplam 33 milyon Amerikalı yoksulluk eşiğinin altında yaşıyor, buna karşılık nüfusun yüzde 0,5'i millî servetin dörtte birine sahip bulunuyor.

İşte fakirlik de asıl bu tür zenginlikten kaynaklanmaktadır. Zira böylesi servetler, mal veya hizmet üreten girişimlerden değil de, para babasının çalışmadan, istihdam yaratmadan elde ettiği, spekülasyondan kazandığı servetlerdir. Ve bu spekülasyon, sermayeyi üretken girişimlere yatırmaktan alıkoyduğundan işsizliği de körüklemektedir.

En yoksul kesimlerin çalışarak hayatlarını kazanmasını engelleyen bu eşitsizlikler, her çeşit suçların işlenmesine de zemin hazırlıyor. Nitekim 1990'da ABD'de 8 milyon küçük hırsızlık, 3 milyon ev soygunu, 1,6 milyon araba hırsızlığı, 1 milyon silâhlı saldırı, 639 bin dolandırıcılık, 102 bin ırza tecavüz ve 23 bin adam öldürme suçu işlenmiştir.

FBI'ya göre, aynı sene 609 bin nüfuslu Washington eyaletinde, 65.389 orta çapta suç işlenmiştir.

ABD'deki gelir dağılımının yapısı, "az gelişmiş" denilen ülkelerdeki gelir dağılımını andırıyor; o yüzden de Amerika'nın resmî ekonomistlerinden Edward Luttwak şunu soruyor: "*ABD, ne zaman bir Üçüncü Dünya ülkesi hâline gelecek?*". Bunun için de 2020 tarihini öngörüyor. (*Amerikan Rüyası Tehlikede*, 1993). Verilen bu tarih tesadüfi ise de, yöneliş kesindir.

Düşmanın zayıf noktasını bildiğimiz için onun düşüşünü çabuklaştırabiliriz. Şöyle ki:

a. Baş düşman, yani Amerika Birleşik Devletleri ve onun siyonist suç ortağının artan barbarlığı kesin olduğuna göre, dünyadaki bütün kurbanlarından bir birlik oluşturmak.

b. Ülkeden ülkeye alışverişlerde değiş tokuşu sistemli bir uygulama hâline getirerek doların hegemonyasına son vermek için bir “Karşı Breton Woods” kurmak.

c. ABD’nin hizmetindeki (İMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, vs gibi) teşkilâtlardan çekilmek, direnen kardeşlerimize karşı yöneltilen “ambargo”ları tereddüt-süz delmek ve barbarları dünya çapında boykot edebilmek için, yeni tarihi şartlar (tek kutuplu dünya) içinde yeni bir “Bandung” konferansı düzenlemek.

Bu elbette zor, fakat bizi zafere götürecek en etkili yollardan biridir ve bu, sömürgecilik sonrasının yağmacılığı demek olan “küreselleşme” ve sömürgeciliğin ve en güçlünün egemenliğinin yeni adı olan o uydurma “iç işlerine müdahale hakkı” ile “kırılmış bir dünyaya” karşı insanî birliğin zaferi olacaktır.

Bölünmelerden tek başına istifade eden o ortak düşman apaçık görülerek, ne pahasına olursa olsun Irak’la İran, Rusya ile Çin, Hindistan’la Pakistan arasında açık kalple gerçekleştirilecek bir uzlaşma, Asya’nın, Afrika’nın, Lâtin Amerika’nın ve Amerikan İmparatorluğunun vahşî “globalleşme” siyasetine direnen diğer bütün blok ülkelerine misal olabilir. Böylece de artık emperyal değil, aksine her birinin ekonomisine, politikasına, kültürüne ve dinine saygı duyan ve müşterek tek bir hedefe yönelen dünyanın âhenkli birlikteliği hazırlanabilir: Irkı veya dini ne olursa olsun, her çocuğa, her kadına, her erkeğe, sahip olduğu bütün yetenekleri tam anlamıyla geliştirebilecek bütün ekonomik veya kültürel imkânları vermek.

Yeni yüzyılın başında yapılacak en hayati tercih budur işte: Ya gezegen çapında intihar ya da diriliş.

3.

VARLIK ve EYLEM

Bugün bütün hayatımı gözden geçirdiğimde, arayışlarımın çeşitliliği içinde, hayatımın esasını oluşturan şey, benim *bir varlık felsefesinden bir eylem felsefesine geçişim* olmuştur.

Siyasette, mevcut determinizme karşı, tarihte sonucu tayin eden tek istikametli (linéaire) her çeşit felsefeye karşı uzun bir mücadele verdim: Hegel'i "ters yüz etme"yi, ruhçu diyalektiğin yerine maddeci diyalektiği koymak olarak algılayan Marksist sapmalar gibi... Çünkü böylesi bir algılama, sosyalizmi diğerlerinden sonra gelen ve onlardan neşet eden zarurî bir aşama sayarak yeni bir tarihî determinizm icat ediyordu. Nitekim bunun sonucunda da, "*tarihin sonu*"nu, yani pazar tek tanrıcılığının zaferini ilân eden Fukuyama'nın saçmalamaları ortaya çıkmıştır. Tarih, hâdiselerden oluşmaz, aksine insanî tercihlerden ve eylemlerden meydana gelir. Marx'a göre, keyfî olarak değil de, geçmişin şartlandığı durumlarda da olsa "insanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar". Aksi takdirde, "tarihin anlamını" bir kader yapan ve kendileri hariç, dünyadaki her şeyi değiştirmek isteyen yığınla devrimci dökülür ortalığa. Tarihin ve yapılmakta olan tarih demek olan siyasetin, determinizmden ziyade müteâililiğe ihtiyacı vardır.

Estetikte, hayatım boyunca, (bilhassa da *Soixante œuvres qui annonçerent le futur / Geleceği Haber Veren Altmış Eser, Danser sa vie / Hayatını Oynamak* ve özellikle *D'un réalisme sans rivage / Kıyısız Gerçeklik Hakkında* adlı eserlerimle) Aristo'nun "mimezis" gerçekçiliğine karşı

uzun bir savaş verdim. Çünkü bu gerçekçilik, doğacak bir istikbalin ve her zaman oluşum hâlindeki bir dünyanın sanatlarla müjdelenmesinin aleyhine olarak, çoktan hazır bir dünyanın “taklidi” ile bozulup soysuzlaşmıştı.

İlâhiyatta, sadece bir varlık değil de, bir eylemin, varlığı varedeni, hergün katılmamız istenen o tedirgin edici ama kamçılayıcı Allah’ı arayış eylemi içindeydim. Şayet âlemi yarattıktan sonra bir kenara çekilmiş bir Allah var idiyse, her çeşit nizam ve yetki de onun eseri ise, bu nizamı ve yetkilileri değiştirmek kâfirlik olurdu.

“Allah’ın kendilerine iktidar verdiklerine itaat edin”. Gerek Aziz Pavlus’ta, gerekse İbn Hanbel ve onun bugünkü tilmizlerinde görülen her türden egemenlik ideolojisinin temel prensibi budur.

Kur’ân’ın hatırlattığı üzere Allah, âlemi durmadan yaratıyor ve tekrar tekrar yaratmaya devam ediyor ve insana (bütün insanlara), kesintilere uğrayan bu yaratışı sürdürsün diye yeryüzünde kendisine “Halife” olma görevini yüklüyor. Nitekim Hz. İsa, eskinin krallaştırılmış, her şeye muktedir, hayatlarımızı dışarıdan ve yukarıdan düzenleyen bütün ilâh anlayışlarıyla bağları kopararak bunun en güzel numunesini vermiştir.

Benim siyaset, estetik ve dinle ilgili sentezlerimi yansıtan bütün eserlerimin ön sözlerinin, II. Vatikan Konsili’nin geleceğe açık din adamları tarafından yazılmış olması tesadüfi değildir. Nitekim Marksist olarak bu Konsil’e hitap ettiğim eser olan *De l’anathème au dialogue / Aforozdan Diyaloğa* kitabımın ön sözünü Peder Karl Rahner; İslâm’a girdikten sonraki eserim olan *Biographie du XXe siècle / Yirminci Yüzyılın Biyografisi* kitabımın takdimini Peder Chenu; *Avons-nous besoin de Dieu? / Allah’a İhtiyacımız Var mı?* kitabıma Abbé Pierre ve nihayet yüzyılımızın tartışmasını derinlemesine ele alan *Vers une guerre de religion / Bir Din Savaşına Doğru mu?*’nin ön sözünü de Kurtuluş İlâhiyatı’nın öncü rahiplerinden biri olan Léonardo Boff kaleme almıştır.

BITİRİRKEN

ÖLÜMÜ KOVMAK

Geçmiş bir hayatın hikâyesi, o hayatın güzergâhı üzerinde, geleceğin hikâyesinin en azından bir taslağını ihtiva ediyorsa ancak o zaman bir anlam taşır.

Ve de değişim imkânları sunuyorsa...

Bir insan topluluğunda her değişim, o toplumu oluşturan kimselerin şuurunda doğar.

Direnme, dünyanın eski ve yürürlükteki kanununa göre yaşamayı veya bugünün uzantısı olacak bir geleceği yeniden üretmeyi reddetme, ancak kaosun, anlamsızlığın bilincine varmakla başlayabilir.

Bugün, bu bilinçlenmeye engel olan nedir? Milyarlarca insanın bilincini şekillendiren, bilgilendiren ve bozan nedir?

Dünyanın “para babaları” tarafından Hollywood’da üretilen, sinemalar, televizyonlar ve video kasetler aracılığıyla Dakar’dan Paris’e veya Taipei’ye kadar yayılan bir karşı kültür (anticulture).

Sinemalar, konferanslı film gösterileri, kiralanan videokasetler, televizyon izleme oranları şunu açıkça gösteriyor ki: Dünyaya yayılan hayat sanal görüntülerinin ezici çoğunluğu, korku filmleriyle şiddeti ve dehşeti sıradanlaştırma amacı taşıyor. Meselâ Tarzan’dan James Bond’a uzanan macera filmleriyle en güçlünün ve yenilmez efsanesini yüceltmeyi; kovboy filmleriyle ırkçılığı övmeyi, polisîyelerle de düzeni ve kanunu çiğnemeyi hedefliyor.

Uyuşturucu ve aşırı gürültülü müzikten oluşan bütün yapay kareleriyle putlara tapınma ve onların sahte hayatlarının putlaştırılması.

Bir gencin bu yabancılaşılmaya ve yozlaşmaya direnebilmesi için kahraman olması gerekiyor.

Bu konuda ona kim yardım edebilir? Bir otoriteden yoksun parçalanmış aileler mi? Hayatî sorunlara artık çözüm getiremeyen, kendi cinsel saplantıları üzerinde, sanki o saplantılar çağımızın tek sıkıntısıymış gibi, ahlâk dersi veren, libido birikimlerinden çıban çıkaran, boş ve ya arasına dinî törenlerle dolan kiliseler mi? Ekonominin, tekniğin yahut devlet aygıtının ihtiyaclarını karşılamak üzere bir uyum ve bütünleşme aracı hâline gelmiş (televizyonun yanında etkisi önemsizleşen) okullar mı?

Bizlere sunulan tarihe bakış açısı, tahrif ettikleri *statükoyu* bir efsanenin tamamlanmış şekli olarak sunan galiplerin bakış açısıdır.

Bize öğretilen tarih, atlının piyadeye veya demir silâhlının tunç silâhlıya üstünlüğü sayesinde ileri medeniyetlere galebe çalan barbar istilâlarından, topun kıtaları ve kültürlerini ezip geçtiği sömürgecilik dönemine kadar, silâh gücüyle dayatılan ve iş bittikten sonra sözde bir kültür gelişmişliğiyle haklı gösterilen hükümlerliliğin tarihidir.

Öğretilen devrimler tarihi de, zafer kazanan kölenin, kendi köle ruhuyla, yeni bir kölelik düzeni kurduğu, intikam diyalektiğine dönüşmüş bir devrimler tarihidir.

Hakiki tarih, ruhun tarihidir.

Bu tarih, insanın kurtuluşunun yeni şekillerini oluşturmada yeni eşiklerin aşılmasının tarihidir. Bu tarih, bilgeliklerin, dinlerin ve sanatların görünmez yürüyüşlerini görünür kılan tarihidir.

Geleceğimizin ermişlere ve şaîrlere ihtiyacı var, Sezarlara ve Napolyonlara değil.

Derinliği olan devrimler, insanın ancak bütünle birlikte olduğu zaman insan olacağı, açık ve evrensel bir topluma yapılan çağrılardır.

Konfüçyüs düzenine ve bu düzenin insanları bölen hiyerarşisine karşı Tao, “Bütün ile bir olmak”ı öğretiyor.

Upaşıadlar, kısmî olanı evrenin en yüce kanununa feda ederek “Sen, busun” diyorlar. Buda, kastların kemikleşmişliğine ve yozlaşmışlığına karşı bu birliği bir daha vurguluyor.

Hız. Musa, Firavun'un köleliğinden Çıkış'ın gerçekleşmesidir.

Roma totalitarizmine ve seçilmiş bir halkın tekellciliğine karşı Hız. İsa'nın sözü "*Senin istediğin olsun Allahım, benimki değil*" oluyor. Hız. İsa, "bütün yeryüzü ailelerini" sevginin ilâhî seçimine çağırıyor.

Ve İslâm'ın, kabileci anlayışlara ve kısmî putçuluklara (kula kulluğa) karşı cevabı: "*Allah'tan başka ilâh yoktur.*"

Bizim devrimize has yeni olgu şudur: Bir'le ilgili bu cihaşşümöl bakış, artık bir ideal değil, bir gerçektir. Cezası ölüm olsa dahi ihlâl edilemeyecek bir gerçeklik.

Füze ile atomun öldürücü birlikteliği, toplu tehdit oluşturuyor: Eski güçler dengesi, gücü olan herkesin başkasını imha ettiği ve kendisini de mahvettiği bir terör dengesine dönüştü.

Uyduyla yayın yapan televizyon, âlemi yer kürenin her noktasından seyrettiriyor.

Dünya pazarı, bazı memleketlerin azgelişmişliğini diğer bazılarının büyümesinin tabii sonucu yapıyor.

Bir ve Bütün artık sadece bir çağrı veya bir ütopya değildir.

En derin gerçeklik, bize bu idealin görüntüsünü modern bilimle veriyor. Nitekim diğer atomlardan bir boşlukla ayrılmış kendi başına bir parçacık şeklinde kabul edilen eski atom anlayışının tersine, modern fizik bize evrensel bir karşılıklı etkileşimin sözkonusu olduğunu gösteriyor. Her nesnenin, kâinatın sınırlarına kadar uzanan kökleri vardır. Sahilsiz bir enerji ummanındaki sınırsız dalga, bütün diğer dalgalarla etkileşim içinde dalgalanıyor. O dalga, diğer bütün dalgalar demektir.

Tek bir kişinin hayatındaki Bütünün bu var oluşunun ve bu sonsuz mevcudiyetinin şuuruna ermek, ölümü kormaya imkân veriyor.

Kozmik topluluğa ait olduğunun ve mevcudiyetiyle herkesin kaderinden kendi payına sorumlu olduğunun şuurunda olmayan fert, umutsuzluğa mahkûmdur.

O yüzden ferdiyetçilik, ölüm korkusunu doğurur.

Tolstoy'un anlattığı *İvan İliç'in Ölümü*'nin dehşetidir bu. Fizikî varlığı işlevinin desteği olmaktan ileri git-

meyen “bir işe yaramaz devlet dairesinin bir işe yaramaz üyesi”dir o küçük hâkim. O içi boş kabuğun ölümü hiçliğin korkusu. ‘Ya hayatım olması gereken hayat olmasaydı?’ Elleri öpen bir çocuğun dudakları onu ol-
dum olası içinde taşıdığı cesetten kurtarıyor. Birisi ‘Bitti’ diyor, kendi kendine, “ölüm bitti”. “Ölüm artık yok”. Yalnızlığın içinde açılan bir aralık ve ötekinin çıkagelişi. Tek bir sevgi işareti, artık yalnız değilsin. Kurtuldun! Ölüm geri çekiliyor.

Böylece diriliş başlıyor: Başkasıyla, bütün başkalarıyla birlikte ve onların projelerini de paylaşan yeni bir hayat. Onların projeleri sürekli doğmakta ve dönüşmekte. Çünkü mutlak esas alınarak düzenlenen bu projeler, daha büyük olan başka projeye açılıyorlar. Böylece müteâlik bütün projeleri, yoketmek için değil de, büyütmek için aşp ötelere geçiyor.

Diriliş de zaten budur: Gerçek ben, bendeki Allah’tır.

İşte bu ilk beraberlik adına, Narcisse’in, Heidegger’in ve onların evrenden, projeden, sevgiden kopmuş hasta torunlarının iç tedirginliklerini reddedelim. Çünkü yaşamak, ölüme karşı yaşamak değildir. Hayata bir anlam kazandıran ölüm değildir. Hayat ölüme bir anlam verir.

“Ölüm” yoktur. Ölen insanlar vardır ve onları öldüren insanlar vardır. Ölümlemler vardır. Her şeyden önce isyan ettiren ölümlemler: Açlığın, salgınların, işsiz Bernard’ın, savaşın ölümlemleri. Kelimenin tam anlamıyla isyan ettirici. Çünkü bu ölümlemler isyanları doğuruyor. Bu ölümlemler üzerinde kafa yorulmuyor. Onlarla savaşıyor. Hâlbuki hepsi de mağlup edilebilir.

Güzel ölümlemler var. Yaşamış, ortaya bir şeyler koymuş, sevmiş, hayatın anlamına saygı duymuş kimselerin güzel ölümlemleri. Tabiatın güzel kanunu. Benim gibi bir ihtiyar için ölüm bir dram değil, bir tamamlanıştır. İhtiyarlık da tıpkı meyve olsun, olgunlaşsın diye yaprakların dökülmesi veya çiçeklerin yokolması gibi isyanı gerektirmez.

Ebediyet, çığlıklarımızın boşu boşuna ve sınırsız yankılanıp duracağı karanlık gök kubbeler altındaki şu boşluk değildir.

Yaşayan ebediyet, Bütün’ün parçada her an var olmasıdır.

Her yapıp ettiğimin insanların kaderini, hem de ilelebet, etkilediğinin bilincinde olmalıyım: Ben bir kimseyi aşağıladıysam, onun duyduğu hınç başka hayatları yıpratacak, onun genelle bütünleşmesini aksatacak, verimsizleştirecektir. Kendisine verebildiğim umutsa, sevincin de bereketiyle, o kimsenin geceye karşı yaşamasına yardım edecektir. Onun katılımı ise daha büyük bir geleceği ortaya çıkaracaktır.

Davranışlarımızın her birinden sonsuzluğu içinde taşıdığı için sorumluyuz.

Sanki bende insanların binlerce yıllık destanı yankılamıyor.

Geçmişim diye adlandırdığım şey, yalnızca benim geçmişim değil. Çocukken, gerçekten onun hayal âleminden ve sırlarından besleniyordum. Ben hep o çocuk olarak kaldım. Hayal edilen bütün hayatları yaşadım: Maya savaşçısı veya Siyahî griotu (şair, müzisyen ve büyücü Afrikalı), Dionysos veya Tao'nun Song ressamı, Mecusilerin yahut da Sils-Maria'daki Nietzsche'nin Zerdüşt'ünü.

Dipdiri ölümlerden milyonlarcası, kendilerinin yüzyıllar boyunca sadece hayal ettikleri şeyi yapmamı haykırdılar bana. Ve ben de bin yıl oğullarımızın yüreklerinde haykıracağım.

Önceki ölümlerimizle ve sonrakilerle -henüz doğmamış olan ölümlerimizle- bizler, tek bir okyanusuz.

Kâinatın güçlerinin içimde raksettiğini hissediyorum. Onların hepsi benim yüreğimde arzu oldular. Başka kalplerde bir arzu olarak yeniden yaşamak için yakında ben de onların içine dalacağım.

Diriliş, bu mucize, tabiat kanunlarının bir ihlâli değil, aksine onun derin kanununun tasdikidir.

Diriliş her gün gerçekleşmekte.

Dünyanın bu her günkü doğuşunda, sen de ilk peygamber Zerdüşt'ün davetine uyup, sabahtan başlayarak günü artırıp çoğaltmaya çalışanlardan olmak ister misin?

O zaman ölümü bir dost gibi karşılayabilirsin.

Ölüm, benim hikâyemin sonundan başlanarak değerlendirilmesidir. Bu ışıkla geçmişime bakıyor ve anlamına varıyorum.

Deniz üzerindeki bu iz. Doğru bir yol.

Yön değiştirmelerim veya inanç değiştirişlerim, dönüşümlerim veya dönemeçlerim adı verilen şeyler, bir şartlanmışlıktan kurtuluşun aşamalarıdır: Her çok önemli karar, bir kısmilikten kurtuluş ânı olmuştur.

Hayatım kopuşlardan oluşuyor.

Bu kopmaların hiçbirine de esef etmiyorum.

Zira hiçbirini, kendisinden öncekini inkâr değil, aksine bir sınırın aşılması oldu.

Ailemde bir ateist olarak yetiştirildim. Bu da beni Allah'ı insan şeklinde tasavvur eden bütün anlayışlardan kurtarmış ve mutlak'ın tekeline tek başlarına sahip olduklarını iddia eden ve onun seçkin bir halka has mitlelerini, âyinlerini ve dogmalarını, sanki evrensel değere sahiplermiş gibi bize dayatan bütün kabileci din duygularından muhafaza etmiş oldu.

Ne var ki bu sınırlar, kapalı aklın, yani kendi postulat ve hudutlarının bilincinde olmayan aklın sınırlarıydı.

Ben bu sınırların bize okulda öğretilen kültür ve felsefenin sınırlarından ibaret olduğunu farkettiğim zaman, bilimci (scientiste) hapishaneden kaçıp kurtulma ihtiyacını hissettim. Protestan dostlarım sayesinde tesadüfen karşılaştığım Kierkegaard aracılığıyla, bizim küçük mantığımız ve küçük ahlâk anlayışlarımızın ötesinde, Hz. İbrahim'in kurbanına benzer, bizim kabile normlarımızı kırdığı için çılgınlık gibi görünen fedakârlıkların var olduğunu farkettim.

O zaman bir başka gediğe, insanların ve ilâhların tarihinde açılmış olan belki de en büyük gediğe ulaşabildim: Hz. İsa. Onunla birlikte değişim, öteye uzanma, müteâliklik bizim çapsız dışlayıcı bakış açımızla artık kirlenmiyordu.

Hız. İsa'dan önce Tanrı adını verdikleri şey, bizim dışımızdaydı (tıpkı çocukça bir kozmolojiyle yeryüzünün düz olduğunun ve buradan göğe "çıkıldığı"nın ve cehenneme "inildiği"nin öğretildiği gibi Tanrı bizim üstümüzdeydi).

Bu Tanrı, insanların ve onların imparatorluklarının yeryüzündeki kaderini "yukarıdan" programlayan veya bir zanaatkâr edasıyla, alçıdan bir çömlek veya heykel yapan gibi kaderi şekillendiren süper güce sahip bir hükümdardı.

Hız. İsa, o zamana kadar, kendisinden sadece itaat etmesi, “yukarı”nın kararlarını kabullenmesi istenen zavallı insanlığa dayatılan ve ilâhî denilen bu “Kanun”u ilga ediyordu. Bütün tabuları ve bütün emirleri hiçe sayıyordu. Kendisini önce en yoksullara, en çaresizlere adamayı tercih ederek, üstelik de bunu sefaletin üzerine bir zengin âlicenaplığıyla “eğilerek” onlara “yardım etmek” için değil, aksine onlarla birlikte, onlar gibi yaşayıp ölümlük yapmak suretiyle hem sorumluluğun, hem de sevginin örneğini veriyordu.

Bu ölüm, bizim dirilişimize yapılan en açık çağrıydı. Yani bu, uysal tebaları için servet ve şereflerin ezeli ve ebedi paylaştırıcıları olan “büyükler”in iradesine evveliyetle boyun eğerek, küçük arzu ve ihtiraslarımızı tatminden başka gayesi olmayan bir hayatın reddi demektir.

Bizler insan olma haysiyetine, kurtarıcı Hız. İsa ile, güçlülerin onun ölümüyle durdurdukları o sorumluluk ve sevgi hamlesiyle kavuşuyorduk.

O zamana kadar Tanrı adı verilen şey, artık ne bir varlıktır, ne de bir efendi, o bir çağrıdır. Hız. Musa’nın, Fıraunların zulmünden köleleri kurtarmak için aldığı çağrıya benzer bir çağrı.

Yaratıcı ve kurtarıcı eyleme bu çağrı, bizim tek seçenek olarak görüp inandığımız bütün hedefleri aşan daha eksiksiz mükemmel bir hayat için tüm güçlerin seferber edilmesidir.

İman, bu çağrıya tereddütsüz cevap verıştır, bu ayaklanışa katılmamız için bize verilmiş kuvvettir.

Efendinin kölesine verdiği bir buyruk değildir bu: Aksine bir kardeşin diğer kardeşe babanın eserini devam ettirmek ve büyültmek için örnek olmasıdır ki sirayet edici bir misaldir bu.

Her türlü riski göze alarak seçilecek yol bize bırakılmıştır. Benim için bu yol militanlığı seçmek oldu. Ve gönüllü Hız. İsa ile dolu dolu Marksist oldum. Ama ben “tarihin hitama” ermesi için değil, aksine, geniş kalabalıkların sefalet ve bağımlılığının şartı hâline gelen, bazılarının servet ve iktidarının “tarih öncesinden” çıkması için Marksist oldum. Yoksa, insana imkânlar sunan gelişme kanunlarını, öncünün belli bir asra göre hazırlamış olduğu formülleri tekrar edip durayım diye değil.

Egemenlerin ideolojisine karşı kampımı bir kere daha seçip belirlemek üzere de, egemenlik altına alınmışların ideolojisi İslâm'ı seçtim. Fakat ben, geçmişin hasretini Müslümanlarla birlikte paylaşmak veya Batı'yı taklit etmek için değil, aksine Kurtuluş İlahiyatları, misalinde olduğu gibi, yeni bir hamleye iştirak etmek için İslâm'a girdim. Kurtuluş İlahiyatları Lâtin Amerika'da, Afrika'da, Asya'da, kalabalıkların, her iki günde bir Hiroşima'ya bedel, sefaletten can verdikleri yerlerde doğdu. Çünkü bu ralarda Batılı büyüme modeli, onların bağımlılıklarının tabii sonucu olan "az gelişmişlik"lerini giderek daha vahim hâle getirmektedir.

Riyakâr bir küreselleşmenin emperyal birliği değil, bütün halkların âhenkli birlikteliği demek olan dünya birliği, Allah'ın mabedi denmeye lâyık tek mabettir. İman erleri olarak bizim birinci vazifemiz, bu birliğin inşaatçıları olmaktır.

Dışlanmışların büyük umudu olan sosyalizmin geçici iflâsı, Marx'ın düşüncesine ihanet ederek, hakikî devrimin determinizmden ziyade müteâliliğe ihtiyacı olduğunu anlamamış olan kimseler yüzünden olmuştur. Bu determinizm, sofuların "İlâhî Takdir" dedikleri, tekçi düşünce taraftarlarının Adam Smith'le ağız birliği ederek "görünmez el" adını verdikleri veya bilgisayarinsanla birlikte "ilerleme" diye tarif ettikleri yahut da Marx'ın Marksizminin dönekleriyle beraber "diyalektik materyalizm" şeklinde adlandırdıkları şeydir.

"Tekçi düşünce"nin dar kafalı mensuplarının (yani Amerikan ve siyonist güdümünde tek tip düşünce üretmeye çalışanların), benim başkalaşımLARımın hikâyesi diyerek karaladıkları kopuşLARımın hikâyesi işte budur.

Bunların gelişmesini ise ancak ölüm durduracaktır.

Ölümü de aynı aşk ve şevkle kucaklayacağım, zira insan ölmek için yaşamaz. Çünkü insan, başkalarının nöbeti ve meşaleyi devralacaklarına olan kesin inancının verdiği ve bu ölümü ıslıl ıslıl yapan o sevinçle, yaşamak için ölür.

Kierkegaard'ı seçişim, resmî felsefelerden, yani gerçek çelişkileri buharlaştırıp kaybeden ruhçu bir rasyona-

lizm ve bu çelişkileri görmeyi reddeden bir pozitivizmden kopmam demektir.

Marks'ı seçişim, yalnızca o ideolojiden değil, o ideolojinin meşru gösterdiği sosyal düzenden de kopmam demektir. Ve de o düzenle savaşmak içindir.

İslâm'ı seçişim, Batı medeniyetinden veya daha ziyade Batı barbarlığından, şu en büyük soykırımların barbarlığından kopmam demektir: Amerika'nın Kızılderililerinin ve Zenci ticaretinin, iki dünya savaşının, Hiroşima'nın ve terör dengelerinin barbarlığından.

Bu seçimlerin her biri, bir sınırın kaldırılması, çokluktan birliğe, kısmiden evrensele doğru uzun yürüyüşte bir safha oldu.

Bu seçimlerin her biri diğerleriyle, onları aşırarak mükemmelleştirerek, bütünleşiyor. Bu bir üste geçiş, eskisiyle alâkasız, bambaşka bir şeye sıçrayış değil, aksine geçmiş iyileştiren ve ona yeni bir anlam kazandıran artı bir yükseliştir.

Klasik Avrupa düşüncesini izafileştirmek, Kant'ı ve Hegel'i, Marks'ı ve Nietzsche'yi inkâr etmek değil, aksine öteki üç dünyanın bilgeliklerini değerlendirirken onları ölçü olarak kabul etmemektir.

Kapitalist sistemle bağları koparmak, onun sinesinde gelişmiş olan tenkitçi zihniyeti, bilim ve tekniği reddetmek değil, rekabete dayalı rejimde herkesin birbiriyle savaşması yüzünden mecburen doğmuş olan paranın iktidarına, şiddet ve fiilî ateizme karşı tavır almaktır.

Batı'nın barbarlığını ilân etmek, İslâm'a en kötü şeyleri sokuşturmuş olan prenslerin ve dini Batı'nın politikacıları gibi halkın afyonu yapan onların suç ortakları olan ulemanın İslâm'ını seçmek değildir. Aksine bu, başkalarının kültürlerini ve manevî hayatlarını inkâr eden, belki farkında olmadan Haçlı ve sömürgeci ruhuyla, hareket eden Batılılara, Kur'an'ın özetlediği kusursuz bir hayatın üç mesajını haykırmaktır:

— Allah, insana Kendi Ruhundan üflediğinden beri sadece bir ana din vardır. Bu din, Hz. İbrahim'e, Hz. Musa'ya, Hz. İsa'ya, Hz. Muhammed'e ve kendi halkına kendi dili ve kültürü içinde aynı mesajı getiren bütün öteki peygamberlere vahyedilmiş olan Allah'ın iradesine teslim oluşturmaktır.

— İnsan, yeryüzünde bu ilâhî iradeyi gerçekleştirmekten sorumludur. İman, dogmalara inanmak değil, aksine her insanın kendi gelişmesini bütününüyle gerçekleştirmesi için bir eylem mayasıdır.

— Kâinatın güzelliği, Allah'ın bize onlar aracılığıyla verdiği bu işaretler, bu bütünlük ve âhengin gerekliliğini göstermektedir.

İman etmenin, siyasî eylemin ve yaşanmış şiirin birbirine çok bağlı olduğu bu nokta, bütün bilgeliklerden ve bütün dinlerden hareketle erişilebilen bir noktadır. Hristiyan veya Müslüman olmak, Hristiyan veya Müslüman olmayan kimselerden beni ayıramaz. Onların her biri, daha derinden ve daha evrensel olarak neyse o olsun, o zaman bu dünya topluluğunun bütün üyeleriyle, omuz omuza, yeniden buluşmuş olacağız. Çünkü bu dünya topluluğu, kısmî olanın sınırlarını, yani dünyayı parçalayan ferdiyetçiliğin ve milliyetçiliğin; bilgiyi ve iktidarı anlamlarından ve gayelerinden ayıran bilimcilik ve teknokrasilerin; Bütün'ün her zaman açık birliğine karşı kendi kısmî ve kapalı gerçeklerini zorla kabul ettirme iddiasındaki kiliselerin, partilerin ve ideolojilerin sınırlarını ortadan kaldıracak olan topluluktur.

Asıl olanın şahidi olmak gerekir. Çünkü Bütün ile bir olmak demek, olup biteni tasvip eden kölece bir sevgiyle çatışmaların dışında kalmak, onlara seyirci olmak demek değildir.

Birlik, bir var oluş değil, bir eylemdir; bir harekettir.

Birliğin frenleri ve motoru vardır.

Mevcudu, eldekini devam ettirmek demek, zamanımızın efendilerinin mal varlığını ve iktidarını garanti altına almak demektir.

Ötekiler içinse, mevcut olan şey kendi hayatlarının inkârıdır. Onların hakikî mevcudiyeti gelecekte, umutta konumlanıyor. Bir kurtarıcı Mesih beklentisi, bütün dünyaların, yani hem içinde fakirlerin de bulunduğu zenginler dünyasının, hem de içinde zenginlerin de bulunduğu fakirler dünyasının yoksul bırakılmışlarının yüreğinde mayalanıp boy atıyor. Yoksullar, bazen farkında olmadan, hareketin mihrakı olurlar.

Zenginlerin, bütün o kendilerine yeterli oldukları havalarına, kibirlerine rağmen, çaresizlerin isyanına arka çıktıkla-

rını hissetmek demek, bu isyanın nihaî hedefleri hakkında onları bilinçlendirmede kendimizi sorumlu hissetmemiz demektir. Firavun'a kölelerinin karşı Çıkış'ı; baskı ve zulümle- re karşı bütün zamanların ve bütün dünyaların başkaldırıla- rı ve rüyaları; taa Souabe köylülerinin Reform'dan kaynakla- nan savaşından, temel topluluklara ve son Konsil'den doğan kurtuluş ilâhiyatçılarına kadar.

Evrensel olanın bu tecrübesi, yani Bütün ile bir ol- mak, kişiyi inkâra değil, aksine onun sınırlarını -yani, yarım yamalak bir kültürle, sınıf veya millet peşin hü- kümleriyle, güdükleştirici tarafgirliklerle bana dışarıdan gelmiş ve beni sadece fert olmaya indirgemiş olan bütün şeyleri- ortadan kaldırıp kendisini yüceltmeye götürür.

Kişi ancak çevresinin ayartmaları veya aldığı yanlı eğitimle kimliğinden, kişiliğinden uzaklaştırılmadığı za- man kendisini gerçekleştirebilir.

Evrensel olanın bu tecrübesi, ebediyetin tecrübesidir, ölümün tecrübesidir, son şartlanmışlığından kurtuluş- tur. Yani vücudumdan, beni dünyanın geri kalanından tecrit eden bu deri torba içine hapsolmuş olma kuruntu- sundan kurtuluş... Çünkü benim hakikî hayatım topye- kûn bir tabiata ve topyekûn bir kültüre katılmaktadır.

Bütün bu yaşamış olduğum şeylerden, denemeler ve yanılmalar da dâhil, üzüntü duymuyorum.

Çünkü şimdi bana hepsi elbirliğiyle ortaklaşa bu so- nucu hazırlamış ve ona huzur dolu anlamını kazandırmış gibi geliyor.

Sonunda denizle bir ve aynı olan dalganın âhengine katılan, korku ve titreyişle ulaşılmış bir iman...

Nihayet kendi kusursuzluğu içinde, yani bizi gayeden saptırmadan ve bize mutlakin en zengin boyutlarını aç-arak, yasaklar ve tabularla yaşanan, ardından da aşkın an- lamını yitirdiği yalancı hürriyetlerle birlikte yürümesi gerekmiş olan bir cinsellik...

Bazen savaşçı, fakat her zaman bir projeyle, yani sınır- ların ortadan kaldırılması projesiyle techiz edilmiş mili- tan bir siyaset...

Bütün'ün anlamının ve hep tamamlanmadan kalan güzelliğinin peşinde şiir gibi bir hayat...

İnsanlığın kutsal tarihine, yani onun devamlı yaratılışına katılış...

Varlığın harikulâde konserinde söylenen parçanın nakaratını seslendirmeye kabul edilmiş olmanın sevinci... Ardından notalarımızı yanımıza alış. Daima yeniden doğuş hâlinde olan varlığın senfonisini başka ellerle tekrar çalmak, başka yorumlarla tekrar dinlemek için saflara katılış.

“Denizi duyuyor musun?”

Sen bir zerrecik değil, dalgasın. Okyanus’un Dünya’nın öbür ucundan ittiği medle dalga yükseliyor. Bu dalga hayatını kâinatın bütün ufuklarından alıyor.

Dünya, benim vücudum. Ebediyet benim vücudum. Dalga ölümü bilmez. Fakat başkalaşımı bilir, yani ardı arkası kesilmeyen bir şekilde başkasında yeniden doğuşu... Köpüğüne asla esef etmez. Ben nasıl sınırlarıma hayıflanmıyorsam. Vücudum, benim sınırlarımla toplamıdır: Öncesi, sonrası, içi, dışı, sebepleri, arzuları, ıstırap ve korkularıyla. Hayatın sonrası veya ötesi gibi boş ölüm korkularıyla birlikte varlığın, cüz’î ve geçici varlığın hepten çöküşü.

Ölümden sonra var olmamaktan niçin korkacağımı şım?

Doğmadan önce var olmamış olmaktan dolayı acı çekiyor muyum ki?

Bütün dünya senin vücudundur. Bütün insanlık tarihi, senin bilincin.

İmanın hayata artık şekil vermez olduğu, Allah’ın istikamet ve yönetiminden mahrum bir dünyada yaşanmış bütünlüğü yeniden öğrenmek... Yani denizi bulmak, yani tamamen varolmam için bende eksik olan ve benim yeterince sevmemiş olduğum her şeyi.

Bu denizin üç sonsuzluk mesajı var: Aşk, uzaklara gitme hevesi ve lâıykıyla yaşanmış bir ölüm.

Aşk, insanın kendisinin dışına ilk çıkışı. Çünkü kendi arzusunun coşkusuyla karşılaşmak istediğin o bedenlerin birliği içinde bile, sen, sen olmayanın özlemini ve ihtiyacını hissedersin: Kendine yeterliğin aşılmasını, ebediyetin eğilim ve hazzını.

Aşk, ancak sevgiliyi salt kendisi olduğu için sevdiğin, onun sevincini kendininkine onun hayatını kendi hayatına tercih ettiğin zaman aşktır. Aşk sana fedakârlığı, hayatın temel kanununu öğretir. Aşk hayatın bir ânı değil, aksine hayatın anlamının keşfidir.

Her hakiki aşk Allah aşkıdır. Her varlıkta, onu yaratan eylemi, yaratıcıyı sevmektir.

Ben bu aşta denizi duydum.

Hayatımın ebedî hayatla birlik olduğu duygusuyla hayatın anlamı projesine katılış, sonsuzluğu içinde taşır; projenin her an yaşanan sonsuzluğunu. Sahte gerçeğe körelen muhayyile bizi ferdiyetçiliğin içine hapseder. Çünkü bu körelme, bizdeki Bütün olmadıkça bir hiç olduğumuz şuurunu yok eder...

Tarih öncesi dönemin vahşetinden çıkmak, yeryüzünde Allah'ın hükümranlılığı vaadinin gerçekleşebileceği bir düzeni kurmak, her türlü sıkıntıyı göze alarak Allah'ın hali-feliği görevini yerine getirmek için bir davet bu proje.

Bu projede denizi duydum.

Projeye katıldığım için yirmi sekiz yaşımdayken yaşadığım ölüm tecrübesi, benim açımdan bir şans oldu. Ben bu tecrübeyi paylaşmak istiyorum. Çünkü bu kitap tam hedefine ancak bu açılımla, ölümü hayattan kovmaya yardım ederse ulaşacaktır.

İlâhî projeye katılma iştiağı içinde, kendi hayatını varlığın bir hac yolculuğu olarak gören kimseden ölüm sadece hayatla ölüm arasındaki sınırları kaldırır. Böylece de küçük ben silinip yok olur ve ben Bir'e geri dönerim.

Budur benim inancım. En yoksul Hristiyan, her kutsal ekmek ve şarap ayininde (ökaristi), Hz. İsa'nın varlığını ve kendi dirilişini yaşamıyor mu? Bir Müslüman, Kerbelâ'da, Hüseyin'in şehadetini yaşamıyor mu? Ya içine atası yerleşmiş Zenci dansçı? İçinde Bütün'ü barındıran Hindli yogi?

Ölüm, beni ebediyete taşıyan bir projenin ve benim de içimde taşıdığım bir dünya ile meşbu bir hayatın sonu değil aksine gelişip genişlemesidir.

Ben bu ölümde denizi duyuyorum.

Ölüm, yaşanmış ebediyet. Allah'ın kâmil insanda durmaksızın tecelli ettiği sessiz ve güzel ebediyet.

Ölüm, düşme korkusu ve baş dönmesi hissetmeksizin, derin bir nefes alınarak dalınan öteki deniz.

Gecesi olmayan gün nasıl olurdu?

Denizi duyuyorum.

GARAUDY BIBLIYOGRAFYASI

ESERLERİ

I. Marksizmin Tarihi

A. Kaynaklar

1. *Les Sources françaises du socialisme scientifique / Bilimsel sosyalizmin Fransız kaynakları*. Éditions Hier et Aujourd'hui, 1949. Lehçe, Almanca ve Japoncaya tercüme edilmiştir.

2. *Dieu est mort / Tanrı öldü* (Hegel üzerine inceleme). P.U.F., 1962. Almanca ve İspanyolcaya (Arjantin) tercüme edilmiştir.

3. *La Pensée de Hegel / Hegel'in düşüncesi*. Éditions Bordas, 1966. İspanyolca, Portekizce, Arnavutça, Yunancaya tercüme edilmiştir.

B. Klâsikler

4. *Karl Marx*. Éditions Seghers, 1965. Onbir dile tercüme edilmiştir: Çekçe, Rumence, İngilizce (ABD), Macarca, Portekizce (Brezilya), İspanyolca (Meksika), Almanca, Yunanca, İtalyanca, Yugoslavya dili, Arapça (Lübnan). Fransızca tekrar basımı 1972 ve 1977.

5. *Lénine*. PUF, 1968. İtalyanca, İspanyolca, Portekizce'ye tercüme edilmiştir.

II. Marksizmin Problemleri

6. *Théorie matérialiste de la connaissance / Materyalist bilgi teorisi*. P.U.F., 1953. Çekçe, Rusça, Japonca, Almancaya tercüme edilmiştir.

7. *La Liberté / Hürriyet*. Éditions Sociales, 1955. Rumence, Yunanca, Slovakça, Almanca, Bulgarca, İspanyolca (Küba), Vietnamcaya tercüme edilmiştir.

8. *Perspectives de l'homme / İnsanın ufukları* P.U.F., 1961. Sırbo-Hırvatça, İspanyolca (Arjantin), Lehçe, Portekizce'ye (Brezilya) tercüme edilmiştir. Fransızca 4. baskısı 1969.

9. *Marxisme du XXe siècle / 20. Yüzyıl Marksizmi*. Plon, 1961. Norveç dili, İngilizce (ABD ve İngiltere), Türkçe ve Çekçe'ye tercüme edilmiştir.

10. *Pour un modèle français de socialisme / Sosyalizmin bir Fransız modeli üzerine*. Éditions Gallimard, 1968.

11. *Peut-on être communiste aujourd'hui? / Bugün komünist olunabilir mi?* Éditions Grasset, 1968. Almanca, İspanyolca, Portekizce'ye tercüme edilmiştir.

12. *Le Grand tournant du socialisme / Sosyalizmin büyük dönemeci*. Éditions Gallimard, 1969. On iki dile tercüme edildi: Almanca, Sırbo-Hırvatça, Portekizce, İngilizce, Slovence, Türkçe, İsveççe, Japonca, İspanyolca, Yunanca, Fince, İtalyanca.

13. *Marxisme et Existentialisme / Marksizm ve Varoluşçuluk*. Plon, 1962. Almanca, İspanyolca (Arjantin), Portekizce (Brezilya), Japoncaya tercüme edilmiştir.

14. *Questions à Jean-Paul Sartre / Jean-Paul Sartre'a sorular*. Éditions Clarté, 1960. Macarca ve Rusça'ya tercüme edilmiştir.

15. *Prague 68... La liberté en sursis / Prag 68... Tecilli hürriyet*. Éditions Fayard, 1968. İtalyanca ve Portekizce'ye (Brezilya) tercüme edilmiştir.

16. *Toute la vérité / Bütün hakikat*. Éditions Grasset, 1970. İtalyanca, Almanca, Slovakça, Portekizce (Brezilya), İspanyolca (Venezuela), İngilizce (New-York), Hollandaca, Fince, İsveççe'ye tercüme edilmiştir.

17. *Souviens-toi! Courte histoire de l'Union Soviétique / Hatırla! Sovyetler Birliği'nin kısa tarihi*. Éditions Le Temps des cerises, 1994.

III. Din

18. *L'Église, le Communisme et les Chrétiens / Kilise, Komünizm ve Hristiyanlar*. Éditions sociales, 1949. Lehçe, Macarca, Slovakça ve Rusça'ya tercüme edilmiştir.

19. *De l'anathème au dialogue / Aforozdan Diyaloga*. Éditions Plon, 1965. On dile tercüme edildi: Almanca, Hol-

landaca, İngilizce (ABD ve İngiltere), Çekçe, İspanyolca, Portekizce (Brezilya), Lehçe, İtalyanca, Japonca, Türkçe.

20. *Défataliser l'Histoire / Tarihi kadercilikten kurtarmak*. Centre protestant d'études, Cenevre, 1973.

21. *Avons-nous besoin de Dieu? Allah'a ihtiyacımız var mı?* (Préface de l'abbé Pierre). Éditions Desclée de Brouwer, 1984.

22. *Vers une guerre de religion? Din savaşıma doğru mu?* (Préface de Léonardo Boff). Éditions Desclée de Brouwer, 1995. İspanyolca, Hollandaca, Arapça ve Portekizce'ye tercüme edilmiştir.

23. *Grandeur et décadence de l'Islam / İslâm medeniyetinin yükselişi ve çöküşü*. Éditions AFAKAR, 1996. Rusça ve Arapça'ya tercüme edilmiştir.

24. *Les Mythes fondateurs de la politique israélienne / İsrail, Mitler ve Terör*. Samizdat Roger Garaudy. İngilizce, İtalyanca, Arapça, Türkçe, Macarca, Almanca ve Rusça'ya tercüme edilmiştir.

IV. Ahlâk

25. *Le Marxisme et la Morale / Marksizm ve Ahlâk*. Éditions Sociales, 1948. Lehçe ve İtalyancaya tercüme edilmiştir.

26. *Qu'est-ce que la morale marxiste? / Marksist ahlâk nedir?* Éditions Sociales, 1963. İspanyolcaya (Küba) tercüme edilmiştir.

27. *Humanisme marxiste / Marksist hümanizm*. Éditions Sociales, 1957. Rusça, Rumence, Macarca, İspanyolcaya (Arjantin) tercüme edilmiştir.

V. Estetik

28. *L'Itinéraire d'Aragon (du surréalisme au monde réel) / Aragon'un tuttuğu yol (gerçeküstücülükten gerçek dünyaya)*. Éditions Gallimard, 1961. Macarcaya tercüme edilmiştir.

29. *Pour un réalisme du XXe siècle. Étude sur Fernand Léger / 20. yüzyılın bir gerçekçiliği üzerine. Fernand Léger hakkında bir inceleme*. Éditions Grasset, 1968.

30. *D'un réalisme sans rivage / Sahilsiz bir gerçekçilik hakkında*. (Préface d'Aragon). Éditions Plon, 1964. On üç

dile tercüme edilmiştir: Lehçe, Macarca, Yunanca, İspanyolca (Arjantin ve Küba), Hollândaca, Çekçe, Sırbo-Hırvatça, Japonca, Rumence, Türkçe, Portekizce, Rusça, Çince (Pekin).

31. *Danser sa vie / Hayatımı Oynamak* (Préface de Béjart). Éditions du Seuil, 1973. İtalyanca, Portekizce, Hollândaca, İspanyolca, Farsça, Yunancaya tercüme edilmiştir.

32. *60 Œuvres qui annonçerent le futur / Geleceği haber veren 60 eser*. Éditions Skira, Cenevre, 1974.

33. *Parole d'homme / İnsan Sözü*, Robert Laffont, 1975, Rusça, Arapça, İspanyolca, İngilizce.

34. *La Poésie vécue. Don Quichotte / Yaşanmış şiir. Don Quichotte*. Éditions Végapress, Paris, 1988. İspanyolca ve Türkçeye tercüme edilmiştir.

VI. Medeniyetler Diyalogu

35. *Contribution historique de la civilisation arabo-islamique / Arap-İslâm medeniyetinin tarihî katkısı*. Éditions Liberté (Cezayir, 1946). Dilimize Sosyalizm ve İslâmiyet adıyla çevrilmiştir, Arapçaya da tercüme edilmiştir.

36. *Le Problème chinois / Çin problemi*. Éditions Seghers, 1967 (ve Plon nezdinde 10/18). Çekçe, İtalyanca, Sırpça, Portekizce (Brezilya), Almanca, Macarca, Japoncaya tercüme edilmiştir.

37. *Pour un dialogue des civilisations / Medeniyetler diyalogu*. Éditions Denoel, 1977. Arapça, Türkçe, İspanyolca, İtalyanca, Portekizce, Almancaya tercüme edilmiştir.

38. *Comment l'homme devint humain / İnsanlığın medeniyet destanı*. Éditions Jeune Afrique, 1978. Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

39. *Promesses de l'Islam / İslâm'ın vadettikleri*. Éditions du Seuil, 1981. Arapça, Türkçe, Portekizce (Brezilya), Endonezya dili, İspanyolcaya tercüme edilmiştir.

40. *L'Islam habite notre avenir / Geleceğimizde İslâm Var, 1980, Desclée de Brouwer, arapça, İngilizce, Portekizce, Farsça, Urduca, Malayca*.

41. *L'Affaire Israël / İsrail sorunu*. Éditions Papyrus, 1983. Türkçe, Arapça, İngilizce, Almanca, İtalyancaya tercüme edilmiştir.

42. *Islam d'Occident. Cordue, capitale de l'esprit / Batı'nın İslâm'ı. Kurtuba, fikrin başşehir.* Éditions L'Harmattan, Paris, 1987. İspanyolcaya tercüme edilmiştir.

43. *Mosquée, miroir de l'Islam / İslâm'ın aynası: Cami,* Éditions Le Jaguar, Paris, 1985.

VII. İnsanı Yüzlü Bir Geleceğe Yönelik İncelemeler

44. *Reconquête de l'espoir / Umudun yeniden fethi.* Éditions Grasset, 1971. Hollândaca, Portekizce, İtalyanca, İspanyolcaya tercüme edilmiştir.

45. *L'Alternative / Seçenek.* Éditions Robert Laffont, 1972. Almanca, İspanyolca (Venezuelâ ve İspanya), Hollândaca, İngilizce, İtalyanca, Portekizce, İsveççe'ye tercüme edilmiştir.

46. *Le Projet d'espérance / Umut projesi.* Éditions Robert Laffont, 1976. İtalyanca, Portekizce, Almanca, İspanyolcaya tercüme edilmiştir.

47. *Qui dites-vous que je suis? / Sizce ben kimim? (roman)* Éditions du Seuil, 1978. Portekizce, Arapça, İtalyanca, Hollândaca, Almanca'ya tercüme edilmiştir.

48. *Appel aux vivants / Yaşayanlara çağrı.* Éditions du Seuil, 1979. Almanca, Arapça, Türkçe, Danca, Portekizce, İspanyolca, İtalyanca, Kalancaya tercüme edilmiştir.

49. *Il est encore temps de vivre / Hâlâ yaşama vaktidir.* Éditions Stock, 1980. Portekizce'ye (Lizbon ve Brezilya) tercüme edilmiştir.

50. *Pour l'Avènement de la femme / Kadının yükselişi.* Éditions Albin Michel, 1981. Portekizce, Arapça, Almanca, İspanyolcaya tercüme edilmiştir.

51. *Biographie du XXe siècle. Le testament philosophique de Roger Garaudy / 20. yüzyılın biyografisi. Garaudy'nin felsefi vasiyeti.* (Préface du Père Chenu). Éditions Tougui, Paris, 1985. Türkçe, Arapça, Farsça, Urduca ve İspanyolcaya tercüme edilmiştir.

52. *A Contre-Nuit / Geceye karşı (şiir).* Éditions de l'Aire, Lausanne, 1987.

53. *Mon tour du siècle en solitaire / Hatıralar, Yüzyılımızda Yalnız Yolculuğum,* Laffont, 1989. İspanyolca, Türkçe, Arapça, İtalyanca, Portekizce'ye tercüme edilmiştir.

54. *Où allons-nous? Nereye gidiyoruz?* Messidor, Paris 1990.

55. *Integrismes / Entegrizm*. Éd. Belfond, 1990. Türkçe, Arapça ve İspanyolcaya tercüme edilmiştir.

56. *Les Fossoyeurs / Medeniyet Mezarçıları*, l'Arcipel, 1992.

57. *Les États-unis, avant-garde dela décadence / Çöküşün Öncüsü ABD*, Vent du Large, 1997.

58. *Mes témoins / Şahitlerim*, Éd. A Contre-Nuit, 1997, Türkçe, Arapça, Farsça...

59. *Le Terrorisme occidental / Batı Terörü*, Al-Qalam, Luxembourg, 2004, Türkçe, Arapça, Farsça...

60. *Le Mythe Américain ou Qu'est-ce que l'anti-américanisme? / Amerikan Efsanesi veya Anti Amerikancılık Nedir?* Samisdat (kendi yayını), Türkçe, Farsça.

61. *Antée* (roman), Éditions Hier et Aujourd'hui, 1945

62. *Le Procès du sionisme israélien / İsrail Siyonizminin Dâvâsı*, Éditions Vent du Large, 1998, Samisdat (kendi yayını) Roger Garaudy, 1996

63. *Le Procès de la liberté / Hürriyet Dâvâsı*, Avukat Jacques Vergès ile birlikte, Vent du large, Paris, 1998, Arapça, Farsça.

64. *Prométhée 48 / Promete 48* (Tiyatro eseri), Théâtre de l'Apollo, 1958.

Roger Garaudy'nin eserleri normalde 40'ı aşkın dile çevrilmiştir. Fakat bu çevirilerin çoğu yazarından izin alınmadan yapılan korsan çeviriler olduğu için tam olarak kaç dile ve kaç defa çevrildiği gibi konular bilinemiyor. Yukarıdaki bilgiler yazara çeşitli ülkelerden armağan olarak getirilen çeviriler göz önüne alınarak tespit edilebilmiştir.

ESERLERİ ÜZERİNE İNCELEMELER

* Fransa'da

R. P. Cottier: *Chrétiens et Marxistes. Dialogue avec Roger Garaudy / Hristiyanlar ve Marksistler. Roger Garaudy ile konuşmalar.* Préface du Père Chenu (O.P.), 1967.

Serge Perottino: *Garaudy.* Éditions Seghers, "Bütün zamanların filozofları" dizisi, Paris, 1969; 2. baskı, 1974. İtalyanca, Portekizce ve İspanyolcaya tercüme edilmiştir.

Claude Glayman: *Garaudy par Garaudy / Garaudy Garaudy'yi anlatıyor.* Éditions La Table Ronde, Paris, 1970. Japoncaya (en çok satan kitaplar arasına girmiştir) tercüme edilmiştir. Tokyo, 1970.

André Dupleix: *Le Socialisme de Roger Garaudy et le Problème religieux / Roger Garaudy'nin sosyalizmi ve din meselesi.* Éditions Privat, Toulouse, 1971.

Robert Goulon: *L'Itinéraire spirituel de Roger Garaudy / Roger Garaudy'nin ruhî güzergâhı* (Doktora tezi). Metz Üniversitesi, 1983.

* Almanya'da

Volfgang Geiger: *Garaudy et le Dialogue des civilisations / Garaudy ve medeniyetler diyalogu.* (Doktora tezi). Frankfurt Üniversitesi, 1984.

* Belçika'da

Salim Bustros: *Socialisme, christianisme et libération de l'homme dans la pensée de R. Garaudy / R. Garaudy'nin düşüncesinde sosyalizm ve insanın hürriyeti.* (İlâhiyat tezi). Louvain Üniversitesi, 1976.

Mark Bijvoet: *Le Marxisme du xxe siècle et le Dialogue avec les chrétiens chez R. Garaudy / R. Garaudy'de 20. yüzyıl Marksizmi ve Hristiyanlarla diyalog. (tez). Liège Üniversitesi, 1978.*

* Mısır'da

Emine Assawi ve Abdülaziz Şeref: *Roger Garaudy ve İslâm. Kahire İslâm Araştırmaları Vakfı Müdürü ve Genç Dünya Müslümanları Birliği Başkanı, Ezher Şeyhi Hasan el Bakuri'nin önsözüyle. Yayımlayan: Dâr'misr Littiba'ah, Kahire, 1984. Arapça.*

* İspanya'da

R. P. Antonio Matabosch (S.J.): *Roger Garaudy y la construccion del hombre / Roger Garaudy ve insanın inşası. Éditions Nova Terra, Barcelone, 1971.*

José Maria Aguirre Oraa: *La Attitud de Roger Garaudy ante la religion, superaccion de las perspectivas de K. Marx et F. Engels: de la incompatibilidad a la fecundation reciproca / Roger Garaudy'nin din konusunda aldığı tutum, K. Marx ve F. Engels'in görüşlerinin üzerine çıkışı: Uyuşmazlıktan karşılıklı zenginleşmeye. (tez). Vitoria Üniversitesi, 1975.*

Santiago C. Ruete Fernandez: *Dios y la religion en la vida y el pensamiento de Roger Garaudy / Roger Garaudy'nin düşünce ve hayatında Allah ve din. (tez). Felsefe Fakültesi, Barcelone, 1980.*

Dominos Anton Garcia Fernandez: *L'Évolution de la pensée de Garaudy / Garaudy'nin düşünce evrimi. (tez). Pontevadra Üniversitesi, 1988.*

* ABD'de

Russel Bradner Norris: *God, Marx and the Future: Dialogue with Roger Garaudy / Tanrı, Marx ve Gelecek: Roger Garaudy ile konuşmalar. Fortress Press, Filadelfiya, 1974.*

* Hollanda'da

Bob Van Geffen: *Garaudy et le matérialisme chrétien / Garaudy ve Hristiyan materyalizmi* (tez). 1984.

* İtalya'da

Giuliana Marton: *Alienazione religiosa e sue implicazioni morali nel pensiero di Roger Garaudy / Roger Garaudy'nin düşüncesinde dinî yabancılaşıma ve manevî neticeleri*. (Felsefe tezi). Padou Üniversitesi, 1969-1970.

Marta Liva: *Il Pensiero politico di Roger Garaudy / Roger Garaudy'nin siyasî düşüncesi*. (Felsefe tezi). Padou Üniversitesi, 1970-1971.

Cosimo Cuppone: *Pluralismo i dialogicità nel pensiero di Roger Garaudy / Roger Garaudy'nin düşüncesinde çoğulculuk ve diyalogculuk*. (Felsefe tezi). Lecce Üniversitesi, 1972-1973.

Dino Manfrin: *Roger Garaudy e il problema della libertà / Roger Garaudy ve hürriyet problemi*. (tez). Trente Sosyoloji Fakültesi, 1974.

Francesca Prinziavalli: *L'Estetica di Garaudy / Garaudy'nin estetiği*. (tez). Padoue Üniversitesi, 1974.

Manuel Pagola: *La Subjectividad y la Trascendencia en el pensamiento de Roger Garaudy / Roger Garaudy'nin düşüncesinde öznellik ve aşkınlık*. (tez). Pontificia Universitas Lateranensis. Roma, 1974.

Italo Lini: *Roger Garaudy: un marxista del XXe secolo / Roger Garaudy: Bir 20. asır marksisti*. (tez). Université de Pise, 1974.

* Portekiz'de

M. F. Branco: *Dialogos com Roger Garaudy / Roger Garaudy ile konuşmalar*. Edicoes Base, Lizbon, 1979.

* Sovyetler Birliği'ne

Momdjian: *Marksizm i renegat Garaudy / Marksizm ve Mürted Garaudy*. SSCB Bilimler Akademisi Yayınları (Nauka), Moskova, 1973.

*** Yugoslavya'da**

Zdravko Munisic: *Filozofska schzvatania Roger Garaudy / Roger Garaudy'nin felsefi araştırmaları*. Slovo Yayınları, Belgrad, 1972.

*** Zaire'de**

Lemba-Tiebwa: *Fondements philosophiques du socialisme de Roger Garaudy. Pour une remise en question du socialisme africain / Roger Garaudy'nin sosyalizminin felsefi temelleri*. (tez). Lumumbashi Üniversitesi, 1982.

TÜRKÇEDE GARAUDY

1. *Jean-Paul Sartre ve Marksizm*, Selâhattin Hilâv, İstanbul, Sosyal Yay. 1962.
2. *Sosyalizm ve İslâmiyet*, Doğan Avcıoğlu, E. Tüfekçi, İstanbul, Yön Yay. 1965.
3. *Gerçekçilik Açısından Kafka*, Mehmet Doğan, İstanbul, Hür Yay. 1965.
4. *Gerçekçilik Açısından Picasso*, Mehmet Doğan, İstanbul, Hür Yay. 1966.
5. *Gerçekçilik Açısından Saint-John Perse*, Mehmet Doğan-Said Maden, İstanbul, May Yay. 1967.
6. *Yirminci Yüzyılda Marksizm*, Galip Aydın, İstanbul, Habora Kitabevi, 1968.
7. *Doğmayan Hürriyet*, Aydil Balta, İstanbul, E Yay. 1969.
8. *Karl Marx'ın Fikir Dünyası*, Adnan Cemgil, İstanbul, Altın Kitaplar, 1969.
9. *Sosyalizmin Büyük Dönemeci*, İ. Banguoğlu-K.Yargıcı, İstanbul, Milliyet Yay. 1970.
10. *Marks İçin Anahtar*, A. Taner Kışlalı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974.
11. *Sosyalizm ve Ahlâk*, Selâhattin Hilâv, İstanbul, Süreç Yay. 1976.
12. *Kıyısız Bir Gerçekçilik Üzerine*, Mehmet Doğan, İzmir, Aydın Yayınevi, 1982.
13. *Siyonizm Dosyası*, Nezih Uzel, İstanbul, Pınar Yay. 1983.
14. *Sosyalizm ve İslâm*, M. Şehsuvar, Genç Sanat Yayınları, Ankara, 1983.

15. *İslâmın Va'dettikleri*, Doç. Dr. Salih Akdemir, İstanbul, Pınar Yay. 1984.
16. *Yaşayanlara Çağrı*, Cemal Aydın-Nuri Aydoğmuş, İstanbul, Pınar Yay. 1986.
17. *Aforozdan Diyaloga*, Prof. Dr. Sadık Kılıç, İstanbul, Birey Yay. 1986.
18. *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, Cemal Aydın, İstanbul, Pınar Yay. 1990.
19. *Picasso-Saint John Perse-Kafka*, Mehmet H. Doğan, İstanbul, Payel Yay. 1991.
20. *Entegrizm*, Kâmil Bilgin Çileçöp, İstanbul, Pınar Yay. 1992.
21. *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, Cemal Aydın, İstanbul, Pınar Yay. 1995; Türk Edebiyatı Vakfı Yay. 2012.
22. *İsrail Mitler ve Terör*, Cemal Aydın, İstanbul, Pınar Yay. 1996.
23. *Çöküşün Öncüsü ABD*, Cemal Aydın, İstanbul, Nehir Yay. 1997.
24. *Yirminci Yüzyıl Biyografisi*, Ahmet Zeki Ünal, Fecr Yayınları, 1998.
25. *Yaşayan İslâm*, Mehmet Bayrakdar, İstanbul, Pınar Yay. 2000.
26. *Amerikan Efsanesi*, Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı, 2003.
27. *Hatıralar, Yüzyılımızda Yalnız Yolculuğum*, Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı, 2005.
28. *Şâhitlerim*, Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı, 2006.
29. *Kafka*, Mehmet Sert, Yirmi Dört Yayınları, 2007.
30. *Batı Terörü*, Ayşe Meral, Pınar Yayınları, 2008.
31. *İlâhî Mesajlar Toprağı Filistin*, Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı, 2011.
32. *Medeniyetler Diyalogu*, Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı, 2011.
33. *Yaşanmış Şiir Don Kişot*, Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı, 2012.
34. *İslâm'ın Aynası Camiler*, Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul, 2013.

1943, Garaudy'nin otuz üç ay
tutuklu kalmasının ardından
(Cezayir'de Kuzey Oran'da
bulunan) Bossuet tabyasından
serbest bırakıldığı gün

1949'da, Meksika'daki
Tehotihuacan Piramitleri'nde
Paul Eluard'la birlikte

Fransız Komünist Partisi lideri Maurice Thorez üç yıl tedavi gördüğü Sovyetler Birliği'nden dönüşünde, 10 Nisan 1953'te Waldeck Rochet, Roger Garaudy ve ikinci plânda Jeannette Vermeersch ve Roland Leroy tarafından karşılanıyor

Yalta'da, Ağustos 1953'te Kruşçev'in (tahta çomak oyunu oynayan) misafiri. Sağda Garaudy, Mikoyan'la konuşuyor. Geride, Mareşal Jukov

Moskova'da, 1955'te, kızı Fanou ile birlikte

Helsinki'de, 1955'te, Sartre'la görüşürken

Politbüro'da oturum, Maurice Thorez ve Jacques Duclos'la, 1960

Ressam Picasso ile Vallauris'de, 1961

Havana'da, 1962'de, Fidel Castro ile Küba  niversitelerinde felsefe eğitimi reformunu tartışırken. Garaudy bu reformu yapmakla görevlendirilmişti

1969'da, Cenevre'de, Brezilya'nın Olinde ve R cif başpiskoposu Don Helder Camara ile ebedi bir kardeşliği başlatırken

Kahire'de, 1969'da, "Sosyalizm ve İslâm" konusunda Nâsır ile tartıştığı sıralarda

Kudüs'te, 1969'da, Ağlama Duvarı önünde İsrailli bakan Barzılal ile

Garaudy'nin 1974'te Neuchâtel'de kurduğu Medeniyetler Diyaloğu Milletlerarası Enstitüsü'nden doğan "Medeniyetler Diyaloğu İran Enstitüsü'nün açılışı sırasında (Ekim 1977) Tahran'da imparatoriçe Farah Diba ile sohbet ederken

Trablus'ta, 1978 Mayıs'ında Albay Kaddafi ile görüşürken

Roma'daki Latran Üniversitesi tarafından 1981 Aralık ayında davet ilen Garaudy, Papa II. Jean-Paul'e Marksizm ve İslâm'la ilgili kitaplarını takdim ediyor

Kral Fahd'ın kardeşi Prens Abdullah tarafından 1986'da Garaudy'ye Faysal Ödülü verilirken